

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH
Instytut Socjologii

Wacław Dobrowolski

**Analiza więzi społecznych żołnierzy
uczestniczących w pokojowej misji wojskowej
w zróżnicowanym środowisku społeczno-
kulturowym Afganistanu na przykładzie
21. Brygady Strzelców Podhalańskich**

Praca doktorska

Promotor:
dr hab. Eugeniusz Moczuk, prof. PRz
Promotor pomocniczy:
gen.bryg.dr Dariusz Czekał

Katowice 2025

Spis treści	
Wstęp.....	5
Wprowadzenie do struktury pracy. Podstawy analityczno-badawcze.	18
Rozdział I	51
Teoretyczne aspekty funkcjonowania wojska we współczesnej nauce.....	51
1.1. Od socjologii wojska do socjologii pokojowych misji wojskowych.....	51
1.2. Wojsko jako grupa, instytucja i struktura społeczna.....	102
1.3. Bazy wojskowe jako instytucje totalne	120
1.4. Mechanizmy adaptacyjne do życia w instytucji totalnej według Roberta Mertona....	127
1.5. Problemy społeczne i zachowania dysfunkcjonalne w wojsku -analiza zjawiska.....	133
1.6. Podsumowanie rozdziału	150
Rozdział II	153
Uwarunkowania funkcjonowania żołnierzy – uczestników misji, w zróżnicowanym przyrodniczo, kulturowo i ekonomicznie środowisku na przykładzie Afganistanu.....	153
2.1. Wprowadzenie do tematyki.....	153
2.2. Uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe społeczeństwa Afganistanu	157
2.3. Wpływ narkobiznesu na relacje i zachowania społeczności Afganistanu	183
2.4. Funkcjonowanie żołnierzy w warunkach kontaktów międzykulturowych.....	205
2.5 Podsumowanie rozdziału	227
Rozdział III.....	232
Metodologiczne aspekty badań własnych	232
3.1. Wprowadzenie do metodologii badań. Badania terenowe i obserwacja niestandardyzowana	232
3.2. Przedmiot i cel badań własnych.....	287
3.3. Problemy badawcze i hipotezy.....	292
3.4. Zmienne i wskaźniki	295
3.5. Metody, techniki i narzędzia badawcze	300
3.6. Przebieg badań empirycznych.....	305
3.7. Charakterystyka badanych populacji i terenu badań.....	310
Rozdział IV	322
Socjologiczne aspekty udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie	322
4.1. Motywacje żołnierzy do udziału w pokojowej misji wojskowej oraz identyfikacja z celami misji.	322
4.2. Proces przygotowawczy do udziału w pokojowej misji wojskowej	342
4.3. Podsumowanie rozdziału	374
Rozdział V	377
Kształtowanie więzi społecznych żołnierzy w bazach wojskowych w warunkach kontaktów międzykulturowych	377

5.1. Relacje żołnierzy w ramach Polskiego Kontyngentu Wojskowego i z najbliższą rodziną w czasie trwania misji	377
5.2. Relacje żołnierzy z siłami koalicyjnymi i społeczeństwem afgańskim	391
5.3. Różnice kulturowe społeczeństwa afgańskiego	405
5.4. Podsumowanie rozdziału	419
Rozdział VI	422
Odbiór społeczny oraz poczucie satysfakcji i zadowolenia z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie.	422
6.1. Ocena własna udziału i zaangażowania podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie	422
6.2. Ocena żołnierzy przez środowisko po powrocie z pokojowej misji wojskowej w Afganistanie.	425
6.3. Poczucie satysfakcji i zadowolenia z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie.	436
6.4. Podsumowanie rozdziału	443
Podsumowanie wyników badań i wnioski	446
Zakończenie	457
Bibliografia.....	471
Spis tabel, wykresów i rycin	504
Załączniki	509
Summary	521

Wstęp

Od 11 września 2001 roku po największym w historii Stanów Zjednoczonych ataku terrorystycznym na budynki World Trade Center w Nowym Jorku Afganistan był na ustach całego świata. Kiedy rządzący Afganistanem Talibowie odmówili wydania podejrzanego o ten zamach Osamy bin Ladena, wojska państw NATO pod przewodnictwem Stanów Zjednoczonych po raz pierwszy od czasu istnienia tej organizacji rozpoczęły działania zgodnie z art. 5. Traktatu Północnoatlantyckiego¹ dokonując inwazji na ten kraj w celu wyeliminowania Al. Kaidy.

Misja Międzynarodowych Sił Wspierania Bezpieczeństwa (ISAF) stała się operacją stabilizacyjną, prowadzoną na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ (nr 1386 z 20 grudnia 2001 r. i kolejnych) oraz porozumienia z Bonn z 5 grudnia 2001 r., dotyczącego tymczasowych ustaleń w sprawie odbudowy stałych instytucji rządowych w Afganistanie².

Jednym z przejawów procesów integracyjnych, po wstąpieniu Polski do NATO 12 marca 1999 r. i podpisanie Traktatu Północnoatlantyckiego, były gwarancje bezpieczeństwa i współpracy. Z drugiej strony było to także nałożenie na nasz kraj wielu zobowiązań wobec innych członków sojuszu. Jednym z nich stało się wydzielenie polskich komponentów wojskowych do struktur wielonarodowych, przewidzianych do działania poza terytorium kraju w ramach pokojowych misji wojskowych.

Tak jak inne kraje Polska wykonując zobowiązania wobec sojuszu potwierdziła swój udział w operacji *Enduring Freedom*³ wysyłając 16 marca 2002 r. do Afganistanu ok. 100 logistyków, saperów i ochraniających ich komandosów. Polski Kontyngent Wojskowy nazywany *Polish Task Force* został rozlokowany w *Camp White Eagle* w Bagram. Przez kilka lat wielkość udziału polskich wojsk w Afganistanie nie zmieniała się. Dopiero od końca marca

¹ Traktat Północnoatlantycki (ang. North Atlantic Treaty) zwane też traktatem waszyngtońskim, Waszyngton, 4 kwietnia 1949 r. Artykuł 5 Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub kilka z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uważana za napaść przeciwko nim wszystkim; wskutek tego zgadzają się one na to, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, każda z nich, w wykonaniu prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego przez Artykuł 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom tak napadniętym, podejmując natychmiast indywidualnie i w porozumieniu z innymi Stronami taką akcję, jaką uzna za konieczną, nie wyłączając użycia siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego. O każdej takiej zbrojnej napaści i o wszystkich środkach zastosowanych w jej wyniku zostanie bezzwłocznie powiadomiona Rada Bezpieczeństwa. Środki takie zostaną zaniechane, gdy tylko Rada Bezpieczeństwa podejmie działania konieczne do przywrócenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

² PKW Afganistan, <http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/15.html>, (dostęp: 23.01.2023 r.).

³ Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2001 r. o użyciu Polskiego Kontyngentu Wojskowego w składzie Sił Sojuszniczych w Islamskim Państwie Afganistanu, Republice Tadżykistanu i Republice Uzbekistanu oraz Morzu Arabskim i Oceanie Indyjskim, Monitor Polski, Nr 42, poz. 674, 2001.

2007 r. rozpoczął działalność nowy kontyngent, który swoją aktywnością objął prowincję Ghazni znajdującą się w wschodniej części Afganistanu. „Misja w Afganistanie była jedną z najdłuższych i najtrudniejszych operacji zagranicznych Wojska Polskiego. Polscy żołnierze byli obecni w Afganistanie prawie 20 lat. W misji uczestniczyło przez te lata ponad 33 tys. polskich żołnierzy i pracowników resortu obrony narodowej.” Zginęło 44 żołnierzy polskich⁴.

Podjęcie badań w obszarze zagadnień z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa oraz udziału żołnierzy w pokojowych misjach wojskowych wynika z zainteresowań autora tą tematyką, jak również z tytułu jego służby jako oficera Wojska Polskiego. Doświadczenia w pracy na różnych stanowiskach służbowych, zarówno w 21 Brygadzie Strzelców Podhalańskich, 25 Dywizji Kawalerii Powietrznej, Krakowskim Okręgu Wojskowego, jak i 2. Korpusie Zmechanizowanym oraz służba poza granicami kraju w ramach misji w Iraku i Afganistanie utwierdziły autora w przekonaniu, że jego wiedza pozwala na to, aby podzielić się z innymi osobami własnym doświadczeniem i wynikami obserwacji życia wojskowego w kraju jak i poza jego granicami. Zamiarem autora było także skonfrontowanie swoich obserwacji i przemyśleń o charakterze teoretycznym, jak i praktycznym, na gruncie socjologii, z innymi żołnierzami, uczestnikami pokojowych misji wojskowych poza granicami kraju, jak i z przedstawicielami nauki, którzy zajmują się szeroko rozumianymi zagadnieniami socjologii wojska, socjologii wojny, socjologii grup dyspozycyjnych, jak i socjologii bezpieczeństwa. Zrozumienie relacji oraz procesów i reguł, które łączą i dzielą ludzi w zróżnicowanym środowisku społeczno-kulturowym może mieć praktyczne zastosowanie przydatne podczas doskonalenia procesu przygotowania żołnierzy do misji poza granicami kraju, a także może zwiększyć wkład tych subdyscyplin socjologicznych w rozwój socjologii polskiej i światowej.

Wydaje się to temat ważny właśnie w czasie, gdy polskie Siły Zbrojne w większości wycofały się z uczestniczenia w pokojowych misjach wojskowych⁵ i gdy zapadają decyzje zakończenia wojny w Ukrainie i gwarancji pokojowych dla tego kraju.

Tak jak każdy żołnierz wykonujący zadania w misjach zagranicznych autor miał możliwość służyć oraz wykonywać zadania w oddaleniu od rodziny i bliskich w zróżnicowanym środowisku społeczno-kulturowym. Szczególne zainteresowania autora związane są z Afganistanem, gdzie jako analityk działalności antynarkotykowej, miał sposobność analizować spo-

⁴ MON *Koniec polskiej misji w Afganistanie* <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/koniec-polskiej-misji-w-afganistanie2>, (dostęp: 12.11.2021 r.)

⁵ W 2024 roku liczba żołnierzy uczestniczących w pokojowych misjach wojskowych na całym świecie niewiele przekraczała ponad 1300 żołnierzy.

łączeństwo Afganistanu pod kątem zaangażowania w gospodarkę opiatami oraz wpływu narkotyków na jego stan.

W opracowaniu tym autor podjął się socjologicznej analizy udziału żołnierzy w misjach zagranicznych na przykładzie pokojowej misji wojskowej żołnierzy 21. Brygady Strzelców Podhalańskich w Afganistanie, od cyklu przygotowawczego do powrotu żołnierzy do kraju.

Najlepszym sposobem na wydzielenie i przygotowanie do misji poza granicami kraju żołnierzy jest użycie struktur już istniejących i funkcjonujących w kraju. Tak też było w przypadku pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Należy jednak zaznaczyć, że udział żołnierzy w pokojowych misjach wojskowych poza granicami kraju w Wojsku Polskim jest dobrowolny. Żołnierze mogą zgłosić się na ochotnika do tych misji, ale muszą spełniać określone kryteria i przejść odpowiedni proces przygotowawczy.

Już od okresu przygotowawczego, aż do powrotu do kraju żołnierze przebywając z sobą wchodzi w interakcje, które powodują, że ich wzajemne relacje kształtują się, wytwarzają się między nimi więzi społeczne. Więzy takie kształtują się także ze środowiskiem społeczno-kulturowym, w którym przebywają.

Celem niniejszej pracy jest próba odpowiedzi w jakim zakresie kształtowanie więzi społecznych żołnierzy na misji poza granicami państwa może przyczynić się do ich uczestnictwa w życiu społecznym kraju, ugruntowania ich postawy społecznej sprzed misji, czy też całkowitą bądź częściową zmianą tych postaw. Akceptacją bądź brakiem akceptacji do wykonywanych zadań w czasie misji. Czy misja spełniła ich oczekiwania i przyniosła zadowolenie, czy też nie, a zatem badanie miało charakter poznawczy, którego celem była potrzeba zbadania procesów społecznych jakie występują u żołnierzy podczas odbywania służby wojskowej poza granicami kraju.

Przez więź społeczną rozumiemy całokształt stosunków, zależności i podobieństw między członkami zbiorowości, grupy społecznej lub społeczeństwa, decydujących o tym, że tworzą one względnie zwarte i wyodrębniające się spośród innych całości. J. Szczepański określa więź społeczną jako zorganizowany system stosunków, instytucji, środków kontroli społecznej, skupiający jednostki, podgrupy i inne elementy składowe zbiorowości w całość zdolną do trwania i rozwoju. Według Szczepańskiego każda zbiorowość, jeżeli ma trwać, istnieć i rozwijać się, musi posiadać więź powodującą jej wewnętrzną spójność, zapewniającą zaspokojenie potrzeb indywidualnych i zbiorowych, lojalność członków wobec całości, przeciwstawianie się innym zbiorowości lub współpracę z nimi słowem, każda zbiorowość musi

być wewnętrznie zorganizowana i uporządkowana⁶, zasiedlając określony obszar przyrodniczy.

Jeżeli mówimy o środowisku społeczno-kulturowym to mamy na myśli społeczeństwo, które jest częścią przyrody ze zbiorem ludzi o wspólnej kulturze, wspólnym terytorium i wspólnej tożsamości, które łączą wzajemnie ludzi. Wspólna kultura daje tym ludziom podzielany przez wszystkich „wzór życia”, a wspólne terytorium geograficzne zapewnia wspólną przestrzeń dla jego realizacji. Te dwa elementy składają się na wspólne poczucie tożsamości. Poczucie wspólnoty społecznej jest stwarzane także przez interakcje między ludźmi⁷. W niniejszej pracy podjęto analizę społeczeństwa w trzech perspektywach, w perspektywie „działaniowej”, „grupowej” i „kulturowej”⁸.

Autor dokonując próby analizy społeczeństwa afgańskiego z punktu widzenia naukowego, wykorzystuje do tego opracowanie „*Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*”, autorstwa Ruth Benedict⁹. Należy przy tym zaznaczyć, że jest to pierwsza taka analiza, która pozwala zwrócić uwagę na to, że autor dysertacji, uczestnicząc w wojskowej misji pokojowej w Afganistanie, obserwował społeczeństwo afgańskie, mając podstawową wiedzę socjologiczną i wiedzę z zakresu antropologii kulturowej. Oczywiście autor ma świadomość swoich braków i niedociągnięć w tym zakresie, nie mniej jednak jest zdania, że taka analiza może być pomocna wówczas, gdy w przyszłości pojawią się podobne działania na arenie międzynarodowej, kiedy organizowane będą pokojowe misje wojskowe, takie jak te w Afganistanie, a których istotą będzie nie tylko pomoc dla określonego państwa, czy społeczności, ale także zrozumienie innej kultury, cywilizacji, czy religijności.

Należy wskazać, że praca została napisana zgodnie z tradycyjnymi regułami pisania prac naukowych, nawiązującymi zarówno do dokonań Alexandra von Humboldta, twórcy nowożytnego Uniwersytetu¹⁰, jak i dokonań współczesnej nauki, której podstawą jest metoda „*Academic Writing*” pisania prac naukowych¹¹.

⁶ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1970 str. 90.

⁷ N. Goodman, Wstęp do socjologii, *op.cit.*, str. 51, Patrz też: R. Linton, *Kulturowe podstawy osobowości*, Wyd. Vis a vis, Kraków 2024.

⁸ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, str.229,

⁹ R. Benedict, *The Chrysanthemum, and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Houghton Mifflin Company, Boston 1946.

¹⁰ Patrz: K. Sauerland, *Idea uniwersytetu. Aktualność tradycji Humboldta?* Przegląd Pedagogiczny 2008, nr 1, str. 29-37.

¹¹ Więcej na ten temat: S. Bailey, *Academic Writing: A Handbook for International Students*, Routledge. Taylor & Francis Group, London-New York 2011.

Praca nie odbiega od wypracowanych wzorców, w którym poddano analizie materiał badawczy zarówno na poziomie teoretycznym, metodologicznym jak i empirycznym zawarty w sześciu rozdziałach.

Część teoretyczna pracy została opracowana na podstawie literatury przedmiotu oraz własnych obserwacji i doświadczeń, i napisana jest w dwóch teoretycznych obszarach badawczych. Pierwszy obszar badawczy związany z socjologiczną analizą wojska, wojny, grup dyspozycyjnych, bezpieczeństwa i pokojowych misji wojskowych z jednej strony, a także analizą wojska jako grupy i instytucji społecznej, oraz instytucji totalnej został przedstawiony w rozdziale I pracy *Teoretyczne aspekty funkcjonowania wojska we współczesnej nauce*, w którym w teoretycznej analizie zagadnień wojny wykorzystano prace z zakresu socjologii wojska i wojny, będące zarówno dorobkiem światowym jak i rodzimym w tym:

1. Pitirima A. Sorokina, ujęte w pracy *Człowiek i społeczeństwo w obliczu nieszczęścia. Skutki wojny, rewolucji, głodu i zarazy na ludzki umysł, zachowanie, organizację społeczną i życie kulturalne*¹². Jest to opracowanie, które analizuje to, jak różne formy katastrof, w tym wojny, wpływają na ludzkie zachowania i struktury społeczne, a jego istotą jest analiza tego, jak ekstremalne warunki (w tym wojny), wpływają na zasadnicze wartości, normy i wzorce zachowań, prowadząc albo do zwiększonej solidarności i altruizmu, albo też do eskalacji przemocy i rozpadu społecznego. Autor zwracał uwagę na zjawisko „amortyzacji” cierpień wojennych, w której społeczeństwa stopniowo adaptują się do trwającego konfliktu, redukując poczucie tragedii wojny. Podkreślał, że ważne jest zrozumienie tych mechanizmów adaptacyjnych, by móc lepiej zarządzać skutkami konfliktów w przyszłości.
2. Zespołu Samuela A. Stouffera, który rozpoczął badania w dzień po japońskim ataku na Pearl Harbor, a zakończył je wydaniem czterotomowego dzieła w latach 1949-1950. W czasie wojny przebadano ponad pół miliona żołnierzy w różnych częściach świata, przeprowadzono ponad 200 różnych typów badań kwestionariuszowych, obejmujących ponad sto problemów badawczych. Pierwszy z tomów *Żołnierz amerykański: Dostosowanie do życia w armii*¹³ odnosi się do indywidualnego przystosowania się do życia w wojsku żołnierzy o różnym pochodzeniu etnicznym i różnych doświadczeniach życio-

¹² Patrz: P. A. Sorokin, *Man and Society in Calamity: The Effects of War, Revolution, Famine, Pestilence upon Human Mind, Behavior, Social Organization and Cultural Life*, Published by E. P. Dutton & Co., New York 1942.

¹³ Patrz: S. A. Stouffer, E. A. Suchman, L. C. De Vinney, S. A. Star, R. M. Williams, *Studies in Social Psychology in World War II. Vol. I, The American Soldier: Adjustment during Army Life*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949.

wych. Drugi tom *Żołnierz amerykański: Bitwa i jej następstwa*¹⁴ opisuje postawy żołnierzy przed, w czasie i po bitwach. Trzeci z tomów *Eksperymenty z komunikacją masową*¹⁵ pokazuje problemy zmiany nastawienia do wojska przez opinię publiczną (postawy pacyfistyczne). Czwarty tom¹⁶ *Pomiar i prognoza* mówią o ewolucyjnych zmianach w wojsku, w tym o przeistaczaniu się armii masowej w armię wyspecjalizowaną, ekspedycyjną.

3. Pracę Aleksandra Hertza pod tytułem *Zagadnienia socjologii wojska i wojny*, w której autor porusza potrzebę rozwoju socjologii wojska, jak i socjologii wojny. Omawia tematykę, analizując ją w trzech obszarach badawczych. W pierwszym obszarze analizuje armię jako grupę społeczną oraz postawy innych grup społecznych wobec niej, w drugim wpływ wojska na inne grupy społeczne, w trzecim natomiast analizuje badania i obserwacje procesów zachodzących wewnątrz armii i mających wpływ na jej funkcjonalną sprawność.
4. Mając na uwadze, że w ostatnim czasie powstało wiele koncepcji teoretycznych z zakresu socjologii wojny, jak i nauki o bezpieczeństwie, w tym: wojny postnowoczesne użyte przez Chrisa H. Graya¹⁷, wojny czwartej generacji według Lind William S; Nightengale Keith; Schmitt John F; Sutton Joseph W; Wilson Gary I.¹⁸ czy też wojny kompozytowe – Thomasa Hubera¹⁹, omówiono tylko niektóre z nich, w tym, wojny trzeciej fali użyte przez Alvina i Heidi Tofflerów, wojny asymetryczne – Davida L. Grange, Ivana Arreguin-Tofta, Rogera W. Barnetta, Jacka Lasoty, wojny hybrydowej zastosowanej przez Francisa G. Hoffmana, czy też wojny podprogowe – Stanisława Kozieja.
5. W teoretycznej analizie zagadnień funkcjonowania wojska wykorzystano prace z zakresu socjologii wojska, socjologii grup dyspozycyjnych i socjologii bezpieczeństwa, w tym, zagadnienia socjologii wojska Jerzego J. Wiatra,²⁰ Dariusza Czekaja²¹, Guy Siebo-

¹⁴ Patrz: S. A. Stouffer, A. A. Lumsdaine, R. M. Williams, M. B. Smith, I. L. Janis, S. A. Star, L. S. Cottrell, *Studies in Social Psychology in World War II*. Vol. II, *The American Soldier: Combat and Its Aftermath*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949.

¹⁵ Patrz: C. I. Hovland, A. A. Lumsdaine, F. D. Sheffield, *Studies in Social Psychology in World War II, Volume III. Experiments on Mass Communication*, Princeton University Press, New York 1949.

¹⁶ Patrz: A. Stouffer, L. Guttman, E. A. Suchman, P. F. Lazarsfeld, S. A. Star, J. A. Clausen, *Studies in Social Psychology in World War II, Volume IV. Measurement and Prediction*, Princeton University Press, Princeton, New York 1950.

¹⁷ Patrz: Gray Ch. H., *Postmodern war: The new politics of conflict*, London 2013

¹⁸ Patrz: Lind William S; Nightengale Keith; Schmitt John F; Sutton Joseph W; Wilson, Gary I., *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, Marine Corps Gazette 1989.

¹⁹ Patrz: Huber Thomas M., *Compound Warfare: That Fatal Knot*, U. S. Army Command and General Staff College Press 2002.

²⁰ Patrz: Wiatr Jerzy J., *Socjologia wojska*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982.

Ida²², Giuseppe Caforio²³, Anity Baranowskiej²⁴, Adama Kołodziejczyka²⁵, zagadnienia socjologii grup dyspozycyjnych Jana Maciejewskiego²⁶, Zdzisława Morawskiego²⁷, zagadnienia socjologii bezpieczeństwa – Eugeniusza Moczuka²⁸, i wielu innych teoretyków zagadnień wojska.

W dalszej części rozdziału na gruncie wspomnianych teorii przedstawione zostały aspekty istnienia wojska jako grupy, instytucji i struktury społecznej mającej na celu wypełnianie zadań obrony państwa oraz koalicyjnych układów gwarantujących istnienie państwa i zapewniające bezpieczeństwo dla obywateli w obliczu zagrożeń wewnętrznych oraz wykonywanie zadań poza granicami kraju. W czasie wykonywania zadań wśród żołnierzy oraz społeczności, z którym mają styczność tworzą się relacje interpersonalne oraz więzi społeczne, obrazujące ogół stosunków społecznych, połączeń i zależności między nimi.

Żołnierze podczas wyjazdów na misje wojskowe poza granicami kraju przebywają w bazach wojskowych z tymi samymi osobami przez 24 godziny na dobę przez całą misję. Żołnierze oraz inne osoby tworzące personel pomocniczy mogą być przełożonymi, podwładnymi, kolegami lub też neutralnymi jednostkami. Całość życia i funkcjonowania żołnierzy ograniczona jest do terenu wyznaczonego granicą lub ogrodzeniem zewnętrznym bazy. Wjazd i wyjazd poza wyznaczony teren jest ściśle regulowany i kontrolowany, i wiąże się z zagrożeniami dla życia czy zdrowia. Wewnątrz baz wojskowych tok życia jest szczegółowo ustalony i narzucony porządkiem dnia, który reguluje godzinę pobudki, czas posiłków, działalności operacyjnej oraz czasu wyznaczonego na odpoczynek.

Bariery jakie spotykane są w bazach wojskowych budują system przeszkód materialnych i niematerialnych izolując przebywających tam żołnierzy od świata zewnętrznego, two-

²¹ Patrz: D. Czekaj, *Wojsko a społeczność lokalna – wzajemne relacje. Studium przypadku na przykładzie 21. Brygady Strzelców Podhalańskich*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2019.

²² G. Siebold, *Core Issues and Theory in Military Sociology*, Journal of Political and Military Sociology 2001, Vol 29.

²³ Patrz: G. Caforio, *Some Historical Notes*, [w:] (red.), G. Caforio, *Handbook of the Sociology of the Military*, Publisher Springer US, New York 2006.

²⁴ Patrz: A. Baranowska, *Socjologia wojska w Polsce – pytania o przeszłość, teraźniejszość i przyszłość subdyscypliny*, Rocznik Historii Socjologii 2016, Vol IV.

²⁵ Patrz: A. Kołodziejczyk, *Od socjologii wojska do socjologii bezpieczeństwa narodowego?* [w:] (red.) A. Kołodziejczyk, *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej. Materiały — I sesja 37 grupy roboczej „Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego i obronności”*, XI Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny, Rzeszów — Tyczyn, 20–23 września 2000, Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, Warszawa 2000.

²⁶ Patrz: J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, wyd. 2, Wrocław 2014.

²⁷ Patrz: Z. Morawski, *Siły zbrojne jako organizacja dyspozycyjna w świetle cywilnej kontroli nad wojskiem. Aspekt prawnoinstytucjonalny*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, J. Maciejewski, O. Nowaczyk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.

²⁸ Patrz: E. Moczuk, *Bezpieczeństwo szkolne w ujęciu holistycznym. Analiza zagadnienia na przykładzie badań młodzieży szkolnej Rzeszowa*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022.

rzając w tych sytuacjach ekstremalnych wg Ervinga Goffmana „instytucję totalną”²⁹, rządząca się własnymi prawami.

W tak określonym środowisku mogą zachodzić pewne procesy i zjawiska społeczne, niejednokrotnie doprowadzając do demoralizacji jednostek. Często zaczynają występować zachowania będące objawem buntu lub oznaką sprzeciwu, a żołnierze w wyniku presji zewnętrznych poddani w toku wewnętrznych przemian stosują różne mechanizmy adaptacji do istniejących, narzuconych warunków egzystencji.

W takich ekstremalnych sytuacjach wśród żołnierzy może występować zjawisko *anomalii*, gdy zaczynają nasilać się niezgodności pomiędzy celami, które zostały im postawione, a środkami, których dostarcza im państwo do realizacji tych celów. Według Roberta K. Merton³⁰ następstwem jest *dewiacja*, będąca zaburzeniem procesu adaptacji, czyli niedopasowania jednostki, która w trakcie procesu socjalizacji nauczyła się, czego oczekuje od niej społeczeństwo (celów), i nie realizuje tego, bo społeczeństwo nie może często spełniać jej oczekiwań z braku odpowiednich środków. Merton wyróżnia pięć typów lub dróg adaptacji społecznej, którymi może podążać jednostka tym dotknięta. Typologia ta opiera się na konstrukcji typów, która uwzględnia dwa wymiary: zaangażowania w cele kulturowe społeczeństwa i akceptacji instytucjonalnie żądanych norm, i są to konformizm – zachowanie typowe, oraz innowacja, rytualizm, wycofanie się i bunt, które nazywa zachowaniami dewiacyjnymi.

Zachowania dewiacyjne stwarzają warunki powstawania problemów społecznie szkodliwych dla społeczeństwa, które w następstwie mogą prowadzić do patologii społecznych, a w końcu kreować przestępstwa. Warunki w jakich przebywają żołnierze na misjach zagranicznych mogą tworzyć powstawanie zachowań patologicznych. Uważa się, że wśród najczęstszych patologii społecznych, które mogą występować w armii, należy wymienić: alkoholizm, narkomanię, przemoc, agresję i mobbing, w mniejszym stopniu mogą występować samobójstwa i korupcja.

W rozdziale drugim: *Uwarunkowania funkcjonowania żołnierzy – uczestników misji, w zróżnicowanym przyrodniczo, kulturowo i ekonomicznie środowisku na przykładzie Afganistanu* przedstawione są uwarunkowania funkcjonowania żołnierzy – uczestników misji, z jakimi mieli styczność w nowym, zróżnicowanym społeczno-kulturowym środowisku na przykładzie Afganistanu. Autor przybliży nam szczególne uwarunkowania przyrodnicze, kulturo-

²⁹ Patrz: E. Goffman, *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2011.

³⁰ Patrz: R. K. Merton *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.

we i ekonomiczne społeczeństwa Afganistanu. Jest to drugi obszar badawczy dotyczący analiz z zakresu antropologii kulturowej i obejmuje kwestie, które nie były postrzegane dotychczas jako pierwszoplanowe w analizach socjologicznych, a których znaczenie jest doceniane dopiero teraz, w dobie globalizacji, zmian społeczno-kulturowych w świecie, a też wojny w Ukrainie i dotyczą obszarów niezbyt często spotykanych w opracowaniach naukowych. W związku z tym wykorzystane są następujące koncepcje teoretyczne:

1. Pierwsza z nich związana jest z badaniami Ruth Benedict, która w 1941 roku, już po rozpoczęciu się wojny, po zaatakowaniu Pearl Harbour na Hawajach, przez wojska japońskie została poproszona o dokonanie analizy z zakresu antropologii kulturowej w odniesieniu do kultury japońskiej, a jej praca *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*³¹. miała na celu zrozumienie japońskich norm społecznych i wartości, aby lepiej przewidywać decyzje polityczne i wojskowe Japonii.
2. Koncepcja etnografii wieloaspektowej George E. Marcusa, która bada przepływy kulturowe i globalne sieci wpływów, dzięki której można zrozumieć, jak globalizacja wpływa na lokalne konteksty kulturowe. Oznacza to zmianę orientacji analitycznej badaczy zjawisk kulturowych, które odstępują od analiz jednostkowych (analiza jednej kultury), czy utrwalonych dotychczas sposobów analiz praktyk etnograficznych danych kultur, na rzecz analiz zachowań zachodzących w bardziej złożonych obiektach badań, złożonych z wielu obszarów kulturowych jednocześnie. Etnografia przenosi się więc z „konwencjonalnej lokalizacji w jednym miejscu”, do „bardziej złożonego porządku społecznego”, w którym przecinają się takie kontekstualizowane sytuacje jak „lokalne” versus „globalne”, „lokalny świat życia społecznego” versus „globalny system społeczny”³².
3. Inną koncepcją etnograficzną, jest analiza wpływu globalnych struktur władzy Didiera Fassina³³. Autor wskazuje, że w obliczu niepokojów na całym świecie, wiele państw tworzy podstawy polityki międzynarodowej, która wspiera polityki lokalne, działające na rzecz pomocy humanitarnej dla osób doświadczających chorób i biedy, katastrof i wojen, migracji i azylu. Uważa, że zaistniało coś, co można nazwać „rozumem humanitarnym”, gdzie humanitaryzm konfrontuje się z nierównością, przemocą, biedą,

³¹ Patrz: R. Benedict, *The Chrysanthemum, and the Sword*, op.cit.

³² G. E. Marcus, *Ethnography In/Of the World System. The Emergence of Multi-Sited Ethnography*, Annual Review of Anthropology 1995, vol. 24, str. 95-117.

³³ Patrz: D. Fassin, *Humanitarian Reason. A Moral History of the Present*, University of California Press, Oakland 2011.

wojną. Dzięki temu bogatsi mogą wspierać biedniejszych, zdrowi pomagać chorym, wychowani w kulturze pokoju mogą pomagać ofiarom wojen i przemocy.

Było to szczególnie widoczne w Afganistanie, gdzie wojsko nie było tylko biernym obserwatorem zjawisk społecznych dziejących się w innym kontekście kulturowym, ale było takim obserwatorem zjawisk społecznych, że działając zgodnie z metodologią badawczą nauk społecznych, prowadząc systematyczne obserwacje zachowań społecznych mieszkańców Afganistanu, starano się zrozumieć kontekst zachowań społecznych i kulturowych tych osób, obserwując także obszar (teren) działań, na którym krzyżują się różnorodne zachowania osób zamieszkujących ten obszar, wynikające z sytuacji geograficzno-przyrodniczej (wysokie góry, słabo rozwinięte rolnictwo, układ plemienny, wysoki poziom integracji kulturowej, nie pozwalający zachowywać się w sposób nowoczesny), jak i wpływ nowoprzybyłych żołnierzy z odległych państw świata o innej kulturze, którzy starali się zaprowadzić „zachodni” ład społeczny w strukturach społecznych istniejących od tysięcy lat. Odpowiada to analizie zachowań społecznych żołnierzy, zaprezentowanych we wspomnianych badaniach Troop Attitude Research Program, przygotowany przez zespół badawczy pod kierownictwem Samuela A. Stouffera.

Oczywiście koncepcji analitycznych w zakresie antropologii kulturowej jest dużo więcej, ale podstawą tej pracy są takie koncepcje analityczne, które nawiązują do badań, w tle których jest wojna, konflikt zbrojny czy pokojowe misje wojskowe, na przykładzie Afganistanu.

Afganistan to kraj surowy, położony w strategicznym miejscu o niekorzystnym ukształtowaniu, gdzie trzy czwarte powierzchni zajmują góry, z terenem o przewadze suchych obszarów pustynnych i półpustynnych, bez dostępu do morza, na pograniczu trzech wielkich regionów geograficznych: Azji Centralnej, Azji Południowej i Azji Południowo-Zachodniej zawsze był ważnym punktem na mapie Świata.

Jako kraj tranzytowy Afganistan doświadczał podbojów wojowniczych ludów, rozwijał się jako szlak handlowy i pozostawił mieszaną etniczną ludność, która powstawała w wyniku tych działań. Konflikty wewnętrzne i zewnętrzne wynikłe z tych procesów ukształtowały Afgańczyka – wojownika obytego z bronią i broniącego własnej godności, wolności i honoru, modelując świadomość społeczną społeczeństwa, jego wartości, normy i postrzeganie świata.

Z racji trudnego położenia i uwarunkowań cywilizacyjnych w Afganistanie władza oparła się na trzech filarach, które tworzą: ukształtowane i odgrywające największą rolę w społeczeństwie struktury plemienne - gdzie rola przywódców oraz starszyny plemiennej jest

niepodważalna, ważne struktury religijne oraz mało znacząca struktura rządowa. Islam stał się fundamentem społecznym jednoczącym podzielonych wieloetnicznie Afgańczyków oraz podstawowym czynnikiem mobilizującym do dżihadu - oporu przeciwko najeźdźcom, a Talibowie – fundamentalny ruch wyrosły w okresie wojny radziecko-afgańskiej wspierany przez Al.-Kaidę stał się największym wrogiem zachodniej demokracji i zdominował politycznie społeczeństwo Afganistanu.

Jednym z najważniejszych problemów ekonomicznych nękających od dziesięcioleci Afganistan stał się narkobiznes. Historycznie wykorzystanie maku do produkcji opium przyszło do Afganistanu wraz z podbojem tej części świata przez Aleksandra Wielkiego około 329 roku przed naszą erą, kiedy wielka armia w drodze do Indii dotarła do granic dzisiejszego Afganistanu i podbiła kraj, w którym obok tubylców zamieszkali greccy koloniści. Zнали oni już od dawna narkotyczne działanie opium jako środka medycznego uśmierzającego ból. Przez wieki opiaty wykorzystywane były w celach medycznych, ale na szeroką skalę Afganistan stał się największym na świecie eksporterem opiatów, dostarczającym gotówki dopiero po tym, jak Stany Zjednoczone oraz wspierające mudżahedinów państwa zachodnie w wojnie afgańsko - radzieckiej w latach osiemdziesiątych dwudziestego wieku, rozpoczęły dostarczanie broni oraz prowadzenie szkolenia w obozach w Pakistanie. Pieniądze z handlu opiatami zasilaly budżet mudżahedinów tak potrzebny na zakup nowoczesnego sprzętu oraz szkolenie. Produkcja i handel opiatami przez lata konfliktów tak zdominowały gospodarkę Afganistanu, że w pewnym okresie tworzyły połowę budżetu państwa, zasilającego walczących rebeliantów oraz stanowiły podstawowy dochód utrzymania dla wielu chłopów i handlarzy oraz skorpumpowanych elit politycznych kraju.

W tych oto warunkach po zamachach na World Trade Center i Pentagon do gry skierowane zostały siły koalicji antyterrorystycznej, wśród których znajdowali się żołnierze Wojska Polskiego. Polski Kontyngent Wojskowy, który początkowo stacjonował w bazie Bagram, gdzie wykonywał swoje zadania został wzmocniony i przeniesiony do prowincji Ghazni. Głównym celem dla wojsk sojusznicznych i misji polskiej było ustabilizowanie sytuacji wewnętrznej Afganistanu, poprawa warunków bezpieczeństwa oraz wsparcie dla władz lokalnych, co miało ułatwić normalizację życia w tym kraju.

Wśród żołnierzy Polskiego Kontyngentu Wojskowego służyli żołnierze 21. Brygady Strzelców Podhalańskich wykonując wzorowo nałożone na nich zadania. Podczas działań w Afganistanie poległ kpr. Michał Kołek (19.12.2009 r.) z Polsko-Ukraińskiego Batalionu Sił Pokojowych i st.chor. Jan Kiepora (10.06.2013 r.) z 1 batalionu strzelców podhalańskich.

Rozdział trzeci: *Metodologiczne aspekty badań własnych*, opisuje metodologię badań własnych, wskazując na przedmiot i cel badań, opisując problemy i hipotezy badawcze, a także charakteryzując zmienne i ich wskaźniki, oraz metody, techniki i narzędzia badawcze. Rozdział ten pokazuje kolejne kroki, jakie dokonano, aby móc prowadzić badania w środowisku wojskowym. Istotną informacją jest to, że dokonano badań na populacji żołnierzy z jednostek 21 Brygady Strzelców Podhalańskich, wśród oficerów, podoficerów i szeregowych oraz w garnizonach, w których brygada stacjonuje. Autor prowadził także wywiady z wytypowanymi żołnierzami. Znamienne jest też rzeczą, że badania były przeprowadzone kilka, a nawet kilkanaście lat od czasu zakończenia misji. Pozwoliło to żołnierzom biorącym udział w misji w Afganistanie ugruntować swe poglądy i odczucia, które im towarzyszyły podczas misji oraz porównać z innymi misjami, w których uczestniczyli.

Kolejne trzy rozdziały przedstawiają wyniki badań empirycznych uzyskanych podczas prowadzenia badań ilościowych i jakościowych dotyczących społecznych aspektów udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie, funkcjonowania żołnierzy w bazach wojskowych w warunkach kontaktów międzykulturowych oraz odbioru społecznego i poczucia satysfakcji z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie.

W rozdziale czwartym: *Socjologiczne aspekty udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie*, w pierwszej kolejności dokonano analizy motywów jakimi kierowali się żołnierze decydując się na wyjazd za granicę na pokojową misję wojskową a także identyfikacji celów własnych z celami misji oraz określono poziom aprobaty celów misji wyrażony przez żołnierzy. W następnej kolejności przeanalizowano okres przygotowawczy do misji i oceniono prawidłowość i przydatność szkolenia do działania w pokojowej misji wojskowej w warunkach zagrożenia w odmiennych warunkach społecznych i geograficznych. Dokonano także oceny zaangażowania żołnierzy w tym okresie.

W rozdziale piątym: *Kształtowanie więzi społecznych żołnierzy w bazach wojskowych w warunkach kontaktów międzykulturowych*, dokonano analizy działalności żołnierzy podczas wykonywania zadań w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju. Żołnierze podczas misji przebywali w bazach wojskowych i całość ich życia i funkcjonowania ograniczona była do terenu bazy. Wjazd i wyjazd poza wyznaczony teren był ściśle regulowany i kontrolowany, gdyż wiązało się to z zagrożeniami dla życia czy zdrowia. Wewnątrz baz tok życia był szczegółowo ustalony i narzucony porządkiem dnia. Duża część żołnierzy realizowała swoją działalność poza bazą wojskową uczestnicząc w patrolach, ochronie konwojów, jak również w działaniach instytucjonalnych na rzecz wzmacniania bezpieczeństwa i zabezpieczenia ekonomicznego bytu mieszkańców Afganistanu. Bazy wojskowe oraz warunki służby wojskowej

w sytuacjach ekstremalnych, przy wysokim zagrożeniu ze strony przeciwnika w zróżnicowanym środowisku społeczno-kulturowym wymagały od żołnierzy odpowiedniego dostosowania do zaistniałej sytuacji. Żołnierze musieli zaadaptować się do odmiennych warunków. W bazach wojskowych oraz podczas działań operacyjnych w terenie kształtowały się relacje interpersonalne i więzi społeczne. Analizie poddano relacje interpersonalne z najbliższymi kolegami, przełożonymi, rodziną, którą zostawili w kraju, żołnierzami armii sojuszniczych oraz relacje ze społeczeństwem afgańskim, skupiając się na zaufaniu jakim darzono poszczególne te grupy społeczne, oraz mając na uwadze, że żołnierze biorący udział w operacjach wojskowych żyją i działają w świecie stworzonym w znacznej mierze przez innych ludzi i ich działania.

Rozdział szósty: *Odbiór społeczny oraz poczucie satysfakcji i zadowolenia z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie*, został poświęcony analizie odbioru najbliższego i dalszego kręgu społecznego z uczestnictwa żołnierzy w pokojowych misjach wojskowych poza granicami kraju, a także satysfakcji i zadowolenia jakie odczuwali żołnierze po powrocie do domu z pokojowej misji wojskowej .

Wprowadzenie do struktury pracy. Podstawy analityczno-badawcze.

Niniejsza praca jest skonstruowana w sposób standardowy i składa się z trzech zasadniczych części: teoretycznej, metodologicznej i empirycznej, co jest zgodne z tradycyjną zasadą pisania prac naukowych, w których przewija się myśl Karła R. Poppera, mówiąca, że postępowanie badawcze polega na stawianiu hipotez o charakterze ogólnym (teoria), następnie na weryfikacji hipotez za pomocą określonych narzędzi badawczych (metodologia), a następnie na dokonaniu empirycznego sprawdzenia tak skonstruowanego modelu analitycznego (empiria)³⁴. Ponadto, praca ta jest zbudowana zgodnie z tradycyjną zasadą pisania prac naukowych. Jak wskazuje Tadeusz Borkowski „*w naukach, istnieją trzy poziomy analiz: poziom teorii, poziom empirii (rezultatów badawczych) oraz poziom tego wycinka rzeczywistości lub całej rzeczywistości (w przypadku teorii ogólnych), który jest obiektem badań i analiz. Relacje między tymi poziomami, a więc między teorią a empirią, teorią a rzeczywistością oraz empirią a rzeczywistością, są niezwykle interesujące i każda z nich była i mogłaby być ponownie przedmiotem osobnych analiz*”³⁵.

Skoro więc nauka opiera się na wzajemnym przenikaniu się trzech kluczowych elementów, jakimi są teoria, metodologia i empiria, to: a) teoria dostarcza ram analitycznych, które pozwalają na systematyzowanie wiedzy, przewidywanie zjawisk oraz wyznaczanie nowych kierunków badań, b) metodologia wskazuje narzędzia i sposoby, dzięki którym można weryfikować hipotezy i budować solidne podstawy wiedzy, c) natomiast empiria stanowi podstawę do potwierdzania lub obalania założeń teoretycznych, tworząc tym samym możliwość replikacji i powtarzania badań, prowadząc do rozwijania się danej dziedziny wiedzy, jak i nauki jako całości.

Takie ujmowanie triady naukowej jest zgodne z założeniami badawczymi Karła R. Poppera, który wskazywał, że teoria może być uznana za naukową tylko wtedy, gdy jest falsyfikowalna³⁶. Według Petera Godfrey-Smitha, teorie zmieniają się i ewoluują nie tylko poprzez prowadzenie badań empirycznych, testowanych zgodnie z uznaną metodologią badań, ale także dzięki ciągłemu udoskonalaniu koncepcji naukowych i ich możliwości reinterpretacji.

³⁴ Więcej na ten temat można przeczytać w: K. R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge-Taylor&Francis Group, London-New York 2005, str. 27-95.

T. Borkowski, *Ogólne teorie socjologiczne: pozór prawdy czy prawda pozorów*, [w:] (red.) K. Frysztański, *Z zagadnień socjologii stosowanej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996, str. 23.

³⁶ K. R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge, London-New York 2005, str. 27-36.

cji.³⁷ Z kolei Mario Bunge uznaje, że tworzenie teorii polega na abstrahowaniu i generalizacji danych zjawisk społecznych na podstawie obserwacji empirycznych.³⁸ John W. Creswell uważa, że wszelkie przedsięwzięcia badawcze o charakterze empirycznym są połączeniem zagadnień teoretycznych, z wyborem metod badawczych i analizą otrzymanych wyników badań³⁹. Istotne jest także i to, że rozważania na temat relacji zachodzących między teorią, metodologią i empirią mają długą historię w filozofii nauki. Wystarczy wspomnieć tylko dokonania filozofów XVII wiecznych, Francisa Bacona czy Rene Descartesa (Kartezjusz), którzy zwracali uwagę na potrzebę integracji rozważań teoretycznych z obserwacją świata rzeczywistego. Współczesne podejścia, reprezentowane przez Karla Poppera, Thomasa Kuhna czy Imre Lakatosa, podkreślają dynamiczny charakter nauki, w której teoria nie tylko interpretuje dane zjawiska społeczne (czy przyrodnicze), ale również stymuluje ich zbieranie i analizę. Triada naukowa, składająca się z teorii, metodologii i empirii, nie jest tylko statycznym układem elementów, ale strukturą dynamiczną, w których każdy z omawianych elementów jest zależny jednej od drugiego, gdzie występują wzajemne zależności i współoddziaływanie. Jurgen Habermas wskazał, że „*związek teorii i praktyki można wyjaśnić tylko wtedy, gdy rozgraniczy się trzy funkcje, określane przez trzy zupełnie różne kryteria. Są to: formułowanie i rozwijanie krytycznych teorematów, które muszą sprostać wymogom naukowego dyskursu, dalej, organizacja procesów oświecenia, w których teorematy te można zastosować i w szczególny sposób przy wyzwalaniu procesów refleksji w określonych, stanowiących ich cel grupach sprawdzać, wreszcie, wybór odpowiednich strategii, rozwiązywanie kwestii taktycznych i prowadzenie walki politycznej. W pierwszym przypadku chodzi o prawdziwe twierdzenia, w drugim o szczere zrozumienie (...), w trzecim o mądre decyzje*”⁴⁰. Oznacza to, że dobra teoria, która jest sprawdzona empirycznie, może stać się podstawą do podejmowania działań w społecznej rzeczywistości. Można zatem mówić o trzech etapach przechodzenia od teorii do praktyki. Pierwszy z nich to stworzenie takiej teorii, której nie można łatwo obalić. Drugi etap to sprawdzanie tej teorii w działaniu społecznym oraz jej przyjęcie. Trzeci etap to wykorzystanie tej teorii w praktyce oraz działanie społeczne w tym zakresie.

³⁷ P. Godfrey-Smith, *Theory and Reality. An Introduction to the Philosophy of Science*, University of Chicago Press, Chicago 2003, str. 120-123.

³⁸ M. Bunge, *Philosophy of Science: From Problem to Theory*, Routledge, London-New York 1998, str. 91-105.

³⁹ J. W. Creswell, *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks 2009, str. 36.

⁴⁰ J. Habermas, *Teoria i praktyka*, PIW, Warszawa 1983, str. 57.

Aby zakończyć omawianie zagadnień wstępnych tak zaproponowanej tematyki triady epistemologicznej, a dotyczącej związków teorii, metodologii i empirii, można wskazać co następuje: (Rozwinięcie tej tematyki nastąpi w dalszej części dysertacji)

- Teoria jest fundamentem nauki, co oznacza, że teoria stanowi nie tylko zbiór twierdzeń wyjaśniających rzeczywistość, ale również jest podstawą, na kanwie której budowane są wszystkie inne aspekty naukowego poznania. Jak zauważył Karl R. Popper, nauka opiera się na kryterium falsyfikowalności, co oznacza, że każda teoria powinna być testowalna w sposób empiryczny, a ponadto, że teoria wyznacza kierunki badań, wskazując, które pytania badawcze są istotne, a które nie mieszczą się w jej zakresie⁴¹. A z drugiej strony, jak podkreślał Thomas S. Kuhn, teoria naukowa nie jest jedynie neutralnym narzędziem wyjaśniania rzeczywistości, lecz także „soczewką”, przez którą naukowcy postrzegają dane empiryczne⁴².
- Metodologia jest połączeniem teorii z badaniami empirycznymi, co oznacza, że metodologia, rozumiana jako zbiór zasad i procedur badawczych, pełni ważną rolę w procesie transformowania założeń teoretycznych na praktyczne działania badawcze. Jak wskazuje John W. Creswell, metodologia jest mostem łączącym teorię z empirią, pozwalając na systematyczne zbieranie i analizowanie danych. Wybór metodologii zależy jednak od przyjętych założeń teoretycznych, co prowadzi do tego, że konwergencja i wzajemne zależności między teorią a empirią jest nie tylko faktem naukowym, ale także jest wymagana w każdym działaniu naukowym, bez względu na dziedzinę wiedzy, co odpowiada założeniom triady naukowej⁴³.
- Empiria jest rodzajem weryfikacji teorii, co oznacza, że badania empiryczne, oparte na obserwacji, eksperymentach i analizie danych, dostarczają podstaw do weryfikacji założeń teoretycznych. Jak zauważył Ian Hacking, eksperymenty odgrywają nie tylko rolę w potwierdzaniu teorii, ale również w odkrywaniu nowych zjawisk, które mogą prowadzić do powstawania nowych ram teoretycznych. Wzajemne oddziaływanie między empirią a teorią tworzy dynamiczny cykl, w którym nauka ewoluuje w odpowiedzi na nowe dane⁴⁴.

⁴¹ Patrz: K. R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge, London-New York 2005.

⁴² Patrz: T. S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago 2012.

⁴³ J. W. Creswell, *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks 2009.

⁴⁴ I. Hacking, *Representing, and Intervening. Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science*. Cambridge University Press, Cambridge 1983.

Odnosząc się do zagadnień teoretyczno-metodologicznych, praca ta wykorzystuje dokonania klasyków socjologii, w tym Ruth Benedict, Margaret Mead, Bronisława Malinowskiego, Floriana Znanieckiego, a także wielu klasycznych i współczesnych uczonych. Widać z tego, że wykorzystana jest literatura przedmiotu z zakresu „wczesnego” funkcjonalizmu, chociaż w warstwie teoretycznej skorzystano z dokonań współczesnych neofunkcjonalistów. W podobnym zakresie wykorzystano dokonania z zakresu antropologii kulturowej, a także z jej uwspółcześnionej wersji, szczególnie w aspekcie analizy pokojowych misji wojskowych. Wykorzystano przy tym w swych badaniach metodologię badań zastosowaną w przedsięwzięciach naukowych prekursorów badań terenowych.

Należy dodać, że niniejsza dysertacja, z punktu widzenia teoretycznego jest usytuowana w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie socjologii, nawiązującej do zagadnień z zakresu socjologii bezpieczeństwa, będącej elementem składowym naukowej teorii bezpieczeństwa, posiłkując się także kwestiami socjologicznej teorii grup dyspozycyjnych, zagadnieniami socjologii wojska, socjologii wojny, które stają się kanwą teoretyczną analizy naukowej funkcjonowania polskich żołnierzy podczas prowadzenia pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Takie ujmowanie zagadnienia jest tym bardziej uzasadnione, że w polskiej literaturze naukowej nie spotyka się opracowań z zakresu socjologicznych aspektów pokojowych misji wojskowych, czy misji stabilizacyjnych, a samo to zagadnienie nie zostało w polskiej socjologii zinstytucjonalizowane, np. pod nazwą „socjologii pokojowych misji wojskowych”. Wprawdzie analiza zagadnień pokojowych misji wojskowych jest dokonywana na gruncie nauki o bezpieczeństwie, ale niedogodnością jest to, że większość opracowań jest w obcojęzycznej literaturze przedmiotu.

W niniejszej pracy omówiono także kwestie z zakresu antropologii kulturowej, mające wyjaśnić zagadnienia społeczno-kulturowe, z jakimi stykali się polscy żołnierze podczas misji w Afganistanie.

Także ważnym zagadnieniem jest to, że niniejsza dysertacja jest „ulokowana” w sferze badań aplikacyjnych, nazwanych także badaniami stosowanymi, co jest zgodne z art. 4, ust. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r., *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, gdzie badania naukowe podzielono na podstawowe i aplikacyjne (inaczej stosowane)⁴⁵. W związku z tym przedmiotem badań stosowanych są konkretne, rzeczywiste zjawiska, sytuacje, procesy, produkty, itp., wartości w praktyce, oddziaływanie na praktykę danych zjawisk, a celem jest wykorzystanie wiedzy naukowej, wspieranie rozwoju praktyki, eksploracja i zrozumienie rzeczywi-

⁴⁵ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r., *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 1571.)

stych i często unikatowych obiektów, zjawisk czy sytuacji, wskazywanie rozwiązań (rekomendacji), a przedmiotem badań podstawowych są prawa nauki, ich prawidłowości, ogólne zasady, typowość, istota rzeczy, cechy, a też zmienne i relacje między nimi, a celem jest tworzenie wiedzy naukowej, rozwijanie dyscypliny i nauki, budowanie i testowanie teorii, zdobywanie ogólnego zrozumienia i odkrywanie praw, wyjaśnianie (szczególnie w uniwersalnych kategoriach). Można dodać, dla logicznego porządku, że na mocy przywoływanej ustawy, przedmiotem badań podstawowych są prawa nauki, ich prawidłowości, ogólne zasady, typowość, istota rzeczy, cechy, a też zmienne i relacje między nimi, a celem jest tworzenie wiedzy naukowej, rozwijanie dyscypliny i nauki, budowanie i testowanie teorii, zdobywanie ogólnego zrozumienia i odkrywanie praw, wyjaśnianie (szczególnie w uniwersalnych kategoriach).

W innym ujęciu, badania podstawowe (teoretyczne), to badania, które polegają na formułowaniu ogólnych praw nauki. Opierając się na teoretycznych założeniach tych badań (typu poznawczego), rozpatruje się i wyjaśnia problemy (zagadnienia) określonej teorii naukowej lub koncepcji. Badania stosowane (praktyczne), to przede wszystkim badania empiryczne. Jak wskazuje Stanisław Nowosielski, prace badawcze na potrzeby praktyki to najczęściej prace empiryczne mające charakter prac deskryptywnych (opisowych), eksplanacyjnych (wyjaśniających) i replikacyjnych (powtórzeniowych). Badania stosowane (deskryptywne), to badania, w których badane fakty lub zjawiska przedstawia się pod kątem ich struktury i mechanizmów funkcjonowania. Pytania problemowe w tych badaniach zaczynają się od partykuły: „jaka”, „jaki”, „która” i są to przeważnie pytania dopełnienia. Badania stosowane (eksplanacyjne), to badania, które ujmują badania związków i zależności przyczynowych między określonymi zjawiskami. W badaniach stosuje się przeważnie pytania rozstrzygnięcia. Badania stosowane (replikacyjne), to badania z reguły odtwórcze, przedstawiany w nich problem badawczy był już przez innych badany wcześniej. Rozszerzają one uprzednie badania lub też mogą być przeprowadzane innymi metodami. Stosuje się pytania zarówno dopełnienia, jak i rozstrzygnięcia⁴⁶.

Zagadnienia zawarte w dysertacji odnoszą się zatem zarówno do kwestii teoretycznych, jak i metodologicznych i empirycznych. Zamysłem autorskim jest także i to, aby wyniki i wnioski z badań mogły być wykorzystane w praktyce społecznej, a więc przez wojsko, co

⁴⁶ S. Nowosielski, *Cele w badaniach naukowych z zakresu zarządzania. Aspekty metodologiczne*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2016, nr 421, Sieci międzyorganizacyjne, procesy i projekty w erze paradoksów, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2016, str. 468-482.

nie tylko jest istotne z punktu widzenia naukowego, ale także z punktu widzenia aplikacyjnego, szczególnie w sferze funkcjonowania instytucji wojska. Wykorzystując pewną przenośnię intelektualną, można wspomnieć, że w nauce prawa funkcjonują wnioski, określane mianem *de lege lata* (o prawie obowiązującym), jak i *de lege ferenda* (o prawie przyszłym)⁴⁷. Należy zaznaczyć, że wniosek *de lege lata*, to zwrot oznaczający obowiązujące prawo, czyli wskazuje, jak wygląda stan prawny w świetle obowiązującego prawa. Z kolei zwrot *de lege ferenda*, to określenie używane w naukach prawnych, na oznaczenie kwestii o prawie przyszłym lub też odnośnie do przyszłego prawa⁴⁸. Zatem uwaga dotycząca kwestii *de lege lata* i *de lege ferenda* ma za zadanie pokazać, że w dysertacji pojawią się wnioski, które będą pokazywały zastaną rzeczywistość społeczną, jak i wnioski, których celem będzie wskazanie, jak powinno być.

Istotą każdej pracy naukowej jest dokonanie wykładni teoretycznej danego zagadnienia, w odniesieniu do istniejących już koncepcji i paradygmatów naukowych. Dokonując analizy zagadnień teoretycznych należy wskazać nie tylko na znaczenie nauki na przestrzeni dziejów (w ujęciu historycznym), ale także na znaczenie nauki współcześnie, „opierając się” o zebraną literaturę przedmiotu. W niniejszej pracy analiza zagadnień z zakresu epistemologii nauki obejmuje kwestie dotyczące się w ostatnim czasie, czyli w XX i XXI wieku, chociaż literatura przedmiotu odnosi się także do nauki dziejącej się współcześnie, jak i w całkiem nieodległej przeszłości, przy czym istotą tego wywodu jest wskazanie kształtowania się i instytucjonalizacji subdyscyplin socjologii.

Aby zatem dokonać wykładni analitycznej z zakresu epistemologicznych aspektów omawianej w dysertacji tematyki, należy odnosić się do zagadnień triady naukowej, którymi są kwestie teoretyczne, metodologiczne i empiryczne, które w skrócie są zaprezentowane w dalszej części wywodu.

Rozpoczynając więc krótki wywód na temat zagadnień teorii w nauce, można stwierdzić, że znaczenie nauki dla człowieka i ludzkości jest nie do przecenienia. Człowiek już od najdawniejszych czasów szukał odpowiedzi na wiele pytań, dotyczących jego samego i świata zewnętrznego, bez względu na dziedzinę wiedzy. Zdzisław Kowalewski pisze, że „nauka in-

⁴⁷ Według Jacka Mazura, przez wniosek *de lege ferenda* rozumie się propozycję, która określa: a) akt prawny, który powinien ulec zmianie, możliwie ze wskazaniem konkretnej jego części (rozdziału, artykułu itd.), b) treść przyszłego uregulowania (ujęty możliwie szczegółowo) oraz cele, jakie chce się osiągnąć, c) podstawy faktyczne i argumenty, które uzasadniają proponowaną zmianę. Więcej na ten temat: J. Mazur, *Wnioski de lege ferenda formułowane przez NIK*, Kontrola Państwowa 2016, nr 1, str. 28-53.

⁴⁸ Więcej na ten temat: M. Koszowski, *Dwadzieścia osiem wykładów ze wstępu do prawoznawstwa*, Wydawnictwo CM, Warszawa 2019, str. 103-105.

terpretowana jako ludzka działalność poznawcza występowała we wszystkich społeczeństwach, jakkolwiek nie używano dla jej określenia tej nazwy, gdyż wiązała się bezpośrednio z religią, wychowaniem czy działalnością gospodarczą, polityczną, obronną. Wiedza o własnym środowisku i narzędziach pracy umożliwiała skuteczną działalność gospodarczą i obronną, a doświadczenia zdroworozsądkowe jednostek pozwoliło na tworzenie systemów informacji rzeczowych, którym nadano prestiż społeczny w ujęciu prawd ludzkich lub boskich. Te pierwsze kodyfikowali władcy, a te drugie kapłani⁴⁹. Dalej ten sam autor dodaje, że „nauka w języku potocznym jest to zarówno historycznie kształtowana działalność poznawcza, jak i systemy prawd oparte na objawieniu, dedukcji bądź badaniach empirycznych, oznacza też czynności związane z wyposażeniem jednostki w pewien zasób informacji i nawyków, a także umiejętności, sprawności intelektualne, erudycje i mądrość”⁵⁰.

Zdaniem Stanisława Kamińskiego, pojęcie nauki używane jest na ogół w następujących znaczeniach: a) społecznej działalności ludzi, mającej na celu uporządkowanie i zasadnicze poznanie rzeczywistości, b) jako instrument zrozumienia i opanowania świata, c) jako historycznie ukształtowany i nieustannie rozwijający się na podstawie praktyki społecznej system wiedzy o przyrodzie, społeczeństwie, myśleniu oraz obiektywnych prawach ich rozwoju, d) jako uzasadnione przyczynowo i usystematyzowane poznanie natury rzeczy, e) jako racjonalnie uzasadnione poznanie metodycznie osiągnięte, systematycznie i przy pomocy pojęć ogólnych wyłożone w języku informatywnym i intersubiektywnie sensownym, f) jako dyscyplina wykładana na uniwersytecie⁵¹.

Przez wiele wieków nauka utożsamiana była z filozofią i właśnie ona determinowała rozwój nauki. „Początkowo refleksja nad nauką stanowiła część szerszych, filozoficznych rozważań, podejmowanych zwłaszcza w teorii poznania i logiki. Doniosłość ogólnych rozważań o nauce dostrzegana była także przez uczonych i wielu z nich zajmowało się problemami metanaukowymi na marginesie swoich podstawowych zainteresowań. Akceptowane przez badaczy normatywne i opisowe koncepcje nauki zawierają zespół przekonań, dotyczących tego, jaka powinna być i jaka jest nauka”⁵². Henryk A. Piętka pisał, że „klasyfikacja nauk tkwi swymi korzeniami w glebie filozoficznej, przyjmując jakieś zasadnicze różniczkowanie przedmiotów badania naukowego. Jest to problem dość zawity, nie dający się łatwo rozstrzy-

⁴⁹ Z. Kowalewski, *Nauki społeczne a rozwój społeczny*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1971, str. 21

⁵⁰ *Ibidem*, str. 42.

⁵¹ S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1981, str. 6.

⁵² M. I. Łojewska, *Filozofia nauki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1986, str. 7.

gnąć, przy czym nawet zwolennicy klasyfikacji przedmiotowej nie mogą zaprzeczyć, że o tym samym przedmiocie mogą istnieć zasadniczo różne nauki w zależności od różnic w sposobie jego badania, co może sprawiać, iż dwie nauki, odnoszące się do tego samego przedmiotu badania są dla siebie bardziej obce od dwóch nauk, zespolonych wspólną metodą badawczą chociażby jedna badała zjawiska przyrodnicze a druga humanistyczna. Dlatego większą przydatność należy przyznać formalnej klasyfikacji nauk. Formalny sposób klasyfikacji nauk przyjmuje różnice metodologiczne za podstawę podziału i stwierdza, że o każdym przedmiocie można stwarzać różne nauki stosując rozmaite sposoby badania danego przedmiotu. Mamy tu metodologiczne kryterium podziału, którego punktem wyjścia jest dokonane przez Arystotelesa zróżniczkowanie nauk na teoretyczne i praktyczne. W końcu XIX wieku rzecznikiem podziału formalnego był Leon Petrażycki, który dzieli nauki na teoretyczne, czyli obiektywno-poznawcze i na praktyczne, czyli subiektywno-stosunkowe. Nauki obiektywno-poznawcze polegają na wyjaśnianiu tego, co istnieje lub może istnieć, zaś nauki subiektywno-stosunkowe pouczają o wymogach należytego lub racjonalnego postępowania w stosunku do badanego przedmiotu”⁵³. Maria I. Łojewska wskazuje, że „nauka rozpatrywana jako obiekt badań stanowi złożone i historycznie uwarunkowane zjawisko, będące sferą rzeczywistości społeczno-kulturowej. Wiedza o nauce obejmuje mniej lub bardziej uporządkowane systemy twierdzeń, odnoszących się bądź do całości, bądź do wybranej strony (stron) tej rzeczywistości. Każda z naukowych dyscyplin ma swoisty charakter, związany przede wszystkim z jej przedmiotem badań (te same realne obiekty mogą być jednocześnie przedmiotem różnych nauk, ale każda z nich będzie je badać z własnego punktu widzenia, zajmując się ich określonym aspektem), metodami i technikami badawczymi oraz stworzoną na ich podstawie wiedzą. Ponadto pomiędzy różnymi dyscyplinami istnieją wzajemne sprzężenia, dzięki którym nauka jako całość posiada własną, wewnętrzną strukturę i może pełnić określone społeczne funkcje oraz podlegać również specyficznym prawidłowościom rozwojowym”⁵⁴. Jak widać z tego fragmentu, znaczenie nauki dla ludzkości i dla społeczeństwa jest nie do przecenienia. „Nauka jest zjawiskiem społecznym odnoszącym się do sfery świadomości człowieka. Jest to również rodzaj działalności społecznej polegającej na prowadzeniu badań”, piszą Mieczysław Boguta i Żyvia Kaczmarek⁵⁵.

⁵³ H. Piętka, *Teoria prawa. Część I. Socjologia*, Nakładem Koła Prawników Studentów Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1947, str. 3-4.

⁵⁴ M. I. Łojewska, *Filozofia nauki*, op.cit., str. 10.

⁵⁵ M. Boguta, Ż. Kaczmarek, *Polityka. Nauka. Technika*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1987, str. 9.

Można także zauważyć, że w przeszłości istniały tendencje odrywania się od filozofii różnych nauk, często z korzyścią dla nich, a często wbrew nim. Zdzisław Krasnodębski pisze, że „socjologia pojawiła się na scenie intelektualnej z ambicjami wyzwolenia się spod wpływu filozofii, a nawet jej zastąpienia. Rygoryzm nauki empirycznej miał wyeliminować filozoficzne spekulacje na temat życia społecznego, a filozofii pozostawić, co najwyżej rolę teorii nauki i jej metodologii. Te nadzieje, które wkrótce okazały się złudne i nie pozbawione niebezpieczeństw, nie spełniły się. Dzisiaj obserwujemy tendencję wręcz odwrotną, mianowicie silny wpływ rozmaitych kierunków filozoficznych na socjologię”⁵⁶. Należy także podkreślić, że w rozwoju ludzkości procesy budowania systemów wiedzy o zewnętrznym świecie decydowały o zaspokajaniu potrzeb i możliwościach przetrwania. Dlatego też wypracowywanie metod poprawnego poznawania rzeczywistości było dla człowieka niezwykle ważnym zadaniem. Rozwój nauki pozwalał na powstawanie coraz to nowych gałęzi przemysłu, transportu, sposobów porozumiewania się, mieszkania, odżywiania się, ubierania oraz potocznego rozumienia świata, a to decydowało o dalszym rozwoju nauki.

I wówczas, jak i dzisiaj zadawane jest pytanie, czym jest nauka? Bernard Dixon pisał, że „nauka nie jest ezoterycznym zjawiskiem, całkowicie wyodrębnionym spośród innych spraw człowieka. Kształtuje ją nie tylko jej własna wewnętrzna logika, ale także osobiste przekonania, typ wykształcenia i postawy polityczne ludzi, którzy ją uprawiają. (...) Równocześnie nauka w bardzo subtelny sposób przekształca świat, w którym żyjemy”⁵⁷. Stanisław Ossowski pisał, że „nauka nie jest rewelacją jakichś mistycznych, wiekuistych prawd, nie jest częstką boskiej wszechwiedzy. (...) Sens nauki i jej znaczenie leży w zastosowaniach praktycznych. Jej celem, ułatwienie bytu coraz szerszym rzeszom. Jakież można by znaleźć inne kryterium jej wartości. Teorie naukowe walą się jedne po drugich, za sto lat nikt może dzisiejszych hipotez nie będzie już uznawał, lecz to, co się z nich zrodziło, telefony, koleje, aeroplany, to żyje, służy milionom ludzi i żyć będzie, doskonaląc się w miarę postępu wiedzy. Historycznie rzecz biorąc, nauka wyrosła z potrzeb praktycznych i powinna pozostać tym, czym była”⁵⁸. Według Jana Szczepańskiego nauka winna być „ujmowana jako system twierdzeń, hipotez, teorii orzekających o różnych dziedzinach rzeczywistości. W tym znaczeniu jest ona wytworem metodycznej działalności badawczej. Naukę możemy także definiować jako systemy badania rzeczywistości zgodne z metodami zapewniającymi poprawność, ważność i pewność osiąga-

⁵⁶ Z. Krasnodębski, *O związkach fenomenologii i socjologii. Wprowadzenie*, [w:] (red.) Z. Krasnodębski, *Fenomenologia i socjologia. Zbiór tekstów*, PWN, Warszawa 1989, str. 7.

⁵⁷ B. Dixon, *Nie igra się z nauką*, PIW, Warszawa 1984, str. 92.

⁵⁸ S. Ossowski, *O nauce. Dzieła Tom IV*, PWN, Warszawa 1967, str. 15-16.

nich wyników: mówiąc w uproszczeniu, nauka jest metodą badania rzeczywistości zapewniającą prawdziwe jej poznanie. Wreszcie możemy spojrzeć na naukę jako na zespół instytucji społecznych powołanych do prowadzenia badań, ogłaszania ich wyników, upowszechniania wiadomości o uzyskanych wynikach i stosowania ich w praktyce”⁵⁹. Dlatego celem nauki jest: a) wyjaśnianie obiektywnej rzeczywistości, odkrywanie nowych praw rozwoju przyrody i społeczeństwa, b) tworzenie reguł i norm postępowania badawczego, c) przewidywanie przyszłego przebiegu zdarzeń i rozwoju, d) przekształcenie rzeczywistości zgodnie z interesem społecznym⁶⁰.

Na tym tle pojawia się nie tylko pojęcie nauki, ale także i wiedzy naukowej. Wiedza naukowa, niezależnie, jaką dyscyplinę naukową reprezentuje (często jako bezpośredni rezultat działalności poznawczej), posiada zespół specyficznych cech, które jednocześnie wyróżniają ją od innych form ludzkiej wiedzy, takich jak wiedza praktyczna, artystyczna, religijna i inne. Ale w dostatecznie rozwiniętych dyscyplinach naukowych wyróżnić można dwa rodzaje wiedzy: empiryczną i teoretyczną⁶¹, które mogą nosić także nazwę nauki „zdroworozsądkowej”, jak i naukowej. Skąd takie rozróżnienie. Można powiedzieć, że: a) wiele istniejących nauk szczegółowych wywodzi się z praktycznych zainteresowań codziennego życia, b) wiedza rozsądkowa, uzyskana dzięki doświadczeniu, różni się od wiedzy naukowej brakiem świadomych granic ważności danych twierdzeń, c) konflikty między poglądami stanowią bodziec rozwoju intelektualnego, a nie negocjację faktów, d) mowa potoczna, której używamy dla twierdzeń zdroworozsądkowych ulega zmianom, co zaciera jednoznaczność twierdzeń uzyskanych dzięki doświadczeniom, e) twierdzenia zdroworozsądkowe mają konkretny, użyteczny charakter, a teoria naukowa dążąc do uogólnień przybiera formę abstrakcyjną, oderwaną od przedmiotów, f) postępowanie naukowe dąży do wielokrotnego kontrolowania osiągniętych wyników i dlatego niezbędnym składnikiem postawy naukowej jest stały sceptycyzm⁶².

Zdzisław Kowalewski, posiłkując się dokonaniem Georges’a Gurvitcha, twierdzi, że istnieje wiele rodzajów wiedzy, w tym: a) wiedza percepcyjna o świecie zewnętrznym, b) wiedza o innych i nas samych (o grupach społecznych i człowieku), c) wiedza zdrowego rozsądku indywidualnego i społecznego, d) wiedza techniczna, e) wiedza polityczna, f) wiedza ściśle naukowa, g) wiedza filozoficzna⁶³.

⁵⁹ J. Szczepański, *Zagadnienia socjologii współczesnej*, PWN, Warszawa 1965, str. 95.

⁶⁰ M. Boguta, Ż. Kaczmarek, *Polityka. Nauka. Technika*, op.cit., str. 12.

⁶¹ J. Szczepański, *Zagadnienia socjologii współczesnej*, op.cit., str. 46.

⁶² Z. Kowalewski, *Nauki społeczne a rozwój społeczny*, op.cit., str. 22.

⁶³ *Ibidem*, str.33.

W skład wiedzy na poziomie empirycznym wchodzi twierdzenia, które opierają się bezpośrednio na doświadczeniach oraz będące uogólnieniem cech i właściwości przysługujących konkretnym obiektom. Wiedza na poziomie teoretycznym jest ważną formą systematyzacji wiedzy, jest zbiorem powiązanych twierdzeń, ujmujących przedmiot z punktu widzenia istotnych zależności.

Celem każdego działania naukowego jest udowodnienie lub obalenie jakiejś hipotezy, tezy, a także kształtowanie teorii naukowej. Według Zygmunta Ziemińskiego, etymologia pojęcia „teoria” pochodzi od greckiego słowa *theoría*, co oznacza przyglądanie się, oglądanie, rozważanie, a obecnie oznacza usystematyzowany zbiór reguł, definicji, pojęć, twierdzeń, które opisują wzajemne relacje pomiędzy wybranymi aksjomatami, które tworzą spójną konstrukcję i sekwencję czynników opisujących dane zjawisko, w wybranej dziedzinie wiedzy⁶⁴.

Piotr Sztompka pisze, że „*najbardziej cennym rezultatem badawczym w każdej dyscyplinie nauki, (...) jest teoria. Tylko teoria zdolna jest udzielić odpowiedzi na podstawowe dla nauki pytanie: dlaczego pewne zjawiska czy procesy przebiegają w taki właśnie, a nie inny sposób. Odpowiedź na to pytanie jest z kolei niezbędna dla sformułowania prognoz na temat przebiegu zjawiska i procesów w przyszłości, a także dla ustalenia racjonalnych sposobów praktycznego oddziaływania na zjawiska i procesy tak, aby przebiegały w pożądanym, korzystnym kierunku. Bez teorii nie sposób zrozumieć ani dlaczego jest tak jak jest, ani jak będzie, ani co robić, aby było tak jak chcemy. W tym sensie, (...) nie ma nic bardziej praktycznego od dobrej teorii. (...) Teoria to powiązany zbiór pojęć i twierdzeń dostarczających wyjaśnienia zjawisk i procesów w pewnym obszarze rzeczywistości*”⁶⁵. Autor ten pisał także, że teorią „*nazywać będziemy każdy taki i tylko taki rezultat badawczy, który pełni funkcję eksplanacyjną*”⁶⁶.

Theodore Abel, odnosząc się do dokonań Normana R. Campbella pisał, że „*teoria, jeśli ma przedstawiać istotną wartość, musi mieć dwie cechy. Musi być taka, by można było wyprowadzić z niej prawa, i taka, by wyjaśniała te prawa przez wprowadzenie analogii w oparciu o prawa lepiej znane niż te, które mają być wyjaśniane*”⁶⁷.

⁶⁴ Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, str. 201-203.

⁶⁵ P. Sztompka, *Marksizm a współczesne orientacje socjologiczne*, [w:] (red.) Z. Krawczyk, W. Morawski, *Socjologia ogólna. Wykłady dla studentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1986, str. 422.

⁶⁶ P. Sztompka, *Teoria socjologiczna końca XX wieku. Wstęp do wydania polskiego*, [w:] J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985, str. 10.

⁶⁷ T. Abel, *Podstawy teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1977, str. 22.

Teoria według Tadeusza Borkowskiego „po pierwsze jest (...) zbiorem twierdzeń. Po drugie winna być (...) żywotna, co prawdopodobnie ma oznaczać: popularna i inspirująca (...). Po trzecie winna być wytworem teoretyków i być uważana przez nich za teorię. Zgodnie z tą ostatnią opinią o tym, czy coś jest teorią, ostatecznie decydowałoby pewne grono socjologów szczególnie predestynowanych do takich rozstrzygnięć. (...) Do wyżej podanych cech inni autorzy dodają funkcję wyjaśniającą. (...) Powyższa funkcja tylko z pozoru jest oczywista. Nie jest, bowiem jasny kontekst i status wyjaśniania. Innymi słowy, nie wiadomo, czy chodzi tu o wyjaśnienie hipotetyczne, czy wyjaśnienie prawdziwe. Wyjaśnień hipotetycznych można sformułować wiele. Problem polega jednak na tym, czy każde twierdzenie lub zespół twierdzeń o przyczynach danego zdarzenia można uznać za jego wyjaśnienie, a jeśli nie, to, które z nich i dlaczego”⁶⁸.

Według Thomasa S. Kuhna wśród najważniejszych cech teorii wymienić można takie, które mówią, że „po pierwsze, teoria powinna być dokładna, to znaczy, że wynikające z niej konsekwencje powinny w zakresie jej ważności pozostawać w dającej się okazać zgodności ze znanymi wynikami eksperymentów. Po drugie, powinna być spójna nie tylko wewnętrznie, lecz również z innymi powszechnie przyjętymi teoriami stosowanymi do pokrewnych aspektów przyrody. Po trzecie, teoria powinna mieć szeroki zakres, w szczególności jej konsekwencje wybiegać powinny poza indywidualne przypadki, poszczególne prawa czy subteorie, do których wyjaśniania została pierwotnie powołana. Po czwarte, i to w ścisłym związku z punktem poprzednim, powinna ona być prosta, wprowadzać porządek do zjawisk, które bez niej pozostawałyby ze sobą nie związane, a w swym całokształcie, niezrozumiałe. Po piąte wreszcie, wymóg mniej powszechnie formułowany, niemniej zasadniczy w podejmowaniu decyzji w rzeczywistej praktyce naukowej, teoria powinna przynosić pewne odkrycia. Znaczy to, że powinna ujawniać nowe zjawiska lub nie znane dotąd relacje między faktami już znanymi. Te pięć cech: dokładność, spójność, ogólność, prostota i owocność, stanowią powszechnie stosowane kryteria oceny adekwatności teorii”⁶⁹.

Dlatego też w każdej teorii powinno zawierać się kilka istotnych elementów, takich jak: a) orientacja teoretyczno-metodologiczna, a więc podstawa, baza filozoficzna teorii, przyjęta często a priori i potwierdzająca lub nie swoją przydatność w trakcie budowania teoretycznych twierdzeń; b) model pojęciowy, czyli zespół powiązanych kategorii analitycznych składających się na język danej teorii, który tworzony jest przez wprowadzenie analitycznych

⁶⁸ T. Borkowski, *Ogólne teorie socjologiczne: pozór prawdy czy prawda pozorów*, [w:] (red.) K. Frysztacki, *Z zagadnień socjologii stosowanej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996, str. 18-19.

⁶⁹ T. S. Kuhn, *Dwa bieguny. Tradycja i nowatorstwo w badaniach naukowych*, PIW, Warszawa 1985, str. 442.

rozróżnień, konwencji definicyjnych, klasyfikacji, typologizacji; c) teoria empiryczna (teoria w wąskim sensie), czyli zbiór powiązanych ze sobą twierdzeń o zależnościach pomiędzy cechami obserwowanymi⁷⁰.

Wśród cech teorii, Piotr Sztompka wymienia: a) prawomocność, polegająca na ścisłym powiązaniu z tym, co jest wyjaśniane; b) sprawdzalność empiryczna; c) prawdziwość; d) pragmatyczna kompletność; e) spójność semantyczna, czyli stosowanie odpowiedniej aparatury pojęciowej; f) unifikacja z innymi wyjaśnieniami w ramach szerszego systemu teoretycznego⁷¹. Dalej stwierdza, że teorie w socjologii powinny być spójne i niesprzeczne wewnętrznie, czyli muszą posiadać takie elementy jak: a) empiryczne potwierdzenie - które pozwala na sprawdzenie, czy dana teoria jest prawdziwa; b) wewnętrzną niesprzeczność - a więc precyzja, formalność, zdolność do unikania błędów tautologii; c) dogmatyzm lub eklektyzm - czyli dowolność wyboru jednej teorii lub wybór ze wszystkich po trochu⁷². Dalej dodaje, że teoria „to różnorodne konglomeraty najbardziej podstawowych założeń, najbardziej abstrakcyjnych pojęć i najbardziej ogólnych praw, konstruowanych z intencją wyjaśnienia najbardziej istotnych cech i prawidłowości życia społecznego, przejawiających się bez względu na czas, obszar czy sferę, w których życie społeczne się toczy”⁷³.

Z kolei Theodore Abel uważa, że „teoria socjologiczna jest składnicą, rodzajem archiwum pojęć socjologicznych, praw socjologicznych, teorii socjologicznych i prac, w których te schematy pojęciowe zostały sformułowane i rozwinięte”⁷⁴. Oznacza to, że „znamieniem teorii jest jej funkcja wyjaśniająca w odniesieniu do zespołu praw, które można z niej wydedukować, a nie (...) po prostu abstrakcyjny charakter twierdzeń. Po drugie, (...) teorie są rozmieszczone na kontinuum, od minimum do maksimum, takich atrybutów, jak uniwersalność, precyzja, sprawdzalność, elegancja i zdolność predykcji. Zaproponowałem (...), by wszystkie pozycje na kontinuum uznać za równie ważne, pod warunkiem wykazania, że twórcy teorii zrobili wszystko, co w ich mocy, by dostarczyć wyjaśnienia tak wyczerpującego, jak to pozwalają dostępne metody. Zamiast przyjmować za standard teorii model idealny utworzony przez logików, można uważać ten model za górną granicę, do której teorie zbliżają się w różnym stopniu. Przyjęcie takiego punktu widzenia pozwoliłoby nam nazywać „teoriami” szereg schematów pojęciowych stosowanych w socjologii, pod warunkiem, że umożliwiają wyjaśnienie i przewidywanie zaobserwowanych prawidłowości. Większość teorii socjologicznych bliż-

⁷⁰ P. Sztompka, *Teoria socjologiczna końca XX wieku*, op.cit., str. 12-13.

⁷¹ *Ibidem*, str. 11.

⁷² *Ibidem*, str. 14-15.

⁷³ *Ibidem*, str. 14-15.

⁷⁴ T. Abel, *Podstawy teorii socjologicznej*, op.cit., str. 23.

sza jest dolnej granicy. Ogólnie biorąc, teorie socjologiczne są bardziej ograniczone i mniej precyzyjne niż teorie w naukach fizykalnych”⁷⁵.

Według Janusza Muchy socjologia wyrosła z dziedzictwa innych nauk, zarówno humanistycznych, jak i przyrodniczych, wskazując, że „w końcu sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych lat XX wieku, (...) nastąpiło ostateczne, (...) jak się wydaje, załamanie teoretycznej atrakcyjności dominującej tam dotąd funkcjonalistycznej wizji społeczeństwa. Zaczęły się też wówczas rozpowszechniać nowe nazwy dla określenia mających długą tradycję, a teraz zdobywających coraz więcej zwolenników, sposobów uprawiania socjologii. Obok terminów „socjologia działania”, „socjologia egzystencjalna”, „socjologia fenomenologiczna” pojawiły się terminy określające (...) nurty socjologii: „socjologia radykalna”, „socjologia krytyczna”, „socjologia refleksyjna”, „socjologia dialektyczna”, „socjologia humanistyczna”. (...) U podstaw ich wszystkich leżało założenie, że socjologia jako dyscyplina nauki ma być równocześnie; po pierwsze, gruntowną krytyką tendencji naturalistycznej w socjologii, (według której podstawowe cechy społeczeństwa są identyczne z podstawowymi cechami świata przyrody, metody i teorie socjologii powinny być, więc formalnie identyczne z metodami i teoriami przyrodoznawstwa), po drugie, dogłębną makrostrukturalną analizą istniejącego społeczeństwa, po trzecie, analizą możliwości przewyższania tego stanu rzeczy, opartą na negatywnym jego ocenianiu, po czwarte, opartą na (...) rozważaniach aksjologicznych analizą sensu i możliwości budowy innego, lepszego społeczeństwa”⁷⁶.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, których cechą wyróżniającą jest odniesienie się do literatury przedmiotu z okresu XX wieku, można zauważyć, że w socjologii teorie winny być spójne i niesprzeczne wewnętrznie, czyli muszą posiadać takie elementy jak: a) empiryczne potwierdzenie, które pozwala na sprawdzenie, czy dana teoria jest prawdziwa, b) wewnętrzną niesprzeczność, a więc precyzję, formalność, zdolność do unikania błędów tautologii, c) dogmatyzm lub eklektyzm, czyli dowolność wyboru jednej teorii lub wybór ze wszystkich po trochu⁷⁷.

Patrząc na kwestie definicyjne pojęcia „teoria” we współczesnej nauce, szczególnie okresu przełomu wieku⁷⁸, można stwierdzić, że według Jana Woleńskiego, teorie naukowe

⁷⁵ Ibidem, str. 259-260.

⁷⁶ J. Mucha, *Socjologia jako krytyka społeczna. Orientacja radykalna i krytyczna we współczesnej socjologii zachodniej*, PWN, Warszawa 1986, str. 7.

⁷⁷ P. Sztompka, *Teoria socjologiczna końca XX wieku*, op.cit., str. 14-15.

⁷⁸ W niniejszej analizie wykorzystano monografię: E. Moczuk, D. Czekaj, *Kryzys migracyjny jako element wojny hybrydowej. Analiza działania wojska na granicy polsko-białoruskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2024, str. 50-57.

nie są prostym i jednoznacznym zagadnieniem analitycznym, gdyż nastroczają wiele problemów eksplikacyjnych, w tym: a) że należy odpowiedzieć na pytanie, czym jest teoria naukowa, jaką ma strukturę i jakie własności, w szczególności własności logiczne, b) że należy zastanowić się nad istotą teoretyczności, czyli teoretycznego sensu twierdzeń i pojęć, z czym ściśle wiąże się zagadnienie sensu teorii naukowych, c) że trzeba rozważyć rodzaje teorii naukowych, d) że analizy wymaga stosunek teorii do jej przedmiotu, e) że trzeba zanalizować funkcje teorii naukowych, f) że trzeba odpowiedzieć na pytanie, jak teorie są uzasadniane, g) że należy stwierdzić jakie są relacje między teoriami, h) że należy odpowiedzieć na pytanie, na czym polega zmiana teoretyczna, i) że istotna jest kwestia teorii w poszczególnych dziedzinach i dyscyplinach naukowych⁷⁹.

Z uwagi na fakt, że definicji teorii w nauce jest na tyle dużo, że trudno jest przytoczyć jedną, optymalną z punktu widzenia epistemologicznego, dlatego w dalszej części tekstu wspomniane są tylko niektóre z nich. Jedną z takich definicji jest ta, której autorem jest Karl R. Popper, który stwierdza, że teoria jest to naukowo uzasadniony, spójny zbiór założeń i hipotez, które opisują i tłumaczą konkretne zjawiska lub obszary rzeczywistości. Teoria naukowa jest poddawana weryfikacji i musi być zgodna z dostępnymi dowodami i obserwacjami. Oznacza to, że teoria naukowa musi być sformułowana w taki sposób, aby można było określić takie warunki analityczne, aby pozwalały zweryfikować ją za pomocą dostępnych metod badawczych, bez względu na dziedzinę wiedzy⁸⁰.

Z kolei według kolejnego klasyka epistemologii, Thomasa S. Kuhna, teoria to uporządkowany zbiór przekonań, zasad i hipotez, które służą do wyjaśniania określonego zjawiska lub zestawu zjawisk w sposób naukowo uzasadniony i oparty na dowodach empirycznych. Teorie naukowe są poddawane testom i eksperymentom w celu potwierdzenia lub odrzucenia. Wśród najważniejszych cech teorii wymienić można takie, które mówią, że *„po pierwsze, teoria powinna być dokładna, to znaczy, że wynikające z niej konsekwencje powinny w zakresie jej ważności pozostawać w dającej się okazać zgodności ze znanymi wynikami eksperymentów. Po drugie, powinna być spójna nie tylko wewnętrznie, lecz również z innymi powszechnie przyjętymi teoriami stosowanymi do pokrewnych aspektów przyrody. Po trzecie, teoria powinna mieć szeroki zakres, w szczególności jej konsekwencje wybiegać powinny poza indywidualne przypadki, poszczególne prawa czy subteorie, do których wyjaśniania została*

⁷⁹ J. Woleński, *Teoria*, [w:] (red.) W. Kwaśniewicz, *Encyklopedia socjologii*, Tom 4, S-Ż, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, str. 178. (str. 177-185).

⁸⁰ K. R. Popper, *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*, Routledge & Kegan Paul, London - New York 2002, str. 3-42.

pierwotnie powołana. Po czwarte, i to w ścisłym związku z punktem poprzednim, powinna ona być prosta, wprowadzać porządek do zjawisk, które bez niej pozostawałyby ze sobą nie związane, a w swym całokształcie, niezrozumiałe. Po piąte wreszcie, wymóg mniej powszechnie formułowany, niemniej zasadniczy w podejmowaniu decyzji w rzeczywistej praktyce naukowej, teoria powinna przynosić pewne odkrycia. Znaczy to, że powinna ujawniać nowe zjawiska lub nie znane dotąd relacje między faktami już znanymi. Te pięć cech: dokładność, spójność, ogólność, prostota i owocność, stanowią powszechnie stosowane kryteria oceny adekwatności teorii”⁸¹.

John W. Creswell jest zdania, że teoria to zbiór połączonych wzajemnymi relacjami założeń lub hipotez naukowych, które określają związki między zmiennymi, a w badaniach naukowych teoria przyjmuje formę argumentacji, omówienia lub uzasadnienia, co ułatwia wyjaśnianie zjawisk, jakie zachodzą w danej rzeczywistości⁸².

Słownik Języka Polskiego PWN wskazuje, że teoria to ogólna koncepcja oparta na poznaniu i zrozumieniu istotnych czynników kształtujących pewną sferę rzeczywistości (np. w zakresie praw przyrody, procesów społecznych), konstrukcja myślowa tworząca z elementów pewną spójną całość⁸³.

Według Earla Babbie, teorie są systemami powiązanych wzajemnie twierdzeń mających wyjaśnić niektóre aspekty życia społecznego. Zatem teorie doprecyzowują i dookreślają paradygmaty. Paradygmat oferuje sposób patrzenia, a celem teorii jest wyjaśnienie tego, co się widzi. Teoria jest systematycznym wyjaśnieniem obserwacji, które dotyczą jakiegoś konkretnego aspektu życia⁸⁴.

Według Johna W. Sutherlanda, teoria to uporządkowany zbiór twierdzeń na określony temat, które obowiązują w bardzo szerokim zakresie tematycznym w nauce, obejmując określone zjawiska społeczne i przyrodnicze, a które zostały uznane za prawdziwe w nauce i zinstytucjonalizowane przez uczonych w danym czasie⁸⁵.

Z kolei Jonathan H. Turner jest zdania, że teoria to zbiór twierdzeń abstrakcyjnych, które objaśniają, jak i dlaczego funkcjonują zjawiska w świecie. Teoria jest narzędziem poznawczym w nauce. Celem nauki jest umożliwienie zrozumienia świata i gromadzenie wie-

⁸¹ T. S. Kuhn, *Dwa bieguny. op.cit.*, str. 442.

⁸² J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, str. 75- 76.

⁸³ Słownik Języka Polskiego, Tom III R-Z, PWN, Warszawa 1981, str. 494.

⁸⁴ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, str. 66.

⁸⁵ J. W. Sutherland, *Systems. Analysis, Administration, and Architecture*, Van Nostrand Reinhold Co., New York 1975, str. XIII.

dzy o nim. Narzędziem, który temu służy jest teoria, która odpowiada na pytanie, dlaczego istnieje dane zjawisko i w jaki sposób działa. Teorie naukowe mają pewne charakterystyczne dla siebie cechy, które odróżniają je od innych rodzajów wyjaśniania świata, takich jak religia, dogmaty polityczne i osobiste sądy. Jedną z cech wyróżniających teorię naukową jest jej abstrakcyjność. Stwierdzenia wyrażone są w terminach ogólnych, ponieważ ich celem jest wyjaśnianie danego zjawiska w każdym czasie i miejscu. Inną cechą teorii naukowej jest to, że poddają się one sprawdzeniu. Oznacza to, że gdy jest sprawdzalna empirycznie, to wówczas, gdy jest uznana za wytłumaczalną, to jest w stanie wytłumaczyć funkcjonowanie określonych zjawisk. Kolejną cechą jest test czasu, czyli sytuacje, gdy ponawiane próby falsyfikowania teorii nie powiodą się, co oznacza, że są zaakceptowane jako prawdziwe⁸⁶.

Stanisław Juszczuk jest zdania, że „*teorie uważa się za wytwory naukowe najwyższej rangi. Systematyzacja dedukcyjna zbioru twierdzeń oznacza przekształcenie go w teorię w sensie logicznym, czyli zbiór zamknięty na operację konsekwencji. Systematyzacja aksjomatyczna polega na wskazaniu skończonego (możliwie nielicznego) zbioru twierdzeń (zwanych aksjomatami), z których można logicznie wyprowadzić wszystkie twierdzenia należące do danego zbioru. Teorię określa się też za pomocą kryterium przedmiotowego (semantycznie): przez wskazanie, o jakich „przedmiotach” jednego lub kilku typów mówią jej twierdzenia. W naukach formalnych systematyzacja dedukcyjna i systematyzacja przedmiotowa idą ze sobą w parze. Efektywne „uprawianie teorii” to stawianie właściwych problemów naukowych i konstruowanie trafnych rozwiązań*”⁸⁷. Dalej ten sam autor pisze, że teoria to system logiczno-dedukcyjny składający się ze zbioru powiązanych ze sobą pojęć, z których dedukcyjnie można wyprowadzić dające się sprawdzić twierdzenia. Teoria odnosi się także do praktyki, tzn. naukowcy akceptują teorię (i jej praktyczne zastosowania) jedynie wtedy, gdy jej metodologia została jasno i logicznie wyłożona. Teorie pomagają wyjaśniać i przewidywać interesujące zjawiska, zdarzenia i zachowania, a w konsekwencji podejmować właściwe decyzje praktyczne⁸⁸.

Tadeusz Pilch i Teresa Bauman są zdania, że teoria naukowa to system zdań powiązanych ze sobą logicznie i rzeczowo oraz spełniających pewne kryteria pragmatyczne. Aby istniała teoria naukowa musi ona być: a) uporządkowana, b) niesprzeczna wewnętrznie (kohe-

⁸⁶ J. H. Turner, *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1998, str. 22-23.

⁸⁷ S. Juszczuk, *Teoria i jej cechy – dyskurs w obszarze nauk społecznych*, Atheneum. Polskie Studia Politologiczne 2021, vol. 69, nr 1, str. 136. (str. 134-144).

⁸⁸ *Ibidem*, str. 137. (str. 134-144).

rentna), c) obiektywna (dowodzona empirycznie), d) intersubiektywnie komunikowalna (informacyjna), e) weryfikowana (twórcza)⁸⁹.

Z kolei Ewa Kuzionko-Ochrymiuk uważa, że teoria naukowa jest usystematyzowaną wiedzą, obejmującą definicje, prawa, sądy egzystencjalne (o istnieniu gatunków, typów, itp.). Jest to suma potwierdzonych empirycznie lub w procesie poznania naukowego, hipotez ogólnych, prawidłowości i wszystkich innych twierdzeń o jednolitej dziedzinie oraz obszarze rzeczywistości. Teoria to system sądów (zdań), bardziej bądź mniej sformalizowanych. Głównymi cechami teorii naukowych są: a) niesprzeczność, co oznacza, że wnioski wyprowadzane z teorii naukowej nie mogą być wobec siebie sprzeczne, b) aksjomatyzowalność, co oznacza, że w teorii jest możliwe wskazanie aksjomatów, które na jej gruncie nie podlegają dowodom, c) zupełność, która łączy się z tym, że w ramach teorii nie jest możliwe wyprowadzenie zdania lub jego zaprzeczenia, które nie należy do tej teorii traktowanej jako system dedukcyjny, d) rozstrzygalność, która polega na tym, że na bazie teorii jest możliwe określenie, czy dane zdanie do niej należy, czy też nie⁹⁰.

Nie wnikając jednak głębiej w definicje teorii, za Elżbietą Kałuszyńską można wskazać, że każda dziedzina wiedzy formułuje swe teorie i poprzez nie opisuje daną rzeczywistość, przy czym każda nowo powstająca teoria sytuuje swój przedmiot wewnątrz świata nauki i korzysta z języka nauki, co gwarantuje znaczną spójność teorii, gdyż opisywane zjawiska muszą korzystać z niezbędnych do tego celu pojęć, które z kolei muszą być odpowiednio „dopasowane” do zastanych struktur nauki, co nie tylko powoduje zmiany w danych dziedzinach wiedzy, ale także w całej nauce⁹¹.

W każdej teorii powinno zawierać się kilka istotnych elementów, którymi są: po pierwsze orientacja teoretyczno-metodologiczna, a więc podstawa, baza filozoficzna teorii, przyjęta często *a priori* i potwierdzająca lub nie swoją przydatność w trakcie budowania teoretycznych twierdzeń; po drugie model pojęciowy, czyli zespół powiązanych kategorii analitycznych składających się na język danej teorii, który tworzony jest przez wprowadzenie analitycznych rozróżnień, konwencji definicyjnych, klasyfikacji, typologizacji, i po trzecie teoria empiryczna (teoria w wąskim sensie), czyli zbiór powiązanych ze sobą twierdzeń o zależno-

⁸⁹ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010, str. 27.

⁹⁰ E. Kuzionko-Ochrymiuk, *Kanony naukowe w procesie kreowania wiedzy*, [w:] (red.) D. Kielczewski, A. Matel, *Poznanie naukowe w procesie kreowania wiedzy ekonomicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2017, str. 72. (str. 69-81).

⁹¹ E. Kałuszyńska, *Teorie i modele*, *Filozofia Nauki* 1994, Rok II, nr 2(6), str. 28. (str. 27-47).

ściach pomiędzy cechami obserwowanymi⁹². Dalej Piotr Sztompka wymienia następujące cechy teorii: a) prawomocność, polegającą na ścisłym powiązaniu z tym, co jest wyjaśniane, b) sprawdzalność empiryczna, c) prawdziwość, d) pragmatyczna kompletność, e) spójność semantyczna, czyli stosowanie odpowiedniej aparatury pojęciowej, f) unifikacja z innymi wyjaśnieniami w ramach szerszego systemu teoretycznego⁹³.

W. Lawrence Neuman uważa, że teoria to system wzajemnie powiązanych idei naukowych, który skupia i porządkuje wiedzę na temat otaczającego człowieka świata.⁹⁴ Wśród cech teorii autor wymienia następujące: a) kierunek teoretyzowania (*direction of theorizing*), czyli zagadnienia dedukcji lub indukcji, b) poziom analizy (*levels of theory*), w tym poziom mikro, poziom mezzo, poziom makro, c) koncentracja teoretyczna (*theoretical focus*), czyli analiza merytoryczna lub analiza teoretyczna, d) forma wyjaśniania (*form of explanation*), w tym wyjaśnianie przyczynowe, wyjaśnianie strukturalne, wyjaśnianie interpretacyjne, e) zasięg teorii (*range of a theory*), w tym uogólnienie empiryczne, teoria średniego zasięgu, ramy teoretyczne⁹⁵.

Ewa Kuzionko-Ochrymiuk wskazuje, że teoria powinna cechować się następującymi cechami: a) wysoką zawartością informacyjną, co świadczy o tym, że zdolność teorii do budowania nowych twierdzeń jest uzależniona od stopnia ogólności teorii, b) wartością heurystyczną, co wiąże się ze zdolnością teorii do samorozwoju i kreowania nowych teorii, jak również wyjaśniania zjawisk szczegółowych, c) śmiałością, co rozumie się jako nowość, odwagą badacza związaną z formułowaniem nowych, nieudowodnionych twierdzeń, poddawanie weryfikacji bądź falsyfikacji uznanych teorii, d) ścisłością i spójnością, która polega na tym, że teoria naukowa powinna być sformułowana precyzyjnie, e) głębokością, co wyraża zdolność do dokładnego wyjaśniania prezentowanych problemów, f) wysokim stopniem uprawdopodobnienia, co dowodzi tego, że zawartość prawdy w teorii powinna być jak najwyższa, a stopień uprawdopodobnienia informuje, jak blisko prawdy znajduje się teoria, g) falsyfikowalnością, to możliwość podawania w wątpliwość wszystkiego, co ma na celu rozwijanie teorii i dochodzenie do prawdy, h) wysokim stopniem korraboracji (czyli nieudaną próbą falsyfikacji twierdzenia), co odzwierciedla intensywność krytyczną i zdolność do poddawania teorii dyskusji naukowej, i) redukowalnością, czyli możliwość aproksymacji (czyli budowania rozwiązań przybliżonych, gdy ścisłego rozwiązania nie można dokładnie przed-

⁹² P. Sztompka, *Teoria socjologiczna końca XX wieku. op.cit.*, str. 12-13.

⁹³ P. Sztompka, *Teoria socjologiczna końca XX wieku. op.cit.*, str. 11.

⁹⁴ W. L. Neuman, *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches*, Pearson Education Limited, Edinburgh Gate - Harlow - Essex 2014, str. 57.

⁹⁵ *Ibidem*, str. 69.

stawić w postaci analitycznej) jakiejś teorii z teorii bogatszej, ogólniejszej, szerszej zakresem i o odpowiednich założeniach pomocniczych⁹⁶.

Należy dodać, że teorie naukowe pełnią kilka funkcji, w tym: a) funkcję deskryptywną, gdyż teorie naukowe opisują rzeczywistość, b) funkcję eksplanacyjną, która świadczy o zdolności teorii do wyjaśniania zależności pomiędzy elementami otoczenia, zwłaszcza zależności przyczynowo-skutkowych, c) funkcję predyktywną, czyli zdolności teorii do przewidywania przyszłych zdarzeń, d) funkcję pragmatyczną, która nawiązuje do możliwości praktycznego zastosowania danej teorii⁹⁷.

W niniejszej dysertacji wykorzystane zostały różne teorie, ale także koncepcje teoretyczne i modele badawcze, dzięki czemu możliwe stało się nie tylko zaprezentowanie zagadnień będących przedmiotem niniejszej pracy doktorskiej, ale także wskazanie, że kwestie te są wieloaspektowe, analitycznie rozproszone, a także niezbyt łatwe do jednoznacznego zoperacjonalizowania. Dotyczy to przede wszystkim zagadnień z zakresu socjologii bezpieczeństwa, socjologicznej teorii grup dyspozycyjnych, socjologii wojska, czy socjologii wojny, które jako subdyscypliny socjologii są dobrze zoperacjonalizowane, a nawet w dużym zakresie zinstytucjonalizowane⁹⁸, a jednocześnie istniejąca literatura przedmiotu jest dosyć bogata zarówno w polskiej, jak i zagranicznej nauce, ale z drugiej strony występują braki w teoretycznej analizie naukowej funkcjonowania wojska podczas prowadzenia pokojowych misji wojskowych, a opracowań z zakresu socjologicznych aspektów wojskowych misji pokojowych, czy misji stabilizacyjnych jest niewiele, nie mówiąc o tym w, że zagadnienie to nie zostało w polskiej socjologii zinstytucjonalizowane, jako przykładowo „socjologia pokojowych misji wojskowych”, co wprowadza pewną trudność w zoperacjonalizowaniu tego zagadnienia. Jest to wyraźna luka teoretyczna, gdyż polskie misje wojskowe w krajach bałkańskich na początku lat 90-tych, a potem w Iraku, w Afganistanie, w Czadzie, pozwoliły na zwiększenie potencjału społecznego i wojskowego polskich żołnierzy, dzięki czemu możliwe jest lepsze rozumienie zagadnień konfliktów zbrojnych i wojny, co w obliczu wojny w Ukrainie jest wartością dodaną polskiego społeczeństwa.

⁹⁶ E. Kuzionko-Ochrymiuk, *Kanony naukowe w procesie kreowania wiedzy*, [w:] (red.) D. Kielczewski, A. Matel, *Poznanie naukowe w procesie kreowania wiedzy ekonomicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2017, str. 73. (str. 69-81).

⁹⁷ *Ibidem*, str. 73. (str. 69-81).

⁹⁸ O procesie instytucjonalizacji socjologii bezpieczeństwa można przeczytać w: E. Moczuk, *Instytucjonalizacja subdyscypliny socjologicznej. Studium instytucjonalizacji socjologii bezpieczeństwa*, [w:] (red.) K. Motyka, R. Stec, *Socjologia administracji in statu nascendi*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013, str. 145-159.

Oczywiście, każda z opisanych w dysertacji subdyscyplin socjologicznych której przedmiotem jest bezpieczeństwo, w tym socjologia bezpieczeństwa, socjologia grup dyspozycyjnych, socjologia wojny, czy socjologia wojska, spełnia wszelkie kryteria, pozwalające nazwać je teoriami lub koncepcjami teoretycznymi w danym zakresie, zgodnymi z założeniami epistemologicznymi teorii, za wyjątkiem zagadnień pokojowych misji wojskowych, które na obecnym etapie naukowym można nazwać modelem badawczym, z nadzieją, że w przyszłości nastąpi proces jej zinstytucjonalizowania.

Kolejnym, nie mniej ważnym zagadnieniem w stosunku do ujęcia teoretycznego, jest kwestia metodologii badawczej. Jak piszą John W. Creswell i J. David Creswell, w ostatnich kilku dekadach obserwuje się wzrost różnorodności metodologii badawczych, co wynika z dynamicznego rozwoju nauki, jak i postępu technologicznego. Powstanie zaawansowanych narzędzi analizy danych, rosnąca popularność podejść mieszanych (*mixed methods research*), a także większe zainteresowanie badaniami partycypacyjnymi to jedne z istotniejszych zmian w tej sferze. Metodologia, która tradycyjnie była rozumiana jako zbiór technik badawczych, przekształca się w bardziej kompleksowy system, który uwzględnia również kwestie etyczne, kulturowe czy społeczne. Znaczenie takich aspektów jak transparentność, możliwość multiplikowania wyników badań, czy też zwiększone korzystanie z zasobów badawczych w społeczeństwie globalnym, świadczy o potrzebie nowego spojrzenia na rolę metodologii we współczesnych badaniach⁹⁹.

Także ważnym aspektem współczesnej metodologii jest jej zdolność do dostosowania się do różnorodności kontekstów badawczych, tym bardziej, że badania prowadzone na gruncie nauk społecznych różnią się znacząco od tych, które są prowadzone w naukach przyrodniczych czy technicznych, jednak wspólnym wyzwaniem jest konieczność łączenia teorii z empirią w sposób rzetelny i wiarygodny. W literaturze coraz częściej podkreśla się znaczenie *triangulacji*, czyli łączenia różnych metod badawczych w celu uzyskania pełniejszego obrazu badanych zjawisk. Według Normana K. Denzina, triangulacja, to metoda stosowana w badaniach społecznych, mająca zapewnić wyższą jakość prowadzonych badań i ograniczenie błędu pomiaru, która polega na zbieraniu danych za pomocą dwóch lub większej liczby metod (np. łącznie badania ilościowe i jakościowe, czyli metody mieszane), a następnie porównywanie i łączenie wyników. W tym kontekście metodologia odgrywa nie tylko rolę techniczną,

⁹⁹ John W. Creswell, J. David Creswell, *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks 2018, str. 337-371.

ale również epistemologiczną, pomagając badaczom w krytycznej analizie zarówno założeń teoretycznych, jak i danych empirycznych¹⁰⁰.

Również istotnym zagadnieniem jest rola metodologii w zarządzaniu procesem badawczym. Współczesne badania coraz częściej angażują zespoły wielokulturowe, różnorodne pod względem doświadczeń i perspektyw badawczych. W takich warunkach metodologia staje się narzędziem komunikacji, umożliwiającym wypracowanie wspólnych standardów analiz naukowych, w które istnieje potrzeba uwzględnienia zarówno globalnych, jak i lokalnych uwarunkowań kulturowych, które mogą wpływać na sposób przeprowadzania badań oraz interpretacji wyników, na co zwraca uwagę Uwe Flick¹⁰¹.

Kolejną kwestią współczesnej metodologii jest etyczny wymiar badań naukowych. Jak pisze Alan Bryman, w obliczu rosnących oczekiwań społecznych dotyczących transparentności i odpowiedzialności nauki, metodologia musi uwzględniać nie tylko kwestie techniczne, ale także wartości i zasady etyczne. Badania przeprowadzane w zróżnicowanych kontekstach kulturowych czy społecznych wymagają szczególnej uwagi w zakresie ochrony prywatności uczestników, szacunku dla lokalnych tradycji oraz dbałości o minimalizowanie potencjalnych szkód wynikających z działań badawczych¹⁰².

Dokonując wykładni analitycznej zagadnień z zakresu metodologii badań można więc zwrócić uwagę na istnienie nie tylko „całej gamy” definicji metodologii badań, ale także metod i technik badawczych, stosowanych w naukach społecznych¹⁰³.

Termin „metodologia nauk” oznacza naukę o metodach stosowanych w nauce, przy czym metodologia nauk, ze względu na zakres, obejmuje metody uniwersalne, które są wspólne dla wszystkich nauk i metodologie szczegółowe, które dotyczą poszczególnych dziedzin wiedzy (np. metodologia nauk społecznych), czy poszczególnych dyscyplin naukowych (np. metodologia w socjologii, pedagogice, itp.). W przypadku metodologii nauk, zarówno ogólnej, jak i szczegółowych, funkcjonują w nauce dwa poglądy, z których pierwszy zakłada, że metodologia to filozofia nauki, a drugi, że metodologia nauk i filozofia nauki to dwie różne dziedziny wiedzy, chociaż mające ze sobą wiele wspólnego. Ich źródłem były dokonania Im-

¹⁰⁰ N. K. Denzin, *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, Routledge, New York 2017, str. 34-58.

¹⁰¹ U. Flick, *An Introduction to Qualitative Research*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks 2009, str. 56-73.

¹⁰² A. Bryman, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2016, str. 120-147.

¹⁰³ W dalszej części posłużono się opracowaniem Eugeniusza Moczuka. Patrz: E. Moczuk, Bezpieczeństwo szkolne w ujęciu holistycznym. Analiza zagadnienia na przykładzie badań młodzieży szkolnej Rzeszowa, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, str. 109-169. Ponadto wykorzystano książkę Arkadiusza D. Leśniaka-Moczuka. Patrz: A. D. Leśniak-Moczuk, *Przejawy demoralizacji nieletnich. Analiza prawno-kryminologiczna*, Wydawca Fundacja Bonum Humanum, Józefów 2022, str. 21-47.

manuela Kanta, według którego istnieje rozróżnienie między pytaniami *quid iuris*, czyli pytaniami dotyczącymi prawomocności, ważności głoszonych przez badaczy tezę, a pytaniami *quid facti*, czyli pytaniami dotyczącymi tego, jak badacze faktycznie postępują w trakcie prowadzenia badań naukowych. Okazuje się, że metodologia nauk traktuje metody głównie jako narzędzia do osiągania rezultatów poznawczych (*quid facti*), podczas gdy filozofia nauki w większym stopniu koncentruje się na filozoficznych założeniach tych metod i prawomocności uzyskiwanych za ich pomocą wyników poznawczych (*quid iuris*)¹⁰⁴. Dlatego można uznać, że niniejsza dysertacja wykorzystuje metodologię, która ma charakter *quid facti*, czyli jest narzędziem do osiągania określonego rezultatu poznawczego.

Metodologia badań naukowych nie jest jedynie zbiorem metod i technik badawczych, ale jest to systematyczny proces, który pozwala na organizację i weryfikację wiedzy. Poprzez integrację ram teoretycznych z obserwacjami empirycznymi, metodologia staje się pomostem między abstrakcyjnymi koncepcjami a konkretnymi danymi, umożliwiając przeprowadzanie analiz o wysokim poziomie rzetelności i wiarygodności. Wśród istotnych elementów metodologii nauk wymienia się: a) systematyczność procesu badawczego, gdyż analiza metodologiczna musi organizować badania w sposób uporządkowany, zapewniając ich logiczną spójność, b) refleksyjność, gdyż metodologii pozwala na dokonanie wyboru wielu metod badawczych, które mogą być dostosowane do specyfiki badań, c) interdyscyplinarność, gdyż metodologia uwzględniając różnorodne podejścia badawcze jest w stanie łączyć metody badań ilościowych z jakościowymi, d) etyczność, gdyż metodologia badań winna uwzględniać kwestie związane z odpowiedzialnością badawczą i transparentnością badań.

Jednak współcześnie pojawiają się nowe wyzwania wobec metodologii nauk, co wynika z licznych wyzwań wynikających z postępu technologicznego, globalizacji oraz zmieniającego się charakteru problemów badawczych. Pojawienie się *Big Data* oraz zaawansowanych narzędzi analitycznych (np. sztuczna inteligencja AI, czy uczenie maszynowe, a nawet globalny uczone), wymaga nowych ram teoretyczno-analitycznych, które pozwolą na efektywne wykorzystanie tych technologii w badaniach. Dodatkowo, rozwój badań partycypacyjnych i współpracy międzynarodowej rodzi pytania o adaptację metodologii do specyfiki różnych kontekstów kulturowych i społecznych¹⁰⁵.

Rozwój metodologii nauk w XXI wieku opiera się na bogatej tradycji intelektualnej prekursorów, ale także na wyzwaniach współczesnej nauki, takich jak rozwój technologii,

¹⁰⁴ W. W. Skarbek, *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2013, str. 4.

¹⁰⁵ A. Bryman, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2016, str. 120-147.

interdyscyplinarność i globalizacja badań. Oczywiście nie oznacza to, że metody tradycyjne ulegają dezintegracji i przestają być ważne w nauce. Niniejsza dysertacja w dużej części wykorzystuje klasyczne metody badań naukowych, co pozwala na dokładne przeanalizowanie postawionych problemów społecznych, a także na potwierdzenie (lub zaprzeczenie) postawionych hipotez.

Współczesne dokonania w sferze metodologii badań koncentrują się na adaptacji metodologii do dynamicznych zmian w nauce, w tym na integracji podejść jakościowych, ilościowych i *Big Data*, a także na refleksji nad etycznymi i kulturowymi aspektami badań. w związku z tym można wskazać następujące wyzwania stojące przed metodologią badań:

- Rozwój badań wykorzystujących metody mieszane (*mixed methods research*), które są jednym z najbardziej znaczących osiągnięć współczesnej teorii metodologii, wprowadzając do metodologii nowe podejście, które integrują metody jakościowe i ilościowe w celu uzyskania bardziej kompleksowego obrazu badanych zjawisk. Dzięki temu podejścia mieszane pozwalają na integrację danych o różnej naturze, co jest istotne w badaniach społecznych, o czym piszą Charles Teddlie i Abbas Tashakkori¹⁰⁶.
- Wykorzystywanie *Big Data* i Sztucznej Inteligencji (AI) w metodologii badań, co spowodowane jest tym, że rozwój technologii informacyjnych i Sztucznej Inteligencji wpłynął na metodologię, umożliwiając analizę ogromnych zbiorów danych (*Big Data*). Współczesne narzędzia, takie jak uczenie maszynowe i algorytmy sztucznej inteligencji są coraz częściej wykorzystywane w procesach badawczych, co wymaga nowych ram teoretycznych i refleksji metodologicznej. Dzięki temu analiza dużych zbiorów danych pozwala na identyfikację wzorców i relacji, które byłyby niemożliwe do „uchwycenia” w tradycyjnych metodach badawczych, na co wskazują Victor Mayer-Schonberger i Kenneth Cukier¹⁰⁷.
- Wykorzystanie metodologii partycypacyjnej, co związane jest z tym, że współczesne badania coraz częściej angażują uczestników w proces badawczy, co prowadzi do rozwoju metodologii partycypacyjnej. Podkreśla się wówczas znaczenie współpracy z danymi osobami, często „myślącymi lokalnie”, które mają za zadanie zrozumienia ich perspektyw oglądu rzeczywistości i potrzeb. Metodologia partycypacyjna zwiększa etyczność i praktyczność badań, a także umożliwia bardziej zrównoważone podejście

¹⁰⁶ C. Teddlie, A. Tashakkori, *Foundations of Mixed Methods Research. Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*, SAGE Publications. Thousand Oaks 2009, str. 83-104.

¹⁰⁷ V. Mayer-Schonberger, K. Cukier, *Big Data. A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*, An Eamon Dolan Book - Houghton Mifflin Harcourt, Boston-New York 2013, str. 1-49.

do rozwiązywania problemów społecznych, o czym piszą Andrea Cornwall i Rachel Jewkes¹⁰⁸.

- Rozwój interdyscyplinarności w metodologii naukowej, co związane jest z tym, że współczesne problemy, takie jak zmiany klimatyczne, globalizacja, pandemia, wojny i konflikty zbrojne, wymagają podejścia interdyscyplinarnego. W związku z tym metodologia dostosowuje się do łączenia perspektyw badawczych różnych dyscyplin w celu rozwiązania tych złożonych problemów. Dzięki interdyscyplinarności w metodologii można w sposób holistyczny podchodzić do badanych problemów, integrując różne sposoby poznania, na co wskazują Allen F. Repko, Rick Szostak i Michelle P. Buchberger¹⁰⁹.
- Zwrócenie uwagi na kwestie etyki i zrównoważonego rozwoju w badaniach naukowych, co wynika z tego, że w XXI wieku rośnie znaczenie etyki w metodologii naukowej, szczególnie w kontekście ochrony danych, poszanowania różnorodności kulturowej i minimalizowania negatywnego wpływu badań na środowisko. Dzięki etycznemu podejściu, w metodologii badań zwiększa wiarygodność badań i społeczny wpływ badań, o czym piszą Tom L. Beauchamp i James F. Childress¹¹⁰.
- Krytyczna metodologia badań naukowych, która koncentruje się na analizie ideologicznych i społecznych aspektów nauki. Krytyczna teoria zwraca uwagę na to, jak władza i jej interesy wpływają na proces badawczy, dzięki temu można zrozumieć jak kontekst społeczny wpływa na wybór metod badawczych i interpretację wyników, o czym pisze Jurgen Habermas¹¹¹.
- Otwartość i powtarzalność badań w nauce, co związane jest z tym, że inicjatywa informacyjno-społeczna jaką jest *Open Science Framework* promuje dostęp do danych i wyników badań, co zwiększa przejrzystość i wiarygodność nauki. Dzięki otwartości i powtarzalności możliwe jest budowanie zaufania do nauki i unikania problemów związanych z brakiem powtarzalności wyników, na co zwracają uwagę Erin D. Foster i Ariel Deardorf¹¹².

108 A. Cornwall, R. Jewkes, *What is Participatory Research?* *Social Science & Medicine* 1995, vol. 41, nr 12, str. 1667–1676.

109 A. F. Repko, R. Szostak, M. P. Buchberger, *Introduction to Interdisciplinary Studies*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks-New York 2019, str. 35-60.

110 T. L. Beauchamp, J. F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, Oxford University Press, Oxford 2001, str. 369-375.

111 J. Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Volume 1, Beacon Press. Boston 1984, str. 48-142.

¹¹² E. D. Foster, A. Deardorf, *Open Science Framework (ODF)*, *Journal of the Medical Library Association JMLA* 2017, vol. 105, nr. 2, jmla.mlanet.org.

Jak widać zatem, współczesne dokonania w analizie metodologii nauk odzwierciedlają zarówno zmieniające się potrzeby nauki, jak i jej rosnącą rolę w rozwiązywaniu globalnych problemów. Integracja nowych technologii, interdyscyplinarność, partycypacyjność i etyka badań to obszary, które wyznaczają kierunki dalszego rozwoju metodologii naukowej.

Jak wskazuje Earl Bobbie, badania, bez względu na ich rodzaj i sposób realizacji, służą do określenia i zdefiniowania jakiegoś zjawiska w społecznego, zależnych od założonego celu badania, którymi są: a) zaspokojenie ciekawości badacza i jego pragnienia lepszego zrozumienia przedmiotu, b) zbadanie możliwości podjęcia szerszych badań, c) wprowadzenie metod, które zostaną użyte w dalszych badaniach. Dodaje przy tym, że „*większość badań społecznych jest prowadzona po to, aby rzucić światło na jakiś temat bądź też oswoić badacza z jakąś tematyką. Takie podejście zdarza się najczęściej, gdy badacz wchodzi w nową dla siebie dziedzinę zainteresowań lub gdy przedmiot badań sam w sobie jest stosunkowo nowy*”¹¹³.

Z określeniem metodologia badań łączy się kwestia procesu badawczego, a proces badawczy jest świadomą, celową i zamierzoną czynnością poznającego podmiotu. Działalność ta ma być realizowana za pomocą określonych reguł i wskazań determinujących i kontrolujących postępowanie człowieka. Odnosi się to przede wszystkim do czynności badawczych, zmierzających do poznania danych faktów lub zjawiska w sposób zapewniający maksymalny stopień efektywności, to jest w najkrótszym czasie i przy najmniejszym nakładzie sił i środków¹¹⁴.

Proces badawczy będący procesem poznania, jest świadomą, celową i zamierzoną czynnością poznającego podmiotu, która ma prowadzić do określonego celu. Czynności badawcze sterowane metodycznie przy pomocy określonych reguł i wskazań determinujących i kontrolujących postępowanie badacza, odnoszą się do poznania danych faktów lub zjawisk w sposób zapewniający maksymalny stopień efektywności. Planując przedsięwzięcia badawcze należy dokonać wyboru strategii podejmowanych badań spośród różnych typów badań naukowych: podstawowe, stosowane, diagnostyczne, weryfikacyjne, kompleksowe, przyczynkar-skie, heurystyczne¹¹⁵.

Istotnym aspektem metodologii badań jest potrzeba osiągnięcia jakiego celu badań. Cel badań jest jednym z ważniejszych, ale i najtrudniejszych etapów działania naukowego, tym bardziej, że celem badań naukowych jest wykrycie prawidłowości występujących w ba-

¹¹³ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, str. 111.

¹¹⁴ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1995, str. 36-37.

¹¹⁵ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Chełmińskiej. Bernardinum, Gdynia 2002, str. 33-38.

danych zjawiskach oraz doprowadzenie na ich podstawie do wniosków ogólnych, ważnych nie tylko dla badanej zbiorowości. Poza tym celem badań jest poznanie rzeczywistości i jej ocena, a na ich tle, wysnucie stosowanych wniosków¹¹⁶. Według Tadeusza Pilcha i Teresy Bauman zasadniczym celem badań jest zdobycie wiedzy naukowo ścisłej, pewnej, ogólnej, stosunkowo nieskomplikowanej, o dużej zawartości informacji¹¹⁷. Aby osiągnąć taki cel, istotny jest pewien algorytm działania badawczego i określona procedura badawcza. Przystępując do badań należy wiedzieć jaki jest cel badań, co się chce badać, a także jak się będzie badać oraz jaką populację obejmą badania. Mając przygotowane odpowiedzi na te pytania, należy przygotować narzędzie badawcze; kwestionariusz ankiety, wywiadu lub zastosować inną metodę lub technikę badań i przystąpić do samych badań, biorąc pod uwagę specyfikę badanej populacji. Po badaniach, w zależności od jego rodzaju, należy dokonać analizę zebranego materiału oraz opracować wyniki badań. Interpretacja materiału empirycznego oraz napisanie raportu z badań są ostatnim etapem przedsięwzięcia badawczego¹¹⁸.

Co istotne, prawidłowe określenie celu badań zazwyczaj skutkuje sformułowaniem pytania badawczego i hipotezy badawczej. Mieczysław Łobocki stwierdza, że problemem badawczym jest *„takie pytanie, które w miarę precyzyjnie określa cel zamierzonych badań i jednocześnie ujawnia braki w dotychczasowej wiedzy na interesujący nas temat. Problem badawczy jest zwykle uszczegółowieniem celu badań, umożliwia bowiem dokładniejsze poznanie tego, co rzeczywiście zmierza się zbadać. Dlatego też stanowi on podstawowy składnik każdego liczącego się w nauce badania. (...) Poprawne sformułowanie problemu badawczego jest bardziej cenne pod względem naukowym niż jego rozwiązanie. Na pewno jest nierzadko przejawem wielkiej inwencji w poczynaniach naukowo-badawczych i wyrazem dobrej orientacji w zakresie opracowanych już zagadnień w danej dyscyplinie naukowej”*.¹¹⁹ Wyboru problemu badawczego dokonuje się na podstawie dokładnego przeglądu odpowiednich badań związanych z ogólnym obszarem zainteresowań naukowych. W ten sposób można odkryć, gdzie istnieją luki w zrozumieniu zjawiska lub gdzie problem został niedostatecznie zbadany. W tym przypadku badania mogą być ukierunkowane na: a) uzupełnienie luk w wiedzy, b) ocenę tego, czy metodologie zastosowane we wcześniejszych badaniach można dostosować

¹¹⁶ B. Klepacki, *Wybrane zagadnienia związane z metodologią badań naukowych*, Roczniki Nauk Rolniczych 2009, Seria G, Tom 96, Zeszyt 2, str. 41-42. (str. 38-46).

¹¹⁷ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010, str. 22.

¹¹⁸ G. Babiński, *Etapy procesu badawczego*, [w:] (red.) M. Bochenska-Seweryn, K. Kluzowa, *Elementy socjologii*. Wybór, Wydawnictwo Interart, Warszawa 1996, str. 286-287.

¹¹⁹ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, str. 23.

do rozwiązywania innych problemów, c) określenie możliwości przeprowadzenia podobnych badań w innym obszarze tematycznym lub w innym kontekście bądź na innej próbie badawczej¹²⁰. Problem badawczy łączy się z hipotezą badawczą, a według Earla Babbie, „hipoteza jest podstawowym twierdzeniem, które testuje się w badaniu. Zazwyczaj hipoteza stwierdza związek między dwiema zmiennymi. (...) Ponieważ hipoteza formułuje prognozy dotyczące związku między dwiema zmiennymi, musi być sprawdzalna, aby można było, gdy prześledzi się wyniki uzyskane w badaniu, określić, czy przewidywanie jest słuszne, czy nie. Aby można było dokładnie przetestować hipotezę, musi być ona sformułowana w sposób jednoznaczny”¹²¹.

Podsumowując tę (z konieczności opisaną w dużym skrócie), kwestię metodologii badań, jako elementu triady analitycznej, można wskazać, że metoda badawcza i teoria tworzą jedną całość, przy czym metoda naukowa to teoria potwierdzona przez praktykę i dająca się stosować do podejmowania nowych badań naukowych lub do nowej działalności przekształcającej świat. Zależność między metodą a teorią, ujmowana jest jako jedność i ma charakter obustronny, wzajemny, gdyż nie ma nauki bez teorii, oraz teorii bez nauki¹²².

Ostatnim elementem opisywanej triady analitycznej jest empiria. Empiria także odgrywa istotną rolę w nauce, będąc jednym z trzech filarów triady naukowej, obok teorii i metodologii. Jest ona zarówno narzędziem weryfikacji hipotez, jak i źródłem inspiracji dla tworzenia nowych teorii. W ramach triady naukowej empiria pełni funkcję praktycznego ogniwa, które łączy abstrakcyjne założenia teoretyczne z narzędziami i procesami badawczymi określonymi przez metodologię. To właśnie dzięki empirii nauka jest w stanie generować wiedzę opartą na obserwacji i doświadczeniu, co zapewnia jej rzetelność i obiektywność. Badania empiryczne, obejmujące zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe badań są podstawą analizy naukowej. Dane te pozwalają na testowanie założeń teoretycznych, identyfikację nowych zjawisk oraz rozwijanie narzędzi badawczych. Jednocześnie postęp technologiczny, rozwój zaawansowanych metod statystycznych oraz eksploracja dużych zbiorów danych (*Big Data*) otworzyły nowe możliwości dla empirycznego poznania rzeczywistości. Współczesne badania coraz częściej bazują na danych generowanych w czasie rzeczywistym, co pozwala na bardziej precyzyjne i dynamiczne podejście do analizy zjawisk. Oczywiście, empiria to nie tylko dane i ich analiza, ale także proces pozyskiwania tych danych. Sposób ich zbierania,

¹²⁰ E. Stańczyk-Hugiet, *Cele i problemy badawcze w badaniach naukowych*, [w:] (red.) Ł. Sułkowski, R. Lenart-Gansiniec, K. Kolasieńska-Morawska, *Metody badań ilościowych*, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź 2021, str. 54. (str. 49-72).

¹²¹ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, *op.cit.*, str. 72.

¹²² P. Sztompka, *Teoria socjologiczna końca XX wieku. op.cit.*, str. 10.

jakość oraz kontekst, w jakim są gromadzone, mają ogromny wpływ na interpretację wyników. W tym kontekście metodologia pełni funkcję ram organizacyjnych, zapewniając, że dane są pozyskiwane w sposób systematyczny i zgodny z założeniami badania. Teoria natomiast dostarcza empirycznym badaniom kierunku, wskazując na kluczowe pytania i problemy badawcze¹²³.

Wśród definicji empirii w badaniach naukowych, w których podkreślana jest rola prowadzonych empirycznych badań naukowych (ilościowych i jakościowych), wymienić można następujące:

- Jak wskazuje Karl R. Popper, „*badania empiryczne nie rozpoczynają się od obserwacji danego zjawiska, ani od jakiegoś eksperymentu, ale od utworzenia problemów badawczych, które są formułowane w kategoriach teorii, co oznacza, że badania empiryczne są prowadzone nie po to, by potwierdzać teorię, ale po to, by poddać ją próbie sfalsyfikowania*”¹²⁴.
- Według Thomasa S. Kuhna, „*normalna nauka to działalność badawcza oparta na założeniu, że społeczność naukowa wie, jakiego rodzaju jest świat. To założenie jest zawarte w paradygmacie, który kształtuje nie tylko pytania, jakie zadają naukowcy, ale także metody empiryczne stosowane do ich rozwiązywania*”¹²⁵.
- Jak pisze Alan F. Chalmers, „*empiryzm zakłada, że nauka opiera się na obserwacjach i faktach, które są neutralne i niezależne od teorii. Jednak w rzeczywistości obserwacje są zawsze interpretowane w świetle pewnych założeń teoretycznych, a dane empiryczne nie są całkowicie wolne od wpływu teorii*”¹²⁶.
- Według Earla Babbie, „*empiryczne badania naukowe to proces systematycznego działania, który polega na zbieraniu danych za pomocą obserwacji i analizy naukowej, by odkrywać regularności społeczne i formułować teorie, które można testować za pomocą dalszych obserwacji*”¹²⁷.
- Jak wskazuje John W. Creswell, „*badania empiryczne to systematyczne zbieranie i analiza danych uzyskanych za pomocą obserwacji, eksperymentów lub wywiadów, w*

¹²³ A. Bryman, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2016, str. 120-147.

¹²⁴ K. R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Basic Books Inc., New York 1959, str. 40-41. Reprint z oryginalnego wydania z 1959 r. Martino Fine Books, Eastford 2014.

¹²⁵ T. S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago 1970, str. 23-24.

¹²⁶ A. F. Chalmers, *What Is This Thing Called Science?* Hackett Publishing Company Inc., Indianapolis 1999, str. 34-35.

¹²⁷ E. Babbie, *The Practice of Social Research*, Wadsworth Publishing, Belmont 2013, str. 23-24.

*celu wyjaśnienia i zrozumienia zjawisk. Proces ten wymaga rygorystycznych procedur, które obejmują zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe*¹²⁸.

- Według Alana Brymana, „*empiryzm w badaniach społecznych oznacza podejście, które kładzie nacisk na bezpośrednie obserwacje lub doświadczenia jako podstawowego źródła wiedzy. Badania empiryczne mogą obejmować zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe, które są zintegrowane w celu lepszego zrozumienia badanych zjawisk*”¹²⁹

Należy jeszcze raz podkreślić to, co zasygnalizowano wcześniej, że podejmowanie badań empirycznych w nauce jest związane z istnieniem triady naukowej, składającej się z teorii, metodologii i empirii, przy czym założenia dotyczące zagadnień empirycznych ewoluowały w nauce na przestrzeni dziejów, chociaż w tym przypadku ich analiza jest wykonana w dużym skrócie. Klasyczne podejście do kwestii badań empirycznych reprezentował John Stuart Mill, w którym logika indukcji stanowiła podstawę metody naukowej, a jego prace odegrały ważną rolę w rozwoju metodologii badań naukowych, szczególnie w kontekście odkrywania praw przyrodniczych. Autor ten kładł szczególny nacisk na uniwersalność i obiektywność procesu empirycznego, co czyni jego teorie fundamentem współczesnego empiryzmu naukowego. Wśród podstawowych założeń istnienia empirii w nauce John Stuart Mill formułował następujące¹³⁰:

1. Indukcja jest podstawą nauki, czyli empiria opiera się na procesie indukcji, co polega na wyciąganiu ogólnych praw z jednostkowych obserwacji, przy czym wszelkie prawa naukowe są ostatecznie wynikiem analizy doświadczeń.
2. Obserwacja i eksperyment są źródłami wiedzy, czyli nauka winna opierać się na systematycznym zbieraniu danych empirycznych przez obserwację i eksperymenty, które są podstawą do formułowania praw.
3. Zasada przyczynowości, gdzie naukowe badania empiryczne zakładają istnienie powiązań przyczynowo-skutkowych między zjawiskami, a obserwacje są analizowane w celu odkrycia tych relacji, doprowadza do formułowania praw przyrodniczych.
4. Neutralność badacza jest warunkiem koniecznym, a nie fakultatywnym, gdyż ważnym założeniem badań empirycznych jest obiektywność badacza, który powinien unikać

¹²⁸ J. W. Creswell, *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks 2009, str. 4-5.

¹²⁹ A. Bryman, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2016, str. 15.

¹³⁰ J. S. Mill. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive. Being a Connected View of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation*, Vol. 1, John Parker. West Strand, London 1851, Reprint z 2008 r., str. 23-93 (Księga III, Rozdziały I–III - Podstawy indukcji jako metody naukowej) i str. 406-441 (Księga III, Rozdziały VII–VIII - Zasada przyczynowości i jej zastosowanie w badaniach empirycznych).

wprowadzania własnych uprzedzeń lub założeń, które mogą zakłócać interpretację danych.

5. Weryfikacja indukcji przez dedukcję, która zakłada, że choć indukcja jest głównym narzędziem badawczym, to musi być uzupełniona dedukcją, gdyż hipotezy i wnioski indukcyjne powinny być weryfikowane przez dedukcyjne rozumowanie, które umożliwia ich dokładniejsze przetestowanie.
6. Jedność metody naukowej, która zakłada, że nauka opiera się na jednolitej metodzie empirycznej, która może być stosowana w różnych dyscyplinach, od nauk przyrodniczych, aż po społeczne.

Prawie wiek później Karl R. Popper wskazuje, że tylko dane empiryczne, które mogą być testowane i potencjalnie obalone, są wartościowe dla rozwoju nauki. Wśród podstawowych założeń zaistnienia empirii w nauce autor ten wymienia następujące kwestie¹³¹:

1. Możliwość obserwowania danych zjawisk, co oznacza, że zjawiska, które są przedmiotem badania naukowego, muszą być dostępne do obserwacji za pomocą zmysłów lub narzędzi wspomagających. Tylko zjawiska obserwowalne mogą stanowić podstawę naukowych wniosków.
2. Prowadzenie eksperymentów, doświadczeń i badań, będących źródłem wiedzy, co oznacza, że wiedza naukowa winna wynikać z doświadczeń opartych na eksperymentach i obserwacjach rzeczywistego świata, a nie opierać się na dedukcji lub intuicji.
3. Założenie istnienia powtarzalności badań i uzyskiwania podobnych wyników badań, co oznacza, że jednym z ważniejszych założeń empirii jest to, że dane uzyskane w wyniku badań muszą być powtarzalne w podobnych warunkach, co gwarantuje ich wiarygodność i obiektywność.
4. Założenie weryfikowalności badań, co oznacza, że każda postawiona hipoteza naukowa musi być możliwa do weryfikacji lub falsyfikacji na podstawie danych empirycznych, co wskazuje, że twierdzenia muszą być testowalne.
5. Założenie o neutralności i obiektywizmie badacza, co oznacza, że badania naukowe powinny być prowadzone w sposób wolny od subiektywnych przekonań czy uprzedzeń badacza, aby wyniki odzwierciedlały rzeczywistość, a nie przekonania badacza.

¹³¹ K. R. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge-Taylor&Francis Group, London-New York 2005, str. 27-49 (podstawy empiryzmu naukowego i falsyfikacji teorii) i str. 78-99 (kwestia weryfikowalności teorii wskutek prowadzenia badań empirycznych).

6. Założenie znaczenia teorii, na bazie której są realizowane badania empiryczne, co oznacza, że dane empiryczne nie istnieją w próżni i muszą być interpretowane w kontekście teorii naukowych, które pomagają zrozumieć ich znaczenie i zastosowanie.

Aby podsumować zagadnienia dotyczące kwestii empirii w nauce, należy wskazać, że współczesna nauka, szczególnie w erze dominacji dużych zbiorów danych (*Big Data*), sztucznej inteligencji (AI), a także globalizacji, która dotyczy także prowadzonych badań naukowych, musi zmierzyć się z nowymi wyzwaniami, takimi jak odpowiedzialne wykorzystanie zaawansowanych narzędzi analitycznych oraz uwzględnianie etycznych aspektów pozyskiwania i przetwarzania danych. Empiria, w tym kontekście, staje się ważnym narzędziem pozwalającym na weryfikację nie tylko teorii, ale także praktycznych zastosowań wyników badań naukowych. Także jednym z najważniejszych wyzwań jest zintegrowanie różnych perspektyw badawczych w taki sposób, aby uwzględniały różnorodność wykorzystanych metodologii badawczych, zarówno tych klasycznych, dotychczas obowiązujących, jak i tych, które pojawiają się współcześnie w literaturze przedmiotu. Poza tym metodologia, mając interdyscyplinarny charakter, winna wykorzystywać zintegrowane modele badawcze pozwalające na jeszcze bardziej efektywne wykorzystanie empirycznych danych w pracy badawczej i naukowej.

Kończąc zaś kwestie dotyczące triady naukowej, należy wskazać, że teoria, metodologia i empiria tworzą na tyle istotny fundament analizy naukowej, że jego zrozumienie i prawidłowe zastosowanie jest bardzo ważne dla rozwoju współczesnej nauki. Ważna jest także kwestia, że te elementy triady naukowej nie funkcjonują osobno i w izolacji od siebie, a wręcz przeciwnie, ich wzajemne oddziaływanie są „siłą napędową” procesów badawczych, umożliwiając uczoneму formułowanie precyzyjnych pytań badawczych i hipotez, tworzenie skutecznych narzędzi metodologicznych i generowanie wartościowych danych empirycznych. Jak wskazuje zaproponowana powyżej analiza wielowymiarowa, sukces oddziaływania naukowego jest oparty na dynamicznej synergii tych trzech składników, co szczególnie widoczne jest w interdyscyplinarnych projektach badawczych oraz w obliczu globalnych wyzwań współczesności.

Oznacza to, że rola jaką w tej triadzie naukowej odgrywa teoria, metodologia i empiria, staje się warunkiem koniecznym do prowadzenia skutecznych badań naukowych, a ich integracja umożliwia nie tylko rozwój wiedzy, ale także praktyczne zastosowanie wyników badań w rozwiązywaniu realnych problemów. W związku z tym, podsumowując można wskazać, że:

1. Rola teorii w triadzie naukowej jest nie do przecenienia, gdyż teoria jest punktem wyjścia każdego procesu badawczego. Stanowi ona narzędzie tworzenia koncepcji badań, które umożliwia naukowcom rozumienie zjawisk i formułowanie hipotez. Pozwala również na interpretację wyników badań empirycznych, nadając im sens i umożliwiając ich powiązanie z szerszym kontekstem wiedzy, a też nie tylko porządkując istniejącą wiedzę, ale także inspirując do rozwoju nowych metodologii oraz podejść badawczych, które prowadzą do odkrywania nowych aspektów rzeczywistości.
2. Podobnie, jak w przypadku teorii, istotne jest znaczenie metodologii badawczej jako pomostu między teorią a empirią. Metodologia odgrywa ważną rolę jako łącznik między teoretycznymi podstawami analiz a praktyką badawczą. To ona dostarcza narzędzi i strategii, które umożliwiają przełożenie założeń teoretycznych na konkretne procedury badawcze. Skuteczność oddziaływania metodologii badawczej zależy od jej zdolności do adaptacji do specyficznych potrzeb danego badania, tym bardziej, że współczesne metody badawcze, takie jak modelowanie statystyczne, eksploracja dużych zbiorów danych (*Big Data*) czy metody mieszane (*mixed methods*), ilustrują, jak dynamiczna i zróżnicowana jest metodologia. Ale istotnym wyzwaniem jest integracja tych narzędzi w taki sposób, aby umożliwić uzyskanie wyników nie tylko precyzyjnych, ale także istotnych teoretycznie.
3. W przypadku ostatniego elementu triady naukowej, empiria badawcza staje się siłą napędową nauki. Empiryczne dane są źródłem wiedzy, które pozwalają na weryfikację teorii i testowanie hipotez. Bez solidnych danych badawczych nauka traci swój fundament oparty na rzeczywistości, dlatego też badania empiryczne nie tylko potwierdzają istniejące teorie, ale również mogą prowadzić do ich modyfikacji lub transformacji. Jest to widoczne szczególnie w dobie zaawansowanych technologii, takich jak sztuczna inteligencja i analityka wielowymiarowa, w których empiria zyskuje nowe możliwości zastosowania, ale także staje przed wyzwaniami, a w tym przed koniecznością odpowiedzialnego zarządzania danymi oraz ochroną ich integralności.

Kończąc, należy wskazać, że ważnym wnioskiem z zaprezentowanej analizy jest to, że sukces badań naukowych opiera się na współdziałaniu teorii, metodologii i empirii, co oznacza, że teoria inspiruje tworzenie nowych metod badawczych, metodologia umożliwia skuteczne wykorzystanie danych empirycznych, a empiria dostarcza podstaw do rozwoju teorii. Współczesna nauka, szczególnie w obliczu złożonych problemów globalnych, wymaga podejścia holistycznego, który integruje wszystkie trzy komponenty triady naukowej.

Rozdział I

Teoretyczne aspekty funkcjonowania wojska we współczesnej nauce

1.1. Od socjologii wojska do socjologii pokojowych misji wojskowych

Teoretyczne aspekty socjologiczne wojska i wojny

Badaniem różnorodnych problemów społecznych zajmuje się **sociologia**, rozumiana jako nauka badająca ludzkie zachowania społeczne, związki między ludźmi i rezultaty działalności społecznej¹³². Socjologia jest więc nauką o zbiorowościach ludzkich a dokładniej przedmiotem jej badań są zjawiska i procesy tworzenia się różnych form życia zbiorowego ludzi, struktury tych zbiorowości, zjawiska i procesy zachodzące w tych zbiorowościach, wynikające ze wzajemnego oddziaływania ludzi na siebie, siły skupiające i rozbijające te zbiorowości, zmiany i przekształcenia w nich zachodzące¹³³. Socjologia jest stosunkowo nową nauką. Chociaż niektóre koncepcje socjologiczne sięgają do starożytnych myślicieli takich jak Platon czy Arystoteles to systematyczne próby zrozumienia i wyjaśnienia zachowań społecznych podejmowane są od niespełna dwustu lat. Współcześnie mówi się o istnieniu trzeciego etapu rozwoju tej nauki, którego początek nastąpił wraz z stworzeniem przez Augusta Comte teoretycznych podstaw socjologii. To właśnie Comte w 1838 roku ukuł ten termin w celu określenia szczególnej metody badania społeczeństwa¹³⁴.

Socjologia pierwsza, utworzona przez XIX wiecznych prekursorów takich jak August Comte czy Herbert Spencer, koncentrowała się na społeczeństwie o dużej skali i uczyniła przedmiotem swych analiz całe społeczeństwo ludzkie, traktowane jako swoisty „organizm społeczny”, czy „system społeczny”. Zadawała pytania o wewnętrzną budowę społeczeństwa i jej strukturę, a też o zachodzące w ich obrębie cykliczne procesy i zmiany, które prowadziły do ich przekształcenia się w czasie historycznym¹³⁵. I dała podwaliny pod rozwój i ewolucję następnych etapów socjologii.

Socjologia druga, powstała na przełomie XIX i XX wieku, i której prekursorami byli Maks Weber, Georg Herbert Mead czy Florian Znaniecki, za swój przedmiot obrała **działania** ludzkie, a zwłaszcza te, które biorą pod uwagę „działania społeczne”, „czynności społeczne”,

¹³² N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997, str.10.

¹³³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1970 str. 4.

¹³⁴ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, op.cit., str. 13.

¹³⁵ P. Sztompka, *Życie codzienne – temat najnowszej socjologii*, [w:] (red.) P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, *Socjologia codzienności*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2008, str. 17-18.

czy „interakcje”. Prowadzone badania naukowe dotyczą wówczas tego, jak działania te są „wyzwalane” wskutek szerszego, całościowego kontekstu społecznego czy kulturowego, a ponadto jaka jest ich trwałość w obrębie danej grupy, społeczeństwa, czy kultury. Niezmienności i trwanie są wówczas traktowane jako coś pozytywnego, a zmienność traktowana jest jako wynik sytuacji dziejowych, konieczności historycznych, imperatywów postępowania, a nie naturalny proces społeczny. Dlatego ówczesne teorie badały niezmiennie struktury społeczne, a badania naukowe miały postać badań ilościowych, wykorzystujących statystykę badań społecznych i metody probabilistyczne doboru populacji do badań¹³⁶. W dużej mierze teorie badawcze skoncentrowane były na badaniu mniejszych tworów, takich jak grupy i pary na mikropoziomie.

Socjologia trzecia jest kontynuacją socjologii pierwszej i drugiej, w której definiuje się od nowa przedmiot nauki, jej metody i tematykę, formułuje się nowe założenia ontologiczne i metodologiczne, a także nowe obszary problemowe. Socjologia trzecia, to socjologia życia codziennego, która jest „zwrócona” ku codzienności i adresowana do „zwykłych” ludzi¹³⁷. Ta odmiana socjologii wyróżnia się tym, że skupia się na dynamicznych interakcjach wewnątrz grup społecznych. Analizuje, jak **relacje** mogą wpływać na zachowania jednostek oraz całych wspólnot, jak również, jak same relacje ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się warunki społeczne i kulturowe. Jej zakres zainteresowania to po pierwsze poziom obserwacji empirycznych, zogniskowanych na rozmaitych zdarzeniach społecznych, z jakich składa się ludzki, codzienny świat, i po drugie to poziom analiz teoretycznych, budujący ogólne modele teoretyczne i traktując zróznicowany materiał empiryczny na temat różnych dziedzin życia codziennego jako weryfikację modeli. Socjologia trzecia znajduje się na poziomie *in statu nascendi*, dlatego też charakteryzuje się rozproszeniem tematycznym na poziomie empirycznym i pluralizmem modeli na poziomie teoretycznym¹³⁸.

Tak wyrażone ujmowanie socjologii trzeciej wynika z tego, że w dzisiejszych czasach trudno jest opisywać, zdefiniować i jednoznacznie opisać istniejący w socjologii paradygmat analityczny, tym bardziej, że funkcjonujące dwa światy, realny i cyberprzestrzeń, tworzą nowe paradygmaty badawcze. Według Małgorzaty Bogunii-Borowskiej, przyczyny zaistnienia socjologii trzeciej wynikają z następujących przesłanek: po pierwsze z tego, że niektóre paradygmaty socjologiczne (np. socjologia systemowa i funkcjonalna), są nieadekwatne do współczesności, nie pozwalając wyjaśniać złożonej i sfragmentaryzowanej rzeczywistości

¹³⁶ P. Sztompka, *Życie codzienne – temat najnowszej socjologii*, op.cit., str. 17-18.

¹³⁷ *Ibidem*, str. 30.

¹³⁸ *Ibidem*, str.30-31.

społecznej XXI wieku, po drugie, że badania zachowań społecznych dotyczących nowych wartości strukturalnych społeczeństwa, takich jak zaufanie, przyjaźń, intymność (czyli zagadnień socjologii humanistycznej), nie odpowiadają już współczesnym analizom socjologicznym, z uwagi na kierunki zmian społecznych, po trzecie, że terminologia socjologiczna, a także wypracowane na jej gruncie podziały, dychotomie, kategorie, stają się nieprzydatne do analizy aktualnych, multiplikowanych, skomplikowanych procesów, często ukrytych i nie uświadomionych przez ludzi, ale także i przez badaczy tych zagadnień, co wynika z ich znacznej złożoności i niejednoznaczności, po czwarte, że następuje proces ateoretyzowania w nauce, co sprawia, że niewłaściwie użyte pojęcia lub ich zastosowanie traci taki sens, który został im nadany w początkach socjologii, po piąte, że z uwagi na fakt, że socjologia współczesna bada wiele różnorodnych aspektów ludzkiej egzystencji, trudno jest wykorzystywać metody badawcze utworzone u początków socjologii, i po szóste, że czasy ponowoczesności sprzyjają idei naukowego wątpienia (czyli zastosowania nowych paradygmatów naukowych), niż tego, co zostało stworzone u początków socjologii w XIX wieku, co nie sprzyja stabilności powszechnie uznanych prawd i ich definiowania w nauce.

Nauka ta w swym rozwoju historycznym wytworzyła metody analizy materiału badawczego, zarówno na poziomie teoretycznym, metodologicznym, jak i empirycznym. Zwraca na to uwagę Jurgen Habermas, który mówi o trzech etapach przechodzenia od teorii, poprzez metodologię, do empirii, przy czym pierwszy z etapów zajmuje się tworzeniem takiej teorii, której nie można łatwo obalić, drugi z etapów, to sprawdzanie tak istniejącej teorii w działaniu społecznym, a poprzez odpowiednie metody analityczne i badawcze, przyjęcie jej lub odrzucenie, a trzeci etap to wykorzystanie tej teorii w praktyce oraz działanie społeczne w tym zakresie¹³⁹. Szerszej analizy triady naukowej dokonano w wprowadzeniu do struktury pracy.

Jedną z subdyscyplin socjologii jest **socjologia wojska**, nauka zajmująca się badaniem zachowań ludzkich w wojsku, instytucji wojskowej, jej funkcjonalnych i strukturalnych elementów oraz jej relacji ze społeczeństwem. Socjologia wojska jest stosunkowo młodą subdyscypliną naukową i tak samo jak inne subdyscypliny socjologii, socjologia wojska przechodziła przemiany od nauki czysto teoretycznej do nauki empirycznej, wykorzystującej badania do rozwoju tej subdyscypliny. W momencie tworzenia socjologii jako dyscypliny w XIX wieku, problematyka ziół zbrojnych była już przedmiotem badań – lub przynajmniej przedmiotem pewnych rozważań – przez twórców socjologii, takich jak Maks Weber w jego

¹³⁹ J. Habermas, *Teoria i praktyka*, PIW, Warszawa 1983, str. 57.

badaniu koncepcji biurokracji, Emila Durkheima w jego badaniu mechanicznej solidarności w małych grupach czy Georga Simmela badającego różne motywy stojące za konfliktami¹⁴⁰. Jednak pierwsze naukowe badania nad siłami zbrojnymi rozpoczęły się dopiero w czasie pierwszej wojny światowej. Badania te, prowadzone w Stanach Zjednoczonych, były podejmowane głównie przez psychologów i zajmowały się rekrutacją¹⁴¹. Celem było opracowanie testów psychotechnicznych w celu poprawy doboru personelu.

W okresie międzywojennym badania w zakresie wojskowych nauk społecznych przestały się rozwijać, aż do wybuchu II wojny światowej oraz przystąpieniem do niej Stanów Zjednoczonych. Wydarzenie to wywołało wiele problemów społecznych dla samej armii, która operowała na wielu teatrach działań wojennych na całym świecie, jak również dla społeczeństwa amerykańskiego, które to musiało zasilać armię w zasoby ludzkie i ponosić ogromne koszty uczestnictwa w wojnie.

W 1942 roku w Nowym Jorku ukazuje się praca Pitirima A. Sorokina *Człowiek i społeczeństwo w obliczu nieszczęścia. Skutki wojny, rewolucji, głodu i zarazy na ludzki umysł, zachowanie, organizację społeczną i życie kulturalne*. Jest to opracowanie, które analizuje to, jak różne formy katastrof, w tym wojny, wpływają na ludzkie zachowania i struktury społeczne, a jego istotą jest analiza tego, jak ekstremalne warunki (w tym wojny), wpływają na zasadnicze wartości, normy i wzorce zachowań, prowadząc albo do zwiększonej solidarności i altruizmu, albo też do eskalacji przemocy i rozpadu społecznego. Autor zwracał uwagę na zjawisko „amortyzacji” cierpień wojennych, w której społeczeństwa stopniowo adaptują się do trwającego konfliktu, redukując poczucie tragedii wojny. Podkreślał, że ważne jest zrozumienie tych mechanizmów adaptacyjnych, by móc lepiej zarządzać skutkami konfliktów w przyszłości¹⁴².

Aby sprostać wyzwaniom stawianym armii i usprawnić jej funkcjonowanie ustanowiono w 1942 r. *Troop Attitude Research Program*, realizowany przez zespół specjalistów, głównie socjologów, antropologów i psychologów, pod kierownictwem Samuela A. Stouffera. Samuel A. Stouffer wraz z zespołem rozpoczął badania w dzień po japońskim ataku na Pearl Harbor, a zakończył je wydaniem dzieł w latach 1949-1950. W czasie wojny przebadano ponad pół miliona żołnierzy w różnych częściach świata, przeprowadzono ponad 200 różnych typów badań kwestionariuszowych, obejmujących ponad sto problemów badawczych. Z ba-

¹⁴⁰ Patrz: J. Soeters, *Sociology and military studies: Classical and current foundations*. London 2018: Routledge.

¹⁴¹ M. L. Martin, *Quelques aspects de la sociologie militaire aux Etats-Unis*, Défense Nationale 1981 str.105–119.

¹⁴² Patrz: Pitirim A. Sorokin, *Man and Society in Calamity: The Effects of War, Revolution, Famine, Pestilence upon Human Mind, Behavior, Social Organization and Cultural Life*, Published by E. P. Dutton & Co., New York 1942.

dań prowadzonych w ramach tego programu wyrosła m.in. pionierska czterotomowa praca. Pierwszy z tomów odnosi się do indywidualnego przystosowania się do życia w wojsku żołnierzy o różnym pochodzeniu etnicznym i różnych doświadczeniach życiowych¹⁴³. Drugi tom opisuje postawy żołnierzy przed, w czasie i po bitwach¹⁴⁴. Trzeci z tomów pokazuje problemy zmiany nastawienia do wojska przez opinię publiczną (postawy pacyfistyczne)¹⁴⁵. Czwarty tom mówi o ewolucyjnych zmianach w wojsku, w tym o przeistaczaniu się armii masowej w armię wyspecjalizowaną, ekspedycyjną¹⁴⁶.

Badania zespołu Samuela Stouffera nad armią amerykańską w czasie II wojny światowej i wydane w latach 1949–1950 cztery tomy *Studies in Social Psychology in World War II*, znane w literaturze naukowej pod wspólną nazwą *The American Soldier*, choć to tytuł tylko dwóch pierwszych tomów *Studies*, są dziś powszechnie uważane nie tylko za fundamentalne badania socjologii wojska, ale i za jedno z założycielskich badań i dzieł socjologii empirycznej. Praca *The American Soldier* (1949–1950) odegrała ważną rolę w rozwoju i instytucjonalizacji empirycznych badań społecznych w Stanach Zjednoczonych i w innych krajach, a wydanie jej przyjęło się powszechnie uważać za narodziny socjologii wojska¹⁴⁷.

Po zakończeniu II wojny światowej w socjologii wojska pojawiają się dwa kierunki badawcze. Kierunki te reprezentowane są przez Samuela Huntingtona i Morrisa Janowitza. Poglądy Samuela P. Huntingtona wyrażone w książce *The Soldier and the State*, koncentrują się na kwestiach dotyczących postaw wobec wojskowych i wojska jako zawodu, a także wokół psychologicznych aspektów funkcjonowania żołnierza, cywilnej kontroli nad armią, etyki wojskowej i wojennej oraz wzorami relacji jakie zachodzą na styku cywile – wojskowi¹⁴⁸. Z kolei Morris Janowitz w pracy *The Professional Soldier a Social and Political Portrait* skupia

¹⁴³ Patrz: S. A. Stouffer, E. A. Suchman, L. C. De Vinney, S. A. Star, R. M. Williams, *Studies in Social Psychology in World War II. Vol. I, The American Soldier: Adjustment during Army Life*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949.

¹⁴⁴ Patrz: S. A. Stouffer, A. A. Lumsdaine, R. M. Williams, M. B. Smith, I. L. Janis, S. A. Star, L. S. Cottrell, *Studies in Social Psychology in World War II. Vol. II, The American Soldier: Combat and Its Aftermath*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949.

¹⁴⁵ Patrz: C. I. Hovland, A. A. Lumsdaine, F. D. Sheffield, *Studies in Social Psychology in World War II, Volume III. Experiments on Mass Communication*, Princeton University Press, New York 1949.

¹⁴⁶ Patrz: S. A. Stouffer, L. Guttman, E. A. Suchman, P. F. Lazarsfeld, S. A. Star, J. A. Clausen, *Studies in Social Psychology in World War II, Volume IV. Measurement and Prediction*, Princeton University Press, Princeton, New York 1950.

¹⁴⁷ A. Kołodziejczyk, *Od socjologii wojska do socjologii bezpieczeństwa narodowego?* [w:] A. Kołodziejczyk (red.) *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej. Materiały — I sesja 37 grupy roboczej „Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego i obronności”*, XI Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny, Rzeszów — Tyczyn, 20–23 września 2000. Warszawa: Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, 2001, str. 12.

¹⁴⁸ Patrz: S.P. Huntington, *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, University Press, Cambridge 1957.

się na służbie wojskowej, karierze zawodowej, nowoczesnych technologiach wspomagających dowodzenie, cywilnej kontroli nad armią i przyszłości zawodu¹⁴⁹.

Kolejne lata doprowadziły do rozwoju tej subdyscypliny, szczególnie w kontekście zimnej wojny i nowych konfliktów, które pojawiły się w Wietnamie, Iraku czy Afganistanie, a także przechodzenia od armii masowych do armii ekspedycyjnych, a wraz z nim kształtowania się nowych wyzwań, takich jak służba wojskowa kobiet, rozprzestrzenianie się terroryzmu, transmisje medialne działań bojowych, a także i inne zjawiska.

Można tu wyróżnić pracę z drugiej połowy lat sześćdziesiątych Charlesa H. Coatesa i Rolanda J. Pellegriniego *Military Sociology: A Study of American Military Institutions and Military Life*¹⁵⁰, która odnosi się do wojska jako instytucji, definiując ją jako zorganizowany system ukierunkowany na osiągnięcie określonych celów, którego celami mogą być zarówno agresja na inne społeczeństwo bądź ochrona społeczeństwa przed agresją innych stron oraz zapewnienia środków do utrzymania kontroli i porządku wewnętrznego¹⁵¹. Na uwagę zasługuje książka *The American Enlisted Man* Charlesa C. Moskosa z 1970 roku, poświęcona badaniom życia w wojsku oraz relacji sił zbrojnych ze społeczeństwem amerykańskim. Moskos bada m.in. wizerunki żołnierzy w mediach od II wojny światowej do wojny w Wietnamie, zmieniające się technologiczne i biurokratyczne cechy organizacji społecznej sił zbrojnych, postawy polityczne, demografię żołnierzy, a także relacje rasowe wśród szeregowych oraz zachowania żołnierzy walczących w Wietnamie. Praca Moskosa miała szeroki odzew i spowodowała zwiększenie się zainteresowania wojskiem w społeczeństwie¹⁵².

Ze współczesnych badaczy należy wymienić Guya Siebolda, według którego socjologia wojska to subdyscyplina socjologii zajmująca się zachowaniami jednostek w siłach zbrojnych, analizą sił zbrojnych jako instytucji społecznej, organizacji społecznej i systemu społecznego. Współcześnie socjologia wojska obejmuje cztery obszary zainteresowań, w tym analizuje wojsko jako zawód, wojsko jako instytucję i organizację, relacje cywilno-wojskowe, relacje pomiędzy wojskiem a innymi formacjami w państwie i innymi armiami¹⁵³.

Rozwój polskiej socjologii wojska można obserwować już na przełomie XIX i XX wieku. Jedną z pierwszych wzmianek o wojnie można znaleźć w pracy Ludwika Gumplowi-

¹⁴⁹M. Janowitz, *The Professional Soldier a Social and Political Portrait*, Free Press, Berkeley 1960, str. 3–7.

¹⁵⁰ Patrz: C.H. Coates, R. J. Pellegrin, *Military Sociology: A Study of American Military Institutions and Military Life*, The Social Science Press, Maryland 1965.

¹⁵¹ *Ibidem*, str.10

¹⁵² Patrz: C.C. Moskos, *The American Enlisted Man*, Russell Sage Fundation, New York 1970.

¹⁵³ G. Siebold, *Core Issues and Theory in Military Sociology*, Journal of Political and Military Sociology 2001, Vol 29, nr 1, str. 140.

cza pod tytułem *Der Rassenkampf*, w którym opisuje wojnę jako zjawisko naturalne, które wynika z walki o byt, gdzie zbiorowości silniejsze podbijają słabsze¹⁵⁴. W 1916 roku Mieczysław Szerer wydał książkę *Socjologia wojny*, w której odnosił się do zagadnień związanych ze zjawiskiem wojny, człowiekiem i społeczeństwem w okresie konfliktu zbrojnego i wpływu wojen na społeczeństwo¹⁵⁵. W 1918 roku Aleksander Krzyżanowski publikuje swoją pracę *Socjologia wojny*¹⁵⁶, w której opisuje zjawisko wojny.

Również w okresie międzywojennym podejmowano próby ujęcia problematyki sił zbrojnych w kategoriach socjologicznych. Warto tu wspomnieć Stefana Czarnowskiego. Badacz ten, będąc socjologiem, a zarazem żołnierzem, poruszał problemy pojawiające się na pograniczu aparatu urzędniczego młodej państwowości polskiej i jej sił zbrojnych. Komentował liczne fakty z życia społecznego, związane z armią i jej relacjami ze społeczeństwem. Swoje przemyślenia od 1922 roku publikował na łamach „Kuriera Polskiego”¹⁵⁷.

Za ojca polskiej socjologii wojska uchodzi Aleksander Hertz. W 1946 roku ukazuje się praca Aleksandra Hertza pod tytułem *Zagadnienia socjologii wojska i wojny*¹⁵⁸, w której autor porusza potrzebę rozwoju socjologii wojska, jak i socjologii wojny. W swoich rozważaniach A. Hertz sygnalizując potrzebę badań w tej subdyscyplinie uważa, że wojsko jest określoną grupą społeczną o określonej strukturze, organizacji, odgrywa określone role społeczne i jako grupa zajmuje określone miejsce wśród innych grup danego układu społecznego. Choć powstała dla wojny i rozwinęła się dzięki wojnie, to nie przestaje istnieć, gdy wojny nie ma, przy czym dla jej charakteru i funkcji społecznych czas pokoju może być niemniej, a ponieważ nawet i więcej istotny niż czas wojny. Grupa ta ma różne zadania z których nie wszystkie mają charakter ściśle wojenny¹⁵⁹.

Dalej autor wskazuje, że wojsko możemy rozpatrywać jako armię, tj. po prostu jako grupę społeczną, jedną z wielu grup społecznych. Zarazem jednak możemy patrzeć na wojsko jako instytucję społeczną, która spełnia określone funkcje w całokształcie życia społecznego w ramach społeczności narodowo-państwowej. Grupa ta czy instytucja jest też tworem społecznym, powstałym w konkretnych stosunkach społecznych, w określonych okolicznościach

¹⁵⁴ Patrz: L. Gumplowicz, *Der Rassenkampf*, Verlag der Wagner'schen Univ. Buchhandlung, Innsbruck 1909.

¹⁵⁵ Patrz: M. Szerer, *Socjologia wojny*. Nakładem Księgarni Krzyżanowskiego, Kraków 1916.

¹⁵⁶ Patrz: A. Krzyżanowski, *Socjologia wojny*, S. A. Krzyżanowski, Kraków 1918.

¹⁵⁷ A. Baranowska, *Socjologia wojska w Polsce — pytania o przeszłość, teraźniejszość i przyszłość subdyscypliny* Roczniki Historii Socjologii ISSN 2084-2031, Vol. VI (2016), str.47.

¹⁵⁸ Praca polskiego socjologa Aleksandra Hertza (1895-1983) „*Zagadnienie socjologii wojska i wojny : (próba problematyki)*” została napisana w 1939 roku, ale ze względu na wybuch II wojny światowej opublikowanej dopiero po jej zakończeniu w 1946 roku.

¹⁵⁹ A. Hertz, *Zagadnienie socjologii wojska i wojny : (próba problematyki)*, [w] Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 8/1-4, str.119-140, 1946, str. 126.

czasowo-przestrzennych, tworem uwarunkowanym przez całokształt struktury społecznej, tradycji, przemian ustrojowych, gospodarczych, kulturalnych. Grupa, instytucja, twór są to trzy strony tego samego przedmiotu, czy raczej trzy możliwości spojrzenia na wojsko jako na konkretną grupę społeczną. W praktyce fakt, że armia jest konkretną grupą społeczną, powinien mieć znaczenie decydujące w pracy badawczej i posłużyć za punkt wyjściowy dla szczegółowej problematyki¹⁶⁰.

Problemy badawcze jakie według A. Hertza powinny stać się przedmiotem zainteresowań socjologii wojska można zdefiniować w następujący sposób: badania armii jako grupy społecznej oraz postaw innych grup społecznych wobec niej, wpływu wojska na inne grupy społeczne oraz badania i obserwacji procesów zachodzących wewnątrz armii i mających wpływ na jej funkcjonalną sprawność¹⁶¹.

Prawdziwy przełom w rozwoju polskiej socjologii wojska nastąpił pod koniec lat 50. XX w. Duży wpływ na rozwój tej nauki miała sytuacja społeczno-polityczna jaka wytworzyła się w kraju po śmierci Józefa Stalina oraz wybuch największych od czasu zakończenia II wojny światowej wystąpień przeciwko władzy komunistycznej, które doprowadziły do zmian władzy w Polsce. Pod wpływem tych przemian socjologia uzyskała status dyscypliny akademickiej, a na najwyższych szczeblach Ludowego Wojska Polskiego rozpoczęto dyskusję nad kształtem wyższego szkolnictwa wojskowego. Szczególną uwagę poświęcono Wojskowej Akademii Politycznej im. Feliksa Dzierżyńskiego, której zadaniem było szkolenie oficerów polityczno-wychowawczych. Jednym z nowo utworzonych wydziałów był Wydział Pedagogiczny z katedrą Socjologii Ogólnej i Wojskowej. Pierwszym kierownikiem Katedry Socjologii Ogólnej i Wojskowej WAP i faktycznym jej organizatorem był Jan Szczepański ówczesny rektor Uniwersytetu Łódzkiego, poseł na Sejm i członek Polskiej Akademii Nauk, a następnym Jerzy J. Wiatr. Badacz ten wywarł największy wpływ na polską socjologię wojska i który uznawany jest za jej twórcę. Wykłady pracowników Katedry przez cały okres jej istnienia opierały się na podręcznikach autorstwa Wiatra *Socjologia wojska* i w mniejszym stopniu: *Spółczesność. Wstęp do socjologii systematycznej*. Pierwsza z tych prac stanowi podręcznikowy wykład problemów socjologii wojska i częściowo także socjologii wojny, druga zaś omawia problemy socjologii ogólnej. Wiatr nie tylko opracował podręcznik stanowiący jak do tej pory jedyny w języku polskim pracę z zakresu socjologii wojska, ale również - opierając się na dostępnej literaturze obcej z zakresu socjologii wojska i wojny - stworzył kurs so-

¹⁶⁰ *Ibidem*, str. 126-127.

¹⁶¹ *Ibidem*, str. 126-136, cyt. za: A. Baranowska, *Socjologia wojska w Polsce – pytania o przeszłość, teraźniejszość i przyszłość subdyscypliny*, [w] „Rocznik Historii Socjologii” 2016, Vol. IV, str. 49.

cjologii wojska. Niesłuchanie przydatne w tych poczynaniach okazały się: monografia Stanisława Andrzejewskiego (ang. Andreski) *Military Organization and Society* (1954) oraz czterotomowe dzieło pod redakcją Samuela A. Stouffera i jego współpracowników *The American Soldier* (1949), którego dwa pierwsze tomy, na wniosek Wiatra, zostały przetłumaczone na język polski i wydane przez Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego do „użytku wewnętrznego”¹⁶².

W momencie wybuchu wojny funkcje społeczne armii czasu pokoju są mniej istotne, a wysuwają się na czoło funkcje realizowane w czasie wojny i należą do jednych z najważniejszych z ogółu funkcji realizowanych w społeczeństwie.

Aspektami funkcjonowania wojska w wypełnianiu funkcji armii w czasie wojny zajmuje się **socjologia wojny**. Według klasyka i prekursora socjologii wojny Carla von Clausewitza wojna jest aktem przemocy, mającej na celu zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej woli. Jest nie tylko czynem politycznym, lecz i prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, przeprowadzeniem ich innymi środkami. Innymi słowy - Clausewitz uważał, że „*wojna to kontynuacja polityki za pomocą innych środków*”¹⁶³, i stanowi ostateczne narzędzie w rękach polityków do uzyskania swoich określonych celów politycznych.

Do uczonych, którzy jako jedni z pierwszych zajęli się problematyką wojny i rozszerzającego się w okresie dwudziestolecia międzywojennego totalitaryzmu¹⁶⁴, zaliczany jest Bronisław Malinowski. Badacz ten był szczególnie wrażliwy na polityczne implikacje problematyki antropologicznej. Praktyczne rozważania nad wojną i pokojem, a w szerszym znaczeniu bezpieczeństwem, jego zdaniem, miały być pomocne w wyprowadzaniu świata ze stanu anarchii, w którym totalitaryzm ogarnia drogą podboju coraz większe obszary globu, prowadząc do ruiny cywilizacji. Rozpatrywanie problemów bezpieczeństwa u Malinowskiego wynikało z dwóch źródeł – samej istoty bezpieczeństwa jako nieodłącznego aspektu ludzkiej egzystencji oraz pacyfistycznych poglądów. Malinowski był zdeklarowanym przeciwnikiem wojny, choć wojnę plemienną uznawał za znaczące zjawisko społeczne, zawierające pewne aspekty pozytywne dla rozwoju społeczności pierwotnych¹⁶⁵. Uważał, że jest przekonany pacyfistą i, że nowoczesna wojna w żaden sposób nie może być traktowana jako dobrodziej-

¹⁶² A. Baranowska, *op.cit.*, str.51-54.

¹⁶³ C.v.Clausewitz, *O wojnie*, Warszawa, Bellona 2022, str.49.

¹⁶⁴ Termin *totalitario* stworzył w 1923 r. Giovanni Amendola. Była to koncepcja krytyczna wobec zmian wprowadzanych we Włoszech przez faszystów.

¹⁶⁵ S. Jarmoszko, *Bronisław Malinowski jako prekursor antropologii bezpieczeństwa*, [w] Krakowskie Studia Międzynarodowe, Krakow International Studies, XX: 2023 nr 2.

stwo. Od czasu wynalezienia broni palnej wojna utraciła wszystkie swe właściwości kompensacyjne i stała się skończonym złem.¹⁶⁶ Przez wojnę Malinowski rozumie zbrojne starcia dwóch niezawisłych jednostek politycznych, prowadzone za pomocą zorganizowanej siły militarnej, mające na celu realizację polityki plemiennej czy narodowej.

Po doświadczeniach I i II wojny światowej wojnę rozumieliśmy jako starcie między państwami lub grupami państw tworzących koalicje, których celem było narzucenie naszej woli. Tak też było w okresie zimnowojennym, gdzie po przeciwnych stronach stanęły dwa największe bloki koalicyjne XX wieku, Układ Warszawski i Pakt Północnoatlantycki (NATO).

Traktując wojnę jako zjawisko społeczne Jerzy J. Wiatr uważa, że wojna jest pewną szczególną formą konfliktu społecznego. Nie można sprowadzić jej wyłącznie do sumy działań militarnych, gdyż jak wiadomo, obejmuje ona i inne dziedziny życia społecznego. Prawie nigdy wojna nie jest operacją czysto militarną, jest raczej takim stanem społeczeństwa, w którym ostry konflikt z jakąś grupą zewnętrzną lub ostry konflikt wewnętrzny znajduje wyraz w starciu orężnym¹⁶⁷.

W okresie powojennym powstało wiele różnych koncepcji teoretycznych z zakresu socjologii wojny, w tym koncepcja wojny trzeciej fali użyta przez Alvina i Heidi Tofflerów. W rozwoju ludzkości Alvin i Hedy Tofflerowie wyodrębniają trzy nakładające się na siebie stany: stan dominacji rolnictwa, stan dominacji przemysłu i stan dominacji informacji. Nazwali je trzema falami – nakładającymi się na siebie i bardzo często stanowiącymi podłoże ogólnoswiatowych konfliktów. Zderzenie się tych fal uważają za podstawowe źródło wszelkich niepokojów społecznych, dużo mniejsze znaczenie nadając religii, choćby zderzeniu islamu z chrześcijaństwem, czy starciu „Zachodu z resztą świata”¹⁶⁸.

Przełom XX i XXI wieku pokazał, że tradycyjne wojny, w których po obu stronach uczestniczą państwa lub ich koalicje, prowadzone środkami konwencjonalnymi o zarysowanej symetrycznie linii frontu, pomiędzy stronami konfliktu tracą stopniowo znaczenie, choć jak pokazuje wojna rosyjsko-ukraińska – największy konflikt XXI wieku, także takich w pewnych etapach konfliktu wykluczyć nie można. Jednakże, w wyniku rozpadu zimnowojennego podziału świata i globalizacji nastąpiła stopniowa zmiana charakteru zagrożeń dla śro-

¹⁶⁶ B. Malinowski, *Jednostka, społeczność, kultura, tłum.* S. Kaprański, „Dzieła” t. 8, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, str. 17.

¹⁶⁷ J. J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Wydawnictwo MON Warszawa 1982, Wyd. II, str. 46

¹⁶⁸ Patrz: Toffler A., Heidi Toffler H., *Wojna i antywojna*, Wydawnictwo: Kurpisz Publishing 2006.

dowiska bezpieczeństwa¹⁶⁹. Pojawiły się nowe zagrożenia, a wśród najważniejszych zagrożeń wyróżnia się najczęściej:

- terroryzm międzynarodowy
- transnarodową przestępczość zorganizowaną (handel narkotykami)
- użycie przez podmioty pozapaństwowe broni masowego rażenia
- wrogie zastosowanie technologii informatycznych¹⁷⁰.

Wraz ze wzrostem nowych zagrożeń pojawiły się konflikty zbrojne zupełnie nowego typu. Przy dużej przewadze po jednej stronie niewielu racjonalnych przeciwników celowo dążyłoby do bezpośredniej konfrontacji militarnej, dlatego aby osiągnąć zakładane przez siebie cele, różne struktury społeczne lub polityczne niezwiązane z aparatem państwowym własnego kraju, decydują się na udział w działaniach lub w wojnie asymetrycznej. Takie struktury o zasięgu globalnym stworzyła Al.-Kaida, struktury o zasięgu lokalnym stworzyli talibowie w Afganistanie.

Koncepcie wojny asymetrycznej spotykamy u Davida L. Grange¹⁷¹, Ivana Arreguin-Tofta¹⁷², Rogera W. Barnetta¹⁷³ czy Jacka Lasoty¹⁷⁴. Asymetryczna wojna (*asymmetric warfare*) – to wojna, której strony znacząco różnią się siłą militarną lub możliwościami wykorzystania strategii i taktyki. Jest to zazwyczaj wojna pomiędzy profesjonalną armią a ruchem powstańczym lub ruchem oporu. Terminem tym można opisać też konflikt, w którym nie tylko zasoby stron są bardzo zróżnicowane, lecz także przeciwnicy starają się podczas walki wzajemnie wykorzystywać swoje typowe wady. Słabsi bojownicy próbują zrekompensować niedostatki ilości lub jakości zasobów¹⁷⁵.

Wspólną cechą większości tych asymetrycznych konfliktów jest brak jednolitego centrum dowodzenia, co stanowiło niezbędny warunek prowadzenia wojen konwencjonalnych.

¹⁶⁹ D. Czekaj, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną*, op.cit., str. 24.

¹⁷⁰ M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru atlantyckiego*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2007 str.50

¹⁷¹ Patrz: David L. Grange, BG (R) Huba Wass de Czege, LTC Richard D Liebert USAR, Major Charles A. Jarnot, Al Huber, Mike Sparks, *Air-Mech-Strike Asymmetric Maneuver Warfare for the 21st Century* 2nd ed. 2002, Turner. <https://www.perlego.com/book/3770474>.

¹⁷² Patrz: Ivan Arreguin-Toft, *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*, [w] *International Security* Vol. 26, No. 1 (Summer, 2001), str. 93-128).

¹⁷³ Patrz: R. W. Barnett, *Asymmetrical warfare: today's challenge to U.S. military power*, Washington, D.C. Brassey's, Inc. 2003.

¹⁷⁴ Patrz: J. Lasota, *Asymetria w walce zbrojne*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2014.

¹⁷⁵ O. Wasiuta, *Asymetryczna wojna (asymmetric warfare)* [z] *Vademecum Bezpieczeństwa*, Uniwersytet Pedagogiczny, Wydawnictwo LIBRON, Kraków, 2021, str. 52-53.
https://www.researchgate.net/publication/350442965_Asymetryczna_wojna_asymmetric_warfare (dostęp: 11.02.2022 r.)

Zastępuje go z powodzeniem wspólny koncept polityczny i strategiczny, realizowany przez wszystkie struktury paramilitarne biorące udział w wojnie tego typu.

Jako asymetryczną wojnę opisuje się często wojny partyzanckie, powstania, terroryzm, operacje karne i antyterrorystyczne. W rzeczywistości jest to natomiast gwałtowny konflikt między wojskiem, reprezentującym państwo i nieformalnym, słabo wyposażonym, ale elastycznym przeciwnikiem¹⁷⁶.

W asymetrycznej wojnie bardzo ważną rolę odgrywają grupy dywersyjne, które niszczą wroga składają amunicji, trasy dostaw materiałów – mosty i koleje, oraz infrastrukturę wroga – linie elektryczne, rurociągi gazowe i naftowe. Podczas wojny asymetrycznej znajdują zastosowanie wszystkie możliwe środki walki, a ze względu na brutalność wobec ludności cywilnej przypomina ona wojnę totalną¹⁷⁷.

Taka sytuacja miała miejsce, w Afganistanie podczas wojny radziecko-afgańskiej w latach osiemdziesiątych XX wieku, gdzie wielu komendantów polowych, związanych z różnymi, często skłóconymi ugrupowaniami politycznymi, prowadziły spójne, koncentryczne działania przeciw wspólnemu przeciwnikowi, jakim była armia radziecka, skoordynowane na tyle dobrze, że sprawiały wrażenie zawczasu uzgodnionych. Podobna sytuacja zaistniała podczas operacji alianckiej, w której po jednej stronie stanęli alianci zachodni, a po drugiej stronie talibowie i ugrupowania partyzanckie ich popierające.

Także w czasie operacji alianckiej w Afganistanie, ale tym bardziej w obliczu toczącego się konfliktu rosyjsko-ukraińskiego pojawiło się nowe określenie prowadzenia wojny. Jest to tzw. wojna hybrydowa.

Powołując się na *Słownik wyrazów obcych PWN* Gruszcza¹⁷⁸ przytacza etymologię terminu „hybrydowość”. Hybrydowość pochodząca od łacińskiego słowa hybryda, oznacza „mieszańca”, osobnika powstałego ze skrzyżowania dwóch genetycznie różnych osobników, należących do różnych gatunków, odmian czy ras. „Hybrydowość” jest właściwością powstałą w wyniku skrzyżowania lub zmieszania cech, elementów należących do różnych, często odmiennych strukturalnie i odległych genetycznie, przeciwstawnych przedmiotów, organizmów lub stanów. Hybrydyzacja oznacza więc scalenie odmiennych istotowo cech wokół jednego, odrębnego bytu, przy zachowaniu specyficznych własności gatunkowych

¹⁷⁶ O. Wasiuta, *Asymetryczna wojna*, op.cit.str. 53.

¹⁷⁷ *Ibidem*, str.55.

¹⁷⁸ A. Gruszcza, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, [w] *Asymetria i hybrydowość. Stare armie wobec nowych konfliktów*. Wyd. BBN, Warszawa 2011, str. 10-11.

decydujących o „wyższości” nowego, hybrydowego organizmu pod względem np. odporności na choroby, wytrzymałości czy większych zdolności adaptacyjnych.

W przypadku wojny hybrydowej chodzi więc o taką aktywność jednej z walczących stron, która łączyłaby w sobie metody, formy oraz środki charakterystyczne dla różnorodnych działań militarnych i niemilitarnych¹⁷⁹.

Twórcami koncepcji „wojny hybrydowej” wypracowanej na podstawie doświadczeń zdobytych przez armię Stanów Zjednoczonych w konfliktach w Afganistanie i Iraku oraz w tzw. wojnie z terroryzmem są amerykańscy analitycy, a sam termin „działania hybrydowe” oraz „wojna hybrydowa” pojawiły się już w 2002 r. w pracy mjr. Williama J. Nemetha „*Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare*” poświęconej analizie konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego¹⁸⁰. Koncepcja ta była rozwijana w późniejszych latach przez F. G. Hoffmana i jego zespół. W *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*¹⁸¹. Hoffman zaproponował definicję wojny hybrydowej. Zgodnie z nią „wojny hybrydowe zawierają w sobie zestaw różnych metod działań wojennych, wliczając w to działania konwencjonalne, nieregularne taktyki i ugrupowania zbrojne, akty terrorystyczne, w tym masową przemoc, oraz działania przestępcze¹⁸²”. Hoffman uważa, że te multimodalne działania mogą być prowadzone przez oddzielne jednostki lub nawet przez tę samą jednostkę, ale są zazwyczaj operacyjnie i taktycznie kierowane i koordynowane w ramach głównej przestrojenia bojowej w celu osiągnięcia efektów synergicznych. Efekty można uzyskać na wszystkich poziomach wojny.

W odniesieniu do współczesnych konfliktów zbrojnych hybrydyzacja może być rozumiana jako współlistnienie elementów „starych” i „nowych” wojen, klasycznych konfliktów zbrojnych i wojen „ponowoczesnych”, starcia narodowych armii i konfliktów asymetrycznych, super technologii wojskowych i prymitywnych broni, walki o terytoria i zasoby oraz sporów o tożsamość i wartości, konfrontacji zaściankowości i kosmopolityzmu¹⁸³.

Hybrydyzacja może dotyczyć zarówno strony walczącej (państwa, aktora pozapaństwowego, nieregularnego ugrupowania zbrojnego), jak też przestrzeni konfliktu (zwłasz-

¹⁷⁹ Ł. Skoneczny, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, str. 40
<https://www.abw.gov.pl/download/1/1925/skoneczny.pdf> (dostęp: 03.03.2022 r.)

¹⁸⁰ *Ibidem*, str. 40.

¹⁸¹ F.G. Hoffman, *Conflict in the 21st century: Rise of the Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Virginia Arlington 2007.

¹⁸² *Ibidem*, str. 29.

¹⁸³ A. Gruszczyk, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, str. 10-11[w] M. Kaldor, *New & Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Stanford University Press, 2001 r., str. 5-10; J. Robb, *Brave New War. The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*, Wiley, Hoboken 2007 r., str. 152-164.

cza pola walki), jego genezy oraz natury (ekosystemu konfliktu). Wynika ona zasadniczo ze współistnienia czasoprzestrzennego kilku odmiennych generacji wojen, które krzyżują się, wzajemnie przenikają i konfrontują na polu walki lub w operacjach innych niż wojna. Dla postronnego obserwatora wojna jest z jednej strony przestrzenią zmagania regularnych oddziałów sił zbrojnych państw, podzielonych na poszczególne rodzaje, z luźno zorganizowanymi i słabo uzbrojonymi lokalnymi bandami; działań specjalnych formacji wojskowych wyposażonych w najnowsze technologie militarne, a jednocześnie ataku rozwścieczonego tłumu na „wojska najeźdźców”; stosowania technologii i instrumentów cybernetycznego pola walki, a z drugiej strony zasadzek i pułapek zastawianych przez wroga na terenach objętych konfrontacją¹⁸⁴.

Cechą hybrydowości współczesnych wojen jest współistnienie dwóch zasadniczych płaszczyzn konfliktu: terytorialnej – odnoszącej się do klasycznie rozumianego państwa narodowego oraz tradycyjnych wspólnot etnicznych, klanowych lub plemiennych stale zamieszkujących dane terytorium, oraz drugiej wirtualnej mającej ponad terytorialną, transgraniczną, sieciową strukturę umożliwiającą komunikowanie w obrębie danej sieci, globalne propagowanie wartości, idei i zasad, a także utrzymywanie i odtwarzanie własnej struktury. Wojny na płaszczyźnie terytorialnej mają na celu rozciągnięcie i utrzymanie jurysdykcji oraz kontroli administracyjnej na danym obszarze, ochronę granic wyznaczających zasięg tej jurysdykcji, egzekwowanie zasad ustrojowych i norm prawnych w stosunku do ludności zamieszkującej ten obszar, zapewnienie ładu publicznego, zarządzanie zasobami naturalnymi i działalnością gospodarczą. Wojny w wymiarze wirtualnym redefiniują parametry konfliktu, a nawet eliminują niektóre determinanty, takie jak terytorium, zasoby naturalne, organizacja wojskowa, porządek publiczny¹⁸⁵.

Ewolucja współczesnych konfliktów zbrojnych jest szczególnym przedmiotem zainteresowania rosyjskich teoretyków wojskowości. Nowa rosyjska teoria prowadzenia działań wojennych określana jako doktryna generała Walerija Gierasimowa – szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej polega na zakulisowym wpływaniu na społeczeństwo przeciwnika, nie w otwartych działaniach zbrojnych a w operacjach specjalnych. W lutym 2013 r. Gierasimow opublikował artykuł w tygodniku "Kurier Wojskowo-Przemysłowy" pod tytułem "*Sila nauki jest w przewidywaniu*". Jest to wizja hybrydowej wojny totalnej. Autor sięgnął tam po taktykę stworzoną w czasach Związku Radzieckiego,

¹⁸⁴ *Ibidem*, str. 11.

¹⁸⁵ *Ibidem*, str. 14.

połączył ją ze strategicznym, wojskowym myśleniem o wojnie totalnej – i na tej podstawie stworzył nową teorię prowadzenia działań wojennych, polegającą bardziej na zakulisowym wpływie na społeczeństwo przeciwnika, niż na otwartych działaniach zbrojnych. Według doktryny Gierasimowa jest to „wojna chaosu”, wizja wojny partyzanckiej prowadzonej na wszystkich frontach za pomocą najróżniejszych narzędzi i osób: hakerów, mediów, biznesmenów, przecieków informacji, a także – oczywiście – fałszywych newsów i tradycyjnych, konwencjonalnych i asymetrycznych środków militarnych. Dzięki internetowi i mediom społecznościowym możliwe są dziś działania, o których dawni radzieccy specjaliści od wojny psychologicznej mogli tylko marzyć: zmiana polityki wewnętrznej innych państw za pomocą samej tylko informacji¹⁸⁶.

Cele osiąmane są innymi metodami niż tylko klasyczna wojna. Niby nie ma oficjalnej agresji państwa, ale różne działania dezinformacyjne, dywersyjne, propagandowe, świadczą, że ta agresja trwa. Działania te są wspierane przez środki militarne, szczególnie o charakterze wojny informacyjnej oraz operacji jednostek specjalnych. Otwarte wykorzystanie oddziałów zbrojnych – najczęściej pod postacią misji pokojowych oraz humanitarnych – jest dopuszczalne dopiero w późniejszej fazie konfliktu, po to, aby przypieczętować ostateczny sukces¹⁸⁷.

S. Koziej podobnie definiuje „wojnę podprogową”, formę konfliktu, która pozostaje poniżej progu otwartej, wypowiedzianej wojny. Obejmuje tajne operacje, cyberataki, naciiski polityczne i inne pośrednie metody osiągania celów strategicznych bez eskalacji do wojny na pełną skalę. Koncepcja ta jest szczególnie istotna w kontekście wojny hybrydowej, w której konwencjonalna i niekonwencjonalna taktyka łączy się w celu destabilizacji przeciwnika bez przekraczania granicy otwartego konfliktu¹⁸⁸.

Aby mierzyć się z takimi zagrożeniami wojsko przechodzi od masowych armii z poboru w kierunku wysoko wyspecjalizowanych, profesjonalnych armii o wysokiej mobilności i odporności na działania psychologiczne i cybernetyczne. Wynika to z konieczności zastosowania nowych metod i środków walki, ponieważ przewaga siły i technologii armii klasycznych nie zapewnia zwycięstwa nad przeciwnikiem słabszym, ale prowadzącym działania asymetryczne, hybrydowe czy wojnę psychologiczną w cyberprzestrzeni. Jest też

¹⁸⁶ M.K. McKew, *Doktryna Gierasimowa, czyli rosyjski sposób na wojnę: chaos, a nie bomby*, Politico, 2017, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/doktryna-gierasimowa-czyli-rosyjski-sposob-na-wojne-chaos-a-nie-bomby/svh4p0h>, (dostęp: 20.02.2022 r.)

¹⁸⁷ Ł. Skoneczny, *Wojna hybrydowa*, op.cit. str. 43.

¹⁸⁸ Patrz: S. Koziej, *Strategiczne konsekwencje wojny w Ukrainie*, Tezy referatu na konferencji Stowarzyszenia Studiów Strategicznych, Warszawa 2023.

potrzeba tworzenie specyficznych dyspozycyjnych grup społecznych, które reagowałyby na te zagrożenia.

Grupy dyspozycyjne w systemie bezpieczeństwa narodowego

Sociologia bezpieczeństwa rozważa bezpieczeństwo jako kluczowy element życia społecznego. Uogólniając termin **bezpieczeństwo** mamy na myśli stan braku zagrożenia albo poczucia braku zagrożenia – względnie jego niskiego poziomu. Zagrożenie to strach, a strach to najbardziej pierwotny i skuteczny motywator ludzkich działań i jest podstawową potrzebą każdej jednostki¹⁸⁹. Bezpieczeństwo jest terminem interdyscyplinarnym i nie ma jednej spójnej definicji, która jednoznacznie określałaby, czym jest bezpieczeństwo. Badaniem jego aspektów zajmuje się wiele różnych dziedzin nauki, a nauki humanistyczne, techniczne czy biologiczne inaczej je definiują, także i w sferze tych samych nauk możliwe są znaczne różnice w jego interpretacji. Różnice te wynikają z zagrożeń, jakie świat stawia przed człowiekiem i społeczeństwami¹⁹⁰.

Według E. Moczuka, przedmiotem badań socjologii bezpieczeństwa są instytucje zajmujące się ochroną bezpieczeństwa, korporacje i organy ochrony bezpieczeństwa, w tym grupy dyspozycyjne, a także osoby zajmujące określone miejsce w strukturze bezpieczeństwa, oraz określoną pozycję społeczną i zawodową, w danym momencie, oraz w przeszłości i przyszłości. Ponadto są nimi postawy ludności wobec bezpieczeństwa, wobec instytucji zajmujących się ochroną bezpieczeństwa, wobec korporacji i organów ochrony bezpieczeństwa, także postawy wobec grup dyspozycyjnych, oraz osób zajmujących określone miejsce w systemie bezpieczeństwie, oraz mających określoną pozycję społeczną i zawodową, w danym momencie, oraz w przeszłości i przyszłości. Także ustalenia determinantów kształtowania bezpieczeństwa w danym społeczeństwie, zgodnego z jego systemem prawnym, społecznym, ekonomicznym i kulturowym, poszukiwania wzorców kształtowania się określenia bezpiecznego społeczeństwa, grupy społecznej, jednostki, a także przypisywania tym obszarom znaczenia instrumentalnego lub autotelicznego bezpieczeństwa¹⁹¹.

Z punktu widzenia socjologii bezpieczeństwo jest kluczowym elementem życia społecznego, który zapewnia równowagę społeczną. Socjologowie zwracają uwagę, że bezpieczeństwo ma przede wszystkim charakter subiektywny, jest konstruowane przez aktorów ze

¹⁸⁹ Patrz: A. Korwin-Szymanowska, *Psychospołeczne aspekty poczucia bezpieczeństwa* [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Kraków 2010, str. 29–46.

¹⁹⁰ L. Korzeniowski, *Obiektywne a subiektywne kategorie bezpieczeństwa narodowego* [w:] *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, str. 21.

¹⁹¹ E. Moczuk, *Policja. Socjologiczne studium funkcjonowania instytucji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, str. 242.

względem na ich własne oczekiwania i interesy, ale odnosi się także do konkretnych okoliczności o charakterze obiektywnym – zjawisk, struktur i procesów społecznych. Określony stopień poczucia bezpieczeństwa jednostek i całych zbiorowości jest niezbędny do prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa. Kiedy w społeczeństwie poczucie bezpieczeństwa – ekonomicznego bądź szerzej rozumianego, publicznego – spada do poziomu granicznego powstaje chaos, anomia, wybuchają rewolucje, a obowiązujące normy życia społecznego są zawieszane. Taką sytuacją jest m.in. wojna, która cechuje się permanentnym zagrożeniem życia i zdrowia wszystkich obywateli. Bezpieczeństwo i jego percepcja istotnie przyczyniają się do zmiany społecznej, wpływają na kształt struktur i systemów bezpieczeństwa oraz pozostałych systemów społeczeństwa. Dotyczy to nie tylko bezpieczeństwa fizycznego, ochrony na płaszczyźnie militarnej i porządku publicznego, ale także bezpieczeństwa ekonomicznego czy obywatelskiego, związanego z prawami i wolnościami przysługującymi każdemu obywatelowi państwa demokratycznego¹⁹², możemy więc te zagadnienia rozpatrywać w obszarze bezpieczeństwa narodowego, bowiem bezpieczeństwo narodowe utożsamiane jest z bezpieczeństwem państwa.

Historycznie bezpieczeństwo identyfikowane było z aspektami militarnymi i politycznymi, niemniej wraz z następującymi procesami globalizacji wysuwają się nowe obszary mające na nie wpływ. Jest to obszar ekonomiczny, demograficzny, społeczny czy też dostępu do surowców¹⁹³.

Jak wspomniano wyżej, jednym z kluczowych czynników kształtujących współczesne środowisko bezpieczeństwa jest globalizacja. Jest ona bardzo szerokim i złożonym procesem, mającym wpływ na wszystkie sfery naszego życia. Globalizacja prowadzi do tworzenia nowego typu powiązań pomiędzy przedsiębiorstwami, państwami i społeczeństwami. Powoduje także zanikanie kategorii państwa narodowego, kurczenie się przestrzeni społecznej, wzrost tempa interakcji poprzez wykorzystanie technologii informacyjnych oraz wzrost znaczenia szerokiego i zróżnicowanego grona podmiotów niepaństwowych, takich jak: korporacje ponadnarodowe, organizacje pozarządowe, ruchy społeczne czy grupy ekstremistyczne. Ze względu na rosnącą liczbę oraz zwiększające się wpływy tych aktorów kontrolowanie czy nawet monitorowanie ich działań będzie co raz trudniejsze¹⁹⁴. Globalizacja prowadzi do rozprzestrzeniania się zjawisk zarówno korzystnych, jak i niekorzystnych. Niewątpliwie przy-

¹⁹² M. Ciesielski, *Socjologia bezpieczeństwa jako subdyscyplina nauk o bezpieczeństwie*, [w:] *Cybersecurity and Law*, Akademia Sztuki Wojennej 2019, nr 2 (2), str. 111-112.

¹⁹³ S. Korzycki, *Bezpieczeństwo polityczne* [w:] *System bezpieczeństwa Polski*, AON, Warszawa 1993.

¹⁹⁴ Z. Polcikiewicz, P. Siemiątkowski, P. Tomaszewski, *Współczesne wyzwania polityki bezpieczeństwa państwa*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2019 str. 32.

czynia się do rozwoju nowoczesnych technologii, generuje postęp gospodarczy i społeczny, a tym samym stwarza szanse do upowszechniania demokracji i podnoszenia poziomu życia obywateli niektórych państw. Jednakże powoduje, że w środowisku bezpieczeństwa pojawiają się zupełnie nowe nieznane dotychczas wyzwania i zagrożenia, zarówno o charakterze militarnym, jak i pozamilitarnym¹⁹⁵. Następuje przy tym niwelacja granic pomiędzy tymi sferami. Globalizacja i rosnąca współzależność pomiędzy różnymi aktorami ładu światowego często skutkują nieprzewidywalnością niekorzystnych zjawisk czy zdarzeń. Należy zaznaczyć, że ich zasięg nie jest już ograniczony barierami geograficznymi, ale także politycznymi czy gospodarczymi. Prowadzi to do coraz wyraźniejszej tendencji do tzw. „współzależnej niestabilności”, polegającej na przenoszeniu zjawisk kryzysowych z jednych regionów do innych, niekiedy bardzo odległych geograficznie¹⁹⁶. Pojawiły się nowe zagrożenia cywilizacyjne.

Od początku obecnego tysiąclecia ostrości i tempa nabierają towarzyszące globalizacji nowe podziały świata na kraje bogate, zaliczane do tzw. cywilizacji zachodniej oraz kraje biedne należące do innych cywilizacji, głównie muzułmańskiej (islamskiej). Szczególnie po 11 września 2001 r. społeczność państw demokratycznych uświadomiła sobie, że najważniejszym przeciwnikiem cywilizacji zachodniej stał się radykalny fundamentalizm islamski reprezentowany przez niektóre organizacje, ale także przez wybrane państwa. Fundamentalizm islamski prowadzi do tworzenia państw wyznaniowych (Irak, Iran, Sudan, Afganistan), w których odrzuca się zachodni model demokracji i wprowadza rządy szariat. W związku z tym przyszłe konflikty czy wojny będą prowadzone nie między państwami, a między cywilizacjami, czego przykładem jest wojna w Iraku i Afganistanie prowadzona między cywilizacją zachodnią i islamską¹⁹⁷.

Aby przeciwdziałać narastającym zagrożeniom Rzeczpospolita Polska prowadzi prace mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa narodowego. Literatura przedmiotu dzieli bezpieczeństwo narodowe na wewnętrzne i zewnętrzne. Zewnętrzne utożsamiane jest z brakiem zagrożeń ze strony innych państw, organizacji czy podmiotów międzynarodowych, wewnętrzne natomiast ze stabilnością i harmonijnością danego systemu¹⁹⁸.

Zadania z zakresu bezpieczeństwa narodowego opisane są w najważniejszym dokumencie ustawodawczym kraju jakim jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Artykuł 5 stanowi, że: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapew-*

¹⁹⁵ *Ibidem*, str. 32-33.

¹⁹⁶ *Ibidem*, str. 33.

¹⁹⁷ *Ibidem*, str. 34-35.

¹⁹⁸ E. Moczuk, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego* Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, str. 44.

nia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju¹⁹⁹. Bardziej szczegółowym dokumentem przedstawiającym obowiązki państwa w sferze bezpieczeństwa jest Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej²⁰⁰, a także ustawy, które regulują działanie samorządów terytorialnych, instytucji państwowych, wojewódzkiego, a także organów państwa, których zadaniem jest tworzenie i utrzymywanie bezpieczeństwa²⁰¹. Zadania te powierzane są utworzonym w strukturze społecznej grupom dyspozycyjnym, które działają w systemie bezpieczeństwa państwa. Są przygotowane do szybkiego reagowania w celu zapobiegania lub niwelowania różnych zagrożeń.

Sociologia grup dyspozycyjnych jest jedną z młodszych subdyscyplin socjologii. Ta dziedzina socjologii powstała w pierwszej dekadzie XXI wieku za sprawą Jana Maciejewskiego, który wprowadził określenie „grupy dyspozycyjne” do opisu instytucji wojska i innych formacji mundurowych, a ponadto wystąpił do Polskiego Towarzystwa Socjologicznego o powołanie nowej subdyscypliny, jaką jest socjologia grup dyspozycyjnych²⁰². Zagadnienia socjologii grup dyspozycyjnych odnoszą się do wszystkich specyficznych grup społecznych, których istotą działania są zagadnienia bezpieczeństwa, a które zostały utworzone po to, aby reagować na istniejące i potencjalne zagrożenia dla życia społecznego. A zatem socjologia grup dyspozycyjnych wraz z socjologicznymi aspektami bezpieczeństwa wyznaczają podstawy analityczne tej tematyki. Należy jednoznacznie podkreślić, że zainteresowanie socjologii zagadnieniami grup dyspozycyjnych wynika zarówno z przesłanek o charakterze praktycznym, gdyż zagadnienia bezpieczeństwa stały się niezwykle istotne w funkcjonowaniu współczesnego społeczeństwa ponowoczesnego, jak i z przesłanek naukowych, gdyż kwestie te stały się podstawą analiz na gruncie socjologii. Można przy tym dodać, że u podstaw teoretycznych omawianych zagadnień znajduje się socjologia trzecia²⁰³. Do prekursorów zagad-

¹⁹⁹ Patrz: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

²⁰⁰ Patrz: Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020.

²⁰¹ Patrz: D. Czekaj, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną - studium socjologiczne*, Oficyna Wydawnicza PR, Rzeszów 2021., str. 39.

²⁰² J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, str. 38.

²⁰³ Patrz: E. Moczuk, B. Jedynak, *Profilaktyka zachowań suicydalnych. Ujęcie socjologiczno-pedagogiczne*, [w:] (red.) G. Ostasz, E. Moczuk, J. Jedynak, *Bezpieczeństwo młodzieży szkolnej w aspekcie zachowań suicydalnych*. Wychowanie. Edukacja. Profilaktyka, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2018, str. 161-192.

nień z zakresu socjologii grup dyspozycyjnych oprócz wymienionego Jana Maciejewskiego²⁰⁴ zaliczyć można Zdzisława Morawskiego²⁰⁵, a także Zdzisława Zagórskiego²⁰⁶.

J. Maciejewski definiuje socjologię grup dyspozycyjnych *jako dziedzinę socjologii o zorganizowanych strukturach przygotowanych do szybkiego reagowania, które są tworzone w militarnych, paramilitarnych lub cywilnych systemach w celu wykonywania szczególnych funkcji związanych z zapobieganiem rozmaitym niebezpieczeństwom zagrażającym różnym*

²⁰⁴ Patrz: J. Maciejewski, *Trwanie i przemiany socjologii wojska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016; J. Maciejewski, J. Haduch, T. Iwanek, A. Pieczywok L. Węlyczko, K. Dojwa, *Podoficerowie zawodowi Wojska Polskiego. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008; J. Maciejewski, A. Pieczywok, M. Stochmal, L. Węlyczko, *Kompetencje dla bezpieczeństwa w zawodzie oficera Wojska Polskiego. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych im. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu, Wrocław 2012. J. Maciejewski, I. Wojska-Zagota, *Zawód oficera Wojska Polskiego w toku transformacji, Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004; J. Maciejewski (red.), O. Nowaczyk, *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005; J. Maciejewski Grupy dyspozycyjne społeczeństwa polskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006; J. Maciejewski, K. Dojwa, *Kobiety w grupach dyspozycyjnych społeczeństwa. Socjologiczna analiza udziału i roli kobiet w wojsku, policji oraz w innych grupach dyspozycyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007; J. Maciejewski, T. Kołodziejczyk, D. S. Kozerański, *Oficerowie grup dyspozycyjnych. Socjologiczna analiza procesu bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008; J. Maciejewski, A. Krasowska-Marut, A. Rusak, *Szeregowcy w grupach dyspozycyjnych. Socjologiczna analiza zawodu i jego roli w społeczeństwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009; J. Maciejewski, W. Nowosielski, *Tożsamość społeczna grup dyspozycyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009; J. Maciejewski, M. Bodzian, K. Dojwa, *Grupy Dyspozycyjne w obliczu Wielkiej Zmiany. Kulturowe i społeczne aspekty funkcjonowania w świetle procesów integracyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010; J. Maciejewski, M. Kloczkowski, J. Dziedzic, M. Baran-Wojtachnio, W. Nowosielski, *Społeczne aspekty zawodu wojskowego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010; J. Maciejewski, M. Liberacki, *Rekrutacja do grup dyspozycyjnych – socjologiczna analiza problemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011; J. Maciejewski, I. Wolska-Zogata, *Teraźniejszość i przyszłość grup dyspozycyjnych w polskim społeczeństwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012; J. Maciejewski, B. Stasiaczyk, W. Forsyś, Z. Kuźniar *Stratyfikacja w grupach dyspozycyjnych – socjologiczne azymuty badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012; J. Maciejewski, M. Stochmal, *Metodologiczne problemy badań nad grupami dyspozycyjnymi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014; J. Maciejewski, A. Bujak, M. Stochmal, *Współdziałanie grup dyspozycyjnych w militarnym, paramilitarnym i cywilnym systemie bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015; J. Maciejewski, M. Stochmal, A. Sokołowska, *Grupy dyspozycyjne w systemie współpracy transgranicznej na rzecz bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015; J. Maciejewski, M. Stochmal, Z. Ludziejewski, *Grupy dyspozycyjne wobec zagrożeń bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016.

²⁰⁵ Patrz: Z. Morawski, *Funkcjonowanie policji w strukturze społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999; Z. Morawski, *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.

²⁰⁶ Patrz: Z. Zagórski, *Socjologia bezpieczeństwa. O potrzebie nowej subdyscypliny*, [w:] (red.) T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 1999; Z. Zagórski, *Wojsko, naród i społeczeństwo w toku polskiej transformacji i integracji europejskiej*, [w:] (red.) T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, *Wojsko w badaniach socjologicznych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 1998; Z. Zagórski, *Wojsko w strukturze i świadomości społecznej*, [w:] (red.) T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, *Wojsko w badaniach socjologicznych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 1998.

*społecznościom lub społeczeństwu i zasobom danego kraju wraz z przewyższaniem takich niebezpieczeństw*²⁰⁷.

Definiując dziedzinę socjologii grup dyspozycyjnych jednocześnie wskazuje problematykę przedmiotu badań. Maciejewski uważa, że socjologia grup dyspozycyjnych powinna rozważać takie problemy jak:

1. Określenie różnicy między grupami dyspozycyjnymi powstającymi w obrębie systemów:
 - a) militarnych, np. Wojsko Polskie, Straż Graniczna;
 - b) paramilitarnych, na przykład Państwowa, Straż Pożarna, Służba Więzienna;
 - c) cywilnych, istniejących w poszczególnych agendach państwowych, np. pogotowie ratunkowe oraz w rozmaitych strukturach samorządowych i ochotniczych np. Tatrzańskie Pogotowie Ratunkowe lub Ratownictwo Wodne Rzeczpospolitej.
2. Społeczne uwarunkowania selekcji do grup dyspozycyjnych w poszczególnych systemach, np. do Wojska Polskiego – obecnie uzawodowionego i tam, gdzie obowiązuje służba zasadnicza, jak również w systemach o dobrowolnym uczestnictwie.
3. Wtórna selekcja członków grup dyspozycyjnych dokonywana w okresie służby przez ustawiczne doskonalenie ich umiejętności i kwalifikacji ze względu na konieczność przewyższania kolejnych wyzwań cywilizacyjnych.
4. Tworzenie się więzi społecznych w grupach dyspozycyjnych poszczególnych rodzajów.
5. Społeczne uwarunkowania autorytetu i prestiżu osób dowodzących lub kierujących w grupach dyspozycyjnych.
6. Relacje grup dyspozycyjnych ze środowiskiem społecznym w którym funkcjonują.
7. Zagadnienia wynikające z zaistniałych wyzwań sytuacyjnych, związanych z klęskami żywiołowymi, kataklizmami, kryzysami społeczno-politycznymi i innymi podobnymi zjawiskami.

Grupa dyspozycyjna według J. Maciejewskiego (ang.: *dispositional groups*) definiowana jest jako termin socjologiczny określający rodzaj grupy społecznej tworzonej w sferze bezpieczeństwa publicznego. Sam termin dyspozycyjność wywodzi się od wieloznacznego łacińskiego wyrazu *dispono*, znaczącego m.in.: rozstawiać, porządkować, zastosować, a również „dysponować”. Wymienione znaczenie „dyspozycyjności” wyraża zdolność do pewnych zachowań konkretnych ludzi bądź ich zbiorowo określonej kategorii społecznej lub gru-

²⁰⁷ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, wyd. II, Wrocław 2014, str.56.

py społecznej, która jest do dyspozycji, czyli w stanie gotowości do użycia w razie potrzeby²⁰⁸.

J. Maciejewski wskazuje, że grupy dyspozycyjne są grupami *stanowionymi*, czyli refleksyjnie tworzonymi w obrębie większych struktur społecznych ze względu na trwałe lub doraźne potrzeby społeczne zaistniałe w określonej społeczności lokalnej lub w społeczeństwie danego państwa.

Istotną właściwością tych grup jest ich dyspozycyjność, realizowana w sferze bezpieczeństwa powszechnego wobec społeczeństwa, ewentualnie społeczności, w której istnieją. Określając *społeczną dyspozycyjność* mamy na myśli zdolność tych grup do zespołowych działań wykonywanych w zaplanowany i ustalony sposób, zgodnie z zadaniami, jakie są przewidywane dla danej grupy dyspozycyjnej²⁰⁹.

Zdzisław Morawski grupą dyspozycyjną nazywa szczególny rodzaj grupy, posiadający kształtowaną przez państwo strukturę oraz hierarchiczność, polegającą na tym, iż mniejsze grupy składają się na większe. Grupy w całości podporządkowane są dysponentowi²¹⁰. Dyspozycyjność według Z. Morawskiego jest szczególną podległością jednego aktora społecznego drugiemu aktorowi, obejmującą znaczną część potencjalnie możliwych zachowań aktora podległego, którą można sprowadzić do władzy jednego podmiotu nad drugim²¹¹.

Zdzisław Zagórski uważa, że grupy dyspozycyjne, charakteryzują się dyspozycyjnością, będącą złożonym typem stosunków społecznych, wyrażających się w podporządkowaniu jednych uczestników życia społecznego innym uczestnikom tegoż życia społecznego, którzy są zdolni do bycia posłusznymi wobec osób nimi dysponujących. Istotne jest przy tym to, że osoby takie, jako trwałe segmenty społeczeństwa, będąc dyspozycyjne wobec państwa i swoich przełożonych, zdobywają środki swojej egzystencji, poddając się rozkazom, hierarchii, dyscyplinie, musztrze, skoszarowaniu, umundurowaniu i znacznemu ograniczaniu życia rodzinno-osobistego na rzecz pełnienia wewnątrzgrupowych i zewnątrzgrupowych, czyli segmentacyjnych ról społecznych. Dyspozycyjność ta powoduje, że osoby takie strzegą, odpowiednio do rodzaju dyspozycyjności, porządku publicznego i jeśli zachodzi potrzeba, zgodnie z rozkazami, narzucają taki porządek w społeczeństwie, pod groźbą użycia siły, zabezpieczają pro-

²⁰⁸ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, op.cit., str. 51.

²⁰⁹ *Ibidem* str. 53.

²¹⁰ Z. Morawski, *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, str. 22.

²¹¹ Z. Morawski, *Siły zbrojne jako organizacja dyspozycyjna w świetle cywilnej kontroli nad wojskiem. Aspekt prawnoinstytucjonalny*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, J. Maciejewski, O. Nowaczyk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, str. 190.

cesy społeczne i gospodarcze oraz strzegą dane społeczeństwo przed niebezpieczeństwami społecznymi czy przyrodniczymi²¹².

Wskazując problematykę socjologii grup dyspozycyjnych J. Maciejewski jednocześnie dokonuje podziału na trzy grupy zadaniowe, związane z bezpieczeństwem jak i specyfiką systemu społecznego. Wyróżnia następującą typologię grup dyspozycyjnych: grupy dyspozycyjne militarnego systemu społecznego, grupy dyspozycyjne paramilitarnego systemu społecznego oraz grupy dyspozycyjne cywilnego systemu społecznego. Różnią się one zakresem funkcji realizowanych w systemie bezpieczeństwa²¹³.

Wojsko będące w grupie dyspozycyjnej militarnego systemu społecznego w literaturze przedmiotu traktowane jest jako pewna makrostruktura, tworząca złożoną sieć powiązań pomiędzy elementami struktury obronności państwa. Z punktu widzenia socjologii tworzy więc grupę dyspozycyjną, odgrywającą swoją rolę społeczną, działającą na rzecz interesów bezpieczeństwa państwa w wysoko zorganizowanych, zhierarchizowanych strukturach²¹⁴. Wojsko umiejscowione w grupie dyspozycyjnej militarnego systemu społecznego jest swoistą strukturą, która wykazuje dyspozycyjność w szerokim tego słowa znaczeniu i w sposób zwarty wykonuje przydzielone zadania. Żołnierz jako jednostka społeczna tej grupy dyspozycyjnej musi być przygotowany nie tylko na dyspozycyjność służenia w określonym czasie często w bliżej nie określonym miejscu, ale również musi być gotowy do poświęcenia swojego życia lub zdrowia w podjętej służbie. Żołnierz, decydując się na taką służbę w grupie dyspozycyjnej, musi być świadom tego, że w przypadku działań zbrojnych może zginąć. Świadomość ta towarzyszy żołnierzom od początku podjęcia służby aż do jej zakończenia. Grupy te są uzbrojonymi jednostkami, w pełni umundurowanymi, o historycznie uwarunkowanej pragmatyce kadrowej mającej militarny status nadawany przez państwo, podlegającymi rygorom jednoosobowego rozkazodawstwa²¹⁵.

J. Maciejewski uważa, że w tak złożonym systemie społecznym, jakim są Siły Zbrojne RP, można wyróżnić istnienie wielu subsystemów, m.in. zróżnicowanych ze względu na ich stopień dyspozycyjności, wynikający ze specyficznych funkcji, które są związane z roz-

²¹² Z. Zagórski, *Grupy dyspozycyjno-mundurowe w toku transformacji. Struktura segmentacyjna a kondycja społeczeństwa Trzeciej Rzeczypospolitej*, [w:] (red.) T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, *Wojsko i inne grupy dyspozycyjne w perspektywie socjologicznej*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 2000, str. 16-17.

²¹³ *Ibidem*, str. 66.

²¹⁴ B. Barnaszewski, *Transformacja roli struktur dyspozycyjnych wobec ewolucji wyzwań o charakterze globalnym i wewnątrz strukturalnym*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, J. Maciejewski, O. Nowaczyk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, str. 109.

²¹⁵ *Ibidem*, str. 67.

maitymi zadaniami spełnianymi przez Siły Zbrojne RP. Są to nie tylko permanentne zadania dotyczące konieczności zapewnienia bezpieczeństwa państwa, czyli jego suwerenności i integralności, ale także związane z różnymi zadaniami doraźnymi, wynikającymi z określonych sytuacji zaistniałych w kraju lub poza jego granicami, które wymagają posiadania specjalnych jednostek organizacyjnych, zdolnych do szybkiego i skutecznego reagowania, czyli posiadania właśnie grup dyspozycyjnych²¹⁶.

J. Jankowski, J. Wojnarowski uważają, że istotą wojska jest to, że jest to grupa funkcjonująca w społeczeństwie o szczególnie specyficznych zadaniach, a także gotowości do ich realizacji. W tym przypadku dyspozycyjność można traktować jako zdolność do natychmiastowego reagowania na różnorodne zagrożenia militarne, które mogą być zagrażające dla danego państwa. Dlatego w gotowości bojowej są wojska specjalne, dyżurne jednostki lotnicze, wojska obrony przeciwlotniczej, jednostki rozpoznania radioelektronicznego, które działają w pełnej gotowości, bez względu na stopień zagrożenia²¹⁷.

Ważną cechą charakterystyczną dyspozycyjności wojska według Z. Moszumańskiego, S. Piwowara, W. Rawskiego jest gotowość do poświęcenia swojego życia w obronie ojczyzny i poddanie się szczególnej dyscyplinie wojskowej, a ponadto istotną cechą dyspozycyjności żołnierzy jest podporządkowanie się danemu dowódcy, który wręcz dysponuje życiem i zdrowiem swoich podwładnych, gdyż wskutek wykonywania określonych działań bojowych można narazić się na utratę zdrowia (zranienie), a nawet śmierć²¹⁸.

Tak więc współczesne wezwania, które stawiają przed strukturami państwa i ponadpaństwowymi coraz wyższe wymagania uwidoczniły znaczenie wojska jako grupy dyspozycyjnej dającej gwarancję ładu i bezpieczeństwa narodowego a także ponad narodowego.

Rozpatrując działania wojska jako jednej z grup dyspozycyjnych, należy zatem prowadzić rozważania w obszarze bezpieczeństwa narodowego. Szczególną rolą wojska jest zapewnienie bezpieczeństwa zewnętrznego.

Wobec zachodzących procesów integracyjnych, których przejawem są zawierane paktów, traktatów, sojusze i unie, stanowiące warunek konieczny bezpieczeństwa globalnego wojsko musiało zmierzyć się z nowymi zadaniami, determinującymi sens istnienia wojska jako grupy dyspozycyjnej. Jednym z przejawów omawianych przeobrażeń, w tym procesów integracyjnych, było wstąpienie Polski do NATO 12 marca 1999 r. i Unii Europejskiej 1 maja 2004 r.

²¹⁶*Ibidem*, str. 184.

²¹⁷ Patrz: J. Jankowski, J. Wojnarowski, *Planowanie mobilizacyjnego rozwinięcia jednostki wojskowej*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2012.

²¹⁸ Patrz: Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina wojskowa. Rys historyczny ewolucji przepisów dyscyplinarnych*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2012.

Podpisanie Traktatu Waszyngtońskiego oraz Traktatu o Unii Europejskiej²¹⁹ dało Polsce z jednej strony gwarancje bezpieczeństwa i współpracy, a z drugiej strony nałożyło na nią wiele zobowiązań. Jednym z nich stało się wydzielenie polskich komponentów wojskowych do struktur wielonarodowych, przewidzianych do działania poza terytorium kraju w ramach misji stabilizacyjnych i operacji pokojowych²²⁰.

Socjologia pokojowych misji wojskowych jako podmiot analiz naukowych

Rozpoczynając analizę zagadnień dotyczących socjologicznych aspektów pokojowych misji wojskowych, należy zwrócić uwagę na fakt, że o ile kwestie socjologicznych aspektów bezpieczeństwa są w miarę dobrze zoperacjonalizowane na gruncie socjologii, tym bardziej, że istniejące subdyscypliny socjologiczne, jakimi są: socjologia grup dyspozycyjnych, socjologia wojska, socjologia wojny, a także i inne (np. socjologia policji, czy straży pożarnej), we współczesnej nauce są silnie ugruntowane zarówno w odniesieniu do zagadnień teoretycznych, jak i metodologicznych i empirycznych, czego dowodem jest to, że są one szeroko reprezentowane w nauce. Jednak zagadnienia socjologicznych aspektów pokojowych misji wojskowych ciągle „czekają w kolejce” na to, aby zostać dostrzeżone jako podmiot analiz naukowych, co oznacza, że nie jest ta kwestia dostrzeżona jako ważna, a także brak jest uczonych, którzy specjalizują się w tym zakresie. Można tutaj dodać, że dotyczy to nie tylko socjologii, ale także i nauki o bezpieczeństwie.

Dlatego też rozpoczynając analizę socjologicznych aspektów pokojowych misji wojskowych należy zwrócić uwagę na następujące kwestie, a w tym:

1. Po pierwsze wskazanie, jakie miejsce w socjologii jako nauce odgrywa podział na socjologię ogólną i szczegółową, a także, czy socjologia pokojowych misji wojskowych „zasługuje” na odrębne potraktowanie jako subdyscyplina socjologii.
2. Po drugie jak należy definiować tę subdyscyplinę, aby stała się „pełnoprawną” subdyscypliną socjologiczną, a także, jaki ma być jej przedmiot badań (zakres analizy naukowej).

Dokonując analizy każdej kwestii z osobna, można stwierdzić co następuje:

Po pierwsze analizując kwestię miejsca socjologii pokojowych misji wojskowych w strukturze socjologii ogólnej i szczegółowej, można wskazać za Janem Szczepańskim, że „*socjologia ogólna, na podstawie materiałów, uogólnień, prawidłowości ustalonych w bada-*

²¹⁹ Traktat o Unii Europejskiej (Dz.U.2004.90.864/30 - tekst skonsolidowany uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Lizbony).

²²⁰ T. Kołodziejczyk, D. S. Kozerański J. Maciejewski (red.), *Oficerowie grup dyspozycyjnych Socjologiczna analiza procesu bezpieczeństwa narodowego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, str.145.

niach szczegółowych, chce tworzyć teorie obejmujące zespoły zjawisk występujące w społeczeństwach. Jej zadaniem jest także ustalanie pojęć. Socjologia ogólna, od samego początku wyodrębniania się (...) z nauki, rozwijała dwie teorie o powszechnym zasięgu, a mianowicie: teorię struktur społecznych oraz teorię rozwoju, czy też mówiąc bardziej ogólnie teorię zmian”²²¹. Z kolei socjologie szczegółowe to „te (...) działy socjologii nazywa się czasami socjologią szczegółową. Zadaniem tych działów jest systematyczny opis poszczególnych dziedzin i wyjaśnianie zachodzących w nich zjawisk. Opis wymaga posiadania odpowiedniego aparatu pojęciowego, a wyjaśnianie, tzn. ustalanie prawidłowości ich przebiegu, wykrywanie związków i zależności, tworzenie uogólnień, wymaga tworzenia teorii. Stąd zachodzi konieczność, aby nad tymi działami prowadzącymi badania empiryczne i dążącymi do uogólniania stwierdzonych prawidłowości w postaci teorii różnego zasięgu, tzn. teorii wyjaśniających węższe lub szersze kompleksy zjawisk, budować teorie bardziej ogólne, wyjaśniające zjawiska i procesy bardziej podstawowe, a zatem ważne dla wszystkich dziedzin życia społecznego”²²².

Według Stanisława Widerszpila „socjologia ogólna ukazuje przede wszystkim prawidłowości rozwoju społecznego, dynamikę stosunków społecznych między podstawowymi grupami społecznymi. (...) Bada i ukazuje warunki życia i produkcji różnych klas społeczeństwa i zmianę tych warunków. (...) Socjologia ogólna jest teorią ogólną i wskazuje drogę badania prawidłowości ogromnie różnorodnych i sprzecznych procesów i zjawisk życia społecznego. Socjologia szczegółowa (inaczej mówiąc konkretne działy socjologii) zajmuje się społeczną działalnością ludzi, grup społecznych i stosunkami między ludźmi i grupami społecznymi w poszczególnych dziedzinach życia społecznego, w różnych kompleksach zjawisk społecznych. Przykładowo można by wymienić następujące konkretne, szczegółowe działy socjologii: socjologia przemysłu, socjologia miasta, socjologia wsi, socjologia rodziny, socjologia szkoły i wychowania, socjologia religii i instytucji religijnych, socjologia życia politycznego, itp. Rozwój socjologii szczegółowych rodzi z kolei potrzebę stałego uogólniania wyników tych nauk w ramach ogólnej teorii socjologicznej. Największe różnice i spory natury ideologicznej występują właśnie przy budowie ogólnej teorii socjologicznej”²²³.

Kazimierz Doktor pisał, że „socjologia akademicka i socjologia stosowana przeżywały dość bujny rozkwit swej wewnętrznej specjalizacji, czyli podziału na socjologie szczegółowe

²²¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1972, str. 20.

²²² *Ibidem*, str.19-20.

²²³ S. Widerszpil, *Problematyka i funkcje socjologii przemysłu*, [w:] Socjologia w zakładzie pracy, Instytut Wydawniczy Centralnej Rady Związków Zawodowych, Warszawa 1976; str.10-11; także S. Widerszpil, *Problematyka i funkcje socjologii przemysłu*, [w:] Socjologia w zakładzie pracy, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1969, str. 4.

zajmujące się wydzielonymi zakresami przedmiotowymi społeczeństwa. I tak właśnie wydzielono socjologie wsi i miasta, struktur i procesów, wojny i pokoju, przemysłu i rolnictwa, produkcji i usług, wyznań i kościołów, młodzieży i dorosłych, kultury i sportu, zdrowia i choroby (medycyny), klas i warstw, polityki i władzy. Nie jest to wyczerpujący wykaz”²²⁴.

Jak wskazuje Bronisław Misztal, „w dwudziestym stuleciu ukształtowały się trzy zasadnicze kanony uprawiania teorii socjologicznej. Pierwszy jest przeglądem (...) lektur klasycznych, a więc obejmujących tzw. *grand narrative*, poczynając od Durkheima (...) Webera, a na Parsonsie kończąc. Drugi kanon obejmował porównawczą analizę twierdzeń formułowanych w ramach czterech podstawowych perspektyw teoretycznych, od funkcjonalizmu, przez teorię konfliktu, interakcji symbolicznej, do teorii wymiany. Trzeci kanon polegał na próbach formułowania hipotez teoretycznych opisujących i porównujących (...) różne wersje zaawansowanych społeczeństw, a więc postprzemysłowe, postkonsumpcyjne, postemocjonalne, postkomunistyczne i postkapitalistyczne”²²⁵.

Z kolei Janusz Mucha pisze, że „w końcu sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych lat XX wieku, (...) nastąpiło ostateczne (...) załamanie teoretycznej atrakcyjności (...) funkcjonalistycznej wizji społeczeństwa. Zaczęły się też wówczas rozpowszechniać nowe nazwy dla określenia mających długą tradycję, a teraz zdobywających coraz więcej zwolenników, sposobów uprawiania socjologii. Obok terminów „socjologia działania”, „socjologia egzystencjalna”, „socjologia fenomenologiczna” pojawiły się terminy określające (...) nurty socjologii, takie jak „socjologia radykalna”, „socjologia krytyczna”, „socjologia refleksyjna”, „socjologia dialektyczna”, „socjologia humanistyczna”. (...) U podstaw ich wszystkich leżało założenie, że socjologia jako dyscyplina nauki ma być równocześnie; po pierwsze, gruntowną krytyką tendencji naturalistycznej w socjologii, (według której podstawowe cechy społeczeństwa są identyczne z podstawowymi cechami świata przyrody, metody i teorii socjologii powinny być, więc formalnie identyczne z metodami i teoriami przyrodoznawstwa), po drugie, dogłębną makrostrukturalną analizą istniejącego społeczeństwa, po trzecie, analizą możliwości przewycięzania tego stanu rzeczy, opartą na negatywnym jego ocenianiu, po

²²⁴ K. Doktor, *Socjologia gospodarcza*, [w:] (red.) K. Doktor, W. Kwaśniewicz, A. Kwilecki, *Socjologia. Teoria i działanie*. Księga pamiątkowa ku czci Władysława Markiewicza, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1997, str. 69.

²²⁵ B. Misztal, *Teoria socjologiczna a praktyka społeczna*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSATIS, Kraków 2000, str. XIX.

czwarte, opartą na (...) rozważaniach aksjologicznych analizą sensu i możliwości budowy innego, lepszego społeczeństwa”²²⁶.

Odnosząc się zatem do zagadnień socjologii ogólnej, w XIX i XX wieku, koncepcje naukowe ewoluowały, tworząc nowe kierunki teoretyczne w socjologii²²⁷. Ustabilizował się wówczas podział na pięć głównych kierunków socjologicznych, w tym: kierunek funkcjonalny, konfliktowy, wymiany, interakcjonistyczny, fenomenologiczny²²⁸. Uznaje się także, że w późniejszym czasie ukształtowało się siedem głównych teorii socjologicznych, w tym: teoria funkcjonalna, ewolucyjna, konfliktu, wymiany, interakcjonistyczna, strukturalistyczna i krytyczna²²⁹.

Aby nie rozwijać zbytnio tej tematyki, należy wskazać, że na bazie zebranej literatury przedmiotu można stwierdzić, że pojawienie się kilku, czy nawet kilkunastu kierunków w socjologii sprawiło, że nauka ta rozwinęła się i trwa do dnia dzisiejszego. Są wśród nich następujące:

1. Teoria funkcjonalna, wyrosła na bazie organicyzmu społecznego Herberta Spencera i funkcjonalizmu Emila Durkheima, Alfreda Radcliffe-Browna i Bronisława Malinowskiego. Przedstawicielami tego kierunku byli Talcott Parsons i Robert K. Merton.
2. Teoria konfliktowa, której twórcami byli Karol Marks, Maks Weber, George Simmel, a przedstawicielami Ralf Dahrendorf i Lewis Coser.
3. Teoria wymiany społecznej, która powstała na bazie teorii Jamesa Frazera, Bronisława Malinowskiego i Clode Levi-Strausa. Przedstawicielami byli Georg Homans i Peter Blau.
4. Teoria interakcjonistyczna, której twórcami byli George Simmel i Maks Weber. Wśród kontynuatorów wymienić można George Herberta Meada, Richarda E. Turnera, Theodora M. Newcomba, Ervinga Goffmana, Petera Bergera i Thomasa Luckmana, Harolda Garfinkla, Edwarda A. Tiryakiana, Floriana Znanieckiego, Edwarda Sapira, Beniamina L. Wharfa, Ernsta Cassiera, Thomasa M. Kuhna, Harrego S. Sullivana, Kurta Z. Lewina,

²²⁶ J. Mucha, *Socjologia jako krytyka społeczna. Orientacja radykalna i krytyczna we współczesnej socjologii zachodniej*, PWN, Warszawa 1986, str. 7.

²²⁷ Tym wszystkim koncepcjom teoretycznym poświęcona jest pozycja: J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985. Jest także nowe wydanie tego opracowania, zmienione i uzupełnione: J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021. Najnowsze koncepcje socjologiczne przełomu XX i XXI wieku są przedmiotem opracowania: A. Manterys, J. Mucha, *Nowe perspektywy teorii socjologicznej. Punkt widzenia 2009 r.*, [w:] (red.) A. Manterys, J. Mucha, *Współczesne teorie socjologiczne. Nowe perspektywy teorii socjologicznej*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2009, str. VII-VIII.

²²⁸ Poświęcona jest tej tematyce książka: J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.

²²⁹ R. Panfil, *Teorie socjologiczne a przedmiot nauk społecznych*, Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej 2013, nr 2(6), str. 171-174. (str. 163-177).

Herberta Blumera, Charlesa Cooleya, Howarda S. Beckera, Johna Deweya, Jacoba Moreno, Ralpa Lintona, Martina Heideggera, Maurice Merleau-Ponty i Jean-Paula Sartre.

5. Socjologia humanistyczna, której twórcami byli fenomenolodzy Edmund Huserl i Alfred Schutz. Przedstawicielami kierunku byli Herbert Blumer, Erving Goffman, Harold Garfinkel.
6. Nowe teorie antropologiczne, której twórcami byli Edward Tylor, Herbert Spencer, Lewis Morgan, a przedstawicielami byli Leslie White, Marshall Sahlins, Melvin Kohn, Bernard Bruce-Briggs, Daniel Bell, Walt Rostow, oraz John Steward.
7. Socjologia humanistyczna, zwana także socjologią rozumiejącą, której twórcami byli Ferdynand Tonnies, Maks Weber, George Simmel, Florian Znaniecki, a kontynuatorami Stanisław Ossowski, .
8. Można także mówić o szkole chicagowskiej w socjologii, która zajęła się społecznością lokalną, badaniem urbanizacji i miejskiego stylu życia, a także światem społecznym małego miasta, których egzemplifikacją są badania Roberta S. Lynda i Helen M. Lynd w Middletown i badania W. Lloyda Warnera w Yankee City. Wśród przedstawicieli szkoły chicagowskiej wymienia się Roberta E. Parka, Clifforda R. Shawa, Ernesta W. Burgessa, Rodericka D. McKenzie, Henry D. McKaya, Floriana Znanieckiego.

Jednak w kolejnych latach w socjologii powstawały bardzo rozdrobnione subdyscypliny socjologiczne, które w pierwszej dekadzie XXI wieku stały się nauką o globalnym znaczeniu, co spowodowało to, że jej oddziaływania badawcze są realizowane na całym świecie, w różnych uwarunkowaniach społecznych i kulturowych. A to z kolei doprowadziło do ukształtowania się zagadnień socjologii pierwszej, drugiej i trzeciej (o czym wspomniano na początku rozdziału).

A zatem ewolucja socjologii jest nie tylko faktem społecznym, ale także czymś nieuniknionym, a socjologia trzecia jest kontynuacją socjologii pierwszej i drugiej. Aleksander Manterys i Janusz Mucha dodają, że *„socjologia końca XX wieku, przynajmniej w wydaniu wybitnych reprezentantów, wyrwa się z monotonii i jałowości niekończących się badań diagnostycznych i metodologicznie pustych rozważań o technikach badawczych. Można wręcz powiedzieć, iż współcześni socjolodzy przypominają sobie o wyzwaniach, które sformułowali i podjęli socjologowie klasyczni. Nauka o społeczeństwie to nie tylko sondaże lub uwrażliwiający wywiady pogłębione, tony czy gigabajty detali, parametrów obrabianych w poetyce raportu badawczego, lecz przede wszystkim refleksja wokół tego, jak funkcjonuje społeczeństwo, czym jest ludzka sprawczość, jakie są presupozycje myślenia socjologicznego, jaki rodzaj teorii jest najbardziej przydatny w penetracji zjawisk społecznych. Socjologia teoretyczna końca*

XX wieku, mimo oczywistych i głębokich niekiedy różnic występujących między jej przedstawicielami, staje się czymś w rodzaju wspólnego obszaru pryncypialnej debaty wokół zadań, możliwości i ograniczeń dyscypliny. Koniec XX wieku to okres swoistego fermentu, który owocuje licznymi i spektakularnymi próbami budowy nowych teorii, kształtowania nowych orientacji teoretycznych, co prowadzi często do zatarcia granic między tym, co stanowi przedmiot i metodę socjologii, a tym, czym zajmują się inne nauki humanistyczne i społeczne. Współcześni socjologowie, by nawiązać do sformułowania Jonathana H. Turnera, stają na ramionach swych wielkich poprzedników, dokonując krytycznej recepcji ich dokonań, szukają najlepszych rozwiązań analitycznych. Czy też, nawiązując do wypowiedzi Stevena Seidmana, muszą zmierzyć się z wyzwaniem, które konstytuuje (...) kryzys społeczeństwa zachodniego, związany z zakwestionowaniem nowoczesnego projektu społeczeństwa i socjologii jako nauki”²³⁰.

Jednym z takich elementów charakteryzujących socjologię trzecią są związki człowieka ze Sztuczną Inteligencją (AI), które rewidują niektóre koncepcje naukowe istniejące w socjologii. Jednym z nich jest to, czy teoria społecznego tworzenia rzeczywistości Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna, jest nadal aktualna²³¹. Jak piszą Eugeniusz Moczuk i Bogusław Płoszajczak, „pojawia się pytanie, czy tworzenie rzeczywistości społecznej musi mieć wyłącznie charakter międzyludzki, tym bardziej, że człowiek dokonuje nieustannej „eksternalizacji świata”, kreując rzeczywistość poprzez uwydatnianie istotnych, ze swojego punktu widzenia, aspektów świata, a w styczności z innymi jednostkami dokonuje uzgodnienia swej wizji świata, a wiedza ta zyskuje walor intersubiektywności i jest traktowana jako „obiektywna”. Jeśli odpowiedź na to pytanie jest prawdziwa, to wówczas można mówić o tym, że teoria społecznego tworzenia rzeczywistości Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna, jest nadal aktualna, tym bardziej, że od zarania istnienia człowieka relacje międzyludzkie wystarczały, aby można było mówić o istnieniu społeczeństwa. Ale jeśli powstaje „alternatywna” wizja relacji międzyludzkich, w których nie ma kontaktów „face to face” (wliczając w to techniczne nośniki informacji), a której istotną częścią jest AI, zastępująca człowieka w świecie wirtualnym, zachowująca się w taki sposób, jakby była realną osobą, to czy można mówić o tworzeniu rzeczywistości społecznej. Jeśli jednym z „parterów” relacji w cyberświecie jest AI, to wówczas teoria ta musi ulec poważnym zmianom metodologicznym, gdyż pojawia się problem

²³⁰ A. Manterys, J. Mucha, *Nowe perspektywy teorii socjologicznej. Punkt widzenia 2009 r.*, [w:] (red.) A. Manterys, J. Mucha, *Współczesne teorie socjologiczne. Nowe perspektywy teorii socjologicznej*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2009. str. VIII.

²³¹ P. L. Berger, T. Luckman, *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, PIW, Warszawa 1983.

na linii człowiek – technika. Gdy chce się zaadoptować teorię Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna do zagadnień związanych z funkcjonowaniem w cyberprzestrzeni, należy stwierdzić, że jednostka sam konstruuje swą tożsamość w Internecie, ale napotykając z drugiej strony nie człowieka, ale AI, musi się do niej dostosować, a interakcja, mimo pozorności dwustronności, ma charakter jednostronny. Co istotne, AI jest w stanie tak kierować jednostką, a nawet grupą, aby on/oni myślał/myśleli, że sam/sami do tego dochodzi/dochodzą, a ich decyzje są autonomiczne, niezależne od jakichkolwiek wpływów, przemyślane i obiektywne. Jednostka jednak zapomina, że w świecie wirtualnym istnieją interakcje o charakterze asynchronicznym i asynchronicznym, co oznacza, że interakcje w cyberprzestrzeni nie są ograniczone ani przestrzennie, ani czasowo. Ponadto społeczności wirtualne są astygmatyczne, czyli nie odgrywają roli cechy statusowe i fizyczne, nie ma znaczenia rasa, narodowość, wiek, płeć, cechy fizyczne, wykształcenie. Ale przecież pojawia się wątpliwość czy społeczności wirtualne można nazwać społecznościami, mogącymi uzupełniać lub całkowicie zastępować uczestnictwo ludzi w społecznościach realnych”²³².

Można wskazać, o ile w ramach socjologii ogólnej zachodzą powolne zmiany odnośnie do zagadnień dotyczących kierunków socjologicznych, o tyle w ramach socjologii szczegółowych zmiany te są dosyć znaczące. W przypadku Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w roku 2024 zarejestrowano 27 sekcji socjologicznych, a wśród nich następujące²³³:

1. Sekcja Socjologii Jakościowej i Interakcjonizmu Symbolicznego
2. Sekcja Socjologii Pracy
3. Sekcja Socjologii Wsi i Rolnictwa
4. Sekcja Socjologii Religii
5. Sekcja Socjologii Młodzieży
6. Sekcja Antropologii Społecznej
7. Sekcja Socjologii Prawa
8. Sekcja Socjologii Dewiacji i Kontroli Społecznej
9. Sekcja Pracy Socjalnej
10. Sekcja Socjologii Nauki
11. Sekcja Socjologii Ekonomicznej
12. Sekcja Metodologii Badań Społecznych
13. Sekcja Socjologii Zdrowia i Medycyny

²³² E. Moczuk, B. Płoszajczak, *Artificial Intelligence – benefits and threats for society*, Humanities and Social Sciences 2020, Vol. XXV, nr 2 (27), str. 136-137. (str. 133- 149).

²³³ <https://pts.org.pl/sekcje/>.

14. Sekcja Socjologii Etniczności
15. Sekcja Socjologii Życia Rodzinnego i Intymności
16. Sekcja Socjologicznych Problemów Bezpieczeństwa Narodowego
17. Sekcja Socjologii Sztuki
18. Sekcja Socjologii Miasta
19. Sekcja Socjologii Sportu
20. Sekcja Socjologii Środowiska
21. Sekcja Historii Socjologii
22. Sekcja Badań Biograficznych
23. Sekcja Społeczeństwa Obywatelskiego
24. Sekcja Socjologii Płci
25. Sekcja Socjologii Niepełnosprawności
26. Sekcja Socjologii Ciała
27. Sekcja Socjologii Dzieci i Dzieciństwa

Można domniemywać, że zaprezentowane tu sekcje socjologiczne mają charakter formalny, ale przecież subdyscyplin socjologicznych jest dużo więcej. Jak wskazują Zbigniew Krawczyk i Kazimierz Z. Sowa, wśród socjologii szczegółowych wymienia się następujące: socjologia kultury, socjologia narodu, socjologia zbiorowości terytorialnych (społeczności lokalnych), socjologia struktury klasowo-warstwowej, socjologia zróżnicowania społeczno-zawodowego, socjologia polityki, socjologia gospodarki, socjologia konfliktu, socjologia miasta, patologia społeczna, socjologia pracy i przemysłu, socjologia wsi i rolnictwa, socjologia religii, socjologia rodziny, socjologia choroby, zdrowia i medycyny, socjologia nauki, socjologia prawa, socjologia wojska, socjologia sportu, metody i techniki badań socjologicznych. Wymieniono też socjologię wychowania, socjologię młodzieży, socjologię masowego komunikowania się i socjologię sztuki.²³⁴ Ponadto Kazimierz Doktor uważa, że „socjologia akademicka i socjologia stosowana przeżywały dość bujny rozkwit swej wewnętrznej specjalizacji, czyli podziału na socjologie szczegółowe zajmujące się wydzielonymi zakresami przedmiotowymi społeczeństwa. I tak właśnie wydzielono socjologie wsi i miasta, struktur i procesów, wojny i pokoju, przemysłu i rolnictwa, produkcji i usług, wyznań i kościołów, młodzieży i

²³⁴ Patrz: (red.) Z. Krawczyk, K. Z. Sowa, *Socjologia w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

dorosłych, kultury i sportu, zdrowia i choroby (medycyny), klas i warstw, polityki i władzy. Nie jest to wyczerpujący wykaz”²³⁵.

Do tych wymienionych już socjologii szczegółowych należy dodać jeszcze Socjologię Bezpieczeństwa, Socjologię Grup Dyspozycyjnych, Socjologię Wojska, Socjologię Wojny, Socjologię Policji, Socjologię Straży Pożarnej i wiele innych.

Należy wskazać, że w skład socjologii szczegółowych można także „umieścić” Socjologię pokojowych misji wojskowych, która może stać się subdyscypliną, której przedmiotem są zagadnienia pokojowych misji wojskowych, bez względu na ich zasięg i zakres, a także bez względu na to, kto jest inicjatorem takiej misji i z jakiego powodu.

Po drugie, analizując kwestię zdefiniowania subdyscypliny „sociologia pokojowych misji wojskowych” by mogła stać się „pełnoprawna” subdyscypliną socjologiczną, należy wskazać, że zadaniem nauk społecznych jest poznanie i wyjaśnianie obiektywnej rzeczywistości społecznej, uporządkowanie za pomocą dostępnych metod i technik badawczych danej rzeczywistości społecznej, prowadzące do rozumienia zjawisk zachodzących w społeczeństwie, poza tym tworzenie ukształtowanego i nieustannie rozwijającego się systemu wiedzy o społeczeństwie, opierającego się na obserwowaniu rzeczywistych zjawisk zachodzących w społeczeństwie, a także myśleniu o obiektywnych prawach rozwoju społecznego. Poza tym zadaniem nauk społecznych jest poznanie reguł rządzących zjawiskami społecznymi, antycypowanie zdarzeń społecznych i kierunków rozwoju tych zjawisk, rozumienie ich i racjonalne przekładanie na rzeczywistość praktyczną. Takim „obiektem” analiz naukowych jest w tym przypadku socjologia pokojowych misji wojskowych.

Aby można było mówić o nowej subdyscyplinie socjologicznej należy przyjąć ogólną definicję socjologii pokojowych misji wojskowych, a także utworzyć zakres zainteresowania naukowego tej subdyscypliny socjologii.

Z uwagi jednak na fakt, że na gruncie socjologii nie były prowadzone badania dotyczące tej tematyki, a także, że literatura przedmiotu nie jest zbyt bogata, to tak zarysowana analiza zagadnienia jest wyłącznie propozycją autorską, który nie wzoruje się na żadnych opracowaniach z tego zakresu, co może prowadzić zarówno do sukcesu naukowego, jakim będzie zaakceptowanie przez środowisko naukowe takiego ujmowania tematyki pokojowych

²³⁵ K. Doktor, *Socjologia gospodarcza*, [w:] (red.) K. Doktor, W. Kwaśniewicz, A. Kwilecki, *Socjologia. Teoria i działanie. Księga pamiątkowa ku czci Władysława Markiewicza*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1997, str. 69.

misji wojskowych, ale także może prowadzić do braku zainteresowania taką tematyką, a nawet całkowitym odrzuceniem tak skonstruowanej analizy badawczej²³⁶.

Widać zatem, analiza zagadnień w zakresie socjologii pokojowych misji wojskowych jest realizowana metodą prób i błędów, co nie ułatwia dokonywanie wieloaspektowych analiz w tym zakresie, a także, że nie wszystkie zamierzenia i zamysły autorskie mogą zostać zrealizowane, gdyż część z nich przerasta indywidualne możliwości badawcze, szczególnie takie, które wymagają stałych, szeroko zakrojonych badań i zespolenia wielu instytucji, a także włączenia do działań badawczych osób z różnych dziedzin wiedzy. Taki pesymizm analityczny wynika zarówno z tego, że polskie Siły Zbrojne w większości wycofały się z uczestniczenia w pokojowych misjach wojskowych²³⁷, co utrudnia zamierzenia badawcze, tym bardziej, że aktualnie możliwości realizacji badań w tej sferze wydają się być niemożliwe do realizacji, przynajmniej do czasu, gdy zakończy się wojna w Ukrainie, albo gdy sytuacja polityczna w świecie ulegnie poprawie. A na to można poczekać jeszcze przez wiele lat. Ale można mieć nadzieję, że uznanie, iż badanie kwestii pokojowych misji wojskowych w sposób wieloaspektowy pozwala na rozpatrywanie jej jako ważnego zagadnienia naukowego, jak i zarazem społecznego, co wpłynie na konstruowanie takich aspektów badawczych, które wnoszą nową wiedzę o misjach pokojowych do współczesnej socjologii szczegółowej. A to spowoduje, że socjologia pokojowych misji wojskowych stanie się nie tylko ważną dziedziną naukową zajmującą się badaniem tej tematyki, ale z uwagi na to, że w analizach są wykorzystywane socjologiczne metody i techniki badań, może stać się liderem badań takiego zagadnienia we współczesnej nauce.

Ponadto niniejsza praca może być impulsem do takich badań. Być może w przyszłości analizy socjologiczne poświęcone problematyce pokojowych misji wojskowych staną się „zaczynem” do badań dotyczących innych kwestii związanych z tą tematyką, które nadal nie zostały zidentyfikowane, czy wyartykułowane, ale które pozwalają nie tylko utrzymywać bezpieczeństwo narodowe na wysokim poziomie, a także aby stały się podstawą do pojawienia się nowoczesnego myślenia o kwestiach wojska, czy wojen, które w sytuacji wojny za wschodnią granicą, zarówno pełnoskalowej, jaka toczy się w Ukrainie, jak i wojny hybrydo-

²³⁶ Należy zaznaczyć, że polska literatura przedmiotu dotycząca pokojowych misji wojskowych na gruncie nauki o bezpieczeństwie, politologii, prawa czy historii obejmuje około 150 opracowań naukowych (począwszy od lat 70-tych XX wieku, do współczesności), na co wskazuje Hieronim Szafran, chociaż kwestie te nie są poruszane w socjologii. Patrz: H. Szafran, *Metodologiczne aspekty badania polskich doświadczeń z misji pokojowych*, Zeszyty Naukowe. Bezpieczeństwo Narodowe 2014, nr 2. (red.) C. Marcinkowski, *Misje pokojowe - 60 lat polskiego zaangażowania*, Wszechnica Polska Szkoła Wyższa w Warszawie, Warszawa 2014, str. 9.

²³⁷ W 2024 roku liczba żołnierzy uczestniczących w pokojowych misjach wojskowych na całym świecie niewiele przekraczała ponad 1300 żołnierzy.

wej, która rozgrywała się i nadal rozgrywa się na pograniczu polsko-białoruskim w postaci kryzysu migracyjnego, są szczególnie potrzebne w oddziaływaniach społecznych.

Aby można było rozpocząć analizę zagadnień pokojowych misji wojskowych należy zoperacjonalizować zagadnienia związane z bardzo szeroko rozumianymi misjami pokojowymi, w tym, pokojowymi misjami wojskowymi²³⁸. Jak wskazuje Czesław Marcinkowski, powoływane od 1948 roku, na mocy decyzji Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych, misje wojskowe, których celem było pokojowe rozwiązywanie konfliktów przeszły w ciągu ponad sześćdziesięciu lat długą drogę ewolucji. Obecnie mówi się o misjach trzeciej generacji, ze względu na zakres realizowanych zadań, często określanych jako misje hybrydowe. Są to raczej operacje pokojowe, rozumiane jako użycie wielonarodowych sił wojskowych i cywilnych pod nadzorem ONZ, w celu rozwiązania konfliktów wewnętrznych lub między państwami. Działania ONZ mają na celu wprowadzenie lub nadzorowanie realizacji postanowień dotyczących przerwania działań wojennych, rozdzielenia wojsk, całkowitego lub częściowego rozwiązania konfliktu oraz często zabezpieczenie pomocy humanitarnej. Z tego względu używa się terminu misje (operacje) pokojowe. Ze względu na zmianę charakteru wojen i konfliktów, współczesne misje (operacje) pokojowe mają wyraźnie inny charakter niż te zaliczane do pierwszej generacji. Misje pokojowe z lat dziewięćdziesiątych XX wieku oraz przełomu XX i XXI wieku, były i nadal są prowadzone w rejonach licznych, wielopłaszczyznowych konfliktów etnicznych i religijnych²³⁹. Z kolei Tomasz Bąk uznaje, że *„potrzeba szybkiej reakcji na zagrożenia bezpieczeństwa oraz trudności w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych za pomocą środków dyplomatycznych i politycznych sprawiły, że coraz większego znaczenia nabierają misje pokojowe, postrzegane w kontekście militarnym. Jednak podjęcie decyzji o użyciu sił zbrojnych jest zazwyczaj trudne, długotrwałe i obarczone wieloma uwarunkowaniami. Działania wojsk podlegają kontroli politycznej i szczególnemu nadzorowi opinii publicznej. Na podstawie wieloletnich doświadczeń uznano jednak, że jest to w wielu przypadkach jedyny sposób rozwiązania nabrzmiałych problemów lub przynajmniej czasowe ustabilizowania sytuacji. Dlatego w wielu krajach rozpoczęto proces gromadzenia doświadczeń i opracowywa-*

²³⁸ Opracowano na podstawie: D. Czekaj, *Przygotowanie żołnierzy do operacji i misji pokojowych w świetle socjologii wojny (na przykładzie jednostek 21 Brygady Strzelców Podhalańskich)*, [w] *Młoda humanistyka*, 1/2018 (11), Rzeszów 2018.

²³⁹ C. Marcinkowski, *Istota i ewolucja misji pokojowych ONZ*, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 2012, Tom 12 (63), Nr 5 (238), str. 7-8.

nia wymagań niezbędnych do skutecznego wypełnienia złożonych zadań wojskowych w rejonach objętych kryzysem”²⁴⁰.

Należy przy tym dodać, że pokojowe misje wojskowe były realizowane od wielu lat przez różne państwa, w celu albo kontroli zawartych porozumień pokojowych, albo w celu ochrony ludności cywilnej przed agresją ich najbliższych sąsiadów. Ale dokonując analizy literatury przedmiotu można stwierdzić, że od zakończenia II wojny światowej stosunki polityczne między państwami nie były wolne od kolejnych konfliktów i wojen i przez cały ten okres występowały antagonizmy i zagrożenia. Również zmiany polityczno-militarne w Europie i na świecie po roku 1989, w tym załamanie się dwubiegunowej struktury bezpieczeństwa międzynarodowego nie rozwiązało problemów nurtujących społeczności. Konflikty zbrojne i wojny lokalne pozostały sposobem i metodą na rozwiązanie problemów etnicznych, terytorialnych, religijnych czy też ekonomicznych²⁴¹. Ale nie wchodząc głębiej w istotę misji pokojowych lub wojskowych, należy zauważyć, że we współczesnej naukowej literaturze przedmiotu funkcjonuje sporo określeń, charakteryzujących tę tematykę.

Jak zauważa Marek Musioł, obecnie można mówić o następujących typach operacji pokojowych ONZ:²⁴²

1. Operacja tworzenia pokoju (*Peacemaking Operation*) - podejmowana jest przez ONZ wówczas, gdy dyplomacja prewencyjna zakończy się fiaskiem. Jest to operacja dyplomatyczna, której celem jest monitorowanie oraz rozpoznanie w sposób precyzyjny sytuacji kryzysowej oraz przeprowadzenie starannych przygotowań dla wypracowania porozumienia pokojowego pomiędzy walczącymi stronami. Do zakończenia operacji tworzenia pokoju dochodzi wówczas, gdy zostaną wstrzymane działania zbrojne oraz powiedzie się próba zawarcia porozumienia o przerwaniu ognia.
2. Operacja utrzymania pokoju (*Peacekeeping Operation*) - ma charakter wyłącznie militarny, chociaż termin ten nie ma charakteru jednoznacznego. Sytuacja ta powoduje, że za misję utrzymania pokoju uważa się interwencję militarną, jak i zadania, które wykonywane są przez kontyngenty wojskowe, w tym monitorowanie przerwania ognia, albo obserwacja wyborów przeprowadzanych w sposób demokratycz-

²⁴⁰ T. Bąk, *Misje stabilizacyjne i operacje pokojowe metodą rozwiązywania konfliktów militarnych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych 2012, nr 1 (163), str. 185.

²⁴¹ C. Marcinkowski, *Istota i ewolucja misji pokojowych ONZ*, Przegląd Historyczno-Wojskowy 2012, Tom 12 (63), Nr 5 (238), str. 7.

²⁴² M. Musioł, *Operacje pokojowe i dyplomacja prewencyjna oraz ich podstawy w polityce zewnętrznej UE w XXI wieku*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2013, nr 7, str. 338-340.

ny. Jednak w praktyce przyjęło się, że operacja ta polega na zmobilizowaniu oraz rozmieszczeniu kontyngentów sił wojskowych, policyjnych oraz cywilnych państw członkowskich ONZ w rejonie kryzysu pod kierownictwem Sekretarza Generalnego. Operacja utrzymania pokoju ustanawiana jest z inicjatywy grupy państw członkowskich ONZ bądź bezpośrednio przez Sekretarza Generalnego. Musi być także zaproponowana przez wszystkie strony uwikłane w konflikt.

3. Operacja budowania pokoju (*Peace Building Operation*) - polega na zaangażowaniu sił ONZ w celu uniemożliwienia ponownej eskalacji konfliktu. Przejawia się w rozdzielaniu walczących stron, udzielaniu pomocy humanitarnej zagrożonej ludności, przygotowaniu kraju do wyborów oraz zapewnieniu pomocy w celu odbudowy zrujnowanej konfliktem gospodarki.
4. Operacja wymuszania pokoju (*Peace Enforcement Operation*) - definiowana jest jako interwencja militarna, której celem jest rozdzielenie walczących stron. Przyjmuje się, że operacja wymuszania pokoju przeprowadzana jest za zgodą jednej ze stron pogrążonych w konflikcie. Operacja ta polega na podjęciu działań zgodnie z rozdziałem VII Karty Narodów Zjednoczonych w sytuacji, gdy przestały działać instytucje państwowe bądź też z zamiarem przywrócenia bezpieczeństwa zagrożonej ludności.
5. Operacje pokojowe nowej generacji (*Next Generation Peacekeeping Operations*) – to operacje, gdy siły pokojowe ONZ są odpowiedzialne nie tylko za utrzymanie pokoju, ale także monitorowanie politycznego procesu odzyskiwania niepodległości. Do zadań operacji pokojowych nowej generacji należy również przywrócenie jednności upadłym państwom przez rozbrojenie walczących sił, integrowanie podzielonych armii i policji, przywracanie funkcji instytucjom rządowym i opieki społecznej, nadzorowanie wyborów oraz udzielanie pomocy humanitarnej.

Na inne kwestie zwraca uwagę Tomasz Bąk. Według niego można przyjąć następujące definicje operacji pokojowych i misji stabilizacyjnych, w tym²⁴³:

1. Operacje pokojowe – to zapobieganie, ograniczanie, łagodzenie i zakańczanie działań wojennych między państwami albo wewnątrz państwa poprzez pokojową interwencję strony trzeciej, zorganizowaną i kierowaną przez organizację międzynarodową przy użyciu personelu wojskowego, policyjnego i cywilnego do przy-

²⁴³ T. Bąk, *Misje stabilizacyjne i operacje pokojowe metodą rozwiązywania konfliktów militarnych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych 2012, nr 1 (163), str. 185-186.

wrócenia i utrzymania pokoju. Operacje pokojowe, podobnie jak operacje wsparcia pokoju, prowadzone są na podstawie prawnej, której źródłem może być w pierwszej kolejności Organizacja Narodów Zjednoczonych, czy też inne organizacje międzynarodowe. Operacje te prowadzone są zawsze w celu wsparcia, zapewnienia lub utrzymania pokoju. O ile, w literaturze przedmiotu, pod pojęciem operacji pokojowych rozumie się wszelkie działania o charakterze pokojowym, których podstaw szukać należy w rezolucjach ONZ, o tyle operacje wsparcia pokoju to działania wyłącznie militarne prowadzone metodami i narzędziami walki zbrojnej, (często także na podstawie mandatu ONZ przekazanego organizacji o charakterze militarnym bądź państwu zgłaszającemu chęć przewodnictwa w takiej operacji). Takie organizowanie i prowadzenie operacji mieści się w warunkach reagowania kryzysowego, w odróżnieniu od tego ostatniego jednak, stanowi reakcję wyłącznie na zagrożenia o charakterze militarnym.

2. Misje stabilizacyjne, to termin wywodzący się z amerykańskiej doktryny działania sił lądowych, który został przyjęty przez wojskowych i dziennikarzy jako oczywisty i wszystkim zrozumiały.

Na jeszcze inne kwestie zwracają uwagę Krystyna Aulich i Małgorzata Sendeczka, wymieniając następujące typy misji i operacji pokojowych²⁴⁴:

1. Misje pokojowe, to rodzaj operacji pokojowych o charakterze mediacyjno-monitorującym lub obserwacyjno-nadzorującym prowadzonych przez niewielką liczbę personelu (od kilku do kilkudziesięciu osób).
2. Misje wojskowe, to przedstawicielstwa wojskowe kierowane na zaproszenie drugiego państwa dla wypełnienia ściśle określonych celów doradczych, pomocniczych lub na zlecenie organizacji międzynarodowych dla wypełnienia celów kontrolnych lub rozjemczych.
3. Operacje militarne inne niż wojna, to działania, w których siły wojskowe są wykorzystywane do przywracania pokoju lub utrzymania stabilizacji (gdy to możliwe bez działań bojowych), w sytuacjach, gdy potencjalny konflikt lub agresja stwarzają zagrożenie dla pokoju.
4. Operacje pokojowe, to zapobieganie, ograniczanie, łagodzenie i zakończenie działań wojennych między państwami lub wewnątrz państw za pośrednictwem pokojowej in-

²⁴⁴ K. Aulich, M. Sendeczka, *Zestawienie tematyczne. Misje pokojowe. Operacje wspierania pokoju*, Biblioteka Główna. Ośrodek Informacji Naukowej, Bibliograficznej i Patentowej, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, Wrocław 2003, str. 2.

terwencji trzeciej strony, zorganizowanej i kierowanej przez organizację międzynarodową z użyciem personelu wojskowego, policyjnego i cywilnego do przywrócenia i utrzymania pokoju.

5. Operacje połączone, to całokształt przedsięwzięć militarnych i niemilitarnych planowanych przez kierownictwo strategiczne i realizowanych przez jednolite dowództwo operacyjne dla osiągnięcia celu strategicznego (uzyskania rozstrzygnięcia). W takiej operacji biorą udział komponenty co najmniej dwóch rodzajów sił zbrojnych. Mogą w niej uczestniczyć również instytucje i organizacje pozamilitarne. Operacje połączone mogą wynikać z zobowiązań ujętych w art. 5 traktatu waszyngtońskiego lub konieczności reagowania kryzysowego. Mogą też być operacjami pokojowymi.
6. Operacje wspierania pokoju, to różnorodne operacje prowadzone przez siły NATO z mandatu ONZ lub OBWE, wspierające wysiłki dyplomatyczne dla osiągnięcia długoterminowego politycznego uzgodnienia lub innych celów określonych mandatem.

Z kolei, zgodnie z założeniem Joint Chiefs of Staff²⁴⁵, operacje wojskowe (a w tym pokojowe misje wojskowe) są definiowane, jako skoordynowane działania sił zbrojnych mające na celu osiągnięcie celów strategicznych. Ale pojęcie „pokojowa misja wojskowa” ma kilka bliskoznacznych określeń, które są używane w różnych kontekstach wojskowych i międzynarodowych. I chociaż terminy te są bliskoznaczne do określenia „pokojowa misja wojskowa”, to jednak każdy z nich ma specyficzne znaczenie i jest używany w określonych kontekstach operacyjnych i strategicznych. Wśród nich wymienić można następujące, a w tym²⁴⁶:

1. Operacja wojskowa (*Military Operation*), to termin, który odnosi się do zaplanowanych działań sił zbrojnych mających na celu osiągnięcie określonych celów strategicznych, taktycznych lub operacyjnych. Operacje wojskowe mogą obejmować działania bojowe, humanitarne, stabilizacyjne czy pokojowe²⁴⁷.

²⁴⁵ Joint Chiefs of Staff. *Joint Publication 3-0. Joint Operations*, United States Department of Defense, Washington 2019, str. 6-16.

²⁴⁶ Więcej na ten temat: A. J. Bellamy, P.D. Williams, S. Griffin, *Understanding Peacekeeping*, Polity Press, Cambridge 2010; A. J. Bellamy, P. D. Williams (red.), *Providing Peacekeepers. The Politics, Challenges and Future of United Nations Peacekeeping*, Oxford University Press, Oxford 2013. A. Cianciara, *Operacje pokojowe*, [w:] (red.) A. Florczak, A. Lisowska, *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, str. 13-35; P. F. Diehl, D. Druckman, *Evaluating Peace Operations*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 2010.

²⁴⁷ Więcej na ten temat: B. Jagodziński, *Operacje specjalne a konwencjonalne*, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego 2020, vol. 12, nr 23, str. 271-285; B. Przybylska-Maszner, *Operacje wojskowe Unii Europejskiej w Afryce – ambicje, możliwości, efekty*, [w:] (red.) B. Przybylska-Maszner, *Operacje wojskowe Unii Europejskiej w Afryce*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2014, str. 9-22.

2. Operacja pokojowa (*Peacekeeping Operation*), to działania prowadzone przez siły zbrojne lub organizacje międzynarodowe mające na celu utrzymanie lub przywrócenie pokoju w regionie objętym konfliktem. Operacje pokojowe obejmują monitorowanie zawieszenia broni, rozdzielanie sił konfliktowych oraz wspieranie procesów pokojowych²⁴⁸.
3. Operacje wojskowe inne niż wojna (*Military Operation Other Than War - MOOTW*), to termin używany do opisanie operacji wojskowych, które nie są tradycyjnymi działaniami wojennymi, ale obejmują szeroki zakres działań, takich jak pomoc humanitarna, operacje pokojowe, zwalczanie terroryzmu czy wsparcie dla władz cywilnych²⁴⁹.
4. **Pokojowa misja wojskowa (*Peaceful Military Mission*), to działania realizowane przez siły zbrojne lub wielonarodowe kontyngenty wojskowe w celu wsparcia pokoju i stabilizacji w regionach dotkniętych konfliktami zbrojnymi. Główne cele takich misji obejmują: a) zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego, b) wspieranie procesów politycznych zmierzających do pokojowego rozwiązania konfliktu, c) ochrona praw człowieka, d) odbudowa i wzmacnianie lokalnych struktur administracyjnych oraz wojskowych, e) wsparcie działań humanitarnych i pomoc ofiarom konfliktów²⁵⁰.**
5. Misja stabilizacyjna (*Stabilization Mission*), to rodzaj pokojowej misji wojskowej, której celem jest przywrócenie i utrzymanie porządku publicznego oraz stabilności w regionie dotkniętym konfliktem lub kryzysem. Misje te często obejmują działania takie jak rozbrajanie grup zbrojnych, wspieranie odbudowy infrastruktury oraz pomoc w ustanawianiu instytucji państwowych²⁵¹.
6. Misja dyplomatyczna (*Diplomatic Mission*), to przedstawicielstwo państwa lub organizacji międzynarodowej w innym państwie, mające na celu utrzymanie i rozwijanie stosunków dyplomatycznych, reprezentowanie interesów oraz prowadzenie negocjacji. W kontekście wojskowym misje dyplomatyczne mogą obejmować attaché woj-

²⁴⁸ Więcej na ten temat: G. Ciechanowski, *Polskie Kontyngenty Wojskowe w operacjach pokojowych 1990-1999*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010. G. Ciechanowski, *Żołnierze polscy w misjach i operacjach pokojowych poza granicami kraju w latach 1953-1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

²⁴⁹ Patrz: T. Szubrycht, *Analiza podobieństw operacji militarnych innych niż wojna oraz działań pozwalających zminimalizować zagrożenia asymetryczne*, Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej 2006, nr 1 (164), Rok XLVII, str. 133-153.

²⁵⁰ Patrz: P. F. Diehl, D. Druckman, *Evaluating Peace Operations*., Lynne Rienner Publishers, Boulder 2010.

²⁵¹ P. Hudyma, *Udział Wojska Polskiego w misjach stabilizacyjnych w krajach byłej Jugosławii*, *Studia Europaea Gnesnensia* 2010, nr 1-2, str. 395-409; A. Zaręba, *Misje stabilizacyjne w badaniach opinii publicznej w Europie Środkowej na przykładzie społeczeństwa polskiego po 1989 roku*, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 2021, nr 19, zeszyt 2, str. 349-363.

skowych odpowiedzialnych za kontakty i współpracę z siłami zbrojnymi państwa przyjmującego²⁵².

7. Misja specjalna (*Special Mission*), to termin odnoszący się do tymczasowej misji o specyficznym charakterze, wysyłanej w celu realizacji określonego zadania, często o dużym znaczeniu politycznym lub wojskowym. Misje specjalne mogą obejmować negocjacje, mediacje czy też działania wywiadowcze²⁵³.

Dlatego też **na potrzeby dysertacji przyjęta została definicja Paula F. Diehla i Daniela Druckmana**, która nie tylko definiuje pokojową misję wojskową jako działania realizowane przez siły zbrojne lub wielonarodowe kontyngenty wojskowe w celu wsparcia pokoju i stabilizacji w regionach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, ale także zwraca uwagę na cele takich misji, którymi jest kwestia zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego na danym obszarze w którym biorą udział wojska z innych krajów, wspieranie procesów politycznych zmierzających do pokojowego rozwiązania konfliktu, ochrona praw człowieka, odbudowa i wzmacnianie lokalnych struktur administracyjnych oraz wojskowych, wsparcie działań humanitarnych i pomoc ofiarom konfliktów²⁵⁴. Jest to na tyle istotny wybór, że autor dysertacji, uczestnicząc w misji w Afganistanie, miał okazję obserwować realizację wszystkich wymienionych w tej definicji celów pokojowych misji wojskowych.

Dokonując wykładni analitycznej kwestii pokojowych misji wojskowych, należy także odnieść się do tego, że w opracowaniu Joint Chiefs of Staff²⁵⁵, zawarte są założenia dotyczące współczesnych operacji wojskowych USA, które służą jako przewodnik dla dowódców i planistów w realizacji misji wielonarodowych, wspólnych i sojuszniczych. Jest to na tyle istotne, że udział polskich Sił Zbrojnych w międzynarodowych pokojowych misjach wojskowych był koordynowany przez siły zbrojne USA, a Polska i inne pozostałe kraje w nich uczestniczące funkcjonowały zgodnie z tymi założeniami. Oczywiście funkcjonują także opracowania NATO w tym zakresie, a ich znaczenie dla prowadzenia pokojowych misji wojskowych jest także bardzo znaczące²⁵⁶.

²⁵² J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.

²⁵³ J. Nikołajew, *The Concept and Classification of Special Missions Under International Law Doctrine*, Review of Comparative Law 2013, Vol. XVIII, str. 129-146.

²⁵⁴ Patrz: P. F. Diehl, D. Druckman, *Evaluating Peace Operations*., Lynne Rienner Publishers, Boulder 2010.

²⁵⁵ Joint Chiefs of Staff. *Joint Publication 3-0. Joint Operations*, United States Department of Defense, Washington 2019, str. 6-16.

²⁵⁶ Patrz: Allied Joint Publication (AJP) - 3.4.1. - *Peace Support Operations*, Director General Joint Doctrine and Concepts Centre, NATO Unclassified 2001; Allied Joint Publication (AJP) -3.24. *Allied Joint Doctrine for The Military Contribution to Peace Support*, Edition A, Version 1, NATO Standardization Office (NSO) 2024.

Dokument Joint Chiefs of Staff odzwierciedla zmieniający się charakter współczesnych konfliktów i dynamiczne środowisko operacyjne. Jest to zatem jeden z ważniejszych dokumentów wydanych przez Kolegium Połączonych Szefów Sztabów Stanów Zjednoczonych (Joint Chiefs of Staff), który jest najwyższym organem władzy wykonawczej w amerykańskich siłach zbrojnych, który definiuje zasady, doktryny i wytyczne dotyczące prowadzenia operacji wielodomenowych przez siły zbrojne USA. Opracowanie to opisuje zintegrowane podejście do planowania i prowadzenia operacji wojskowych na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym. Jego główna zawartość obejmuje następujące kwestie:

1. Podstawowe zasady operacji wspólnych, które opisują rolę współdziałania między różnymi rodzajami sił zbrojnych (wojska lądowe, siły powietrzne, marynarka wojenna, piechota morska, siły kosmiczne) w realizacji wspólnych celów strategicznych.
2. Procesy planowania, który prezentuje proces operacyjnego planowania (Joint Operation Planning Process – JOPP), który obejmuje analizę sytuacyjną, określenie celów, wybór strategii i ich wdrożenie.
3. Wielodomenowy (wieloczynnikowy) charakter działań, który kładzie nacisk na współdziałanie w różnych domenach (ziemia, powietrze, morze, cyberprzestrzeń, kosmos) i integrację zdolności technologicznych.
4. Cykle operacyjne i fazy kampanii wojskowych, który wyjaśnia, jak planować i realizować działania od fazy inicjacji, poprzez stabilizację, aż po zakończenie operacji.
5. Zarządzanie ryzykiem, który opisuje podejście do identyfikowania, oceny i minimalizowania ryzyka w operacjach wojskowych.

Ale ważnym z punktu widzenia niniejszej dysertacji jest ta część opracowania Joint Publication 3-0. Joint Operations, która odnosi się do kwestii wojskowych misji pokojowych, choć nie jest to jego główny temat. Dokument omawia pokojowe operacje wspólne (*Peace Operations*) w kontekście ich miejsca w spektrum działań militarnych, które obejmuje zarówno konflikty zbrojne, jak i działania w czasie pokoju. Wśród informacji o wojskowych misjach pokojowych w tym dokumencie wymienia się²⁵⁷:

1. Definicja i zakres misji pokojowych (*Peace Operations*), który definiuje pokojowe operacje jako działania mające na celu utrzymanie pokoju, stabilizację sytuacji konfliktowej i wspieranie procesów politycznych w regionach dotkniętych kryzysami.

²⁵⁷ Joint Chiefs of Staff. *Joint Publication 3-0. Joint Operations*, United States Department of Defense, Washington 2019, str. V-3, V-5, V-6, IV-7 - IV-10, III-12, III-16.

Obejmuje to: a) operacje pokojowe ONZ, b) działania stabilizacyjne, c) ochronę ludności cywilnej, d) pomoc humanitarną.

2. Zasady prowadzenia pokojowych operacji, w którym podkreśla się konieczność: a) neutralności w relacjach między stronami konfliktu, b) współpracy z organizacjami międzynarodowymi (np. ONZ, NATO), c) minimalizacji użycia siły, ograniczonego do samoobrony lub ochrony cywilów.
3. Fazy operacyjne w misjach pokojowych, który w kontekście misji pokojowych odnosi się do: a) działań prewencyjnych w fazie kształtowania się konfliktu, b) stabilizacji po zakończeniu konfliktu, c) wspierania działań na rzecz lokalnych władz cywilnych.
4. Rola podejmowanych działań w misjach mających charakter wieloelementowy, który wyjaśnia, jak siły zbrojne mogą wspierać działania w różnych domenach w ramach misji pokojowych, w tym w cyberprzestrzeni i podczas działań humanitarnych.

Poza tym Joint Chiefs of Staff określa wojskowe misje pokojowe jako działania prowadzone w celu wsparcia pokoju i stabilności w regionach konfliktowych. Są to operacje realizowane głównie w środowisku wielonarodowym, które wymagają współpracy z organizacjami międzynarodowymi, regionalnymi oraz władzami lokalnymi. Podkategoriami misji pokojowych są:

1. Utrzymanie pokoju (*Peacekeeping*), czyli misje, które są prowadzone w celu monitorowania zawieszenia broni lub innych porozumień pokojowych (np. misje ONZ).
2. Egzekwowanie pokoju (*Peace Enforcement*), czyli działania z użyciem siły, gdy wymaga tego sytuacja (np. w przypadku zagrożenia ludności cywilnej).
3. Zapobieganie konfliktom (*Conflict Prevention*), czyli działania mające na celu niedopuszczenie do eskalacji napięć.
4. Stabilizacja po konflikcie (*Post-Conflict Stabilization*), czyli wsparcie dla odbudowy instytucji państwowych i infrastruktury po zakończeniu konfliktu.
5. Pomoc humanitarna (*Humanitarian Assistance*), czyli ochrona i wspieranie ludności cywilnej podczas klęsk humanitarnych lub kryzysów.

Podsumowując, Joint Chiefs of Staff dostarcza kompleksowych wytycznych dotyczących wojskowych misji pokojowych, podkreślając ich wieloelementowy charakter, cykl operacyjny oraz zasady prowadzenia działań. Dokument uwypukla rolę sił zbrojnych jako istotnego elementu w utrzymaniu stabilności międzynarodowej oraz ochronie ludności cywilnej w regionach konfliktowych.

Należy także wspomnieć, że Polska odegrała istotną rolę w międzynarodowych działaniach stabilizacyjnych w Afganistanie²⁵⁸, uczestnicząc zarówno w ramach Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (ISAF), jak i późniejszej misji NATO Resolute Support Mission (RSM). Polski wkład w te operacje był jednym z największych wśród krajów Europy Środkowo-Wschodniej, co odzwierciedlało zaangażowanie Polski w działania NATO oraz jej aspiracje do pełnienia aktywnej roli na arenie międzynarodowej²⁵⁹.

Chcąc jedynie zaznaczyć najważniejsze kwestie związane z udziałem polskiego wojska w Afganistanie, (*szczegółowiej te zagadnienia omawia podrozdział 2.4. Funkcjonowanie żołnierzy w warunkach kontaktów międzykulturowych*) należałoby wykorzystać wiele materiałów źródłowych²⁶⁰, przy czym należy zaznaczyć, że operacja wojskowa w Afganistanie jest jednym z najbardziej znaczących przykładów wielonarodowej interwencji wojskowej pod auspicjami NATO. Składała się z dwóch głównych etapów, pierwszy to International Security Assistance Force – ISAF a drugi Misji Resolute Support – RSM.

W grudniu 2001 roku Rada Bezpieczeństwa ONZ ustanowiła ISAF na podstawie rezolucji nr 1386, aby wesprzeć nowe władze Afganistanu w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku publicznego, oraz przywrócenie wewnętrznej stabilizacji społecznej i kulturowej

²⁵⁸ Patrz np.: M. Banasik, *Uwarunkowania misji w Afganistanie*, Kwartalnik Bellona. Pismo Naukowe Wydawane przez Ministerstwo Obrony Narodowej 2008, nr 1(652), Rocznik XC (II), Warszawa 2008, str. 117-124; K. Chrzan, *Wpływ misji w Iraku i Afganistanie na zmiany w Wojsku Polskim*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2011/2012, nr 6, str. 199-2011; B. Drapikowska, *Kobiety – żołnierze w składzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2020; Ł. Jureńczyk, *Polska misja w Afganistanie. Wojsko polskie w operacji reagowania kryzysowego NATO*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2016; K. Kwapisz, *Wkład PKW w kształtowanie bezpieczeństwa w Afganistanie w latach 2001 – 2010*, *Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej* 2014, nr 1(9), str. 102-113; C. Marcinkowski, *Operacje pokojowe na początku XXI wieku*, Wydawnictwo MON, Warszawa 2004; A. Skwarski, *Misja wojskowa w Iraku i Afganistanie oraz skutki dla Polskich Sił Zbrojnych, gospodarki i międzynarodowej pozycji Polski*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego* 2014, vol. 5, nr 1, str. 59-72; H. Świętek, *Ukierunkować wysiłek. Model zaangażowania Rzeczypospolitej Polskiej w zagraniczne misje wojskowe*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2011.

²⁵⁹ Opracowano na podstawie: W. Lorenz, M. A. Piotrowski, *NATO in Afghanistan after 2014*, *Bulletin. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych* 2013, nr 43 (496), str. 1-2.

²⁶⁰ Więcej na ten temat: I. Biruś, *Historia konfliktu afgańskiego a bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego* 2014, vol. 5, nr 1, str. 47-57; M. Dąbrowska, A. Kos, *Rozwój współpracy wojskowej w stosunku do NATO na przykładzie udziału Wojska Polskiego i Bundeswehry w działaniach militarnych prowadzonych w Afganistanie*, *Obronność. Zeszyty Naukowe* 2014, nr 1(9), str. 53-64; M. Lakomy, *Misja International Security Assistance Force w polskiej polityce bezpieczeństwa na początku XXI wieku*, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis* 2013, Tom 11, str. 231-252; J. Matuszak, P. Przeździecki, *10 lat Wojska Polskiego w Afganistanie*, Wydawnictwo MON, Warszawa 2012; A. Nurzyńska, *Bezpieczeństwo misji polskiego kontyngentu wojskowego w Afganistanie w latach 2001-2013*, [w:] (red.) R. Wróblewski, H. Wyrębek, *Determinanty bezpieczeństwa militarnego*, Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2016, str. 151-164; B. Winid, *Udział Polski w działaniach stabilizacyjnych w Afganistanie*, *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 2007, vol. 35, nr 1, str. 5-18; J. Zalewski, *I konflikt w Afganistanie – wnioski dla polski i NATO. Polska w Afganistanie – doświadczenia i wnioski dla polityki bezpieczeństwa*, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego* 2014, vol. 5, nr 1, str. 17-46.

mieszkańców Afganistanu, a także walka z terroryzmem oraz wsparcie odbudowy kraju po obaleniu władzy talibów.

Celem operacji ISAF było:

- a) zapewnienie bezpieczeństwa w Kabulu i okolicach, gdyż początkowo ISAF działała wyłącznie w stolicy Afganistanu,
- b) rozszerzenie stabilizacji na cały kraj, gdyż od 2003 r. NATO przejęło dowodzenie nad ISAF, a misja rozszerzyła się na pozostałe regiony Afganistanu,
- c) szkolenie sił bezpieczeństwa Afganistanu, czyli przygotowanie afgańskich sił wojskowych i policyjnych do samodzielnego utrzymania bezpieczeństwa,
- d) wsparcie odbudowy infrastruktury, w tym budowy dróg, szkół, szpitali i innych ważnych elementów infrastruktury cywilnej.

Wśród podstawowych zadań wymieniano się:

- a) operacje wojskowe przeciwko talibom i innym grupom rebeliantów, a działania ofensywne miały na celu eliminację zagrożeń terrorystycznych,
- b) ochrona ludności cywilnej, gdyż ISAF chroniła ludność przed przemocą ze strony rebeliantów oraz wspierała projekty humanitarne,
- c) stabilizacja i odbudowa, gdyż wspierano rząd Afganistanu oraz inicjatywy mające na celu odbudowę kraju.

W szczytowym momencie w ISAF uczestniczyły siły zbrojne z ponad 50 państw, a liczba żołnierzy wynosiła ponad 130 000. Polska oddelegowała do misji około 30 000 żołnierzy w kilku rotacjach. W 2014 roku ISAF zakończyła swoje działania bojowe, przekazując pełną odpowiedzialność za bezpieczeństwo siłom afgańskim.

Z kolei Misja Resolute Support (RSM) trwała w latach 2015–2021 i została ustanowiona jako kontynuacja ISAF z głównym zadaniem szkolenia, doradzania i wspierania afgańskich sił bezpieczeństwa. Misja miała charakter niemilitarny, koncentrując się na budowie zdolności operacyjnych i dowódczych lokalnych sił zbrojnych oraz policji. Wśród działań RSM wymieniano się:

- a) szkolenie afgańskiej armii i policji w celu poprawy ich zdolności do samodzielnego prowadzenia operacji,
- b) wsparcie strategiczne dla rządu Afganistanu, w tym doradztwo w zakresie planowania i zarządzania bezpieczeństwem,
- c) zapewnienie międzynarodowej obecności, w tym utrzymanie stabilności poprzez obecność wojskową w regionie. W RSM brało udział około 12 000 żołnierzy z 38 krajów, w tym żołnierze NATO oraz partnerów spoza Sojuszu. Misja zakończyła się w 2021 r.

Misja ISAF i RSM była najdłuższą operacją wojskową w historii NATO i przyczyniła się do odtworzenia zdolności działania afgańskich sił zbrojnych oraz umożliwiła częściową odbudowę kraju. Niemniej jednak jej trwałe efekty zostały zakwestionowane przez szybki upadek rządu afgańskiego w 2021 roku.

Dla Polski pokojowa misja wojskowa w Afganistanie była także jedną z najdłuższych i najtrudniejszych operacji zagranicznych Wojska Polskiego. Polscy żołnierze byli obecni w Afganistanie prawie 20 lat. Polski Kontyngent Wojskowy (PKW) w Afganistanie pojawił się w 2002 r., a misja rozpoczęła się od wsparcia logistycznego oraz niewielkiego zaangażowania w działania w okolicy bazy Bagram. Od 2007 r. Polska objęła odpowiedzialność za prowincję Ghazni, jedną z ważniejszych prowincji Afganistanu pod względem strategicznym, gdzie znajdowały się główne szlaki komunikacyjne oraz liczne ogniska rebeliantów. Polski Kontyngent Wojskowy (PKW) liczył w szczytowym momencie około 2600 żołnierzy i pracowników cywilnych.

Po zarysowaniu podstawowych aspektów społeczno-militarnych udziału Polskich Sił Zbrojnych w pokojowych misjach wojskowych, można dokonać wykładni analitycznej subdyscypliny socjologicznej, jaką jest socjologia pokojowych misji wojskowych. Jak zaznaczono wcześniej, istnieje trudność takiego rodzaju, że nie jest to zagadnienie, które zostało zoperacjonalizowane w polskiej nauce. Dlatego też można wskazać, że definicje te mają charakter autorski, nie zweryfikowany w nauce, chociaż obejmują kwestie związane z korzyściami i negatywnymi skutkami dla osób uczestniczących w misjach, ponadto z korzyściami i negatywnymi skutkami dla społeczeństwa i jego kultury, w których prowadzona jest misja, a też z korzyściami i negatywnymi skutkami dla sił zbrojnych.

W związku z tym można wskazać, że socjologia pokojowych misji wojskowych to subdyscyplina socjologii dokonująca analizy społecznych aspektów zaangażowania sił zbrojnych w operacje mające na celu utrzymanie lub przywrócenie pokoju. Istotnymi elementami prowadzonych badań w tym zakresie powinny być następujące kwestie:

1. Po pierwsze, analiza ról społecznych w misjach pokojowych, czyli odpowiedź na pytanie, w jaki sposób żołnierze pełnią różnorodne role społeczne podczas misji pokojowych, w tym jako żołnierze przygotowani do walki z wrogiem, jako doradcy wojskowi, szkolący członków danego społeczeństwa w sztuce prowadzenia nowoczesnej wojny, jako mediatorzy, którzy rozumiejąc wewnętrzne różnice kulturowe mogą z innej perspektywy patrzeć na przyczyny wewnętrznych konfliktów, jako opiekunowie, czyli osoby, które mogą pomagać członkom lokalnych społeczności w odbudowie

zniszczeń, albo w kształtowaniu myślenia o przyszłości bez konfliktów, sporów i wojen, co może wpływać na społeczności plemienne o odrębnej kulturze.

2. Po drugie, analiza tego, jak następują procesy integracji żołnierzy po powrocie z misji, a w szczególności zrozumienie wyzwań społecznych i psychologicznych, przed którymi stają żołnierze po zakończeniu misji, w tym ich wpływu na swoje rodziny, na społeczności lokalne, jak i środowisko zawodowe.
3. Po trzecie, analiza wpływu misji na zmiany w postrzeganiu wojska przez społeczeństwo, którego wojsko uczestniczy w misjach, a tym dokonanie badań odnośnie do tego, jak uczestnictwo wojska w operacjach pokojowych wpływa na społeczne postrzeganie armii jako instytucji, jak i jej rola w polityce międzynarodowej oraz relacji z innymi sektorami społecznymi.
4. Po czwarte, analiza wpływu misji na mieszkańców danego społeczeństwa w których misja jest realizowana, w tym ocena, w jaki sposób obecność wojskowych sił pokojowych oddziałuje na istniejące struktury społeczne w regionach objętych konfliktem, a także ich wpływ na relacje między różnymi grupami etnicznymi, religijnymi czy politycznymi.
5. Po piąte, analiza interakcji międzykulturowych podczas misji pokojowych, szczególnie tego, w jaki sposób żołnierze wchodzi w interakcje z lokalnymi społecznościami o odmiennych kulturach, tradycjach i normach społecznych, oraz jak te interakcje wpływają na skuteczność misji.
6. Po szóste, analiza społecznych konsekwencji obecności wojskowej, a w szczególności wpływu stacjonowania sił pokojowych na lokalne struktury społeczne, ekonomiczne i polityczne, w tym na relacje władzy, gospodarkę oraz codzienne życie mieszkańców.
7. Po siódme, analiza roli sił zbrojnych w budowaniu pokoju społecznego, a w szczególności tego, jak żołnierze uczestniczą w rekonstrukcji zniszczonych struktur społecznych, edukacji obywatelskiej oraz promowaniu wartości demokratycznych i praw człowieka w regionach objętych konfliktami.
8. Po ósme, analiza socjologicznych wyzwań operacji wielonarodowych, w tym współpracy żołnierzy z różnych krajów i kultur w ramach wspólnych operacji pokojowych, ze szczególnym uwzględnieniem zarządzania różnicami kulturowymi, językowymi i organizacyjnymi.
9. Po dziewiąte, analiza tożsamości i adaptacji żołnierzy do danej sytuacji w misjach międzynarodowych, w tym, w jaki sposób udział w misjach pokojowych wpływa na

tożsamość zawodową i osobistą żołnierzy, ich procesy adaptacyjne oraz wyzwania związane z powrotem do kraju po zakończeniu misji.

10. Po dziesiąte, analiza kwestii reintegracji żołnierzy wracających po misjach do kraju, w tym dotyczących procesów adaptacyjnych żołnierzy, szczególnie takich którzy doznali jakiegokolwiek uszczerbku na zdrowiu (ranni), albo przejawiający syndrom PTSD, wskutek udziału w działaniach bojowych, a także kwestie wyzwań związanych z traumą rodzin żołnierzy którzy zginęli w czasie wykonywania misji pokojowych w obcym kraju, a także dotyczących ich readaptacji społecznej, zawodowej oraz zdrowotnej.

Należy także dokonać wstępnej analizy przedmiotu badań socjologii pokojowych misji wojskowych jako subdyscypliny socjologii, która winna koncentrować się na badaniu społecznych, kulturowych, politycznych i organizacyjnych aspektów związanych z udziałem wojsk w operacjach mających na celu utrzymanie lub przywrócenie pokoju. Zakres analiz winien obejmować następujące obszary zagadnień, w tym:

1. Wpływ globalizacji na operacje pokojowe, co oznacza, że socjologia pokojowych misji wojskowych może analizować to, jak globalne procesy, w tym integracja polityczna, ekonomiczna i technologiczna, wpływają na charakter, strukturę i skuteczność działań pokojowych, tym bardziej, że globalizacja wprowadza nowe wyzwania, łącznie z koniecznością współpracy między różnymi systemami społecznymi i kulturowymi w strukturze międzynarodowej.
2. Wpływ interakcji międzykulturowych na skuteczność misji, w tym analiza kontaktów formalnych i nieformalnych między żołnierzami uczestniczącymi w misjach a mieszkańcami społeczności lokalnych oraz wpływ różnic kulturowych na współpracę i rozwiązywanie konfliktów.
3. Relacje interpersonalne w zespołach wielonarodowych, w tym analiza struktur organizacyjnych, interakcji oraz dynamiki w zespołach wojskowych i cywilnych reprezentujących różne kraje i kultury.
4. Społeczno-ekonomiczne konsekwencje dla mieszkańców danych społeczności lokalnych obecności sił pokojowych, w tym analiza, w jaki sposób obecność wojsk wpływa na lokalne struktury społeczne, gospodarkę oraz codzienne życie mieszkańców regionu objętego misją.
5. Społeczne aspekty zarządzania kryzysowego w sytuacji katastrof w misjach pokojowych, w tym analiza, jak uczestnicy misji pokojowych reagują na klęski żywiołowe

lub kryzysy humanitarne występujące równocześnie z konfliktami, a także analiza współpracy z lokalnymi liderami w warunkach nagłych zagrożeń.

6. Ekologiczne aspekty misji i operacji pokojowych, w tym analiza wpływu działań wojskowych na środowisko naturalne w regionach objętych konfliktem.
7. Adaptacja i integracja żołnierzy, w tym analiza procesów adaptacyjnych żołnierzy do specyficznych warunków misji oraz ich ponowna integracja społeczna po powrocie z misji.
8. Społeczno-psychologiczne aspekty emocji w pokojowych misjach wojskowych, w tym analiza emocji, takich jak stres, empatia czy strach, które kształtują interakcje między żołnierzami a ludnością cywilną.
9. Rola płci w misjach pokojowych, w tym analiza wpływu ról płciowych na przebieg operacji, postrzeganie misji przez społeczności lokalne oraz doświadczenia uczestników misji.
10. Przemiany społecznego postrzegania roli wojska, w tym analiza, jak udział w misjach pokojowych zmienia obraz wojska w oczach społeczeństwa, z którego pochodzą żołnierze uczestniczący w misjach.
11. Możliwości wykorzystania nowych technologii w operacjach pokojowych, w tym analiza wpływu na prowadzenie misji pokojowych za pomocą nowoczesnych technologii, w tym dronów, sztucznej inteligencji, systemów łączności, mediów społecznościowych, a też na sposób prowadzenia operacji pokojowych oraz na relacje między żołnierzami a społecznościami lokalnymi.
12. Moralność i etyka misji pokojowych, w tym analiza tego, jak normy moralne i etyczne są definiowane i przestrzegane w operacjach pokojowych, a przedmiotem badań mogą być dylematy moralne, przed którymi stają żołnierze, oraz ich wpływ na relacje z miejscową ludnością.

Jak widać, socjologia pokojowych misji wojskowych analizuje szerokie spektrum problemów społecznych i kulturowych, łącząc perspektywę mikro (indywidualne doświadczenia żołnierzy i społeczności lokalnych) z perspektywą makro (globalne i międzynarodowe struktury wpływające na przebieg misji). Dążąc do zrozumienia tych procesów, analiza w tym zakresie winna korzystać z dokonań wielu nauk, w tym z antropologią kulturową, naukami politycznymi, historią, psychologią, prawem międzynarodowym, itp.

Ale aby mogła zaistnieć taka subdyscyplina, jaką jest socjologia pokojowych misji wojskowych, konieczne jest podjęcie prac teoretycznych, które nie tylko nadadzą rangę tej subdyscyplinie socjologicznej, ale także doprowadzą do określenia zakresu teoretycznego tej

subdyscypliny, oraz przedstawia jej problematykę, przedmiot i zakres badań. Spowoduje to konkretyzowanie zadań tej dziedziny socjologii, jak i doprowadzi do pojawienia się grupy osób, zainteresowanych tą tematyką. Musi, więc w tym przypadku nastąpić proces instytucjonalizacji tej dziedziny socjologii, a także proces dodawania „współczynnika humanistycznego”. Jak zauważył Florian Znaniecki, *„jako socjolog bowiem, musi on tu, jak we wszystkich swoich badaniach, stosować ściśle i konsekwentnie współczynnik humanistyczny. Tak samo, jak np. stosunek społeczny jest dla niego rzeczywiście i obiektywnie tym, czym jest dla uczestniczących w nim stron, grupa społeczna tym, czym jest dla swych członków, tak i system wiedzy jest dla socjologa obiektywnie i rzeczywiście tym, czym jest dla ludzi, którzy się nim zajmują”*²⁶¹.

Dalej pisał, że *„sfera, w której obraca się humanista, to nie świat realności samoistnych, jakby się przedstawiał jakimś idealnemu absolutnemu podmiotowi, to świat cudzych „świadomości”, ściślej mówiąc, świat przedmiotów, danych innym konkretnym, historycznie uwarunkowanym, osobnikom i grupom, oraz czynności dokonywanych nad owymi przedmiotami przez tych, którym one są dane jako ich doświadczenia. (...) Tę cechę zjawisk kulturalnych, przedmiotów humanistycznego badania, tę ich zasadniczą właściwość, że jako przedmioty teoretycznej refleksji są one już przedmiotami komuś danymi w doświadczeniu lub czyimiś świadomymi czynnościami, nazwać możemy współczynnikiem humanistycznym tych zjawisk. Mit, dzieło sztuki, wyraz mowy, narzędzie, schemat prawny, ustrój społeczny są tym, czym są, jedynie jako świadome ludzkie zjawiska; poznajemy je tylko w odniesieniu do znanego lub hipotetycznie skonstruowanego kompleksu doświadczeń i czynności tych empirycznych, ograniczonych, historycznie i społecznie uwarunkowanych osobników lub zbiorów osobników świadomych, którzy je wytworzyli i którzy się nimi posługują”*²⁶².

Podsumowując niniejsze zagadnienia, można stwierdzić, że socjologia pokojowych misji wojskowych powinna stać się jedną z subdyscyplin socjologii. Przemawiają za tym następujące przesłanki:

1. Pierwszą z nich jest to, że taka dziedzina wiedzy jeszcze nie istnieje, a jej zakres wprawdzie może mieścić się w zagadnieniach innych subdyscyplin socjologicznych, jak choćby socjologii bezpieczeństwa, socjologii wojska, czy socjologii wojny, ale będąc autonomiczną dziedziną wiedzy socjologicznej, socjologia pokojowych misji wojskowych syntetyzowałaby wszystkie te zagadnienia, które są zakreślane rozumie-

²⁶¹ F. Znaniecki, *Spoleczne role uczonych*, PWN, Warszawa 1984, str.523.

²⁶² Za: J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 1982, str.740-741, Tom 2.

niem pojęć związanych z pokojowymi misjami podejmowanymi przez zarówno organizacje międzynarodowe, takie jak ONZ, jak i instytucje strictly wojskowe, takie jak NATO.

2. Drugą z nich jest to, że socjologia pokojowych misji wojskowych obejmuje tak duży zakres zagadnień, że należałoby ją ująć w zakres jednej subdyscypliny naukowej. I najlepiej do tego „nadaje się” właśnie socjologia pokojowych misji wojskowych, która mogłaby łączyć w sobie zagadnienia z subdyscyplin socjologicznych, które są już zinstytucjonalizowane, a zajmujących się już takimi zagadnieniami, które są częścią socjologii bezpieczeństwa. Może ona wówczas łączyć w sobie zarówno socjologię bezpieczeństwa, wojska, wojny czy grup dyspozycyjnych z nauką o bezpieczeństwie. Może wreszcie socjologia pokojowych misji wojskowych „wchłonać” w swój zakres zagadnienia, które są obecnie przedmiotem analiz politologii, prawa, historii, a nawet psychologii.
3. Po trzecie socjologia pokojowych misji wojskowych, może łączyć szeroko rozumianą „praktykę” z teorią, a dzięki temu badać faktyczny stan i kondycję współczesnego społeczeństwa, tym bardziej, że doświadczenia z misji pokojowych współcześnie przydają się w konwergencji działań różnych instytucji ochrony bezpieczeństwa, czego przykładem jest kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i współpraca wojska ze Strażą Graniczną. A fakt, że część żołnierzy, którzy w ramach 18DZ uczestniczyła w zabezpieczeniu granicy w 2021 r. przed nielegalną migracją (dotyczy to żołnierzy 21BSP i 19BZ), miała doświadczenia z pokojowych misji wojskowych w Syrii, Kosowie, Iraku, Afganistanie, Czadzie, pozwalało na bardziej elastyczną współpracę międzyinstytucjonalną.
4. Po czwarte socjologia pokojowych misji wojskowych może monitorować warunki, jakie są potrzebne do tego, aby utrzymać bezpieczeństwo, nawet w sytuacji wojny w Ukrainie, tym bardziej, że osoby, które zetknęły się z innymi kulturami, lepiej rozumieją zawiłości społeczno-kulturowego oddziaływania na dane społeczeństwo, a także na instytucje zajmujące się szeroko rozumianym bezpieczeństwem, aby harmonizowały swe działania na rzecz poprawy czy zmiany aktualnego stanu. Oznacza to, że instytucje odpowiedzialne za bezpieczeństwo otrzymywałyby, na podstawie przeprowadzonych analiz społecznych, wiarygodne informacje na temat różnorodnych aspektów bezpieczeństwa, bez względu na jego rodzaj i zakres.

1.2. Wojsko jako grupa, instytucja i struktura społeczna.

Socjologowie badają zarówno jednostki połączone w grupy społeczne, jak i międzyludzkie relacje, na przykład w rodzinie czy w innej wspólnotie lub stowarzyszeniu. Relacje międzyludzkie ujęte w społecznej dynamice mogą ludzi łączyć, tworząc grupy społeczne, instytucje czy całe społeczeństwa lub dzielić przez społeczne podziały. Grupę społeczną możemy pojmować w rozumieniu potocznym oraz socjologicznym. W potocznym rozumieniu opartym na wolnych skojarzeniach czy uogólnianiu codziennych doświadczeń często w sposób emocjonalny, grupą społeczną jest każdy zbiór ludzi, pojawiający się w momencie skupienia się pewnej liczby osób. Są to zatem dowolne zbiory osób wyodrębnione, na przykład przez postronnego obserwatora, na podstawie wybranej cechy lub zestawu cech z jakiejś zbiorowości. Przykład takiej grupy przedstawił J. Maciejewski i mogą stanowić ją pasażerowie pociągu siedzący w jednym przedziale – po dotarciu na miejsce zbiór tych osób ulega rozproszeniu. Jednak w sytuacji awarii kolejowej i – w konsekwencji – opóźnienia pociągu pasażerowie z konkretnego przedziału kolejowego w określonych warunkach społecznych mogą stać się grupą społeczną w socjologicznym sensie, jeśli podejmą jakieś wspólne działania, na przykład mające na celu przezwyciężenie zaistniałych problemów spowodowanych awarią²⁶³. Tak więc pasażerowie pociągu z przedziału będą stanowić grupę społeczną, w socjologicznym znaczeniu, która na określony czas związała się ze sobą i podjęła zorganizowane działania.

Grupa społeczna w pojęciu socjologicznym jest więc zbiorowością ludzi zespolonych **więzią społeczną**, przejawiającą się w poczuciu łączności, przynależności grupowej i działaniu na rzecz realizacji wspólnych celów²⁶⁴.

Więź społeczna, która zespala tę zbiorowość ludzi dotyczy wielu aspektów relacji międzyludzkich, interakcji społecznych i poczucia przynależności do społeczeństwa, często odnosi się do poczucia wspólnoty i solidarności wśród osób należących do tej samej grupy społecznej. Jest to uczucie przynależności, wspólnych wartości, norm i celów, które jednoczą członków społeczeństwa. Prekursorem analizy więzi społecznej był Émile Durkheim, francuski socjolog, który żył na przełomie XIX i XX wieku. Jego prace miały ogromny wpływ na rozwój tej dziedziny, szczególnie w kontekście badania struktury społecznej, norm i funkcji więzi społecznych. Przykładem jest koncepcja "solidarności mechanicznej" i "solidarności

²⁶³ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, str. 26-27.

²⁶⁴ Encyklopedia PWN, *Grupa społeczna*, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/grupa%20spo%C5%82eczna.html> (dostęp: 30.07. 2022 r.) Patrz też: J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.

organicznej"²⁶⁵. Więź społeczna może być definiowana jako zaufanie społeczne, czyli przekonanie, że inni ludzie w społeczności będą postępować w sposób uczciwy i przewidywalny. Fukuyama opisuje zaufanie społeczne jako kluczowy element w budowaniu silnych społeczeństw²⁶⁶. Według T. Hirschiego więzi społeczne mogą być także rozumiane jako mechanizmy kontroli społecznej, które regulują zachowanie jednostek poprzez normy społeczne i oczekiwania. Hirschi w swojej teorii kontroli mówi o czterech elementach, które wiążą jednostki ze społeczeństwem: zobowiązanie, przekonanie, zaangażowanie i przywiązanie²⁶⁷.

Według J. Szczepańskiego więź społeczna to ogół stosunków społecznych ludzi, połączeń i zależności łączących ludzi w trwałe zbiorowości. J. Szczepański określa więź społeczną jako zorganizowany system stosunków społecznych, instytucji, środków kontroli społecznej, skupiający jednostki, podgrupy i inne elementy składowe zbiorowości w całość zdolną do trwania i rozwoju. Życie społeczne powstaje na bazie czynników bio-psycho-socjogennych, a ludzie dążąc do zaspokojenia swoich potrzeb wchodzą ze sobą w styczności, wzajemne oddziaływania i stosunki społeczne. Ich postępowanie jest ułożone w ramy kultury, która ustala dla nich systemy wartości i norm. W ten sposób stosunki między jednostkami i grupami zostają uregulowane, a układ instytucji jest układem materialno-społecznym, w którym subiektywne dążenia zostają ujęte i pokierowane. System kontroli społecznej sygnalizuje zachowania odchylające się od normy i pozwala instytucjom, dysponującym różnego rodzaju sankcjami, zapobiec zjawiskom niepożądanym. W ten sposób wszystkie elementy więzi tworzą układ funkcjonalny (organizacja społeczna), który zapewnia porządek społeczny, czyli zrównoważony przebieg procesów życiowych, ważnych dla utrzymywania się i rozwoju zbiorowości²⁶⁸.

Według Stanisława Ossowskiego więź społeczna to subiektywne poczucie łączności, na które składają się: postawy, tendencje i nastawienia. Składa się na nią aprobująca świadomość przynależności do grupy, tendencja do zachowywania najważniejszych konformizmów grupowych, kult wspólnych wartości, świadomość wspólnych interesów, gotowość i przekonanie do przedkładania interesów grupy ponad interesy osobiste²⁶⁹.

Z kolei Paweł Rybicki rozróżnia trzy idealne typy więzi społecznej, w tym: więź naturalną, która jest dana człowiekowi przez społeczne warunki urodzenia, gdyż dziecko wcho-

²⁶⁵ Patrz: E. Durkheim, *O podziale pracy społecznej*, PWN, Warszawa 1999.

²⁶⁶ Patrz: F. Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*, New York 1995.

²⁶⁷ Patrz: T. Hirschi, *Causes of Delinquency*, Berkeley 1969.

²⁶⁸ Patrz: J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.

²⁶⁹ Patrz: S. Ossowski, *Wielogłowy Lewiatan i grupa społeczna. O perypetiach pojęciowych w socjologii* [w:] *Dzieła*, t. 4, Warszawa 1967.

dząc w związki z rodzicami, rodzeństwem i innymi ludźmi, staje się uczestnikiem grup i społeczności wyznaczonych przez jego środowisko rodzinne. Więzy stanowiąca pojawia się na zasadzie przymusu tam, gdzie w zbiorowościach ludzkich występują narzucone siłą lub prawem podziały społeczne. Więzy zrzeszeniowa powstaje przez procesy dobrowolnego zrzeszania się, doboru ludzi. Więzy spotykane między ludźmi w rzeczywistości nie zawsze odpowiadają idealnemu typowi, lecz są mieszaniną różnych elementów więzi, np. więzi lokalna²⁷⁰.

Przedstawione definicje podkreślają różnorodność podejść do zrozumienia więzi społecznych pokazując ich złożoność i różnorodność w kontekście społecznym i interpersonalnym.

Wracając do analizy grupy społecznej J. Szczepański wymienia pięć zasadniczych kryteriów jej istnienia i są nimi:

- 1) istnienie minimum trzech osób;
- 2) przejawianie wspólnoty dążeń i celów, które umacniają poczucie jedności wewnątrz grupy;
- 3) zorganizowany charakter zachowań;
- 4) posiadanie środków integrujących członków grupy, na przykład nazw, symboli i innych podobnych oznak, które umożliwiają jej wyróżnienie na tle innych zbiorowości, oraz;
- 5) określony jej wielkością ośrodek kierowniczy²⁷¹.

M. Bodziany przedstawia nam wojsko jako grupę społeczną, która przez określone środki identyfikacji, takie jak mundur, regulamin, hierarchię czy zwyczaje i obyczaje, odróżnia się od innych. Stanowi również grupę osób, między którymi zachodzą interakcje społeczne, powiązane wspólnymi celami²⁷². Według K. Knoppa wojsko charakteryzuje się przede wszystkim wysokim stopniem sformalizowania stosunków wewnętrznych, hierarchiczną budową i ścisłym przestrzeganiem zależności służbowych. To wszystko znajduje wyraz w strukturach organizacyjnych wojska, stylu życia i więzi między ludźmi, a także w wojskowej obyczajowości²⁷³. Z kolei M. Rybarczyk uważa, że wojsko to szczególny rodzaj grupy społecznej, cechującej się specyficznymi wspólnymi celami działania, relacjami interpersonalnymi, strukturą hierarchiczną i zasadami funkcjonowania opartymi na odrębnych przepisach prawnych. W ujęciu socjologicznym wojsko jest instytucją społeczną, która od szerszej zbiorowo-

²⁷⁰ Patrz: P. Rybicki, *Struktura społecznego świata*, Warszawa 1979.

²⁷¹ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne*, op.cit., str. 2.7

²⁷² M. Bodziany, *Armia a nowa jakość ładu społecznego*, Zeszyty Naukowe WSOWL, 2009 r., nr 1, str. 47.

²⁷³ K. Knopp, *Pododdział wojskowy jako mała grupa społeczna*, „Myśl Wojskowa”, 2006 r., nr 1, str. 207.

ści społecznej otrzymuje uprawnienia do wykonywania czynności określonych publicznie i interpersonalnie dla zaspokojenia potrzeb jednostkowych i grupowych oraz dla regulowania zachowań innych członków tejże zbiorowości²⁷⁴.

Rozpatrując **wojsko jako instytucję społeczną** przyjęto klasyczne ujęcie instytucji społecznych wprowadzone przez J. Szczepańskiego, który uważa, że instytucją społeczną jest po pierwsze, grupa osób wyłonionych z szerszej zbiorowości powołanych dla reprezentowania i załatwienia spraw doniosłych dla całej zbiorowości, wykonujących funkcje publiczne, po drugie to formy organizacyjne zespołu i wypełnianie czynności przez niektórych członków grupy, po trzecie jest to zespół urządzeń materialnych i środków działania pozwalających niektórym członkom grupy na wykonywanie publicznych funkcji mających na celu zaspokojenie potrzeb i regulowanie czynności całej grupy i po czwarte to role społeczne niektórych członków, specjalnie doniosłe dla życia grupy²⁷⁵.

Charakteryzując wojsko można dostrzec, że jeśli wojsko jest grupą osób wyłonionych z szerszej zbiorowości powołanych dla reprezentowania i załatwienia spraw doniosłych dla całej zbiorowości, wykonujących funkcje publiczne, to jest ona wyodrębnioną formacją spośród innych grup dyspozycyjnych i organów państwa, która wykonuje ważne zadania z punktu widzenia społecznego. Do jej zadań należy utrzymywanie bezpieczeństwa narodowego.

Po drugie, jeśli wojsko to formy organizacyjne zespołu i wypełnianie czynności przez niektórych członków grupy, wybranych do tego celu, to jest ono organizacją społeczną, mającą zarówno charakter formalny, jak i nieformalny. Wojsko jest strukturą hierarchiczną, wypełniającą zadania, które są związane z systemem prawnym danego społeczeństwa. Wojsko wykonuje zadania, które są zastrzeżone tylko dla niego.

Po trzecie, jeśli jest to zespół urządzeń materialnych i środków działania pozwalających niektórym członkom grupy na wykonywanie publicznych funkcji mających na celu zaspokojenie potrzeb i regulowanie czynności całej grupy, to wojsko ma uprawnienia formalne do stosowania, w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa, wszystkich form nacisku. Wojsko, w ramach wykonywanych rozkazów, ma prawo do użycia broni, w stosunku do każdego, kto jest traktowany jako nieprzyjaciel.

Po czwarte, to role społeczne niektórych członków, specjalnie doniosłe dla życia grupy. Role społeczne są spełniane w grupach społecznych, a polegają na wykonywaniu pewnych układów czynności w sposób formalnie lub nieformalnie ustalony przez te grupy. Rola jest to

²⁷⁴ M. Rybarczyk, *Wojsko jako rodzaj instytucji totalnej i organizacji społecznej*, „Myśl Wojskowa”, 2004 r., nr 5, str. 173.

²⁷⁵ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1972, str. 203–204.

względnie stały i wewnętrznie spójny system zachowań, będących reakcjami na zachowania innych osób, przebiegających według mniej lub więcej wyraźnie ustalonego wzoru. Wojsko pełni ważną rolę społeczną, zarówno jako organizacja formalna, jak i układ ról społecznych. Role społeczne przekładają się na to, jakie relacje zachodzą na linii przełożony – podwładny. Im lepsze są te relacje, tym lepiej wypełniana jest rola przez żołnierza.

W **teorii funkcjonalnej** (współczesnej), wojsko może być analizowane jako kluczowa instytucja, która pełni określone funkcje w społeczeństwie, mając wpływ na stabilność i integrację systemu społecznego. Współczesna teoria funkcjonalna, w przeciwieństwie do klasycznego funkcjonalizmu Talcotta Parsons²⁷⁶, kładzie nacisk nie tylko na stabilność, ale również na konflikt i dynamikę, co ma szczególne znaczenie w przypadku instytucji takich jak wojsko.

Jeżeli rozpatrujemy funkcje wojska w ujęciu współczesnego funkcjonalizmu to można przypisać określone funkcje oraz rolę jaką odgrywa w społeczeństwie.

Po pierwsze, jest to **funkcja integracyjna**. Wojsko odgrywa ważną rolę w procesie integracji społecznej poprzez mobilizowanie wspólnych wartości i tożsamości narodowej. Współcześni funkcjoniści, podobnie jak klasyczni funkcjoniści, podkreślają, że instytucje takie jak wojsko mogą działać na rzecz stabilności systemu społecznego, ale w odróżnieniu od klasyków, współcześni funkcjoniści uwzględniają taką możliwość, że wojsko może także generować napięcia i konflikty w różnych segmentach społeczeństwa.

Po drugie, to **funkcja adaptacyjna**. Wojsko jako instytucja zmienia się wraz z ewolucją społeczeństw, dostosowując się do nowych wymogów politycznych i technologicznych. W ujęciu współczesnego funkcjonalizmu, wojsko odgrywa istotną rolę w adaptacji systemu do zmieniających się zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych. Jeffrey C. Alexander zwraca uwagę, że takie instytucje są nie tylko źródłem stabilności, ale mogą również służyć jako siły napędzające zmiany, zwłaszcza w kontekście przekształceń politycznych.

Po trzecie, to **funkcja kontroli społecznej i zarządzania konfliktami**. Wojsko często pełni rolę mechanizmu zarządzania wewnętrznymi konfliktami, zarówno poprzez bezpośrednią interwencję (np. w sytuacjach kryzysowych), jak i poprzez pośrednie oddziaływanie na stabilność systemu politycznego. W kontekście współczesnego funkcjonalizmu, instytucje wojskowe mogą być analizowane jako narzędzie kontroli społecznej, które jednocześnie odgrywa istotną rolę w podtrzymywaniu lub ograniczaniu napięć społecznych.

²⁷⁶ Patrz: T. Parsons, *System społeczny*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2009.

Po czwarte, to **kreowanie relacji z innymi podsystemami społecznymi**. Wojsko jest także postrzegane jako element szerszego systemu społecznego, który współdziała z innymi podsystemami, takimi jak gospodarka, polityka czy edukacja. Współczesny funkcjonalizm analizuje te wzajemne relacje w sposób bardziej złożony niż klasyczny funkcjonalizm, podkreślając, że działania wojska mogą zarówno wspierać, jak i destabilizować inne instytucje społeczne w zależności od kontekstu politycznego i historycznego.

Po piąte, widzimy **wojsko jako instytucję wpływającą na procesy transformacyjne**. Współczesny funkcjonalizm, analizując wojsko, może zwrócić uwagę na jego rolę w okresach transformacji systemów politycznych. Wojsko jest często kluczowym aktorem w procesach demokratyzacji, rewolucji czy transformacjach ustrojowych. W wielu państwach wojsko działa jako stabilizator systemu, zarówno w okresach wzmożonego napięcia wewnętrznego, jak i w czasie transformacji ustrojowej. Jürgen Habermas zauważa, że wojsko, podobnie jak inne instytucje, może działać na rzecz ochrony systemu demokratycznego poprzez promowanie działań komunikacyjnych i dialogu.

Po szóste, to **militarna globalizacja**. Współczesne armie pełnią rolę w procesach globalizacji, angażując się nie tylko w tradycyjne działania wojskowe, ale także w operacje pokojowe, pomoc humanitarną oraz zarządzanie kryzysami na skalę globalną. Współczesne podejście funkcjonalne pozwala analizować, jak te działania wpływają na społeczeństwa w kontekście międzynarodowych interakcji, a także jak integrują różne państwa w sieć wzajemnych zależności. Wojsko staje się nie tylko narzędziem obrony narodowej, ale także siłą globalną, wpływającą na porządek międzynarodowy, jak to opisywał np. Jeffrey Alexander, analizując instytucje globalne.

Po siódme, to **uczestnictwo wojska w kontekście konfliktów globalnych**. Wojsko, w ujęciu współczesnego funkcjonalizmu, nie pełni wyłącznie roli obronnej na poziomie narodowym, ale jest również aktywnym uczestnikiem procesów globalnych. W operacjach pokojowych, misjach stabilizacyjnych i działaniach międzynarodowych wojsko wpływa na integrację systemów politycznych i społecznych na skalę globalną. Wojsko odgrywa więc kluczową rolę w utrzymaniu międzynarodowego porządku, jednocześnie mogąc przyczyniać się do rozwiązywania globalnych konfliktów. Współczesny funkcjonalizm umożliwia zrozumienie, jak wojskowe zaangażowanie na arenie międzynarodowej wpływa na integrację polityczną i stabilność systemów globalnych.

Po ósme, to **relacje wojska a instytucjami państwowymi**. W tym podejściu analizuje się relacje między wojskiem a innymi instytucjami państwa, np. rządem, sądownictwem czy systemem edukacyjnym. Wojsko może współdziałać z tymi instytucjami, wzmacniając stabil-

ność polityczną i społeczną, ale także wprowadzać nowe napięcia. Wojsko bywa często kluczowym graczem w sytuacjach kryzysowych, pełniąc funkcję strażnika porządku i przeciwdziałając dezintegracji systemu.

Po dziewiąte, to **rola wojska w stabilizacji systemów politycznych**. Współczesne podejście funkcjonalne analizuje wojsko jako istotną instytucję, która wpływa na stabilność i funkcjonowanie systemów politycznych. W krajach, gdzie instytucje polityczne są słabe lub narażone na kryzysy, wojsko często działa jako stabilizator systemu. Z perspektywy współczesnego funkcjonalizmu, wojsko pełni funkcję gwaranta bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, przyczyniając się do równowagi systemu społecznego i politycznego. Takie podejście jest zgodne z założeniami współczesnego funkcjonalizmu, który uwzględnia zarówno aspekty stabilizacji, jak i potencjalnego konfliktu.

Po dziesiąte, to **relacje wojska z elitami politycznymi**. We współczesnym funkcjonalizmie zwraca się uwagę na relacje między wojskiem a elitami politycznymi. Wojsko może pełnić rolę narzędzia w rękach elit politycznych, które wykorzystują je do realizacji swoich celów, ale może też działać jako autonomiczna siła, wpływając na politykę państwa. Wojsko odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu polityki, zwłaszcza w państwach autorytarnych lub w systemach hybrydowych, gdzie często bezpośrednio ingeruje w procesy polityczne. Współcześni funkcjoniści analizują te relacje, podkreślając, że wojsko może być zarówno źródłem porządku, jak i konfliktu między różnymi grupami interesu.

Po jedenaste, to **społeczny wpływ wojska**. Wojsko może być analizowane jako siła regulująca społeczne procesy, takie jak nacjonalizm, dyscyplina społeczna, a nawet kształtowanie tożsamości obywatelskiej. W ujęciu współczesnego podejścia funkcjonalnego, wojsko nie jest jedynie instrumentem siły militarnej, ale pełni funkcje społeczne, wspierając tworzenie się więzi społecznych i wzmacnianie idei wspólnoty narodowej, co jest zgodne z integracyjną funkcją współczesnego funkcjonalizmu.

I po dwunaste, to **wojsko jako aktor w procesach modernizacji**. W wielu społeczeństwach wojsko było kluczowym aktorem w procesach modernizacji, zwłaszcza w państwach rozwijających się. Z perspektywy współczesnego funkcjonalizmu, wojsko może działać jako siła napędzająca zmiany społeczne i polityczne, wspierając modernizację instytucji państwowych, edukacyjnych i technologicznych. Współcześni funkcjoniści badają te procesy w kontekście adaptacyjnych funkcji wojska, podkreślając jego rolę w transformacji struktur społecznych i politycznych, co jest zgodne z teorią zmiany instytucjonalnej.

W analizie instytucji takich jak wojsko, współczesny funkcjonalizm uwzględnia również zmieniające się znaczenie wojska w procesie globalizacji. Współczesne wojska pełnią

funkcje nie tylko obronne, ale także polityczne i gospodarcze. Wojsko może działać jako podmiot wspierający procesy globalnej integracji, jednocześnie pozostając źródłem konfliktów między różnymi grupami społecznymi²⁷⁷.

Biorąc pod uwagę rolę oraz funkcje jakie wojsko odgrywa w społeczeństwie zastanówmy się nad podstawowymi cechami jakie posiada. Należy zauważyć, że w literaturze przedmiotu zamiast wyrazu *wojsko* używa się często wyraz *armia*. W tym znaczeniu są to wyrazy spokrewnione²⁷⁸.

Według poglądów Jerzego J. Wiatra armia jest jedną z wielu organizacji społecznych istniejących w życiu społecznym, a podstawowe jej cechy, można uszeregować następująco:

- 1) armia jest organizacją o przewadze formalnej nad więzią personalną;
- 2) armia jest instytucją biurokratyczną o strukturze hierarchicznej;
- 3) armia jest środowiskiem społecznym o własnym systemie uwarstwienia;
- 4) armia jest grupą bojową, zorganizowaną dla zwycięskiej walki.

Każda z tych cech występuje również w innych organizacjach społecznych (choć nie we wszystkich, a zwłaszcza nie w jednakowym stopniu). To, co wyróżnia armię jako instytucję swoistą, to szczególne połączenie i nasilenie tych cech²⁷⁹. O ile pierwsze trzy cechy armii mają **charakter strukturalny** bowiem wiążą się z typem wewnętrznych stosunków istniejących w tej instytucji, to czwarta ma **charakter funkcjonalny**, gdyż wiąże się ze szczególnym przeznaczeniem armii. Spróbujmy po kolei opisać te charakterystyczne cechy oraz przywiązać do polskiej armii.

Armia jest organizacją o przewadze formalnej nad więzią personalną. Można to stwierdzić biorąc pod uwagę rozróżnienie dwóch typów więzi występującej w grupach i organizacjach społecznych: więzi formalnej i personalnej. Pierwsza polega na uczestnictwie w pewnej strukturze zorganizowanej, druga zaś - na osobistym kontakcie i solidarności²⁸⁰.

Przewaga więzi formalnej w wojsku wynika z faktu, że całokształt norm postępowania we wzajemnych kontaktach ludzi należących do sił zbrojnych określony jest ściśle regulami-

²⁷⁷ Patrz: Alexander, J. C., *Theoretical Logic in Sociology*, Berkeley 1982, Alexander J.C., *The Civil Sphere*, Oxford 2006, Alexander J.C., *The Meanings of Social Life*, Oxford 2003, Habermas J., *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge 1996, Münch, R., *Sociological Theory: Development Since the 1960s*, London 1994, Turner, J.H., *The Structure of Sociological Theory*, Belmont 2003.

²⁷⁸ Słownik języka polskiego, PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/armia.html>: (dostęp 02.02. 2023 r.)

²⁷⁹ J.J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Wydawnictwo MON Warszawa 1982, Wyd. II str.29.

²⁸⁰ *Ibidem*, str. 29.

nem wojskowym. Tym samym oficjalny formalny aspekt więzi społecznej wybija się w armii na plan pierwszy²⁸¹.

W Wojsku Polskim traktowanym jako instytucja formalna obowiązują regulaminy wojskowe, które regulują działania żołnierzy i jednostek wojskowych w czasie wykonywania zadań służbowych. Do nich zaliczamy m.in. Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej²⁸², który to jest zbiorem postanowień, nakazów i zakazów regulujący wewnętrzną działalność Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, w tym w szczególności codzienne funkcjonowanie jednostek i instytucji wojskowych oraz działanie żołnierzy w czasie wykonywania zadań służbowych. Regulamin uszczegółowia przepisy zawarte w aktach wyższego rzędu, takich jak np. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, ustawa o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, rozporządzenia i decyzje Ministerstwa Obrony Narodowej. Ponadto w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej jest stosowany Regulamin Musztry oraz Ceremoniał Wojskowy będący dodatkowym dokumentem o randze regulaminu.

Wojsko Polskie posiada ściśle ustaloną strukturę organizacyjną. Zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej jest Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. W czasie pokoju sprawuje on swoje zwierzchnictwo za pośrednictwem ministra obrony narodowej. Natomiast, na czas wojny Prezydent RP, na wniosek Prezesa Rady Ministrów ma obowiązek wskazać Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych²⁸³. Organem doradczym Prezydenta Rzeczypospolitej w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego²⁸⁴.

Prezydent swoje zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi sprawuje za pośrednictwem ministra obrony narodowej, który w związku z tym kieruje całokształtem działalności sił zbrojnych w czasie pokoju oraz w momencie wystąpienia sytuacji kryzysowej. Minister Obrony Narodowej jest jednym z najważniejszych organów w systemie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto jest częścią podsystemu kierowania bezpieczeństwem narodowym, swoje zadania zaś wykonuje przy pomocy obsługującego go Ministerstwa Obrony Narodowej w skład, którego wchodzi również Sztab Generalny Wojska Polskiego oraz bezpośrednio poprzez dowódców – generalnego i operacyjnego²⁸⁵.

²⁸¹ *Ibidem*, str. 30.

²⁸² Aktualnie obowiązującym jest *Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych RP* wydany Decyzją Nr 445/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 grudnia 2013 r. w sprawie wprowadzenia do użytku Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej ogłoszony w Dz.U. MON Warszawa, dnia 30 grudnia 2013 r. Poz. 398.

²⁸³ Konstytucja RP art. 134.

²⁸⁴ *Ibidem*, art. 135.

²⁸⁵ Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/minister-obrony-narodowej/> (dostęp:03.02.2022 r.)

Szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego jest organem pomocniczym Ministra Obrony Narodowej w kierowaniu i dowodzeniu siłami zbrojnymi w czasie pokoju, kryzysu i wojny. Zadania Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego dotyczą głównie planowania strategicznego użycia Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, programowania ich rozwoju, nadzoru nad ich ogólną oraz operacyjną działalnością, a także doradzania ministrowi w sprawach dotyczących Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej²⁸⁶.

Dowódca Generalny Rodzajów Sił Zbrojnych podlega bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej i dowodzi wszystkimi jednostkami wojskowymi i związkami organizacyjnymi Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, z wyjątkiem tych, które są bezpośrednio podporządkowane ministrowi lub Dowódcy Operacyjnemu²⁸⁷.

Dowódca Operacyjny Rodzajów Sił Zbrojnych podlega bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej i dowodzi częścią sił zbrojnych podporządkowanych mu na podstawie decyzji ministra. Jego zadania skoncentrowane są wokół planowania, organizowania i prowadzenia operacji w ramach użycia Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w czasie pokoju, w sytuacji kryzysowej lub w czasie wojny²⁸⁸.

W skład Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wchodzi pięć rodzajów wojsk: wojska lądowe, siły powietrzne, marynarka wojenna, wojska specjalne i wojska obrony terytorialnej. Każdy z nich dysponuje osobnym składem osobowym, uzbrojeniem oraz zakresem działania.

Wojska lądowe stanowią trzon Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Zapewniają obronę przed atakiem lądowo-powietrznym w dowolnym rejonie kraju, w obliczu każdej formy zagrożenia militarnego.

Siły powietrzne gwarantują obronę przestrzeni powietrznej kraju, a także przygotowane są do prowadzenia operacji mających na celu utrzymanie przewagi w powietrzu oraz wspierania innych rodzajów wojsk w operacjach połączonych.

Marynarka wojenna broni interesów państwa na polskich obszarach morskich, powierzono jej także morską obronę wybrzeża. Ponadto przygotowana jest do udziału w lądowej obronie wybrzeża we współdziałaniu z innymi rodzajami Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w ramach strategicznej operacji obronnej.

Wojska specjalne są zorientowane na prowadzenie operacji specjalnych zarówno w kraju, jak i poza jego granicami w okresie pokoju, kryzysu i wojny. Zadania wojsk specjalnych, samodzielne lub we współdziałaniu z innymi siłami mogą mieć znaczenie strategiczne lub

²⁸⁶ Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/sztabwp/> (dostęp: 03.02.2022 r.)

²⁸⁷ Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/dowgen/> (dostęp: 03.02.2022 r.)

²⁸⁸ Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/dowopersz/> (dostęp: 03.02.2022 r.)

operacyjne. Wojska obrony terytorialnej to żołnierze, którzy na co dzień pracują w swoich zawodach a służbę wojskową pełnią w rejonie swojego zamieszkania²⁸⁹.

Każdy z rodzajów sił zbrojnych dzieli się na określone mniejsze jednostki strukturalne. W przypadku Wojsk Lądowych są to dywizje, brygady, pułki, bataliony, kompanie, plutony, drużyny i sekcje. W siłach powietrznych występują skrzydła, bazy, eskadry, klucze. W marynarce wojennej występują flotylle, dywizjony oraz grupy. Lotnictwo Marynarki Wojennej posiada brygadę, w skład której wchodzi dwie bazy lotnictwa morskiego. Wojska specjalne składają się z pięciu jednostek oraz eskadry działań specjalnych. Jednostki mają w swoim składzie Zespoły Bojowe lub grupy, te z kolei mogą dzielić się na mniejsze elementy jak sekcje. Struktura Wojsk Obrony Terytorialnej zbliżona jest do Wojsk Lądowych, niemniej jednak najwyższym szczeblem organizacyjnym jednostek jest brygada.

Tak przyjęta organizacja wynika z możliwości sprawowania kontroli nad określoną liczbą elementów podległych, a z drugiej strony zapewnia interoperacyjność z armiami innych państw. Podobny system podziału występuje w większości sił zbrojnych²⁹⁰.

Nie oznacza to jednak, że nie istnieje więź bezpośrednia, personalna, wręcz przeciwnie taka więź wytwarza się w stopniu bardzo wysokim na bazie wspólnych doświadczeń służby wojskowej lub wspólnej walki. Zawsze jednak jest ona wtórna, pochodna w stosunku do więzi formalnej. Tym bowiem, co decydująco określa wzajemne stosunki w armii, nie są powiązania osobiste, lecz regulaminowo ustalone zależności służbowe²⁹¹. Jednak w opinii żołnierzy ustalonych na podstawie wypowiedzi o cechach dowódcy cytując za Jerzym J. Wiatrem oprócz więzów formalnych, które cechuje wojsko bardzo ważny jest też tzw. klimat dowodzenia (*leadership climate*) tworzący dobre reakcje interpersonalne w wojsku²⁹². Można stworzyć go poprzez komunikatywność wykorzystującą dobre relacje koleżeńskie i swobodną rozmowę pomijającą wszelkie formalności wynikające z hierarchii.

Jednak często się zdarza, że więź personalna tworzy nieformalne grupy społeczne wewnątrz organizacji. Może się zdarzyć, że nieformalna grupa społeczna wewnątrz wojska faktycznie kontroluje wiele działań, częściej na najniższych szczeblach dowodzenia, mimo teoretycznie istniejącej formalnej organizacji. Grupa taka może mieć pozytywne lub negatywne oddziaływanie na poszczególnych członków grupy. Takie grupy mogą się tworzyć w wyniku intensywnej interakcji życia wojskowego. Różne zwyczaje wojskowe mogą być przykładem

²⁸⁹ Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/wojska-obrony-terytorialnej/> (dostęp:03.02.2022 r.)

²⁹⁰ D. Czekaj, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną – Studium socjologiczne*, Oficyna Wydawnicza PR, Rzeszów, 2021 str. 55.

²⁹¹ J.J. Wiatr, *Socjologia wojska*, op.cit., str.30.

²⁹² J.J. Wiatr, *Socjologia wojska*, op.cit., str.31[w] H.C. Selvin, *The Effect of Leadership*, Glencoe, 1960.

na wzmacnianie formalnych przepisów wojskowych, lub też obniżać ich wartość. Oficjalnie zdefiniowana rola dowódcy w wojsku często jest redefiniowana przez jego lojalność w ramach statusu grupy nie formalnej, którą ma oficjalnie dowodzić²⁹³.

Aby przeciwdziałać negatywnym oddziaływaniom personalnym, tworzącym grupę nieformalną w wojsku jest potrzeba, aby dowódcy pilnie obserwowali powstawanie grup nieformalnych i wybijających się wśród nich nieformalnych przywódców, którym by po odpowiednim przeszkoleniu przydzielano pod komendę grupy formalne i ustanawiało ich formalnymi dowódcami. Przeciwdziała to powstawaniu nieformalnych grup często o charakterze dysfunkcyjnym.

Innym sposobem przeciwdziałania powstawaniu grup nieformalnych o charakterze dysfunkcyjnym oraz tworzenia spójności armii jest wpływanie przełożonego na jednostkę za pomocą narzędzi dyscyplinujących, poprzez sprawowanie władzy dyscyplinarnej. Dyscyplina wojskowa jest to ściśle podporządkowanie żołnierza zasadom postępowania określonym w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, ustawach oraz przepisach wydanych na ich podstawie, a także rozkazom i poleceniom przełożonych. Ustawa o dyscyplinie wojskowej²⁹⁴ określa zasady wyróżniania żołnierzy i byłych żołnierzy oraz pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych, a także zasady i sposoby reagowania na naruszenia dyscypliny wojskowej oraz ponoszenia przez żołnierzy odpowiedzialności dyscyplinarnej, jak również tryb postępowania w tych sprawach²⁹⁵.

Armia jest instytucją biurokratyczną. Ta cecha armii określa typ wewnętrznych zależności, jakie istnieją w wojsku. Termin „instytucja biurokratyczna” używany jest w znaczeniu przyjętym w socjologii, wywodzącym się od Maxa Webera i zakładającym istnienie:

- a) podporządkowania wyłącznie pionowego z dołu do góry;
- b) hierarchii stanowisk i stopni z prawem awansowania wyłącznie z góry w dół (z nominacji władz zwierzchnich)²⁹⁶.

Organizacja wojska opiera się na hierarchicznym podporządkowaniu żołnierzy. Żołnierz w stosunku do innych żołnierzy może być przełożonym, podwładnym, starszym lub młodszym, jak również równym stopniem. Przełożony wobec podległych żołnierzy sprawuje funk-

²⁹³ American Journal of Sociology, *Informal Social Organization in the Army*, Vol. 51, No. 5, Human Behavior in Military Society Published by: [The University of Chicago Press](https://www.jstor.org/stable/2771097) (Mar. 1946), pp. 365-370 <https://www.jstor.org/stable/2771097> (dostęp: 05.02.2022 r.)

²⁹⁴ Władze dyscyplinarną w Wojsku Polskim sprawuje się na podstawie Ustawy z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej Dz.U.2017.2024 tj. z dnia 2017.10.31.

²⁹⁵ Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej, art. 1.

²⁹⁶ J.J. Wiatr, *Socjologia wojska*, op. cit. str.32.

cje dowódcze (kierownicze), zarządzające, szkoleniowe i wychowawcze. Jest odpowiedzialny za sprawność organizacyjną oraz służbę (pracę) podwładnych, a także zobowiązany jest tworzyć warunki zapewniające przestrzeganie dyscypliny przez podporządkowanych żołnierzy. Przełożony powinien posiadać stopień wyższy lub równy swoim podwładnym. Starszym jest żołnierz, który ma wyższy, a młodszym – niższy stopień wojskowy²⁹⁷.

Wojsko jest instytucją, gdzie w strukturze hierarchicznej oficerowie zajmują najwyższą pozycję w armii, są głównie dowódcami lub oficerami sztabowymi. Do ich zadań należy planowanie, organizowanie, realizacja i kontrola przedsięwzięć realizowanych w siłach zbrojnych. Szczegółem pośrednim są podoficerowie, odpowiedzialni w dużej mierze za szkolenie podwładnych i utrzymanie sprzętu wojskowego w sprawności. To są dowódcy najniższych szczebli, instruktorzy, trenerzy i specjaliści. Ostatnim i najniższym korpusem osobowym jest korpus szeregowych. Żołnierze ci głównie odpowiadają za najprostsze czynności, są to strzelcy, młodszy specjaliści czy kierowcy, zajmują również inne najniższe stanowiska²⁹⁸.

Narzędziem utrzymującym hierarchiczne podporządkowanie jest rozkaz – polecenie bezwarunkowego wykonania, zaniechania określonej czynności bądź innego zachowania, wydane przez osobę dysponującą władzą (dowódca, przełożony) nad osobą, której wydano polecenie (podwładny, pełniący służbę). Rozkazy wydawane są ustnie bądź pisemnie lub za pomocą sygnału. Przepisy nie przewidują możliwości ich zaskarżenia, co nie wyłącza możliwości odmowy wykonania rozkazu sprzecznego z prawem. Rozkaz podlega natychmiastowemu wykonaniu, chyba że wyraźnie wskazano inny termin na jego realizację²⁹⁹.

Regulacja ta ujęta jest także w polskim Kodeksie Karnym, który mówi, że rozkazem jest polecenie określonego działania lub zaniechania wydane służbowo żołnierzowi przez przełożonego lub uprawnionego żołnierza starszego stopniem³⁰⁰.

Słowo „Rozkaz!” wypowiedziane przez dowódcę podkreśla bezwarunkowość wydanego polecenia. To samo słowo wypowiedziane przez podwładnego wobec dowódcy potwierdza przyjęcie do wiadomości, że właśnie otrzymał rozkaz³⁰¹.

Bardzo ważną cechą instytucji biurokratycznej jest pisemna forma dokumentowania wszelkich czynności, zwłaszcza podejmowanych decyzji, to o ile rozkazy wydawane są dla konkretnych czynności, i mogą być wydawane w formie ustnej, pisemnie lub za pomocą sygnału to już rozkaz dzienny na piśmie reguluje całodzienny tok służby wojskowej i jest wy-

²⁹⁷ Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Szt. Gen. 1613/2009, Warszawa 2009 rozdział I.

²⁹⁸ D. Czekaj, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną*, *op. cit.*, str. 56.

²⁹⁹ Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, *op. cit.*, rozdział I.

³⁰⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553, art. 115 § 18 kk.

³⁰¹ Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, *op. cit.*, rozdział I.

dawany przez każdego dowódcę (szefa, komendanta, kierownika) pododdziału od szczebla samodzielnego plutonu (tj. niewchodzącego w skład kompanii) oraz dowódców oddziałów, związków taktycznych i wyżej, a także instytucji wojskowych, celem dokumentowania codziennej działalności pododdziału, oddziału, związku taktycznego i związku operacyjnego lub instytucji wojskowych. Częstotliwość wydawania rozkazu dziennego określa wydający rozkaz³⁰².

W czasie prowadzenia działań bojowych wydawany jest rozkaz bojowy – wytyczne dowódcy, zazwyczaj formalne, wydane podległym dowódcom, w celu skoordynowanego przeprowadzenia operacji. Rozkaz bojowy wydawany jest zazwyczaj w formie pisemnej, graficznej lub na niższych szczeblach dowodzenia drużyna, pluton w formie ustnej. Do zasadniczego rozkazu są wydawane załączniki, które precyzują poszczególne elementy planowania działań bojowych³⁰³.

Biurokratyczność wojska jako instytucji przejawia się w również w zapisach Standardowych Procedur Operacyjnych (SOP) będącymi zestawami instrukcji/procedur opracowanych przez sztaby, w celu pomocy żołnierzom w wykonywaniu rutynowych zadań i operacji.

Standardowe Procedury Operacyjne mają na celu osiągnięcie wydajności, jakości i jednolitości przy jednoczesnym ograniczeniu nieporozumień i niezgodności z regulaminami i innymi wiążącymi przepisami. W wojsku czasami używa się terminu stała, a nie standardowa procedura operacyjna, ponieważ wojskowy SOP odnosi się do unikalnych procedur jednostki, które niekoniecznie są standardem dla innej jednostki. Słowo "standard" może sugerować, że tylko jedna, standardowa procedura ma być stosowana we wszystkich jednostkach³⁰⁴.

Przydatność procedur działania wspólnego dla wszystkich żołnierzy podczas udziału w operacjach w ramach misji zagranicznych pozwala na współdziałanie różnych pododdziałów w komponencie narodowym jak i w wielonarodowych działaniach sojuszniczych. Wspólne sojusznicze procedury są kwintesencją **interoperacyjności** pozwalającej na **wielonarodowe** wspólne szkolenia, ćwiczenia oraz skuteczne wykonywanie przydzielonych zadań podczas misji.

Armia jest środowiskiem społecznym o własnym systemie uwarstwienia. Według Hertza armia nie może być zrozumiana w oderwaniu od całej struktury społecznej, od przemian, jakie w niej zachodzą, od ideologii, jakie w niej panują, od warunków rzeczowych, któ-

³⁰² Wielki Słownik Języka Polskiego 2015 *Rozkaz dzienny*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/31716/rozkaz-dzienny> (dostęp: 06.02.2022 r.)

³⁰³ Regulamin walki Wojsk Lądowych, D.W.Ląd Wewn. 115/2008, Warszawa, 2008, str. 433.

³⁰⁴ Nolen Jeannette L., *SOP, standing operating procedure*, Britannica 2024.

re stanowią jej podłoże. Postawy grup społecznych wobec armii w jakiś sposób kształtują jej oblicze, wpływają na jej charakter społeczny, na jej strukturę, działalność i ideologię. Wojsko istnieje w ramach określonego współżycia międzygrupowego i ta okoliczność ma decydujące znaczenie dla wojska jako jednego z elementów tego współżycia.

Z drugiej jednak strony jak nam przedstawia Hertz nie można tu mówić o oddziaływaniu jednokierunkowym. Albowiem i wojsko wpływa na inne grupy społeczne i wpływ jego sięga niekiedy bardzo daleko. Ten wpływ wojska jest oczywiście zależny od stanowiska, jakie zajmuje ono wśród innych grup społecznych, od stopnia uznawania przez nie jego autorytetu. Innymi słowy, znów dochodzimy tu do zagadnienia struktury społecznej, badanej ze względu na pozycję, jaką w niej zajmuje wojsko wynikające z niej oddziaływanie tego wojska na inne elementy życia społecznego³⁰⁵. Odbija się to w również w codziennym postrzeganiu wojska w społeczeństwie oraz postrzeganiu przedstawicieli tej grupy, często niezależnie od zajmowanego stopnia wojskowego czy stanowiska w hierarchii wojska.

Struktura społeczna często uwidoczniła jest w strukturze i hierarchii stanowisk, ale często może kształtować swój własny system uwarstwienia. Hierarchia stanowisk w wojsku różni się od innych hierarchii biurokratycznych tym, że jest najczęściej wyraźnie rozbita na warstwy społeczne. Istnieje dystans pozycji społecznej między oficerami z jednej strony a podoficerami i szeregowymi z drugiej strony, a także – choć najczęściej w mniejszym stopniu – dystans społeczny między podoficerami i szeregowymi³⁰⁶.

A. Rose opisując strukturę społeczną armii amerykańskiej uważa, że strukturę społeczną armii wyznaczają trzy tradycje; współczesna amerykańska tradycja demokratyczna przejawiająca się w prawie do własności, wolności i równości, średniowieczna tradycja feudalna promująca sztywny podział kastowy i hierarchiczną kontrolę, gdzie istnieją zadawnione tradycje korpusu oficerskiego oraz dystans społeczny oddzielający ich od podoficerów i szeregowych; oraz zmieniająca się doktryna wojskowa stanowiąca zbiór formalnych pisemnych zasad, rozporządzeń i dyrektyw. Autor uważa, że mimo iż teoretycznie zbiór tych formalnych spisanych zasad rządzi armią, przy mocno rozwiniętej demokracji, to tradycja feudalna jest nadal najsilniejsza. Ale pozostałe dwa modyfikują skutki tradycji feudalnej na różne sposoby, a długoterminowy trend wydaje się sprzyjać ich ostatecznej dominacji³⁰⁷.

³⁰⁵ A. Hertz, *Zagadnienie socjologii wojska i wojny*. op.cit., str. 128-129.

³⁰⁶ J.J. Wiatr, *Socjologia wojska*, op.cit., str. 32.

³⁰⁷ A. Rose, *Struktura społeczna armii*. [w] *American Journal of Sociology*, vol. 51, no. 5, University of Chicago Press, 1946, str. 361, <http://www.jstor.org/stable/2771096>.

W „socjalistycznym” Wojsku Polskim po II wojnie światowej czynione były wysiłki zmierzające do likwidacji uwarstwienia armii, czemu jak uważa Jerzy J. Wiatr sprzyjał w zasadzie jednorodny skład socjalny korpusu oficerskiego i masy żołnierskiej. Jednak problem istniał³⁰⁸. Jedną z przyczyn była różnica między wykształconą kadrą zawodową a żołnierzami służby zasadniczej powoływanej do odbycia służby wojskowej z poboru.

Wojsko Polskie w końcówce XX wieku przeszło wielką transformację. Transformacja sił zbrojnych realizowana była na gruncie wielkiej zmiany społeczno-politycznej i ekonomicznej, jaka dokonała się w Polsce po 1989 r. i miała wieloaspektowy i wieloczynnikowy charakter. Czynnikiem następujących zmian było rozwiązanie Układu Warszawskiego, zjednoczenie Niemiec, a następnie rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i demokratyczne przeobrażenia państw Europy Środkowo-Wschodniej. Sformułowanie nowych założeń i podstaw ustrojowych naszego państwa w sposób szczególnie oddziaływało na społeczeństwo, które podlegało wielokierunkowym zmianom. Należy podkreślić, że zmiany te wykreowały zupełnie nowy model życia społeczno-politycznego i gospodarczego, a także zrewolucjonizowały model funkcjonowania sił zbrojnych w państwie (przejście od autonomii do stania się częścią demokratycznego państwa i podporządkowania wszystkim związanym z tym rygorom)³⁰⁹.

W sposób powolny, aczkolwiek konsekwentny dokonywano zmian w przebudowie wewnętrznej struktury armii. Katalizatorem przebudowy armii był zamiar członkostwa w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego - NATO. 12 marca 1999 roku wysiłkiem polskiej dyplomacji rokowania w sprawie wstąpienia Polski do NATO zostały zakończone pomyślnie – Polska, wraz z Węgrami i Czechami została państwem członkowskim NATO³¹⁰. W maju 2000 r. Rada Ministrów przyjęła założenia do opracowania programu rozwoju SZ RP na lata 2001-2006, którego istotną kwestią była przebudowa wewnętrznej struktury kadry zawodowej i zwiększenie stopnia uzawodowienia. Podjęto decyzję o zmianie proporcji między poszczególnymi korpusami kadry, tak aby oficerowie (w tym 40 proc. oficerów starszych i 60 proc. oficerów młodszych) stanowili 1/3 kadry zawodowej, a 2/3 pozostali żołnierze zawodowi.

³⁰⁸ J.J. Wiatr, *Socjologia wojska*, op.cit., str.33.

³⁰⁹ M. Paszkowski, *Profesjonalizacja Sił Zbrojnych RP jako przykład zmian w wielkich grupach społecznych* [w] Program Przebudowy i Modernizacji Technicznej Sił Zbrojnych RP w latach 2001-2006 – Synteza, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001 r., str. 225-226.

³¹⁰ R. Zięba: *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2010, str. 98.

Jednym z ważniejszych przyjętych warunków było również zrównanie stanu ewidencyjnego ze stanem etatowym³¹¹.

Realizacja polityki kadrowej w latach 2001–2006 była podporządkowana przebudowie struktury korpusów kadry. Polegała ona na utworzeniu faktycznie trzech jakościowo nowych korpusów kadry zawodowej; oficerów zawodowych, podoficerów zawodowych i szeregowych zawodowych, przy jednoczesnym zintensyfikowaniu przebudowy ich wewnętrznej struktury oraz opracowaniu warunków legislacyjnych, programowych i organizacyjno-kadrowych, które wdrożono 1 lipca 2004 r. nową ustawą o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych³¹². Ustawa ta wprowadzała nowe zasady rozwoju służbowego żołnierzy zawodowych, zmiany systemu kształcenia i doskonalenia zawodowego oraz opiniowania służbowego, a także nowy system uposażeń. Dała podstawy do przebudowy struktury kadry zawodowej, a tym samym do wyraźnego oddzielenia funkcji w poszczególnych korpusach kadry (wyraźna gradacja stanowisk i stopni wojskowych stosownie do pełnionych funkcji) oraz uzawodowienia Sił Zbrojnych RP³¹³. Ustawa określiła także minimalne wymagania w zakresie wykształcenia niezbędne do wyznaczenia na pierwsze stanowisko służbowe w korpusach kadry zawodowej Sił Zbrojnych w stosunku do: szeregowych zawodowych - posiadanie wykształcenia gimnazjalnego, zasadniczego zawodowego lub zasadniczego branżowego; podoficerów zawodowych - posiadanie wykształcenia średniego lub średniego branżowego a dla oficerów zawodowych - posiadanie tytułu zawodowego magistra lub równorzędnego³¹⁴.

Jednocześnie następowało powolne wygaszanie zasadniczej służby wojskowej z poboru., a 1 stycznia 2010 zasadnicza służba wojskowa została prawnie zawieszona. Ostatni pobór do wojska odbył się w roku 2008, a ostatnie wcielenie do wojska w ramach tego poboru od 2 do 4 grudnia 2008. Zwolnienie z zasadniczej służby wojskowej ostatnich poborowych odbyło się w sierpniu 2009 r.³¹⁵

Mimo, że zrezygnowano z zasadniczej służby wojskowej to posiadanie odpowiedniego wykształcenia oraz kwalifikacji, a co za tym idzie otrzymywania odpowiednich gratyfikacji finansowych za pełnioną służbę jest czynnikiem powodującym uwarstwienie w tej grupie społecznej i przyczynkiem dalszych badań.

Armia jest grupą bojową, zorganizowaną dla zwycięskiej walki. Ta cecha ma charakter funkcjonalny, wiąże się bowiem ze szczególnym przeznaczeniem armii. Cechy grupy bo-

³¹¹ M. Paszkowski, *Profesjonalizacja Sił Zbrojnych RP*, op. cit., str. 229.

³¹² Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, Dz.U.2019.330 j.t.

³¹³ Marek Paszkowski, *Profesjonalizacja Sił Zbrojnych RP*, op.cit.,str.231-232.

³¹⁴ Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, art. 36.

³¹⁵ Komunikaty MON, <http://archiwum2013.mon.gov.pl/pl/arttykul/6207.html>. (dostęp 09.02.2022 r.)

jowej to szczególnie wewnętrzna zwartość i solidarność, swoiste poczucie honoru i duma grupowa, obawa przed ingerencją niepowołanych intruzów - dają się zrozumieć tylko na gruncie analizy funkcji, jakie armia ma do spełnienia. W dobie pokoju ogromny wysiłek armii poświęcony jest przygotowaniu się na ewentualność wojny, której termin nie jest znany. W odróżnieniu więc od pozostałych instytucji społecznych armia wykonuje funkcje wprowadzić doniosłe, ale przez długie okresy pozostające poza ramami normalnych, codziennych zadań rozwiązywanych przez społeczeństwo³¹⁶.

W Wojsku Polskim funkcjonalność armii jako grupy bojowej wynika z zapisów mówiących, że Siły Zbrojne RP są podstawowym elementem systemu obronności kraju³¹⁷. Służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic³¹⁸. Siły Zbrojne Rzeczypospolitej mogą być użyte także poza granicami państwa, reguluje to ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa i w myśl art. 2 oznacza obecność jednostek wojskowych poza granicami państwa w celu udziału w:

1. Konfliktach zbrojnym lub dla wzmocnienia sił państwa albo państw sojusznicznych,
2. Misji pokojowej,
3. Akcji zapobieżenia aktom terroryzmu lub ich skutkom.

O użyciu jednostek wojskowych poza granicami państwa postanawia Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek;

1. Rady Ministrów w sytuacjach dotyczących udziału w konflikcie zbrojnym lub dla wzmocnienia sił państwa albo państw sojusznicznych oraz udziału w misji pokojowej oraz,
2. Prezesa Rady Ministrów do udziału w akcji zapobieżenia aktom terroryzmu lub ich skutkom.

O podjętym postanowieniu Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej niezwłocznie informuje Marszałków Sejmu i Senatu³¹⁹. Użycie Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w Afganistanie regulowało „Postanowienia Prezydenta RP z dnia 20 listopada 2001 r. o użyciu Polskiego Kontyngentu Wojskowego w składzie Sił Sojusznicznych w Islamskim Państwie Afganistanu,

³¹⁶ Relacji cywilno-wojskowe na gruncie wypełniania funkcji społecznych w czasie pokoju opisane są w książce D. Czekaja *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną. Studium socjologiczne. op. cit.*

³¹⁷ Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2021 r. poz. 372, 1728.) art.3..

³¹⁸ Konstytucja RP art.26.

³¹⁹ Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, Załącznik do obwieszczenia Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2021 r. (poz.396) art.3.

Republice Tadżykistanu i Republice Uzbekistanu oraz na Morzu Arabskim i Oceanie Indyjskim, M.P. nr 42, poz. 674, z późn. zm.2001”. Mandat użycia Wojska Polskiego w Afganistanie był kolejno przedłużany postanowieniami Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Aby wykonać stojące przed Siłami Zbrojnymi Rzeczypospolitej Polskiej zadania wojsko musi więc posiadać dyspozycyjnych, przeszkolonych, przygotowanych i gotowych do działań żołnierzy, zarówno wewnątrz kraju jak i poza jego granicami.

1.3. Bazy wojskowe jako instytucje totalne

Komponenty wojskowe uczestnicząc w misjach oraz operacjach poza granicami państwa przebywają w bazach wojskowych, często izolowanych od społeczeństwa zamieszkującego dane terytorium. W socjologii nazywamy je „instytucjami totalnymi”. Określenie „instytucja totalna” do socjologii wprowadził Erving Goffman³²⁰, amerykański socjolog i pisarz. Według Goffmana instytucja totalna to placówka, której “stopień zamknięcia lub, inaczej mówiąc totalizacji symbolizuje bariera, która odgradza członków tych organizacji od możliwości uczestnictwa w stosunkach społecznych ze światem zewnętrznym, a którą tworzy system przeszkód materialnych stawianych w realnie istniejących zakładach, takich jak zamknięte drzwi, wysokie mury, druty kolczaste, skalne urwiska, wody, lasy i bagna”³²¹. Z analizy powyższej wynika, że instytucja totalna musi być wyraźnie odłączona od świata zewnętrznego. Goffman wskazuje na odłączenie fizyczne, które mogą stanowić mury, drzwi czy druty kolczaste, ale również przeszkody stworzone przez przyrodę takie jak skalne urwiska, wody, lasy i bagna.

Bariery, jakimi separuje się instytucja totalna od świata nie muszą mieć tylko charakteru fizycznego, jak na przykład wspomnianych już murów, lecz mogą mieć charakter obyczajowo-psychologiczny. Większość instytucji o charakterze totalnym oprócz stosowania regulaminów, norm i zakazów, regulujących każdy aspekt funkcjonowania, separuje związane z nimi osoby poprzez wykorzystanie jednolitego ubioru, kulturę lub silne uzależnienie finansowe³²².

Podstawową cechą współczesnych społeczeństw jest rozdział miejsca spania, zabawy i pracy. Przebywamy w tych miejscach z odmiennymi osobami, podlegamy odmiennym autorytetom i różnym planom działania. Zasadniczą cechą instytucji totalnych jest przełamanie

³²⁰Erving Goffman (1922-1982) – amerykański socjolog i pisarz pochodzenia kanadyjskiego. W pracy *Asylums* wydanej w 1961 określił koncepcję instytucji totalnej.

³²¹E. Goffman, *Instytucje totalne*, op. cit. str.14.

³²²D. Czekaj, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną*, op. cit. str. 58-59.

tych barier, które oddzielają te trzy dziedziny życia³²³, więc cechą charakterystyczną instytucji totalnej jest to, że,

- 1) całe życie ich mieszkańców toczy się w jednym i tym samym miejscu i podlega tej samej jedynej władzy;
- 2) we wszystkich fazach codziennej działalności ich członkowie pozostają w bezpośrednim towarzystwie dużej liczby innych członków. Wszyscy oni traktowani są jednakowo, muszą pracować razem i wykonywać te same czynności;
- 3) cały ich dzień jest ściśle zaplanowany, tak że jedna czynność w wyraźnie przewidzianym czasie przechodzi w drugą. Plan ten narzucony jest z góry przez system formalnych rozporządzeń, a jego przestrzeganie pilnuje zespół nadzorców;
- 4) poszczególne czynności są przymusowe i stanowią część jednego planu ogólnego, którego celem jest realizacja oficjalnych zadań danej instytucji³²⁴.

Goffman uznał, że instytucje spełniające te cechy charakterystyczne można pogrupować na instytucje jakimi są :

- 1) instytucje stworzone w celu niesienia pomocy osobom niepełnosprawnym i przy tym nieszkodliwym. Są to domy opieki dla niewidomych, dla osób w podeszłym wieku, a także sierocińce i przytulki dla ubogich;
- 2) placówki opiekujące się osobami, które nie radzą sobie, a jednocześnie mogą być niebezpieczne dla otoczenia e sposób przez siebie niezawiniony. Do tej kategorii należą sanatoria przeciwgruźlicze, szpitale dla chorych psychicznie i leprozoria;
- 3) organizacje powołane do ochrony społeczeństwa przed osobami, które stanowią dlań potencjalne zagrożenie. Mając na względzie dobro społeczne, izoluje się takie osoby w więzieniach, zakładach karnych, obozach dla jeńców wojennych i obozach koncentracyjnych;
- 4) instytucje powołane w celu lepszego wykonywania zadań przypominających pracę, dla których uzasadnieniem są wymogi instrumentalne. Są to koszary, statki, szkoły z internatem, obozy pracy, kolonie oraz wielkie rezydencje i posiadłości, gdy rozpatruje się je z punktu widzenia osób mieszkających w wydzielonych pomieszczeniach dla służby;

³²³ E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych*, op. cit. str. 151.

³²⁴ *Ibidem*, str. 151-152.

- 5) placówki będące miejscem ucieczki od świata, służące często jako ośrodki praktykowania ćwiczeń duchowych czy religijnych. Są to opactwa, klasztory, żeńskie szkoły przyklasztorne i męskie monastypy³²⁵.

Taka charakterystyka instytucji totalnej jest zgodna z zasadami funkcjonowania wojska i umiejscawia ją w czwartej z pięciu wyróżnionych w swych rozważaniach przez Goffmana instytucji totalnych. Według Baranowskiej odnosząc się do wojska, instytucje totalne służą celom instrumentalnym, aby lepiej wykonywać zadania, przypominające prace, jak w przypadku koszar, baz i szkół wojskowych³²⁶.

Oczywiście niektóre cechy instytucji totalnej sformułowane ponad 50 lat temu przez Goffmana nie przystają do dzisiejszej codzienności, jednak kusząc się na ich lekką aktualizację można z powodzeniem posłużyć się współcześnie nimi do opisu funkcjonowania wojska jako instytucji totalnej³²⁷.

Wojsko, a szczególnie żołnierze służby zasadniczej w czasie jej trwania, a obecnie żołnierze zawodowi podczas szkolenia poligonowego, wyjazdów na misje czy operacji pokojowych poza granicami kraju przebywają w koszarach/bazie wojskowej. Całość życia i funkcjonowania ograniczona jest do terenu wyznaczonego granicą poligonu lub ogrodzeniem zewnętrznym bazy. Wjazd i wyjazd poza wyznaczony teren jest ściśle regulowany i kontrolowany, szczególnie na misjach zagranicznych, gdzie wiąże się to dodatkowo z zagrożeniami dla życia czy zdrowia. Wewnątrz baz i na poligonach tok życia jest szczególnie ustalony i narzucony porządkiem dnia, który reguluje godzinę pobudki, czas posiłków i zajęć oraz czas na spoczynek³²⁸.

Wojsko zapewnia wszystko od ubrania, poprzez posiłki, do posług religijnych i wsparcia psychologicznego. Zapewnia ochronę zdrowia poprzez opiekę wojskowych lekarzy i wojskowe placówki medyczne. Oczywiście w czasie służby i pracy w garnizonie, kiedy nie realizuje się szkolenia w trybie dwudziestoczterogodzinnym, kontrola wojska jako instytucji nad jej członkami nie jest tak szeroka. Niemniej wejście do koszar odbywa się na podstawie systemu przepustkowego, a same koszary są terenem strzeżonym o ograniczonym

³²⁵ *Ibidem* str.14-15.

³²⁶ A. Baranowska, *Człowiek w instytucji totalnej. Społeczne aspekty służby polskich żołnierzy poza granicami kraju*. ZW Nomos, Kraków, 2013.

³²⁷ Krytykę zdefiniowanej instytucji totalnej przez Goffmana podejmuje się Łukasz Posłuszny w artykule *Instytucje totalne dzisiaj: stan badań, krytyka, rekonfiguracje*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, *Studia Socjologiczne* 2017, 4 (227).

³²⁸ D. Czekaj, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną*, *op.cit.* str.59.

dostępie osób postronnych, a żołnierze zwłaszcza osoby funkcyjne mogą być wezwani do jednostki o każdej porze dnia i nocy³²⁹.

Trzymając się kryteriów i cech charakterystycznych instytucji totalnej według Goffmana opiszmy jedną z baz wojskowych w Afganistanie.

Kwatera Główna Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa – ISAF znajdowała się w centrum Kabulu w tak zwanej „zielonej strefie”, gdzie mieściły się główne budynki administracji rządu afgańskiego, placówki zagraniczne oraz baza wojsk amerykańskich. Już sama „zielona strefa” była dzielnicą silnie strzeżoną i monitorowaną przez wojska koalicyjne.

Obszar bazy zajmował około piętnastu hektarów powierzchni, o długości około pół kilometra i szerokości do trzystu metrów otoczony wysokim betonowym murem, całkowicie odizolowanym od świata zewnętrznego. Dodatkowo wewnątrz obszar bazy został podzielony na mniejsze kwartały otoczone betonowymi płytami oraz zasiekami z koncentryny. Do bazy prowadziła brama wjazdowa, przy której umieszczony był posterunek wartowniczy. Wjazd do bazy był możliwy tylko po kontroli dokumentów oraz pojazdów przez żołnierzy ochrony. Poza bazę można było wyjechać tylko w celu wykonywania zadań służbowych, w celach prywatnych dla żołnierzy był kategoryczny zakaz opuszczania bazy. Dużą część obszaru zajmował stadion piłkarski - na obrzeżach, którego co piątek rozkładali swe stragany miejscowi handlarze, parking oraz park zwany „Destille Garden”. Pozostała część została podzielona na część usługowo-mieszkalną oraz poszczególne Centra Dowodzenia. Baza wojskowa została zbudowana w większej części z kontenerów. Została również zaadoptowana do użytku niewielka ilość budynków pozostałych po byłym klubie sportowym. Gdzieś między budynkami znajdowały się duże bunkry służące jako schrony. Budynki mieszkalne otrzymały nazwy związane z miastami, z których pochodziły trzony wzmacniające Dowództwo w poszczególnych półrocznych zmianach. Były, więc tutaj budynki o nazwach „Ankara”, „Ramstein”, „Brunssum”, „Strasbourg”, „Neapol”, był też „Szczecin”, bo właśnie od lutego do sierpnia 2007 roku Dowództwo ISAF było wzmocnione stu sześćdziesięcioma żołnierzami Wielonarodowego Korpusu Północno-Wschodniego stacjonującego w Szczecinie. W obszarze bazy przebywało około dwóch tysięcy mieszkańców. Miesz-

³²⁹ Ibidem, str.59-60.

*kańcy do swej dyspozycji mieli określoną przestrzeń ograniczoną barierami fizycznymi, a ich działalność podlegała zwierzchniej władzy wojskowej*³³⁰.

We wszystkich fazach codziennej działalności żołnierze pozostawali w bezpośrednim towarzystwie innych żołnierzy, którzy byli traktowani podobnie, razem pracowali wykonywali określone działania operacyjne, przygotowywali dokumenty sztabowe według ustalonych wzorców, oparte na ustalonej analizie zagrożeń, i od których wymagało się wykonywania tych samych czynności w wymaganym czasie. Żołnierze razem spożywali posiłki także w określonym czasie, mogli uczestniczyć we wspólnych rozrywkach oraz mieszkali i spali w określonym miejscu, w zależności od posiadanego stopnia wojskowego w jedno lub wieloosobowych pomieszczeniach.

Codzienne zajęcia miały określony rozkład ujęty w jednolity i racjonalny plan konstruowany do realizacji celów przyjętych przez Dowództwo i Sztab ISAF i narzucony przez Dowódcę. Przedsięwzięcia określone w planie w wyraźnie zaznaczonym czasie przechodziły w kolejne po sobie czynności w tak zwanym systemie informacyjno-decyzyjnym (*Command and Control System – C2*), w którym dowódca był wspomagany w wykonywaniu nałożonych nań zadań przez wyspecjalizowane komórki sztabowe, w skład których wchodził oficerowie sztabowi oraz personel podoficerski. System informacyjno-decyzyjny ujęty w cyklu dobowym zapewniał dwukierunkowy przepływ informacji pomiędzy dowódcą oraz podległymi jednostkami wojskowymi. Celem sztabu wojskowego było przede wszystkim dostarczanie dokładnych i aktualnych informacji, na których opierały się decyzje Dowódcy³³¹.

Codzienna moja praca rozpoczynała się poranną odprawą o siódmej trzydzieści w sali odpraw. W odprawie brali udział szef CJ2, jego zastępca, szef JIC, szefowie komórek regionów: stolica, wschód, zachód, północ, południe, Przygraniczny Region Pakistanu, targeting, bezpieczeństwo, komórka antynarkotykowa i inne. Celem tej odprawy było zapoznanie z działalnością przeciwnika w nocy. Sytuację oraz wnioski referowali dyżurni zmiany nocnej. W odprawie o godzinie dziesiątej, którą prowadził szef Połączonego Centrum Rozpoznania były stawiane zadania do realizacji bieżącej lub terminowej. Następna odprawa codzienna o siedemnastej trzydzieści dotyczyła podsumowania działalności bieżącej. W czasie

³³⁰ Obserwacje własne autora opracowania zawarte w opracowaniu: *Czerwone pola Afganistanu*, Drukarnia Creative Partner, Rzeszów 2019.

³³¹ Patrz też, Praca zbiorowa pod redakcją J. Krecikija i J. Wołęjszo, *Podstawy dowodzenia*, AON, Warszawa 2007, str. 60-65.

tej odprawy prowadzonej przez szefa CJ2 przedstawiałem codzienną działalność komórek antynarkotykowych w Afganistanie oraz wnioski.

Czas pomiędzy godziną ósmą rano a siedemnastą wieczorem przeznaczony był na pracę własną. W tym czasie musiałem przeczytać wszystkie raporty przychodzące z terenu, zrobić ich analizę oraz przemyśleć wnioski. Przygotowywałem również tygodniowy materiał kompilacyjny, który kończyłem w sobotę. W niedzielę był sprawdzany przez przełożonych i wysyłany do dowództwa NATO. Z tego też materiału przygotowywałem tygodniową prezentację, wysyłaną również do dowództwa oraz prezentowaną dla sztabu ISAF. W każdą środę o siedemnastej odbywała się telekonferencja, w której oprócz ISAF udział brały komórki rozpoznawcze Dowództwa NATO w Europie i Azji³³².

Z góry narzucone poszczególne obowiązkowe działania stanowiły część jednego planu ogólnego, którego celem była realizacja oficjalnych zadań Dowódcy ISAF i wypełniania powierzonej misji.

Tak jak Goffman uważał, że jedną z najważniejszych cech instytucji totalnej jest podział na personel i podwładnych, inną powiązanie z pracą³³³, tak w bazie wojskowej był podział na przełożonych i podwładnych, oficerów i podoficerów oraz szeregowych. Pomiedzy przełożonymi a podwładnymi istniał dystans obwarowany formalnymi przepisami. Proces komunikacji przyjmował tutaj ściśle określone formy i przepisy – obowiązywała tzw. droga służbowa. W dół spływały rozkazy i polecenia służbowe, w górę płynęły raporty i meldunki o ich wykonaniu. Charakterystyczne jest również to, że podwładni pozbawieni byli wiedzy na temat decyzji dotyczących ich losu, co zapewniało kierownictwu wyraźne zdystansowanie się od podwładnych i wyraźną nad nimi kontrolę³³⁴.

Dystans był widoczny między oficerami a podoficerami i szeregowymi, gdzie ci pierwsi wykonywali prace priorytetowe, często wymagające posiadania dużych kwalifikacji i umiejętności analitycznych, a drudzy zaś stanowiący personel pomocniczy, wykonywali prace niezbędne, lecz niewymagające dużych kwalifikacji np. proste czynności administracyjne czy techniczne.

Dla wielu żołnierzy baza stanowiła miejsce, gdzie przebywali poza wykonywaniem podstawowego obowiązku, jakim była działalność operacyjna. Żołnierze dużą część czasu poświęcali na realizacji narzuconego planu działalności poza bazą wojskową uczestnicząc

³³² Obserwacje własne autora opracowania, *op.cit.*

³³³ E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych*, *op.cit.* str. 153.

³³⁴ A. Baranowska, *Proces kształtowania się tożsamości w instytucji totalnej na przykładzie żołnierzy - mieszkańców obozu Babilon w Iraku*, str.23-24.

w patrolach, ochronie konwojów, jak również w działaniach instytucjonalnych na rzecz wzmacniania bezpieczeństwa i zabezpieczenia ekonomicznego bytu mieszkańców Afganistanu.

Instytucja totalna oraz warunki służby wojskowej w sytuacjach ekstremalnych, przy wysokim zagrożeniu ze strony przeciwnika jak też odmiennych warunków geograficznych i kulturowych wymagają odpowiedniego dostosowania do zaistniałej sytuacji.

W tak określonym środowisku mogą zachodzić pewne procesy i zjawiska społeczne. Niezależnie od tego czy pracy w tym zamkniętym środowisku jest dużo czy też mało, to system zajęć przyjęty w instytucji totalnej musi demoralizować jednostkę, bo praca w pewnym momencie staje się rutynowa i nudna. Często zaczynają występować zachowania będące objawem buntu lub oznaką sprzeciwu³³⁵.

Żołnierze w wyniku presji zewnętrznych zachodzących w instytucji totalnej jaką jest baza wojskowa oraz poddani w toku wewnętrznych przemian stosują różne mechanizmy adaptacji do istniejących, narzuconych warunków egzystencji.

Przenosząc teorię Goffmana na grunt wojskowy i odnosząc się do instytucji totalnej jaką są bazy wojskowe żołnierze mogą przyjąć różnorodne taktyki przystosowania.

Taktykę wycofania się z sytuacji. Zachodzi to wtedy, kiedy żołnierz przestaje interesować się czymkolwiek, poza tym co go bezpośrednio otacza i nie zwraca uwagi na obecność innych.

Taktykę buntu. Kiedy żołnierz świadomie prowokuje instytucję oraz swoich przełożonych odmawiając wszelkiej współpracy, przyjmuje postawę zdecydowaną i bezkompromisową, a niekiedy wykazuje też wysokie buntownicze morale.

Taktykę zadomowienia (*colonization*). W tym wypadku dla żołnierza wycinek świata zewnętrznego, jaki stwarza instytucja, zostaje utożsamiany z całością, więc stara się zbudować sobie – w ramach możliwości stwarzanych przez instytucję – stabilną, dającą względne zadowolenie egzystencję. Doświadczenia świata zewnętrznego przekonują, że warto żyć nawet wewnątrz instytucji, dzięki czemu znika napięcie między dwoma tymi światami, krzyżując zamiary instytucji, których racja bytu jest odczuwana przez ludzi sprzeczność między nimi.

Taktyka konwersji. Żołnierz – konwertyta wydaje się przejmować wszelkie poglądy przełożonych i założeń instytucji i stara się grać rolę podwładnego doskonałego. W odróżnieniu od zadomowionych, którzy przy użyciu dostępnych im ograniczonych środków sta-

³³⁵ E. Goffman, *Instytucje totalne*. op. cit. str.21.

rają się uzyskać dla siebie maksimum możliwej swobody, konwertyta przyjmuje postawę bardziej zdyscyplinowaną, moralistyczną. Stara się uzyskać opinię człowieka, którego regulaminowy entuzjazm jest zawsze do dyspozycji przełożonych. Podlizując się przełożonym stara się nieustannie „zarabiać na awans”³³⁶.

1.4. Mechanizmy adaptacyjne do życia w instytucji totalnej według Roberta Mertona

Inną koncepcję adaptacyjną przedstawił Robert K. Merton. Koncepcja Mertona odnosi się także do instytucji silnie zinstytucjonalizowanych jakimi są instytucje totalne i związana jest z Durkheimowskim pojęciem anomii³³⁷, lub „brakiem norm” i odnosi się do sytuacji, w której typowe normy kierujące zachowaniem nie są już dłużej odpowiednie ani skuteczne³³⁸. Normy społeczne z reguły powstają w toku historycznego rozwoju społeczeństwa, tworząc granice dopuszczalnych standardów postępowania.

Tak więc, normy społeczne to przepisy wskazujące, jak jednostki powinny zachowywać się w danej społeczności czy grupie. Normy społeczne to zasady aprobowane przez większość członków danej grupy lub społeczeństwa, określające, jakie zachowanie jest w danej sytuacji społecznie akceptowane lub społecznie nie akceptowane, wskazują adresatom, jak powinni postępować w określonych okolicznościach i jakiego postępowania powinni się wystrzegać³³⁹.

Merton używa pojęcia anomii przede wszystkim w kategoriach oddziaływania struktury społecznej na jednostki. Jeśli w społeczeństwie istnieje systematyczna niezgodność pomiędzy celami, do których aspirują jednostki, a środkami, których dostarcza im społeczeństwo do realizacji tych celów – społeczeństwo znajduje się w stanie anomii. Skutkiem anomii jest obniżenie zdolności społeczeństwa do kształtowania odpowiednich zachowań. Na tej podstawie Merton twierdził, że na skutek **napięcia strukturalnego**, jakie wynika z braku

³³⁶ Porównaj: E. Goffman, 1975. *Charakterystyka instytucji totalnych*, op. cit. str.162-164.

³³⁷ **Anomia** – dezintegracja społeczna, stan, w którym ludzie (jednostki i całe grupy społeczne) nie przestrzegają przyjętych w danej społeczności norm, które regulują jej działanie; chaos aksjologiczny wywołany zmianami społecznymi. Do socjologii pojęcie anomii wprowadził Émile Durkheim (1858-1917). Nie jest przy tym jasne – wbrew spotykanym czasem w literaturze przedmiotu opiniom – czy Durkheim rzeczywiście jest twórcą socjologicznego pojęcia anomii. Już za jego życia także inni socjologowie i filozofowie używali tego terminu w odniesieniu do rozbitcia tradycyjnych norm i wartości społecznych i rodzinnych w XIX wieku. Durkheim nie używał słowa w formie greckiej, ale francuskiej – anomie. Dziś nie tylko w języku francuskim, ale także angielskim i niemieckim forma anomie (Anomie) jest częstsza, niż forma anomia. Anomia w ujęciu Durkheima opisuje stan społeczeństwa rozumianego jako system, nie stan jednostek – choć jednostki są nią oczywiście bezpośrednio dotknięte. [Anomia | socjologia | Durkheim, Merton, inne koncepcje | ENCENC](#), (dostęp 14.08.2022 r.)

³³⁸ R. K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa, PWN, 1982, str. 198-199.

³³⁹ E. Moczuk, K. Bajda, *Problemy i zjawiska patologiczne w społeczeństwie tradycyjnym i nowoczesnym – Studium socjologiczno-kryminologiczne*, Wydawnictwo URZ, Rzeszów 2016, str.136.

jasnych związków między kulturowo zalecanymi celami a środkami, którymi dysponuje społeczeństwo do osiągnięcia tych celów powstaje dewiacja. Powodem jest niedopasowania jednostki, która w trakcie procesu socjalizacji nauczyła się, czego oczekuje od niej społeczeństwo (celów), i nie realizuje tego, bo społeczeństwo nie może często spełniać jej oczekiwań z braku odpowiednich środków. Tak więc w kręgu zainteresowania Mertona stają się procesy zaburzeń procesu adaptacji, czyli powstawania adaptacji dewiacyjnej, jednakże dewiacje nie są dla niego czymś patologicznym, lecz odzwierciedleniem napięcia powstałego z oddziaływania struktury społecznej na jednostkę³⁴⁰.

Aby wyjaśnić definicję dewiacji, zakłada się, że większość ludzi na ogół stosuje się do norm społecznych i je przestrzega. Jest tak dlatego, że doświadczyli procesu socjalizacji, oraz dlatego, że w społeczeństwie istnieją struktury kontroli społecznej (w wojsku np. regulaminy, żandarmeria wojskowa czy też wzorce kulturowe). Dzięki nim w społeczeństwie (w bazie wojskowej) dominuje przewidywalność i regularność działań. Jednakże często niektórzy ludzie (żołnierze) niestosują się do ogólnie przyjętych norm, wytycznych czy zasad. W rezultacie ich działania wykazują zachowanie dewiacyjne³⁴¹.

Według Mertona, jeżeli cele jednostki nie są zgodne z celami społeczeństwa i nie może ich realizować to w związku z tym jednostka staje przed wyborem. Może wybrać rezygnację z osiągnięcia celów, które stawia przed nią społeczeństwo, a więc zrezygnować z „dobrego życia”, albo dążyć do tych celów za pomocą środków uznawanych przez to samo społeczeństwo za niewłaściwe czy pozaprawne. Założenie to potwierdza obieguwa maksyma Machiavellego³⁴² „cel uświęca środki”. Machiavelli formułując tą słynną maksymę mógł nie przypuszczać, jak wiele nadużyć i łamanie prawa zostanie usprawiedliwionych nadrzędnym dobrem celu, który chcemy osiągnąć.

Przykładem zbiorowym działania jednostek społecznych niezgodnym z zakładanymi celami kulturowymi a przyjętymi środkami do ich osiągnięcia może być wydarzenie w wiosce Nangar Khel, które miało miejsce 16 sierpnia 2007, w prowincji Ghazni, gdzie znajdowała się jedna z baz Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie. W wyniku wjechania w godzinach porannych na minę pułapkę pojazdu ISAF koło miejscowości Nangar Khel zostały uszkodzone dwa pojazdy. Kilka godzin po tym zdarzeniu na miej-

³⁴⁰ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, Poznań 1992, str.113.

³⁴¹ *Ibidem*, str. 109-110.

³⁴² Niccolò di Bernardo dei Machiavelli – prawnik, filozof, pisarz społeczny i polityczny, historyk i dyplomata florencki, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli renesansowej myśli politycznej. W traktacie o sprawowaniu władzy pt. *Książe*, zawarł tę sławną maksymę, który sprawiła, że od jego nazwiska powstał termin machiawelizm - synonim bezwzględnego postępowania w myśl hasła „cel uświęca środki”.

sce został skierowany patrol. Żołnierze polscy przeprowadzili ostrzał wioski wielkokalibrowym karabinem maszynowym i granatami moździerzowymi kal. 60 mm, w wyniku którego śmierć poniosło sześć osób, trzy zostały ciężko ranne. Wśród poszkodowanych znajdowali się mężczyźni, kobiety i dzieci³⁴³. Ciężko rannych przewieziono później na leczenie do Polski, a rodzinom zabitych wypłacono odszkodowania.

Niezgodność zakładanych celów jakie stawiała przed żołnierzami misja stabilizacyjna wynikały z nieadekwatnych do sytuacji środków podjętych przez żołnierzy polskich. Środki podjęte przez żołnierzy polskich wykraczały poza regulaminowe działania i prawo użycia broni podczas działań w pokojowej misji stabilizacyjnej, gdyż głównym celem obecności koalicji sił międzynarodowych w Afganistanie było ustabilizowanie sytuacji wewnętrznej, poprawa warunków bezpieczeństwa oraz wsparcie dla władz lokalnych, co miało ułatwić normalizację życia w tym kraju. Działania te wykraczały również poza przepisy prawa ujęte w konwencji haskiej oraz genewskiej chroniące ludność cywilną oraz miejscowości niebronione³⁴⁴. Przykład ten można zaliczyć do *innowacji*, jednego z typów adaptacji według Mertona przedstawionych poniżej. Konsekwencja takiego postępowania doprowadziła w rezultacie do działań przestępczych, a żołnierze biorący udział w tym wydarzeniu zostali ukarani.

Tabela 1 Typologia reakcji adaptacyjnych według Mertona³⁴⁵

Typ reakcji	Cele kulturowe	Zinstytucjonalizowane środki
Konformizm	+	+
Innowacja	+	-
Rytualizm	-	+
Wycofanie	-	-
Bunt	+/-	+/-

Legenda: + oznacza akceptację - oznacza odrzucenie, +/- oznacza odrzucenie wartości i zastąpienie ich nowymi.

Merton wyróżnia pięć dróg (typów adaptacji społecznej, rodzajów przystosowania indywidualnego), którymi może podążać jednostka tym dotknięta. Typologia ta opiera się na prostej i przejrzystej konstrukcji typów, która uwzględnia dwa wymiary: zaangażowania w

³⁴³ RPO, Konferencja prasowa, Wydarzenia z Nangar Khel, 21 listopada 2007 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/1195650789.pdf> (dostęp: 19.09.2022 r.)

³⁴⁴ Ibidem, Komunikat prasowy Naczelnej Prokuratury Wojskowej 14.11.2007.

³⁴⁵ R. K. Merton, *American Sociological Review*, op.cit. str. 676.

cele kulturowe społeczeństwa i akceptacji instytucjonalnie żądanych norm, i są to konformizm, innowacja, rytualizm, wycofanie się i bunt³⁴⁶.

Konformizm w społeczeństwie ustabilizowanym zarówno wobec celów kulturowych, jak i środków zinstytucjonalizowanych jest reakcją najbardziej typową i szeroko rozpowszechnioną. Oznacza stosowanie przez jednostkę jedynie środków kulturowo i społecznie usankcjonowanych, legalnych. Gdyby tak nie było, równowaga i ciągłość społeczeństwa nie mogły być utrzymane. Sieć oczekiwań, która wytwarza każdy porządek społeczny, podtrzymywana jest przez typowe zachowanie jej członków, konformistyczne wobec ustalonych, choć może zmieniających się w dłuższych odcinkach czasu, wzorów kulturowych. W gruncie rzeczy, dlatego tylko możemy mówić o zbiorowości ludzkiej jako o społeczeństwie, że zachowania zorientowane są zazwyczaj na podstawowe wartości społeczne. Jeśliby nie istniał jakiś zbiór wartości podzielanych przez oddziaływające na siebie jednostki, to istniałyby stosunki społeczne – jeżeli można nazwać w ten sposób nie uporządkowane interakcje – lecz nie społeczeństwo³⁴⁷.

Konformizm jest więc reakcją typową, od której odstępstwa Merton nazywa zachowaniami dewiacyjnymi. Do nich zaliczymy innowację, rytualizm, wycofanie i bunt.

Innowacja stanowi pierwszą formę zachowań dewiacyjnych i oznacza odrzucenie praktyk instytucjonalnych przy jednoczesnym zachowaniu celów kulturowych. Innymi słowy zachowujemy cel, ale reguły do osiągnięcia celu przyjmujemy swoje. Postawa taka prowadzi często do zachowań przestępczych, które określane są za pomocą pojęć – przestępstwo i wykroczenie i przyjmują ją najczęściej osoby, które mają nikłe szanse realizacji celów społecznych w inny sposób. Ponieważ formalne kryteria tego rodzaju dewiacji wyznacza prawo to są one stosunkowo widoczne i łatwo stają się przedmiotem badań. Pojęcia przestępstwo i wykroczenie mogą zaciemniać niż rozjaśniać nasze rozumienie wielkiej różnorodności zachowań dewiacyjnych, do których się odnoszą, aczkolwiek zróżnicowanie tych pojęć wymaga rozmaitych wyjaśnień przyczynowych. Istnieje tendencja do tego, aby przy oznaczeniu klasy zachowań terminem przestępczość koncentrować się przede wszystkim na podobieństwach tworzących syndromy lub nie tworzących ich między poszczególnymi rodzajami zachowań przypisanych tej ich klasie. Zachowania określane zazwyczaj jako kryminalne lub przestępcze są z socjologicznego punktu widzenia zgoła od siebie od-

³⁴⁶ R. K. Merton, *American Sociological Review*, Vol. 3, No. 5. (Oct. 1938), str. 672-682.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224%28193810%293%3A5%3C672%3ASSAA%3E2.0.CO%3B2-8>
(dostęp: 15.08.2022 r.)

³⁴⁷ R. K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa, PWN, 1982, str. 204.

mienne i zróżnicowane stanie się rzeczą jasną, iż w rozpatrywanej tu teorii bynajmniej nie usiłuje się uwzględnić wszystkich form takich zachowań dewiacyjnych. Proces społeczny wiążący anomię i zachowania dewiacyjne w celu ulokowania problemu w odpowiednim kontekście teoretycznym konieczne jest ujęcie powstania i rozwoju anomii jako wypadkowych przebiegu procesu społecznego a nie po prostu jego stanu akurat zaistniałego. Anomia się powiększa i ludzie, którzy w odpowiedzi na względnie słabą anomię na początku nie podejmowali zachowań dewiacyjnych zaczynają to robić, w miarę jak się ona rozszerza. Stwarza to kolei sytuacje jeszcze silniejszej anomii dla następnych początkowo mniej podatnych jednostek znajdujących się w systemie społecznym można więc powiedzieć że anomia oraz rosnące nasilenie zachowań dewiacyjnych współdziałają w dynamicznym procesie społecznym i kulturowym współdziałanie to przynosi skumulowane zabójcze dla struktury normatywnej konsekwencje, o ile się nie pojawiają przeciwdziałające mechanizmy kontroli. Jest, zatem niezmiernie istotne, aby dla każdego analizowanego przypadku zostały określone mechanizmy kontrolne, które minimalizują napięcia wynikające z widocznych rozbieżności między celami kulturowymi a ograniczonym społecznie dostępem do owych celów³⁴⁸. Jako przykład tego typu zachowań podano powyżej sytuację w wiosce Nangar Khel, w prowincji Ghazni.

Rytualizm jako następna forma zachowań dewiacyjnych polega na odrzuceniu celów wyznaczonych przez kulturę przy jednoczesnej akceptacji środków instytucjonalnych, czyli norm postępowania. Rytualny typ adaptacji oznacza więc znaczną redukcję aspiracji lub nawet całkowitą rezygnację z aspiracji do uzyskania sukcesu życiowego przy jednoczesnym niemal kompulsywnym trzymaniu się norm instytucjonalnych. Zdaniem Mertona dla rytualisty bezpieczniejsze są małe ambicje, gdyż duże stwarzają poczucie zagrożenia i wywołują frustrację. Adaptacja rytualna jest więc charakterystyczna dla ludzi bojących się wyzwań, którym nie mogą sprostać. Merton uważa, że rytualny typ przystosowania jest szczególnie częsty w tych społeczeństwach, w których status społeczny jednostki jest w dużej mierze uzależniony od jej własnych osiągnięć, ponieważ nieustająca, konkurencyjna walka wywołuje ostry lęk o status. Jednym ze sposobów uśmierzania owych niepokojów jest trwałe zaniżenie poziomu własnych aspiracji. Aby zredukować stan napięcia spowodowany nadmiernym naciskiem kulturowym na realizację celów, rezygnują oni z aspiracji, skoro ich moralność nie pozwala sięgnąć po nonkonformistyczne środki, a usytuowanie warstw niższych – średnich w strukturze społecznej sprawia, że szanse realizacji podsta-

³⁴⁸ *Ibidem*, str. 205-213.

wowych wymogów kulturowych w sposób konformistyczny są w nich niewiele większe niż w warstwach niższych³⁴⁹. Przykłady rytualizmu spotykamy nie tylko w systemie biurowym w instytucjach cywilnych, ale również w wojsku, gdzie urzędnik – żołnierz jest bardziej zainteresowany poprawnym wypełnianiem formularzy, tworzeniem procedur, poprawnością zachowań w czasie musztry wojskowej niż celem, któremu one służą.

Wycofanie jako forma dewiacji polega na odrzuceniu zarówno celów wyznaczonych przez kulturę, jak i instytucjonalnych środków służących do realizacji tych celów. Jednostki, które odbierają ten typ reakcji na rozdźwięk między elementami struktury kulturowej i stan braku równowagi między strukturą społeczną i kulturową, są członkami społeczeństwa jedynie formalnie. Znajdują się w społeczeństwie, lecz do niego nie należą, ponieważ nie podzielają systemu wartości tego społeczeństwa. Zdaniem Mertona wycofanie się jest najrzadszym i zarazem najbardziej potępianym rodzajem reakcji na stan anomii. Dopiero bowiem ten rodzaj odejścia od zinstytucjonalizowanych wymogów postępowania jest naprawdę groźny dla systemu społecznego. Odrzucenie wzorców kulturowych oraz środków służących do ich realizacji stanowi bowiem pośrednią negację prawomocności systemu społecznego. Merton uważa, że wycofanie jest najbardziej samotniczym typem adaptacji.³⁵⁰ Wycofanie przejawia się w postaci nostalgii za przeszłością i apatii wobec teraźniejszości. Ludzie, którzy zostali „wycofani”, wykazują niechęć do podejmowania nowych kontaktów społecznych w stopniu nawet większym niż osoby „wyalienowane” – powoduje to, że skłonni są trwać w swym stanie apatii³⁵¹. Merton przypomina nam, że syndrom wycofania znany był od wieków pod nazwą *acedia*, kościół rzymskokatolicki uznawał ją za jeden z grzechów głównych. *Acedia* jako lenistwo i nieruchawość, od których „wysychają źródła ducha”, interesowała teologów już od średniowiecza. Większą uwagę jako melancholia czy anhedonia przyciągała bardziej psychiatrów niż socjologów³⁵².

Takie przykłady „wycofania” można było zaobserwować u żołnierzy spowodowane stresem na polu walki w obawie o własne życie, pogłębione nostalgią za rodziną pozostawioną w kraju. Przypadki takie diagnozowane jako Zespół Stresu Pourazowego (PTSD) kończyły się ewakuacją żołnierza do kraju.

Bunt to odrzucenie zarówno dotychczasowych celów kulturowych, jak i zinstytucjonalizowanych środków służących do ich realizacji przy jednoczesnym dążeniu do wprowa-

³⁴⁹ *Ibidem*, str. 213-216.

³⁵⁰ *Ibidem*, str. 216-218.

³⁵¹ *Ibidem*, str. 249-250.

³⁵² *Ibidem*, str. 250.

dzenia nowych celów kulturowych i nowych norm instytucjonalnych. Bunt to zazwyczaj postawa aktywistyczna, dążenie do zmiany panujących stosunków społecznych. Merton uważał, że ten rodzaj przystosowania wyprowadza ludzi na zewnątrz otaczającej struktury społecznej, aby tworzyli wizję i próbowali realizować strukturę nową, to znaczy zupełnie przekształconą. Zakłada to wyobcowanie z panujących celów i wzorców, które uznawane są za czysto arbitralne. Arbitralne zaś to, ściśle biorąc, takie jakie nie są ani prawomocne, ani też nie są w stanie egzekwować posłuszeństwa, ponieważ równie dobrze sytuacja może wyglądać inaczej. Bunt jest typem reakcji, któremu Merton przyznawał grupowy charakter. Istotą buntu jest więc jego zorganizowany charakter. Zdaniem Mertona bunt jest charakterystyczny nie dla grup upośledzonych w największym stopniu, lecz dla nowo wyłaniających się warstw lub klas społecznych, którym zastany system nie daje możliwości rozwoju adekwatnych do aspiracji, to właśnie oni organizują ludzi pełnych uraz i zbuntowanych w grupę rewolucyjną³⁵³. Przykładem buntu może być zarówno rewolucjonista jak i bojownik o prawa obywatelskie czy też kobiety walczące o równouprawnienie.

Tak więc, przedstawione powyżej wyróżnienie zachowań dewiacyjnych jakie mogą kształtować się w społeczeństwie silnie zinstytucjonalizowanym jakie tworzą instytucje totalne, polega na uzależnieniu zaliczenia danego zachowania do kategorii dewiacji poprzez stwierdzenia niezgodności tego zachowania z ogólnie przyjętym wzorem zachowania, normą społeczną, regulaminem, standardem postępowania lub też oczekiwanym zachowaniem. Dane zachowanie może być uznane za dewiacyjne tylko przez odniesienie do określonego wzoru postępowania, wyznawanych wartości czy przestrzegania odpowiednich standardów czy też regulaminów.

1.5. Problemy społeczne i zachowania dysfunkcjonalne w wojsku - analiza zjawiska

Nazywając odejście jednostki społecznej od normy powszechnie przyjętej w grupie społecznej *anomią* wg Durkheima lub *dewiacją* wg Mertona, należy zauważyć, że w konsekwencji stwarza ono powstawanie problemów społecznie szkodliwych dla społeczeństwa, które w następstwie mogą prowadzić do patologii społecznych, a w końcu kreować przestępstwa.

³⁵³*Ibidem*, str. 218-220.

Istnieje wiele określeń dotyczących problemów społecznych³⁵⁴. Jednym z nich, problem społeczny to dolegliwość społeczna, która jest tak powszechnie postrzegana, że uznano ją za pole wymagające specyficznych działań społecznych, i jest analizowana z założeniem pewnego celu, jakim jest zmniejszenie lub eliminacja. W innym ujęciu problem społeczny to pewna domniemana sytuacja społeczna sprzeczna z wartościami znaczącej liczby osób, które uważają za konieczne podjęcie akcji, aby sytuację tę odmienić³⁵⁵.

Moczuk i Bajda zauważają, że w definicjach problemów społecznych pojawia się kwestia wskazująca na to, że jednostkowe zachowania dysfunkcjonalne przekształcają się w skutek dostrzegania ich przez członków społeczeństwa jako zagrażające w zjawiska dysfunkcyjne o charakterze społecznym, przy czym istotą ich jest to, że w odróżnieniu od patologii społecznej i dewiacji społecznej nie są od samego początku postrzegane jako dysfunkcyjne czy zagrażające. Dalej autorzy zauważają, że ważne jest i to, że z perspektywy problemów społecznych dezorganizacja społeczna jest skutkiem patologii społecznej czy dewiacji społecznej, a także niedostrzeganiem pewnych zjawisk, które w przyszłości stają się problemami społecznymi, z kolei naznaczenie społeczne jest jedną z perspektyw analizy zjawisk³⁵⁶.

Samo pojęcie „patologia” należy do grupy terminów medycznych, którym określa się stany chorobowe. Bierze się ono od greckich słów *pathos* (cierpienie) i *logos* (nauka). Pojawienie się terminu „patologia społeczna” świadczy o ujawnieniu zjawiska, które moglibyśmy inaczej nazwać „chorobą społeczną”. Patologią społeczną nazwiemy zjawiska, które są problemami społecznymi, w wąskim czy też ścisłym tego znaczeniu. Innymi słowy są to zjawiska, które poprzez swój przebieg bulwersują i wywołują oddźwięk w świadomości ludzi³⁵⁷. Najbardziej adekwatną według autora definicją nawiązującą do poprzednich wywodów będzie definicja cytowana przez M. Jędrzejko, że przez patologię społeczną rozumie się „*ten rodzaj zachowania, ten typ instytucji czy ten typ funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego, który pozostaje w zasadniczej sprzeczności z wartościami, które w danej społeczności są akceptowane*”³⁵⁸.

Zjawiska patologiczne możemy klasyfikować w różny sposób, w literaturze przedmiotu stosuje się wiele kryteriów jak choćby poprzez wyróżnienie jego charakteru, liczebności i

³⁵⁴ E. Moczuk, K. Bajda, *Problemy i zjawiska patologiczne w społeczeństwie tradycyjnym i nowoczesnym*, op. cit., str.43-59.

³⁵⁵ *Ibidem*, str. 43-44.

³⁵⁶ *Ibidem*, str. 46.

³⁵⁷ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, Warszawa-Pułtusk, 2005 str. 22.

³⁵⁸ *Ibidem*, str. 23 oraz A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, Warszawa, 1969, str.24.

zasiegu występowania, stopnia szkodliwości czy też niezgodności zjawisk patologicznych z istniejącym systemem i wartościami społecznymi.

Według S.P. Zakrzewskiego³⁵⁹ można mówić o dziesięciu grupach zjawisk patologicznych, w ramach, których wyróżnić można 41 różnorodnych zjawisk:

1. Patologie w środowisku pracy, w tym pracoholizm, lobbing, molestowanie seksualne, dyskryminacja w pracy, wypalenie zawodowe.
2. Patologie niedostatku, w tym: bezrobocie, bezdomność, ubóstwo, żebractwo.
3. Patologie małżeństwa i rodziny, w tym: rozwód, separacja, kazirodztwo, przemoc w rodzinie.
4. Patologie życia seksualnego, w tym dewiacje seksualne, gwałt, pornografia, prostytutka, seksoholizm.
5. Patologie samoniszczenia, w tym uzależnienia klasyczne, alkoholizm, narkomania, nikotynizm.
6. Patologie niszczenia ciała, w tym: samoagresja, bigoreksja, piercing, tatuowanie.
7. Patologie odżywiania, w tym: anoreksja, bulimia, otyłość, zespół kompulsywnego objadania się.
8. Patologie uzależnień od czynności, w tym: hazard, uzależnienie od gier komputerowych, uzależnienie od internetu, zakupoholizm.
9. Patologie śmierci w tym: aborcja, eutanazja, samobójstwo.
10. Patologie młodzieżowe, w tym subkultury młodzieżowe, hip-hopowcy, szalikowcy, satanizm jako sekta i subkultura³⁶⁰.

Najbardziej wyczerpujący podział różnych procesów i zdarzeń traktowanych jako zjawiska patologiczne przedstawiony został przez E. Moczuka. Autor wymienia następujące problemy społeczne:

1. Dysfunkcja rodziny (problemy rodzin przestępczych i uciążliwych społecznie, rozwody i związane z tym problemy rodzin niepełnych, przestępstwa przeciwko rodzinie, przemoc w rodzinie, upośledzenia zdrowotne w wyniku zaniedbań opiekuńczych, obniżone aspiracje życiowe, apatia).
2. Problemy alkoholowe (wzrost spożycia alkoholu w społeczeństwie, wzrost ilości osób uzależnionych od alkoholu i nadużywających alkoholu, zwiększenie się licz-

³⁵⁹ S.P. Zakrzewski, *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny-przebieg-skutki*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2012.

³⁶⁰ E. Moczuk, K. Bajda, *Problemy i zjawiska patologiczne w społeczeństwie tradycyjnym i nowoczesnym*, op. cit., str.136.

- by dzieci i młodzieży używających alkoholu, zachorowalność i śmiertelność z powodu nadużywania alkoholu, przestępczość).
3. Problemy narkomanii (zwiększenie się liczby osób uzależnionych od narkotyków, wzrost populacji dzieci i młodzieży używających narkotyków, zachorowalność i śmiertelność z powodu nadużywania narkotyków, zmiany obyczajów związanych z narkomanią, przestępczość związana z narkotykami, powstanie narkobiznesu).
 4. Problemy przestępczości (nasilenie przestępczości według rodzajów popełnianych przestępstw, np. przeciwko mieniu, życiu, zdrowiu; skala zjawiska przestępczości osób dorosłych oraz osób nieletnich, skala recydywy, pojawienie się nowych rodzajów przestępczości, w tym przestępczości zorganizowanej, gospodarczej, terrorystycznej, politycznej).
 5. Patologia funkcjonowania instytucji (nadużywanie władzy, karierowiczostwo, łapówkarstwo, indoktrynacja, manipulowanie informacją - wykorzystywanie prasy, radia i telewizji do indoktrynacji).
 6. Patologia pracy (bezrobocie jako marnotrawstwo wiedzy i kwalifikacji, nieakceptowany społecznie system wynagrodzenia, zaniedbania bezpieczeństwa i higieny pracy).
 7. Patologia struktur ludności (deformacje struktury demograficznej, zwiększenie się populacji osób w wieku poprodukcyjnym, wzrost liczby osób w warstwach niższych, ubożenie społeczeństwa, emigracje z powodów ekonomicznych).
 8. Patologia warunków życia ludności (zasięg sfer niedostatku i ubóstwa, malejąca rola społecznych funduszy spożycia, zachwiana struktura wydatków indywidualnych na ochronę zdrowia, kulturę, oświatę, naukę i rekreację, warunki mieszkaniowe i sytuacja mieszkaniowa społeczeństwa, stan infrastruktury społecznej, warunki życia emerytów i osób niepełnosprawnych).
 9. Patologia środowiska naturalnego człowieka (zanieczyszczenie środowiska naturalnego, skażenie żywności, chemizacja żywności, zakłócenia środowiska psychicznego, a w tym hałas, wibracje, promieniowanie, zatłoczenie konflikty).
 10. Dysfunkcja przestrzeni (patologia procesów urbanizacji przestrzeni mieszkalnej, dysproporcje w sieci infrastruktury społecznej i technicznej, odpływ ludności z określonych terenów, zagrożenia związane z klęskami żywiołowymi).
 11. Zagrożenia stanu zdrowia społeczeństwa (skrócenie się przeciętnego trwania życia, nadmierna zachorowalność, zgony, umieralność niemowląt, poronienia, nadumie-

ralność mężczyzn, wzrost liczby samobójstw i usiłowań samobójczych, wskaźniki zachorowań na choroby cywilizacyjne).

12. Dewiacje seksualne (skala zjawiska pornografii i szczególnie dziecięcej, zjawisko prostytutki, także dziecięcej i homoseksualnej).

13. Wzrost ilości osób zarażanych wirusem HIV i chorych na AIDS)”³⁶¹.

Występujące w społeczeństwie patologie często uzupełniają się wzajemnie albo są następstwem już istniejącego zachowania patologicznego. Dla przykładu, w świetle wielu współczesnych badań nie ulega wątpliwości, że picie alkoholu i palenie tytoniu toruje drogę dla narkotykowych eksperymentów³⁶².

M. Niemiec uważa, że wśród najczęstszych patologii społecznych, które mogą występować w Siłach Zbrojnych RP, należy wymienić: alkoholizm, narkomanię oraz zagrożenia HIV/ AIDS, agresję i przemoc oraz mobbing, samobójstwa, korupcję, subkulturę żołnierską zwaną zjawiskiem tzw. „fali”³⁶³.

Należy przy tym zaznaczyć, że środowisko żołnierskie w ostatnich latach uległo znacznemu zróżnicowaniu – służbę wojskową pełni coraz więcej kobiet, coraz liczniejszy jest korpus szeregowych zawodowych. Obecność tych grup wpływa na kształt relacji między żołnierzami, ujawnianie się nowych dla wojska zjawisk i zagrożeń (agresja, przemoc – w tym seksualna oraz mobbing).

Z zjawiskiem „fali” mieliśmy do czynienia do momentu, kiedy nie nastąpiło uzawodowienie armii, więc w dalszych rozważaniach pominiemy ten typ patologii społecznej w wojsku. Przyjmuje się także, że nie wszystkie z wymienionych będą występowały z jednakowym nasileniem podczas misji zagranicznych.

Alkoholizm jest pierwszym i najczęściej występującym przejawem patologii społecznej w wojsku. Alkoholizm jest szczególnym przypadkiem, ponieważ stanowi przykład toksykomanii w dużej mierze tolerowanej przez społeczeństwo³⁶⁴.

Studiując obecność środków odurzających w dziejach ludzkości A. Keller (1979) stwierdził, że *na początku był alkohol*. Choć dopiero około 6000 lat p.n.e. w Egipcie produkowano pierwsze piwa, to znacznie wcześniej ludzie spożywali niedestylowane napoje alkoholowe wytwarzane dzięki zjawisku naturalnej fermentacji. Nietrudno o wystąpienie ta-

³⁶¹ E. Moczuk: *Wprowadzenie*. [w:] *Czy patologie społeczne*. Red. E. Moczuk, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2002, str. 9-11.

³⁶² M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op.cit., str. 28.

³⁶³ M. Niemiec, *Patologie w siłach zbrojnych – stan i perspektywy badań w świetle literatury przedmiotu*, Pedagogika Rodziny 5/3, 69-80 [Pedagogika Rodziny-r2015-t5-n3-s69-80.pdf \(muzhp.pl\)](https://pedagogika.rodziny.pl/rodziny-r2015-t5-n3-s69-80.pdf), (dostęp 12.09.2022 r.)

³⁶⁴ M. Niemiec, *Patologie w siłach zbrojnych*, op.cit.str.70.

kiego procesu w krajach śródziemnomorskich, gdzie wysoka temperatura sprzyja samoistnemu uaktywnieniu się fermentacji dojrzałych owoców winogron, z których uzyskiwano wspaniałe wina czy ziaren jęczmienia, z którego pozyskiwano brązowy, doskonale łagodzący pragnienie napój zwany piwem. Pierwsze ślady piwa wytwarzanego z wody i słodu, odnaleziono w egipskich grobowcach z 2000 roku p.n.e., co dowodzi, że już wówczas znane były bardziej zaawansowane sposoby jego produkcji. Najwcześniejsze wzmianki o destylowaniu napojów alkoholowych pochodzą z Chin z 1000 roku p.n.e., znacznie późniejsze, z około 800 roku n.e. z Europy Zachodniej (Maisto, Galizio, Connors)³⁶⁵.

Efekty krótkotrwałego i długotrwałego działania alkoholu na organizm człowieka są przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych: biologii, medycyny, psychologii czy socjologii. Krótkotrwałe, zazwyczaj przemijające skutki picia alkoholu są przejawem jego działania na organizm człowieka, zwłaszcza jego sferę fizyczną, psychiczną i zachowania społeczne. Przejawy te mają albo charakter typowy – przyjmują wówczas charakterystyczną, choć różną postać – w zależności od ilości spożytego alkoholu, albo atypowy (patologiczny), będący najczęściej wynikiem interakcji działania alkoholu i występujących u jednostki innych problemów natury psychicznej. Konsekwencje długotrwałego używania alkoholu przyjmują często postać przewlekłą, ponieważ wieloletnie picie prowadzi do negatywnych skutków zdrowotnych, takich jak poważne choroby fizyczne, zaburzenia psychiczne czy wysoce nieadaptacyjne wzorce funkcjonowania społecznego³⁶⁶.

Nadużywanie alkoholu należy rozpatrywać nie tylko w sferze patologii indywidualnej, ale dużo szerszej. Z jednej strony zwłaszcza w odniesieniu do rodziny – współmałżonka oraz dzieci, ponieważ najczęściej właśnie członkowie rodziny borykają się z agresywnością czy wycofaniem się z pełnionych ról rodzinnych przez pijącego. Z drugiej strony rozpatrując środowisko pracy, wiele badań prowadzonych w polskiej armii wskazuje, że w wojsku alkohol jest nadużywany. Jeśli mamy do czynienia ze spożywaniem alkoholu na terenie jednostki wojskowej, niesie to za sobą szereg różnych niebezpieczeństw, jak zaniedbywanie obowiązków służbowych, wchodzenie w konflikt z prawem, czy też stwarzanie łatwiejszych warunków do penetracji środowiska wojskowego przez służby specjalne innych państw³⁶⁷.

³⁶⁵ L. Cierpiałowska, M. Ziarko, *Psychologia uzależnień – alkoholizm*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, str. 19.

³⁶⁶ *Ibidem*, str. 20.

³⁶⁷ M. Niemiec, *Patologie w siłach zbrojnych*, op.cit.str.72.

Rozpatrując działania żołnierzy uczestniczących w misjach poza granicami kraju, jak pokazują doświadczenia polskiej armii, warunki kryzysowe z jednej strony są w pewnych sytuacjach czynnikiem mobilizującym, zwiększającym percepcję, dyscyplinę, odpowiedzialność, zdolność do skutecznego wykorzystania uzbrojenia, ale także umacnianiu więzi koleżeńskiej i sprzyjają wzrostowi odpowiedzialności. Z drugiej jednak strony permanentne oddziaływanie czynników stresogennych wywołuje uczucie zmęczenia, przygnębienia, dyskomfortu oraz przynależne im reakcje emocjonalne i psychiczne. Dlatego naturalnym zjawiskiem po długotrwałych obciążeniach jest poszukiwanie sposobów odreagowania lub obniżenia oddziaływania sytuacji stresujących. Takim sposobem może być używanie alkoholu³⁶⁸.

W prowadzonych badaniach dotyczących kontaktu żołnierzy pełniących misje pokojowe poza granicami kraju z substancjami uzależniającymi aż 83 % respondentów odpowiedziało, że korzystało z alkoholu. Z alkoholi najczęściej spożywanych wymieniano tzw. alkohole silne (wódka, whisky, dżin) oraz piwo³⁶⁹.

Problem występowania alkoholizmu w polskiej armii dostrzegany jest przez państwo. Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi³⁷⁰ w art.12 ust.6. ogranicza dostęp do miejsc sprzedaży, podawania i spożywania napojów alkoholowych, oraz godziny sprzedaży napojów alkoholowych uzależnia od opinii właściwych dowódców garnizonów. W art. 14. ust.1.pkt 6. zabrania sprzedaży, podawania i spożywania napojów alkoholowych w obiektach zajmowanych przez organy wojskowe i spraw wewnętrznych, jak również w rejonie obiektów koszarowych i zakwaterowania przejściowego jednostek wojskowych.

Narkomania jest szczególnym przejawem patologii społecznej, która rozwinęła się szczególnie w Afganistanie, kraju ogarniętym wojną, będącym największym na świecie producentem i eksporterem narkotyków na świecie. Na „narkomanię” czyli uzależnienie się od narkotyków mogą być podatni nie tylko mieszkańcy tego kraju, ale również żołnierze uczestniczący w misji.

Termin „narkomania” wywodzi się z języka greckiego: *narke* – odurzenie, skostnienie i *mania* – szal, wściekłość, pasja, zapał. W powszechnym obiegu pojawił się on na początku XX wieku i określał wówczas nałóg powstały w wyniku używania środka z określonej ma-

³⁶⁸ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim, op. cit.*, str. 238-239.

³⁶⁹ *Ibidem*, str. 239.

³⁷⁰ Dz.U. rok 2018 poz. 2137.

łej grupy farmakologicznej³⁷¹. Encyklopedia Socjologii definiuje „narkomanię” jako „*nadużywanie środków psychoaktywnych, które wprowadzone w określonej dawce do organizmu ludzkiego oddziałują na ośrodkowy układ nerwowy, powodując m.in. zmiany świadomości, percepcji i nastroju*”³⁷². Z kolei Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii definiuje „narkomanię” jako „*stałe lub okresowe używanie w celach niemedycznych środków odurzających lub substancji psychotropowych, albo środków zastępczych, w wyniku czego może powstać lub powstało uzależnienie od nich*”³⁷³.

Termin „narkotyki” podobnie jak „narkomania” ma to samo pochodzenie i był używany już w czasach starożytnych na zdefiniowanie środków, których zażycie wywołuje stan oszołomienia lub odurzenia. Na ogół są to związki chemiczne lub mieszanina tych związków, nie stosowana w celach zdrowotnych, która przy podaniu zmienia funkcje biologiczne lub strukturę biologiczną. Lista tych środków rozszerza się co kilka lat, gdyż do odurzenia stosowane są nowe środki pochodzenia naturalnego lub syntetycznego (lub ich mieszaniny)³⁷⁴.

We współczesnej nauce istnieje wiele klasyfikacji narkotyków. Jednym ze sposobów jest kryterium sposobu oddziaływania na organizm człowieka. Jest to podział wprowadzony w 1924 przez L. Lewina³⁷⁵ i obejmuje:

- *Euphorica* – środki „pobudzające korę mózgową”. Zmniejszają one, a nawet całkowicie usuwają na pewien czas funkcje emocji i percepcji w najszerszym tego słowa znaczeniu. Zmniejszają lub ograniczają świadomość, a czasami ją zachowują. Jednocześnie wywołują stan fizycznego i psychicznego zadowolenia. Do grupy tej należą: opium i jego pochodne (morfina, heroina, kodeina itp.) oraz kokaina.
- *Phantastica* – substancje wywołujące halucynacje. Należą do nich środki pochodzenia roślinnego o bardzo różnym składzie chemicznym: konopie indyjskie i ich przetwory (haszysz, marihuana), grzyby południowoamerykańskie (zawierające psylocybinę i psylocynę), pejotol (zawierający meskalinę) oraz rośliny zawierające alkaloidy tropinowe. Wymienione środki powodują „pobudzenie korowe”, wywo-

³⁷¹ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op. cit., str. 21 oraz Encyklopedyczny słownik psychiatrii, Warszawa, 1978, str. 386.

³⁷² *Ibidem*, str.21 oraz Encyklopedia socjologii, t. 2, Warszawa, 1999, str. 285.

³⁷³ Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, art. 6 ust. 5, Opracowano na podstawie: tj. Dz.U. z 2003 r. Nr 24, poz. 198, Nr 122, poz. 1143, z 2004 r. Nr 238, poz. 2390, z 2005 r. Nr 175, poz. 1462.

³⁷⁴ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op. cit., str.25.

³⁷⁵ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op.cit.,str.39, patrz też, [w] *Encyklopedia of Drugs, Alcohol & Addictive, Behavior*, Carson De Witt R. (red.), MD New York 2001.

lując dodatkowe halucynacje, iluzje i wizje. Zjawiskom, o których mowa może towarzyszyć utrata świadomości albo inne objawy zmienionej czynności mózgowej.

- *Inobrantia* – substancje odurzające (upajające). Należą do nich związki pochodzenia organicznego lub syntetycznego: alkohol etylowy chloroform, eter, benzyna itp. Początkowo dają one tzw. stadium podniecenia mózgowego, po którym następuje okres depresji mogący prowadzić do całkowitej narkozy.
- *Hypnotica* – środki nasenne: wodzian chloralu, Veronal, pochodne kwasu barbiturowego itp.
- *Excitantia* – środki pobudzające, tzw. stymulanty umysłowe. Środki pochodzenia roślinnego, np. tytoń, kofeina, butel, khat itp., które bez zmiany stanu świadomości powodują mniej lub bardziej widoczne pobudzenie kory mózgowej. Do grupy tej zalicza się także środki syntetyczne, głównie pochodne amfetaminy, stosowane w tzw. dopingu umysłowym lub fizycznym.

Innym podziałem, który często spotykamy ze względu na potencjał uzależniający oraz następstwa medyczne i społeczne jest podział narkotyków na miękkie i twarde. Podział ten jest jedynie zwyczajowy. Do miękkich narkotyków zalicza się te środki, które nie są tak silnie uzależniające fizycznie. Przyjmuje się, że miękkie narkotyki to np. przetwory konopi, jak marihuana, haszysz.

Z kolei twarde narkotyki to przede wszystkim kokaina, amfetamina oraz opioidy takie jak opium, morfina i heroina. Heroina jest najsilniej uzależniającym środkiem zarówno fizycznie jak i psychicznie. Podział ten ma wielu zwolenników, budzi jednak liczne kontrowersje i wątpliwości³⁷⁶. Podział ten jest o tyle istotny, gdy dotyczy Afganistanu. W działaniach antynarkotykowych główny wysiłek rządu Afganistanu i wojsk koalicyjnych skupiony był przede wszystkim na opiatach zaliczanych do narkotyków twardych.

Analizując Afganistan jako kraj, gdzie głównie stosuje się narkotyki z grupy pochodnych opium – opium, morfinę oraz heroinę, oraz pochodnych konopi indyjskich – haszysz i marihuanę, należy określić charakterystyczne zespoły objawów i zachowań występujących przy stosowaniu tego rodzaju substancji. Takimi objawami są charakterystyczne zachowania człowieka, wygląd twarzy - szczególnie oczu, mowa oraz zapachy.

³⁷⁶ Encyklopedia PWN, *Narkotyki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/narkotyki;3945805.html> (dostęp: 17.09.2022 r.)

Według M. Jędrzejki jednym z ważnych sygnałów mogących świadczyć o przyjmowaniu narkotyków jest wygląd oczu. U człowieka zażywającego pochodne opium można zauważyć zwężone źrenice, „szklane oczy”, opadające powieki, brak lub osłabienie reakcji na światło, inne ogólne symptomy to świeże ślady nakłuć, swędzenie i pieczenie skóry, osłabienie i potliwość oraz przesunięcie granicy bólu.

U zażywającego pochodne konopi indyjskich występują przekrwienia gałek ocznych opadanie powiek, obrzęki powiek, a także zaburzenia postrzegania rzeczywistości, suchość w ustach, nadmierna potliwość, a w przypadku tzw. złej podróży³⁷⁷ pojawiają się urojenia przykrej treści, lęk i panika³⁷⁸.

Ponieważ narkotyki występują pod różnymi postaciami – najczęściej w postaci stałej, ale również jako ciecz lub w postaci gazowej (dym) istnieje wiele sposobów ich przyjmowania. Narkotyki można przyjmować doustnie drogą pokarmową lub pod język, poprzez wachanie, inhalację, iniekcję podskórną, domięśniową lub dożylną, przez skórę poprzez nacieranie oraz innymi sposobami m.in. poprzez wprowadzenie do dróg rodnych kobiety.

Najpopularniejszymi metodami przyjmowania narkotyków w Polsce są inhalacje poprzez palenie marihuany, haszyszu lub heroiny, mniej popularne jest przyjmowanie narkotyków drogą iniekcji – dotyczy to głównie heroinistów. Wstrzykiwanie narkotyków niesie bardzo duże niebezpieczeństwo, bo może powodować infekcje ran lub możliwość zakażeń wirusem HIV przy stosowaniu wspólnych igieł z nosicielami HIV/AIDS. Narkomani stosują trzy metody iniekcji: podskórną domięśniową i dożylną. Dwie pierwsze są stosowane przez początkujących narkomanów. Zastryk dożylny powoduje niemal natychmiastowe reakcje organizmu na narkotyk³⁷⁹.

Tak samo jak i ogół społeczeństwa zagrożenia narkomanią nie omijają wojska. Wojsko nie pozostaje w izolacji społecznej, lecz jest częścią społeczeństwa. Do wojska trafiają ludzie dorośli z wykształconymi już postawami i nawykami, wiedzą i umiejętnościami, potrzebami, uzależnieniami, problemami emocjonalnymi czy egzystencjalnymi. Mimo swojej specyfiki siły zbrojne stanowią żywy organizm społeczny, który podlega oddziaływaniu

³⁷⁷ Bad trip (ang. zła podróż) – określenie na przerażające lub trudne doświadczenia po zażyciu substancji psychoaktywnej, głównie psychodelików. Przejawia się jako halucynacje, urojenia oraz napady lękowe różnego stopnia. Według Timothy Leary’ego zwykle dotyczy użytkowników substancji odurzającej, którzy nie mają wiele doświadczeń z nią związanych oraz jest spowodowane przez nieodpowiednie set and setting lub przez ogólne napięcie emocjonalne. https://pl.wikipedia.org/wiki/Bad_trip, (dostęp 16.09.2022 r.)

³⁷⁸ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op.cit.str.43-51.

³⁷⁹ *Ibidem*, str.59.

tych samych czynników i zagrożeń, co otaczające ją osiedla, ulice czy dzielnice. Tymczasem, do wojska powoływana jest młodzież coraz słabsza fizycznie i psychicznie³⁸⁰.

Jeżeli spojrzymy na przyczyny sięgania narkotyków w wojsku to zobaczymy, że powody do sięgania po środki psychoaktywne są różne. Istnieje wiele współczesnych badań, które skierowują uwagę na uwarunkowania genetyczne oraz właściwości poszczególnych narkotyków mających silne zdolności uzależniające, odzwierciedlające się w mózgu człowieka. Ogromna rolę odgrywają też czynniki społeczne oraz wzory zachowań³⁸¹.

Na podstawie badań przeprowadzonych przez Wojskowy Instytut Badań Socjologicznych w 1996 r., O. Mejer-Zahorowski i J. Zimak stwierdzają, że młodzi żołnierze podobnie jak ich rówieśnicy z innych środowisk, zagrożeni są narkomanią. Okazuje się, że co szósty badany żołnierz (16,3%) i co czwarty poborowy (24%) twierdzili, że brali narkotyki³⁸². Dalsze badania w tej dziedzinie przeprowadzone w latach 2001–2004 wskazują wyraźnie na tendencję wzrostową – mówi się już o 34% deklarujących zażycie narkotyku, a 23% uczyniło to w trakcie służby wojskowej³⁸³.

Porównując badania wśród żołnierzy wynika, że służba wojskowa nie jest zasadniczym czynnikiem stymulującym rozszerzania się zjawiska narkomani. Tylko niespełna 15% wśród żołnierzy zażywających narkotyki w wojsku twierdzi, że pierwszy kontakt ze środkiem odurzającym miał kontakt w koszarach. Dużą rolę w poszukiwaniu kontaktu z narkotykami w trakcie służby wojskowej odgrywały relacje i zdarzenia w czasie nauki szkolnej, a także obecność środków psychoaktywnych w środowisku rówieśniczym jeszcze przed rozpoczęciem służby wojskowej³⁸⁴.

M. Jędrzejko wymienia niektóre czynniki sprzyjające rozszerzaniu się narkomanii w warunkach służby wojskowej i są to:

- kontakt z narkotykami przed rozpoczęciem służby wojskowej;
- problemy osobiste;
- problemy adaptacyjne;
- stres w sytuacjach służbowych (bojowych);
- trudności w regeneracji sił psychofizycznych;

³⁸⁰ M. Dudek, *Narkomania w wojsku - wybrane uwarunkowania*, [w] „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2009, vol. 12, nr 2, str. 187-194, str. 189-190,
http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2009/2009_02_dudek_187_194.pdf ,(dostęp:19.09.2022 r.)

³⁸¹ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op.cit.,str.265.

³⁸² M. Dudek, *Narkomania w wojsku.*, op. cit. str.189.

³⁸³ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op.cit.,str.69.

³⁸⁴ *Ibidem*, str.265-266.

- dezintegracja w zespole;
- zła organizacja służby i wypoczynku.

M. Jędrzejko badając zjawisko narkomani w służbie wojskowej ze względu na skalę stosowania poszczególnych środków uważa, że w stosunku do żołnierzy można zastosować następujący podział:

- środki występujące najczęściej: marihuana, amfetamina i jej pochodne, grzyby halucynogenne;
- środki spotykane: haszysz, kleje i rozpuszczalniki, środki uspokajające i nasenne;
- środki rzadko spotykane: LSD, opiaty, kokaina, ekstazy³⁸⁵.

Narkotyki znane ze swoich niszczycielskich skutków obecne są w prowadzonych współcześnie konfliktach zbrojnych. Zagrożenie to jest szczególnie wielkie w warunkach działań bojowych. Wiadomo, że każda osoba będąca pod wpływem narkotyków stanowi zagrożenie zarówno dla siebie samej jak i dla innych osób. Natomiast żołnierz, będąc pod wpływem narkotyków i posiadający broń, stanowi co najmniej podwójne zagrożenie. Świadczą o tym nie tylko historyczne wojny, lecz również współczesne konflikty zbrojne, akty terrorystyczne oraz walki etniczne. Używanie narkotyków stwierdzono podczas działań zbrojnych w Afryce, w walkach partyzanckich w Ameryce Południowej. Stosowali je żołnierze w trakcie konfliktu bałkańskiego oraz działań zbrojnych w Afganistanie, w walkach na Kaukazie i Kaszmirze. Bardzo często zażywanie narkotyków jest stymulowane przez dowódców konfliktów lokalnych, którzy chcą przez to osiągnąć efekt z jednej strony bezwzględnej uległości podwładnych, z drugiej zaś brutalność wobec przeciwników. Przyczyny tego stanu są złożone i leżą w okrucieństwie wojny, braku możliwości odreagowania po silnym stresie lub częstych sytuacjach traumatycznych³⁸⁶.

Stosowanie narkotyków zauważalne jest również w naszych misjach pokojowych. Badania przeprowadzone przez M. Jędrzejko w latach 2000-2003 wykazały, że do zasadniczych przyczyn sięgania po środki psychoaktywne w operacjach i misjach pokojowych zalicza się:

- niepewność rozwoju zagrożeń;
- działanie pod presją czasu;
- straty w zespole (pododdziale);
- brak możliwości zaspokojenia potrzeb uczuciowych;

³⁸⁵ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op. cit. str.40.

³⁸⁶ *Ibidem*, str.271.

- niska odporność na oddziaływanie czynników pola walki;
- brutalizm i dramaturgia działań bojowych;
- długotrwała rozłąka z rodziną (bliskimi osobami);
- obawa o los bliskich;
- brak możliwości zaspokojenia potrzeb kulturalnych oraz regeneracji sił psychofizycznych;
- niezrozumienie realiów konfliktu;
- zła organizacja służby w ramach misji³⁸⁷.

Należy zauważyć, że czynniki sprzyjające zażywaniu narkotyków w trakcie działań wojennych czy też misji pokojowych nie ustępują z chwilą wycofania żołnierzy w rejon bezpieczny, czy po powrocie do kraju. Stąd też po zakończeniu działań zachodzą kolejne reakcje traumatyczne, określane w literaturze przedmiotu jako PTSD³⁸⁸. Są one powszechne w przypadku braku pomocy psychologicznej, stanowiąc jedną z ważniejszych przyczyn sięgania przez żołnierzy, a także byłych żołnierzy po narkotyki³⁸⁹.

Wobec takich wyzwań bardzo ważną rolę odgrywa profilaktyka narkotykowa, która obok zwalczania przestępczości jest najważniejszym środkiem zwalczania tej patologii. Rozwiązania prawne zapobieganiu narkomanii zostały wprowadzone ustawą z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii³⁹⁰. Reguluje ona kompleksowo wszystkie elementy związane z przeciwdziałaniem narkomanii, podażą, popytem i nielegalnym obrotem środkami odurzającymi oraz substancjami psychotropowymi. Ustawa dotyczy również substancji chemicznych i ich mieszanin, które są prekursorami albo nowymi substancjami psychoaktywnymi, w zakresie nieuregulowanym w przepisach o substancjach chemicznych i ich mieszaninach. Ustawa określa podmioty realizujące zadania w zakresie przeciwdziałania narkomanii, wśród których wymienia także jednostki Wojska Polskiego.

Agresja, przemoc oraz mobbing stają się zjawiskami coraz bardziej powszechnymi. Żyjemy w świecie informacji przepełnionej doniesieniami o powszechności agresji i przemocy, i często sami stajemy się jej ofiarą. Z agresją i przemocą spotykamy się często w informacjach dotyczących świata przestępczego, ale nie tylko. Informacje o przemocy w ro-

³⁸⁷ *Ibidem*, str.271.

³⁸⁸ PTSD (ang. Post Traumatic Stress Disorder), zespół stresu pourazowego zaliczany do zaburzeń lękowych. Kryteria diagnostyczne opracowano na podstawie obserwacji weteranów wojny w Wietnamie.

³⁸⁹ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op.cit.str. 272.

³⁹⁰ Dz.U. RP z dnia 8 maja 2019 r. poz. 852 Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 kwietnia 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. <https://oia.waw.pl/wp-content/uploads/2019/05/przeciwdzia%C5%82anie-narkomanii.pdf> (dostęp: 19.09.2022 r.)

dzinie, szkole zalewają nas często przez media masowe. Efektem tych informacji u przeciętnego człowieka wzrasta syndrom zagrożenia i zanik poczucia bezpieczeństwa.

Według „Słownika socjologicznego” agresja to: impulsywne zachowanie niejednokrotnie podyktowane frustracją, zmierzające do zadawania bólu, cierpienia fizycznego lub psychicznego, do wyrządzania szkody istocie żywej, także sobie (autoagresja). Agresja może być bezpośrednia, jak i przemieszczona (zastępcze uszkodzenie albo zniszczenie przedmiotu niekiedy jest to czynność o charakterze symbolicznym lub zranienie istoty żywej, w sytuacji niemożności „wyładowania się” na osobie lub rzeczy stanowiącej rzeczywiste źródło pobudzenia agresji). Agresja może służyć uzyskaniu przedmiotów, wartości, osiągnięciu celów (agresja instrumentalna), bywa też podyktowana koniecznością obrony siebie samego, innych osób czy grupy (agresja ochronna), przybiera postać zachowań fizycznych lub werbalnych (agresja słowna)³⁹¹.

Agresja, mówiąc potocznie, sprowadza się do takiego zachowania człowieka, którego intencją jest pośrednie lub bezpośrednie wyrządzenie negatywnych skutków, sprawienie cierpienia, wykorzystanie do czynów bezprawnych, narzucanie władzy, panowanie psychiczne lub fizyczne nad innym człowiekiem.

Agresja w literaturze przedmiotu czasami bywa zastępowana określeniem „stosowanie przemocy”. Prakseologia rozróżnia te dwa pojęcia rozumiejąc agresję jako rozpoczęcie walki niszczycielskiej lub przejście w sporze słownym do argumentów rzeczowych sprawiających przeciwnikowi przykrość, natomiast przemoc rozumiana jest jako nacisk fizyczny (siła fizyczna) albo zastosowanie bodźców chemicznych, elektrycznych itp., który sprawia, że podmiot działania jest wtrącony w sytuację przez niego nie pożądaną i staje się przedmiotem czyjegoś działania³⁹².

Według Kodeksu Pracy mobbing oznacza działania lub zachowania dotyczące pracownika lub skierowane przeciwko pracownikowi, polegające na uporczywym i długotrwałym nękanii lub zastraszaniu pracownika, wywołujące u niego zaniżoną ocenę przydatności zawodowej, powodujące lub mające na celu poniżenie lub ośmieszenie pracownika, izolowanie go lub wyeliminowanie z zespołu współpracowników³⁹³.

Jednostkę, która ulega agresji, przemocy oraz mobbingu możemy nazwać ofiarą. Zjawiska te nie omijają również środowiska wojskowego. Należy też zauważyć, że środowisko to

³⁹¹ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 2004, str. 15.

³⁹² T. Pilch, *Agresja i nietolerancja, jako mechanizmy zagrożenia ładu społecznego* [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna*, Żak, Warszawa 1995, str. 421.

³⁹³ Kodeks Pracy, art.94, §2. (Dz.U. z 2022 poz. 1510).

w ostatnich latach uległo znacznemu zróżnicowaniu, polega to na tym, że służbę wojskową pełni coraz więcej kobiet, co powoduje narastanie tych zjawisk w relacjach interpersonalnych kobieta - mężczyzna³⁹⁴.

Nie należy zapominać o jeszcze jednym aspekcie tego zjawiska, a mianowicie o przemocy domowej, w której oprawcami są żołnierze. Według M. Niemiec na wielu forach internetowych można znaleźć wiele wypowiedzi kobiet – żon, które są ofiarami przemocy domowej. Na stronach internetowych udzielają sobie porad, jak należy postąpić w takiej sytuacji. Wśród artykułów zamieszczonych w Internecie można znaleźć m.in., o takim tytule: *Na co dzień żołnierz, w domu oprawca. Wstępuje w niego furia*. Jest to tylko jeden z przykładów artykułów, w którym czytamy, że problem istnieje i jest potrzeba wprowadzenia odpowiedniego programu profilaktycznego związanego z przemocą w rodzinie³⁹⁵.

Samobójstwo to kolejne zjawisko patologiczne z jakim możemy spotkać się w służbie wojskowej i jest to świadome zachowania jednostki, którego przynajmniej jednym z bezpośrednich celów jest pozbawienie siebie życia. Słownik socjologiczny określa samobójstwo jako akt agresji skierowanej na siebie oraz autodestrukcji. Działanie to jest celowe i świadome, skutkujące unicestwieniem życia wbrew przyrodniczym zasadom trwania.³⁹⁶ Samobójstwo zwykle nie jest aktem przypadku, lecz trwającym tygodniami, miesiącami lub nawet latami ciągiem powiązanych ze sobą myśli i czynów. Wybitny kryminolog B. Hołyst używa na nieokreślenia zachowanie suicydalne, i jest to ciąg reakcji wyzwolonych w człowieku w momencie, gdy w jego świadomości samobójstwo pojawi się jako pożądany stan rzeczy, jedyne wyjście z danej sytuacji – cel³⁹⁷.

Jak wynika z prowadzonych badań każdego roku kilkunastu żołnierzy zawodowych popełnia samobójstwo. W porównaniu do mężczyzn w tej samej grupie wiekowej w cywilu odsetek samobójców w armii jest jednak niższy. Prof. Florkowski z Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, który przeanalizował samobójstwa żołnierzy zawodowych w latach 1978-2010, uważa, że statystyki przez ostatnie lata poprawiły się. W 1978 r. współczynnik samobójstw (liczba ofiar na sto tysięcy osób w ciągu roku) wynosił 25. W rekordowo dobrym roku 1998 - 5,9. Od tamtej pory praktycznie nie przekracza 20. Przez 32 lata, z których pochodzą badane przez profesora statystyki, w polskim wojsku śmiercią samobójczą zginęło 346 podoficerów, chorążych i zawodowych szeregowych oraz 185 oficerów. Łącznie 531

³⁹⁴ Patrz: B. Drapikowska, „*Kobiety żołnierze w składzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie*”, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2020.

³⁹⁵ M. Niemiec, *Patologie w siłach zbrojnych*, op.cit., str.74.

³⁹⁶ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 1997, str. 183.

³⁹⁷ B. Hołyst: *Samobójstwo – przypadek czy konieczność*. PWN, Warszawa 1983, str. 121.

osób, większość przed 35 rokiem życia. Jeśli odejmiemy 10 proc. tych, którzy cierpieli na zaburzenia psychiczne zostaje 478 całkowicie zdrowych, ponadprzeciętnie odpornych, sprawnych fizycznie młodych ludzi, którzy postanowili odebrać sobie życie. Powodami, które według wojskowych prokuratorów stały najczęściej za samobójstwami żołnierzy były zawody miłosne (lub kłopoty w związkach) oraz trudności w pełnieniu służby³⁹⁸.

Z kolei prof. Ilnicki uważa, że sytuacje, które uwarunkowują popełnianie samobójstw w wojsku to:

1. Maltretowanie psychiczne (fala, mobbing).
2. Uczestnictwo w misji (Irak, Afganistan).
3. Nieaprobowana zmiana stanowiska, jednostki.
4. Nieuregulowane zobowiązania finansowe.
5. Problemy adaptacji do warunków służby wojskowej.
6. Problemy w stosunkach z żoną/ partnerką.
7. Konflikt z rodzicami.
8. Problemy prawne (lęk przed karą).
9. Problemy związane z alkoholem, narkotykami.
10. Nieefektywna pomoc psychologiczna/lekarska.

Najczęstsze powody w przypadku żołnierzy zawodowych podwyższające ryzyko samobójstwa najsilniej wiązało się z długotrwałym narażeniem na negatywne czynniki służbowe, problemami w związkach małżeńskim lub partnerskim i nierozpoznanie tych problemów na czas. W przypadku żołnierzy z poboru, czynniki podwyższonego ryzyka suicydalnego miały charakter krótkookresowy, gwałtowny i wzajemnie powiązany z trudnościami w adaptacji do warunków służby wojskowej³⁹⁹.

Korupcja jest tym zjawiskiem, które nie omija armii polskiej. Mimo, że wojsko jest społeczeństwem dość hermetycznym, to w odniesieniu do polskiej armii można znaleźć wiele informacji o działaniach korupcyjnych.

Pojęcie „korupcji” możemy zdefiniować *jako niewłaściwe i zazwyczaj bezprawne zachowanie mające na celu zapewnienie korzyści dla siebie lub innych. Jego formy obejmują przekupstwo, wymuszenia i niewłaściwe wykorzystanie informacji poufnych. Istnieje tam,*

³⁹⁸ Nauka w Polsce, *W wojsku jest mniej samobójców niż w cywilu, ale wciąż za dużo*, <https://scienceinpoland.pap.pl/aktualnosci/news%2C390977%2Cw-wojsku-jest-mniej-samobojcow-niz-w-cywilu.html>, (dostęp: 13.11.2022 r.)

³⁹⁹ S. Ilnicki, *Ekspertyzy psychiatryczne w wojsku. Ocena zdolności do służby wojskowej. Zaburzenia psychiczne związane ze służbą wojskową. Samobójstwa.*, <http://www.ipin.edu.pl/wpcontent/uploads/2017/12/Ekspertyzy-psychiatryczne-w-wojsku..pdf>, (dostęp: 13.11.2022 r.)

*gdzie istnieje obojętność społeczności lub brak polityki egzekwowania. W społeczeństwach o kulturze zrytualizowanego dawania prezentów granica między akceptowalnymi i niedopuszczalnymi prezentami jest często trudna do wytyczenia*⁴⁰⁰.

Jako przykład można podać udzielanie niejawnych informacji i działania korupcyjne jakie miały być związane z przetargami na zakup sprzętu i usług na potrzeby armii w latach 2018-2019 przez żołnierzy Wojska Polskiego pełniących służbę w Inspektoracie Wsparcia Sił Zbrojnych w Bydgoszczy. Żołnierze zostali zatrzymani i przeciw nim toczy się śledztwo. W toku śledztwa ustalono, że jeden z żołnierzy podlegał funkcjonariuszy publicznych do nieuprawnionego przekazywania informacji o planowanych i toczących się postępowaniach przetargowych oraz planowanych i prowadzonych pracach badawczo-rozwojowych, organizowanych przez jednostki organizacyjne Ministerstwa Obrony Narodowej. Ponadto ww. żołnierz dla osiągnięcia korzyści majątkowych wszedł w porozumienie z zatrzymanym przedsiębiorcą w celu uzyskania informacji dotyczących planowanych i toczących się przetargów przez wyżej wskazane podmioty. Przedsiębiorca wszedł w podobne porozumienie także z innym żołnierzem, który z kolei przyjął od przedsiębiorcy korzyści majątkowe w postaci wycieczki zagranicznej oraz telefonu komórkowego⁴⁰¹. Innym przykładem jest sprawa dotycząca możliwych przestępstw przy planowaniu i realizacji w latach 2018-19 zamówień publicznych przez żołnierzy Akademii Wojsk Lądowych we Wrocławiu oraz współdziałających z nimi cywilów. Zdaniem śledczych, w zamian za prezenty podejrzani mieli informować firmy, jakie oferty powinny złożyć, aby wygrać przetarg⁴⁰².

Korupcja nie omija także misje zagraniczne. Najgłośniejszy przykładem korupcji w polskim kontyngencie wojskowym była tzw. „afery bakszyszowa”, która miała miejsce przy przetargach na odbudowę Iraku z lat 2004-2005. Afera wybuchła w lutym 2005 r., gdy aresztowano dwóch Polaków wracających z Iraku. Znaleziono przy nich 90 tys. dolarów - o wiele więcej niż mogli zaoszczędzić z pensji żołnierzy na misji w Iraku. Byli oni z grupy CIMIC (współpracy cywilno-wojskowej), zajmującej się m.in. zlecaniem prac przy odbudowie prowincji Babil i Ad Divanijah oraz wyborem miejscowych wykonawców. Według prokuratury wojskowej żołnierze III zmiany kontyngentu w Iraku mieli pobierać do 10 proc. wartości danego kontraktu od irackich przedsiębiorców, którym potem "umożliwia-

⁴⁰⁰ Encyklopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/corruption-law>, (dostęp 03.10.2022 r.)

⁴⁰¹ Tygodnik Bydgoski, [Korupcja w Wojsku Polskim. Zatrzymani oficerowie z Bydgoszczy | Tygodnik Bydgoski](#), (dostęp: 03.10.2022 r.)

⁴⁰² Wojsko News.pl, wojskonews.pl, (dostęp 03.10.2022 r.)

no" wygrywanie przetargów na odbudowę infrastruktury przez m.in. fałszowanie ich ofert⁴⁰³.

Aby przeciwdziałać korupcji w armii polskiej w resorcie obrony narodowej powstał profilaktyczny program przeciwdziałania korupcji na lata 2016–2019⁴⁰⁴. Był to pierwszy tak kompleksowy plan w wojsku kierowany do żołnierzy i pracowników cywilnych. Program opierał się na doświadczeniach zdobytych podczas realizacji w latach 2005–2009 rządowej Strategii Antykorupcyjnej⁴⁰⁵, Rządowego Programu Przeciwdziałania Korupcji na lata 2014–2019 oraz wniosków odnoszących się do przyczyn i skutków korupcji w Wojsku Polskim. Rządowy Program Przeciwdziałania Korupcji został zaktualizowany na lata 2018–2020.⁴⁰⁶ Programy te przewidują podejmowanie działań mających w szczególności zwiększać świadomość żołnierzy, członków korpusu służby cywilnej jak również pracowników wojska, o istniejących zagrożeniach korupcyjnych, a także o możliwych sposobach działania by je minimalizować.

1.6. Podsumowanie rozdziału

Wojsko to zorganizowana, uzbrojona grupa ludzi, którzy są przygotowani do obrony kraju i walki na wojnie⁴⁰⁷. Tak więc wojsko jest ważnym elementem funkcjonowania państwa. Pozycja, rola oraz funkcje wojska we współczesnych państwach zależą od wielu czynników, w tym od typu systemu politycznego i kultury politycznej, rozwiązań instytucjonalno-prawnych, wizji ideologicznych i realizowanych programów politycznych. W rozdziale tym na gruncie socjologii wojska, wojny oraz bezpieczeństwa i grup dyspozycyjnych przedstawione zostały teoretyczne aspekty istnienia wojska jako grupy i instytucji społecznej oraz utworzonej grupy dyspozycyjnej mającej na celu wypełnianie zadań obrony państwa oraz koalicyjnych układów gwarantujących istnienie państwa i zapewniające bezpieczeństwo dla obywateli w obliczu zagrożeń wewnętrznych oraz wykonywanie zadań poza granicami kraju.

⁴⁰³ Forsal.pl, "[Afera bakszyszowa](#)" - będzie czwarty proces głównych oskarżonych - Forsal.pl, (dostęp: 03.10.2022 r.)

⁴⁰⁴ MON, KG ŻW, *Program profilaktyczny w zakresie przeciwdziałania korupcji w Resorcie Obrony Narodowej na lata 2016 – 2019*, Warszawa 2016.

⁴⁰⁵ MSWiA, *Program Zwalczania Korupcji – Strategia Antykorupcyjna, II etap wdrażania 2005 – 2009*, Warszawa 2005.

⁴⁰⁶ Rządowy Program Przeciwdziałania Antykorupcji, <https://antykorupcja.gov.pl/ak/strategie-antykorupcyjne/rzadowy-program-przeciwdzialan>, (dostęp: 03.10.2022 r.)

⁴⁰⁷ Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wojsko.html>, (dostęp: 14.11.2022 r.)

Wskazano również, że jest potrzeba głębszego spojrzenia na zagadnienia socjologicznych aspektów pokojowych misji wojskowych. które ciągle „czekają w kolejce” na to, aby zostać dostrzeżone jako podmiot analiz naukowych, co oznacza, że nie jest ta kwestia dostrzegana, a także brak jest uczonych, którzy specjalizują się w tym zakresie. Wydaje się to temat ważny właśnie w czasie, gdy polskie Siły Zbrojne w większości wycofały się z uczestniczenia w pokojowych misjach wojskowych i gdy zapadają decyzje zakończenia wojny w Ukrainie i gwarancji pokojowych dla tego kraju.

Wojsko wypełniając swoje zobowiązania wobec Ojczyzny oraz uczestnicząc w misjach poza granicami kraju, ulega oddziaływaniu zewnętrznych elementów i uwarunkowań. Żołnierze podczas wyjazdów na misje czy operacje pokojowe poza granicami kraju wykonują zadania i przebywają w bazach wojskowych z tymi samymi żołnierzami lub innymi osobami przez 24 godziny na dobę przez okres trwania misji. Żołnierze oraz inne osoby tworzące personel pomocniczy mogą być przełożonymi, podwładnymi, kolegami lub też neutralnymi jednostkami. Całość życia i funkcjonowania żołnierzy ograniczona jest do terenu wyznaczonego granicą lub ogrodzeniem zewnętrznym bazy. Wjazd i wyjazd poza wyznaczony teren jest ściśle regulowany i kontrolowany, i wiąże się z zagrożeniami dla życia czy zdrowia. Wewnątrz baz wojskowych tok życia jest szczegółowo ustalony i narzucony porządkiem dnia, który reguluje godzinę pobudki, czas posiłków, działalności operacyjnej oraz czasu wyznaczonego na spoczynek.

Bariery jakie spotykane są w bazach wojskowych budują system przeszkód materialnych i niematerialnych izolując przebywających tam żołnierzy od świata zewnętrznego, tworząc w tych sytuacjach ekstremalnych wg Goffmana „instytucję totalną”, rządzącą się własnymi prawami.

W tak określonym środowisku mogą zachodzić pewne procesy i zjawiska społeczne, niejednokrotnie doprowadzając do niekonwencjonalnych zachowań jednostek. Mogą to być zachowania będące oznaką sprzeciwu lub w skrajnych sytuacjach objawem buntu, a żołnierze w wyniku presji zewnętrznych poddani w toku wewnętrznych przemian stosują różne mechanizmy adaptacji do istniejących, narzuconych warunków egzystencji.

W takich ekstremalnych sytuacjach wśród żołnierzy może występować zjawisko *anomalii*, gdy zaczynają nasilać się niezgodności pomiędzy celami, które zostały im postawione, a środkami, których dostarcza im państwo do realizacji tych celów. Według Mertona następstwem jest *dewiacja*, będąca zaburzeniem procesu adaptacji, czyli niedopasowanie jednostki, która w trakcie procesu socjalizacji nauczyła się, czego oczekuje od niej społeczeństwo (celów), i nie realizuje tego, bo społeczeństwo nie może często spełniać jej ocze-

kiwań z braku odpowiednich środków. Merton wyróżnia pięć typów lub dróg adaptacji społecznej, którymi może podążać jednostka tym dotknięta. Typologia ta opiera się na konstrukcji typów, która uwzględnia dwa wymiary: zaangażowania w cele kulturowe społeczeństwa i akceptacji instytucjonalnie żądanych norm, i są to konformizm – zachowanie typowe, oraz innowacja, rytualizm, wycofanie się i bunt, które nazywa zachowaniami dewiacyjnymi.

Zachowania dewiacyjne stwarzają warunki powstawania problemów społecznie szkodliwych dla społeczeństwa, które w następstwie mogą prowadzić do patologii społecznych, a w końcu kreować przestępstwa. Warunki w jakich przebywają żołnierze na misjach zagranicznych mogą tworzyć powstawanie zachowań patologicznych. Uważa się, że wśród najczęstszych patologii społecznych, które mogą występować w armii, należy wymienić: alkoholizm, narkomanię, przemoc, agresję i mobbing, w mniejszym stopniu mogą występować samobójstwa i korupcja.

Rozdział II

Uwarunkowania funkcjonowania żołnierzy – uczestników misji, w zróżnicowanym przyrodniczo, kulturowo i ekonomicznie środowisku na przykładzie Afganistanu.

2.1. Wprowadzenie do tematyki

Aby przybliżyć społeczeństwo z jakim mieli styczność żołnierze uczestniczący w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie odwołano się do kilku koncepcji badań z obszaru antropologii kulturowej, które miały na celu zbadanie kultury i społeczeństwa innego kraju w istotnej chwili dla podjęcia odpowiednich decyzji w ważnych chwilach dziejowych.

Po zaatakowaniu Pearl Harbour na Hawajach, przez wojska japońskie w 1941 roku Ruth Benedict została poproszona o dokonanie analizy z zakresu antropologii kulturowej w odniesieniu do kultury japońskiej, a jej praca *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*⁴⁰⁸ miała na celu zrozumienie japońskich norm społecznych i wartości, aby lepiej przewidywać decyzje polityczne i wojskowe Japonii. Co istotne, Ruth Benedict nie była jedyną osobą poproszoną o pomoc dla wojska, gdyż ówczesni antropolodzy kulturowi dostosowywali swoje badania do kontekstu wojennego, często pracując bezpośrednio dla rządów lub instytucji wojskowych, co miało znaczący wpływ na rozwój antropologii kulturowej w specyficznym, militarnym zakresie, ale powodując także rozwój generalnie antropologii kulturowej w XX wieku.

Autorka w swej książce omawia kluczowe aspekty japońskiej kultury, które miały znaczący wpływ na to w jaki sposób prowadzą swe działania wojenne, a także czy jest to zgodne z ich normami i zachowaniami społecznymi. Zwróciła uwagę na takie koncepcje jak: „giri” (obowiązek społeczny) i „on” (dług wdzięczności), które są fundamentalne dla zrozumienia japońskich interakcji społecznych i osobistego poczucia honoru. Podkreślała w jaki sposób te wartości wpływają na lojalność Japończyków wobec państwa i ich rodzin, a także na ich stosunek do pracy i obowiązków publicznych. Analiza ta jest przesiąknięta próbą zrozumienia, jak te głęboko zakorzenione wartości społeczne mogą przyczynić się do militarnej i imperialnej postawy Japonii wobec innych narodów, a także, w jaki sposób te wartości kształtują reakcje Japończyków na porażkę i sukces, co miało bezpośrednie implikacje dla aliantów w planowaniu strategii wojennych. Istotnym metodologicznym elementem analizy zagadnienia

⁴⁰⁸ R. Benedict, *The Chrysanthemum, and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Houghton Mifflin Company, Boston 1946.

było to, że Ruth Benedict nigdy osobiście nie opisywała w swych badaniach kultury japońskiej, ale dokonując kwerendy literatury przedmiotu, zapoznając się z dokumentami z przesłuchań Japończyków (obywateli USA), którzy zostali internowani i zamknięci w miejscach odosobnienia, czy rozmawiając z Japończykami osobiście, dokonała trafnej diagnozy sytuacji społeczno-kulturowej Japonii, co pozwoliło zmodyfikować taktykę i strategię działań wojennych, aż do ostatecznego zwycięstwa w 1945 r.

Książka Ruth Benedict, choć napisana z perspektywy outsidera i w oparciu o ograniczone źródła, stała się jednym z najbardziej wpływowych dzieł na temat Japonii, znacząco wpływając na amerykańskie rozumienie japońskiej kultury w trakcie i po zakończeniu II wojny światowej. Oto niektóre z nich:

1. **Hierarchia i struktura społeczna:** Benedict szczegółowo analizuje japońską hierarchię społeczną i strukturę władzy, wskazując na głębokie korzenie konfucjańskie w społeczeństwie. Wyjaśnia, jak japońskie podejście do władzy i autorytetu wpływa na codzienne interakcje oraz na kształtowanie polityki państwowej.
2. **Wychowanie i edukacja:** Kolejnym ważnym tematem jest system edukacyjny i proces wychowania dzieci w Japonii. Benedict podkreśla, jak szkoły i rodzina uczą dzieci wartości takich jak dyscyplina, poszanowanie dla autorytetów oraz umiejętność pracy zespołowej, które są niezwykle ważne w japońskim społeczeństwie.
3. **Religia i duchowość:** W książce znaleźć można również analizę roli religii, w tym shintoizmu i buddyzmu, w kształtowaniu japońskiej kultury i codziennego życia. Benedict zwraca uwagę na to, jak religijne i duchowe przekonania wpływają na japońskie postrzeganie przyrody, życia i śmierci.
4. **Rolnictwo i gospodarka:** Benedict bada, jak tradycyjne praktyki rolnicze i relacje z ziemią kształtują japońską etykę pracy i społeczne zachowania. Analizuje też wpływ gospodarczych zmian na japońskie społeczeństwo, szczególnie w kontekście modernizacji i industrializacji.
5. **Kobiety w społeczeństwie japońskim:** Książka przedstawia także sytuację kobiet w Japonii, ich role społeczne, oczekiwania wobec nich oraz sposób, w jaki przyczyniają się do zachowania kulturowych norm. Benedict podkreśla różnice między tradycyjnymi a nowoczesnymi rolami kobiet, zwłaszcza w kontekście rosnącej urbanizacji i zmian wojennych.
6. **Wojna i społeczeństwo:** Ważną kwestią poruszoną przez Benedict jest wpływ wojny na społeczeństwo japońskie, w tym jak kultura honoru i obowiązku wpływa na postawy wobec wojny i pokoju.

7. **Koncepcja "honne" i "tatemae"**: Benedict analizuje różnicę między osobistymi uczuciami i prawdziwymi intencjami (honne) a publicznymi wystąpieniami i oficjalnymi stanowiskami (tatemae). Ta dwutorowość w komunikacji ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia, jak Japończycy radzą sobie z konfliktami, zarządzaniem społecznym oraz zachowaniem harmonii.
8. **Kultura wstydu i winy**: Autorka analizuje, jak japońska kultura wstydu (w przeciwieństwie do kultury winy, bardziej typowej dla zachodnich społeczeństw) wpływa na zachowania, motywacje oraz reakcje społeczne i indywidualne. Benedict podkreśla, że w Japonii publiczna percepcja i opinia grupy mają ogromne znaczenie dla decyzji i działań jednostki.
9. **Oblężnicza mentalność**: Benedict zauważa, jak historyczne izolowanie się Japonii (sakoku) i późniejsze otwarcie na świat wpłynęło na rozwój specyficznej mentalności narodowej. Ta mentalność wpływa na sposób, w jaki Japończycy postrzegają inne narody, a także na ich podejście do międzynarodowej współpracy i konfliktu.
10. **Rytuały i obrzędy**: W książce omówione są również japońskie rytuały i obrzędy, które odgrywają ważną rolę w życiu codziennym. Benedict szczegółowo opisuje rytuały związane z ważnymi życiowymi wydarzeniami, takimi jak narodziny, małżeństwo i śmierć, oraz analizuje ich znaczenie w kontekście szeroko pojętej kultury i wartości.
11. **Zmiana i adaptacja**: Benedict przedstawia także, jak Japonia radzi sobie z procesami zmian i adaptacji do nowych warunków ekonomicznych i globalnych. Analiza dotyczy zarówno reakcji na kontakty z Zachodem, jak i szybkości, z jaką społeczeństwo potrafiło przyjąć i adaptować nowe technologie i idee.

"Chryzantema i Miecz" nie tylko dostarcza głębokiego wglądu w struktury i praktyki japońskiej kultury, ale również stawia pytania o sposób, w jaki kultura kształtuje i jest kształtowana przez historyczne i społeczne siły. Benedict, mimo że polegała głównie na analizie dokumentów i relacjach osób trzecich, zdołała stworzyć przenikliwe i wpływowe studium, które pozostaje ważnym punktem odniesienia dla badaczy kultury japońskiej.

Następną koncepcją, do której się odwołano to współczesna koncepcja etnografii wieloaspektowej George E. Marcusa, która bada przepływy kulturowe i globalne sieci wpływów, dzięki której można zrozumieć, jak globalizacja wpływa na lokalne konteksty kulturowe. Oznacza to zmianę orientacji analitycznej badaczy zjawisk kulturowych, które odstępują od analiz jednostkowych (analiza jednej kultury), czy utrwalonych dotychczas sposobów analiz praktyk etnograficznych danych kultur, na rzecz analiz zachowań zachodzących w bardziej złożonych obiektach badań, złożonych z wielu obszarów kulturowych jednocześnie. Etnogra-

fia przenosi się więc z „konwencjonalnej lokalizacji w jednym miejscu”, do „bardziej złożonego porządku społecznego”, w którym przecinają się takie kontekstualizowane sytuacje jak „lokalne” versus „globalne”, „lokalny świat życia społecznego” versus „globalny system społeczny”⁴⁰⁹.

Inną koncepcją etnograficzną, jest analiza wpływu globalnych struktur władzy Didiera Fassina⁴¹⁰. Autor wskazuje, że w obliczu niepokojów na całym świecie, wiele państw tworzy podstawy polityki międzynarodowej, która wspiera polityki lokalne, działające na rzecz pomocy humanitarnej dla osób doświadczających chorób i biedy, katastrof i wojen, migracji i azylu. Uważa, że zaistniało coś, co można nazwać „rozumem humanitarnym”, gdzie humanitaryzm konfrontuje się z nierównością, przemocą, biedą, wojną. Dzięki temu bogatsi mogą wspierać biedniejszych, zdrowi pomagać chorym, wychowani w kulturze pokoju mogą pomagać ofiarom wojen i przemocy.

Uwzględniając te koncepcje poddano analizie uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe społeczeństwa kraju, w którym przyszło żołnierzom pełnić pokojową misję wojskową. Było to szczególnie widoczne w Afganistanie, gdzie wojsko nie było tylko biernym obserwatorem zjawisk społecznych dziejących się w innym kontekście kulturowym, ale było takim obserwatorem zjawisk społecznych, że działając zgodnie z metodologią badawczą nauk społecznych, prowadząc systematyczne obserwacje zachowań społecznych mieszkańców Afganistanu, starano się zrozumieć kontekst zachowań społecznych i kulturowych tych osób, obserwując także obszar (teren) działań, na którym krzyżują się różnorodne zachowania osób zamieszkujących ten obszar, wynikające z sytuacji geograficzno-przyrodniczej (wysokie góry, słabo rozwinięte rolnictwo, układ plemienny, wysoki poziom integracji kulturowej, nie pozwalający zachowywać się w sposób nowoczesny), jak i wpływ nowoprzybyłych żołnierzy z odległych państw świata o innej kulturze, którzy starali się zaprowadzić europejski ład społeczny w strukturach społecznych istniejących od tysięcy lat. Odpowiada to analizie zachowań społecznych żołnierzy, zaprezentowanych we wspomnianych badaniach Troop Attitude Research Program, przygotowany przez zespół badawczy pod kierownictwem Samuela A. Stouffera.

⁴⁰⁹ G. E. Marcus, *Ethnography In/Of the World System. The Emergence of Multi-Sited Ethnography*, Annual Review of Anthropology 1995, vol. 24, str. 95-117.

⁴¹⁰ D. Fassin, *Humanitarian Reason. A Moral History of the Present*, University of California Press, Oakland 2011.

2.2. Uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe społeczeństwa Afganistanu

Uwarunkowania przyrodnicze Afganistanu

Jeżeli myślimy o społeczeństwie, to myślimy o zbiorze ludzi o wspólnej kulturze, wspólnym terytorium i wspólnej tożsamości, które łączą wzajemnie ludzi. Wspólna kultura daje tym ludziom podzielany przez wszystkich „wzór życia”, a wspólne terytorium geograficzne zapewnia wspólną przestrzeń dla jego realizacji. Te dwa elementy składają się na wspólne poczucie tożsamości. Poczucie wspólnoty społecznej jest stwarzane także przez interakcje między ludźmi⁴¹¹.

Jeżeli mówimy o terytorium geograficznym, nie możemy pominąć aspektu przyrodniczego, bo to warunki przyrodnicze w głównej mierze kształtują społeczeństwo. Społeczeństwo, które zamieszkuje określony obszar terytorialny uzależnione jest od budowy geologicznej, rzeźby terenu, klimatu, wód i gleby, które występują na tym terenie. Środowisko przyrodnicze znajduje się w ciągłej interakcji z człowiekiem⁴¹².

Afganistan od 15 sierpnia 2021 r., kiedy Talibowie zajęli stolicę Kabul i upadła Islamska Republika Afganistanu uznawana na arenie międzynarodowej, to Islamski Emirat Afganistanu. Od czasu zamachu na World Trade Center w Nowym Jorku 11 września 2001 roku Afganistan jest w centrum zainteresowania opinii publicznej.

Jest to państwo położone w Azji Centralnej, bez dostępu do morza, problemem jest także mała dostępność czystej wody słodkiej. Kraj ten sąsiaduje z Iranem, Turkmenistanem, Tadżykistanem, Uzbekistanem i Pakistanem a także z Chinami poprzez tzw. Korytarz Wachański. Afganistan jest dwukrotnie większy od Polski. Zajmuje terytorium około 652 tys. km². Jest to kraj surowy o niekorzystnym ukształtowaniu. Około 80% powierzchni kraju zajmują dzikie góry z najwyższym szczytem Noszak o wysokości 7455 m n.p.m. Jest tu wiele suchych terenów pustynnych i półpustynnych. Na obszarze Afganistanu dominuje klimat podzwrotnikowy kontynentalny, suchy i skrajnie suchy, w górach chłodny i surowy. W styczniu temperatura w górach spada poniżej -10 °C, a w lipcu osiąga nawet poniżej 0°C w wyższych piętrach Hindukuszu. Tylko na pustynnych obszarach południowych przekracza latem 30°C. Średnie roczne sumy opadów od 50 mm na pustyniach do 1000–1100 mm

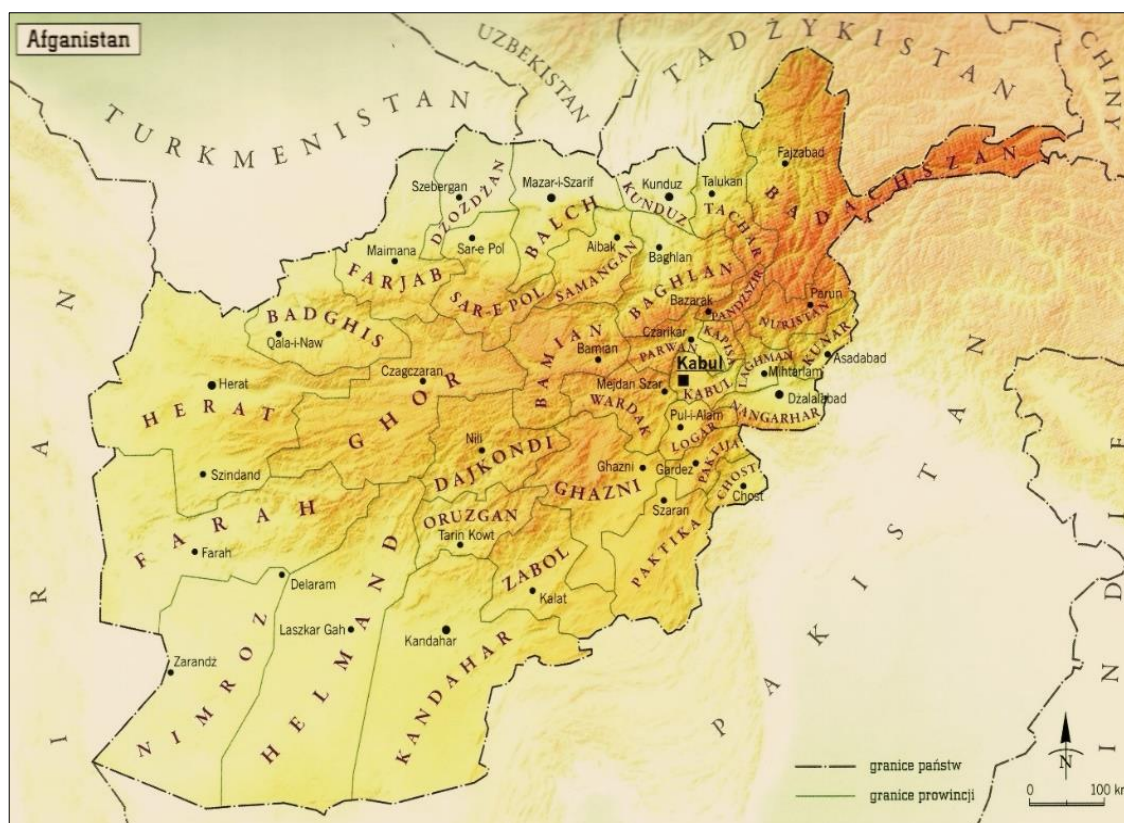
⁴¹¹ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, op.cit., str. 51.

⁴¹² J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1970 str. 10-20.

w wysokich górach, zimą występują częste opady śniegu. W porach przejściowych dochodzi często do powodzi. Na pustyniach latem występują burze pyłowe⁴¹³.

Ziemie uprawne zajmują 12% powierzchni, zaś lasy pokrywają zaledwie 2,7%⁴¹⁴. Stolicą i zarazem największym miastem Afganistanu jest położony na wschodzie Kabul.

Rysunek 1 Mapa fizyczna Afganistanu

Źródło: M. Ogdowski, Z Afganistanu.pl.

Pozostałe ważniejsze miasta to Kandahar, Mazar-e Szarif i Herat. Kraj został podzielony pod względem administracyjnym na 34 prowincje, które z kolei dzielą się na dystrykty.

W Afganistanie mieszka około 32,9⁴¹⁵ mln ludzi, z tego 23,4 mln mieszka na obszarach wiejskich, a 8 mln na obszarach miejskich. Ponadto 1,5 miliona żyje jako nomadzi, są

⁴¹³ Encyclopedia PWN, Afganistan -warunki naturalne <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Afganistan-Warunki-naturalne;4573588.html> (dostęp 14.11.2021 r.)

⁴¹⁴ Afghanistan Statistical Yearbook 2020, <https://invest.gov.af/theme3/wp-content/uploads/2021/06/Afghanistan-Statistical-Yearbook-first-Version.pdf>,

⁴¹⁵ Od czasu częściowego liczenia ludności w 1979 r. w Afganistanie nie przeprowadzono żadnego narodowego spisu powszechnego, a lata wojny i dyslokacje ludności uniemożliwiły dokładne liczenie populacji. Obecne szacunki są, zatem danymi przybliżonymi. Inne dane wskazują na 36 mln populację Afganistanu.

to tzw. Kuszi⁴¹⁶. Ludność Afganistanu jest rozmieszczona bardzo nierównomiernie. Ludność wiejska zamieszkująca głównie wyżyny i kotliny śródgórskie w północnej części kraju i oazy na obszarach północno-wschodnich, a także doliny wzdłuż koryt rzecznych oraz otaczając wielkie miasta zajmuje się głównie rolnictwem i pasterstwem. Rolnictwo zacofane technicznie jest uzależnione od pogody a stosowane systemy irygacyjne są przestarzałe i nie różnią się znacząco od tych, które stosowane były w starożytności. Opierają się na zasobach rzek, które w całości zostają wykorzystane do nawadniania pól⁴¹⁷. Ludność zamieszkała w miastach zajmuje się głównie handlem oraz rzemiosłem. Wieś zabezpiecza miasta w produkty rolne, a miasto wieś w wyroby rzemieślnicze. Oddalone od cywilizacji miejscowości są samowystarczalne. Rolnicza i pasterska gospodarka w zamkniętych i izolowanych dolinach powoduje zamykanie się społeczeństw w systemie plemiennym⁴¹⁸.

Mieszkańcy są bardzo zróżnicowani pod względem etnicznym i językowym. Wiąże się to z położeniem Afganistanu, gdyż tymi terenami przechodziły niegdyś wojska i przecinały się historyczne szlaki handlowe prowadzące z Azji Centralnej do Azji Południowej i Południowo-Zachodniej. Zamknięte terytoria, przez które przechodziły szlaki drogowe od zarania historii były świadkami wielu bitew. Ścierały się tu dwie wielkie fale cywilizacyjne, bardziej zurbanizowane imperium Perskie z zachodu z koczowniczymi ludami Tureckimi z północy, pozostawiając niezwykle bogate dziedzictwo archeologiczne. Afganistan był miejscem, gdzie rozkwiwały pierwsze starożytne religie Zaratusztrianizm, Manicheizm i Buddyzm⁴¹⁹. Balkh, którego ruiny są jeszcze widoczne niewiele kilometrów od Mazar-e Szarif według UNESCO był jednym z najstarszych miast na świecie i przez wieki był prosperującym centrum Buddyjskich, Perskich i Tureckich artystów i architektów. Przez Afganistan przechodził jeden z najważniejszych szlaków handlowych łączących Europę z Dalekim Wschodem, tzw. Jedwabny Szlak. Szlakiem tym w 329 r. p.n.e. podążał w kierunku wschodnim Aleksander Wielki. W 645 r. Arabskie armie dotarły do rzeki Amur-Daria wraz z nową religią - islamem, a w 1219 r. Czyngis Chan wraz ze swoimi mongolskimi hordami burzył miasta, pozostawiając kurhany z zabitymi ciałami wojowników. Odchodząc

⁴¹⁶ Afghanistan Statistical Yearbook 2020, <https://invest.gov.af/theme3/wp-content/uploads/2021/06/Afghanistan-Statistical-Yearbook-first-Version.pdf>, str.7, (dostęp: 14.11.2021 r.)

⁴¹⁷ Patrz też: Piotr Balcerowicz, *Afganistan historia – ludzie – polityka*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2001 str. 30.

⁴¹⁸ D.G. Singh, *Drugs Production and Trafficking in Afghanistan*, Shah m Book Co. Kabul, 2006, str.41.

⁴¹⁹ Patrz też: P. Marsden, *The Taliban, War and Religion in Afghanistan*, Zed Books Ltd., London, 2002 str.12.

pozostawił Hazarów będących rezultatem małżeństw mongolskich z tubylczą ludnością. Przez wiele lat tymi ziemiami rządzili potomkowie Czyngis Chana⁴²⁰.

Naturalny geologiczny maszyn górski Hindukusz podzielił kraj między część północną i południową, a ludność tam zamieszkującą mówiącą językami z grupy tureckich na północy i z grupy języków irańskich na południu. Góry Hindukusz zamieszkałe są przez Hazarów i Tadżyków, którzy spychani byli przez wieki przez silniejsze plemiona Pasztunów w te surowe i trudne do przeżycia obszary. Przełęcz górskie od wieków umożliwiały marsz cywilizacyjny i podbój nowych terytoriów. Niewątpliwie jednym z robiących duże wrażenie osiągnięć jest zbudowany w latach sześćdziesiątych XX wieku przez przedsiębiorstwa radzieckie tunel Salang przecinający góry Hindukusz w rejonie przełęczy Salang położonej na wysokości ponad 3000 n.p.m. Tunel drogowy Salang o długości 2700 m. stanowił główną oś transportową między stolicą Kabulem a północą, stanowił także główną arterię komunikacyjną dla wojsk lądowych armii radzieckiej w czasie inwazji w 1979 roku. Drugą o znaczeniu strategicznym jest przełęcz Chajber na wschodzie kraju łącząca Kabul ze stolicą Pakistanu Islamabadem, przez wieki otwierającą zdobywcą równiny Indyjskiej. Góry Pamir leżące w północno-wschodnim rogu Afganistanu sławnymi uczynił Marco Polo, w swoich wspomnieniach nazwał je „dachem świata”, a charakterystyczne zaśnieżone doliny izolujące ludność tego obszaru, czynią mieszkańców tych ziem autonomicznie niezależnych⁴²¹.

Afganistan jako kraj nie ma jasnej swoistej narodowej tożsamości. Mieszkańcy Afganistanu generalnie nie myślą o sobie jako o obywatelach Afgańskich, lecz najpierw, jako Pasztunach, Hazarach, Uzbekach czy Tadżykach⁴²². Historycznie tylko w czasie inwazji zagranicznych Afgańczycy utożsamiali swoją jedność. Jednocząc się mówili; „Ja i mój brat jesteśmy przeciw kuzynowi, a my trzej stoimy razem przeciw reszcie świata”⁴²³.

Plemienny charakter społeczeństwa afgańskiego

Ponieważ opracowanie wielokrotnie odnosi się do dwóch pojęć - plemienia i grupy etnicznej, istotne jest, aby owe pojęcia zdefiniować, bazując na przyjętych konwencjach. W tym przypadku za zasadne uznano zapoznanie się z więcej niż jedną definicją, oraz przytoczenia tu wybranych przykładów celem głębszego zrozumienia przedstawianej problematyki.

⁴²⁰ A. Rashid, *Taliban: The Story of the Afghan Warlords*, Pan Books, London, 2001, str.11.

⁴²¹ *Ibidem*, str.8.

⁴²² D.G. Singh, *Drugs Production and Trafficking in Afghanistan*, op. cit., str.3.

⁴²³ Myśli, przysłowia afgańskie, <http://www.mysli.com.pl/przyslowia/afganskie/> (dostęp 14.11.2021 r.)

Plemię – bazując na Encyklopedii Powszechnej PWN z 1975 roku to „grupa rodów wywodząca pochodzenie od wspólnego, często legendarnego przodka, zamieszkująca wspólne terytorium i związana wspólnotą organizacji społecznych; plemiona charakteryzuje pewna jednorodność kultury; są one z reguły endogamiczne; plemię stanowi często związek o charakterze politycznym; związki plemienne u większości ludów pasterskich i rolniczych stały się zaczątkiem organizacji państw.; organizacja plemienna utrzymuje się jeszcze u niektórych ludów Afryki, Australii, Oceanii i Azji⁴²⁴.” Do pojęcia plemienia odnosi się współczesna Encyklopedia Britannica, która przedstawia szerszą definicję, a mianowicie, że jest to „w antropologii pojęciowa forma ludzkiej organizacji społecznej oparta na zbiorze mniejszych grup (znanych jako zespoły), posiadających tymczasową lub stałą integrację polityczną, i zdefiniowanych przez tradycje wspólnego pochodzenia, języka, kultury i ideologii. Termin ten pochodzi ze starożytnego Rzymu, gdzie słowo *tribus* oznaczało podział w państwie. Później wszedł do użytku jako sposób na opisanie kultur napotkanych podczas europejskiej eksploracji. Do połowy XIX wieku wielu antropologów i innych uczonych używało tego terminu, a także zespołu, wódzostwa i państwa, aby oznaczyć poszczególne etapy jednoliniowej ewolucji. Chociaż jednoliniowa ewolucja kulturowa nie jest już wiarygodną teorią, terminy te są nadal używane jako rodzaj skrótu technicznego na kursach uniwersyteckich, filmach dokumentalnych i popularnych pracach referencyjnych. W takich kontekstach zazwyczaj mówi się, że członkowie plemienia dzielą imię i przyległe terytorium; współpracują w takich wspólnych przedsięwzięciach, jak handel, rolnictwo, budowa domów, działania wojenne i ceremonialne; i składają się z szeregu mniejszych społeczności lokalnych, takich jak zespoły lub wioski. Ponadto mogą być agregowane w klastry wyższego rzędu, takie jak narody”⁴²⁵.

Jak zauważa Encyklopedia Brytanica „jako termin antropologiczny, słowo plemię popadło w niełaskę w drugiej połowie XX wieku. Niektórzy antropolodzy odrzucili sam termin, uzasadniając, że nie można go precyzyjnie zdefiniować. Inni sprzeciwiali się negatywnym konotacjom, które słowo to nabrało w kontekście kolonialnym. Zwłaszcza uczeni afrykańscy uważali, że jest to zaś pejoratywne i niedokładne. Tak więc wielu antropologów zastąpiło go określeniem **grupa etniczna**, zwykle definiowana jako grupa ludzi o wspólnym pochodzeniu i języku, wspólnej tradycji kulturowej i historycznej oraz możliwym do zidentyfikowania terytorium. Grupa etniczna jest szczególnie odpo-

⁴²⁴ Encyklopedia Powszechna, PWN, Warszawa, 1975, T.3, str. 540.

⁴²⁵ Encyklopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/tribe-anthropology>, (dostęp 15.10.2021 r.)

wiednim terminem w dyskusji o modernizujących się krajach, w których tożsamość i roszczenia do własności ziemskiej mogą zależeć w mniejszym stopniu od rozszerzonych więzi pokrewieństwa niż od urodzeniowej wioski lub regionu pochodzenia”⁴²⁶.

Jak wynika z przytoczonych definicji pojęcia te są tożsame, drugie bardziej rozwinięte, a grupa etniczna odnosi się do nowocześniejszego spojrzenia na ten problem. W kontekście historycznym słowo plemię jest powszechnie akceptowalne, w współczesnych kontekstach jest problematyczne. Według Burszta⁴²⁷ problematyka etniczna i narodowa w literaturze naukowej pojawiła się dopiero na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, kiedy kształtowała się wizja świata przedstawiana przez wysoko technologiczny Zachód, który dzięki swojej przewadze wpływał na resztę świata. Przyjęte powszechnie sformułowanie *The West and the Rest* odzwierciedlało podział świata na „centrum” i „peryferie”: centrum to Zachód, najbardziej rozwinięta całość cywilizacyjna o dominującej pozycji wobec peryferii, a więc reszta świata, która pozostawała w bezpośredniej zależności od drugiej⁴²⁸. Stało się to wskutek przypadkowych okoliczności historycznych, uważa Ruth Benedict, że cywilizacja zachodnia rozprzestrzeniła się szerzej niż kultura jakiegokolwiek grupy lokalnej z dotąd nam znanej. Narzuciła ona swe wzory większej części kuli ziemskiej i dlatego to skłonni jesteśmy uwierzyć w jedolitość zachowania ludzkiego, do której w innych okolicznościach by nie doszło⁴²⁹. Lata sześćdziesiąte, to ruchy niepodległościowe postkolonialnych ludów w Afryce i w innych częściach świata kształtujących nowe spojrzenie na społeczności, które dotychczas badane w ich własnym środowisku „zawitały” do „Europy” i Ameryki Północnej, stając się z czasem stałym elementem tamtejszego pejzażu, tworząc mniejszości etniczne poszczególnych krajów⁴³⁰. To w tym czasie termin „grupa etniczna” zastąpił dawniej używane powszechnie pojęcia „plemienia”, „społeczności plemiennej”, czy „społeczeństwa tradycyjnego”⁴³¹. Ale jak wspomniano w odniesieniu do Afganistanu te pojęcia używane są zamiennie, gdyż często nawet w oficjalnych dokumentach występuje słowo z ang. *tribe* oznaczające plemię. Słowo to używane jest nie tylko przez przedstawicieli Zachodu, ale również przez oficjalnych urzędników państwowych rządu afgańskiego.

⁴²⁶ *Ibidem*.

⁴²⁷ W. J. Burszta *Antropologia kultury*, Zysk i S-ka, Poznań 1998, str.133.

⁴²⁸ *Ibidem*, str. 134.

⁴²⁹ R. Benedict, *Wzory kultury*, Wydawnictwo Vis-a-vis Etiuda s.o.o., Kraków 2024.

⁴³⁰ W. J. Burszta *Antropologia kultury*, *op.cit.*, str.134.

⁴³¹ *Ibidem*, str. 135 [w] A. Cohen, *Introduction: the lesson of ethnicity*, [w] *Urban Ethnicity*, A. Cohen, Tavistock, London, str. IX-XXII.

W Afganistanie termin „plemię” nie ma obraźliwych konotacji – uważa Bernt Glatzer. Wręcz przeciwnie, jest używany z dumą jako wyznacznik szlachetności. Przynależć do plemienia oznacza wyróżniać się i szczyścić starym pochodzeniem, należeć do prawdziwych ludzi, być niezawodnym. Jako członek plemienia jest się związany siecią pierwotnych zobowiązań zbudowanych na solidnej podstawie dobrze ustrukturyzowanych więzi genealogicznych. Takie pojęcia są związane z dumą i honorem, a nie z niższością. Arabscy władcy byliby głęboko obrażeni, gdyby ich plemienne pochodzenie zostało zakwestionowane, afgańscy dygnitarze i intelektualiści coraz częściej używają swoich plemiennych imion jako drugiego imienia, podobna tendencja jest zauważalna w Pakistanie, np. Ghulam Ishaq Khan, były prezydent Pakistanu, przy oficjalnych okazjach wołał pojawiać się w stroju plemiennym⁴³².

Pionierem afgańskiej antropologii, który spopularyzował to określenie i dzięki niemu zdomowało się w słowniku określającym społeczność Afganistanu był Mountstuart Elphinstone (1779–1859). W *The Imperial Sociology of the 'Tribe' in Afghanistan*, Nivi Manchanda dowodzi nam, że „jego praca była tak kluczowa, że nie byłoby nadużyciem nazywanie go "ojcem założycielem" współczesnych studiów afgańskich”⁴³³. Elphinstone jako dyplomata był pierwszym brytyjskim wysłannikiem indyjskiego gubernatora generalnego, wicekróla Indii Lorda Minto (1807–1813), na dwór Szacha Shujah Durraniego w Kabulu. Chociaż Elphinstone nie udało się zapewnić przyjaznego sojuszu z Szachem, jego misja wygenerowała bogactwo materiału, który przekształcił w szczegółowy raport. Jego tekst opublikowany w 1815 roku *Opis Królestwa Kabul i jego zależności*, okazał się niezwykle wpływowy. Jego relacja dostarczyła dość dokładnego opisu społeczeństwa Afganistanu i Pasztunów, historii, geografii, organizacji plemiennej, rządu, a mówiąc dokładniej sfery życia społecznego i ekonomicznego. To właśnie Elphinstone w swej pracy użył po raz pierwszy słowa „plemię” opisując swoje relacje z Afganistanu. Charakterystyczną cechą Elphinstone jest, że „oparł swoje rozumienie "plemienia" na swoim osobistym doświadczeniu jako Szkot. Pojęcie plemienia było dla niego analogiczne do szkockiego pojęcia klanu, i twierdzi, że królestwo afgańskie było niezwykle podobne do starożytnej Szkocji w swojej

⁴³² B. Glatzer, *The Pashtun Tribal System*, Concept of Tribal Society (Contemporary Society: Tribal Studies, v.5) New Delhi, 2002 str. 265-282.

⁴³³ N. Manchanda, *The Imperial Sociology of the Tribe in Afghanistan*, *Millennium: Journal of International Studies*, 2018, str.169 <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0305829817741267>, (dostęp: 12.11.2021)

organizacji społecznej i politycznej”⁴³⁴. Nivi Manchanda cytując Elphinstone potwierdza, że „sytuacja kraju Afganów wydaje mi się bardzo podobna do sytuacji Szkocji w czasach starożytnych; bezpośrednia władza króla nad miastami i krajem bezpośrednio wokół; niepewne podporządkowanie najbliższych klanów i niezależność odległych; nadmierna władza frakcji szlacheckiej najbardziej związanej z dworem; a stosunki, jakie wszyscy wielcy panowie mają do korony, są do siebie tak bardzo podobne w obu państwach”⁴³⁵.

Genealogia grup etnicznych

Problemami etniczności w przeszłości zajmowało się wielu naukowców, starając się odpowiedzieć na pytania czym jest etniczność, z jakich elementów się składa, jakim zmianą podlega oraz do czego może być wykorzystywana. Trzeba tu przytoczyć choćby takich socjologów jak Nathan Glazer i Daniel Moynihan, których publikacja „*Ethnicity*” z 1975 roku stała się klasyką socjologii nadając pojęciu etniczności znaczenie we współczesnym społeczeństwie i polityce. Podobne podejście było prezentowane między innymi przez Kathlen Conzen, Davida Gerbera, Ewę Morawską, Georga Pozzetta, Rudolfa Vecoli⁴³⁶. W opracowaniu opisując mieszkańców Afganistanu odwołam się do Anthony’ego Smitha, który w książce *Etniczne źródła Narodów*, wskazuje na takie cechy określające etniczność jak: mit wspólnego pochodzenia, dzielenie tej samej historii, wspólnota kultury, związek z terytorium oraz poczucie wzajemnej solidarności⁴³⁷.

Termin na określenie koncepcji grupy etnicznej lub etnicznej wspólnoty powołując się na Anthony’ego Smitha odwołuje do greckiego *ethnos*, który ma wiele sposobów użycia: słyszymy o *ethos etairon* – grupie towarzyszy czy o *ethos laon* – dużej grupie ludzi w Iliadzie, czyli określonej grupie ludzi razem powiązanych i odróżniających się kulturowo od innych. Kończąc wywód na temat genealogii terminu *ethnos* autor stwierdza, że termin grupy etnicznej jest adekwatny, bo odwołuje się do różnic kulturowych poszczególnych grup. Autor nazywa to „etnią”.

Gdy już określimy pewną grupę zbiorowości populacji ludzkiej istotnym jest jej nazwanie. Choć istnieją pewne małe zbiorowości dotychczas nie nazwane to „generalnie jed-

⁴³⁴ M. Elphinstone, *Account of the Kingdom of Caubul, and Its Dependencies in Persia, Tartary, and India: Comprising a View of the Afghan Nation, and a History of the Dooraunee Monarchy*, Cambridge, 2011, str. 173-4.

⁴³⁵ N. Manchanda, *The Imperial Sociology of the Tribe in Afghanistan.*, *op.cit.*, str.170.

⁴³⁶ Patrz między innymi na takie opracowania jak: E. Szczecińska- Musielak, Katedra Socjologii SGGW *Przejawy etniczności we współczesnym świecie*. Zarys problematyki *Kultura – Media – Teologia* 2014 nr 19 str.80, K. Conzen, D. Gerber, E. Morawska, G. Pozzett, R. Vecoli, *The Imrention of Ethnicity: A Perspective from the USA*, *Journal of American Ethnic History*, 1992 (Fali), vol. 12.

⁴³⁷ A. D. Smith, *Etniczne źródła narodów*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2009 str.29.

nak zbiorowa nazwa jest znakiem i emblematem wspólnot etnicznych, dzięki której odróżniają się od siebie i podsuwają własną „istotę” na swój użytek”⁴³⁸. Afganistan jest społeczeństwem wieloetnicznym z rozlicznymi grupami etnicznymi, odgrywającymi znaczące i charakterystyczne role w społecznych i politycznych strukturach kraju⁴³⁹. Wyróżniającą grupą zamieszkującą obszar Afganistanu są Pasztunowie, którzy uważają się za „prawdziwych” Afganów w przeciwieństwie do Hazarów, których uważają za niższą klasę zamieszkującą Afganistan.

Koniecznym warunkiem etniczności jest wspólny mit pochodzenia i przodków. Mit ten dostarcza poczucia więzów i sentymentów oraz umiejscawia społeczność w świecie na określonym terytorium. Idąc za Anthony ’m Smithem, „mit pochodzenia dostarcza odpowiedzi na pytanie o podobieństwo i przynależność: dlaczego wszyscy jesteśmy tacy sami? Dlaczego jesteśmy jedną wspólnotą. Ponieważ pochodzimy z tego samego miejsca, i od tego samego przodka, z konieczności należymy do siebie nawzajem i dzielimy te same odczucia i gusta. To wyjaśnienie łączy w sobie bliźniacze elementy greckiego terminu *ethnos* – idee życia razem i bycia podobnym pod względem kulturowym, lecz dodaje kolejne znaczenie tego terminu, a mianowicie poczucie plemiennej przynależności wytwarzanej raczej przez wspólne więzi rodzinne niż przez poczucie istnienia genetycznych więzów krwi”⁴⁴⁰.

Warto tu zacytować pewien mit powstania Afganistanu przytoczony przez Ahmeda Rashida, „*Wiele lat temu mądry stary Afgańczyk opowiedział mi kiedyś mityczną historię o tym, jak Bóg stworzył Afganistan: Kiedy Allah stworzył świat, zobaczył, że pozostało wiele śmieci, kawałków i rzeczy, które nigdzie nie pasowały. Zebrał je wszystkie razem i rzucił na ziemię. Tak powstał Afganistan - powiedział starzec*”⁴⁴¹. Jednym słowem taki „mieszmasz” terytorialny i etniczny.

Mit stworzenia Afganistanu nie tylko umiejscawia go w świecie, ale także wskazuje na różnorodność taką jak budowa geologiczna terytorium, czy też różnorodność grup społecznych zamieszkujących terytorium. Mit stworzenia powiązał Afgańczyków z określonym terytorium, które nazywają swoim własnym, o swoistym ukształtowaniu terenu, klimacie czy lokalizacji. Razem zamieszkujemy jedną dolinę, gdzieś w górach, z daleka od innych społeczności.

⁴³⁸ *Ibidem*, str. 29.

⁴³⁹ D.G. Singh, *Drugs Production and Trafficking in Afghanistan*, op. cit., str.34.

⁴⁴⁰ A. D. Smith, *Etniczne źródła narodów*, op.cit.,str.33.

⁴⁴¹ A. Rashid, *Taliban: The Story of the Afghan Warlords*, op. cit., str.7.

Buduje to także legendę współistnienia historycznego, jesteśmy inni, ale tu jest nasze miejsce. Odnosi się to także do kolejnego warunku wspólnoty etnicznej jakim jest podzielana historia. Nic tak nie jednoczy, jak wspólne wspomnienia i doświadczenia, które później przekazywane są następnym pokoleniom. Dla członków wspólnoty „rozumienie własnej historii, którą dzielą, a szczególnie to, co związane jest z najważniejszymi datami, musi zawsze wypełniać i pozostawać w zgodzie z tym, co może wydawać się ramową opowieścią oraz szkicowym czy sprzecznym z innymi dowodami przekazem”⁴⁴².

Wspólna historia musi być przyjemna, satysfakcjonująca, często dopasująca fakty, do takich jakie chcielibyśmy, aby były, nie zawsze obiektywne, ale także musi mieć walor edukacyjny. „*Bohaterowie i bohaterki, których wyczyny opisuje, muszą ucieleśniać zalety uznawane za cenne przez społeczność i zgodne z jej stereotypami – święty mąż w Indiach, turecki wojownik, żydowski mędrzec*”⁴⁴³. Jako przykład przytacza się współczesnych bohaterów. W Afganistanie takim stereotypem bohatera są mudżahedini⁴⁴⁴. Prezydent Reagan w amerykańskich mediach w 1985 roku określił ich jako odpowiednik „ojców założycieli”⁴⁴⁵ współczesnego Afganistanu. Innym przykładem jest mułła – osobistość religijna, którego rola i wpływy znacznie wzrosły podczas rządów Talibów.

Poza mitami pochodzenia i wspólnymi wspomnieniami grupy etniczne odróżniają się pewnymi elementami kultury, „*najbardziej podzielane i odróżniające cechy to język i religia, jednakże zwyczaje, instytucje, prawa, folklor, architektura, ubiór, jedzenie, muzyka i sztuka, nawet kolor skóry i fizyczność mogą powiększać różnice lub zająć ich miejsce*”⁴⁴⁶.

W społeczeństwie afgańskim dominującą religią jest islam. Około 99 procent mieszkańców Afganistanu wyznaje islam. Jest to jedna z wielkich światowych religii. Jest ona bardzo prosta i nie ma jednego wielkiego przywódcy. By zostać wyznawcą islamu – muzułmaninem wystarczy wyznać, że się nim jest i ją praktykować, przestrzegając pięciu jej filarów⁴⁴⁷. Początki islamu datowane są na przełom VII i VIII wieku, kiedy najpierw ziemie północno – zachodnie, a później cały dzisiejszy Afganistan został podbity przez arabów i włączone do kalifatu Umajjadów. W wiekach późniejszych religia ta zapuszczała co-

⁴⁴² A. D. Smith, *Etniczne źródła narodów*, op.cit., str.35..

⁴⁴³ Ibidem.

⁴⁴⁴ Mudżahedini - arab. مجاهد, dosł. „bojownicy” – wojownicy prowadzący walkę partyzancką przeciwko okupantom lub przeciw nieakceptowanej władzy.

⁴⁴⁵ D.G. Singh, *Drugs Production and Trafficking in Afghanistan*, op.cit., str.57.

⁴⁴⁶ A. D. Smith, *Etniczne źródła narodów*, op.cit., str.36.

⁴⁴⁷ Pięć filarów islamu: 1. Wyznanie wiary, 2. Modlitwa, 3. Jałmużna, 4. Post, 5. Pielgrzymka.

raz większe korzenie, aż zdominowała prawie całą społeczność⁴⁴⁸. Trafiła na podatny grunt, bo islam według pierwotnych założeń adresowany był do ludzi prostych żyjących w surowych warunkach⁴⁴⁹. Islam, nie licząc mniej znaczących, zasadniczo podzielony jest na dwa odłamy: sunnitów i szyitów. Większość mieszkańców Afganistanu jest wyznawcami sunnickiego odłamu islamu. Oprócz wyznawców islamu sunnickiego, Afganistan zamieszkują także szyici, którzy stanowią około 10-15% mieszkańców kraju, z tego około 90 % to Hazarowie, około 0,3 % to inne religie⁴⁵⁰. Dwie wersje islamu, mimo jednych korzeni prowadzą ciągły spór. Przez setki lat szyici jako mniejszość była w tym sporze stroną słabszą uznawaną za heretyków, nierzadko prześladowana przez sunnitów i nawracana siłą na prawdziwą wiarę. Religia może więc łączyć, ale i dzielić, nawet w obrębie jednego światopoglądu.

Inną cechą wyróżniającą grupy etniczne jest język. Ponieważ Afganistan w swojej historii często miał styczność z ludnością, która wędrowała szlakami przez Afganistan, lub też podbijała ten kraj, zaznaczyły się też zewnętrzne wpływy językowe. Na północy kraju ludność tam zamieszkującą używa języków z grupy tureckich, a języków z grupy irańskich na południu⁴⁵¹. Językami urzędowymi w Afganistanie są dwa języki - pasztu i dari⁴⁵² należące do grupy języków irańskich. Oprócz dwóch języków urzędowych mówi się także w innych językach m.in. uzbeckim, beluczi, paszy, nuristańskim i pamiri. Tak więc język używany w Afganistanie wyróżniający poszczególne grupy etniczne wynika z położenia oraz historycznego kontekstu.

Ostatnią cechą określającą etniczność za Smithem jest poczucie wzajemnej solidarności. Budowanie solidarności grupowej oraz więzi społecznej opiera się na przekonaniu jednostek o istnieniu pomiędzy nimi wyjątkowej wspólnoty; wspólnoty, która tworzy się dzięki temu, że jednostki mówią tym samym językiem, przestrzegają obyczajów i tradycji (nawet, jeśli tylko okazynie, odświętnie), które uważają za „swoje”; wspólnoty cementowanej

⁴⁴⁸ A. Azad, *The Beginnings of Islam in Afghanistan Conquest, Acculturation, and Islamization* [w:] *Afghanistan's Islam, From Conversion to the Taliban*, University of California Press, 2016, str.41-55, <https://doi.org/10.1525/9780520967373-006>, (dostęp: 12.11.2021 r.)

⁴⁴⁹ B. Lewis, *Muzułmański Bliski Wschód. Narody i cywilizacje*, przekł. J. Danecki, Wydawnictwo Marabut, Gdańsk 2003, str. 54.

⁴⁵⁰ International Religious Freedom Report for 2019 United States Department of State • Office of International Religious Freedom, <https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/>, <https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/> (dostęp 19.10.2021 r.)

⁴⁵¹ D.G. Singh, *Drugs Production op.cit.*, str.3.

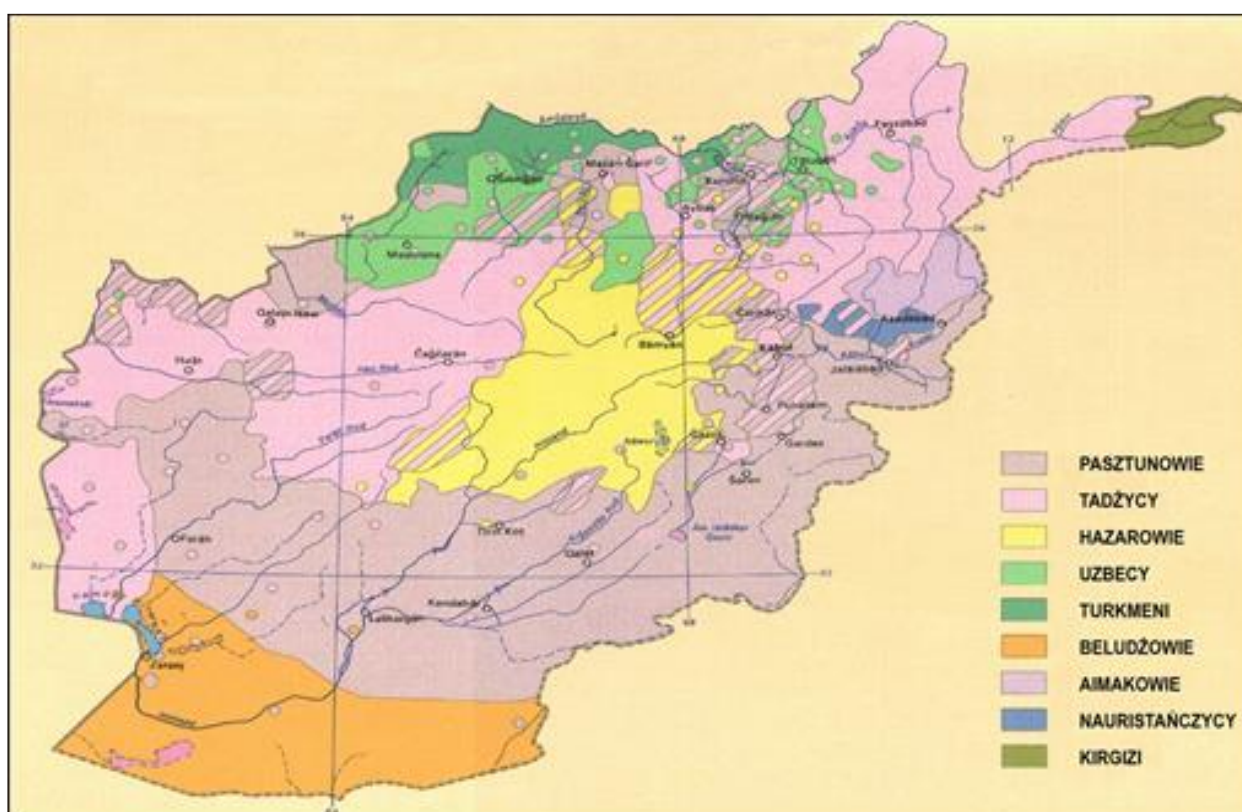
⁴⁵² Konstytucja Islamskiej Republiki Afganistanu, Art.16. Konstytucji Afganistanu mówi, że spośród pasztu, dari, uzbeckiego, turkmeńskiego, beluczi, paszy, nuristani, pamiri i innych obecnych języków w kraju, pasztu i dari są państwowymi językami urzędowymi. <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf> (dostęp: 20.11.2021 r.)

przez przekonanie o wspólnym pochodzeniu, wspólnej krwi lub wspólnych przodkach. Owo przekonanie o wspólnocie istnieje nawet wtedy, gdy owi (często mityczni lub legendarni) przodkowie żyli bardzo dawno temu, na przykład w czasach prehistorycznych, zaś „wspólna krew” została rozcieńczona przez wieki mieszanych małżeństw, migracji. Kluczowe jest jednak przekonanie jednostek, że tak właśnie jest, że ci sami przodkowie wyznaczają granice i skład osobowy szerokiej „rodziny”, a raczej „rodu”⁴⁵³. Podbudową solidarności grupowej w społeczności Pasztuńskiej są zasady postępowania Pasztunwali.

Afganistan – kraj etnicznie podzielony

Afganistan jest państwem wieloetnicznym, w którym żyją wielomilionowe populacje, jak i niewielkie grupy społeczne. Łącznie wyróżnia się ponad pięćdziesiąt grup etnicznych, mówiących różnymi językami oraz dialektami. .

Rysunek 2 Grupy etniczne w Afganistanie

Źródło: z zasobów własnych

⁴⁵³E. Szczecińska- Musielak, *Przejawy etniczności we współczesnym świecie. Zarys problematyki*, Kultura – Media – Teologia, nr 19, 2014 str. 81.

Pasztuni są najliczniejszą grupą etniczną Afganistanu stanowiącą ponad 42%⁴⁵⁴ populacji i dominującą politycznie od wielu lat. Pasztunowie są sunnickimi muzułmanami, mówią głównie w *pasztu*, chociaż ci mieszkający w Kabulu często mówią *dari*. Pasztuni dzielą się na się na co najmniej pięć konfederacji plemiennych: Durrani albo Abdali na zachodzie, Ghilzai i Karlanri plemiona górskie, Sarbani wschodnie i Ghurghusct południowe⁴⁵⁵. Najważniejsze to Durrani i Ghilzai. Ghilzai zamieszkują głównie wschodnią górzystą część kraju na południe od rzeki Kabul, między łańcuchem Safed Koh i masywem Gór Sulejmańskich od wschodu, natomiast Durrani zamieszkują południową część Afganistanu z centrum wokół Kandaharu, chociaż wpływy Pasztunów zamieszkujących te tereny sięgają daleko poza granicę państwową zwaną, jako Linia Duranda, która w przeszłości podzieliła plemiona Pasztunów. Wiele ze znaczących grup wyszło poza granice Afganistanu po inwazji radzieckiej w 1979 roku i pozostało w obozach dla uchodźców w Przygranicznej Strefie Plemiennej w Pakistanie w większości skupiając się głównie wokół Peszawaru, oraz leżącej bardziej na południu Quetty. Z pewnością możemy powiedzieć, iż Pasztuni są najbardziej konserwatywną częścią społeczeństwa afgańskiego. Kluczową podbudową tradycji Pasztunów jest tzw. Kodeks Pasztunwali, stanowiący swoiste prawo, gdzie gościnność, ochrona krewnych, obrona mienia oraz honor rodziny identyfikują tę grupę etniczną, chociaż nie są one obce innym grupom, szczególnie, jeżeli chodzi o honor i obowiązek gościnności. Znane przysłowie afgańskie mówi: *Pomóż Pasztunowi, odwdzięczy ci się po dwakroć; zrań Pasztuna, odplaci ci się po dwakroć*⁴⁵⁶.

Tadźycy stanowią około 27% populacji Afganistanu. Tadźycy zamieszkują w większości północnowschodnią oraz zachodnią część Afganistanu oraz kilka dzielnic Kabulu⁴⁵⁷. Większość Tadżyków to sunniccy muzułmanie, mówią dialektem *farsi* odmianą języka *dari* zbliżoną do języka narodowego Iranu. Należą do grupy etnicznej, która wydaje się nie zachować wspomnień o swojej plemiennej przeszłości, w przeciwieństwie do Pasztunów nie mają specyficznej struktury społecznej, a afgańskie wzorce lojalności Tadżyków ewoluują wokół wioski i rodziny. Stanowią dużą część wyedukowanej elity, znakomita ich część jest dość bogata, cieszą się znaczącymi wpływami politycznymi szczególnie wśród byłych członków antytalibańskiego Sojuszu Północnego, który objął liczne stanowiska wśród władz prowincjonalnych na północy, Afgańskiej Armii Narodowej oraz rządowych. Najbardziej znanym Tadżykiem, a zarazem bohaterem narodowym jest były dowódca Sojuszu Północnego

⁴⁵⁴ D.G. Singh, *Drugs Production. op.cit.*, str.38.

⁴⁵⁵ A. Rhea, *Understanding the Pashtuns, and the Minor Ethnic Groups*, [w:] *The Politics of Ethnicity in Afghanistan*, Politics of Ethnicity, T2/2, str. 71, 2013, <https://www.academia.edu/4234112/>, (dostęp: 14.11.2021 r.)

⁴⁵⁶ Myśli, przysłowia afgańskie, <http://www.mysli.com.pl/przyslowia/afganskie/> (dostęp 14.11.2021 r.)

⁴⁵⁷ D.G. Singh, *Drugs Production. op.cit.*, str.38.

Ahmed Szach Massud z Dolina Pandższiru który został zamordowany na krótko przed 11 września 2001 r.⁴⁵⁸.

Hazarowie są trzecią co do wielkości Afgańską grupą etniczną stanowiącą 9% populacji kraju i skoncentrowani są w centralnej wyżynno-górskiej części kraju⁴⁵⁹. Używają języka *dari*. Pochodzenie społeczności Hazarów jest przedmiotem wielu dyskusji, słowo *hazara* oznacza "tysiąc" w języku perskim, ale biorąc pod uwagę typowe cechy fizyczne Hazarów, obecna teoria potwierdza, że są potomkami małżeństw między mongolskimi wojownikami Czyngis Chana a miejscowymi kobietami pochodzenia tadżyckiego i tureckiego. Hazarowie, których populację szacuje się na 4 miliony są najliczniejszą grupą szyicką w Afganistanie. Jako szyici w zdominowanym przez sunnitów Afganistanie są najniższą grupą na afgańskiej drabinie społecznej, przez wieki znosząc dyskryminację i ubogi tryb życia⁴⁶⁰. Talibowie uznali ich za hipokrytów znajdujących się poza obrębem prawdziwego islamu.

Uzbecy, których liczba ciągle maleje poprzez migracje do Uzbekistanu stanowią około 9% ogólnej populacji i zamieszkują tereny północnej części kraju, wzdłuż granicy z byłym Związkiem Radzieckim⁴⁶¹. Uzbecy są turekojęzyczną grupą etniczną. Ich językiem jest uzbecki i chociaż jest to ich własny dialekt turecki, jest blisko spokrewniony z tym, którym posługuje się ujugurska mniejszość muzułmańska w Sinciang w Chinach. Uzbecy zajmują największą część afgańskich gruntów ornych na północy i są głównie rolnikami z zawodu, uprawiają zboże i warzywa oraz zajmują się hodowlą zwierząt. Ponadto zajmują się rzemiosłem oraz produkcją bawełny, która znacznie powiększa ich dochody. Jednak bardzo ważna część ich gospodarki i sławy opiera się na produkcji dywanów. Ze względu na swój niezły dobrobyt Uzbecy nie byli zależni od rządu centralnego i nie podjęli w przeszłości skoordynowanych wysiłków w celu zdobycia większych wpływów politycznych⁴⁶².

Beludźowie. Głównie żyją w Pakistanie, około 70% całej populacji plemienia oraz w Iranie, jak również w Afganistanie. Populacja Beludźów w Afganistanie to około 2% populacji mieszkańców Afganistanu. Żyją głównie w południowo-zachodniej i południowej części Afganistanu, choć również w północno-zachodniej części, w prowincji Faryab. Praktykują islam sunnicki. Ich językiem jest beluczi, ale wielu używa także *dari* lub *pasztu*. Są tradycyj-

⁴⁵⁸ Światowy Katalog Mniejszości i Ludów Tubylczych, *Afganistan Tadżycy*
https://minorityrights.org/minorities/hazaras/?utm_campaign=shareaholic&utm_medium=printfriendly&utm_source=tool (dostęp: 12.11.2021 r.)

⁴⁵⁹ D.G. Singh, *Drug Production*. *op.cit.* str.38.

⁴⁶⁰ Światowy Katalog Mniejszości i Ludów Tubylczych *Afganistan Hazarowie...op.cit.*, (dostęp: 12.11.2021 r.)

⁴⁶¹ D.G. Singh, *Drugs Production*. *op.cit.*, str.38.

⁴⁶² Światowy Katalog Mniejszości i Ludów Tubylczych *Afganistan Uzbecy ... op.cit.*, (dostęp: 12.11.2021 r.)

nie koczownikami lub pół-koczownikami słynącymi z hodowli wielbłądów, zachowali swoją strukturę plemienną z patriarchalnym, zdominowanym przez mężczyzn pokrewieństwem. Mają wiele podobnych zwyczajów jak Pasztuni a ich postępowanie jest podobne do zasad kodeksu Pasztunwali. Głównie zajmują się rolnictwem i hodowlą zwierząt⁴⁶³.

Aimakowie, to głównie sunniccy muzułmanie. Żyją w górach na północnym zachodzie i północy Afganistanu wzdłuż granicy z Iranem. Są to półkoczownicze narody o mieszanym etnicznym pochodzeniu, w wyniku łączenia się plemion turecko-mongolskich z miejscową ludnością tadżycką. Stanowią 4% ludności Afganistanu. Mówią językiem zbliżonym do dari⁴⁶⁴.

Nuristanie stanowią niewielką grupę etniczną żyjącą w odległych górach na północny wschód od Kabulu, wzdłuż granicy z Pakistanem. Twierdzą, że są przodkami Aleksandra Wielkiego. Mówią unikalnym językiem indoeuropejskim *nuristani*. Nuristanie zostali podbici przez Amira Abdura Rahmana Khana w latach 1895-96 i zostali zmuszeni do porzucenia swoich starożytnych wierzeń religijnych na rzecz islamu. Prowincja Nuristan gdzie żyją ma bardzo mało gruntów ornych, zdecydowana większość terytorium jest pokryta lasem. Główną podstawą gospodarki jest hodowla zwierząt – głównie pasterstwo kóz⁴⁶⁵.

Należy również wspomnieć o **Kuszi**. Chociaż Kuszi⁴⁶⁶ są grupą społeczną, a nie etniczną, mają również pewne cechy odrębnej grupy etnicznej. Kuszi są Afgańskimi nomadami pochodzenia Pasztuńskiego (około 80%) i Beludży (20%), wędrującymi poprzez regiony i są mocno zaangażowani w przemyt towarów komercyjnych, broni i narkotyków. Kuszi często byli jedyną grupą łączącą zagubione w górach wioski z cywilizacją, przewożącą na mułach kontrabandę. Choć prowadzą tradycyjnie koczowniczy tryb życia, wielu osiedliło się w północno-zachodnim Afganistanie, na obszarze, który był tradycyjnie okupowany przez Uzbeków i Tadżyków, po silnej zachęcie ze strony rządu talibów. Obecnie tylko kilka tysięcy nadal podąża za swoim stadem, tradycyjnym źródłem utrzymania, inni stali się rolnikami, osiedlili się w miastach lub wyemigrowali. Największa populacja Kuszi znajduje się prawdopodobnie w Registanie, pustyni w południowym Afganistanie⁴⁶⁷.

⁴⁶³ D.G. Singh, *Drugs Production*. *op.cit.* str.39.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, str. 39.

⁴⁶⁵ *Ibidem.*, str.40.

⁴⁶⁶ Patrz też: R. Tapper, *who are the Kuchi? Nomad self-identities in Afghanistan* [w:] *Journal of the Royal Anthropological Institute* (N.S.) 14, Royal Anthropological Institute, 2008.

⁴⁶⁷ Światowy Katalog Mniejszości i Ludów Tubylczych *Afganistan Kuchi*, *op.cit.*

Rola struktur plemiennych i „kodeksu Pasztunwali”

W Afganistanie władza opiera się na trzech filarach, które tworzą: struktury plemienne, struktury religijne oraz struktura rządowa. Struktura rządowa w historii Afganistanu była najsłabszym ogniwem. Władza rządu przeważnie nie wychodziła poza stolicę oraz większe miasta, a na prowincji była zdominowana przez władzę plemienną. Oficjalnie Afganistan został podzielony na 34 prowincje i 364⁴⁶⁸ dystrykty oraz gminy. Większość z tych dzielnic została podzielona ze względu na położenie geograficzne lub struktury plemienne. Od pojedynczej wioski po skupiska małych wiosek do większych gromad, tworzą swoistą strukturę plemienną często nie rozpoznawalną nawet przez urzędników państwowych. Wygląda ona zbyt skomplikowanie dla osób z zewnątrz, ale miejscowa ludność, która tu mieszka łatwo to rozumie. Często miejscowości oraz większe struktury biorą nazwy od klanów lub plemion je zamieszkujących⁴⁶⁹.

Plemiona oraz ich struktury zawsze odgrywały ważną rolę w Afganistanie od powoływania do usuwania poszczególnych afgańskich władców, były pomocne w ustanawianiu porządku w kraju, szczególnie na tych obszarach, gdzie zasięg rządu pod względem bezpieczeństwa i zarządzania był niski lub nie istniał⁴⁷⁰. Plemiona afgańskie kierują się pewnymi ustanowionymi zasadami, przepisami i prawami, które pozwalały im przetrwać przez ponad 2000 lat. Niektóre sięgają czasów „Adama i Ewy” i są nadal purytańskie dzisiaj⁴⁷¹. Nazywamy je zasadami postępowania Pasztunwali, kodeksem Pasztunwali lub tylko Pasztunwali, który jest mieszkanką plemiennego kodeksu honorowego i lokalnych interpretacji. Wymaga on oczywiście mówienia w *pasztu* i przestrzegania pewnych, ustalonych zwyczajów. Jak już wspomniałem wyżej gościnność, ochrona krewnych, obrona mienia oraz honor rodziny to jedne z najważniejszych zasad kodeksu Pasztunwali. Główny aspekt kodeksu Pasztunwali podkreśla osobisty autorytet i wolność. Ważne decyzje podejmowane są przez *dżirgę*, lub też *szurę* – czyli radę starszyzny plemienia⁴⁷².

Przywództwo plemienne jest zwykle powierzone chanom i malikom, wiodącym członkom plemienia, którzy reprezentują swoje rozszerzone rodziny w *dżirgach/szurach*. Im

⁴⁶⁸ W ostatnich dwóch dekadach po wprowadzanych reformach ilość dystryktów się zmieniała, tak że nie można uznać tej liczby za stałą.

⁴⁶⁹ S. Miakhel, *Understanding Afghanistan: The Importance of Tribal Culture and Structure in Security and Governance*. Maulana Abdul Kalam Azad Institute in India in 2008, str.10-11, <https://www.pashtoonkhwa.com/files/books/Miakhel-ImportanceOfTribalStructuresInAfghanistan.pdf>. (dostęp 14.11.2021r.)

⁴⁷⁰ Ibidem, str.1

⁴⁷¹ M. Wahid, *Pashtunwali: The way of the Pashtuns* <http://afghanland.com/culture/pashtunwali.html> (dostęp:13.11.2021.)

⁴⁷² S. Miakhel, *op. cit.*, str.1.

większy jest ich wpływ tym bardziej stabilne staje się plemię. Ponieważ społeczeństwo jest egalitarne nie ma ustanowionych zasad przekazywania przywództwa, dziedziczenie przywództwa w islamie i w zasadach Pasztunwali nie istnieje, silna rywalizacja o przywództwo jest powszechna. Przywódcy są uznawani i akceptowani przez takie czynniki jak charyzma, zdolności przywódcze, bogactwo i wiedza oraz pochodzenie od bohaterskich lub wysoce religijnych przodków.⁴⁷³

W czasach współczesnych wobec braku dobrze funkcjonującego rządu od 1978 roku struktury plemienne i okręgowe odgrywały silną rolę w utrzymaniu bezpieczeństwa i zarządzania. W większości Afganistanu struktura plemienna lub lokalnie ustanowione *szury* były jedynym źródłem sprawiedliwości społecznej⁴⁷⁴. Struktury plemienne, gdzie zastosowanie ma kodeks Pasztunwali są bardzo silne i odgrywają znaczącą rolę wśród Pasztunów, którzy stanowią większość społeczeństwa Afganistanu. Stosowanie Pasztunwali wyróżnia ludność pasztuńską względem innych grup etnicznych, które zamieszkują Afganistan. Zasady postępowania Pasztunwali przekazywane są ustnie, choć są pewne próby ich spisania.

Kodeks Pasztunwali opiera się na pewnych pojęciach, które można nazwać filarami. Shahmahmood Miakhel w swoich rozważaniach przedstawia kilka najważniejszych pojęć dotyczących zasad postępowania Pasztunwali, które zostaną przytoczone poniżej, z przykładami ich zastosowania w praktyce.

Seyali i Turbowali⁴⁷⁵ – Idąc za Shahmahmood Miakhelem *seyal* oznacza równość, a *seyali* konkurencję lub rywalizację. Kluczem do zrozumienia Pasztunwali jest *seyali*, czyli konkurencja, przy czym pamiętajmy, że *seyal* oznacza równy. Te dwa słowa są delikatnie i misternie splecione, aby stworzyć równowagę i sprawiedliwość. W afgańskim przysłowiu: „Ja emir i ty emir. Kto więc będzie poganiał osły?”⁴⁷⁶ jest pytanie, jeśli jesteśmy sobie równi, to kto będzie pracował? Tak więc pojęcie *seyali* odnosi się do równości, w sposób jak to postrzegają Afgańczycy. Konkurencja i rywalizacja istnieją we wszystkich aspektach życia. Masz *seyali* z tymi, którzy są równi z tobą w statusie. Uważa się za haniebne robienie *seyali* z tymi, którzy nie są tobie równi w statusie, np. chan (wódz plemienny) nie będzie robił *seyali* z robotnikami lub z ludźmi *hamsaya* (outsiderami mieszkającymi w wiosce), ponieważ są oni uważani za niższych w statusie. *Seyali* robi się ze swoim kuzynem, chanem innego plemienia.

⁴⁷³ A. Rhea, *op. cit.*, str.73.

⁴⁷⁴ S. Miakhel, *op. cit.*, str.1.

⁴⁷⁵ Patrz też: Seyal, Tarboor, <http://afghanland.com/culture/pashtunwali.html>.

⁴⁷⁶ Myśli, przysłowia afgańskie, <http://www.mysli.com.pl/przyslowia/afganskie/> (dostęp 14.11.2021r.)

Jeśli jednak jeden kuzyn jest biedny, a drugi bogaty, są *turborem*, czyli rywalem, ale nie *seya-lem*. Są równi pod względem rodowodu, ale nie bogactwa.

Bliżsi i dalsi kuzyni tego samego klanu nazywani są *turbor*. Rywalizacja z *turborem* jest częsta u Pasztunów, ale każdy z nich pomoże drugiemu, gdy jest w potrzebie. Przysłowie mówi: *badd tarboor pa bada wraz pakaregi* co oznacza, że *turbor* nawet jeśli jest wrogiem, pomaga w potrzebie.

Namus i Ezzat, to według Shahmahmood Miakhela następne pojęcia zasad Pasztunwali. Według Katarzyny Sadowej *namus* męczyzny wyraża się w jego zdolności do dominacji i obrony swojej własności, w tym swojego gospodarstwa domowego oraz żony i krewnych kobiet. *Namus*, w tłumaczeniu dosłownym oznacza „cnotę” (z arabskiego „*an-Namus al-akbar*”, czyli „posiadający absolutną cnotę”, choć najczęściej *namus* tłumaczy się jako „honor”⁴⁷⁷. Z kolei Shahmahmood Miakhel przekonuje nas, że aby mieszkać w rodzinie, wiosce lub społeczeństwie Pasztunów, powinieneś być w stanie chronić swojego *namusa* i powinieneś mieć *ezzata* (honor, poważanie). Kobiety w rodzinie nazywane są *namus*. Ojczyzna jest również nazywana *namus*. Ochrona ojczyzny jest tym samym, co ochrona własnego *namusa*. Jeśli ktoś nie może chronić swojego *namusa* lub nie ma *ezzata* w społeczeństwie, nie znajdzie miejsca w rodzinie, wiosce lub w większym społeczeństwie Pasztunów. Będzie musiał opuścić rodzinę, wioskę lub będzie musiał walczyć o swój honor.

Jeśli Pasztun nie może chronić swojego bogactwa i *namusa*, nie ma dla niego miejsca do życia wśród plemion i musi wyemigrować do innego miejsca, aby żyć jako *hamsaya*, czyli żyć poza własną społecznością, ale być pod jego ochroną. Jako *hamsaya* nie masz takiego samego statusu i przywilejów jak ludzie, którzy mieszkają w wiosce. W takim przypadku żyjesz pod ochroną rodziny, z którą mieszkasz. W tym kontekście Osama Bin Laden w Afganistanie traktowany był jako *hamsaya* lub gość (niechciany gość). Był to jeden z powodów, dla których talibowie upierali się, że Osama Bin Laden był gościem Afgańczyków, ponieważ w trudnych czasach (podczas dżihadu przeciwko okupacji Związku Radzieckiego) wspierał mullahediniów, a teraz, gdy on boryka się z problemami, powinien być chroniony przez tych, których w przeszłości wspierał.⁴⁷⁸

Gundi. W języku pasztu *gund* oznacza partię, frakcję, grupę lub blok ludzi. *Gundi* oznacza rywalizację frakcyjną, plemienną lub osobistą, ale jest używane także do budowy

⁴⁷⁷ K. Sadowa, *Ghayra i namus a zjawisko zbrodni "honorowych" w społecznościach muzułmańskich -zarys problemu*, [w:] *Kobieta w prawie i w polityce. Women in politics and law*, Uniwersytet Wrocławski, IX 2015, str.378-382.

⁴⁷⁸ S. Miakhel, *op. cit.*, str. 3-4.

sojuszu plemiennego, tworzącego równowagę sił na obszarach plemiennych. W walkach plemiennych członkowie *gundi* opowiadają się za swoimi wspólnymi interesami przeciwko wspólnemu wrogowi⁴⁷⁹. Idąc za Shahmahmood Miakhelem *gundi* może zacząć się od wewnętrznej rywalizacji między braćmi lub między kuzynami, w obrębie klanu lub plemion. *Gundi* w rodzinie lub wśród kuzynów jest również nazywany *turborwali*. Pierwszy kuzyn nazywa się *turbor*. W *gundi* każda ze stron stara się mieć stosunki z innymi *gundi* lub rywalizującymi frakcjami w innych wioskach lub pod plemionach, co ostatecznie prowadzi do większej rywalizacji między dwiema wpływowymi rodzinami głównych plemion. Oznacza to, że w przypadku wrogości lub potrzeby wsparcia każda ze stron powinna mieć zwolenników wśród innych plemion spoza własnego klanu lub wśród kuzynów.

Jeśli członek *gundi* został zabity przez wroga, zostanie on wliczony do ostatniego porozumienia pokojowego przyjętego przez *dzirgę*. Do podjęcia ostatecznej decyzji przez *dzirgę*, gdy obie strony zgodzą się na długoterminowy pokój, *dzirga* będzie liczyć wszystkich ludzi, którzy zostali zabici lub ranni w czasie trwania wrogości. Gdyby wrogość była kontynuowana przez kilka pokoleń, liczy wszystkich ludzi, którzy zostali zabici w każdym pokoleniu, ponieważ wrogość była przenoszona z pokolenia na pokolenie⁴⁸⁰.

Patna (spór, konflikt). *Patna* zwykle zaczyna się od małego problemu, który kończy się morderstwami po obu stronach i trwa przez pokolenia.

Narkh (tradycyjne lub nieformalne prawo lub zasady): W tych obszarach, w których rząd nie jest obecny lub jest bardzo słaby, Pasztunowie rozwiązują wszystkie swoje spory za pośrednictwem *dzirgi*. Zasady rozwiązywania sporów nazywane są *narkh*, są to niepisane zasady, które opierają się na precedensie. Dosłownie *narkh* oznacza cenę, ponieważ każda decyzja wiąże się z pewnymi kosztami. *Narkh* to także ludzie w społeczeństwie lub plemionach, którzy rozumieją lub przynajmniej mają reputację rozumienia tych zasad.

Wobec braku funkcjonalnego rządu w ciągu ostatnich dekad w Afganistanie, z powodu okupacji i wojny domowej, ludność Afganistanu rządziła się na podstawie tych tradycyjnych zasad poprzez lokalne *dzirgi* lub *szury* i była w stanie rozwiązywać swoje codzienne problemy oraz szukać sprawiedliwości społecznej.

Obecnie na obszarach wiejskich Afganistanu również większość ludzi rozwiązuje swoje spory i problemy za pośrednictwem *dzirgi/szury*, ponieważ formalny system sądowi-

⁴⁷⁹ Patrz też: *Pashtunwali: The Way of the Pashtuns, Ghundi*.

⁴⁸⁰ S. Miakhel, *op. cit.*, str.4.

czy jest słaby, niedostępny, drogi, pozbawiony możliwości i jest postrzegany jako bardzo skompromowany.

Nieformalny system rozstrzygania sporów jest tańszy, szybszy i bardziej dostępny w porównaniu z systemem formalnym. Również w większości przypadków nieformalny system może zagwarantować zapobieżenie przyszłej wrogości lub zemście, ponieważ strony sporu godzą się rozwiązać swoje problemy poprzez *dżirgę* lub *szurę* i akceptują podjęte decyzje⁴⁸¹.

Qawm (w języku *dari*) lub **Qam** (w języku *pasztu*), **Qawmi Taroon**, **Qawmegari** lub **Azizwali**. Shahmahmood Miakhel powołując się na R. Favrea, twierdzi, że społeczeństwo afgańskie jest ukształtowane jako *qawm*, powiązanej sieci pokrewieństw, które nazywa "rozdrobnionym społeczeństwem sieciowym", co też często skutkuje słabą "społeczno-polityczną" reprezentacją wszystkich jego członków⁴⁸². Afgańczycy są identyfikowani przez swoje *qawm*, termin, który może odnosić się do pokrewieństwa z prawie każdym rodzajem grupy społecznej. Zasadniczo oddziela "nas" od "nich" i pomaga odróżnić członków jednej dużej grupy etnicznej lub plemiennej, lub jednego klanu lub wioski, od drugiej.

Enteqam, Pur lub **Badal**. Są to synonimy zemsty. Oczekuje się, że Pasztun, który doznał utraty honoru, będzie szukał zemsty w postaci fizycznego odwetu lub odszkodowania w mieniu lub pieniądzu. Pasztunowie zemstczą się bez względu na to, jak długo to potrwa. Istnieje pasztuńskie przysłowie: „Jeśli Pasztun zemścił się po 100 latach, oznacza to, że wciąż się spieszy”. Syn, wnuk, prawnuk czy kuzyn może zemścić się nawet po kilku pokoleniach. Jeśli Pasztun nie zemści się na swoim wrogu lub rywalach, oznacza to hańbę dla jego rodziny. Tak więc Pasztun wolałby raczej umrzeć niż żyć z hańbą. Jest to kwestia honoru, nie tylko jego, ale całego plemienia lub jego części i nie może być akceptowana. Pasztun mści się zbiorowo lub indywidualnie.

Nanawati (przebaczenie) W wielu przypadkach Pasztunowie mogą wybaczyć wrogowi, jeżeli spór zostanie rozwiązany przez *dżirgę*. Jeśli *dżirga* zdecyduje się wysłać delegację do rodziny ofiary, najprawdopodobniej rodzina to zaakceptuje i wybaczy lub ułaskawi zbrodnię. Wysłanie takiej delegacji *dżirgi* z prośbą o przebaczenie nazywa się *nanawati*. Delegacja składa się głównie ze starszych, przywódców religijnych i niektórych kobiet, którzy zabierają ze sobą święty Koran i owcę na rzeź. Jeśli rodzina ofiary akceptuje *nanawati*, nie ma piętna hańby dla jego rodziny⁴⁸³.

⁴⁸¹ S. Miakhel, *op. cit.*, str.4.

⁴⁸² R. Favre, *Interface between State and Society in Afghanistan*, AIZON Addis Abeba, Ethiopia 2005 str.6
<http://www.aizon.org/Administration%20and%20society%20in%20Afghanistan.pdf> (dostęp: 14.11.2021r.)

⁴⁸³ *Ibidem*, str.6.

Melmasteya (gościnność) i **Hujra** (dom gościnny). Mimo że gościnność jest powszechna w wielu krajach, afgańska gościnność jest znana, ponieważ Afgańczycy zawsze starają się rozszerzyć swoją gościnność na wszystkich gości, nawet tych nieznajomych, którzy przyjeżdżają do ich domów lub wioski. Afgańczycy będą starali się serwować gościom najlepsze jedzenie lub najlepsze miejsce, które mają. Pierwszą rzeczą, którą Afgańczycy starają się zbudować w wiosce, jest ich *hujra*, która jest symbolem dumy wśród mieszkańców wioski. Ci, którzy zabawiają gości, są szanowani. Najważniejszym aspektem afgańskiej gościnności jest ochrona gościa.

Na obszarach wiejskich Afganistanu, kiedy nocują goście, rano pytają, co jest celem jego podróży. Jeśli coś stanie się z gościem między tymi dwoma miejscami, rodzina, z którą nocował, musi bronić prawa swojego gościa. Jeśli rodzina goszcząca wie, kto obrał, zabił lub zabił ich gościa, jest zobowiązana do zemsty w imieniu gościa. Większość wrogości w rodzinach lub wioskach powstała z powodu ochrony gości. Ochrona gości jest taka sama, jak ochrona swojego *namusa*.

Niektóre wioski mają wspólną *hujre*, która funkcjonuje jako centrum społeczności lub centrum lokalnej polityki. Ponieważ na obszarach wiejskich Afganistanu nie ma restauracji ani hoteli, większość odwiedzających lub podróżnych zatrzymuje się w wiosce, idzie do meczetu i mówi, że jest *musafer*, czyli podróżnikiem i potrzebuje jedzenia i schronienia na noc. W niektórych przypadkach, jeśli liczba gości jest duża, wszystkie rodziny przynoszą jedzenie do meczetu lub *hujry* lub jeśli liczba gości jest niewielka, wówczas jedna rodzina zajmuje się nimi i dobrowolnie karmi.

Dżirga lub **Maraka** (rada lub spotkanie starszych). Mimo że w strukturach plemiennych wodzowie plemienni, chanowie i przywódcy religijni odgrywają ważną rolę, podejmowanie i wdrażanie decyzji następuje na drodze konsensusu, a jednostronne decyzje nie mogą zostać wdrażane. Główne forum procesów decyzyjnych nazywa się *dżirga* (rada lub zgromadzenie przedstawicieli plemion lub różnych segmentów społeczeństwa). Znaczenie *dżirgi* polega na wykonywaniu jej decyzji⁴⁸⁴.

Podczas wojny antysowieckiej w Afganistanie pojawił się nowy termin: **szura**. Jest to arabski termin odnoszący się do pierwszych spotkań muzułmańskiej ummy. Słowo *dżirga* pochodzi z języka mongolskiego i nie ma konotacji religijnych. Inne różnice między *dżirga* a *szurą* to bardziej reprezentatywny charakter *szury*, względnie stałe członkostwo i bardziej

⁴⁸⁴ *Ibidem*, str.8.

regularne spotkania, natomiast *dżirga* spotyka się ad hoc, gdy pojawia się problem.⁴⁸⁵ Członkowie *szury* są wybierani na dłuższe okresy, natomiast członkowie *dżirgi* mogą być zmieniani z zależności od pojawiającego się problemu do rozwiązania.

Dżirga może być zwoływana w przypadku małych sporów między jednostkami, w sprawach lokalnych, a także w większych sporach między plemionami. Członkowie *dżirgi* powinni być wybierani za zgodą stron sporu. Jeśli jedna ze stron nie zgadza się co do składu członków *dżirgi*, *dżirga* nie może się odbyć. Po demokratycznym procesie wyboru strony sporu dają pełną władzę *wak* członkom *dżirgi*. Członkowie *dżirgi* nazywają się *Dżirgamersi*. *Dżirgamersi* mają swoje własne zasady prawa, które nazywają się *narkh*. Strony sporu wybierają tych ludzi spośród społeczności lub plemion, którzy są uczciwi, bezstronni i rozumieją rolę *dżirgi* i *narkh*. Następnie *dżirga* prosi o *mechelghę* (gwarancję) od stron sporu. O ilości *mechelghi* mogą decydować członkowie *dżirgi* w zależności od wagi problemu. *Dżirgamersi* przyjmują to zabezpieczenie, ponieważ jeśli którakolwiek ze stron sporu nie zaakceptuje ostatecznej decyzji, członkowie *dżirgi* nie zwrócą *mechelghi* tej stronie. *Mechelgha* jest gwarancją wdrożenia decyzji podjętej przez *dżirgę*. Inną kwestią, którą należy tutaj poruszyć, jest to, że drzwi do rozwiązania problemu za pośrednictwem legalnego kanału rządowego nigdy nie zostały zamknięte przez *dżirgę*. Każda ze stron, jeśli chce prowadzić swoją sprawę za pośrednictwem państwowego systemu prawnego, może to zrobić nawet po ostatecznej decyzji *dżirgi*⁴⁸⁶.

Loya Dżirga. Istnieje jeszcze inne forum *dżirgi*, które nazywa się *Loya Dżirga* (Wielka Rada). Tradycyjnie *Loya Dżirga* w Afganistanie jest zwoływana przez rząd lub wszystkie plemiona w ważnych kwestiach narodowych. Mimo że *dżirga* ma długą historię w Afganistanie, w współczesnej historii Afganistanu, pierwsza *Loya Dżirga* pod przywództwem Mir Waisa Khana Hotaki z plemienia Ghilzai, została zwołana w 1707 roku w Kandaharze do walki z rządami Safawidów⁴⁸⁷. W wyniku decyzji *dżirgi* zginął urodzony w Gruzji gubernator Kandaharu Gurgin. Po jego śmierci Mir Wais Khan Hotaki założył dynastię Hotaki w Afganistanie. Następna *Loya Dżirga* zwołana przez plemiona w 1747 roku w Sher Surkh w pobliżu Kandaharu, wybrała Ahmada Szacha Abdali na króla. Dynastia Durrani, którą założył, rządziła dużym państwem, które obejmowało współczesny Afganistan, Pakistan, niektóre części

⁴⁸⁵ B. Glatzer, *The Pashtun Tribal System, Concept of Tribal Society* str.8[w:] (Contemporary Society: Tribal Studies, v.5) New Delhi, 2002, str. 265-282.

⁴⁸⁶ S. Miakhel, *op. cit.*, str.8-9.

⁴⁸⁷ Safawidzi, szyicka dynastia perska, pochodzenia tureckiego, panująca 1501–1786. Wywodziła się ze wschodniej Anatolii, ze środowiska derwiszów.

wschodniego Iranu, zachodnie Indie i niektóre części Azji Centralnej. Ahmad Szach Abdali uważany jest za założyciela nowoczesnego Afganistanu.

Od 1747 roku rządy częściej zwoływały *Loya Dżirgę*. W 1915 roku król Habibullah zwołał *Loya Dżirgę*, aby zatwierdzić neutralność Afganistanu podczas I wojny światowej. W 1919 roku król Amanullah zwołał *Loya Dżirgę*, aby ogłosić niepodległość Afganistanu od rządów brytyjskich. W 1941 roku król Zahir Szach, zwołał *Loya Dżirgę*, aby zatwierdzić neutralność Afganistanu w II wojnie światowej. W 1964 roku rząd zwołał *Loya Dżirgę* do zatwierdzenia konstytucji Afganistanu. W 2002 roku *Loya Dżirga* zatwierdziła tymczasową administrację Hamida Karzaja, prezydenta Afganistanu, a w 2004 roku *Loya Dżirga* zatwierdziła konstytucję Afganistanu. Jak wspomniano wcześniej, każda *dżirga* lub *Loya Dżirga* może zostać zwołana w określonej sprawie i po podjęciu ostatecznej decyzji, *dżirga* przestaje istnieć a delegaci wracają na swoje tereny.

Dżirga i *Loya Dżirga* odegrały ważną rolę w historii Afganistanu, głównie z powodu braku silnego rządu. *Dżirgi* nadal odgrywają bardzo ważną rolę w plemiennym społeczeństwie Afganistanu. Głównie na obszarach wiejskich ponad 90 % problemów jest rozwiązywanych za pomocą *dżirgi*.

Ludzie akceptują *dżirgę* jako środek nieformalnego systemu sprawiedliwości, ponieważ jest to tańszy, dostępny i krótszy sposób rozwiązywania sporów i zapobiegania przyszłej wrogości. Formalny system sprawiedliwości w Afganistanie jest kosztowny, zajmuje więcej czasu i nie może powstrzymać przyszłej wrogości. Również z powodu braku zdolności i korupcji ludzie mają mniejsze zaufanie do formalnego wymiaru sprawiedliwości. W wielu przypadkach ostateczna decyzja formalnego wymiaru sprawiedliwości nie może zostać wdrożona przez władzę wykonawczą. To jeszcze bardziej pogłębia frustrację wśród stron sporu⁴⁸⁸.

Ze względu na słabą obecność rządu i dostęp do odległych obszarów, zwłaszcza wzdłuż linii Duranda, jedynym mechanizmem pozwalającym na rozwiązywanie codziennych problemów są zasady Pasztunwali oraz *dżirga*.⁴⁸⁹

Struktury religijne

Islam w Afganistanie zawsze odgrywał dużą rolę i tworzył centrum życia zamieszkujących ten kraj ludności. Niezależnie od tego, czy chodzi o odmawianie modlitw pięć razy dziennie, post w Ramadanie, czy dawanie *zakat* – jałmużny dla biednych, niewiele muzułmańskich narodów na świecie przestrzega tych rytuałów z taką pobożnością, regularnością i

⁴⁸⁸ S. Miakhel, *op. cit.*, str.9-10.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, str.10.

emocjami jak czynią to Afgańczycy. Islam był fundamentem dla całej społeczności, jednoczącym podzielonych wieloetnicznie Afgańczyków, był podstawowym czynnikiem mobilizującym do dżihadu⁴⁹⁰ - oporu przeciwko Brytyjczykom i Rosjanom.

Modlitwa Afgańczyka zawsze była powszechna. Afgańczyk, czy to biedny, czy bogaty, komunista, król czy też mudżahedin odmawia modlitwy. Komunistyczni ministrowie w swoich biurach modlili się, mudżahedini robili przerwy na modlitwę w czasie walki, a mułła Omar⁴⁹¹ spędzał wiele godzin na modłach, po których podejmował kluczowe strategiczne decyzje⁴⁹².

Osiemdziesiąt procent Afgańczyków należy do szkoły hanafickiej⁴⁹³, najbardziej liberalnej z czterech szkół sunnickich. Mniejszych odłamów jest niewiele i rozmieszczone są w różnych zakątkach kraju. Islam szyicki dominuje wśród Hazarów, niewielu wyznawców ma wśród Pasztunów oraz Tadżyków. Izmailici - odłam szyicki, żyją w niedostępnych dolinach gór Pamiru w północno-wschodniej części Afganistanu. Na uwagę zasługuje sufizm⁴⁹⁴ – mistyczna odmiana islamu uformowana w bractwa sufickie.

Sunnickie wyznanie szkoły hanafickiej zasadniczo w dwudziestym wieku było niezhierarchizowane i zdecentralizowane, co utrudniło włączenie przywódców religijnych do scentralizowanego systemu państwowego. Tradycyjny islam w Afganistanie nie był kojarzony z władzą rządową, a rząd był daleki od wtrącania się w sprawy religijne. Codzienne decyzje podejmowane były przez społeczności plemienne. Wśród Pasztunów, wiejski mułła - lider religijny, choć w znacznym stopniu nie bardzo wykształcony zapewniał, że życie społeczności wiejskiej toczyło się wokół meczetu. Uczniowie (*talibowie*) pobierali nauki koraniczne w madrasach rozproszonych w obszarach plemiennych. W średniowieczu centrum systemu madras skupione było wokół Heratu, ale od siedemnastego wieku uczeni podróżowali do Azji Centralnej, Egiptu i Indii, aby studiować w bardziej renomowanych madrasach i podnosić

⁴⁹⁰ W kulturze islamu jest to pojęcie pierwotnie oznaczające dokładanie starań i ponoszenie trudów w celu wzmocnienia wiary, by trafić do lepszego miejsca. W tradycji europejskiej termin ten często, choć nie do końca precyzyjnie, tłumaczy się jako „święta wojna”.

⁴⁹¹ Mułła Mohammad Omar ur. w 1959 w Node koło Kandaharu zm. w 2013 w Karaczi – afgański polityk i duchowny narodowości pasztuńskiej, weteran walk z armią radziecką podczas wojny afgańskiej. W 1994 roku razem z grupą swoich uczniów powołał do życia nowe ugrupowanie zbrojne – talibów, którzy po kilkuletniej wojnie domowej zdobyli w 1996 Kabul i przejęli władzę w kraju. Wówczas mułła Omar ogłosił się głową państwa i przyjął tytuł amir al-muminin (arab. wódz wiernych), stając się przywódcą Afganistanu, którym pozostawał do czasu obalenia rządu talibów w wyniku amerykańskiej interwencji zbrojnej w 2001 roku.

⁴⁹² A. Rashid, *op. cit.*, str.82.

⁴⁹³ Cztery szkoły islamu sunnickiego, które rozwinęły się w dziewiątym wieku to hanaficka, malikicka, szaficka i hanbalicka. Szkoła hanaficka, która przejęła powszechnie już praktykowane zwyczaje była najłatwiejsza dla jej zwolenników.

⁴⁹⁴ Sufizm (po arabsku: wełna) pochodzi od ubioru jaki nosili wcześnie wyznawcy tego mistycznego odłamu Islamu. Polega na regularnych modlitwach, recytacji formuł religijnych i boskich imion, grupowych śpiewach, studiowaniu świętych pism islamu, a przede wszystkim na wyparciu się własnego ego.

swoje kwalifikacje, oprócz nauk religijnych także w innych dziedzinach np. studiując język arabski, czy też matematykę.⁴⁹⁵

Islam był zakorzeniony głęboko w społeczności Afgańskiej, ponieważ prawo szariatowe⁴⁹⁶ w kraju obowiązywało do 1935 roku, od kiedy król Amanullah wprowadził w kraju obowiązujący kodeks prawa cywilnego i państwo przejęło role sądów islamskich. W 1946 roku na Uniwersytecie w Kabulu powstał wydział prawa szariat, który integrował nowe prawo cywilne z zasadami szariat, dlatego nie było żadną niespodzianką, że mułlowie do 1979 roku nie byli kojarzeni z żadną radykalną islamską partią polityczną⁴⁹⁷.

Islam wraz ze swoimi wyznawcami skupiającymi się wokół madras tworzy pierwszą sieć strukturalnych powiązań religijnych w Afganistanie. Obecnie w Afganistanie istnieją dwa rodzaje madras. Pierwszą tworzą oficjalne madrasy, wspierane przez rząd i drugą nieoficjalne, wspierane przez wkład prywatnych osób i organizacji. Te nieoficjalne madrasy zwykle znajdują się w meczetach. Rola nieoficjalnych madras jest znacznie ważniejsza wśród plemion niż oficjalnych. Nieoficjalni liderzy madras mogą bardzo łatwo zmobilizować społeczność, ponieważ żyją wśród ludzi i są przez nich wspierani. Jednym z powodów, dla których przywódcy religijni z oficjalnych madras odgrywają mniej znaczącą rolę, jest to, że większość z nich nie żyje wśród społeczności i nie są blisko ludzi. Ponadto wielu absolwentów oficjalnych madras jest mianowanych sędziami i prokuratorami, a z powodu szalejącej korupcji w systemie sądowym są często postrzegani przez ludzi jako skorumpowani urzędnicy.

Drugą strukturę powiązań religijnych stanowią bractwa sufickie. Sufi Pirs, czyli przewodnicy duchowi – liderzy bractwa, mają swoich zwolenników wśród społeczności plemiennej, a ich popularność rosła w ostatnich czasach. W Afganistanie istnieją cztery bractwa sufickie. Są to Naqshbandaya, Qaderiya, Chushteya i Sarwardeya. Największą popularnością cieszą się Naqshbandaya i Qaderiya, które odegrały znaczącą rolę wśród mudżahedinów podczas wojny radziecko-afgańskiej. Obecnie wielu liderów politycznych oraz uczonych należy do tych bractw i odgrywa istotną rolę zarówno wśród plemion jak i w strukturach politycznych Afganistanu.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ A. Rashid, *op. cit.*, str.83.

⁴⁹⁶ Szariat to prawo normujące życie wyznawców islamu, zarówno w jego odmianie sannickiej, jak i szyickiej.

Islam nie uznaje rozdziału życia świeckiego od religijnego i dlatego reguluje zarówno zwyczaje religijne, organizację władzy religijnej oraz codzienne życie wszystkich obywateli państwa, które wprowadziło prawo szariat.

⁴⁹⁷ A. Rashid, *op. cit.*, str.83-84.

⁴⁹⁸ S. Miakhel, *op. cit.*, str.19-20.

Generalnie przed Talibami⁴⁹⁹ nie było nigdy tak ekstremistycznego ruchu religijnego, który został przez nich stworzony. Ruch ten wywodził się z madras, prowadzonych przez Wahabitów przybyłych do Pakistanu z Półwyspu Arabskiego. Uczniami madras byli uchodźcy, którzy przybyli na przygraniczne tereny afgańsko-pakistańskie wraz z wybuchem i okupacją kraju przez wojska radzieckie. Ruch wahabicki opierał się na fundamentalizmie głoszącym powrót do prostych, surowych zasad i obyczajów oraz przedstawianiu islamu, jako religii walczącej. Zapewniał w tych bardzo trudnych czasach, w swoich szkołach rozsianych wzdłuż granicy pakistańsko-afgańskiej dobre warunki egzystencji swoim uczniom wraz z kilkuletnim praniem mózgów. Chłopcy przebywający w madrasach nie uczyli się fizyki, historii ani geografii. Mieli bez końca powtarzać wersety Koranu oraz uczyć się posługiwania bronią. W szkołach tych zaczął kształtować się dżihad, czyli święta wojna z niewiernymi. Uczniowie ci potem wracali do swego kraju. Większość z nich pochodziła z południa, gdzie zawsze panowała najsurowsza odmiana islamu w całym Afganistanie. Byli oni zalążkiem kształtowania się ruchu Talibów.⁵⁰⁰

Kolebką Talibów był Kandahar⁵⁰¹. Przybyli z Pakistanu absolwenci szkół koranicznych zaczęli zasilać i otwierać okoliczne madrasy. To tutaj w połowie lat dziewięćdziesiątych grupa uczniów szkoły koranicznej skupiona wokół jednookiego mułły Mohammada Omara stała się zalążkiem organizacji planujących zbrojne przejęcie władzy w kraju i wprowadzenie szariatu - ustroju, opartego na surowym prawie koranicznym, oraz utworzenie Islamskiego Emiratu Afganistanu. Rozróżniało ich to, że nosili czarne turbany. Liczba rozczarowanych postkomunistyczną rzeczywistością Afgańczyków rosła, a wraz z nią rosła popularność Talibów. By osiągnąć cel, jakim było przejęcie władzy, Talibowie zaangażowali się w trwającą w kraju wojnę domową. We wrześniu 1996 r.⁵⁰² zdobyli Kabul i ogłosili powstanie Islamskiego Emiratu Afganistanu. Niezwłocznie nakazali zamykania szkół dla dziewcząt. Kobietom nakazano noszenia zakrywających wszystko burek, a wychodzić z domu mogły tylko w towarzystwie krewnego mężczyzny. Zakazano śpiewów, tańców, słuchania muzyki, uprawiania sportów oraz puszczania latawców - ulubionej rozrywki Afgańczyków. Wszyscy musieli się modlić pięć razy dziennie zgodnie z wymogami islamu, a mężczyźni musieli przymusowo zapuszczać brody. Za nieprzestrzeganie szariatu groziły surowe kary, łącznie z karą śmierci. Nawet za złodziejstwo wykonywano publicznie karę okaleczenia – obcięcie prawej ręki i lewej sto-

⁴⁹⁹ Patrz też, D. Gaur Singh, *op. cit.*, str. 99-107.

⁵⁰⁰ A. Rashid, *op. cit.*, str.85-87.

⁵⁰¹ *Ibidem*, str.18.

⁵⁰² *Ibidem*, str.48.

py. Było to napiętnowanie człowieka na całe życie oprócz cierpienia i bólu, którego doznawał⁵⁰³. Władza Talibów upadła w 2001 roku wraz z interwencją aliantów, ale ukryte struktury działające w Afganistanie i obszarze przygranicznym w Pakistanie wraz z bojówkami odrodziły się w 2021 roku, z jeszcze większą siłą niż dotychczas⁵⁰⁴.

2.3. Wpływ narkobiznesu na relacje i zachowania społeczności Afganistanu

Geneza narkobiznesu w Afganistanie

Za ojczyznę upraw maku uważa się dorzecze Eufratu i Tygrysu. Sumeryjczycy już na 3 tysiące lat przed naszą erą znali sposób otrzymywania z maku opium i jego zażywania. Mak lekarski zwany „rośliną radości” uprawiany był w Azji Mniejszej, Egipcie, Persji i w starożytnej Grecji⁵⁰⁵.

Uważa się, że używki narkotykowe niemal od zarania dziejów związane były z żołnierzami – wojownikami. Traktowano je przede wszystkim jako czynnik stymulujący agresywne zachowanie w walce, z jednej strony zmniejszający ból, z drugiej zwiększający podatność na wykonywanie rozkazów dowódców i wodzów⁵⁰⁶.

Wykorzystanie maku lekarskiego do produkcji opium przyszło do Afganistanu wraz z podbojem tej części świata przez Aleksandra Wielkiego około 329 roku przed naszą erą, kiedy wielka armia w drodze do Indii dotarła do granic dzisiejszego Afganistanu i podbiła kraj, w którym obok tubylców zamieszkali greccy koloniści. Zнали oni już od dawna sposób otrzymywania opium i jego narkotyczne działanie⁵⁰⁷. Po wprowadzeniu opium przez Aleksandra Wielkiego do tej części świata, a w konsekwencji uzależnienie, prawie dwa tysiące lat później stało się poważnym problemem dla Europy i Zachodu. Właściwości opium poznali kolonizatorzy europejscy, szczególnie Brytyjczycy, którzy skolonizowali subkontynent indyjski. Zdając sobie sprawę z potencjału handlu opium, przejęli kontrolę nad większością obszarów uprawy maku w Bengalu⁵⁰⁸ wprowadzając w dziewiętnastym wieku opium do handlu z Chinami. W konsekwencji doprowadziło to do wojen opiumowych mię-

⁵⁰³ *Ibidem*, str.93-94.

⁵⁰⁴ Patrz: W. Dobrowolski, *Analiza geopolityczna i społeczna Afganistanu jako przyczynek do zrozumienia porażki koalicyjnej pokojowej misji wojskowej w Afganistanie*, [w] Rzeszowskie Studia Socjologiczne nr 15/2022, Rzeszów 2022, str.49-63.

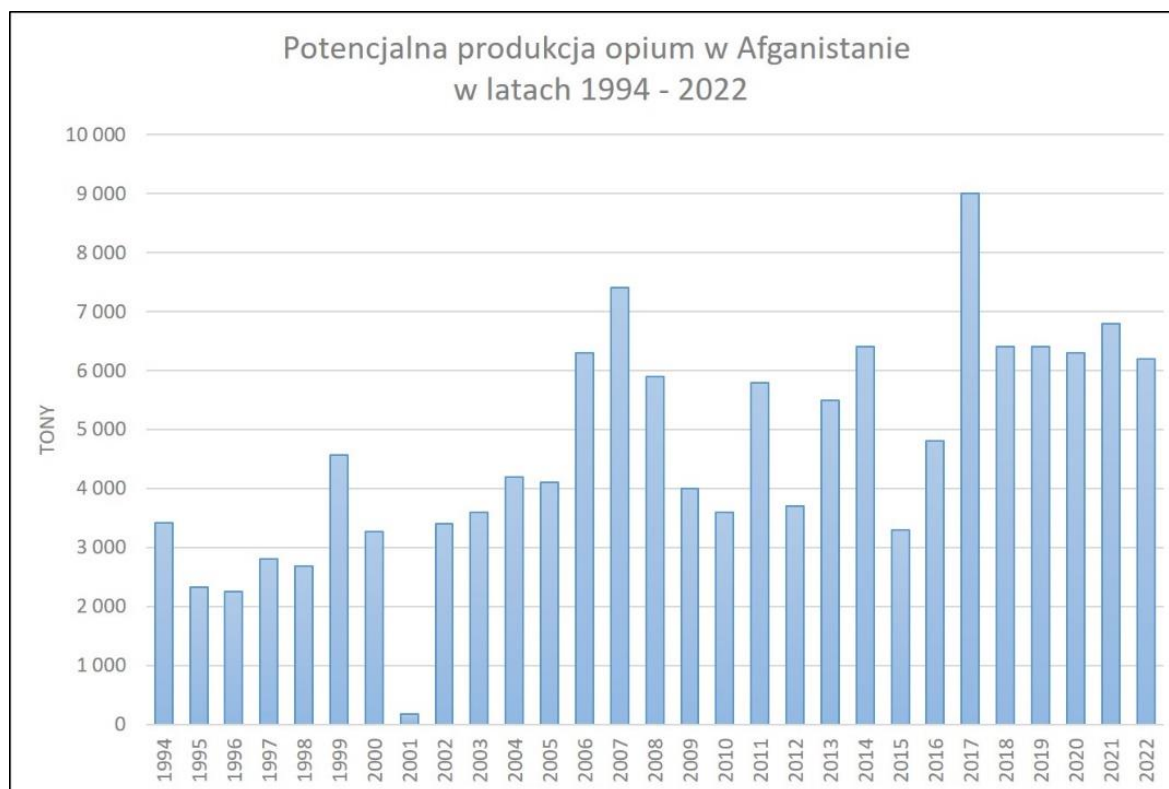
⁵⁰⁵ Patrz: M. Booth, *Opium: A history*, Simin & Schuster, 1996.

⁵⁰⁶ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w wojsku*, Warszawa-Pułtusk 2005, str.216.

⁵⁰⁷ D. Gaur Singh, *op. cit.*, str.14.

⁵⁰⁸ Bengal – kraina historyczna w Azji Południowej, we wschodniej części Niziny Hindustańskiej, nad Zatoką Bengalską. Obecnie zachodnia część Bengalu leży w Indiach, a wschodnią stanowi Bangladesz.

Wykres 1 Potencjalna produkcja opium w Afganistanie w latach 1994-2022.

Źródło: UNODC, *Opium Cultivation in Afghanistan*, November 2022

dzy Koroną Brytyjską, Francją a Chinami⁵⁰⁹. Historycznie Afganistan nie był klasycznym producentem opiatów (opium i przetworzonej morfiny i heroiny) na wielką skalę. Uważa się, że jedynie w górzystym regionie Badachschanu w północno-wschodnim Afganistanie od dawna produkowano opium do lokalnej konsumpcji. Uprawa rozprzestrzeniła się z Chin i Buchary wzdłuż Jedwabnego Szlaku, potwierdzając tradycyjne połączenie między północnym afgańskim zapleczem a środkowoazjatyckimi szlakami tranzytowymi, które zachowało swoje znaczenie do dziś. Od początku dwudziestego wieku niewielkie ilości opium uprawiano również w Heracie w zachodnim Afganistanie i w Nangarhar we wschodnim Afganistanie⁵¹⁰. Afganistan stał się największym na świecie eksporterem opiatów, dostarczających gotówki dopiero po tym, jak Stany Zjednoczone oraz wspierające mudżahedinów państwa zachodnie w wojnie afgańsko-radzieckiej w latach osiemdziesiątych, rozpoczęły dostarczanie broni oraz prowadzenie szkolenia w obozach w Pakistanie. Pieniądze z handlu

⁵⁰⁹ D. Gaur Singh, *op. cit.*, str.42-43.

⁵⁰⁹ Wojny opiumowe były prowadzone w latach: I wojna (1839-1842) i II wojna (1856-1860), jako wojny kolonialne Wielkiej Brytanii i Francji z cesarskimi Chinami mające na celu wymuszenie ustępstw handlowych, m.in. w handlu opium.

⁵¹⁰ C. D. Maass, *Afghanistan's Drug Career*, German Institute for International and Security Affairs, Berlin 2011 str.10.

opiatów zasilają budżet mudżahedinów tak potrzebny na zakup nowoczesnego sprzętu oraz szkolenie. Produkcja opium w Afganistanie, którą w 1971 r. szacowano na zaledwie 100 ton, nagle gwałtownie wzrosła po rozpoczęciu antyradzieckiego dżihadu pod koniec 1979 r. W latach 1991- 1998 Afganistan produkował rocznie 2000 – 2800 ton opium, w 1999 roku produkcja osiągnęła 4 600 ton. Afganistan stał się światowym producentem numer jeden już w następnych latach i zepchnął Myanmar (Birmę) dotychczasowego lidera na drugie miejsce. Żadnemu innemu krajowi nigdy nie udało się osiągnąć takiego monopolu. W 2007 roku Afganistan wyprodukował 7 400 ton opiatów, co stanowiło 93% światowego rynku narkotyków⁵¹¹. Afganistan był w stanie utrzymać wysoki udział w rynku przez następne lata, a czyniony wysiłek przez władze nie zdołał zmienić tendencji wzrostowej produkcji narkotyków osiągając szczyt w 2017 roku, kiedy wyprodukowano około 9 000 ton opium. Obecnie Afganistan produkuje około 6 200 ton opiatów co daje około 80% udziału w rynku światowym. Obniżenie produkcji spowodowane było suszą na początku 2022 r. powodującą gwałtowny spadek plonów opium. Szacuje się, że z tej ilości otrzymanego surowego opium podczas żniw, można wyprodukować 350-380 ton (50 – 70 % czystości) heroiny przeznaczonej na eksport⁵¹².

Przyczyny rozwoju uprawy i produkcji opiatów w Afganistanie.

Jakie najważniejsze czynniki zewnętrzne przyczyniły się do gwałtownego wzrostu uprawy i produkcji opiatów w Afganistanie?

Po pierwsze, na kraje Żółtego Trójkąta w Azji Południowo-Wschodniej (Birma, Laos, Tajlandia), które w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych dwudziestego wieku stanowiły największy na świecie region produkcji opium wpłynęło kilka czynników powodujących zmniejszenie poziomu produkcji. Były to często nawiedzające ten region susze, konsekwentna polityka rządu Tajlandii w niszczeniu plantacji i propagowaniu upraw alternatywnych oraz wytrwałość Stanów Zjednoczonych w atakowaniu i ściganiu najważniejszych handlarzy narkotyków w tym regionie. Doprowadziło to w latach siedemdziesiątych do przesunięcia geograficznego regionu upraw opium ze Żółtego Trójkąta do Żółtego Półksiężycy w Azji Środkowej (Iran, Afganistan, Pakistan).

⁵¹¹ *Ibidem*, str. 10.

⁵¹² UNODC, *Opium Cultivation In Afghanistan, Latest findings and emerging threat, November 2022*, https://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/Opium_cultivation_Afghanistan_2022.pdf (dostęp: 09.12.2022 r.), str.4.

Po drugie, w 1974 roku rząd turecki przejął kontrolę nad produkcją opium i rozpoczął licencjonowanie upraw opium do celów medycznych, co ograniczyło uprawy opium w Turcji i przeniesienie ich do Afganistanu.

Trzecim był czynnik irański, mający bezpośredni wpływ na Afganistan. Ponieważ Iran cierpiał z powodu wysokiego poziomu produkcji i powszechnego uzależnienia od narkotyków, szach Mohammad Reza Pahlawi próbował już od 1955 roku, – choć na próżno – ograniczyć produkcję. Po obaleniu szacha w lutym 1979 r. przywódca irańskiej rewolucji, ajatollah Chomeini, osiągnął ważny częściowy sukces w walce z produkcją narkotyków. Całkowita wielkość produkcji została znacznie zmniejszona a zapasy, które pozostały zostały prawie całkowicie zużyte przez rynek krajowy. Ponieważ nie było już nadwyżki na eksport heroiny do Stanów Zjednoczonych i Europy, luka podażowa została wkrótce wypełniona przez producentów z pogranicza afgańsko-pakistańskiego⁵¹³. Ostatecznie jednak produkcja została skoncentrowana na terytorium Afganistanu, ponieważ w połowie lat osiemdziesiątych Stany Zjednoczone zmusiły dyktatora wojskowego Pakistanu Muhammada Zia ul-Haqa do ograniczenia uprawy w pakistańskim regionie przygranicznym. W rezultacie opium było produkowane w Afganistanie, ale przetwarzane w pakistańskich laboratoriach heroiny, zanim zostało wysyłane drogami tranzytowymi do Europy i Stanów Zjednoczonych. To transgraniczne współdziałanie stworzyło strukturalny fundament gospodarki wojennej w Afganistanie⁵¹⁴.

Natomiast decydującymi czynnikami wewnętrznymi rozwoju produkcji opiatów stało się, po pierwsze, trudne górskie położenie Afganistanu. Duże znaczenie odegrały tutaj trudno dostępne, wypalone słońcem strome górskie doliny Gór Hindukuszu pokrywającego prawie 80% obszaru kraju swą powierzchnią, ze szczytami dochodzącymi do ponad 7000 m. Dla afgańskich rolników żyjących w izolowanych górskich osadach uprawa maku opiumowego stała się cennym źródłem dochodu przynoszącym konkretny zysk z produktu, który mógł być transportowany przez osły lub ludzi na targ nawet z tych izolowanych górskich osad.

Po drugie z powodu słabo rozwiniętej infrastruktury przemysłowej, w niewielkim stopniu wykorzystaniu bogactw naturalnych i mało sprzyjających warunków do utrzymania produkcji rolnej, Afganistan i jego ludność sprytnie adoptowała się do nowych ekonomicznych warunków przez przemianę swoich ledwo, co pozwalających na przeżycie gospo-

⁵¹³ *Ibidem*, str.10.

⁵¹⁴ *Ibidem*, str.11.

darstw rolnych oraz drobnego lokalnego handlu na przynoszącą duże zyski uprawę i handel opiatami. Uprawa i handel narkotykami stworzyła możliwości dla miejscowych rolników oraz przemytników podniesienia standardu życia do poziomu niespotykanego w przeszłości.

Po trzecie ukształtowana tradycyjna kultura plemienna angażująca w przemysł wielu towarów usankcjonowała nielegalny handel narkotykami plemiennych przemytników i doprowadziła do szybkiego rozwoju koniecznych sieci przemytniczych. Brak centralnie rejestrowanych gospodarstw rolnych ułatwił przemytnikom pełne zaangażowanie rolników w uprawę maku i popieranie interesów swoich współplemieńców do przestawienia się ze swoich tradycyjnych upraw. Izolacja wielu afgańskich plemion wśród różnych trudnodostępnych obszarów Hindukuszu przyczyniła się do wzmocnienia ich pozycji w systemie społecznym, finansowym i politycznym.

Rezultatem powyższych czynników Afganistan rozwinął kompleksową gospodarkę opiatową poczynając od zasiewów pól makowych, przez produkcję opium i bardziej złożonych opiatów, po ich eksport do krajów ościennych Azji – szczególnie byłych republik radzieckich, Europy i Stanów Zjednoczonych. W zamian do Afganistanu spływały duże ilości broni, między innymi z byłych republik radzieckich oraz z Chin, Iranu i Pakistanu.

Przemysł broni i narkotyków stworzył nieograniczone możliwości korupcyjne instytucji politycznych Afganistanu. Poziom korupcji dotknął wszystkie poziomy władzy państwowej od zwykłych urzędników biurowych na szczeblach lokalnych, oficerów policji i strażników więziennych do polityków, ministrów, sędziów i bankierów. Z tych to powodów walka z narkobiznesem stała się dużym wyzwaniem dla rządu afgańskiego oraz wojsk koalicyjnych. Sprawiała to skryta i niejasna struktura ciągle rozwijającego się narkobiznesu i fragmentaryczne informacje, z których bardzo trudno było określić dokładną skalę problemu produkcji, przetwórstwa i handlu narkotykami afgańskimi na świecie. Afganistan ze swą skomplikowaną mozaiką grup etnicznych, w którym żyją zarówno wielomilionowe populacje, jak i bardzo małe społeczności stał się podatnym gruntem do rozwoju nielegalnej działalności.

Profity z uprawy maku stały się paliwem zasilającym działalność grup rebelianckich oraz motorem działania biznesu narkotykowego w Afganistanie. Uprawa maku jest początkiem procesu, którego produktem końcowym jest heroina wyznaczając rolę Afganistanu, jako głównego globalnego dostawcy nielegalnych opiatów.

Uprawa maku - uwarunkowania

Chociaż uprawa maku w ostatnim okresie była obserwowana w większości prowincji Afganistanu, to głównymi regionami były prowincje Helmand i Kandahar na południu, Badachschan na północy oraz Nangarhar na wschodzie. To są te prowincje, które posiadają najlepsze ziemie uprawne, najbardziej doświadczonych plantatorów maku oraz dobrze funkcjonujący system socjalno-ekonomiczny nastawiony w tym kierunku.

Pod koniec pierwszej dekady dwudziestego pierwszego wieku ciężar upraw maku przeniósł się na prowincje południowe i południowo-zachodnie. Zdecydowały o tym przede wszystkim względy bezpieczeństwa. Obszar ten w większości kontrolowany był przez rebeliantów. W tych prowincjach na południu i południowym zachodzie w 2008 roku upra-

Tabela 2 Kalendarz uprawy maku w Afganistanie

	PAŹDZIERNIK	LISTOPAD	GRUDZIEŃ	STYCZEŃ	LUTY	MARZEC	KWIECIEŃ	MAJ	CZERWIEC	LIPIEC	SIERPIEŃ	WRZESIEŃ
ZASIEW MAKU		W większości prowincji mak sieje się pod koniec października i w listopadzie.	Wiosną - główny sezon zasiewów rozpoczyna się na północnym wschodzie, a drugi, mniejszy, sezon zasiewów rozpoczyna się na południu kraju.									
ZBIÓR PŁONÓW							Prawie całe opium zbierane jest między kwietniem a lipcem.					
SPRZEDAŻ OPIUM							Rolnicy sprzedają większość opium w miesiącu zbiorów lub w miesiącach następujących po zbiorach.					
PRODUKCJA I HANDEL HEROINĄ							Od zbiorów potrzeba około 1 do 1,5 roku na przetworzenie w heroinę i dotarcie do rynków konsumpcji.					

Źródło: UNODC, Opium Cultivation in Afghanistan, November 2022

wiało się 98% maku opiatowego⁵¹⁵. W drugiej dekadzie te same czynniki spowodowały większe rozproszenie upraw maku na inne prowincje. Obecnie w południowo zachodnich prowincjach uprawia się 73% maku opiatowego⁵¹⁶.

Wrzesień, październik są to miesiące decydujące dla rolnika afgańskiego. W tym czasie musi zdecydować się czy będzie uprawiał mak, czy też zasieje pszenicę lub posadzi inne rośliny. Jest to najbardziej istotny punkt w całym procesie uprawy i uzależnia roczne plony. Ponieważ mak zasiewany jest przeważnie przed zimą i dojrzewa na wiosnę, więc decyzja zazwyczaj musi być podjęta jesienią⁵¹⁷. Cały cykl uprawy maku dla większości rodzajów

⁵¹⁵ UNODC *Afghanistan Opium Survey 2008*, Vienna, Austria, November 2008 str.13.

⁵¹⁶ UNODC, *Opium Cultivation In Afghanistan, Latest findings and emerging threat*, November 2022, https://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/Opium_cultivation_Afghanistan_2022.pdf dostęp: 09.12.2022, str.4.

⁵¹⁷ Uwarunkowania decyzji gospodarstw domowych przedstawione zostały m.in. w artykule Williama A. Byrda *Responding to Afghanistan's Opium Economy Challenge: Lessons and Policy Implications from a Development Perspective*, The World Bank South Asia Region Poverty Reduction and Economic Management Fi-

gatunku zajmuje około 120 dni. Mak lekarski (opiumowy) - *Papaver somniferum* generalnie zakwita po około 90 dniach uprawy i utrzymuje kwiaty od 2 do 3 tygodni.

Z kwiatów wyłaniają się małe kuliste torebki – zwane makówkami, które powiększają swój rozmiar dochodząc do wielkości kurzego jajka. Tylko ta część rośliny – makówka produkuje alkaloidy opiumowe⁵¹⁸. Kiedy mak dojrzeje, rolnik ma ograniczony czas zbioru plonu, dopóki roślina nie zacznie usychać. Każda makówka jest nacinana ręcznie, a proces ten wymaga specjalnie do tego przeznaczonych narzędzi, aby osiągnąć jak najlepsze rezultaty. Świeże mleczko, które spływa z makówki jest później zbierane⁵¹⁹. Ograniczony czas zbioru 8-12 dni wywołuje największą presję nie tylko na całą rodzinę rolnika, ale również na całe społeczeństwo rolnicze⁵²⁰. Do tej pracy często wynajmuje się najemnych robotników, gdyż jest to najtrudniejsza część uprawy maku. Typowi najemni robotnicy często są kontraktowani z wyprzedzeniem a ich gaża jest wysoka, dwukrotnie większą niż praca przy żniwach pszenicy, czy na budowie. Według raportu UNDOC w 2009 roku przy zbiorze mleczka opiumowego można było zarobić 8,7 USD, przy żniwach pszenicy 4,3 USD, a na budowie 3,6 USD za dniówkę. Duża ilość robotników najemnych w tym czasie migruje wzdłuż kraju w poszukiwaniu jak największych zarobków. Dodatkowo robotników często rekrutuje się z sąsiednich krajów, albo też z lokalnych szkół religijnych - madras, które na czas żniw są zamykane, aby umożliwić pomoc podczas zbiorów.

Ilość plonu zbieranego z jednego hektara zależy często od położenia plantacji oraz pogody podczas całego cyklu uprawy i żniw. Według źródeł ONZ średnie plony opium szacowane są na około 25-50 kg/ha. W 2008 roku średnie plony opium z hektara wyniosły 48,8 kg. Rekordowym rokiem był 2009, kiedy to z hektara zbierano aż 56,1 kg⁵²¹. Jak już wspomniano powyżej 2022 rok był pod tym względem bardzo słaby, gdyż plony spowodowane suszą wyniosły tylko 26,7 kg z hektara⁵²².

nance and Private Sector Development Department March 2008 str.11-13.

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/753541468197330634/pdf/wps4545.pdf> (dostęp: 14.11.2021 r.)

⁵¹⁸ Wikipedia, *Mak lekarski*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Mak_lekarski#Morfologia (dostęp:13.12.2022 r.)

⁵¹⁹ A. Mc Coy, *The Politics of Heroin in Southeast Asia*

<http://www.drugtext.org/library/books/McCoy/default.htm> Str.8 (dostęp: 10.01.2022 r.)

⁵²⁰ UNODC *Afghanistan Opium Survey 2019*, str.33 https://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/20210217_report_with_cover_for_web_small.pdf , (dostęp: 21.01.2022 r.)

⁵²¹ UNODC, *Afghanistan Opium Survey 2009*, Vienna, Austria November 2009 str.13.

⁵²² UNODC, *Opium Cultivation in Afghanistan, Latest findings, and emerging threat*, op.cit., (dostęp: 09.12.2022 r.), str.4.

Produkcja opiatów.

Po zgromadzeniu mleczka opiumowego podczas żniw rozpoczyna się proces przetwórczy. Rozróżniamy trzy fazy produkcyjne: z wilgotnego mleczka na wysuszone opium, opium na morfinę oraz morfinę na heroinę. Opium wysusza się zazwyczaj w miejscach, gdzie się uprawia mak. Jest to najprostszy proces polegający na odcignięciu wody ze świeżo zebranego mleczka opiumowego. Przeważnie wysusza się go na słońcu lub używa się do tego prasy.

Przetwarzanie opium w morfinę, a następnie w heroinę wymaga określonych umiejętności oraz wiedzy, którą posiadają tylko nieliczni specjaliści zwani chemikami. Chemicy często kontraktowani są do produkcji heroiny.

Produkcja morfiny i heroiny odbywa się często w ukrytych miejscach w tzw. laboratoriach w różnych regionach kraju. Laboratoria te mogą pracować jako małe niezależne manufaktury przygotowujące materiał na zamówienie, lub jako część dużych zorganizowanych karteli z płatnymi menedżerami, którzy kierują tą działalnością i sztabem specjalistów m.in. chemików. Liczba personelu zatrudniona w takim laboratorium może być zmienna. Przetwórstwo w morfinę wymaga większej liczby mniej kwalifikowanych robotników, natomiast heroiny, a zwłaszcza wysokiej jakości najbardziej wykwalifikowanych. Chemicy, którzy mają największe umiejętności i najwięcej zarabiają są zatrudniani przez kilka laboratoriów.

Laboratoria narkotykowe mogły produkować od 10 do 200 kg morfiny lub heroiny dziennie w zależności od ilości dostępnego opium do obróbki, chemików oraz liczby robotników. Afgańskie laboratoria narkotykowe prawdopodobnie przerabiały szacunkowo kilka tysięcy ton opium na kilkaset ton morfiny lub heroiny przeznaczonej na eksport.

Handel narkotykami jako podstawowy czynnik dochodu społeczności afgańskiej

Handel opiatami ma miejsce w sieci otwartych bazarów i targowisk na obszarze całego kraju. System otwartych bazarów to główna nitka łącząca plantatorów, handlarzy, przetwórców opiatów i pośredników, którzy operują zarówno na wewnętrznym jak i zewnętrznym rynku. Handlarze lub pośrednicy, którzy operują na bazarach utrzymują sklepy lub stragany, gdzie sprzedają różnej, jakości opium, morfinę i heroinę. Przeważnie działają one niezależnie lub mogą być powiązane z większymi dilerami lub baronami narkotykowymi. Oprócz świeżo zebranego opium i jego przetworów na bazarach dostępne są inne nielegalne towary takie jak prekursory chemiczne wymagane w procesie przetwórczym, czy też nawet broń. Oprócz sprzedaży – kupna na bazarach można również otrzymać od pośredni-

ków pomoc finansową. Pośrednicy, szczególnie w rejonach upraw wyspecjalizowali się w udzielaniu kredytów dla rolników tzw. *salaam* za gwarancje otrzymania przyszłych zbiorów. Często przy zawieraniu takich transakcji pomaga niezależna sieć wymiany pieniędzy *hawala*.

Hawalę wymyślili Hindusi już ponad tysiąc lat wcześniej. Została ona zaadoptowana przez kupców arabskich wędrujących z towarami Jedwabnym Szlakiem, którzy odtąd nie musieli już wozić ze sobą dużych sum pieniędzy i narażać się na napady rabusiów. Gdy trwający przez lata konflikt w Afganistanie oraz nałożone sankcje międzynarodowe w okresie panowania rządu talibów doprowadziły do całkowitego załamania krajowego i międzynarodowego systemu finansowego lukę w systemie przepływu pieniądza wypełniła *hawala*.

W Kabulu większość kantorów *hawali* znajduje się w pobliżu lub na bazarach rozciągających się wzdłuż rzeki Kabul przy miejscach sprzedających metale szlachetne i wraz ze swoimi odpowiednikami w Kandaharze, Heracie czy Mazar-e-Sharif oraz w mniejszych miejscowościach tworzy krajową sieć *hawali*⁵²³.

Kabul powiązany jest z dilerami międzynarodowymi operującymi w takich tradycyjnych miejscach handlu jak Teheran, Islamabad, Nowe Delhi, Abu Dhabi czy Dubaj. Dilerzy *hawali* operują także w miastach Europy - Londyn czy Ameryki - Nowy Jork.

Bazary rozmieszczone są wzdłuż całego Afganistanu, w pobliżu przejść granicznych, ale szczególnie skoncentrowane były w rejonach upraw i przetwórczych opiatów w prowincjach Helmand, Badachschan i Nangarhar. Bazary, które znajdują się w rejonie upraw opiatów przeważnie nastawione są na handel lokalny i raczej na opium niż na morfinę czy heroinę, natomiast bazary, które znajdują się w większych centrach zurbanizowanych głównie są miejscem działania pośredników i nastawione są na handel wysokiej jakości opiatów i prekursorów chemicznych. Wiele bazarów jest rozmieszczonych w odległych rejonach, często w pobliżu miejsc przetwórczych i głównych szlaków przemytu narkotyków.

Takim przykładem jest Bahram Chah na Wyżynie Chagai. W 1991 roku obszar ten był bardzo słabo zaludniony a pobliskie miasteczko Chatu było bazarem i centrum handlu opiatami na południowej granicy afgańsko-pakistańskiej.

⁵²³ S. M. Maimbo, *The money exchange dealers of Kabul. Study of the Hawala System in Afghanistan*, 2006, Finance and Private Sector Unit South Asia Regio, World Bank (dostęp:10.01.2022 r.), str.8.

Po wycofaniu się talibów pod koniec 2001 roku z Wyżyny Chagai, Haji Juma Khan Mohammadhasni⁵²⁴ zainwestował duże pieniądze w Bahram Chah budując cały kompleks handlowy, wypychając rywali z rejonu w ciągu trzech lat zmonopolizował przetwórstwo i handel narkotykami w rejonie. Haji Juma Khan Mohammadhasni wybudował szereg laboratoriów ukrytych na wyżynie, a przerobione produkty narkotykowe transportował konwojami składającymi się z kilkudziesięciu pojazdów SUV, które następnie były rozładowywane wzdłuż południowego wybrzeża Pakistanu i transportowane dalej drogą morską⁵²⁵.

Haji Juma Khan Mohammadhasni⁵²⁶ został aresztowany w październiku 2008 w Indonezji i przewieziony do Nowego Jorku, oczekując na proces. Niejasna wydaje się jego rola w biznesie narkotykowym. Prawdopodobnie był on również długoletnim amerykańskim informatorem, który przekazywał informacje na temat talibów, korupcji w Afganistanie oraz o innych handlarzach narkotyków.

Mimo wielu działań antynarkotykowych Bahram Chah pozostawał znaczącym centrum handlu opiatami w tej części Afganistanu, tworzył punkt łączący pakistańskie miasto Dalbandin w Prowincji Beludżystan z afgańską doliną rzeki Helmand.

Haji Juma Khan Mohammadhasni, był jednym z kluczowych przemysłowców stojący na samym szczycie przemysłowej piramidy. Był jednym z nielicznej elity - baronów narkotykowych. Osoby na tym poziomie mają ważne powiązania polityczne, które zapewniają, że ich działania nie są zagrożone. Osoby te są bardzo zamożne, często posiadają wielkie majątki ziemskie, czasami również odgrywają kluczową rolę w społeczności i środowisku politycznym. Pojawiają się w większości przypadków do odegrania kluczowej roli w regulacji podaży narkotyków, na dwa sposoby. Pierwszym z nich jest nadzór nad laboratoriami i przetwarzaną w nich heroiną. Obejmują także kontrolę nad handlem prekursorów chemicznych. Drugi to regulowanie rynku poprzez okresowe dopuszczanie opiatów i ich przetworów do handlu, przez co następuje regulacja cen⁵²⁷.

Szacowało się, że w ostatnich latach wokół tych kluczowych graczy skupionych było od 20 do 30 niższej rangi. To typowi przemysłowcy, skupujący opium od średniego poziomu

⁵²⁴ J. Couri, *Afghan Drug Kingpin Charged With Financing Taliban Terrorist Insurgency*, [Afghan Drug Kingpin Charged With Financing Taliban Terrorist Insurgency | Conflict Resolutions and World Security Solutions | worldsecuritynetwork.com](https://www.worldsecuritynetwork.com/2008/05/01/haji-juma-khan), 2008 (dostęp: 10.01.2022 r.)

⁵²⁵ Patrz: [Juma Khan - Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Juma_Khan](https://en.wikipedia.org/wiki/Juma_Khan), (dostęp: 15.01.2022 r.)

⁵²⁶ Haji Juma Khan Mohammadhasni zwolniony został z więzienia w 2018 roku. Zarówno biuro prokuratora południowego dystryktu Nowego Jorku, jak i DEA odmówiły omówienia uwolnienia Khana. <https://theintercept.com/2018/05/01/haji-juma-khan> (dostęp: 15.01.2022 r.)

⁵²⁷ UNODC, *Afghanistan's Drug Industry. Structure, functioning, dynamics, and implication for Counter-narcotics policy*. Edited by Doris Buddenberg and William A. Byrd, New York, 2006 str. 201.

handlarzy, operujący po obu stronach granicy. Byli stosunkowo zamożni i bardzo zorganizowani. Cechował ich duży stopień tajności i dyscypliny. W niektórych przypadkach mogli być powiązani z dwoma – trzema baronami narkotykowymi, ale najczęściej pracowali dla jednego. Opłacali lokalnych dowódców i szefów policji.

Średniego szczebla pośrednicy skupowali opium od lokalnych handlarzy i sprzedawali na wyższy poziom. Rynek na tym poziomie pozostawał stosunkowo płynny, średniego szczebla handlowcy posiadali pewien wybór, dla kogo pracują. Poziom tajemnicy był tutaj również ważny i wejście nowych graczy na rynek było bardzo ograniczone. Średniego szczebla handlarze działali, zatem na skraju karnego podziemia.

Lokalni handlarze to kolejny niższy poziom piramidy. Ogólnie działali oni na wsi i skupowali opium od drobnych handlarzy lub też okolicznych rolników. Rynek na tym poziomie pozostawał stosunkowo otwarty, istniał wybór, gdzie mają sprzedać dalej swoje produkty, jednakże działali oni w oparciu o istniejące sieci i powiązania. Często w swojej działalności opłacali miejscową policję, urzędników administracji lub miejscowego dowódcę.

Najniższy poziom tej piramidy to drobni handlarze, żyjący w społeczności wiejskiej. Rolnicy, którzy sprzedawali im produkty mieli do nich zaufanie, bo ich znali. Rolnicy przekazywali im swoje plony, bo bali się z nimi podróżować. Paraliżował ich strach przed lokalną policją lub rebeliantami. Natomiast w zamian za opium mogli otrzymać takie towary jak cukier, mąkę lub inne produkty żywnościowe⁵²⁸. To oni byli bezpośrednimi pośrednikami pomiędzy rolnikami na wsi a miastem.

Rolnicy mogli mieć swoją ziemię lub ją dzierżawić od wielkich właścicieli, często spłacając za nią opiatami. Mieli stosunkowo łatwy dostęp do kredytów i nasion, których często udzielali ci sami ludzie, którzy następnie skupowali plony. Często także musieli opłacać lokalne władze i policję w celu zapewnienia ochrony przed likwidacją plantacji⁵²⁹.

Ta piramida zależności tworzyła związki korupcyjne i powiązania wychodzące z poziomu lokalnej społeczności aż po szczyt najwyższych władz państwowych.

Powiązania korupcyjne rządu i biznesu narkotykowego uważane były za powszechne. Działalność ta była prowadzona w oparciu o relacje osobiste, rodzinne, plemienne i historyczne. Przykładem może być niejednoznaczna działalność przyrodniego brata Prezydenta, Ahmeda Wali Karzaja, który był przewodniczącym rady prowincji Kandahar. Pochodzący

⁵²⁸*Ibidem*, str. 201.

⁵²⁹*Ibidem*, str. 200.

z wpływowego klanu Pasztunów - Popalzai uważany był przez niektórych za największego barona narkotykowego w prowincji. Mimo szeroko rozpowszechnionych zarzutów ze strony opozycji jak i urzędników amerykańskich o zaangażowanie w handel narkotykami Ahmed Wali Karzaj nigdy nie był pociągnięty za to do odpowiedzialności⁵³⁰, aż w końcu został zastrzelony przez zaufanego szefa swojej ochrony 12 lipca 2011 roku⁵³¹.

Handlarze stojący na samym szczycie tej piramidy mieli silne powiązania z międzynarodowymi sieciami handlowymi, organizowali przetwarzanie oraz handel do ościennych krajów, w których niektórzy mieli powiązania plemienne i rodzinne. Liczba osób zaangażowanych w handel opium wzrosła od czasów talibów, częściowo z powodu wzrostu cen i poziomu produkcji. Cena wysokiej jakości (50-70 % czystości) heroiny w Afganistanie wynosiła około 2 500 USD / kg, cena ta sukcesywnie wzrastała im bliżej miejsca docelowego, gdzie osiągała nawet 70 000 - 100 000 USD za kg, czyli była 30-40 razy wyższa niż cena w Afganistanie⁵³².

Całkowity obrót światowego rynku heroiny w 2008 roku szacowano na 65 mld USD. Łączne dochody afgańskich rolników z opium - 0,7 mld USD w 2008 r. były dla porównania bardzo małe. W latach 2002-2008 afgańscy rolnicy zarobili 6,3 mld USD, a afgańscy handlarze narkotyków ponad 18 mld USD. Afgańscy rolnicy płacili 10 procent swoich całkowitych dochodów, czyli 600 milionów dolarów, talibom, watażkom, mułłom lub urzędnikom państwowym jako podatek - *ushr*⁵³³. Rebelianci współpracujący z talibami otrzymywali od handlarzy narkotyków, broń i środki finansowe, w zamian za zapewnienie im bezpieczeństwa⁵³⁴.

Rebelianci jako główni beneficjenci narkobiznesu

Beneficjentów dochodów z handlu narkotykami łączył złożony amalgamat płynnych i zmieniających się sojuszy. Ta mieszanka obejmowała różnego rodzaju watażków, przywódców plemiennych, przywódców religijnych (mułłów), zagranicznych dżihadystów, najemników i różne organizacje przestępcze oraz rebeliantów, czerpiących największe korzyści z narkobiznesu. Większość rebeliantów kojarzona była z talibami – fundamentalistycz-

⁵³⁰ C. D. Maass, *Afghanistan's Drug Career*, Vienna, *op.cit.*, str. 20-21.

⁵³¹ Susan Sachs, Brother of Afghan President Karzai killed by bodyguard. The Globe and Mail, Kabul, 2011, <https://www.theglobeandmail.com/news/world/brother-of-afghan-president-karzai-killed-by-bodyguard/article599289/> (dostęp: 20.01.2022 r.)

⁵³² UNODC, *Addiction, Crime, and Insurgency. The transnational threat of Afghan opium*, Vienna 2009 str. 99

⁵³³ Ushr jest 10% podatkiem usankcjonowanym przez prawo islamskie

⁵³⁴ UNODC, *Addiction, Crime, and Insurgency. op.cit.*, str. 99.

nym ruchem zradykalizowanych ludów plemion pasztuńskich lub Al.-Kaidą⁵³⁵. Generalnie wyróżniało się cztery grupy rebelianckie obejmujące talibów, bojowników powiązanych z Al.-Kaidą, rebeliantów Hezb-e-Islami Galbuddina Hekmatyara oraz siatkę Haqqaniego.

Talibowie byli największą i najbardziej wpływową grupą utworzoną z pozostałości Islamskiego Emiratu Afganistanu (IEA) pod przywództwem mułły Muhammada Omara, który został obalony w 2001 roku. W skład tej grupy wchodził nie tylko uczniowie szkół koranicznych, zwani talibami, ale również bojownicy i dowódcy głównie pochodzenia pasztuńskiego, w przeszłości walczący z Rosjanami, którzy poparli ruch talibów, jak też nowe młode pokolenie popierające fundamentalną ideologię islamu.

W południowym Afganistanie znaleźli się w 1994 roku, a wywodzili się z madras działających w afgańskich obozach dla uchodźców rozsianych w przygranicznym obszarze w Pakistanie. We wrześniu 1996 r.⁵³⁶ zdobyli Kabul i ogłosili powstanie Islamskiego Emiratu Afganistanu. Po obaleniu talibów przez międzynarodową koalicję i Sojusz Północny w 2001 r. wielu przywódców talibskich znalazło schronienie wśród innych Pasztunów w przygranicznych terytoriach w Pakistanie. Od tego momentu doszło do wzmożonej współpracy operacyjnej między talibami pakistańskimi a uciekającymi talibami afgańskimi i obie grupy rozpoczęły współpracę, planując i przeprowadzając ataki zarówno w Pakistanie jak i Afganistanie⁵³⁷.

Talibowie w Afganistanie utrzymywali znaczną niezależność operacyjną od najwyższych przywódców talibów w Pakistanie, ale otrzymywali strategiczne wskazówki i okazjonalne rozkazy oraz pomoc w przeprowadzaniu konkretnych ataków. Wielu talibów wydawało się być handlarzami opium i członkami gangów przestępczych. W przeciwieństwie do sieci Al-Kaidy, afgańscy talibowie byli lokalną grupą rebeliancką, której działalność i zakres ograniczały się do Afganistanu i w mniejszym stopniu do obszarów przygranicznych Pakistanu. Chociaż otrzymywali wsparcie finansowe od Al-Kaidy i prywatnych darczyńców z Zatoki Perskiej i innych regionów, znaczna część ich funduszy pochodziła od mieszkańców obu krajów, dostarczanych ze zbiórek w meczetach, sympatyzujących biznesmenów, radykalnych partii religijnych (w Pakistanie) oraz podatku stosowanego w handlu opiatami. Talibowie uważali, że istnieje konsensus między uprawą maku, która jest religijnie zakazana a opodatkowaniem upraw i handlu, które jest uzasadnione imperatywami wo-

⁵³⁵ Ibidem, str 102.

⁵³⁶ A. Rashid, *Taliban: The Story of the Afghan Warlords*, Pan Books, London, 2001, str. 48.

⁵³⁷ UNODC, *Addiction, Crime, and Insurgency*, op. cit., str 102.

jennymi. Podobna elastyczność była widoczna w działalności przestępczej innych grup islamskich powiązanych z Al-Kaidą.

Władza talibów upadła w 2001 roku wraz z interwencją aliantów, ale ukryte struktury działające w Afganistanie i obszarze przygranicznym w Pakistanie wraz z bojówkami odrodziły się w 2021 roku, z jeszcze większą siłą niż dotychczas doprowadzając do upadku Islamskiej Republiki Afganistanu, uznawanej na arenie międzynarodowej i od 15 sierpnia 2021 r. powrotu do Islamskiego Emiratu Afganistanu.

Al-Kaida, podobnie jak talibowie, ewoluowała pod presją międzynarodową zwiększając autonomię poszczególnym komórkom terrorystycznym, które często przywłaszczały sobie „markę” Al-Kaidy. Al-Kaida była wysoce zdecentralizowana, jako luźno powiązana grupa osób z siedzibą w co najmniej 60 krajach. W przeciwieństwie do bardziej zlokalizowanych talibów, Al-Kaida była ponadnarodową siecią terrorystyczną mającą powiązania operacyjne z podobnie myślącymi organizacjami na całym świecie. Al-Kaida prawdopodobnie nie odgrywała bezpośredniej roli w handlu afgańskimi opiatami. Poza względami ideologicznymi, zaangażowanie w handel narkotykami zwiększyłoby widoczność tej bardzo utajnionej grupy. W związku z tym mogłaby mieć mniejszy dostęp do darowizn od sympatyków po atakach z 11 września. Jednak grupy ekstremistyczne powiązane lub ideologicznie sprzymierzone z Al-Kaidą były zaangażowane w szeroki zakres nielegalnej działalności, w tym handlu narkotykami, w celu finansowania swojej działalności w tak różnych obszarach, jak północna i południowa Afryka, Europa Południowa i Azja Środkowa. Amerykańska Centralna Agencja Wywiadowcza oszacowała, że w okresie poprzedzającym atak na WTC Al-Kaida potrzebowała około 30 milionów dolarów rocznie na swoje utrzymanie, ale istniało niewiele informacji na temat jej zasobów finansowych. Z pewnością wydaje się, że Al-Kaida odzyskała część swoich zdolności finansowych, a niektóre szacunki wskazują, że liczba obozów szkoleniowych Al-Kaidy i talibów wynosiła 157 w Północno-Zachodniej Prowincji Granicznej w Pakistanie. W Afganistanie Al-Kaida nie „kontrolowała” terytorium i prawdopodobnie nie mogła nakładać podatków na uprawę lub handel narkotykami. Jednak na granicy pakistańskiej jej członkowie byli dobrze przygotowani do udziału w przemyśle narkotyków i broni. Wspólne dochodzenie DEA⁵³⁸ i FBI w USA w 2001 r. ujawniło ponadnarodową sieć heroinową z siedzibą w Peszawarze i zidentyfikowało osoby zajmujące się praniem pieniędzy z domniemanymi powiązaniami z Al-Kaidą.

⁵³⁸ DEA - Drug Enforcement Administration, amerykańska agencja rządowa prowadząca działalność antynarkotykową.

Wydaje się, że przemysł morski przez Pakistan do Europy przez państwa Zatoki Perskiej był znaczący dla finansowania Al-Kaidy – w ciągu dwóch tygodni w grudniu-styczeniu 2004 r. marynarka wojenna USA przechwyciła cztery statki przewożące tony haszyszu, heroiny i metamfetaminy. Pierwszy z nich był obsługiwany przez podejrzanych członków Al-Kaidy i przewoził prawie dwie tony haszyszu o wartości ulicznej 8-10 milionów dolarów⁵³⁹.

Hizb-i Islami (HI, Partia Islamska) miała członków i wpływy w wielu obszarach Afganistanu i była ważną grupą rebeliancką podczas konfliktu w latach dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku. Była podzielona na dwie frakcje, z których każda była kierowana przez byłego antyradzieckiego mudżahedina. Pierwsza frakcja prowadzona była przez Gulbuddina Hekmatyara⁵⁴⁰ (HiG), a druga przez Anwara ul-Haqa Mujahida⁵⁴¹ (HiK). Frakcja HiK została przyporządkowana do talibów w 2003 r.⁵⁴² Natomiast uważa się, że frakcja Hekmatyara była bliższa Al-Kaidzie niż talibom. Jej obszar operacyjny znajdował się we wschodnim Afganistanie, w szczególności w prowincjach Kunar, Nuristan i Laghman i korzystała ze wsparcia i schronienia w sąsiednich obszarach przygranicznych Pakistanu. Hekmatyar utrzymywał również pewien stopień aktywności w swoim rodzinnym Kunduz i w zachodniej prowincji Takhar. Hekmatyar bezpośrednio skonfrontował się z talibami w niektórych obszarach Afganistanu. Konkurencja trwała cały czas w prowincjach takich jak Wardak czy Logar. Frakcja ta nie była silna w większości obszarów Afganistanu, które uprawiają opium, z wyjątkiem takich prowincji jak Kunar i Laghman. Biorąc pod uwagę jego wpływ na te prowincje, przypuszczało się, że Hekmatyar kontrolował uprawy opium w tych prowincjach. Większość profitów finansowych związanych z narkotykami składała

⁵³⁹ *Ibidem*, str. 103.

⁵⁴⁰ Gulbuddin Hekmatyar - afgański polityk i były przywódca mudżahedinów, Pasztun urodzony w prowincji Kunduz w północnym Afganistanie. Studiował na Uniwersytecie w Kabulu i w 1975 roku założył ruch Hizb-e-Islami Gulbuddin (HIG), wzorowany na ruchu Bractwa Muzułmańskiego i rewolucji islamistów w Iranie. Podczas wojny afgańsko - radzieckiej HIG stał się jednym z głównych beneficjentów pomocy Pakistanu i Ameryki. Jednak po wycofaniu się wojsk radzieckich, Hekmatyar uwikłany w wewnętrzny konflikt ulegał stopniowemu osłabieniu. W wyniku kompromisu w postradzieckim Afganistanie, Hekmatyar został premierem Afganistanu w latach 1993-1994 i ponownie na krótko w 1996 r., zanim przejęcie Kabulu przez talibów zmusiło go do ucieczki do stolicy Iranu, Teheranu. Powrócił do Afganistanu pod koniec 2001 lub 2002, i rozpoczął ataki przeciwko siłom koalicyjnym, zwłaszcza w północno wschodnim Afganistanie. Choć prawdopodobnie na szczeblu kierownictwa biorąc pod uwagę jego przeszłość i wrogość między nim a talibami nie mogło być współpracy, to nie wykluczano, że mogła odbywać się na niższych szczeblach taktycznych.

⁵⁴¹ Anwar ul Haq Mujahid - ur. 1967 w prowincji Nangarhar jest najstarszym synem zmarłego afgańskiego przywódcy bojowników Mohammeda Yunisa Khalisa, założyciela Hezb-e Islami Khalis. Kiedy Khalis zmarł w 2006 roku, jego syn przejął organizację. https://en.wikipedia.org/wiki/Anwar_ul_Haq_Mujahid_-_cite_note-2 Uważa się, że został aresztowany przez ISI podczas nalotu w Peszawarze w czerwcu 2009 roku https://en.wikipedia.org/wiki/Anwar_ul_Haq_Mujahid_-_cite_note-3 i został zwolniony z internowania w 2012 r. W dniu 22 sierpnia 2016 r. jeden z rzeczników talibów, Mujahid, ogłosił, że Anwar ul Haq zobowiązał się do wierności nowemu emirowi talibów, Hibatullahowi Akhundzadzie.

⁵⁴² UNODC, *Addiction, Crime, and Insurgency*, op. cit., str. 103.

się z nieformalnych podatków z upraw na obszarach przygranicznych i w mniejszym stopniu z zaangażowania w proces produkcji. Według niektórych ekspertów Hekmatyar był jedynym mudżahedinem, który systematycznie wykorzystywał zyski z opium jako podstawę egzystencji partii i utrzymania swojej armii. Większość jego dowódców była zaangażowana w sprzedaż surowego opium, ale Hekmatyar zainwestował również w laboratoria, we współpracy z pakistańskimi syndykatami heroiny. Jest prawdopodobne, że Hekmatyar utrzymywał szereg laboratoriów w prowincjach Nangarhar i Badakszan, z których czerpał fundusze na rebelię⁵⁴³. Obecnie Hekmatyar i jego partia odgrywa dość znaczącą rolę i proponuje wewnątrz afgańskie rozmowy w celu utworzenia pluralistycznego rządu, który zastąpiłby obecny tymczasowy rząd talibów.

Sieć Haqqaniego (HQN), była kierowana przez Jalaluddina Haqqaniego⁵⁴⁴, znanego mudżahedina z aktywności podczas okupacji radzieckiej Afganistanu. Sieć działała w południowo-wschodnim Afganistanie (głównie w prowincjach Khost i Paktya) i miała siedzibę w sąsiadującym Północnym Waziristanie (Federalnie Administrowane Obszary Plemienne Pakistanu). Sieć Haqqaniego utrzymywała silne powiązania z talibami zarówno w Afganistanie i Pakistanie oraz założyła kilka obozów szkoleniowych w Północnym Waziristanie. Sieć Haqqaniego zapewniała schronienie i ochronę Al-Kaidzie oraz prowadziła wspólne operacje z elementami tej grupy. Informacje z UNAMA⁵⁴⁵ sugerowały, że Al-Kaida faworyzowała Haqqaniego zamiast talibów jako „podwykonawcę” złożonych i spektakularnych ataków. Oprócz otrzymywania wsparcia finansowego od Al-Kaidy, członkowie sieci Haqqaniego czerpali finansowanie z handlu transgranicznego (przede wszystkim z ochrony

⁵⁴³ *Ibidem*, str.103.

⁵⁴⁴ Jalaluddin Haqqani (ur.1939 r.) Pasztun, weteran wojny radziecko-afgańskiej, który później stał się ministrem w rządzie talibów. W latach osiemdziesiątych, Haqqani walczył przeciwko wojskom radzieckim w południowo-wschodnim Afganistanie. Po wycofaniu Rosjan w 1989 roku siły Haqqaniego nadal walczyły przeciwko reżimowi komunistycznemu prezydenta Nadżibullaha. Po dojściu talibów do władzy poparł ich i włączył się do rządu, gdzie pełnił funkcję ministra spraw plemiennych. Po upadku talibów Haqqani uciekł do swojej bazy w Waziristanie i zdecydował się dołączyć do rebelii. Jego pozycja w IEA była niejasna, ale często określana nie tylko jako sojusznika, lecz jako integralną część organizacji Muhammada Omara. Haqqani, który urodził się w Chost na pograniczu z Waziristanem miał bazy po obu stronach granicy, a bojowników rekrutował w madrasach i meczetach z obszaru Waziristanu. Z powodu już starszego wieku dowodził swoimi siłami wraz z trzema synami. Jeden z synów Sirajuddin Haqqani jest obecnym afgańskim ministrem spraw wewnętrznych i jednym z dwóch zastępców najwyższego dowódcy talibów, Mawlawiego Hibatullaha Akhundzada. Inny z synów Khalil Haqqani w sierpniu 2021 r., po upadku Kabulu, został odpowiedzialny za bezpieczeństwo Kabulu podczas przekazywania władzy, a 7 września 2021 został mianowany ministrem ds. uchodźców w przywróconym Islamskim Emiracie Afganistanu.

⁵⁴⁵ UNAMA - (*United Nations Assistance Mission in Afghanistan*; Misja Wsparcia Narodów Zjednoczonych w Afganistanie) – misja pokojowa ONZ o charakterze cywilnym działająca od 2002 w Afganistanie. Została powołana do życia na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1401. Misja składa się z dwóch głównych filarów, odpowiadających dziedzinom, w których ma służyć pomocą władzom Afganistanu: politycznego i rozwojowego. Personel misji składa się wyłącznie z cywilów i liczy ok. tysiąca osób, z czego 80% to obywatele Afganistanu, a pozostali to pracownicy ONZ z innych państw.

transportów narkotyków). Sieć Haqqaniego miała bardziej ograniczone terytorium niż talibowie, a jej taryfy narkotykowe były odpowiednio niższe. Jednak kontrola nad ważnym szlakiem handlowym z Miram Shah (Północny Waziristan) przez Khost, Paktya, dalej do Logar i dalej do Kabulu, zapewniała im znaczące profity z przepływu towarów do i z Pakistanu⁵⁴⁶.

Działania antynarkotykowe i programy alternatywne

Walka z narkobiznesem stała się dużym wyzwaniem nie tylko dla rządu afgańskiego, ale również dla wojsk koalicyjnych. Na przestrzeni kilkunastu lat walki z narkobiznesem w Afganistanie powstało kilka strategii mających na celu rozwiązanie problemu narkotykowego w Afganistanie. Strategie te ewoluowały z czasem i odzwierciedlały wnioski wyciągnięte z poprzednich wysiłków antynarkotykowych. Niepowodzenia w walce z narkobiznesem w początkowej fazie działań sojuszniczych w Afganistanie wynikały z niewielkiego wysiłku samego rządu tymczasowego Prezydenta Karzaja, jak i niechęcią Stanów Zjednoczonych do angażowania się w zwalczanie upraw makowych, uważając, że priorytetem jest rozbicie talibów i Al-Kaidy.

Po raz pierwszy rząd afgański wprowadził Krajową Strategię Kontroli Narkotyków z ogólnym celem wyeliminowania produkcji, konsumpcji i handlu opium, zgodnie z zaleceniami UNODC w 2003 roku. Po objęciu urzędu w 2004 roku prezydent Karzaj ogłosił „dżihad przeciwko makowi”, ogłaszając, że uprawa maku jest nielegalna w islamie. Jego stanowisko zostało podkreślone przez przyjęcie dekretu o „zerowej tolerancji” w walce z narkotykami w styczniu 2005 r., który zakazał uprawy, produkcji, nadużywania i handlu narkotykami⁵⁴⁷.

W 2005 roku, w odpowiedzi na rosnącą uprawę opium w Afganistanie, w koordynacji z Wielką Brytanią i rządem afgańskim Stany Zjednoczone przejęły większą rolę w afgańskich wysiłkach antynarkotykowych. Stany Zjednoczone opracowały swoją pierwszą, pięciofilarową strategię walki z narkotykami w Afganistanie. Strategia wprowadziła eliminację - zdefiniowaną jako "eliminacja uprawy maku lekarskiego poprzez niszczenie nielegalnych roślin opium, zanim rolnicy będą mogli je zebrać", co nie było głównym celem wcześniejszej polityki antynarkotykowej⁵⁴⁸.

⁵⁴⁶ UNODC, *Addiction, Crime, and Insurgency*, op. cit., str. 103-104.

⁵⁴⁷ CFC, *Counter-Narcotics in Afghanistan*, 2012, str. 46.

⁵⁴⁸ Pięć filarów obejmuje: alternatywne źródła utrzymania, eliminację, zakaz, egzekwowanie prawa / reformę wymiaru sprawiedliwości, informacje publiczne. Służąc jako środek odstrasżający od uprawy maku, strategia zachęca również gubernatorów poszczególnych prowincji, zapewniając nagrody prowincjom za zmniejszenie

W 2006 r. rząd Afganistanu wydał zaktualizowaną pięcioletnią, ośmioletnią strategię⁵⁴⁹, która obejmowała również eliminację. Strategia afgańska stanowiła, że celem jest "zapewnienie trwałego spadku uprawy, produkcji, handlu i konsumpcji nielegalnych narkotyków w celu całkowitej i trwałej eliminacji". Podczas gdy na początku 2002 r. Wielka Brytania przejęła odpowiedzialność "państwa wiodącego" za koordynację międzynarodowych działań antynarkotykowych, odpowiedzialność ta przeniosła się na rząd afgański w ramach strategii afgańskiej z 2006 r. Eliminacja stała się rdzeniem polityki antynarkotykowej w Afganistanie do 2009 roku⁵⁵⁰.

W kwietniu 2008 roku na szczycie państw NATO w Bukareszcie zdecydowano o nowym podejściu i przyznaniu priorytetu dla misji NATO w Afganistanie. Ustalono cztery zasady uwzględniające mocne i długoterminowe zaangażowanie, wzmocnienie afgańskich władz i ich odpowiedzialności, wszechstronne podejście społeczności międzynarodowej uwzględniające zwiększenie wysiłku cywilnego i militarnego oraz rozwój współpracy i zaangażowania z państwami sąsiedzkimi Afganistanu, a zwłaszcza z Pakistanem⁵⁵¹.

W październiku 2008 na nieformalnym spotkaniu Ministrów Obrony Narodowej NATO w Budapeszcie podjęto decyzję, że NATO zwiększy swój wkład militarny do walki z narkotykami. Zdecydowano, że w porozumieniu z afgańskim rządem NATO może oddziaływać na obiekty i przeciwnika wspierającego rebelię w kontekście antynarkotykowym, ale w ramach rezolucji Narodów Zjednoczonych⁵⁵².

Nowa strategia wzorowana na kampaniach antynarkotykowych w Kolumbii, Peru oraz w Tajlandii zakładała likwidację obiektów związanych z infrastrukturą narkotykową oraz powiązań między siecią przemytu narkotyków a rebeliantami, jednocześnie wspomagając rolników i rozwój obszarów wiejskich. Siły NATO otrzymały zezwolenie na bezpośrednie

uprawy maku lekarskiego. Dzięki tak zwanemu "Programowi Zwalczenia prowadzonego przez gubernatora" gubernatorzy, którzy sami inicjują eliminację maku w swoich prowincjach, otrzymują zwrot kosztów w wysokości 135 USD za hektar. Strategia przeszła również od centralnej eliminacji do eliminacji kierowanej przez gubernatora.

⁵⁴⁹ Osiem filarów polityki antynarkotykowej rządu Afganistanu obejmowało: świadomość społeczną, współpracę międzynarodową i regionalną, alternatywne źródła utrzymania, redukcję popytu, egzekwowanie prawa, wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych, eliminację i rozwój instytucjonalny

⁵⁵⁰ CFC, *Counter-Narcotics in Afghanistan*, op. cit., str. 46.

⁵⁵¹ Deklaracja ze szczytu w Bukareszcie wydana przez szefów państw i rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Bukareszcie w dniu 3 kwietnia 2008 r. [NATO – Tekst urzędowy: Deklaracja ze szczytu w Bukareszcie – Wydana przez szefów państw i rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Bukareszcie w dniu 3 kwietnia 2008 r., 03 kwietnia 2008 r.](#) (dostęp: 17.01.2022 r.)

⁵⁵² BBC News, NATO to attack Afghan opium lab, 10 October 2008 [BBC NEWS | World | South Asia | NATO to attack Afghan opium labs](#) (dostęp: 18.01.2022 r.)

działania z ziemi i powietrza na infrastrukturę narkotykową, naloty na magazyny i laboratoria narkotykowe⁵⁵³.

Jednak bezpośrednie ataki na laboratoria narkotykowe wywołały spór w NATO i w samym Dowództwie ISAF. Spór dotyczył warunków użycia przemocy wobec celów, na które często nie było bezpośrednich dowodów, że są aktywnie zaangażowane w zbrojny opór przeciwko rządowi Afganistanu lub wojskom koalicyjnym. Podczas takich ataków często ginęli, zdawałoby się niewinni ludzie, zwykli robotnicy⁵⁵⁴.

W 2009 roku, pod rządami administracji prezydenta USA Baracka Obamy, strategia USA została udoskonalona i dostosowana do ówczesnej sytuacji. Strategia przerwała prowadzoną przez USA eliminację upraw maku, stwierdzając, że strategia była „nieskuteczna i skłoniła rolników do opowiedzenia się po stronie talibów”. Zdając sobie sprawę, że wyeliminowanie z upraw maku rolników afgańskich, dla których opium stanowiło główne lub często jedyne źródło dochodu, amerykańskie wojsko zdystansowało się od niszczenia upraw maku i zamiast tego wspierało finansowo gubernatorów prowincji, którzy zainicjowali eliminację przy użyciu sił afgańskich. Eliminacja była nadal prowadzona przez Afgańczyków na poziomie prowincji przez gubernatorów i przeprowadzana przez Afgańską Policję Narodową.

Innym przeciwdziałaniem antynarkotykowym były uprawy alternatywne. Jako przykład można przytoczyć działalność Gulaba Mangal⁵⁵⁵ gubernatora prowincji Helmand. Z jego inicjatywy powstał Program Strefy Żywnościowej. Głównym założeniem tego programu było darmowe rozdawanie ziarna siewnego pszenicy, nawozów sztucznych pod uprawę oraz szkolenia mające na celu nauczanie rolników tej uprawy. Program ten został sfinansowany głównie przez Amerykanów i Brytyjczyków.

Program alternatywnej uprawy pszenicy w dużym stopniu udało się wcielić w wielu gospodarstwach rolnych, co zaowocowało ograniczeniem uprawy maku w prowincji Helmand do ponad trzydziestu procent w 2009 roku. Ale znaleźli się również i krytycy, którzy twierdzili, że spowodowało to wzrost upraw w sąsiednich prowincjach⁵⁵⁶.

Mimo wielkich pieniędzy i długofalowego wysiłku rządu afgańskiego wspieranego przez koalicjantów efekty działań polityki antynarkotykowej były mizerne. W perspektywie

⁵⁵³ CFC, *Counter-Narcotics in Afghanistan*, op. cit., str. 47-48.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, str. 49-5.0

⁵⁵⁵ Biografia Mohammada Gulaba Mangala, <https://www.afghan-web.com/biographies/biography-of-mohammad-gulab-mangal/>, (dostęp: 21.01.2022 r.)

⁵⁵⁶ CFC, *Counter-Narcotics in Afghanistan*, op. cit., str. 26.

dalszych lat uprawa opium wzrastała osiągając najwyższy poziom z 123 tys. ha w 2009 do 328 tys. ha w 2017 roku⁵⁵⁷ przynosząc negatywne skutki społeczne w Afganistanie.

Narkomania wśród społeczności afgańskiej

Afganistan jest nie tylko numerem jeden w produkcji opium i heroiny na świecie, ale również stał się głównym konsumentem produkowanych przez siebie narkotyków. Rosnący problem uzależnień obywateli Afganistanu to efekt trzech dekad wojen, rosnących ilości upraw narkotyków, a co za tym idzie, ich niską ceną oraz powszechną i nieograniczoną dostępnością, a z drugiej strony ograniczoną dostępnością do opieki medycznej. Ogromna skala uzależnień w Afganistanie niesie za sobą różnorakie problemy: socjalne i zdrowotne, wzrost przestępczości, rozwój prostytucji, rozprzestrzenianie się HIV i innych chorób przenoszonych przez krew. Narkomania wpływa nie tylko na jednostkę i jej własną rodzinę, ale także wywiera głęboki wpływ na całe społeczeństwo.

W kontekście społeczeństwa afgańskiego uzależnienie od narkotyków jest uważane za indywidualny problem, w którym nieprzestrzeganie przez jednostkę zasad moralnych i brak odpowiedzialności jest potępiane i postrzegane jako główna przyczyna uzależnienia od narkotyków.

Według badania UNODC z 2009 w Afganistanie było 920 000 osób zażywających narkotyki, z czego 120 000 stanowiły kobiety⁵⁵⁸. Natomiast już w 2015 r. szacunki zawierały się już w przedziale od 1,9 miliona do 2,4 miliona dorosłych użytkowników narkotyków, co odpowiadało 12,6 procent dorosłej populacji, ponad dwukrotnie więcej niż globalny wskaźnik zażywania narkotyków wynoszący w tym roku 5,2 procent⁵⁵⁹.

Jak podkreślono w badaniu przeprowadzonym przez UNODC w 2014 r.⁵⁶⁰, uzależnienie od narkotyków było głównym źródłem przemocy domowej. Ponad połowa członków rodziny, z którymi przeprowadzono wywiady odpowiedziała, że zostali uderzeni, lub uderzyli krewnego używającego narkotyków podczas konfrontacji dotyczącej zażywania narkotyków. W wielu przypadkach uzależnieni wykazywali przemoc spowodowaną wpływem narkotyków na układ nerwowy powodujący zaburzenia psychiczne.

⁵⁵⁷ UNODC *Afghanistan Opium Survey 2019*, str.7.

⁵⁵⁸ UNODC *Drug Use in Afghanistan: 2009 Survey*, str.6 <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Afghan-Drug-Survey-2009-Executive-Summary-web.pdf> (dostęp 21.01.2022 r.)

⁵⁵⁹ M. S.Fawad Ahmad Alaie, *Wpływ narkomanii w Afganistanie jest problemem, z którym należy się zmierzyć jak najszybciej*, 2017, <https://www.afghandispatch.com/drug-addiction-in-afghanistan/> (dostęp:21.01.2022 r.)

⁵⁶⁰ UNODC, *Impacts of drug use on users and their families in Afghanistan*, 2014, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Impacts_Study_2014_web.pdf (dostęp: 22.01.2022 r.)

Wielu młodych mężczyzn wyjeżdżało do Iranu i Pakistanu do pracy, gdzie często wpadali w pułapkę narkotykową i byli deportowani przez irańskie władze, ponieważ przebywali w Iranie nielegalnie. Deportowani Afgańczycy z różnych prowincji Afganistanu nie wracali do swoich miast, ponieważ nie chcieli, aby ich rodziny wiedziały, że stali się uzależnieni. Tysiące takich ludzi mieszkało w Heracie, Nimroz i Farah, które są prowincjami graniczącymi z tymi państwami. Stając się bezdomnymi zależnymi od narkotyków żyli w bardzo złych warunkach w świątyniach, zrujnowanych budynkach lub w obozach w różnych prowincjach. Wielu uzależnionych traciło życie z powodu przedawkowania lub z powodu bezdomności i zimnej pogody w okresie zimowym⁵⁶¹.

Najbardziej poszkodowanymi i bezbronnymi członkami społeczności afgańskiej stały się kobiety, bo uzależnienie ich mężów i synów dotykało przede wszystkim ich jako żony i matki w rodzinie.

Kiedy mężczyzna z rodziny stawał się uzależniony, rodzina traciła żywiciela rodziny i głównego opiekuna, jednocześnie stopniowo był osłabiany fundament rodzinny. Uzależnieni tracili swoją produktywność, a inni ludzie w rodzinie musieli się nimi opiekować, i to wtedy kobieta musiała zmierzyć się z większą odpowiedzialnością, od wychowania dzieci po wsparcie finansowe gospodarstwa domowego. Przemoc wobec kobiet stawała się pewną konsekwencją tych działań, ale tylko w niektórych przypadkach, gdy to było możliwe, żona dostawała rozwód.

Liczba dzieci uzależnionych od narkotyków ciągle wzrastała, a wpływ narkotyków na nie był druzgocący. Kiedy ojciec staje się uzależniony, dzieci tracą głównego opiekuna rodziny, a kiedy rodzice używają narkotyków, w wielu przypadkach dzieci również stopniowo się uzależniają.

Niektóre rodziny, z powodu braku świadomości na temat szkód jakie wyrządzają narkotyki, dają opium swoim małym dzieciom, gdy płaczą, powodując uzależnienie od najmłodszych lat, nawet o tym nie wiedząc.

Edukacja dzieci ogromnie cierpi, jeśli w rodzinie jest osoba zażywająca narkotyki. Ponad jedna trzecia dzieci, z którymi przeprowadzono wywiady, stwierdziła, że zostały zmuszone do opuszczenia szkoły w wyniku zażywania narkotyków przez członka rodziny. Według raportu UNODC 2014, ponad 30 procent ankietowanych wspomniało, że dzieci porzu-

⁵⁶¹ M. S. Fawad Ahmad Alaie, *op. cit.*

ciły szkołę z powodu uzależnienia rodziców⁵⁶². Przyszłość wielu dzieci jest zagrożona i zniszczona z powodu uzależnienia ich rodziców.

Uzależnienie ma negatywny wpływ na całą gospodarkę. Po pierwsze, kiedy ludzie stają się uzależnieni, wielu z nich traci pracę i nie mając dochodów stają się bezrobotnymi wpadającymi w ubóstwo. Członkowie rodzin w badaniach potwierdzili, że 60 % krewnych zażywających narkotyki, którzy byli zatrudnieni przed zażywaniem narkotyków, straciło pracę.

Po drugie, ilość pieniędzy wykorzystanych na zakup narkotyków jest kolejną stratą w szczególności dla rodziny, ale także dla całej gospodarki. Badanie przeprowadzone przez UNODC w 2009 r. oszacowało, że ogół osób zażywających narkotyki w Afganistanie wydaje średnio 300 milionów dolarów na swoje nałogi narkotykowe każdego roku. Oczywiście liczba narkomanów wzrosła od tego czasu, a obecnie szacunki byłyby znacznie wyższe niż w 2009 roku.

Po trzecie, pieniądze i środki wydawane na leczenie narkomanów i zwalczanie przestępstw związanych z narkotykami to kolejna strata dla gospodarki państwa.

Chociaż uzależnieni nie są przestępcami, ale chorymi i powinni być leczeni, uzależnienie odgrywa rolę we wzroście przestępczości w społeczeństwie. Wiele przestępstw, takich jak rabunek, prostytutka czy też morderstwa, jest w wielu przypadkach związanych z nadużywaniem narkotyków.

Zażywanie narkotyków ma negatywny wpływ na zdrowie i higienę całego społeczeństwa, a w szczególności na osoby zażywające narkotyki. Wstrzykiwanie narkotyków jest bardziej niebezpieczne niż palenie lub wdychanie narkotyków, ponieważ jest jedną z głównych przyczyn wzrostu zakażeń HIV w Afganistanie⁵⁶³.

Ubóstwo, bezrobocie, zachęty rówieśników, imigracja i łatwy dostęp do narkotyków to główne czynniki uzależnień. Wielu Afgańczyków wydaje się brać narkotyki jako rodzaj samoleczenia przeciwko depresji lub gdy pojawia się jakiś problem do rozwiązania. Rezultatem jest pogłębiająca nędza i ubóstwo oraz problemy behawioralne, społeczne i zdrowotne, a także wzrost drobnej przestępczości, wypadków drogowych i wypadków w miejscu pracy oraz utraty wydajności. Ponadto dożylne zażywanie narkotyków, a także handel seksem za narkotyki powoduje ryzyko rozprzestrzeniania się HIV i innych chorób przenoszonych

⁵⁶² UNODC, *Impacts of drug use on users and their families in Afghanistan*. str. 95

⁵⁶³ M. S. Fawad Ahmad Alaie, *op. cit.*

nych przez krew. Uzależnienie od narkotyków w Afganistanie niebezpiecznie rośnie i pilnie potrzebuje właściwego rozwiązania tego problemu⁵⁶⁴.

2.4. Funkcjonowanie żołnierzy w warunkach kontaktów międzykulturowych

Udział Polskiego Kontyngentu Wojskowego w operacji „Enduring Freedom” 2002-2007

Zamachy na World Trade Center i Pentagon w dniu 11 września 2001 roku wstrząsnęły całym światem i zapoczątkowały utworzenie koalicji antyterrorystycznej. Główny wysiłek został skierowany na Afganistan. To właśnie tam, chroniony przez Talibów ukrywał się Osama bin Laden - lider terrorystycznej organizacji Al.-Kaidy stojącej za tymi zamachami. Stany Zjednoczone zdecydowały się na otwartą wojnę z terroryzmem. Zdecydowana większość państw akceptowała ten kierunek odwetu za ofiary 11 września. Nawet Pakistan, Arabia Saudyjska i Zjednoczone Emiraty Arabskie, które jako jedyne udzielały do tej pory poparcia Afganistanowi, zdecydowały się je wycofać⁵⁶⁵.

W pierwszym odruchu solidarności po atakach cała światowa opinia publiczna stanęła po stronie Stanów Zjednoczonych. Na specjalnym posiedzeniu, które odbyło się w dniach 12–13 września, Rada Ambasadorów NATO wydała oświadczenie określające atak na USA, jako atak na wszystkie kraje sojuszu. Stwierdzenie o skorzystaniu po raz pierwszy z zapisu art. V Traktatu Waszyngtońskiego nie oznaczało jednak bezwarunkowego poparcia dla wszystkich form amerykańskiego działania. Wkrótce między członkami sojuszu doszło do istotnych różnic, co do zakresu pomocy, jakiej należało udzielić Amerykanom. W efekcie tych różnic, mimo że operacja antyterrorystyczna miała charakter międzynarodowy i odbywała się pod auspicjami NATO, główną rolę grali w niej Amerykanie⁵⁶⁶.

Prezydent Stanów Zjednoczonych George W. Bush przemawiając w Kongresie Stanów Zjednoczonych 21 września, wystosował pod adresem Talibów kilka żądań, które nie podlegały negocjacom. Były to żądania: wydania wszystkich liderów Al.-Kaidy ukrywających się w Afganistanie, zwolnienia bezpodstawnie więzionych cudzoziemców, zamknięcia wszystkich obozów terrorystycznych i przekazania „odpowiednim władzom” wszystkich

⁵⁶⁴ W. Dobrowolski, *Determinants and Prospects for the Development of the Opiate Economy in Afghanistan*, [w] *Humanities and Social Sciences* nr 1/2024, Rzeszów 2024, str.94-117.

⁵⁶⁵ J. Z. Matuszak, *Wojsko Polskie w Afganistanie 2002–2014*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, str.41.

⁵⁶⁶ *Ibidem*, str.42.

członków ekstremistycznych organizacji, zezwolenia Stanom Zjednoczonym na sprawdzenie wszystkich tych obozów. Zgodnie z przewidywaniami Talibowie nie przyjęli tych żądań, co doprowadziło do rozpoczęcia działań zbrojnych na terenie Afganistanu⁵⁶⁷. Operacja przeciwko Talibom w Afganistanie rozpoczęła się 7 października 2001 roku. Nadano jej kryptonim „Enduring Freedom” („Trwała Wolność”). Polegała przede wszystkim na działaniach sił specjalnych oraz bombardowaniach dużych ośrodków miejskich, gdzie znajdowały się obozy szkoleniowe Talibów.

Jednak zanim rozpoczęto tę operację, praktycznie już od roku 2000 trwały tajne działania sił specjalnych na terenie Afganistanu, mające na celu nawiązanie kontaktów z opozycyjnym w stosunku do Talibów, Sojuszem Północnym. Dowódcą Sojuszu Północnego był legendarny dowódca i polityk z pochodzenia Tadżyk - Massud Ahmad Szach, zwany „Lwem Pandższiru”. 9 września 2001 roku na dwa dni przed zamachem na World Trade Center i Pentagon w jednej z jaskiń w prowincji Takhar, w rejonie miejscowości Hodża Bachautdin dokonano zamachu na Massuda. Sprawcami jego zabójstwa było dwóch Arabów podających się za dziennikarzy. Ładunek wybuchowy ukryli w kamerze. O zleceniu zamachu została oskarżana Al.-Kaida⁵⁶⁸. Po dokonany zamachu 11 września na World Trade Center i Pentagon działania sił specjalnych zostały zintensyfikowane. Rola Sojuszu Północnego była o tyle istotna, że wsparci przez Amerykanów z powietrza stosunkowo szybko zdołali opanować znaczne obszary kraju. Uderzenia z powietrza przeprowadzone z użyciem broni precyzyjnych, wsparte działaniami lądowymi, choć wolniej niż zakładano, doprowadziły w końcu do ustąpienia Talibów z Kabulu i innych ważnych miast. Opanowanie stolicy w grudniu 2001 roku nie oznaczało jednak zakończenia działań zbrojnych. Co prawda udało się obalić reżim Talibów, jednak nie zostali oni całkowicie rozbici. Nie udało się schwycić Osamy bin Ladena oraz przywódcy Talibów mułły Muhammada Omara. Talibowie przenieśli swoje główne bazy na terytorium sąsiedniego Pakistanu⁵⁶⁹. Od tego momentu zmienił się charakter prowadzonych działań. Rozpoczęto pojedyncze operacje wymierzone przeciw konkretnym grupom Talibów, ukrywającym się w górskich kryjówkach⁵⁷⁰.

W listopadzie tego samego roku Stany Zjednoczone zwróciły się do rządu polskiego z prośbą o skierowanie w styczniu 2002 roku kontyngentu w liczbie 300 osób. Polskie władze

⁵⁶⁷ *Ibidem*, str.42.

⁵⁶⁸ W. Jagielski, *Pięć lat temu zginął Ahmed Szah Massud*, wyborcza.pl wiadomości, 11 września 2006 oraz: S. Graniczka *Śmierć Massuda-klucz do 11 września*, Onet, (dostęp: 11 września 2012 r.)

⁵⁶⁹ J. Kudliński, *Łamacz szczęk*, „Komandos”, Kraków, 2007, nr 2, str. 6 – 12.

⁵⁷⁰ J. Z. Matuszak, *op. cit.*, str.42-43.

odniosły się pozytywnie do tego pomysłu⁵⁷¹. W krótkim czasie poczyniono działania, których celem miało być sformowanie kontyngentu wojskowego zdolnego do działania w Afganistanie. Podjęto się prac nad stworzeniem podstaw prawnych do tego, by żołnierze mogli zostać użyty w składzie Sił Sojuszniczych w Azji. Podstawę stanowiły dwa akty prawne: wspomniana już ustawa z dnia 17 grudnia 1998 roku o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa⁵⁷² oraz Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2001 roku o użyciu Polskiego Kontyngentu Wojskowego w składzie Sił Sojuszniczych w Islamskim Państwie Afganistanu, Republice Tadżykistanu i Republice Uzbekistanu oraz na Morzu Arabskim i Oceanie Indyjskim⁵⁷³. W § 1 tego postanowienia zapisano, że w okresie od dnia 1 stycznia 2002 r. do dnia 30 czerwca 2002 r. zostanie użyty Polski Kontyngent Wojskowy w składzie Sił Sojuszniczych w Islamskim Państwie Afganistanu, Republice Tadżykistanu i Republice Uzbekistanu oraz na Morzu Arabskim i Oceanie Indyjskim, zwany dalej „PKW”, o liczebności do 300 żołnierzy. § 2. mówił, że PKW działa w składzie Sił Sojuszniczych biorących udział w operacji „ENDURING FREEDOM”. Na podstawie tego postanowienia przystąpiono do formowania I zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego (PKW) w Afganistanie. I zmiana się w składzie 122 żołnierzy rozpoczęła działalność w afgańskiej bazie Bagram. Struktura kontyngentu składała się z czterech podstawowych elementów:

- dowództwa
- plutonu inżynierijno-saperskiego
- plutonu ochrony (zespół szturmowy)
- Narodowego Elementu Zaopatrywania – NEZ (logistyka).

W ramach kontyngentu działała także sekcja medyczna oraz kapelan. Liczba żołnierzy zmieniała się w zależności od kolejnych zmian i nie przekraczała 120 żołnierzy. Ponadto w operacji „Enduring Freedom” wzięła udział załoga okrętu zabezpieczenia logistycznego ORP „Kontradmiral Xawery Czernicki”⁵⁷⁴.

Polski Kontyngent Wojskowy stacjonował w bazie Bagram i tam też wykonywał swoje zadania. Początkowo głównym zadaniem była budowa obozowiska „Biały Orzeł”, ale w ciągu kolejnych zmian nie było to zadanie jedyne. Pododdział saperów wykonywał prace

⁵⁷¹ B. Tworowski, *Polskie Kontyngenty Wojskowe w Afganistanie na przykładzie 6 Brygady Powietrznodesantowej w ramach XI zmiany PKW. Doświadczenia i wnioski*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków, 2021, str.28.

⁵⁷² Dziennik Ustaw - rok 1998 nr 162 poz. 1117.

⁵⁷³ Monitor Polski Nr 42/1054, poz. 674.

⁵⁷⁴ J. Z. Matuszak, *op. cit.*, str.44.

związane z rozbudową bazy, w tym prace fortyfikacyjne i konstrukcje inżynierskie, wykonywał przejścia w zaporach inżynieryjnych oraz rozminowywał i oczyszczał teren z przedmiotów niebezpiecznych. Szczególnie to ostatnie zadanie realizowane było w bardzo trudnych warunkach. Baza znajdowała się, bowiem na wysokości ok. 1600 m n.p.m., a klimat nie ułatwiał pracy. W ramach prac fortyfikacyjnych prowadzonych na terenie bazy Bagram polscy saperzy budowali oraz wypełniali ziemią i kamieniami umocnienia HESCO „Bastion”; zajmowali się wywożeniem wraków znajdujących się na terenie bazy; mocowali i naprawiali concertinę (druć ostrzowy) na ogrodzeniach; wykonywali wykopy oraz rowy pod instalacje, np. wodne. W ramach prac konstrukcyjnych wykonywane były proste konstrukcje żelbetowe; przygotowywano place pod rozbudowę obiektów; remontowano i odbudowywano drogi. Przykładem tego może być wykonany w czasie VII zmiany pięciokilometrowy odcinek drogi łączący bazę z pobliską wioską Shaka. Szczególnie trudnym i odpowiedzialnym zadaniem, będącym wyzwaniem dla naszych żołnierzy, było wykonanie stanowisk dla samolotów stacjonujących na lotnisku w Bagram. Od grudnia 2006 roku żołnierze X zmiany wznosili osłony ogniowe wykonane z blachy i wypełnione piachem. W sumie zrobiono czternaście takich osłon w miejscach wskazanych przez dowództwo bazy. Ważnym zadaniem było też sprawdzanie terenu już rozminowanego oraz udział w akcjach ewakuacyjno-ratunkowych na terenach niebezpiecznych.

Zadania dostosowane do swojej specyfiki realizował zespół szturmowy. Było to przede wszystkim: zapewnienie obrony i ochrony personelowi i sprzętowi kontyngentu, konwojowanie zaopatrzenia dla kontyngentu oraz przesyłek z pomocą humanitarną, zabezpieczanie działania patroli saperskich w rejonie bazy, ochrona przesyłek pocztowych oraz żołnierzy kontyngentu wykonujących zadania poza bazą, ochrona i eskortowanie delegacji przybywających do bazy.

Ważna dla sprawnego funkcjonowania kontyngentu była praca wykonywana przez NEZ. Wśród całej palety zadań warto wymienić m.in.: naprawę lub remont niesprawnego sprzętu i wyposażenia przez ekspedycję do kraju lub wykorzystanie możliwości na rynku lokalnym, organizowanie zaopatrywania kontyngentu, prowadzenie gospodarki finansowej i materiałowej. W tych trudnych warunkach klimatycznych szczególnie istotne było zapewnianie odpowiednich warunków sanitarno-higienicznych oraz bytowych. Wśród zadań, których podjęli się polscy żołnierze, a które nie znalazły się w wykazie zadań kontyngentu, było objęcie opieką sierocińca w pobliskiej miejscowości Charikar. Żołnierze z własnej inicjatywy nawiązali kontakt z placówką i przez cały okres pobytu organizowali wyjazdy, w czasie, których dostarczali dzieciom ubrania, wodę pitną i żywność. Pomocy w wypełnieniu tego zadania

nia udzielił „Caritas”, który kilkakrotnie przekazał dary, które trafiły do ponad setki wychowanków domu dziecka⁵⁷⁵.

Do Afganistanu, w ramach PKW, została też wysłana Jednostka Wojskowa GROM, której głównym zadaniem była ochrona zagranicznych polityków i dyplomatów⁵⁷⁶.

Wykaz dowódców operacji „Enduring Freedom”;

I zmiana – płk Marek Mecherzyński

II zmiana – ppłk Adam Słodczyk

III zmiana – ppłk Henryk Łukasiewicz

IV zmiana – ppłk Krzysztof Klupa

V zmiana – ppłk Krzysztof Klupa

VI zmiana – ppłk Lesław Kruczyński

VII zmiana – ppłk Piotr Bednarczyk

VIII zmiana – ppłk Dariusz Tulin

IX zmiana – ppłk Bogdan Papierski

X zmiana – ppłk Piotr Sołomonow⁵⁷⁷

Udział Polskiego Kontyngentu Wojskowego w operacji ISAF 2007 – 2014

Decyzja o zmianie polskiego zaangażowania na terenie Islamskiej Republiki Afganistanu zapadła w drugiej połowie 2006 roku. Wówczas to władze państwowe zdecydowały o zakończeniu działalności Polskiego Kontyngentu Wojskowego w ramach operacji „Enduring Freedom” i przyłączeniu się do operacji NATO prowadzonej w ramach międzynarodowych sił ISAF (*International Security Assistance Force*). Siły te funkcjonowały na podstawie porozumienia zawartego w Bonn w dniu 5.12.2001 r.⁵⁷⁸. Ich mandat został określony zgodnie z artykułem VII Karty Narodów Zjednoczonych o zasadach wymuszania pokoju (*Peace Enforcement*). Mandat ten był cyklicznie odnawiany i modyfikowany poprzez kolejne rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ. Podstawą zmiany charakteru misji Polskiego Kontyngentu Wojskowego było Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2006 r. zmieniające postanowienie o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskim Państwie Afganistanu⁵⁷⁹.

⁵⁷⁵ J. Z. Matuszak, *op. cit.*, str.53-54.

⁵⁷⁶ B. Tworkowski, *op. cit.*, str.28.

⁵⁷⁷ J. Z. Matuszak, *op. cit.*, str.5.5

⁵⁷⁸ Bonn Agreement, <http://www.afghangovernment.com/AfghanAgreementBonn.htm>, (dostęp:12.07.2022 r.)

⁵⁷⁹ Monitor Polski nr 85, poz. 862 z 2006 r.

Głównym celem obecności koalicji sił międzynarodowych w Afganistanie było ustabilizowanie sytuacji wewnętrznej, poprawa warunków bezpieczeństwa oraz wsparcie dla władz lokalnych, co miało ułatwić normalizację życia w tym kraju. Wśród podejmowanych działań, podjęto wysiłek zmierzający do odbudowania Afgańskich Sił Bezpieczeństwa (*Afghan National Security Forces* – ANSF). Działania w obszarze bezpieczeństwa były jednym z trzech filarów, na jakich ISAF oparł swoje wsparcie. Pozostałe dwa to działania pomocowe oraz wsparcie dla afgańskiej administracji i wymiaru sprawiedliwości. Począwszy od IV zmiany niemal całość swoich wysiłków Polskiego Kontyngentu Wojskowego został skupiony na terenie prowincji Ghazni. Konkretnie cele i zadania dla poszczególnych zmian Polskiego Kontyngentu Wojskowego wynikały ze „Strategii zaangażowania Polski w Afganistanie”. PKW realizował swoje zadania w trzech etapach:

Etap I – trwający do października 2010 roku – realizowany w ramach **misji stabilizacyjnej i doradczo-szkoleniowej** (I–VII zmiana). Jego celem było zapewnienie swobody operacyjnej w prowincji Ghazni oraz poprawa poziomu bezpieczeństwa własnych żołnierzy poprzez stopniowe narastanie sił na teatrze. Ponadto wspieranie działań władz lokalnych oraz realizacja działalności doradczo-szkoleniowej i partnerstwo podczas zadań wykonywanych wspólnie z Afgańskimi Siłami Bezpieczeństwa.

Etap II – od października 2010 do maja 2013 roku – obejmował przedsięwzięcia w ramach **misji stabilizacyjno-szkoleniowej** (VIII–XI zmiana) i **misji szkoleniowo-stabilizacyjnej** (XII zmiana). Głównym celem było utrzymanie osiągniętego poziomu bezpieczeństwa w etapie I oraz skoncentrowanie wysiłku PKW na szkoleniu i doradzaniu Afgańskim Siłom Bezpieczeństwa, a także zwiększenie zakresu działalności pomocowej, polepszającej standard życia miejscowej ludności.

Etap III – od maja 2013 do grudnia 2014 roku – to realizacja przedsięwzięć w ramach **misji doradczo-wspierającej** (XIII–XIV zmiana) ukierunkowanej na osiągnięcie zdolności do wycofania PKW, a także wsparcie i doradztwo w działalności operacyjnej, prowadzonej samodzielnie przez ANSF oraz władze prowincji Ghazni. Jednocześnie w tym etapie realizowane jest planowe wycofanie sprzętu do kraju według planu i harmonogramu, w związku z zakończeniem udziału w misji ISAF z końcem grudnia 2014 roku⁵⁸⁰.

W trakcie realizacji zadań w ramach operacji ISAF misję w Afganistanie wykonywało piętnaście zmian Polskiego Kontyngentu Wojskowego.

⁵⁸⁰ J. Z. Matuszak, *op. cit.*, str.100.

Udział Polskiego Kontyngentu Wojskowego w misji szkoleniowej Resolute Support Mission 2014-2021

Na prośbę władz Afganistanu NATO zdecydowało się kontynuować obecność w tym kraju w ramach nowej misji o charakterze doradczym i szkoleniowym. „Resolute Support” było misją, której głównym zadaniem było przygotowanie dowództw Afgańskich Sił Zbrojnych do samodzielnego kierowania i zarządzania siłami, tak, aby były w stanie samodzielnie zapewnić bezpieczeństwo na terenie kraju. PKW Afganistan RSM wraz z partnerami koalicyjnymi szkolił, doradzał i asystował dowództwom oraz instytucjom Ministerstwa Obrony Narodowej i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w celu umocnienia bezpieczeństwa oraz stabilności Islamskiej Republiki Afganistanu. Jej głównym wyznacznikiem była realizacja zadań w ramach *Train, Advise and Assist* (TAA), czyli szeroko rozumianej działalności doradczej oraz pomocy afgańskim resortom siłowym, odpowiedzialnym za bezpieczeństwo państwa. Struktura RSM umożliwiała prowadzenie działalności doradczej od szczebla ministerialnego do dowództwa korpusu włącznie. Była to misja o charakterze niebojowym, w ramach, której afgańskie instytucje i dowództwa odpowiedzialne były za planowanie i realizację działań operacyjnych, a siły NATO im w tym pomagały⁵⁸¹.

Polski Kontyngent Wojskowy stacjonował w Afganistanie do czerwca 2021 roku. Wówczas do kraju powrócili żołnierze ostatniej, XIII zmiany PKW Afganistan.

Cykl przygotowawczy do misji

Najlepszym sposobem na wydzielenie i przygotowanie do misji poza granicami kraju jest wykorzystanie struktur już istniejących i funkcjonujących w kraju. Żołnierze mogą zgłosić się na ochotnika do zagranicznych pokojowych misji wojskowych, ale muszą spełniać określone kryteria i przejść odpowiedni proces przygotowawczy i szkoleniowy. Proces taki składa się z kilku etapów takich jak:

- planowanie i przygotowanie, w którym żołnierze są informowani o możliwościach udziału w misjach i planowaniu ich rozmieszczenia. Proces ten obejmuje również ocenę ich umiejętności i gotowości do służby zagranicznej;
- szkolenie, w którym żołnierze przed wyjazdem przechodzą przez intensywne szkolenia, które obejmują zarówno aspekty techniczne, jak i psychologiczne. Szkolenia te mają na celu przygotowanie ich do wyzwań, z którymi mogą się spotkać podczas misji;

⁵⁸¹ Wojsko Polskie, *Koniec misji w Afganistanie - polscy żołnierze wracają do domu* <https://www.wojsko-polskie.pl/dorsz/articles/aktualnosci-w/koniec-polskiej-misji-w-islamskiej-republice-afganistanu/>, (dostęp: 11.07.2022 r.)

- formowanie, w którym żołnierze są zgrywani w jednostkach, które będą brały udział w misji. W tym etapie ważne jest budowanie zespołowości i zaufania między członkami jednostki;

- rotacja, w którym żołnierze biorą udział w misji zagranicznej, a po jej zakończeniu wracają do kraju i mogą być ponownie rekrutowani do kolejnych misji, co umożliwia rozwijanie ich doświadczeń i umiejętności.

Tak też było w przypadku pokojowych misji wojskowych w ramach sojuszu w Afganistanie. Proces przygotowania kolejnych zmian Polskiego Kontyngentu Wojskowego w ramach sił ISAF składał się więc z kilku etapów. Poza pierwszą zmianą, której formowanie trwało około pół roku, wszystkie pozostałe przygotowywały się w ramach rocznego cyklu, który dzielił się na trzy okresy:

- formowania obsady kontyngentu;
- szkolenia;
- przygotowania indywidualnego⁵⁸².

W ramach pierwszego okresu dokonywano wszystkich czynności formalnoprawnych pozwalających na sformowanie zmiany. Polegało to na kwalifikowaniu żołnierzy na poszczególne stanowiska służbowe zgodnie z etatem zmiany. Przeprowadzano badania lekarskie, dopuszczające kandydatów do służby poza granicami kraju; był to czas pobierania wyposażenia indywidualnego i przedmiotów zaopatrzenia mundurowego.

Okres szkolenia odbywał się na różnych szczeblach. Bazę stanowiło szkolenie szczebla podstawowego do drużyny i plutonu. W tym okresie żołnierze odbywali szereg zajęć na strzelnicach, przykoszarowych placach ćwiczeń i na poligonach. Obejmowały one zarówno strzelania, zajęcia z taktyki; szkolenie inżynieryjno-saperskie, jak również podstawy udzielania pomocy przedmedycznej. To na tym etapie szkolenia wojsko zapoznawało się ze sprzętem, który miało wykorzystywać w czasie misji, np. współdziałanie ze śmigłowcami.

Następnym etapem było zgrywanie poszczególnych plutonów w ramach jednej kompanii (Zespołu Bojowego). Były to zajęcia poligonowe służące doskonaleniu współdziałania pomiędzy poszczególnymi zespołami. Sprawdzano m.in. prowadzenie łączności radiowej, doskonalono procedury wezwania wsparcia ogniowego i wsparcia z powietrza.

Ostatnim etapem przygotowań było ćwiczenie zgrywające pododdziały w ramach całego kontyngentu. Bardzo istotnym elementem szkolenia było, za każdym razem, wykorzystanie doświadczeń żołnierzy poprzednich zmian, którzy powrócili z rejonu operacji

⁵⁸² J. Z. Matuszak, *op. cit.*, str.97.

i w ramach zajęć dzielili się swoim doświadczeniem. W roli mentorów występowali także żołnierze amerykańscy (najczęściej byli to żołnierze Gwardii Narodowej Stanu Illinois, którzy służyli wspólnie z Polakami w prowincji Ghazni). Odrębnym ćwiczeniem sprawdzającym gotowość do działania sztabu kontyngentu było ćwiczenie dowódczo-sztabowe pod kryptonimem „Bagram” realizowane w ostatnim etapie przygotowań. Pozytywne przejście egzaminu przez komponent bojowy i sztabowy stanowiło warunek decyzji o skierowaniu danej zmiany do wykonywania zadań na teatrze⁵⁸³. Ćwiczenia „Bagram” prowadzone przez Dowództwo 2 Korpusu Zmechanizowanego z Krakowa miały na celu certyfikację dowództwa i sztabu kontyngentu do udziału w misji w Afganistanie. W większości były to ćwiczenia prowadzone w Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych w Kielcach przy użyciu interaktywnego systemu symulacji pola walki JCATS (*Joint Conflict and Tactical Simulation*) oraz systemu JEMM (*Joint Exercise Management Module*), stwarzającego możliwość do przygotowania planu podawania wiadomości oraz budowania bazy danych o wojskach własnych i przeciwniku z równoczesnym zobrazowaniem pola walki⁵⁸⁴.

Istotne uzupełnienie szkolenia w kraju stanowiły szkolenia prowadzone poza jego granicami. Były to ćwiczenia poligonowe i kursy specjalistyczne prowadzone w Niemczech, Wielkiej Brytanii czy w Austrii. Najczęściej żołnierze szkolili się w amerykańskiej bazie w niemieckim Hohenfels oraz w Wielkiej Brytanii, w ramach kolejnych edycji ćwiczenia „*Pashtoon Eagle*”. Udział w tych szkoleniach pozwalał nie tylko sprawdzić sprzęt, ale także w praktyce przećwiczyć procedury obowiązujące w strukturach międzynarodowych. Szkolenie krajowe uwzględniało specyfikę poszczególnych elementów kontyngentu. Oprócz ogólnego szkolenia prowadzono również zajęcia specjalistyczne. Swoje cykle przygotowań realizowały na przykład jednostka działań psychologicznych, czy żołnierze kieleckiej jednostki Wsparcia Współpracy Cywilno-Wojskowej (przemianowanej później na Centrum Przygotowań do Misji Zagranicznych). W odrębnym programie uczestniczyli piloci i obsługa naziemna wystawiający komponent powietrzny (m.in. loty w dzień i w nocy i w warunkach górskich). Podobnie rzecz się miała ze szkoleniem żołnierzy Żandarmerii Wojskowej. Na przykład własny program przygotowań realizował pluton ochrony polskiego zespołu specjalistów działającego w ramach amerykańsko-polskiego Zespołu Odbudowy Prowincji Ghazni (*Provincial Reconstruction Team – PRT Ghazni*). Oprócz zajęć typowo wojskowych takich jak strzelanie czy zajęcia inżynieryjno - saperskie, były też zajęcia z technik konwojowania, za-

⁵⁸³ *Ibidem*, str.97-98.

⁵⁸⁴ Defence24, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/cwiczenie-bagram-xiii-na-starcie>, (dostęp: 11.07.2022 r.)

bezpieczania miejsc w terenie zabudowanym czy poruszania się w tłumie. Wszystkie one miały związek ze specyfiką zadań wykonywanych przez ten pododdział. W ramach tego etapu przygotowań prowadzono także liczne zajęcia teoretyczne i praktyczne, mające przygotować żołnierzy do wykonywania zadań w odmiennych warunkach kulturowych. Dlatego też w ramach szkolenia odbywały się liczne wykłady o różnym stopniu szczegółowości (zależnie od grupy docelowej), w czasie, których omawiano dorobek cywilizacyjny Afgańczyków, historię tego regionu, kwestie związane z różnicami kulturowymi i religijnymi. Ponadto żołnierze odbywali szereg szkoleń specjalistycznych. Zapoznawali się z ogólnymi założeniami misji ISAF w Afganistanie; przechodzili szkolenie z zakresu kontaktów z mediami. Szczególną wagę przywiązywano do szeroko pojętego aspektu prawnego, w tym znajomości przez szkolenych zasad użycia broni (*Rules of Engagement – RoE*). Wszystkie te zajęcia miały za zadanie jak najlepsze i możliwie wszechstronne przygotowanie żołnierzy do wykonywania zadań w ramach mandatu kolejnych zmian⁵⁸⁵.

Ostatni okres przygotowań, poprzedzający przemieszczenie do rejonu misji, to czas na przygotowanie indywidualne. Po okresie intensywnych szkoleń żołnierze wykorzystywali urlopy, uzupełniali swoje wyposażenie i dopełniali ostatnich formalności. Okres ten trwał około miesiąca⁵⁸⁶.

Działalność operacyjna

Cele wyznaczone w poszczególnych etapach polskiej obecności w Afganistanie żołnierze realizowali w ramach swoich codziennych obowiązków. Znaczna ich część była niezmienna, bez względu na ogólny charakter zadań mandatowych określonych dla konkretnej zmiany pełniącej służbę w Afganistanie. Priorytetem pozostawało utrzymanie bezpieczeństwa i swobody manewru na głównych szlakach komunikacyjnych w prowincji Ghazni, w tym na najważniejszej drodze łączącej Kabul z Kandaharem, której część (Higway-1) przebiega przez prowincję Ghazni. By wypełnić to zadanie, żołnierze pododdziałów bojowych w trakcie trwania każdej zmiany wykonywali setki patroli. Ich zadaniem było nie tylko zapewnienie bezpieczeństwa w poruszaniu się po prowincji, ale także manifestowanie obecności wojsk koalicyjnych wśród mieszkańców⁵⁸⁷.

Równie istotną metodą zwiększania poziomu bezpieczeństwa, obok patrolowania, było prowadzenie operacji mających na celu likwidację grup rebeliantów operujących na terenie

⁵⁸⁵ J. Z. Matuszak, *op. cit.*, str.98-99.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, str.99.

⁵⁸⁷ *Ibidem*, str.100-101.

provincji. Od samego początku były to działania prowadzone wspólnie ze stroną afgańską. W miarę postępu w budowaniu Afgańskich Sił Bezpieczeństwa zmieniały się proporcje w zaangażowaniu w nie Polaków i Afgańczyków, na korzyść tych drugich. Operacje te były na ogół prowadzone na zasadzie taktyki *Cordon & Search* (Otocz i Przeszukaj), w których Polacy tworzyli zewnętrzny pierścień, zamykając daną strefę (jedną lub kilka wiosek jednocześnie), w której prowadzono działanie. Do tak zabezpieczonej strefy wkraczali afgańscy policjanci i żołnierze, którzy byli odpowiedzialni za szczegółowe sprawdzenie domostw. Ten sposób działania pozwalał na skuteczne prowadzenie operacji, przy jednoczesnym poszanowaniu dla zasad kulturowych tego regionu⁵⁸⁸.

Każda taka operacja poprzedzona była pracą rozpoznawczą i wywiadowczą, którą wykonywały narodowe komórki wywiadu i kontrwywiadu wojskowego oraz bezzałogowe środki rozpoznawcze. Wielokrotnie w działaniach wymagających dużej precyzji, w tym wymierzonych w osoby znajdujące się na tzw. liście JPEL (*Joint Prioritized Effects List* – połączona lista priorytetowych celów), wykorzystywano żołnierzy Wojsk Specjalnych. To dzięki nim udało się m.in. kilkakrotnie odbić zakładników przetrzymywanych przez grupy przestępcze⁵⁸⁹. Często w trakcie realizowania tego typu operacji przechwytywano także narkotyki oraz dilerów narkotykowych.

Główny ciężar zapewnienia bezpieczeństwa w prowincji poprzez prowadzenie patroli, wykrywanie miejsc podłożenia ładunków wybuchowych, przechwytywania składów broni, amunicji i materiałów do produkcji min-pułapek, spoczywał na żołnierzach zespołów bojowych wspólnie z sekcjami rozminowania⁵⁹⁰.

Bardzo ważne miejsce w działalności operacyjnej Polskiego Kontyngentu Wojskowego zajmowało budowanie Afgańskich Sił Bezpieczeństwa. Głównym celem, rozłożonym na lata, było stworzenie sprawnych formacji, które po zakończeniu operacji ISAF byłyby zdolne do samodzielnego zapewnienia bezpieczeństwa na terenie kraju. Dotyczyło to w pierwszej kolejności policji i wojska, ale także straży pożarnej czy służb odpowiedzialnych za reagowanie kryzysowe. Zadanie to realizowały wyspecjalizowane zespoły doradczo-łącznikowe, wojskowe (*Operational Mentoring Liason Team* – OMLT) oraz policyjne (*Police Operational Mentoring Liason Team* – POMLT), składające się z kilku- kilkunastu żołnierzy występujących w charakterze doradców i instruktorów. Działały na wszystkich szczeblach organizacyj-

⁵⁸⁸ Zobacz też: A. Frelich, *Bilans dwóch dekad misji PKW Afganistan* cz.2, [w] Magazyn Militarny: <https://milmag.pl/bilans-dwoch-dekad-misji-pkw-afganistan-cz-2/>, (dostęp: 11.07.2022 r.)

⁵⁸⁹ Jacek Zygmunt Matuszak, *op. cit.*, str.100-101.

⁵⁹⁰ *Ibidem*, str.103.

nych ANA, począwszy od poziomu kompanii/batalionu aż po poziom korpusu. Zadania konkretnego zespołu doradczego dostosowane były do wymagań i umiejętności, jakie musieli osiąść ich odpowiednicy po stronie afgańskiej. Inny był program realizowany przez zespoły działające wspólnie z poszczególnymi batalionami, a inny – bardziej zaawansowany – realizowali doradcy działający przy dowództwie brygady czy korpusu⁵⁹¹.

Ważną rolę odegrały również polskie zespoły umiejscowione w strukturach centralnych. Generał Mieczysław Bieniek od stycznia 2007 roku do lipca 2007 roku pełnił rolę doradcy ds. wojskowych Ministra Obrony Afganistanu, a jednocześnie kierował podległym mu zespołem. Do zadań tego zespołu należało m.in. doradzanie ministrowi w zakresie: planowania i wdrażania reform w sektorze obrony, opracowywania doktryn obronnych, osiągnięcia interoperacyjności z NATO, organizacji systemu szkolenia i dowodzenia Siłami Zbrojnymi. Zespół realizował także zadania mające na celu skoordynowanie współpracy ANA z narodowymi i cywilnymi władzami. Ponadto koordynował współpracę międzynarodowych i pozarządowych organizacji działających na tym samym obszarze. Było to niezwykle ważne, zwłaszcza w początkowym okresie budowania nowych ANSF.⁵⁹²

Drugą ważną komórką był Zespół Zastępcy Dowódcy Połączonego Dowództwa ds. Bezpieczeństwa i Transformacji (Combined Security Transition Command – Afghanistan – CSTC-A). Do jej zadań należało m.in. koordynowanie dostaw sprzętu dla armii i policji afgańskiej, projektowanie i koordynowanie wysiłku szkoleniowego ANSF a także budowanie i wyposażanie ośrodków szkoleniowych oraz przygotowywanie personelu do szkolenia wojska i policji.⁵⁹³

Odbudowa i rozwój

Drugim obszarem działalności międzynarodowej koalicji były działania na rzecz odbudowy i rozwoju kraju. Zadania z tym związane wykonywały wyspecjalizowane komórki, takie jak grupa współpracy cywilno-wojskowej (*Civil Military Cooperation* – CIMIC), Zespół Specjalistów PRT oraz Grupa Rozwoju Dystryktów (*District Development Group* – DDG). Podstawowym zadaniem żołnierzy CIMIC było nawiązanie kontaktu z ludnością lokalną na terenach, gdzie działał PKW, by rozpoznać warunki życia oraz opracować propozycję działań. Ponadto byli oni przygotowani do realizacji doraźnych projektów, które poprawiały warunki życia mieszkańców. Posiadane środki pozwalały, m.in.: wybudować studnie, zainsta-

⁵⁹¹ *Ibidem*, str.103-109.

⁵⁹² PKW Afganistan, *Newsletter* nr 9, str.1 http://archiwumdo.wp.mil.pl/plik/File/Afganistan_2007_-_2014_Newsletter_nr_9_Wsparcie_dla_afganskiej_armii_i_policji.pdf (dostęp: 11.01.2024 r.)

⁵⁹³ *Ibidem*, str.2.

lować lampy solarne, zakupić podstawowe narzędzia do pracy czy też drewno na opał w okresie zimowym. Członkowie CIMIC dostarczali pomoc humanitarną, żywność, środki higieny osobistej, ubrania. Wielokrotnie brali również udział w szurach (zebraniach starszyzny), proponując sposoby rozwiązania zgłaszanych problemów oraz występując w roli pośredników w kontaktach między władzami lokalnymi i dowództwem kontyngentu. Bardzo cenione były, organizowane przez CIMIC przy współdziałaniu polskiego personelu medycznego, tzw. białe niedziele, w czasie, których udzielano bezpłatnych porad lekarskich mieszkańcom, przede wszystkim z wiosek oddalonych od głównych szlaków komunikacyjnych. Dużym zainteresowanie cieszyła się też bezpłatna pomoc weterynaryjna organizowana wspólnie przez CIMC oraz polskich i amerykańskich weterynarzy⁵⁹⁴.

Polski Zespół Specjalistów w PRT Ghazni rozpoczął swoją działalność 28 czerwca 2008 roku w trakcie trwania III zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie. Zakończenie działalności nastąpiło 30 listopada 2013 roku. W jego strukturze znajdowali się specjaliści cywilni różnych dziedzin (m.in.: ds. edukacji, społecznych, infrastruktury, prawnych, budowy dróg i mostów, prawnych, drobnej przedsiębiorczości, kontaktów z mediami lokalnymi, irygacji, elektryfikacji) oraz grupa ochrony. Zespół realizował duże, długoterminowe projekty w ramach pomocy rozwojowej. Główna idea działania grup PRT, których na terenie całego Afganistanu działało 28, polegała na realizacji długoterminowych inwestycji i projektów. Ich celem była poprawa warunków życia mieszkańców Afganistanu doświadczonych długotrwałymi wojnami i waściami plemiennymi. Ten cel osiągnęto, realizując projekty pomocowe, które w przypadku polskiej części PRT finansowano ze środków polskiego MSZ, a w 2013 roku z budżetu MON. Drugim ważnym obszarem aktywności PRT było doradztwo władzom prowincji na różnych szczeblach. Były to, m.in.: regularne spotkania z gubernatorem prowincji Ghazni i dyrektorami departamentów, udział w szurach, wizyty w dystryktach przynależnych administracyjnie do prowincji Ghazni, kontakty z przedstawicielami parlamentu afgańskiego i Radą Prowincji Ghazni. Miały one na celu podniesienie poziomu świadomości pracowników wszystkich szczebli administracji, co do roli, jaką ich przedstawiciele powinni pełnić jako reprezentanci społeczności lokalnych⁵⁹⁵.

Najważniejszym zadaniem PRT pozostawała realizacja projektów pomocowych. W trakcie swojego funkcjonowania w latach 2008–2013 polski zespół specjalistów zrealizował w sumie 191 projektów (dodatkowe trzy zrealizował CIMIC). Środki potrzebne na sfi-

⁵⁹⁴ Jacek Zygmunt Matuszak, *op. cit.*, str. 111-112.

⁵⁹⁵ *Ibidem*, str.112.

nansowanie projektów pochodziły z rezerwy celowej, którą w ramach pomocy rozwojowej dysponowało Ministerstwo Spraw Zagranicznych. W ostatnim roku działalności finansowanie projektów przejęło Ministerstwo Obrony Narodowej. W sumie na realizację wszystkich projektów wydano ponad 80 mln złotych. Zgodnie z obowiązującymi przepisami w przypadku finansowania działalności zespołu obowiązywał roczny cykl rozliczania inwestycji. Oznaczało to konieczność zakończenia danego projektu w ramach jednego roku budżetowego. Ten zapis ustawowy wprowadzał pewne ograniczenia, gdyż utrudniał realizację inwestycji wymagających dłuższego czasu realizacji⁵⁹⁶.

Inną wyspecjalizowaną komórką, działającą w strukturze kontyngentu, była grupa rozwoju dystryktów (*District Development Group* – DDG). Tworzący ją oficerowie i pracownicy wojska zajmowali się głównie wspieraniem władz lokalnych w poszczególnych dystryktach na terenie prowincji Ghazni. To dzięki nim w kilku dystryktach powstały lokalne centra reagowania kryzysowego. Ich działania przyczyniły się do wzrostu świadomości i odpowiedzialności za mieszkańców wśród urzędników i przedstawicieli władz na szczeblu dystryktu⁵⁹⁷.

Wsparcie instytucji i władz cywilnych

Trzecim filarem działalności było wsparcie instytucji i podmiotów władzy cywilnej odpowiedzialnych za zarządzanie prowincją. Skupiono się na budowaniu podstaw administracji, wsparciu dla wymiaru sprawiedliwości, służby zdrowia, edukacji i mediów. Ponieważ siłą każdego państwa jest sprawna i dobrze działająca władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza, jednym z głównych obszarów, w których siły międzynarodowe wspierały Afgańczyków, było tworzenie silnej, dobrze zorganizowanej i sprawnie działającej administracji oraz niezależnego wymiaru sprawiedliwości. O wadze tego problemu świadczy fakt, że tzw. *good governance* to drugi filar w obowiązującej w latach 2008–2013 Narodowej Strategii Rozwoju Afganistanu (*Afghan National Development Strategy*). Pod tym pojęciem zapisano działania związane z rozwojem administracji od szczebla centralnego, aż do poziomu społeczności lokalnej, wzmacnianiem wymiaru sprawiedliwości i prawami człowieka oraz kwestie związane z religią⁵⁹⁸.

⁵⁹⁶ *Ibidem*, str.113.

⁵⁹⁷ *Ibidem*, str.119.

⁵⁹⁸ Afghanistan National Development Strategy 1387–1391 (2008–2013). *A Strategy for Security, Governance, Economic Growth and Poverty Reduction*, Kabul 2008, str. 61–71.

Wsparcie, jakiego afgańskiej administracji udzielali Polacy, realizowane było dwutorowo. Składały się na to inicjatywy podejmowane bezpośrednio w Afganistanie, jak też realizowane w Polsce. W te drugie angażowały się nie tylko organa władzy państwowej, ale też organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, uczelnie i inne podmioty. Wsparcie dla władz afgańskich realizowane bezpośrednio w Afganistanie odbywało się na różnych poziomach. Przykładem aktywności na najwyższym szczeblu była działalność zespołu doradczego kierowanego przez gen. Mieczysława Bieńka, który doradzał afgańskiemu ministrowi obrony narodowej. Podobnie należy traktować spotkania, do których dochodziło w Afganistanie, w czasie, których z najwyższymi władzami kraju spotykali się: polski prezydent, premier, ministrowie spraw zagranicznych i obrony narodowej. Do tej samej grupy należy zaliczyć regularne kontakty, jakie z władzami afgańskimi utrzymują kolejni ambasadorowie Rzeczypospolitej Polskiej w Afganistanie⁵⁹⁹.

Najwięcej uwag i wysiłków skupiono jednak na budowaniu struktur władzy na poziomie prowincji Ghazni, dystryktów oraz społeczności lokalnych. Szczególnie duże zasługi w tym obszarze odnieśli żołnierze i pracownicy wojska działający w wyspecjalizowanych komórkach wchodzących w skład PKW – sekcja S-5, PRT, DDG oraz CIMIC. Wszystkie one, w ramach swoich kompetencji, utrzymywały regularny i stały kontakt ze swoimi afgańskimi partnerami. W czasie spotkań i narad wymieniano się doświadczeniami i dyskutowano sposoby rozwiązywania pojawiających się trudności. Przedstawiciele sił koalicji uczestniczyli w posiedzeniach Rady Rozwoju Prowincji, naradach organizowanych w siedzibie gubernatora i w poszczególnych resortach. To właśnie bezpośredni kontakt okazał się najlepszym sposobem na nawiązanie dobrych dwustronnych relacji, które pozwoliły na wypracowanie skutecznego modelu współdziałania. Drugim ważnym narzędziem była organizacja szkoleń specjalistycznych adresowanych do pracowników administracji. Były one finansowane z programu polskiej pomocy w ramach projektów rozwojowych. W ofercie edukacyjnej znalazły się, m.in.: kursy nauki języka angielskiego, obsługi komputera, ale także podstaw planowania budżetu, praw człowieka, zasad funkcjonowania administracji. Co istotne, kursy te były organizowane dla pracowników i przedstawicieli administracji różnego szczebla – zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Bardzo ważną rolę w budowaniu relacji i wzmacnianiu pozycji władz na szczeblu prowincji i dystryktów odgrywali dowódcy kolejnych zmian PKW oraz dowódcy baz rozlokowanych na terenie prowincji. Ich osobiste zaangażowanie, częsty udział w spotkaniach, nie tylko o charakterze oficjalnym, szurach i wizyty w wioskach rozsianych na

⁵⁹⁹ J. Z. Matuszak, *op. cit.*, str.126.

terenie prowincji, wzmacniały pozycję władz afgańskich działających na danym obszarze. Wymiernym dowodem wsparcia dla budowania demokratycznych i silnych struktur administracji była pomoc w organizacji wyborów prezydenckich (2009 i 2014) i parlamentarnych (2010). Polacy, nie angażując się w sam przebieg procesu wyborczego, pomagali w transporcie członków komisji wyborczych, wyposażeniu lokali wyborczych, kart i wykazów osób uprawnionych do głosowania. Pomagali też w zbudowaniu odpowiedniego systemu reagowania kryzysowego, który pozwalał na podjęcie skutecznych działań w sytuacji, gdyby miało dojść do próby zakłócenia procesu głosowania⁶⁰⁰.

Udział żołnierzy 21 Brygady Strzelców Podhalańskich w misjach pokojowych i kolejnych zmianach PKW Afganistanie.

W okresie przemian ustrojowych, jakie miały miejsce w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, nastąpiły również zmiany w strukturze Polskich Sił Zbrojnych. Na bazie rozformowanej 9. Dywizji Zmechanizowanej oraz 5. Pułku Strzelców Podhalańskich Ziemi Krakowskiej rozkazem Szefa Sztabu Generalnego z 26 maja 1993 r. powstała w Rzeszowie 21. Brygada Strzelców Podhalańskich⁶⁰¹.

W skład brygady weszły: dowództwo i sztab brygady: 1. Batalion Strzelców Podhalańskich, 2. Batalion Strzelców Podhalańskich, 3. Batalion Strzelców Podhalańskich, 4. Batalion Strzelców Podhalańskich, 5. Batalion Strzelców Podhalańskich, 21. Batalion Dowodzenia, 21. Dywizjon Artylerii Mieszanej, 21. Dywizjon Artylerii Przeciwlotniczej, kompania rozpoznawcza, kompania saperów, kompania zaopatrzenia, kompania remontowa, kompania medyczna. Brygada została podporządkowana Krakowskiemu Okręgowi Wojskowemu⁶⁰².

W wyniku kolejnych restrukturyzacji w Siłach Zbrojnych RP w 2000 roku 21. Brygada Strzelców Podhalańskich połączyła się z 14. Brygadą Pancerną Ziemi Przemyskiej na podstawie rozkazu nr PF 8 z dnia 14 stycznia 2000 r., przejmując część jej pododdziałów. Jednocześnie rozwiązano 2., 3. i 4. bataliony strzelców podhalańskich oraz 21. dywizjon artylerii mieszanej. Po tych zmianach w skład brygady wchodzi dowództwo i sztab oraz:

- 21. batalion dowodzenia im. gen bryg. Zygmunta Bohusza Szyski;
- 1. batalion strzelców podhalańskich im. gen. bryg. Józefa Kustronia;
- 5. batalion zmechanizowany im. gen. bryg. Andrzeja Galicy;

⁶⁰⁰ *Ibidem*, str.127.

⁶⁰¹ Rozkaz Szefa Sztabu Generalnego WP Nr 049/Org. z dnia 26.05.1993 r.

⁶⁰² A. Karp, *21 Brygada Strzelców Podhalańskich im. gen. bryg. Mieczysława Boruty-Spiechowicza*, Agencja Poligraficzno-Wydawnicza Sandra, Rzeszów 2000. str. 29.

- Polsko-Ukraiński batalion sił pokojowych;
- 1. batalion czołgów;
- 21. dywizjon artylerii przeciwlotniczej im. gen dyw. Józefa Ludwika Zająca;
- 14. dywizjon artylerii samobieżnej;
- 14. dywizjon artylerii raketowej;
- bateria przeciwpancerna;
- 21. kompania zaopatrzenia;
- 21. kompania remontowa;
- 21. kompania medyczna.

Te zmiany spowodowały jednocześnie, że zasięg terytorialny Brygady został rozszerzony. Do 2000 roku wszystkie pododdziały Brygady stacjonowały w garnizonie Rzeszów. Po połączeniu z 14. Brygadą Pancerną pododdziały były rozlokowane w trzech garnizonach Rzeszów, Jarosław i Przemyśl⁶⁰³.

Żołnierze 21 Brygady Strzelców Podhalańskich, od początku swego istnienia, uczestniczyli w operacjach i misjach pokojowych, zdobywając wiedzę i umiejętności potrzebne do przygotowania się do wyjazdu operacje i misje zagraniczne. Początkowo były to misje ONZ na Bliskim Wschodzie, w ramach UNDOF i UNIFIL, w których żołnierze zdobywali pierwsze doświadczenia w działaniach w tym zakresie. W czasie kolejnych wyjazdów doświadczenia poprzedników procentowały, a służba w międzynarodowym środowisku i konieczność codziennej współpracy z żołnierzami z innych państw dała możliwość sprawdzenia się i pogłębienia swojej wiedzy. Udział w działaniach pokojowych to również dostęp do najnowszego sprzętu i wyposażenia. Rok 1999 był okresem przełomowym, gdyż po raz pierwszy 21. Brygada Strzelców Podhalańskich wysłała zwarty pododdział za granicę i rozpoczęła uczestnictwo w operacjach i misjach zagranicznych na Bliskim Wschodzie, Bałkanach i w Zatoce Perskiej⁶⁰⁴.

Niezwykle ważny dla 21 Brygady Strzelców Podhalańskich był udział w operacji „Iraqi Freedom” w Iraku. Pierwsi żołnierze 21 Brygady Strzelców Podhalańskich pojawili się w Iraku w lipcu 2005 roku jako V zmiana Polskiego Kontyngentu Wojskowego. Rejon odpowiedzialności grupy bojowej objął północną część prowincji Babil. Przez strefę przechodziła główna droga zaopatrywania sił koalicji, która była miejscem częstych ataków na siły koalicji

⁶⁰³ D. Czekaj, *Przygotowanie żołnierzy do operacji i misji pokojowych w świetle socjologii wojny (na przykładzie jednostek 21 Brygady Strzelców Podhalańskich)*, [w] *Młoda humanistyka*, 1/2018 (11), Rzeszów, 2018

⁶⁰⁴ Dariusz Czekaj, *op.cit.*, str.12.

oraz irackie siły bezpieczeństwa, głównie przy użyciu improwizowanych ładunków wybuchowych (IED – *Improvised Explosive Device*). Głównym zagrożeniem były grupy terrorystyczne destabilizujące sytuację w Iraku poprzez ataki na siły koalicji, służbę bezpieczeństwa i ludność cywilną. Główną bronią stosowaną przez nich były IED oraz samochody pułapki (VBIED – *Vehicle Born Improvised Explosive Device*). W 2007 roku po raz kolejny podhaląńczycy służyli w Iraku. Tym razem w ramach IX zmiany PKW Irak. Brygada wydzieliła żołnierzy do składu Zgrupowania Bojowego TF Lynx oraz do dowództwa dywizji. Główny trzon zgrupowania tworzyli żołnierze 1 Batalionu Strzelców Podhalańskich, którzy po raz drugi zjawili się służyć nad Eufratem i Tygrysem. Całość sił rozlokowana była w Ad Divanijah. Ta kolejna już zmiana miała zdecydowanie bardziej bojowy charakter. Od początku jej trwania dochodziło do częstych ataków raketowych i moździerzowych na teren bazy, aby przejąć kontrolę nad rejonami skąd prowadzono ostrzał żołnierze rozpoczęli służbę na posterunkach ulokowanych w centrum miasta. Były to wspólne posterunki, na których przez cały czas przebywali żołnierze polscy i wojsk irackich, a z których wspólnie prowadzili patrole zagrożonych obszarów. Podjęte działania i zdecydowanie w reagowaniu na zagrożenia spowodowały zdecydowana poprawę bezpieczeństwa⁶⁰⁵.

W rozpoczętej misji w Afganistanie w 2001 roku uczestniczyła również 21. Brygada Strzelców Podhalańskich, ale było to uczestnictwo niewielkie. W ramach operacji „Enduring Freedom” w Afganistanie w 2004 roku służył jeden żołnierz 21. Brygady Strzelców Podhalańskich. Doświadczenia przez niego zdobyte stały się pomocne w przyszłości, ze względu na plany rozszerzenia obecności militarnej Polski w Afganistanie⁶⁰⁶.

W wyniku doświadczeń zdobytych w Afganistanie i w Iraku w armii polskiej postępował proces profesjonalizacji. Odchodzili ostatni żołnierze służby zasadniczej a ich miejsce zajmowali żołnierze zawodowi. Proces ten trwał od przełomu 2004 i 2005 roku, kiedy to utworzono pierwszy pododdział w pełni zawodowy w 21 BSP. Była to 1 kompania piechoty górskiej 1 batalionu strzelców podhalańskich.

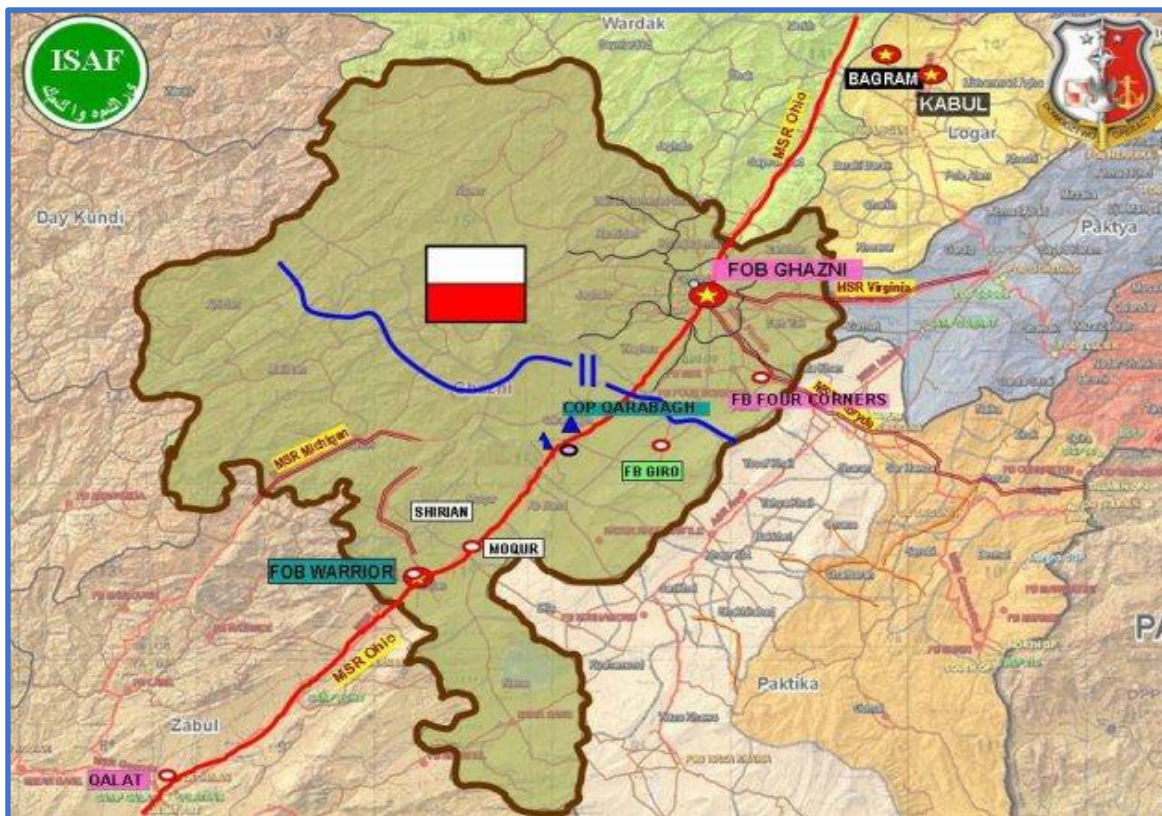
Kolejna misja miała miejsce w 2009 roku, kiedy do Afganistanu na mocy: Postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 października 2009 r. o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu skierowano żołnierzy 21 Brygady Strzelców Podhalańskich w ramach VI zmiany PKW. W § 1 postanowienia zapisano, że *w okresie od dnia 14 października 2009 r. do dnia 13*

⁶⁰⁵ *Ibidem*, str.16.

⁶⁰⁶ *Ibidem*, str.12.

kwietnia 2010 r. zostanie użyty Polski Kontyngent Wojskowy w Islamskiej Republice Afganistanu, zwany dalej „PKW”, o liczebności do 2 000 żołnierzy i pracowników wojska w Islamskiej Republice Afganistanu oraz 200 żołnierzy i pracowników wojska w odwodzie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z możliwością ich krótkotrwałego użycia w Islamskiej

Rysunek 3 Prowincja Ghazni. Strefa odpowiedzialności PKW w Afganistanie

Źródło: Dowództwo Operacyjne SZ RP

Republice Afganistanu w przypadku wystąpienia zagrożenia dla Polskiego Kontyngentu Wojskowego, bez konieczności rotacji żołnierzy i pracowników wojska stacjonujących w Islamskiej Republice Afganistanu. § 2. mówił, że PKW działa w składzie sił biorących udział w operacji Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa⁶⁰⁷.

Misja ta trwała od 26.10.2009 do 20.04.2010 r. Była to misja stabilizacyjno-szkoleniowa. Żołnierze 21 Brygady Strzelców Podhalańskich stanowili trzon sił polskich w tym rejonie. Brygada odpowiadała za wystawienie sztabu brygady, dwóch batalionowych grup bojowych oraz części pododdziałów wspierających.

Sztab wystawili żołnierze dowództwa brygady, a na ich czele stanął były dowódca 21 BSP gen. bryg. Janusz Bronowicz, zgrupowanie „Alfa” utworzono na bazie batalionu

⁶⁰⁷ Monitor Polski Nr 65/2009, poz. 857.

polsko-ukraińskiego, natomiast zgrupowanie „Bravo” wystawił 1 batalion strzelców podhalańskich. Poszczególne stanowiska uzupełniane były żołnierzami pozostałych batalionów i dywizjonów brygady. Ogólnie w misji wzięło udział około tysiąca podhalańczyków⁶⁰⁸. Żołnierze rozmieszczeni byli w bazach: Ghazni, Warrior, Four Corners i Giro. Czasowo utrzymywane były także bazy: Qarabagh, Ajiristan, Vulcan i Band-e Sardeh .

Głównym zadaniem VI zmiany PKW Afganistan było zapewnienie bezpieczeństwa w prowincji Ghazni, osiągnięcie stabilności w regionie oraz poprawa warunków socjalnych mieszkańców prowincji. Żołnierze szkolili także Afgańskie Siły Bezpieczeństwa. W ciągu sześciu miesięcy żołnierze VI zmiany PKW Afganistan realizowali zadania o charakterze stabilizacyjnym oraz doradczo-szkoleniowym. W tym czasie przeprowadzono 20 operacji i 1600 patroli, dzięki którym znacznie poprawił się poziom bezpieczeństwa; zatrzymano osoby podejrzane o działalność rebeliancką oraz zlikwidowano ogromne ilości materiałów wybuchowych, broni i amunicji. Ponad 600 razy zgrupowania bojowe wyjeżdżały poza bazy w ramach sił QRF. Znaleziono i zlikwidowano prawie 80 IED i oczyszczono drogi z ponad 150 niewybuchów. Zorganizowano blisko 100 spotkań polskich żołnierzy ze starszą miejscowych wiosek⁶⁰⁹. VI zmiana PKW odbywała się w zimie, czyli okresie, kiedy to następował spadek aktywności rebeliantów. W związku z tym działania opierały się głównie na operacjach typu Cordon & Search (otocz i przeszukaj), polegających na wykrywaniu arsenałów partyzanckich i terrorystycznych, kontynuowaniu pomocy cywilom oraz szkolenia sił bezpieczeństwa. Na koniec VI zmiany 20 kwietnia 2010 r. nastąpiło przekazanie afgańskiej policji posterunku w Adżristanie gdzie Polacy na tamtejszym posterunku obecni byli od 11 lipca 2009 r. Kontrolę nad dystryktem przejęli w wyniku operacji pod kryptonimem „Over the top”. Działania naszych wojsk były odpowiedzią na nasilające się ataki rebeliantów na funkcjonariuszy tamtejszej policji. W trakcie dziewięciu miesięcy służbę pełniło w systemie rotacyjnym kilkudziesięciu żołnierzy. Dystrykt Ajiristan położony jest w północno-zachodniej części prowincji Ghazni. Większość jego powierzchni zajmują góry o wysokościach od 3700 m do 4800 m.⁶¹⁰ Ponadto amerykański zespół szkoleniowy przekazał pod ochronę Polaków dwie bazy ogniowe: Vulcan w Ghazni i Band-e Sardeh.

Po raz kolejny żołnierze brygady wrócili do Afganistanu w 2013 roku w ramach XIII zmiany PKW. Zmiana ta działała na podstawie: Postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej

⁶⁰⁸ Dariusz Czekaj, *op.cit.* str.14- 15.

⁶⁰⁹ Jacek Zygmunt Matuszak, *Wojsko Polskie w Afganistanie, 2002–2014*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014 str. 201.

⁶¹⁰ PKW Afganistan, *Polacy przekazali Ajiristan*.

https://web.archive.org/web/20151122101759/http://isaf.wp.mil.pl/pl/1_926.html , (dostęp 23.12.2023 r.)

Polskiej z dnia 10 kwietnia 2013 r. o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu. W § 1. zapisano, że w okresie od dnia 14 kwietnia 2013 r. do dnia 13 października 2013 r. zostanie użyty Polski Kontyngent Wojskowy w Islamskiej Republice Afganistanu, zwany dalej „PKW”, o liczebności do 1800 żołnierzy i pracowników wojska w Islamskiej Republice Afganistanu oraz 200 żołnierzy i pracowników wojska w odwodzie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z możliwością ich krótkotrwałego użycia w Islamskiej Republice Afganistanu w przypadku wystąpienia zagrożenia dla Polskiego Kontyngentu Wojskowego, bez konieczności rotacji żołnierzy i pracowników wojska stacjonujących w Islamskiej Republice Afganistanu. § 2. PKW działa w składzie sił biorących udział w operacji Międzynarodowych Sił Wspierania Bezpieczeństwa⁶¹¹. Na misję zostali skierowani żołnierze 1 batalionu strzelców podhalańskich, którzy w ramach Taktycznego Zgrupowania Bojowego „Charlie” wspierali działanie żołnierzy 25 Brygady Kawalerii Powietrznej. Zgrupowanie występowało w sile kompanii. Całością Zgrupowania XIII zmiany PKW dowodził gen. bryg. Marek Sokołowski. Misja ta trwała od 8.05. 2013 do 26.11.2013 r. a wojska stacjonowały w bazach: Bagram, Ghazni, Kabul.

Celem działania Polskiego Kontyngentu w ramach XIII zmiany było przekazanie odpowiedzialności w zakresie bezpieczeństwa prowincji Ghazni, wsparcie afgańskich sił bezpieczeństwa w rozwoju i zdolności do prowadzenia samodzielnych działań, wsparcie lokalnej administracji w dążeniu do przejmowania odpowiedzialności za prowincję oraz rozwoju prowincji. Misja miała charakter doradczo-wspierający. W ramach działań operacyjnych polscy żołnierze przeprowadzili 35 operacji i uczestniczyli w ponad 1000 patroli. Zlikwidowali 26 nielegalnych magazynów broni i amunicji, przechwycili 5388 kilogramów materiałów do produkcji improwizowanych urządzeń wybuchowych oraz znaleźli 30 niewybuchów i 50 gotowych już do detonacji „ajdików”⁶¹².

Już w pierwszym dniu działalności nastąpiło przekazanie odpowiedzialności za bezpieczeństwo prowincji Ghazni siłom afgańskim. Zmiana charakteru misji, zapoczątkowana jeszcze przez poprzednią – XII zmianę, zakłada stopniowe przechodzenie od działań szkoleniowo–stabilizacyjnych do doradczo–wspierających. W ramach wspierania wysiłków władz prowincji i sił bezpieczeństwa, żołnierze XIII zmiany zapewniali swobodę i bezpieczeństwo komunikacji na drodze „Highway One” – głównym szlaku łączącym Kabul z Kandaharem, na odcinku przebiegającym przez rejon odpowiedzialności kontyngentu. Udzielali afgańskim

⁶¹¹ Monitor Polski, 2013, poz. 225.

⁶¹² Jacek Zygmunt Matuszak, *Wojsko Polskie w Afganistanie*. op.cit. str. 277-278.

żołnierzom i policjantom wsparcia w zakresie rozpoznania, a także wsparcia powietrznego, medycznego, artyleryjskiego i logistycznego. W razie potrzeby wspierali bojowo Afgańskie Siły Bezpieczeństwa.⁶¹³

W czasie trwania zmiany miał miejsce największy atak na bazę Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Ghazni dokonany przez rebeliantów 28 sierpnia 2013. Wybuch ciężarówki wypełnionej 1,5 tony materiałów wybuchowych utworzył wyrwę w ogrodzeniu bazy, przez którą próbowała się wdrzeć się grupa zamachowców-samobójców; drugi samochód, który miał zaatakować z drugiej strony w wyniku szybkiej reakcji polskich żołnierzy został unieszkodliwiony nim zdążył wyrządzić większe szkody. Ponadto baza została ostrzelana z moździerzy. Atak został odparty, zginęło 10 rebeliantów – straty ze strony koalicyjnej wyniosły 10 rannych Polaków (w tym jeden ciężko) i jednego poległego Amerykanina.⁶¹⁴ Żołnierze 21 BSP uzupełniali też stanowiska na innych zmianach kontyngentu, niemniej w ramach VI i XIII zmiany służyło ich najwięcej. W 2014 roku misja ISAF zakończyła swoją działalność. Podczas działań w Afganistanie polegli;

kpr. Michał Kolek z Polsko-Ukraińskiego Batalionu Sił Pokojowych urodzony w 1987 r. W 2008 r. rozpoczął służbę wojskową w 21. Brygadzie Strzelców Podhalańskich. Od 2009 r. pełnił służbę podczas VI zmiany PKW Afganistan. Zginął 19 grudnia 2009 r. w wyniku ataku rebeliantów na polski patrol. Został odznaczony przez Prezydenta RP Krzyżem Kawalerskim Orderu Krzyża Wojskowego oraz Gwiazdą Afganistanu. Został pośmiertnie awansowany na stopień kaprała,

st.chor. Jan Kiepora z 1 batalionu strzelców podhalańskich. urodzony 17 stycznia 1978 r. Rozpoczął służbę w 2004 r. jako podchorąży Szkoły Podchorążych rezerwy. W 2007 r. powołany został do zawodowej służby wojskowej w 1 batalionie strzelców podhalańskich 21. Brygady Strzelców Podhalańskich w Rzeszowie. Był doświadczonym żołnierzem, instruktorem walki. W 2009 r. po raz pierwszy pełnił służbę poza granicami państwa w ramach VI zmiany PKW w Afganistanie. W 2013 r. wyjechał do Afganistanu ponownie, XIII zmiana była to jego drugą misją. Poległ 10 czerwca 2013 r. w wyniku wybuchu miny pułapki. Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Krzyża Wojskowego. Zostawił żonę i dwóch synów.⁶¹⁵

⁶¹³ PKW Afganistan, *Żołnierze XIII zmiany będą doradzać w Ghazni*

https://web.archive.org/web/20180109063638/http://isaf.wp.mil.pl/pl/1_2108.html (dostęp: 23.12.2023 r.)

⁶¹⁴ Polska Zbrojna, *Atak rebeliantów na bazę Ghazni*, <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/9285?t=Atak-rebeliantow-na-baze-Ghazni> (dostęp: 23.12.2023 r.)

⁶¹⁵ Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/AFG/>, (dostęp: 31.03.2023 r.)

Po zakończeniu działania sił ISAF w Afganistanie i wycofaniu sił utworzono kolejną misję tym razem doradczą Resolute Suport. Żołnierze Brygady wzięli udział w I zmianie nowej misji. Trzon ich stanowili żołnierze dowództwa brygady oraz 5 batalionu strzelców podhalańskich⁶¹⁶. Pierwszym dowódcą nowej misji został zastępca dowódcy 21. BSP pułkownik Wojciech Marchwica.

2.5 Podsumowanie rozdziału

W rozdziale tym zwrócono uwagę na czynniki społeczno-kulturalne i przyrodnicze, mające wpływ na zamieszkujące tu ludy Afganistanu i w dość szczegółowy sposób odniesiono się do tych czynników, które kształtowały charakter Afgańczyków oraz społeczeństwa tego kraju na przestrzeni wieków. Ruth Benedict uważa, że historia życia każdej jednostki jest przede wszystkim procesem przystosowania się wzorów i zasad przekazywanych przez tradycje społeczności, w której żyje. Zwyczaje społeczeństwa kształtują doświadczenia i zachowanie jednostki od chwili narodzin. Zanim nauczy się mówić jest już tworem swojej kultury, a zanim dorośnie i stanie się zdolna do brania udziału w jej działalności, zwyczaje właściwe tej kulturze są już jej zwyczajami, wierzenia jej wierzeniami, trudności nie do pokonania jej trudnościami⁶¹⁷. Do najważniejszych czynników kształtujących społeczeństwo Afganistanu zaliczono następujące.

Afganistan to państwo leżące w strategicznym obszarze Azji Centralnej, bez dostępu do morza, ale tworzące korytarze dla ruchu wojsk oraz szlaki handlowe między Europą a Azją, przez co na tym obszarze ścierały się wielkie cywilizacje światowe, często pozostawiając swoich potomków.

Konflikty wewnętrzne i zewnętrzne ukształtowały Afgańczyka – wojownika obytego z bronią i broniącego własnej godności, wolności i honoru.

Charakter Afgańczyka ukształtowały surowe warunki przyrodnicze Afganistanu. Prawie 80% terytorium to dzikie góry o surowym klimacie z miejscowościami zamkniętymi w odizolowanych od świata dolinach. Oddalone od cywilizacji miejscowości są samowystarczalne. Rolnicza i pasterska gospodarka w zamkniętych i izolowanych dolinach powoduje zamykanie się społeczeństw w systemie plemiennym.

⁶¹⁶ *Ibidem*, str.15.

⁶¹⁷ R. Benedict, *Wzory kultury*, *op.cit.* str. 15.

Afganistan jest państwem wieloplemiennym/wieloetnicznym, zdominowanym przez Pasztunów, którzy od wieków rządili Afganistanem. Mimo, że zostali rozdzieleni między Afganistan a Pakistan nigdy nie zaakceptowali linii Duranda.

W Afganistanie władza opiera się na trzech filarach, które tworzą: ukształtowane i odgrywające największą rolę w społeczeństwie struktury plemienne, ważne struktury religijne oraz mało znacząca struktura rządowa.

Wobec braku silnej władzy centralnej struktury plemienne odgrywają najważniejszą rolę w życiu Afgańczyka, a rola przywódców oraz starszyny plemiennej jest niepodważalna. Zasady postępowania Pasztunwali, będące swoistym zbiorem praw oraz zwyczajów stanowią podstawę postępowania Afgańczyka w życiu codziennym. Gościnność, ochrona krewnych, obrona mienia oraz honor rodziny to jedne z najważniejszych zasad kodeksu Pasztunwali.

Islam jest fundamentem społecznym jednoczącym podzielonych wieloetnicznie Afgańczyków oraz podstawowym czynnikiem mobilizującym do dżihadu - oporu przeciwko najeźdźcom.

Talibowie – fundamentalny ruch wyrosły w okresie wojny radziecko-afgańskiej wspierany przez Al.-Kaidę stał się największym wrogiem zachodniej demokracji i zdominował politycznie społeczeństwo Afganistanu.

Utrata kontroli władzy państwowej nad terytorium kraju sprawiła, że powstały dogodne warunki do rozwoju gospodarki opiatowej na obszarze Afganistanu, a decydującym czynnikiem wewnętrznym rozwoju produkcji opiatów stało się trudne górskie położenie Afganistanu. Duże znaczenie odegrały tutaj trudno dostępne, wypalone słońcem strome górskie doliny Gór Hindukuszu izolujące od niepożądanego wroga, a stwarzające dogodne warunki do rozwoju upraw i przetwórstwa opiatów.

Konsekwencją funkcjonowania gospodarki opiatowej stała się systematyczna destabilizacja bezpieczeństwa państwa pozwalająca na wykorzystanie środków pochodzących z upraw, produkcji i handlu narkotykami na działalność rebeliancką oraz terrorystyczną.

Rosnąca produkcja opiatów w Afganistanie wytworzyła negatywne skutki nie tylko dla społeczeństwa afgańskiego, które stało się konsumentem produkowanych przez siebie narkotyków, wywołując różnorakie problemy: socjalne i zdrowotne, wzrost przestępczości, rozwój prostytucji, rozprzestrzenianie się HIV i innych chorób przenoszonych przez krew, ale także dla społeczności międzynarodowej poprzez umacnianie zorganizowanych grup przestępczych zajmujących się przemytem narkotyków na całym świecie. Narkomania zaczęła wpływać nie tylko na jednostkę i jej własną rodzinę, ale także wywierać głęboki wpływ na całe społeczeństwo.

Dużym wyzwaniem dla wojsk koalicyjnych oraz całej wspólnoty międzynarodowej stały się wysiłki zmierzające do odbudowy kraju, pobudzenia jego rozwoju społeczno-gospodarczego, likwidacji gospodarki opartej na opium oraz umocnienia tworzących instytucji demokratycznych.

Niemalą wkład w tym wysiłku miała Polska, której pokojowa misja wojskowa w Afganistanie była jedną z najdłuższych i najtrudniejszych operacji zagranicznych Wojska Polskiego. Polscy żołnierze byli obecni w Afganistanie prawie 20 lat. W misji uczestniczyli również żołnierze 21 Brygady Strzelców Podhalańskich z Rzeszowa. Polski Kontyngent Wojskowy (PKW) w Afganistanie pojawił się w 2002 r., a misja rozpoczęła się od wsparcia logistycznego oraz niewielkiego zaangażowania w działania w okolicy bazy Bagram. Od 2007 r. Polska objęła odpowiedzialność za prowincję Ghazni, jedną z ważniejszych prowincji Afganistanu pod względem strategicznym, gdzie znajdowały się główne szlaki komunikacyjne oraz liczne ogniska rebeliantów. Polski Kontyngent Wojskowy (PKW) liczył w szczytowym momencie około 2600 żołnierzy i pracowników cywilnych.

Wśród zadań realizowanych przez PKW wymienia się:

a) zapewnienie bezpieczeństwa i stabilizacji w ochranianej prowincji, gdyż polskie jednostki wojskowe prowadziły działania mające na celu eliminację zagrożeń terrorystycznych, w tym zwalczanie talibów oraz grup rebelianckich, ponadto zapewniano ochronę ludności cywilnej, infrastruktury oraz ważnych tras komunikacyjnych,

b) szkolenie afgańskich sił bezpieczeństwa, przy czym jednym z głównych zadań była budowa i szkolenie afgańskich sił bezpieczeństwa, w tym armii (Afghan National Army – ANA) oraz policji (Afghan National Police – ANP), ponadto Polskie Siły Specjalne odegrały szczególną rolę w szkoleniu jednostek specjalnych Afganistanu,

c) projekty odbudowy i pomocy humanitarnej dla miejscowej ludności, gdyż Polacy realizowali projekty cywilne w ramach Zespołów Odbudowy Prowincji (Provincial Reconstruction Teams – PRTs), w tym budowę szkół, szpitali i studni oraz naprawę dróg i infrastruktury energetycznej, a ponadto polski PRT w prowincji Ghazni był jednym z ważniejszych elementów działań stabilizacyjnych NATO w tym regionie,

d) prowadzenie działań bojowych, gdyż polskie jednostki uczestniczyły w licznych operacjach ofensywnych, w tym wspierających większe działania NATO, a szczególną rolę odegrały Polskie Siły Specjalne, w tym Jednostka Wojskowa GROM, Jednostka Wojskowa Komandosów z Lublińca (JWK) i Formoza, które realizowały operacje przeciwko liderom talibów i strukturom terrorystycznym.

Polskie Siły Zbrojne w trakcie pobytu w Afganistanie utraciły 44 zabitych żołnierzy, a kilkuset żołnierzy zostało rannych. Straty były wynikiem ataków rebeliantów, za pomocą improwizowanych ładunków wybuchowych (IED) oraz zamachów samobójczych. Wśród wyzwań misji wymienia się trudności z logistyką wynikające z dużej odległości między Polską a Afganistanem, wysokie zagrożenie ze strony rebeliantów i problem z utrzymaniem stabilności w prowincji Ghazni, złożoność operacji wielonarodowych, wymagających ścisłej współpracy z innymi siłami NATO.

Dzięki udziałowi w misji w Afganistanie, Polskie Siły Zbrojne zyskały następujące korzyści:

a) po pierwsze zwiększenie pozycji Polski w NATO, gdyż Polska udowodniła swoje zaangażowanie w działania NATO, co przyczyniło się do wzmocnienia jej pozycji w sojuszu, a ponadto udział w misji w Afganistanie pokazał, że Polska jest zdolna do prowadzenia operacji na dużą skalę w trudnych warunkach,

b) po drugie zwiększenie doświadczenia bojowego, gdyż polski personel wojskowy zdobył bezcenne doświadczenie operacyjne w warunkach bojowych, co przyczyniło się do poprawy zdolności Sił Zbrojnych RP, a także misja była okazją do przetestowania nowoczesnego sprzętu wojskowego w realnych warunkach,

c) po trzecie nawiązanie relacji z lokalną ludnością, w tym przede wszystkim stworzenie projektów humanitarnych i rekonstrukcyjnych, które pomogły poprawić warunki życia ludności cywilnej w prowincji Ghazni.

Należy wskazać, że Polski Kontyngent Wojskowy skończył swoją działalność w 2014 r. wraz z zakończeniem misji ISAF, a w ramach misji Resolute Support Polska ograniczyła swój udział do około 200 żołnierzy, koncentrując się na szkoleniu i doradztwie dla afgańskich sił bezpieczeństwa.

Na koniec można dodać, że oprócz działań *stricte* wojskowych, Polski Kontyngent Wojskowy prowadził działania przeciwko narkotynom i handlarzom narkotyków w Afganistanie. Polski wkład w działania antynarkotykowe był znaczący, gdyż Polski Kontyngent Wojskowy odegrał ważną rolę w działaniach przeciwko narkotynom, szczególnie w prowincji Ghazni. Wśród podejmowanych działań wymienia się:

a) operacje bojowe, gdyż polskie jednostki specjalne, uczestniczyły w operacjach mających na celu eliminację magazynów narkotykowych oraz rozbijanie grup przestępczych, wiele działań miało charakter wielonarodowy, koordynowany z siłami USA i NATO,

b) wsparcie dla lokalnych władz, gdyż Polacy doradzali lokalnym siłom policyjnym w prowincji Ghazni, wspierając ich w działaniach przeciwko przemytnikom narkotyków, a tak-

że zapewniono szkolenie w zakresie zbierania danych wywiadowczych i prowadzenia operacji antynarkotykowych,

c) prowadzenie projektów cywilno-wojskowych, w tym działania polskiego zespołu odbudowy prowincji (Provincial Reconstruction Team – PRT), który realizował projekty alternatywnego zatrudnienia dla rolników, a ponadto, mimo trudności o charakterze przyrodniczym, ale także społecznym i kulturowym, Polska wspierała lokalne społeczności w przechodzeniu na inne uprawy, takie jak zboża czy owoce.

Mimo dużego zaangażowania Polskiego Kontyngentu Wojskowego do takich działań, nie wszystkie zamierzenia udało się osiągnąć, chociaż działania antynarkotykowe były istotnym elementem międzynarodowej misji w Afganistanie, chociaż ich efekty były ograniczone przez złożoność problemu, gdyż pomimo lokalnych sukcesów, problem produkcji i handlu narkotykami pozostał nierozwiązany na szeroką skalę, przyczyniając się do destabilizacji Afganistanu i finansowania grup terrorystycznych. Dlatego można wskazać, że wśród wyzwań w tym zakresie zaistniały następujące kwestie:

a) po pierwsze kwestie trwałości problematyki narkomanii, gdyż mimo to, że zniszczono wielu laboratoriów i magazynów z narkotykami, produkcja opium pozostawała wciąż na wysokim poziomie z powodu korupcji i braku efektywnych rządowych programów wsparcia rolników,

b) po drugie zbyt duży wpływ talibów na mieszkańców prowincji, gdyż Talibowie kontrolowali dużą część terenów uprawnych, co umożliwiało im dalsze czerpanie zysków z przemytu narkotyków, a ponadto w niektórych regionach rolnicy byli zmuszani do uprawy opium pod groźbą przemocy,

c) kwestia ograniczonych zasobów ludzkich PKW, gdyż działania antynarkotykowe często schodziły na drugi plan w obliczu priorytetowych działań bojowych i stabilizacyjnych.

Ale należy wskazać, że działania przeciwko problemom narkomanii odnosiły pewne sukcesy, gdyż zniszczono wiele laboratoriów produkujących heroinę oraz skonfiskowano duże ilości opium, a także szkolenie afgańskich jednostek antynarkotykowych przyczyniło się do wzrostu ich zdolności operacyjnych. Ale wśród czynników negatywnych było to, że po zakończeniu misji ISAF i Resolute Support, problem narkotykowy w Afganistanie powrócił na dużą skalę, a także brak trwałych efektów był wynikiem niestabilności politycznej oraz ponownego przejęcia władzy przez talibów w 2021 roku.

Rozdział III

Metodologiczne aspekty badań własnych

3.1. Wprowadzenie do metodologii badań. Badania terenowe i obserwacja niestandardyzowana

Socjologia jest taką nauką, która w dużej części ma zadania wyjaśniające, opierając się o badania empiryczne. Bez danych empirycznych, bez zebranych innych informacji, w tym statystyk, obserwacji, wywiadów, a też wiedzy o zjawiskach społecznych zachodzących w danych społecznościach, nie można wykorzystać socjologii w praktyce, tym bardziej, że celem działania naukowego jest udowodnienie lub obalenie jakiejś hipotezy, czy też tezy. Związane to jest to też z procesem badawczym, którym jest każdy proces poznania, będący świadomą, celową i zamierzoną czynnością poznającego podmiotu. Podmiot poznający określa tematykę badań, czyli myśl główną, którą trzeba rozwinąć. Powinna ona dotyczyć konkretnego, ale niezbyt wąskiego problemu, sformułowanego trafnie i jednoznacznie, w którym zawarte są zmienne będące przedmiotem badań. Poprawnie sformułowany temat badań powinien być krótki, językowo poprawny, informacyjnie nośny, poznawczo intrygujący, budujący u czytelnika pożądane nastawienie. Temat badań powinien być wybrany na samym wstępie procesu badawczego, ponieważ jest on warunkiem zbierania literatury, podejmowania działań badawczych i opracowania planu opracowania, będącego rezultatem badań. Jest to sprawa podstawowa, gdyż temat badań musi być szczegółowo określony, inaczej nie można wyjść poza etap gromadzenia danych. Podmiot podejmujący badania musi uświadomić sobie cel badań, po co podejmuje badania i komu mają one służyć. Cel badań może być teoretyczny, poznawczy lub praktyczny. Wszelka działalność, która ma prowadzić do określonego celu powinna być sterowana metodycznie za pomocą określonych reguł i wskazań determinujących i kontrolujących postępowanie człowieka, czyli metod⁶¹⁸.

Podjmując się określonego tematu badawczego, należy kierować się założeniami teoretycznymi Floriana Znanieckiego, zakładającego, że dla zbadania określonej rzeczywistości społecznej, mniejsze znaczenie ma badanie obiektywnych faktów, zjawisk, procesów zachodzących w danej rzeczywistości, a większe znaczenie ma sposób postrzegania danej rzeczy-

⁶¹⁸ P. Sztompka, *Teoria socjologiczna końca XX wieku. Wstęp do wydania polskiego*, w: J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985, str. 10.

wistości oraz ocena danej rzeczywistości przez badacza⁶¹⁹. Autor ten wskazywał, że „co najważniejsze zaś, to że z najdawniejszych czasów przejęli prekursorzy socjologii założenie, iż refleksja celowa w ogóle nie podlega prawidłowości przyczynowej, tak, że poszukiwanie praw procesów społecznych kończy się tam, gdzie się zaczyna działalność celowa i rozmyślna, a zadanie nauki względem tej działalności ogranicza się do dostarczania jej narzędzi w postaci prawd, przy pomocy których tworzyć można swe plany i doskonalić swe metody. (...) Jedno jest pewne: oto, że stwierdzić faktyczną rolę refleksji celowej w życiu społecznym, poznać źródła, z których wypływa i sposób jej funkcjonowania, wykryć jej prawa, o ile istnieją, można tylko badając te procesy społeczne, w których udział jej jest niewątpliwy i znaczny, oraz porównując je z procesami, w których nie bierze wcale udziału lub bierze go bardzo mało. Gdy więc chodzi o procesy grupowe, w dopełnieniu do przeważających dotychczas studiów nad grupami, funkcjonującymi prawie że bezrefleksyjnie i bezplanowo, żyjącymi tradycją i rutyną, należy badać takie grupy, których cały skład i struktura są refleksyjne i celowo wytworzone, w których zasadą odrębnego i zjednoczonego istnienia jest wspólność celów. (...) A może jeszcze ważniejszym jest badanie takich grup, które pierwotnie powstały pod wpływem innej jakiegóż zasady odrębności, zajmowania wspólnego określonego terytorium, jak gmina lub państwo”⁶²⁰.

Jak widać z tej wypowiedzi Floriana Znanieckiego, istotną rolę w analizie socjologicznej odgrywa fakt zaangażowania się socjologa w badania, a także to, w jaki sposób badania te są prowadzone. Jedną z takich kwestii jest sposób prowadzenia badań, a także to w jaki sposób uzyskuje się wyniki badań. Przecież wówczas może być wykorzystane całe spektrum metod i technik badawczych, począwszy od metod ilościowych, aż po jakościowe, chociaż wykorzystywane są także metody mieszane.

Kwestie stosowania w badaniach społecznych metod mieszanych nie jest postrzegane w nauce negatywnie, bo jak twierdzi Earl Babbie, że wprowadzanie badań ilościowych są uboższe w znaczenia niż odpowiadające im badania jakościowe, jednak nie ma to znaczenia w trakcie prowadzenia badań, gdyż zarówno badania ilościowe jak i jakościowe są użyteczne i równoznacznie uprawnione w badaniach społecznych, gdyż jedne zagadnienia i sytuacje badawcze lepiej poddają się metodom ilościowym, zaś inne badaniom jakościowym⁶²¹. Współcześnie zatem istnieje wiele sposobów łączenia tych dwóch typów badań, mające na celu wzajemną

⁶¹⁹ Patrz: F. Znaniecki, *Poznań w świadomości jego obywateli. Z badań Polskiego Instytutu Socjologicznego nad miastem Poznaniem*, Wydawnictwo Polskiego Instytutu Socjologicznego. Skład Główny w Księgarni Św. Wojciecha w Poznaniu, Poznań 1931, str. VI-XV.

⁶²⁰ *Ibidem*, str. XI-XII. (Zachowano pisownię oryginalną).

⁶²¹ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, op.cit., str. 49.

kontrolę wyników, dostarczanie inspiracji, czy też stanowiące tylko uzupełnienie. Wśród nich wskazuje się na wiele sposobów łączenia badań ilościowych i jakościowych z uwagi na: a) triangulację, która ma na celu uwiarygodnienie wyników, b) wspierania jednego podejścia przez drugie, c) łączenia w celu uzyskania szerszego horyzontu badawczego, d) badania cech strukturalnych danego zjawiska stosując metody ilościowe, a aspekty procesualne stosując metody jakościowe, e) przedstawiania punktu widzenia badanych – metody jakościowe, a badaczy – metody ilościowe, f) wyniki badań jakościowych można uzupełnić o wyniki badań ilościowych, co niweluje problem reprezentatywności, g) możliwość wykorzystania wyników jakościowych do interpretacji relacji między zmiennymi w zbiorach danych ilościowych, g) łączenia podejścia jakościowego z ilościowym może ukazać relację między poziomem mikro i makro badanego zagadnienia, h) różnorodne badania można stosować na różnych etapach procesu badawczego, i) tworzenia form hybrydowych. Dlatego też dążenia do utworzenia połączenia między podejściem jakościowym i ilościowym nazwać można „metodologią trzeciej drogi”⁶²².

I mimo tego, że badania ilościowe i jakościowe oparte są na odmiennych założeniach epistemologicznych, czyli różnych wizjach rzeczywistości społecznej, to postulat traktowania badań ilościowych i jakościowych w sposób komplementarny, staje się coraz powszechniejszy ze względu na to, że dotyczy badań różnych aspektów tej samej społecznej rzeczywistości⁶²³. Do tego można dodać uwagę, że nauka dopuszcza takie sytuacje, gdy badacz ma szansę na prowadzenie badań w populacjach niestandardowych, nie poddających się metodom probabilistycznym, co jest istotne wówczas, gdy celem analiz naukowych nie musi być osiągnięcie doskonałości w doborze próby badawczej, ale jak najlepsze wykorzystanie wiedzy respondentów w badanej tematyce⁶²⁴.

Z uwagi na fakt, że analiza kwestii z zakresu pokojowych misji wojskowych jest bardzo złożonym zagadnieniem, która winna być analizowana z kilku punktów widzenia, czyli wśród żołnierzy uczestniczących w pokojowych misjach wojskowych, gdzie można wykorzystać metody ilościowe, ale też wśród wybranych respondentów, których można nazwać ekspertami, gdzie wykorzystać można metody jakościowe, podobnie jak w przypadku pojedyn-

⁶²² J. Kwiatkowska, *Metody i techniki ewaluacji interakcji człowiek-komputer, a tradycyjny podział badań: jakościowe vs ilościowe*, [w:] (red.) R. Knosala, *Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji*, Tom 2, Oficyna Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją (PTZP), Opole 2012, str. 667 (str. 664-675).

⁶²³ A. Boczkowski, *Badania ilościowe i jakościowe w socjologii. Między separacją epistemologiczną a praktyczną komplementarnościami*, *Roczniki Nauk Społecznych* 2018, nr 4, Tom 10(46), str. 64-66 (str. 63-80).

⁶²⁴ Patrz: K. Indeck, *W sprawie metod doboru próby w badaniach nad recydywą*, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica* 1982, nr 10, str. 91-102.

czych sytuacji, gdzie można skorzystać z metody obserwacji. Jedną z takich metod jest obserwacja, chociaż bardziej specyficzna i rzadko stosowana w nauce, jaką jest metoda obserwacji niestandardyzowanej. I z badawczego punktu widzenia, w przypadku niniejszej pracy jest to istotna kwestia, gdyż autor dysertacji, uczestnicząc w misji w Afganistanie, na swoje potrzeby korzystał z takiej metody badań, która była konsultowana z socjologami, czego efektem były nie tylko formalne dokumenty analityczne, tworzone na potrzeby ISAF, ale także dokumenty nieformalne, które były systematycznie zbierane na potrzeby przyszłej pracy naukowej. W tym pierwszym przypadku ich los jest w zasadzie przesądzony, gdyż opatrzone klauzulą tajności nie mogą być przez wiele lat opublikowane, a w drugim przypadku, ich efektem jest publikacja stworzona przez autora dysertacji, która ukazała się w druku jako wspomnienia autora, w opracowaniu *Czerwone pola Afganistanu*, Rzeszów 2019, wydana wiele lat po zakończeniu misji w Afganistanie, własnym sumptem autora⁶²⁵, a też właśnie pisana niniejsza dysertacja.

Także istotnym zagadnieniem jest to, że prowadzenie obserwacji jako metody badań naukowych musi odbywać w pewnym obszarze badawczym, jakim jest teren badań. Dlatego też ważnym zagadnieniem jest zagadnienie badań terenowych, zaprezentowanych „na osi czasu”, czyli w ujęciu temporalnym.

Jednak, aby dokonać nieco głębszej wykładni analitycznej badań terenowych i metody obserwacji niestandardyzowanej, należy skorzystać z dokonań historii socjologii, czego efektem będzie wskazanie, jak badania terenowe i metoda obserwacji niestandardyzowanej instytucjonalizowała się w nauce, a także jakie były ich początki. Aby zatem to rozwinąć należy odnieść się do zagadnień historii myśli socjologicznej (w wielkim skrócie), która jest nie mniej ważna niż kwestia teorii, metodologii i empirii w socjologii.

Jest to na tyle istotne, gdyż historia myśli socjologicznej pozwala nie tylko spojrzeć wstecz, dokonując oglądu tego, jak się rozwijała i kształtowała socjologia, ale także jak dalece utrwaliła znaczenie socjologii jako nauki, że ta przetrwała już prawie 190 lat. I nie chodzi w tym przypadku o to, że socjologia nie przeżywała okresów kryzysu, frustracji czy zapomnienia, ale o to, że dzięki spojrzeniu wstecz, socjologia ewoluowała naukowo, dostosowując się w podejmowanych badaniach naukowych do istniejącej współczesności, tworząc coraz to

⁶²⁵ W. Dobrowolski, *Czerwone pola Afganistanu*, Drukarnia Creative Partner, Rzeszów 2019.

nowsze socjologiczne teorie naukowe, coraz nowsze metody badań społecznych, a także prowadząc badania w coraz to bardziej interesujących obszarach analitycznych⁶²⁶.

Jednak nie wnikając głębiej w zagadnienia genezy socjologii jako nauki, można wskazać, że w polskiej literaturze naukowej jest kilka klasycznych już opracowań odnoszących się do tej tematyki. Wystarczy tylko wspomnieć o książkach Jerzego Szackiego⁶²⁷, Jana Szczepańskiego⁶²⁸, ale także o dokonaniach amerykańskich autorów, takich jak: Howard Becker i Harry E. Barnes⁶²⁹, czy Jonathan H. Turner⁶³⁰.

Jerzy Szacki wielokrotnie wskazywał, że dostrzega znaczenie historii socjologii w różnych aspektach analizy naukowej, wskazując na jej istnienie w kilku obszarach wiedzy, a w tym: a) po pierwsze, jako element tożsamości dyscypliny, z którą identyfikują się jej przedstawiciele, b) po drugie, jako czynnik ułatwiający komunikację między socjologami, wyposażając ich w znajomość niuansów używanych pojęci i kategorii, popularnych metafor i tradycji, c) po trzecie, jako czynnik pozwalający na ukierunkowanie badań własnych danej osoby, dzięki którym może wzorować się na badaniach już prowadzonych wcześniej, d) po czwarte, jako element porządkujący badania własne, dzięki czemu możliwe jest rozumienie odmiennych punktów widzenia, albo braków wiedzy w danej sferze, e) po piąte, jaki czynnik pozwalający rozumieć, że to co istnieje w sferze badań naukowych, niekoniecznie jest odzwierciedleniem danej rzeczywistości, a zatem należy podejmować dalsze badania i rozumienie tego, co nie jest jeszcze „odkryte”⁶³¹.

Ten sam autor wskazuje, że historia myśli socjologicznej „stworzyła” jego zakres analityczny, dzięki czemu można mówić o trzech jego ujęciach, w tym: a) po pierwsze, że istnieje możliwość „śledzenia” aktywności innych socjologów, którego prekursorem był August Comte, b) po drugie, że można zapoznawać się różnymi koncepcjami i szkołami rozwoju so-

⁶²⁶ Patrz między innymi: J. Szacki (red.), *Czy kryzys socjologii*, Czytelnik, Warszawa 1977; A. Niesporek, *Czy koniec socjologii, jaką znamy? Socjologia wobec wyzwań zmieniającej się rzeczywistości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007; Ł. Afeltowicz, K. Pietrowicz, *Koniec socjologii, jaką znamy, czyli o maszynach społecznych i inżynierii socjologicznej*, *Studia Socjologiczne* 2008, nr 3 (190), str. 43-73; K. Wielecki, *Kryzys i socjologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012; A. Frąckiewicz, *Miedzy socjologią kryzysu a „kryzysem” socjologii*, *Opuscula Sociologica* 2014, nr 2 (8), str. 71-80. I wiele innych.

⁶²⁷ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 1981. Obecnie istnieje kolejne wydanie książki, poprawione i uzupełnione. Patrz: J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

⁶²⁸ J. Szczepański, *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, PWN, Warszawa 1967.

⁶²⁹ H. P. Becker, H. E. Barnes, *Rozwój myśli społecznej od wiedzy ludowej do socjologii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1964, Część I i II.

⁶³⁰ J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.

⁶³¹ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, str. 10-13.

cjologii, c) po trzecie, że dzięki poznanemu rozwojowi myśli socjologicznej, możliwe jest wyodrębnienie dla siebie interesującej subdyscypliny⁶³².

Jak wskazywał Stanisław Kozyr-Kowalski, wielka ilość „historii socjologii” jest czymś wielce charakterystycznym dla socjologii, tym bardziej, że o historii myśli socjologicznej, a w szczególności o rozwoju socjologii, od dłuższego czasu pisało bardzo wielu socjologów⁶³³. Jest wśród nich bardzo wielu uczonych francuskich, brytyjskich, niemieckich, a nade wszystko amerykańskich, tworzących od drugiej połowy XIX wieku, aż do końca XX wieku, nie mówiąc już o osobach piszących na ten temat w XXI wieku. Oczywiście nie mogło zabraknąć i polskiej myśli socjologiczno-historycznej, której przedstawicielami w tym zakresie byli: Aleksander Hertz⁶³⁴, Tadeusz Szczurkiewicz⁶³⁵, Józef Chałasiński⁶³⁶, Jan Szczepański⁶³⁷, Antonina Kłoskowska⁶³⁸, Włodzimierz Winławski⁶³⁹, Jarosław Kilias⁶⁴⁰, jak i wielu innych. Jednak z uwagi na to, że nie jest to wiodący element analiz niniejszej dysertacji, został on potraktowany bardzo skrótowo, jedynie po to, aby potwierdzić tezę o znaczeniu historii myśli socjologicznej w wykorzystaniu niektórych metod badawczych, które są zastosowane w doktoracie.

Historia socjologii jest zatem istotnym czynnikiem rozwoju socjologii, przyczyniając się do jej poznawania i rozumienia ewolucji badań społecznych. W związku z tym w dalszej części zaprezentowana zostanie wykładnia analityczna metody badań terenowych, a wraz z nią metoda obserwacji niestandardyzowanej.

Niniejszą analizę można rozpocząć od zdania wypowiedzianego przez Arkadiusza D. Leśniak-Moczuka, który stwierdził, że *„zjawiska społeczne można badać na wielu płaszczyznach. Pierwszą z nich jest płaszczyzna analityczna świadomości społecznej na dany temat, określona badaniami socjologicznymi przeprowadzonymi w danej społeczności, w określonym miejscu i czasie. Drugą jest analiza zjawisk na bazie dokumentów zastanych, funkcjonujących*

⁶³² J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*. Wydanie nowe, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, str. 13-15.

⁶³³ S. Kozyr-Kowalski, *Dyskusja nad historią myśli socjologicznej Jerzego Szackiego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1984, Rok XLVI, Zeszyt 1, str. 283. (str. 279-308).

⁶³⁴ A. Hertz, *Klasycy socjologii*, Nakładem Wiedzy i Życia, Warszawa 1933.

⁶³⁵ T. Szczurkiewicz, *Rasa, środowisko, rodzina. Szkice socjologiczne*, Polski Instytut Socjologiczny, Warszawa-Poznań 1938.

⁶³⁶ J. Chałasiński, *Trzydzieści lat socjologii polskiej 1918-1947*, Przegląd Socjologiczny 1948, nr 10, str. 1-54.

⁶³⁷ J. Szczepański, *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, PWN, Warszawa 1961.

⁶³⁸ A. Kłoskowska, *Historia nauk społecznych wobec historii nauki. (W związku z XI Międzynarodowym Kongresem Historii Nauki)*, Przegląd Socjologiczny 1966, nr 20, str. 159-164.

⁶³⁹ W. Winławski, *Dzieje socjologii polskiej (1860-1939) w zwierniku bibliometrii (Próba weryfikacji metody)*, Przegląd Socjologiczny 2009, vol. 58. Nr 2, str. 33-52.

⁶⁴⁰ J. Kilias, *Jak socjologowie opowiadali o socjologii. Dwa studia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.

w danej przestrzeni administracyjnej, prawnej, mający charakter oficjalnych i formalnych materiałów analitycznych, takich jak sprawozdania, raporty, oficjalne pisma i dane statystyczne, realizowane przez formalne instytucje na własne potrzeby lub potrzeby instancji wyższych. Trzecia płaszczyzna, to obserwacja uczestnicząca życia zbiorowości, a więc płaszczyzna związana z przebywaniem obserwatora w danej zbiorowości, emocjonalnego reagowania na wydarzenia w tej zbiorowości, a także zbierania informacji o zjawiskach społecznych, charakterystycznych dla danej zbiorowości. Aby zatem uzyskać najlepszy i najbardziej obiektywny obraz danej społeczności, dobrze jest korzystać z tych trzech metod i technik badawczych jednocześnie. Dzięki temu uzyskuje się syntetyczny obraz danej społeczności i zjawisk w nim występujących”⁶⁴¹. I należy zgodzić się z takim ujmowaniem kwestii analitycznych w nauce.

I z uwagi na to, że w niniejszej dysertacji w taki sposób są realizowane poszczególne zadania analityczno-badawcze, czyli w pierwszej kolejności badania w populacji żołnierzy, którzy uczestniczyli w pokojowych misjach wojskowych w Afganistanie, w drugiej kolejności wszelkie analizy dokonane metodą *Scoping Review*, a dotyczące tematyki dysertacji, a w trzeciej kolejności analiza zjawisk obserwowanych w Afganistanie, prowadzona bezpośrednio w terenie, nosząca w sobie założenia badawcze z zakresu antropologii kulturowej.

W związku z tym należy zastanowić się nad kwestią badań terenowych w socjologii, której metodologia została stworzona już bardzo dawno, a która jest stosowana do czasów współczesnych. Jak pisał Jerzy Szacki, „tradycyjne pytania socjologii zachowywały swoją aktualność jedynie tak długo, jak długo były związane z warsztatem badacza terenowego. Tradycyjne odpowiedzi (...) były uważane za przydatne w takiej mierze, w jakiej można je było przystosować do potrzeb nowego stylu pracy naukowej. A styl ten polegał coraz bardziej, podobnie jak w antropologii społecznej, na oglądaniu świata społecznego na własne oczy i unikaniu (...) wszelkiego aprioryzmu. Socjologia, jak wszystkie inne nauki, miała przeobrazić się stopniowo w naukę eksperymentalną. U dawniejszych przedstawicieli tej dyscypliny szukano nie tyle wielkich idei, ile użytecznych narzędzi”⁶⁴².

Jak wskazuje Earl Babbie, jakościowe badania terenowe to taka perspektywa badawcza, która polega na obserwacji naukowej danego zjawiska społecznego w terenie, a jej efektem jest zebranie takich danych, których nie można zebrać metodami ilościowymi. Są nimi

⁶⁴¹ A. D. Leśniak-Moczuk, *Wykorzystanie map problemów społecznych w analizie kryminologiczno-socjologicznej na świetle dokonań szkoły chicagowskiej*, [w:] (red.) E. W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka, *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, str. 69. (str. 69-80).

⁶⁴² J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, str. 594-595.

analizy postaw i zachowań wobec określonych zjawisk społecznych, które najlepiej można zrozumieć w ich naturalnym otoczeniu, przebywając w nich i dokonując dogłębnych analiz dziejących się spraw. Jedną z ważniejszych zalet badań terenowych jest całościowa perspektywa, która może być wykorzystana przez badacza. Przez wnikięcie wprost do zjawisk społecznych poddawanych badaniu i obserwowanie go na tyle całościowo, na ile jest to możliwe, badacz ma szansę uzyskać głębsze i pełniejsze jego rozumienie.⁶⁴³ Jak pisze w innym miejscu ten sam autor, „*postrzeganie świata przez badacza wpływa na sposób przeprowadzania badań terenowych. Badacze terenowi, posługującymi się metodami jakościowymi, w starannie przemyślany sposób formułują wiele paradygmatów życia społecznego*”⁶⁴⁴.

Z kolei według Martyn Hammersley i Paula Atkinsona, badania terenowe są jedną z ważniejszych metod badawczych w naukach społecznych, które umożliwiają badaczom na bezpośrednią obserwację zjawisk społecznych, a które zachodzą w naturalnym środowisku badanej zbiorowości. Dzięki temu możliwe jest bardziej dogłębne zrozumienie zachowań społecznych, norm i wartości badanej zbiorowości. Metoda ta jest szczególnie cenna w antropologii i socjologii, gdzie obserwacja uczestnicząca pozwala na zdobycie autentycznych danych empirycznych⁶⁴⁵. Dalej ci sami autorzy dodają, że jedyną niedogodnością tej metody badawczej jest to, że osoby prowadzące takie badania mogą być uważane za kogoś innego niż za tego, za kogo się podają (np. funkcjonariusz Policji, FBI), co nie ułatwia prowadzenie badań tego typu.⁶⁴⁶ Nieco inaczej tę kwestię opisuje Earl Babbie, który wskazuje, że „*zaletą badań terenowych jest możliwość badania życia społecznego w jego naturalnym środowisku. Chociaż niektóre kwestie mogą być właściwie zbadane za pomocą kwestionariusza ankiety, nie dotyczy to jednak wszystkich zjawisk. Natomiast bezpośrednia obserwacja w terenie pozwala badaczowi obserwować subtelności komunikacji i pewne wydarzenia, które w inny sposób nie mogłyby być przewidziane ani zmierzone*”⁶⁴⁷.

Z kolei Robert M. Emerson jest zdania, że badania terenowe to badanie zachowania się ludzi w naturalnych warunkach ich codziennego życia. Osoby prowadzące badania terenowe wkraczają w świat innych po to, aby „z pierwszej ręki” dowiedzieć się, jak inni ludzie żyją, jak mówią, jak się zachowują, co ich zachwyca, a co martwi⁶⁴⁸.

⁶⁴³ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, op.cit., str. 309-310.

⁶⁴⁴ *Ibidem*, str.309-310.

⁶⁴⁵ M. Hammersley, P. Atkinson, *Ethnography. Principles in Practice*, Routledge. Taylor & Francis Group, London-New York 2007, str. 1.

⁶⁴⁶ M. Hammersley, P. Atkinson, *Ethnography. Principles in Practice*, Routledge. Taylor & Francis Group, London-New York 2007, str. 63.

⁶⁴⁷ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, op.cit., str. 312.

⁶⁴⁸ R. M. Emerson, *Contemporary Field Research*, Little Brown and Company, Boston-Toronto 1983, str. 1.

Według Magdaleny Wieczorkowskiej i Sylwii Boublis, pojęcie badań terenowych może być rozumiane dwojako: a) jako każdy rodzaj badania, w którym zachodzi określona relacja badacz – badany oparta na kontakcie bezpośrednim lub pośrednim, jednak angażująca obie strony w tym samym czasie (dotyczy to uniknięcia relacji pośrednich, w których nie dochodzi do kontaktu badacza z badanymi, jak w przypadku badań ilościowych), b) jako badania rozumiane jako metoda zbierania materiałów w naturalnym środowisku życia badanych po to, by uchwycić istotę i specyfikę zachodzących zjawisk i relacji⁶⁴⁹.

Jak uważa Sylwia Męcfal, badania terenowe są prowadzone w terenie, których charakterystycznymi cechami są: a) dłuższy czas przebywania badacza w terenie, a też konieczność bycia blisko osób badanych, b) analiza zjawisk, które są trudno dostępne z punktu widzenia analitycznego, gdyż należące do sfery zjawisk ukrytych ze względu na ich nielegalność, intymność, poczucie zagrożenia ze strony obserwatora, niezrozumienie, czy obcość dla obserwatora, c) analiza „trudnych” terenów badawczych, czyli takich w których prowadzi się trudno badania naukowe, w tym instytucje totalne, grupy wyznaniowe, grupy ekskluzywne, a także miejsca odległe, gdzie w celu prowadzenia badań należy długo się przygotowywać, a potem długo w nich przebywać⁶⁵⁰.

Jak pisał Jerzy Szacki na temat dokonań Szkoły Chicagowskiej, jej rola w nauce polegała na tym, że dokonała nobilitacji terenowej pracy badawczej, czyniąc z niej pełnoprawne przedsięwzięcie akademickie i fundament socjologii. Badania terenowe przestały być quasi-naukowym dodatkiem do pracy społecznej lub marginesem właściwej twórczości socjologa wyciągającego w swym gabinecie wnioski z danych zgromadzonych przez innych. Socjolog chicagowski chciał zobaczyć świat społeczny na własne oczy i z rejestrowania swych obserwacji uczynił swe najważniejsze powołanie. Dlatego też głównym tematem badaczy skupionych na uniwersytecie w Chicago była urbanizacja i względnie zamknięta społeczność lokalna, jaką badali socjologowie wsi czy też autorzy prac o Yankee City i Middletown. W tym sensie można powiedzieć, że nie stworzyli oni ani jednej „monografii etnograficznej”. Istnieją jednak poważne racje, aby działalność szkoły chicagowskiej rozpatrywać w kontekście badań nad społecznościami lokalnymi, w tym⁶⁵¹:

1. Po pierwsze, ustaliła ona w USA niezbędną dla tych badań tradycję pracy w terenie.

⁶⁴⁹ M. Wieczorkowska, S. Boublis, *Skrypt do przedmiotu „Badania terenowe” realizowanego na kierunku: Kierownikowa Opieka Senioralna*, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Łódź 2017, str. 9-10.

⁶⁵⁰ S. Męcfal, *Problemy badań terenowych – wybrane kwestie metodologiczne, praktyczne oraz etyczne w badaniu zjawisk „trudnych”*, *Przegląd Socjologiczny* 2012, vol. 61, nr 1, str. 157 (str. 155-178).

⁶⁵¹ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, str. 604.

2. Po drugie opracowała założenia ekologii społecznej, które mogły mieć zastosowanie w takich badaniach.
3. Po trzecie, stworzyła wiele monografii poszczególnych społeczności wewnątrz wielkiego miasta.
4. Po czwarte, była w znacznej mierze skoncentrowana na tym samym problemie wspólnoty, który zajmował ogół badaczy społeczności lokalnych.

Jak pisze Magdalena Wieczorkowska i Sylwia Boublis, charakterystyczne dla badań terenowych jest wykorzystywanie różnorodnych metod i technik badawczych. Badacz może występować w różnych rolach, począwszy od zewnętrznego obserwatora a skończywszy na zaangażowanym uczestniku, co pociąga za sobą dylematy poznawcze oraz etyczne. Badania terenowe odznaczają się większą trafnością, chociaż i mniejszą rzetelnością z uwagi na subiektywizm, ale badania terenowe są ważnym elementem pracy naukowej, gdyż aby poznać funkcjonowanie innych zbiorowości nie wystarczy tylko zaplecze metodologiczne⁶⁵².

Jak wskazują dalej te same osoby, w badaniach takich potrzebne są umiejętności pracy w terenie, w naturalnym środowisku badanych. Umiejętność „wyjścia do ludzi” i współpracy z nimi w ich naturalnym środowisku wymaga zdobycia wiedzy kompetencji w zakresie organizacji i prowadzenia tego typu badań a także uświadomienia sobie roli badacza w tego typu inicjatywach oraz konsekwencji przyjęcia określonej pozycji jak również wyboru określonego paradygmatu. Wynika to z kilku powodów, a tym z⁶⁵³:

1. Konieczności zbadania rzeczy takimi i jak się one naprawdę mają, a badanie pewnych procesów i zjawisk jest możliwe tylko w ich naturalnym środowisku, gdyż inaczej stają się nieuchwytnie, niezrozumiałe.
2. Konieczność dotarcia do osób, które są z innych kultur, zbiorowości, a także z racji swoich ograniczeń nie są w stanie dotrzeć do badacza, by uczestniczyć w badaniu.
3. Konieczność zbadania zjawisk i procesów w szerszym kontekście, co wymaga zastosowania kilku metod i technik badawczych.

Na koniec tego wywodu można dodać za Sylwią Męcfal, że dzięki wykorzystaniu badań terenowych, można lepiej i głębiej zrozumieć dane zjawisko oraz podnieść wiarygodność danych uzyskiwanych, szczególnie gdy wykorzystana jest metoda triangulacji analitycznej, czyli zbierania danych różnymi metodami ilościowymi, jak i jakościowymi. Można wówczas wyróżnić kilka rodzajów triangulacji, a w tym: a) triangulację danych, czyli korzystanie z kilku

⁶⁵² M. Wieczorkowska, S. Boublis, *Skrypt do przedmiotu „Badania terenowe” realizowanego na kierunku: Koordynowana Opieka Senioralna*, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Łódź 2017, str. 2-3.

⁶⁵³ *Ibidem*, str.4.

różnych źródeł danych w ramach jednej metody, b) triangulację badaczy, czyli badania przeprowadzane przez różnych obserwatorów czy prowadzących wywiady, aby ograniczyć wpływ indywidualnych preferencji badaczy, c) triangulację teoretyczną, czyli wykorzystanie wielu ujęć teoretycznych do zinterpretowania uzyskanego materiału, d) triangulację metodologiczną, czyli zastosowanie różnorodnych metod zbierania danych w celu „wykorzystania potencjału” poszczególnych metod badawczych⁶⁵⁴.

Można dodać, że w niniejszej dysertacji zastosowana jest triangulacja metodologiczna, która według piszącego te słowa jest najlepiej dostosowana do tematyki dysertacji i zastosowanych w nich metodach badań. Dlatego wśród argumentów przemawiających za stosowaniem triangulacji w niniejszej dysertacji są następujące: a) uzyskanie większej trafności badawczej, b) przezwycięzenie słabości metod i wykorzystanie ich mocnych stron, c) uzyskanie bardziej kompletnego oraz wyczerpującego opisu zjawiska, d) uzyskanie danych o charakterze procesualnym, e) możliwość uzyskania odpowiedzi na różnorodne pytania badawcze, f) wyjaśnianie rezultatów uzyskanych różnymi metodami i technikami badań, g) uzyskanie swoich wyników, które można wyjaśnić używając różnych metod badawczych, h) przygotowanie różnych narzędzi badawczych, i) dobór jednostek badania lub przypadków do badania, uzasadnionych rezultatami osiągniętymi z użyciem innych metod, j) uzyskanie bardziej wiarygodnych wyników, k) uzyskanie lepszego opisu kontekstu zjawiska, l) uzyskanie znaczącego materiału analitycznego, ł) większa użyteczność wyników, zarówno naukowych, jak i praktycznych, m) tworzenie i weryfikowanie hipotez w ramach jednego badania, n) różnorodność perspektyw badawczych, w tym punktu widzenia badanych, o) uzyskanie „mocniejszych” wyników, wzmacnianie wyników uzyskanych jedną metodą przez wyniki uzyskane przez stosowanie innej metody⁶⁵⁵.

Badania terenowe są zatem interesującą analitycznie metodą naukową badań, której cechami charakterystycznymi są następujące kwestie⁶⁵⁶:

⁶⁵⁴ S. Męcfal, *Problemy badań terenowych – wybrane kwestie metodologiczne, praktyczne oraz etyczne w badaniu zjawisk „trudnych”*, Przegląd Socjologiczny 2012, vol. 61, nr 1, str. 170.

⁶⁵⁵ Na podstawie: S. Męcfal, *Problemy badań terenowych – wybrane kwestie metodologiczne, praktyczne oraz etyczne w badaniu zjawisk „trudnych”*, Przegląd Socjologiczny 2012, vol. 61, nr 1, str. 170.

⁶⁵⁶ Opracowano na podstawie: A. Bryman, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2016; J. W. Creswell, *Qualitative Inquiry & Research Design. Choosing Among Five Approaches*, SAGE Publications, Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington 2013; N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, SAGE Publications, Thousand Oaks 2017; C. Geertz, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*, Basic Books Inc. Publishers, New York 1993; M. Hammersley, P. Atkinson, *Ethnography. Principles in Practice*, Routledge. Taylor&Francis Group, London-New York 2000, (str. 230-245), S. Kvale, *Doing Interviews*, SAGE Publications, Thousand Oaks 2007.

1. Po pierwsze fakt, że badania terenowe są metodą jakościową, której celem jest zrozumienie ludzkich zachowań, interakcji i doświadczeń w ich naturalnym środowisku i w przeciwieństwie do metod ilościowych, które opierają się na danych liczbowych i statystycznych, badania terenowe skupiają się na interpretacji znaczeń oraz głębokim wglądzie w analizowane zjawiska. Ponadto w trakcie badań terenowych badacz: a) przebywa w miejscu badań, w danej zbiorowości, w danej przestrzeni kulturowej, religijnej, normatywnej, obyczajowej, itp., b) stosuje metody badań społecznych o charakterze jakościowym, chociaż nie unika także metod ilościowych, aby zrozumieć sposób funkcjonowania grupy, c) dokumentuje codzienne zachowania, narracje i konteksty społeczno-kulturowe zachodzące w badanej grupie.
2. Po drugie to, że są stosowane różnorodne metody badawcze, w tym: a) obserwacja uczestnicząca, będąca jedną z bardziej charakterystycznych metod badań terenowych, która polega na aktywnym zaangażowaniu się badacza w życie społeczności, przy jednoczesnym zachowaniu krytycznego dystansu, b) wywiady jakościowe, zarówno strukturyzowane, jak i niestrukturyzowane, wykorzystywane w celu zebrania szczegółowych informacji na temat poglądów, doświadczeń i perspektyw badanych osób, a ich elastyczna forma pozwala dostosować pytania do indywidualnych odpowiedzi rozmówców, c) analiza artefaktów materialnych (np. narzędzia, ubiory, wytwory kultury materialnej, itp.), jak i dokumentów osobistych (np. pamiętniki, dzienniki, prywatne zapiski, itp.), które odzwierciedlają życie badanej grupy, d) tworzenie map przestrzeni społecznej, które pomagają zrozumieć, jak ludzie poruszają się i funkcjonują w swojej przestrzeni życiowej.
3. Po trzecie to, że istnieją widoczne zalety badań terenowych, w tym: a) głębsze zrozumienie kontekstu zachowań społecznych, gdyż dzięki bezpośredniemu kontaktowi z badanym środowiskiem badacz zdobywa dane, które oddają realne życie i praktyki badanej grupy, b) elastyczność metody badawczej, gdyż badania terenowe pozwalają na odpowiednią adaptację metod w trakcie trwania badania, co umożliwia lepsze reagowanie na dynamiczne zmiany w środowisku badanych, c) autentyczność danych, gdyż dane uzyskane metodą badań terenowych są mniej podatne na zniekształcenia niż standardowe badania ilościowe, czy nawet jakościowe, wynikające z założeń badacza.
4. Po czwarte fakt, że istnieją także niedogodności i wyzwania stojące przed badaniami terenowymi, w tym: a) stosowanie się do etycznych zasad badań terenowych, tym bardziej, że badacz winien dbać o prywatność i dobrostan badanych osób, dlatego

ważne jest uzyskanie zgody na prowadzenie badań i zapewnienie anonimowości respondentów, b) wysoki stopień subiektywizmu badacza w prowadzonych badaniach, gdyż badacz, będąc częścią badanej rzeczywistości, może nieświadomie wpływać na dane, dlatego refleksja nad własną rolą w badaniu jest istotnym elementem rzetelnego badania terenowego, c) logistyka, czasochłonność, jak i skutki przygotowania badań, gdyż badania terenowe wymagają długiego czasu przygotowania, w tym doboru zespołu badawczego, wyboru środowiska w którym prowadzone są badania, a także określonych kosztów ponoszonych w trakcie przygotowań, jak i samych badań, jak i opisanie wyników badań, co może być także wyzwaniem analityczno-naukowym, gdy środowisko naukowe nie instytucjonalizuje wyników tak przeprowadzonych badań, co może być wyzwaniem zarówno organizacyjnym, finansowym, jak i naukowym.

Aby podsumować kwestie dotyczące badań terenowych, można za Robertem M. Emersonem, Rachel I. Fretz oraz Lindą L. Shaw zwrócić uwagę na to, że badania terenowe jako metoda jakościowa ma swoje korzenie w socjologii, ale także w antropologii społecznej i kulturowej, przy czym początkowo metoda ta stosowana była przede wszystkim do badania „egzotycznych” społeczności, ale z czasem znalazła zastosowanie w bardziej zróżnicowanych kontekstach. Prekursorami tej metody badań byli Bronisław Malinowski i Margaret Mead, którzy rozpoczęli swe badania w odległych geograficznie krajach, a później badania terenowe były realizowane w Chicago, aby współcześnie metodę tę szeroko stosować w badaniach nad społecznościami lokalnymi, środowiskiem miejskimi, czy w organizacjach, a nawet grupach zawodowych. Ich analiza obejmuje kilka obszarów badawczych, w tym⁶⁵⁷:

1. W sferze prowadzenia badań terenowych istotne są jej fazy, które obejmują następujące kwestie: a) w fazie przygotowawczej, istotnym elementem badań jest ich dokładne przygotowanie, które obejmuje wybranie odpowiedniego problemu badawczego, zidentyfikowanie społeczności lub grupy, która będzie badana, a ponadto przygotowanie odpowiedniego sprzętu do prowadzenia badań i rejestracji interesujących wydarzeń (aparaty fotograficzne, magnetofony lub inne rejestratory mowy, notatniki, itp.), a także ewentualne uzyskanie zgody od badanych, b) w fazie realizacji badań w terenie, która jest głównym etapem badań, istotne jest uczestnictwo w codziennym życiu badanej grupy, a także konstruowanie relacji z badanymi, aby zdobyć ich zaufanie i uzyskać bardziej szczere informacje, c) w fazie dokumentowania zebranych danych,

⁶⁵⁷ Na podstawie: R. M. Emerson, R. I. Fretz, L. L. Shaw, *Writing Ethnographic Fieldnotes*, University of Chicago Press, Chicago 2011, str. 66-107.

istotne jest prowadzenie szczegółowych notatek terenowych, w których zapisuje się swoje obserwacje, rozmowy, czy refleksje, a notatki te stanowią podstawę analizy zebranych danych, d) w fazie analizy i interpretacji zebranych danych, badacz dokonuje analizy zgromadzonych danych, szukając pewnych charakterystycznych wzorców, motywów i znaczeń zachowań społecznych, a proces ten może obejmować kategoryzację danych, czy kodowanie tematyczne.

2. W sferze specyfiki formy badań terenowych, możliwe jest wykorzystanie doświadczeń kilku nauk, w tym socjologii, antropologii kulturowej, czy etnografii, dzięki którym możliwe jest wykorzystanie ich potencjału naukowego i metodologicznego, które ułatwiają prowadzenie badań terenowych, a które koncentrują się na opisie i analizie życia codziennego, praktyk i znaczeń zachowań w danej społeczności, w tym sferze:
a) opisu szczegółowego obszaru badań, w tym skupienie na szczegółach życia codziennego, na sposobach mówienia, ubierania się czy celebrowania rytuałów, b) w perspektywie obserwatora danych zjawisk, zarówno jako outsidera, jak i insidera, w związku z próbą zrozumienia badanej kultury z punktu widzenia jej członków, c) w kwestii refleksyjności, czyli stałego analizowania wpływu badacza na badane środowisko oraz wpływu kontekstu badania na jego wyniki.
3. W sferze cech metody badań terenowych, w których zawiera się: a) ich kontekstualność, gdyż dane zbierane są w naturalnym środowisku, co pozwala uchwycić ich autentyczny charakter, b) kwestia interakcji, gdyż badacz nawiązuje relacje z uczestnikami badania, co umożliwia zrozumienie ich perspektywy, c) ich elastyczności, gdyż metoda ta pozwala na modyfikację pytań badawczych i elastycznego podchodzenia do badań w zależności od odkrywanych danych, d) holistycznego podejścia do badań, gdyż badania terenowe umożliwiają badanie zjawiska w szerokim kontekście społecznym, kulturowym, czy historycznym.
4. W sferze zalet badań terenowych, którymi są: a) dogłębne zrozumienie zaistniałych zjawisk, gdyż dzięki bliskiemu kontaktowi z uczestnikami badania możliwe jest zdobycie informacji, które trudno byłoby uzyskać w ramach badań ilościowych, b) elastyczność badań, gdyż badacz może dostosowywać metody badania w zależności od sytuacji i odkrywania coraz to nowszych aspektów danego zjawiska w trakcie badań, c) realizm zebranych danych, gdyż dane te są zbliżone do rzeczywistości dzięki temu, że pochodzą z naturalnego środowiska badanych, d) możliwość odkrywania nowych aspektów: Badania terenowe pozwalają na identyfikację zjawisk, które nie były pierwotnie uwzględnione w założeniach badawczych.

5. W sferze ograniczeń tej metody badań terenowych, którymi są: a) zbyt ni subiektywizm tej metody badawczej, gdyż obecność badacza może wpływać na zachowania uczestników, co może prowadzić do zniekształceń danych, b) duża czasochłonność, gdyż badania terenowe wymagają znacznego czasu, zarówno na przygotowanie, jak i na prowadzenie badań oraz na analizę danych, c) wyzwania etyczne, gdyż badania terenowe mogą stawiać przed badaczem trudne kwestie etyczne, takie jak ochrona prywatności uczestników czy uzyskanie świadomej zgody, d) ograniczona generalizacja wyników, gdyż wyniki badań terenowych często są specyficzne dla badanej grupy i nie zawsze można je uogólnić na większą populację.

Kolejną kwestią poddaną analizie jest zaprezentowanie prekursorów badań terenowych na gruncie socjologii, jak i antropologii kulturowej. Należy tutaj zaznaczyć, że historyczne tło rozwoju tej metody badawczej jest dosyć skomplikowane, niemniej jednak metoda badań terenowych wywodzi się z antropologii społecznej i kulturowej, a także z etnografii i etnologii, gdzie była stosowana jako narzędzie do badania kultur nieeuropejskich. W XIX wieku wielu badaczy, że tylko wymienić Edwarda B. Tylora⁶⁵⁸, czy Lewisa H. Morgana⁶⁵⁹, skupiali się na opisach kultur na podstawie relacji podróżników i misjonarzy. Jednak prawdziwy przełom nastąpił na początku XX wieku, wraz z narodzinami nowoczesnej antropologii. Kilkanaście lat później socjologia w mniejszym zakresie korzystała z metod badawczych z „drugiej ręki”, preferując metody bezpośrednie. Stało się tak za sprawą dynamicznego rozwoju socjologii w USA, a główny nurt analityczny w tym zakresie wiąże się z socjologią amerykańską, a w szczególności ze szkołą chicagowską⁶⁶⁰.

Jak wskazywał Krzysztof Czekaj, amerykańska socjologia początków XX wieku zmieniła podejście do badań naukowych, stosując coraz to nowsze metody badań, które nie były znane w klasycznej socjologii europejskiej. Prowadzone wówczas badania zbiorowości społecznych w dużych aglomeracjach miejskich w USA nabrały większej i odmiennej jako-

⁶⁵⁸ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, str. 305-307.

⁶⁵⁹ *Ibidem*, str. 307-310.

⁶⁶⁰ Literatura przedmiotu w tym zakresie jest dosyć spora. W polskiej literaturze naukowej można wymienić: K. Czekaj, *Socjologia szkoły chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice 2007; K. Czekaj, *Szkoła socjologii chicagowskiej 1920-1939. Próba charakterystyki nurtów i problemów badawczych*, [w:] (red.) K. Wódz, K. Czekaj, *Szkoła chicagowska w socjologii. Tradycja myśli społecznej i wymogi współczesnej socjologii empirycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice-Warszawa 1992; K. Czekaj, K. Wódz, *Szkoła chicagowska*, [w:] (red.) W. Kwaśniewicz, *Encyklopedia socjologii*, Tom IV. S-Ż, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, str. 147-154; J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, str. 604-626; J. Wódz, *Badanie problemów społecznych w mieście - od tradycji chicagowskiej po współczesne inspiracje*, [w:] (red.) K. Wódz, K. Czekaj, *Szkoła chicagowska w socjologii. Tradycja myśli społecznej i wymogi współczesnej socjologii empirycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice-Warszawa 1992.

ściowo wagi z chwilą publikacji w marcu 1915 roku artykułu na temat sugestii badania zachowań ludzkich w dużym mieście, przez Roberta E. Parka⁶⁶¹. Publikacja ta jest uważana za manifest założycielski Szkoły Chicagowskiej, który wywarł istotny wpływ na rozwój dalszych badań socjologicznych różnych problemów zachodzących w przestrzeni zurbanizowanej i zindustrializowanej. Szkoła Chicagowska, inspirowana i kierowana przez Roberta E. Parka i Ernesta W. Burgessa, w swoich eksploracjach społecznych stosowała bardzo szeroką gamę metod i technik badawczych, a dzięki ich zastosowaniu przez tych badaczy, można było pozyskać dane o charakterze ilościowym i jakościowym, a tym samym udało się otrzymać obraz miasta i funkcjonujących w jego obrębie społeczności lokalnych w różnych stadiach organizacji i dezorganizacji społecznej i to na dodatek z wielopłaszczyznowym rozeznaniem zarówno ich przyczyn, jak i skutków. Otrzymane w wyniku tych eksploracji monografie problemów życia w mieście dotyczyły m.in. takich zagadnień, jak: bezdomność, problemy życia codziennego społeczności lokalnych, dezorganizacja rodziny, powstawanie i trwanie instytucji społecznych, przestępczość dorosłych i młodzieży, samobójstwa i chorób psychicznych, konflikty etniczne i rasowe, strajki, działania zbiorowe i zamieszki, przemoc, organizacja usług i rozrywek nocnego życia wielkiego miasta i wielu jeszcze innych problemów będących efektem funkcjonowania aglomeracji miejskiej⁶⁶².

Współcześni kontynuatorzy teorii badań terenowych w socjologii rozbudowali klasyczne podejścia analityczne, wprowadzając i stosując je w nowych kontekstach i dostosowując do złożonych wyzwań współczesnych społeczeństw. Ich badania obejmują szeroki zakres tematów, od kwestii rasy i nierówności społecznych po emocje i pracę, pokazując, że metody badań terenowych pozostają niezastąpione w badaniach złożonych procesów społecznych. Współczesne badania terenowe podkreślają potrzebę zrozumienia życia codziennego z perspektywy badanych jednostek i społeczności, co jest fundamentem socjologii jakościowej. Przykładowo Elijah Anderson jest jednym ze współczesnych socjologów miejskich, który prowadził badania terenowe na temat życia w amerykańskich miastach, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii rasy, klasy społecznej i nierówności. Jedne z nich realizowane w ubogich dzielnicach Filadelfii pokazały jak młodzież afroamerykańska kształtuje swoje relacje społeczne w kontekście przemocy, bezrobocia i braku perspektyw. Pokazują one, w jaki sposób młodzi ludzie przyjmują tzw. „kod ulicy”, czyli nieformalne normy zachowania, które

⁶⁶¹ R. E. Park, *The City. Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment*, American Journal of Sociology 1915, Vol. 20, Nr. 5, str. 577-612.

K. Czekaj, *Socjologia szkoły chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice 2007, str. 17-18.

stają się mechanizmem przetrwania w niebezpiecznym środowisku.⁶⁶³ W innych badaniach ten sam autor badał różnorodne przestrzenie miejskie, takie jak parki i centra handlowe, w których dochodzi do pokojowych interakcji między przedstawicielami różnych grup rasowych i klas społecznych. Jego badania wykazały, że nawet w społeczeństwach silnie podzielonych rasowo istnieją miejsca, gdzie normy obywatelskiego zachowania się umożliwiają pokojową koegzystencję⁶⁶⁴. Z kolei Alice Goffman jest kontynuatorką podejścia etnograficznego w socjologii, prowadząc badania terenowe w jednej z biednych dzielnic Filadelfii, dokumentując życie młodych czarnoskórych mężczyzn w obliczu stałego nadzoru policyjnego i systemu karnego. Jej badania, które trwały około sześciu lat, ujawniają, w jaki sposób polityka karna, inwigilacja policyjna i wszechobecność systemu sądownictwa wpływają na życie osób w biednych dzielnicach, tworząc warunki, w których młodzi mężczyźni są zmuszani do życia w ukryciu przed wymiarem sprawiedliwości. W badaniach stosowana była metoda obserwacji uczestniczącej, gdzie badaczka zamieszkiwała wśród badanych osób i dokumentując ich codzienne życie⁶⁶⁵.

Jak widać zatem, od ponad stu lat metoda badań terenowych stosowana jest w nauce, instytucjonalizując się na początku XX wieku, a także ewoluując i dostosowując się do współczesności. Ale na potrzeby niniejszej dysertacji zostanie omówionych tylko kilka klasycznych przykładów badań tą metodą, szczególnie takich, z którymi autor zetknął się, zapoznając się z literaturą przedmiotu, a jednocześnie czerpał z nich inspirację do badań własnych. Wśród nich są dokonania Bronisława Malinowskiego w ramach analizy zachowań społecznych na Wyspach Trobrianda, Margaret Mead w ramach analizy zachowań społecznych na wyspie Samoa, Ruth Benedict w ramach analizy wzorów kultury i zachowań społecznych w plemionach Pueblo, Dobu i Kwakiutłów, Vivien M. Palmer opisującą zjawiska społeczne w ich naturalnych kontekstach, W. Lloyda Warnera dokonującego analizy funkcjonalnej Yankee City, a także Roberta S. Lynda i Helen M. Lynd badających świat społeczny małego miasta Middletown. Są to:

1. Po pierwsze, dokonania Bronisława Malinowskiego, który odegrał ważną rolę w kształtowaniu metodologii badań terenowych w socjologii, a jego podejście analityczne, rozwinięte na podstawie badań nad społecznościami tubylczymi Wysp Trobrianda w Melanezji, miało ogromny wpływ na rozwój badawczych metod jakościowych. Jest on powszechnie

⁶⁶³ Patrz: E. Anderson, *Code of the Street. Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*, W.W. Norton & Company, New York 2000.

⁶⁶⁴ E. Anderson, *The Cosmopolitan Canopy. Race and Civility in Everyday Life*, W.W. Norton & Company, New York 2011.

⁶⁶⁵ A. Goffman, *On the Run: Fugitive Life in an American City*, University of Chicago Press, Chicago 2014.

uznawany za pioniera nie tylko ujęć teoretycznych w socjologii światowej (teoria wymiany), ale także propagatora użycia metod jakościowych w badaniach naukowych, które wykorzystał w swoich analizach, a które z czasem zostały zinstytucjonalizowane w nauce i przyjęte w socjologii. Wśród nich należy wskazać, że: a) jednym z jego najważniejszych wkładów do badań terenowych była idea obserwacji uczestniczącej, która w przeciwieństwie do wcześniejszych badaczy, opierających swoje prace głównie na relacjach z „drugiej ręki”, autor ten wskazał, że badacz winien spędzić długi czas wśród badanej społeczności, aby lepiej zrozumieć jej kulturę, wnikając niejako w perspektywę członków tej społeczności. Zamiast bazować wyłącznie na wywiadach z przedstawicielami danej społeczności lub na analizie dokumentów, badacz winien aktywnie uczestniczyć w codziennym życiu badanej grupy, obserwować ją i angażować się w jej interakcje, co pozwala mu zyskać wgląd w wewnętrzne mechanizmy społeczne i kulturowe. Takie podejście pozwala badaczowi nie tylko na zrozumienie „zewnętrznych” aspektów danej społeczności, ale także na odkrycie głębszych motywacji i znaczeń określonych działań członków badanej grupy. Przykładem zastosowania tej metody była analiza systemu Kula na Wyspach Trobrianda, opisana w książce *Argonauts of the Western Pacific*, będąca złożoną siecią wymiany darów, która regulowała relacje interpersonalne osób mieszkających na różnych wyspach, a poprzez bezpośrednią obserwację i uczestnictwo w rytuałach wymiany, możliwe stało się opisanie jej jako podstawy struktury społecznej, władzy oraz prestiżu w tych społecznościach. Co istotne, zostało dostrzeżone, że zrozumienie systemu Kula wymagało uwzględnienia perspektywy i motywacji samych uczestników wymiany, co stało się jednym z fundamentów nowoczesnych badań terenowych, b) innym z wkładów do nauki stało się podejście naukowe, nazwane „punktem widzenia tubylcy” (*the Native's Point of View*), gdyż autor twierdził, że celem badań terenowych jest zrozumienie świata tak, jak widzą go członkowie badanej społeczności, a badacz powinien starać się zrozumieć, jak badani interpretują swoje otoczenie, wartości i działania, oraz jak wytwarzają swoje kulturowe i społeczne znaczenia. Ponadto uważał, że badanie odległych społeczeństw wymaga od socjologa nie tylko obiektywizmu, ale także umiejętności empatycznego „wczucia się” w perspektywę badanych osób. Takie podejście do badań znalazło szerokie zastosowanie w socjologii, szczególnie w teorii interakcjonizmu symbolicznego i etnometodologii, gdzie badacze starają się zrozumieć znaczenia, jakie jednostki nadają swoim działaniom i interakcjom, c) także istotne z punktu widzenia badawczego stało się holistyczne podejście do kultury, co miało duży wpływ na rozwój badań terenowych w socjologii, tym bardziej, że według Bronisława Malinowskiego, każda kultura jest spójnym systemem, w

którym wszystkie elementy, takie jak religia, ekonomia, polityka i rodzina są wzajemnie ze sobą powiązane i aby zrozumieć dowolną część kultury, badacz musi zbadać cały system, a nie wyizolowane fragmenty. Ponadto uważał, że kultura winna być badana w jej całościowym kontekście, co wymaga długoterminowego pobytu w społeczności i systematycznej obserwacji jej codziennego życia⁶⁶⁶.

2. Po drugie, badania terenowe Margaret Mead w ramach analizy zachowań społecznych, które zostały przeprowadzone w latach 1925-1926 na wyspie Ta'u w archipelagu Samoa, opisane w pracy *Coming of Age in Samoa*, których celem było zrozumienie, jak kultura wpływa na proces dorastania młodzieży, szczególnie dziewcząt, w porównaniu do podobnego procesu dojrzewania w społeczeństwach zachodnich, przy czym badania miały odpowiedzieć na pytanie, czy problemy młodzieży i kryzysy okresu dojrzewania są uniwersalne, czy też zależne od warunków kulturowych. W swych badaniach Margaret Mead stosowała kilka metod badawczych, w tym obserwację uczestniczącą i wywiady pogłębione, których celem było nie tylko rejestrowanie zachowań społecznych, ale także uzyskanie perspektywy wewnętrznej, co oznaczało zrozumienie tego, jak sami Samoańczycy interpretują swoje życie i kulturę. Mieszkając w wiosce i spędzając wiele czasu z młodymi dziewczętami, które zostały jej respondentami, była zainteresowana szczególnie takimi obszarami, jak: a) relacje międzypokoleniowe, obserwując, jak i czego dzieci uczą się od osób dorosłych oraz jak wygląda proces wprowadzania młodych ludzi w dorosłe życie, b) rytuały i tradycje, analizując znaczenie różnorodnych lokalnych ceremonii, w tym takich jak inicjacje do dorosłości, wesela, czy pogrzeby, na kształtowanie się tożsamości młodzieży, c) seksualność i związki partnerskie, prowadząc wywiady z młodymi dziewczętami, na temat ich doświadczeń miłości romantycznej i spraw seksualnych, co pozwoliło jej na wyciągnięcie wniosków dotyczących norm obyczajowych. Ponadto Margaret Mead prowadziła badania terenowe, co związane było z kilkoma przesłankami, w tym: a) faktu, że były zastosowane klasyczne metody badawcze w antropologii, takie jak obserwacja uczestnicząca i wywiady pogłębione, ponadto to, że badaczka zamieszkała w społeczności lokalnej, co umożliwiło jej obserwację codziennego życia mieszkańców, jak i interakcje zachodzące między mieszkańcami, a dzięki jej obecności w wiosce, zyskała zaufanie mieszkańców, a w szczególności młodych kobiet, które były głównym obiektem jej badań, b) z faktu zbierania danych empirycznych w postaci wywiadów i rozmów z młodymi

⁶⁶⁶ Patrz: B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific*, Routledge & Kegan Paul LTD, London 1922; B. Malinowski, *Argonauci Zachodniego Pacyfiku*, PWN, Warszawa 1981.

dziewczętami w wieku dojrzewania, analizując ich relacje rodzinne, społeczne, czy kulturowe, dzięki czemu zdobyła wiele informacji na temat norm obyczajowych w tej społeczności, c) z faktu obserwacji rytuałów i praktyk społecznych, w których analizowane było znaczenie rytuałów, takich jak fa'alavelave (rodzinne uroczystości) i inicjacje, które badaczka obserwowała osobiście, d) z faktu tego, że jej badania terenowe na wyspach Samoa były pionierskie i stanowiły jeden z pierwszych przykładów analizy kultury opartej na danych zgromadzonych osobiście w terenie, a nie na raportach z drugiej ręki, a takie podejście przyczyniło się do popularyzacji badań terenowych jako podstawowej metody antropologii kulturowej. Można dodać, że Margaret Mead, prowadząc swoje badania terenowe, zastosowała różnorodne metody badawcze, które były zarówno nowatorskie, jak i dostosowane do specyfiki badanej społeczności, a jej podejście metodologiczne stało się wzorcem dla antropologii kulturowej i zapoczątkowało nowe podejście do badań terenowych. Wśród tych metod zastosowano szczególnie: a) obserwację uczestniczącą i była to podstawowa metoda badawcza, tym bardziej, że mieszkała w wiosce samońskiej i uczestniczyła w codziennym życiu jej mieszkańców, co pozwoliło jej na zebranie wielu danych „z pierwszej ręki” i nawiązanie bliskich relacji z badanymi, co umożliwiło lepsze zrozumienie ich kultury, b) wywiady pogłębione, którymi były rozmowy z młodymi kobietami i dziewczętami na temat ich doświadczeń życiowych, relacji międzyludzkich i norm kulturowych dotyczących seksualności, dojrzewania i małżeństwa, c) dokumentacja rytuałów i ceremonii, które odgrywały ważną rolę w życiu społeczności samońskiej, analizując ich znaczenie kulturowe i wpływ na procesy socjalizacji młodzieży, d) porównawcza analiza kulturowa, która polegała na zestawianiu swoich obserwacji z Samoa z danymi dotyczącymi społeczeństw zachodnich, a porównanie to miało na celu zrozumienie, w jaki sposób kultura kształtuje zachowania i procesy dojrzewania, e) studium przypadku, koncentrując się na szczegółowej analizie życia poszczególnych jednostek w kontekście ich społeczności, dzięki czemu mogła zgłębić mechanizmy społeczne i kulturowe wpływające na zachowania jednostek. Metody te pozwoliły jej na zgromadzenie bogatego materiału empirycznego i sformułowanie wniosków, które miały ogromny wpływ na rozwój socjologii i antropologii kulturowej⁶⁶⁷.

3. Po trzecie, dokonania Ruth Benedict w ramach analizy wzorów kultury i zachowań społecznych w plemionach Pueblo, Dobu i Kwakiutłów. Wprawdzie są to badania realizowa-

⁶⁶⁷ M. Mead, *Coming of Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*. William Morrow & Company, New York 1928.

ne „z drugiej ręki”, ale badaczka ta na tyle dobrze odczytała intencje osób prowadzących badania w wymienionych społecznościach, że można je potraktować jako przedłużenie ich dorobku, a jednocześnie jako ponowne ich odczytanie i wykorzystanie. Ruth Benedict nie prowadziła badań terenowych z kilku powodów, w tym: a) ze względu na teoretyczną specjalizację naukową, gdyż od początku swojej kariery była bardziej zainteresowana analizą literatury etnograficznej i formułowaniem teorii antropologicznych niż badaniami terenowymi, a jej zainteresowania koncentrowały się na szerokich wzorcach kulturowych i ich wpływie na psychologię jednostek, b) ze względu na zależność od dorobku szkoły Franza Boasa, gdyż jako jego uczennica w dużej mierze opierała się na metodologii i materiałach dostarczanych przez badaczy terenowych związanych z tą szkołą, ale dzięki temu mogła koncentrować się na teoretycznym rozwoju antropologii, c) ze względu na czasowe i logistyczne ograniczenia, gdyż w latach 20. i 30. XX wieku prowadzenie badań terenowych wymagało znacznych nakładów czasu i środków finansowych, co w dobie kryzysu ekonomicznego w USA było znacznym wyzwaniem⁶⁶⁸. Jej badania opierały się na założeniu, że każda kultura rozwija swoje unikalne wzorce, które kształtują zachowanie jednostek i definiują, co w danym społeczeństwie jest akceptowalne. Najważniejszym założeniem badawczym była analiza koncepcji wzorów kultury, czyli unikalnych systemów wartości, norm i praktyk, które charakteryzują każdą kulturę, przy czym badaczka uznała, że jednostki są w dużej mierze kształtowane przez dominujące wzorce kulturowe swojej społeczności, które wpływają na ich zachowanie, emocje i relacje społeczne. Ruth Benedict wykorzystwała w swej analizie dokonania: a) Elsie C. Parsons, która badała społeczności Pueblo, dokonując analizy ich rytuałów, harmonii społecznej i ról płciowych, co pozwoliło lepiej zrozumieć ich kolektywistyczny charakter⁶⁶⁹, b) Reo F. Fortune, który opisał kulturę Dobu jako przykład wzorca kulturowego opartego na paranoi, zazdrości i rywalizacji, przy czym autor przedstawił Dobu jako społeczeństwo, w którym normy kulturowe promowały podejrzliwość i antagonistyczne relacje⁶⁷⁰, c) Franz Boas, który badał społeczność Kwakiutłów, koncentrując się na wielu rytuałach, w tym takich jak potłacz,

⁶⁶⁸ M. Mead, *Ruth Benedict. A Humanist in Anthropology*, Columbia University Press, New York 1949, str. 25-30. Nowe wydanie: M. Mead, *Ruth Benedict. A Humanist in Anthropology*, Columbia University Press, New York 2005.

⁶⁶⁹ E. C. Parsons, *Pueblo Indian Religion*, University of Chicago Press, Chicago 1939, Volume 1 & 2.

⁶⁷⁰ R. F. Fortune, *Sorcerers of Dobu. The Social Anthropology of the Dobu Islanders of the Western Pacific*, George Routledge & Sons. Ltd., London 1932.

które ukazały związek między ekonomią, prestiżem i strukturą społeczną⁶⁷¹. Najważniejszymi wnioskami z analiz różnych kultur było to, że: a) istnieje unikalność wzorców kulturowych, gdyż każda kultura tworzy unikalne wzorce, które definiują, co jest akceptowalne i pożądane, a także, że nie istnieje uniwersalny system wartości, gdyż każda kultura powinna być oceniana w jej własnym kontekście, b) istnieje wpływ kultury na jednostkę, gdyż każda kultura w znacznym stopniu determinuje sposób myślenia, odczuwania i działania jednostek, c) istnieje perspektywa kulturowo-relatywistyczna jej badania, gdyż żadna kultura nie jest lepsza ani gorsza, a jednocześnie wszystkie z nich mają swoją wewnętrzną logikę i wartości. Należy jednak wskazać, że chociaż Ruth Benedict nie prowadziła samodzielnych badań terenowych, to jej podejście badawcze opierało się na analizie literatury przedmiotu, syntezie danych etnograficznych i na podejściu teoretycznym, a dzięki tym metodom zbudowała koncepcję unikalnych wzorców kulturowych. Można więc wskazać, że autorka wykorzystała kilka metod badawczych, w tym: a) analizę literatury i danych etnograficznych, w których zawarte były szczegółowe opisy etnograficzne zebrane przez innych badaczy terenowych (współcześnie można nazwać to metodą *Scoping Review*), b) synteza porównawcza, która polega na zestawianiu danych dotyczących różnych kultur w celu zidentyfikowania wzorców kulturowych, a których celem jest uchwycenie podobieństw i różnic między społecznościami, aby zrozumieć, w jaki sposób różne kultury kształtują zachowanie jednostek, c) kulturowo-relatywistyczna interpretacja danych, w której podkreślana jest kwestia, że każda kultura rozwija swoje własne wzorce normatywne i wartości, które winny być analizowane w ich własnym kontekście, przy czym Ruth Benedict odrzuciła uniwersalne standardy moralne, argumentując, że zachowania uznawane za normalne w jednej kulturze mogą być postrzegane inaczej w innej, d) teoretyczne ujęcie wzorców kultury, które koncentrowały się na identyfikacji wzorców kulturowych, które opisywały spójne systemy wartości i norm w różnych społeczeństwach, e) współpraca z wieloma badaczami zajmującymi się zagadnieniami kultury, przy czym dotyczyło to osób realizujących swe badania antropologiczne i etnograficzne w terenie⁶⁷².

4. Po czwarte, dokonania Vivien M. Palmer, która w swojej książce *Field Studies in Sociology. A Student's Manual*, skierowanej do studentów socjologii, definiuje badania tereno-

⁶⁷¹ F. Boas, *Ethnology of the Kwakiutl*, [w:] by G. Munt, *Thirty-Fifth Annual Report of the Bureau of American Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution 1913-1914. Part 2. Government Printing Office, Washington 1921*, str. 795-1475.

⁶⁷² R. Benedict, *Patterns of Culture*, A Mariner Book. Houghton Mifflin Company, Boston-New York 1934. Reprint z 2005 r.; R. Benedict, *Wzory kultury*, PWN, Warszawa 1966.

we jako metodę uzyskiwania dogłębnego zrozumienia zjawisk społecznych w ich naturalnych kontekstach. Podkreśla, że podstawą badań terenowych jest obserwacja zachowań, interakcji oraz relacji między członkami badanej społeczności. Zwraca uwagę, że badania terenowe umożliwiają poznanie nie tylko tego, co ludzie robią, ale również, dlaczego to robią. Stwierdza, że metodologia badań winna wykorzystywać różne metody i techniki zbierania danych, w tym: a) obserwację uczestniczącą, gdy badacz staje się częścią badanej grupy, aby zrozumieć jej perspektywę „od środka”, b) różne rodzaje wywiadów, będące „elastycznymi” rozmowami z respondentami, umożliwiającymi poznanie ich doświadczeń i opinii, c) analizę dokumentów osobistych, w tym badania listów, dzienników, czy pamiętników, które mogą dostarczyć cennych informacji na temat jednostkowych przeżyć. Ważną rolę odgrywa także analiza i interpretacja danych, gdyż autorka proponuje systematyczne podejście do analizy zgromadzonych materiałów, ponadto sugeruje analizę danych według tematów i wzorców, co ułatwia identyfikację głównych wniosków. Ponadto ważnym elementem analizy danego zagadnienia jest pisanie raportu badawczego, który autorka szczegółowo omawia, podkreślając, że raport powinien być klarowny, uporządkowany i dostosowany zarówno do odbiorców akademickich, jak i dla szerszego grona odbiorców, także nie będących uczonymi⁶⁷³.

5. Po piąte dokonania W. Lloyd Warnera w ramach analizy funkcjonalnej Yankee City. Należy wskazać, że W. Lloyd Warner mimo tego, że realizował badania w latach 30-tych XX wieku, to jednak w okresie 1926-1929 roku miał okazję zdobywać doświadczenie w badaniach terenowych w społecznościach plemiennych Australii⁶⁷⁴. I te umiejętności przeniósł na grunt badań współczesnego jemu miasta, co pozwoliło jemu na holistyczne podejście do badanej społeczności. Przeprowadził on pionierskie badania nad strukturą społeczną i klasową w Stanach Zjednoczonych, a jego najbardziej znanym projektem była seria monografii znana pod wspólnym tytułem „Yankee City”, będąca dogłębnym studium społeczności miasteczka Newburyport w stanie Massachusetts, które prowadził wraz z Paulem S. Luntem. Badania te miały na celu zrozumienie funkcjonowania ówczesnej społeczności poprzez zastosowanie metod z zakresu antropologii społecznej i kulturowej, koncentrując się na interakcjach między jednostkami a instytucjami społecznymi. Analiza ta obejmowała: a) badanie relacji rodzinnych, systemu edukacji, organizacji religijnych

⁶⁷³ Patrz: V. M. Palmer, *Field Studies in Sociology. A Student's Manual*, The University of Chicago Press, Chicago 1928.

⁶⁷⁴ Więcej na ten temat: W. L. Warner, *A Black Civilization. A Social Study of an Australian Tribe*, Harper & Row Publishers, New York-Evanston-London 1964.

oraz lokalnej gospodarki, b) analizę stratyfikacji społecznej, opartej na prestiżu społecznym, dochodzie i stylu życia, przy czym wskazano, że mimo braku formalnych barier między klasami społecznymi, istniały wyraźne różnice w zachowaniach i aspiracjach poszczególnych kategorii społecznych, c) analizę systemu symbolicznego w społeczeństwie, w tym rytuały, ceremonie i inne formy ekspresji kulturowej, które odzwierciedlały i wzmacniały strukturę społeczną (porównał je z kulturą plemienia Murngin, które badał w Australii, co pozwoliło na sformułowanie wniosków dotyczących uniwersalnych aspektów ludzkiej kultury). Należy zaznaczyć, że badania w Yankee City stanowiły przełomowy przykład zastosowania różnorodnych metod badawczych, zarówno jakościowych, jak i ilościowych (triangulacja metod), w celu analizy społeczności miejskiej, wykorzystującej wiele metod badawczych, które pozwoliły na dokładne poznanie struktury społecznej i funkcjonowania społeczności, a w tym: a) obserwacja uczestnicząca, stosowana jako jedna z podstawowych metod badawczych, polegająca na tym, że badacze żyli wśród mieszkańców Yankee City, uczestnicząc w ich codziennych aktywnościach, wydarzeniach religijnych, społecznych i publicznych, dzięki czemu mieli wgląd w codzienne życie mieszkańców oraz relacje między członkami poszczególnych klas społecznych, b) wywiady pogłębione, będące także jednymi z ważniejszych narzędzi w badaniach, które polegały na prowadzeniu setek rozmów z mieszkańcami reprezentującymi różne klasy społeczne, a wywiady były prowadzone w sposób otwarty i pozwoliły badaczom zrozumieć wartości, przekonania, aspiracje i codzienne problemy mieszkańców, c) analiza dokumentów, którymi były dokumenty lokalne takie jak: archiwa kościelne, rejestry publiczne, lokalna prasa, statystyki demograficzne, co pozwalało na zebranie danych o historii społeczności, strukturze demograficznej, a także o działalności instytucji lokalnych, d) analizy statystyczne (*Desk Reserach*), które były wykorzystane jako metody mieszane, ilościowe i jakościowe, obejmująca takie dane jak: dochody ludności, poziom wykształcenia i struktura zatrudnienia, co pozwoliło na dokładne określenie pozycji klas społecznych oraz na identyfikacji czynników wpływających na mobilność społeczną, e) studium przypadku, które były wykorzystane do szczegółowego badania indywidualnych rodzin i jednostek, co pozwoliło na pokazanie wpływu statusu społecznego na życie codzienne mieszkańców oraz na zrozumienie, jak różne klasy społeczne postrzegają siebie i innych, f) badania porównawcze, w których wykorzystano doświadczenie w badaniach nad społecznościami trady-

cyjnymi (plemionami australijskimi) z kulturą Yankee City, co przyczyniło się do dogłębszej analizy struktury społecznej ówczesnego społeczeństwa amerykańskiego⁶⁷⁵.

6. Po szóste dokonania Roberta S. Lynda i Helen M. Lynd, którzy prowadzili badania socjologiczne nad życiem społecznym małego amerykańskiego miasta, którym było miasteczko Muncie w stanie Indiana, a które badacze określili mianem „Middletown”, symbolizującym typowe amerykańskie miasto średniej wielkości. Faktycznie Muncie to małe przemysłowe miasto, które zostało wybrane jako przykład typowego „środkowoamerykańskiego miasta”, reprezentującego życie codzienne przeciętnego mieszkańca Stanów Zjednoczonych. Było to miejsce, które pozwalało uchwycić relacje społeczne w czasach dynamicznych przemian. Można dodać, że były prowadzone dwa badania w tym zakresie. Pierwsze z nich zatytułowane „*Middletown: A Study in Modern American Culture*” prowadzone były w latach 1924-1925, a przedmiotem ich analiz były różne aspekty życia społecznego, w tym: a) w sferze rodziny, kwestie struktury i dynamiki życia rodzinnego, b) w sferze religii, kwestie roli praktyk religijnych w społeczności, c) w sferze edukacji, kwestie systemu edukacyjnego i jego wpływu na mieszkańców, d) w sferze ekonomii, kwestie struktury zawodowej i podział pracy, e) w sferze czasu wolnego, kwestie form spędzania wolnego czasu, f) w sferze polityki, kwestie udziału obywateli w procesach politycznych. Drugie badania zatytułowane „*Middletown in Transition: A Study in Cultural Conflicts*” prowadzone były w połowie lat 30. XX wieku, podczas Wielkiego Kryzysu, a podstawą badań było to, aby zbadać, jak kryzys ekonomiczny wpłynął na społeczność. Badania koncentrowały się na: a) zmianach ekonomicznych, czyli wpływ kryzysu na zatrudnienie i warunki życia, b) przemianach społecznych, czyli adaptacji mieszkańców do nowych realiów, c) konfliktach kulturowych, czyli kwestii napięć między tradycyjnymi wartościami a nowymi trendami. Badania te pokazały, że mimo głębokiego kryzysu gospodarczego, podstawowe struktury społeczne i wartości w Muncie pozostały stosunkowo niezmienione. Należy wskazać, że były to typowe badania terenowe, tym bardziej, że małżeństwo Lyndów przez ponad rok mieszkali w Muncie i aktywnie uczestniczyli w życiu społeczności. Ich obserwacja uczestnicząca mieszkańców miasta pozwoliła na dogłębne poznanie codziennego życia ludności, ich zwyczajów, rytuałów oraz relacji społecznych, przy czym były analizowane i opisywane szczegóły życia codziennego, takie jak role społeczne w

⁶⁷⁵ Patrz: W. L. Warner, Paul S. Lunt, *The Social Life of a Modern Community*, Yale University Press, New Haven 1941; W. L. Warner, Paul S. Lunt, *The Status System of a Modern Community*, Yale University Press, New Haven 1942; W. L. Warner, *The Social Systems of American Ethnic Groups*, Yale University Press, New Haven 1947; W. L. Warner, *The Living, and the Dead. A Study of the Symbolic Life of Americans*, Yale University Press, New Haven 1959.

rodzinie, formy spędzania czasu wolnego, czy organizacja pracy, co jest możliwe właśnie jedynie dzięki obserwacji bezpośredniej. W badaniach w Middletown zostało wykorzystanych kilka metod badawczych, które pozwoliły im stworzyć kompleksowy obraz życia społecznego małego amerykańskiego miasta, a wśród nich: a) obserwacja uczestnicząca, która była jedną z najważniejszych metod badawczych wykorzystanych w badaniach Middletown, tym bardziej, że Lyndowie przez ponad rok żyli w społeczności Muncie, aktywnie uczestnicząc w życiu miasta, aby uzyskać informację o lokalnych zwyczajach, relacjach społecznych, jak i wartościach społecznych, b) wywiady jakościowe, które prowadzone były z mieszkańcami Middletown, co było podstawowym źródłem wiedzy o ich wartościach, przekonaniach i doświadczeniach, c) analiza dokumentów lokalnych, którymi były lokalne gazety, raporty urzędowe, statystyki demograficzne, rejestry parafialne oraz dokumenty szkolne, które pozwalały uzyskać szerszy kontekst historyczny i społeczny życia mieszkańców, d) badania ilościowe, w tym dane statystyczne (*Desk Research*) wykorzystywane do analizy struktury społecznej, gospodarki i edukacji w Middletown, przy czym zostały połączone dane ilościowe z wynikami obserwacji i wywiadów, co nadało ich pracy naukowej rzetelności, e) analiza porównawcza, w której porównano wyniki swoich pierwszych badań z sytuacją w latach 30. XX wieku, podczas Wielkiego Kryzysu, co pozwoliło na identyfikację zmian społecznych i kulturowych, które zaszły w społeczności, f) triangulacja metod, która polegała na łączeniu różnych metod badawczych, w tym obserwację, wywiady, analizę dokumentów i dane statystyczne, aby uzyskać pełniejszy obraz społeczności Middletown, a takie podejście pozwoliło na weryfikację wyników i uniknięcie jednostronnych interpretacji, g) obserwacja funkcjonowania instytucji społecznych, w tym analiza funkcjonowania rodziny, kościoła, szkoły, firm i przedsiębiorstw, a obserwując ich funkcjonowanie, można było dostrzec, jak wpływają one na codzienne życie mieszkańców Middletown. Jak widać, małżeństwo Lyndów w swych badaniach zastosowali wieloelementową metodologię, która łączyła kilka metod badawczych, w tym obserwację uczestniczącą, wywiady jakościowe, analizę dokumentów, dane statystyczne i analizę porównawczą, dzięki czemu możliwe było uzyskanie szczegółowego i wielowymiarowego obrazu życia społecznego w małym amerykańskim mieście⁶⁷⁶.

Aby podsumować ten fragment analizy zagadnień metodologii badań, należy wskazać, że badania terenowe, jak pokazują prace wymienionych autorów (Bronisława Malinowskiego,

⁶⁷⁶ R. S. Lynd, H. M. Lynd, *Middletown. A Study in Modern American Culture*, Harcourt, Brace and Company, New York 1929; R. S. Lynd, H. M. Lynd, *Middletown in Transition: A Study in Cultural Conflicts*, Harcourt, Brace & Company, New York 1937.

Margaret Mead, Ruth Benedict, Vivien M. Palmer, W. Lloyda Warnera oraz Roberta S. i Helen M. Lynd), stanowią ważne narzędzie umożliwiające zrozumienie społecznych i kulturowych mechanizmów rządzących każdym społeczeństwem, chociaż niniejsze opracowanie „oferuje” możliwość ponownego spojrzenia na dziedzictwo klasycznych badań terenowych, jak też na ich reinterpretację i dostosowanie do współczesnych wyzwań badawczych. Jest to tym bardziej istotne, że ukazany został interdyscyplinarny potencjał badań terenowych. Ale z perspektywy metodologicznej zaprezentowana analiza przyczynia się do wzbogacenia narzędzi badawczych, które można wykorzystać w analizie współczesnych problemów, a dokonując wglądu w klasyczne prace badaczy terenowych, uczeni mają szansę nie tylko poszerzyć swoje horyzonty badawczo-analityczne, ale także dostrzec znaczenie zrozumienia społeczności w ich własnych kontekstach. A zatem łącząc głębokie zakorzenienie w tradycji z otwartością na nowe wyzwania, metoda ta pozostaje jednym z ważniejszych narzędzi analizy społecznej w socjologii.

W ostatniej części niniejszego wywodu zaprezentowane zostaną zagadnienia analityczne dotyczące metody obserwacji niestandardyzowanej.

Aby jednak rozpocząć tę analizę należy wskazać, że celem dysertacji jest nie tylko analiza opisowa określonego zagadnienia naukowego, ale także analiza empiryczna wyodrębnionego fragmentu rzeczywistości społecznej. Według Eugeniusza Moczuka, prowadzenie badań naukowych można podzielić na kilka grup, w tym: a) ze względu na cele badań, wykorzystuje się badania opisowe i wyjaśniające. W dysertacji obie te metody są wykorzystane, a użyta perspektywa naukowo-analityczna badań, pozwala na osiągnięcie celu dysertacji za pomocą wybranych metod badań socjologicznych, b) ze względu na założenia ontologiczne, wykorzystuje się badania ilościowe, które przyjmują postać liczb, surowych danych, a także badania jakościowe, gdy akcent położony jest na znaczenia i procesy, których nie poddaje się pomiarom. W przypadku dysertacji wykorzystano zarówno metody badań ilościowych, jak i jakościowych, w tym wywiady skategoryzowane z ekspertami, a także obserwację niestandardyzowaną, c) ze względu na problemy badawcze, zakłada się istnienie badań teoretycznych o charakterze metodologicznym, badania teoretyczne, badania teoretyczno-praktyczne, czy badania praktyczne. W dysertacji skupiono się na badaniach teoretyczno-praktycznych, d) ze względu na czas i przestrzeń, wskazuje się na istnienie badań historycznych, badań porównawczych i badań aplikacyjnych. Dysertacja prowadzona jest w obszarze badań aplikacyj-

nych, mających zarówno wymiar teoretyczny, jak i praktyczny⁶⁷⁷. Należy też dodać, że metody badań naukowych, to sposoby i umiejętności stosowania odpowiednich czynności składających się na pewne wariacyjne elementy schematów badawczych. Są to sposoby zbierania materiału badawczego, czyli czynności praktyczne, regulowane wypracowanymi dyrektywami, pozwalające na uzyskiwanie optymalnie sprawdzalnych informacji, opinii i faktów⁶⁷⁸.

Można jednak wskazać, że wybór metody badawczej warunkowany jest celem badań, jak i zakresem danych, które chce się pozyskać, co oznacza, że badania ilościowe mają za zadanie „uchwycić” skalę danego zjawiska, a badania jakościowe mają za zadanie dogłębnie poznać dane zjawisko, opisać jego przyczyny, dotrzeć do zjawisk, które nie są możliwe do „uchwycenia” w przypadku badań ilościowych. Czyli, że na wybór metody badawczej ma wpływ charakterystyka analizowanego zjawiska społecznego, skala badania czy możliwości jego realizacji w czasie, zasobów osobowych i materialnych organizatorów badań⁶⁷⁹. Jak wskazują Jakub R. Stempień i Patrycja Woszczyk, walorem metod ilościowych jest ich obiektywność i możliwość uogólniania wyników z próby na zbiorowość generalną. Natomiast walorem metod jakościowych jest możliwość uzyskania wglądu w rozumienie sytuacji i motywów działania danych osób⁶⁸⁰. Porównując badania jakościowe i ilościowe można dostrzec zasadnicze różnice między nimi⁶⁸¹, co prezentuje tabela 1.

Tabela 2. Porównanie badań jakościowych i ilościowych

Kryterium porównania	Typ badania	
	Jakościowe	Ilościowe
Podstawowe pytanie badawcze	Dlaczego, jak?	Ile, jak często?
Cel badań	Zrozumienie i ustalenie motywów zachowania jednostki	Opisanie zachowania jednostki, ustalenie
Możliwość zastosowania	Generowanie hipotez badawczych, odkrywanie przyczyn istniejącego stanu rzeczy, tworzenie klasyfikacji, typologii	Testowanie hipotez badawczych, kwantyfikacja istniejącego stanu rzeczy, sprawdzanie zależności statystycznych
Próba badawcza	Niewielka liczebność próby i brak	Duża liczebność próby i stosowanie

⁶⁷⁷ E. Moczuk, *Młodzież Miasta Rzeszowa wobec problematyki przemocy w szkole, używania środków psychoaktywnych i uzależnień behawioralnych*, Urząd Miasta Rzeszowa, Pasięka-Fundacja Rozwoju i Wsparcia, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów 2020, str. 17.

⁶⁷⁸ K. Leśniak-Moczuk, E. Moczuk, *Podstawy socjologii i psychologii społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji i Zarządzania w Przemysłu, Rzeszów-Przemyśl 2002, str. 189.

⁶⁷⁹ J. Mańka, *Diagnozowanie problemów społecznych. Przemoc w rodzinie*, Publikacja Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie, Kraków 2015, str. 18.

⁶⁸⁰ J. R. Stempień, P. Woszczyk, *Skrypt do przedmiotu Metody badań społecznych wśród seniorów nakierowane na rozpoznawanie ich potrzeb zdrowotnych*, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Łódź, 2018, str. 2.

⁶⁸¹ P. Tarka, *Specyfika i komplementarność badań ilościowych i jakościowych*, Wiadomości Statystyczne 2017, nr 3 (670), str. 21-22.

	jej reprezentatywności (brak możliwości uogólniania wniosków na populację), celowy dobór próby	metody reprezentacyjnej (możliwość uogólniania wyników na populację generalną), losowy i nielosowy dobór próby
Pomiar danych	Pomiar nieustrukturalizowany, swobodny sposób pozyskiwania informacji, pytania sondujące, otwarte, dynamiczne, elastyczne	Pomiar kontrolowany i standaryzowany, pytania zamknięte, o ustalonej formie
Rola uczestnika badań	Czynna, kreatywna rola uczestnika badania, duże zaangażowanie emocjonalne uczestnika badania	Bierna, odtwórcza rola badanej osoby, małe zaangażowanie emocjonalne badanej osoby
Rola badacza	Duży wpływ na przebieg badania - bezpośredni kontakt ze źródłem danych, bardzo ważne kompetencje, doświadczenie i specjalne predyspozycje badacza, mały zespół badawczy – skrócenie kanału informacyjnego, mniejsze ryzyko zniekształcenia informacji	Mały wpływ na przebieg badania - ograniczony kontakt ze źródłem danych, wąski zakres wymagań w odniesieniu do cech psychoosobowych badacza, duży zespół badawczy – wydłużenie kanału informacyjnego, większe ryzyko zniekształcenia informacji
Wyniki badań	Mniej danych niż w badaniach ilościowych, jednakże dane są dokładniejsze i głębsze, rezultaty przedstawiane w kategoriach jakościowych, związki między czynnikami identyfikowane bezpośrednio, trudność z porównywaniem danych, brak możliwości prognozowania	Więcej danych, ale bardziej ogólnych, stosowanie w analizie danych miar i metod statystycznych, związki między czynnikami identyfikowane pośrednio, np. korelacje, możliwość porównywania danych, możliwość dokonywania prognoz
Koszty badań	Relatywnie niskie, biorąc pod uwagę wszystkie koszty w ramach realizowanego badania	Całość badania zrealizowanego na reprezentatywnej próbie

Źródło: P. Tarka, *Specyfika i komplementarność badań ilościowych i jakościowych*, Wiadomości Statystyczne 2017, nr 3 (670), str. 21-22.

Jak widać, badania jakościowe różnią się od badań ilościowych tym, że dobór populacji do badań jest inny niż w badaniach ilościowych, a też, że istnieje o wiele łatwiejsze zrozumienie i ustalenie motywów zachowania jednostki, odkrywanie przyczyn istniejącego stanu rzeczy, które są trudne do identyfikacji w badaniach ilościowych.

Chcąc omówić jedną z metod jakościowych badań naukowych, jaką jest obserwacja niestandaryzowana, można wskazać, że poprzez stosowanie metod jakościowych następuje zrozumienie i interpretacja faktów w wyniku analizy zjawiska, wyróżniania części składowych badanego przedmiotu, wykrywania zachodzących pomiędzy nimi relacji, charakteryzo-

wania ich struktury całościowej, interpretacji ich sensu lub spełnianej funkcji”.⁶⁸² Istnieje wiele metod badań jakościowych, a wśród nich wymienia się następujące: a) zogniskowany wywiad grupowy (FGI), b) indywidualny wywiad pogłębiony (IDI) lub wywiad swobodny, c) wywiad narracyjny, d) jakościowa analiza zawartości, e) obserwacja niestandardyzowana, f) metoda biograficzna (wywiady biograficzne) i konkursy na pamiętnik, g) metoda teorii ugruntowanej, h) studium przypadku (*case study*), i) koncepcja światów społecznych.⁶⁸³

Krystyna Leśniak-Moczuk i Eugeniusz Moczuk wymieniają takie metody badawcze jak⁶⁸⁴:

1. Obserwacja, która jest metodą zbierania danych, polegającą na rejestrowaniu rozmaitych aspektów ludzkich działań oraz procesów kształtowania się przestrzennych relacji między jednostkami czy grupami. Zadaniem obserwacji jest dostarczenie aktualnie istniejącego materiału badawczego poprzez wejście badacza w środowisko społeczne, a następnie obserwacja ludzi w realnych, naturalnych sytuacjach życiowych po to, aby obserwować ich zachowania i notować realne zachowania, co pozwala odkrywać niuanse zachowań, konteksty, interakcje oraz poznać przebieg wydarzeń. Obserwacja przybiera kilka form, w tym: a) ze względu na stopień poinformowania badanej zbiorowości o badaniu: obserwacja jawna i obserwacja ukryta, b) ze względu na rolę jaką przyjmuje na sobie badacz: obserwacja uczestnicząca (rola członka grupy), obserwacja „quasi uczestnicząca” (badacz jest związany z daną zbiorowością, ale nie jest jej członkiem, obserwacja zewnętrzna (zbiorowość jest obserwowana z zewnątrz), c) ze względu na sposób pozyskiwania informacji: obserwacja nieustrukturalizowana, gdy nie ma ściśle ustalonego zestawu pytań, na które badacz chce uzyskać odpowiedź, nie ma też wyraźnie określonych kategorii badawczych, wedle których mają być postrzegane, rejestrowane i klasyfikowane konkretne zaobserwowane sytuacje, obserwacja ustrukturalizowana, gdy posiada ściśle zdefiniowany zestaw pytań, na które chce się uzyskać odpowiedzi oraz jasno określone kategorie badawcze, wedle których ma być postrzegana, rejestrowana i klasyfikowana sytuacja podlegająca obserwacji. Najczęściej wykorzystywana jest metoda obserwacji uczestniczącej i ukrytej. Obserwacja

⁶⁸² A. Czupryński, *Metoda naukowa*, [w:] (red.) A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina, *Nauka o bezpieczeństwie. Wybrane problemy badań*, Wydawnictwo Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpowodziowej im. Józefa Tuliszkowskiego. Państwowy Instytut Badawczy, Józefów 2017, str. 21.

⁶⁸³ J. R. Stempień, Patrycja Woszczyk, *Skrypt do przedmiotu Metody badań społecznych wśród seniorów nakierowane na rozpoznawanie ich potrzeb zdrowotnych*, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Łódź, 2018, str. 7.

⁶⁸⁴ K. Leśniak-Moczuk, E. Moczuk, *Podstawy socjologii i psychologii społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji i Zarządzania w Przemyślu, Rzeszów-Przemyśl 2002, str. 212-220.

uczestnicząca, to obserwacja bezpośrednia, w czasie której badacz realizując pewien proces badawczy odgrywa rolę aktywnego członka obserwowanej grupy społecznej, organizacji lub społeczności. Pozwala mu to zaangażować się w daną sytuację, a też doświadczać tego wszystkiego, co osoby będące przedmiotem obserwacji. Obserwacja ukryta, to obserwacja zjawiska, polegająca na tym, że badacz nie angażuje się aktywnie w obserwowane działania i zachowania ludzi, nie jest uczestnikiem danych zachowań, ale zapamiętuje, zapisuje to, co się dzieje wokół niego, gdy obserwowani nie są świadomi zainteresowania badacza.

2. Wywiad, to jedna z metod zbierania informacji i badania opinii publicznej w nauce, która polega na zadawaniu pytań i uzyskiwaniu od respondentów odpowiedzi w czasie mniej lub bardziej ustrukturalizowanej (ukierunkowanej) rozmowy. Wypowiedzi osób badanych stają się dla badacza źródłem informacji o tym, jak badany postrzega czy ocenia określone zjawiska społeczne i jak zamierza się wobec nich zachowywać. Wśród podstawowych kryteriów podziału wywiadu wymienia się: a) ze względu na stopień standaryzacji: wywiad ze scenariuszem, czyli zadawanie pytań według przygotowanego kwestionariusza, wywiad pogłębiony, czyli dłuższe, powtarzalne wypowiedzi respondentów, wywiad swobodny, czyli luźna rozmowa o charakterze rozpoznawczym, wywiad narracyjny, czyli relacje respondentów na postawiony temat, b) ze względu na liczbę respondentów udzielających odpowiedzi jednemu badaczowi w pojedynczym wywiadzie: wywiad jednoosobowy i grupowy, c) ze względu na sposób udzielania odpowiedzi: wywiad ustny i pisemny, d) ze względu na wielokrotność przeprowadzania rozmowy: wywiad panelowy i jednorazowy. Najbardziej rozpowszechnioną metodą wywiadu jest wywiad z kwestionariuszem (albo kwestionariuszowy), który opiera się na zestandaryzowanej technice zadawania pytań z tej samej listy, w taki sam sposób wszystkim respondentom, a wyniki wywiadu (odpowiedzi) utrwalane są pisemnie. Kwestionariuszem wywiadu jest zbiór pytań opracowany w taki sposób, aby zakładając konieczność pośrednictwa osoby prowadzącej wywiad, zostawić dla osoby mówiącej duże pole do własnej inicjatywy w toku rozmowy. Pytający przystosowuje pytania do warunków rozmowy, cech rozmówcy i treści uzyskanych wcześniej odpowiedzi. Może także uzupełniać kwestionariusz o nowe pytania, rozszerzając daną tematykę lub pogłębiając niektóre jego aspekty. Wywiady kwestionariuszowe dzieli się ze względu na: a) stopień ich standaryzacji: o dużym stopniu standaryzacji, gdy badacz zadaje pytania zamknięte, dosłowne i kategoryzujące, zapisując odpowiedzi, o małym stopniu standaryzacji, gdy są stosowane pytania otwarte, po-

mocnicze, rejestrujący tok udzielania odpowiedzi, b) przedmiot badania, gdy pyta się o fakty lub opinie, c) styl prowadzenia wywiadu: neutralny, prowadzony bezosobowo, nastawiony na przełamywanie oporu i niechęci respondentów.

3. Analiza dokumentów instytucjonalnych, czyli analiza źródeł zastanych, takich jak: roczniki statystyczne, roczniki demograficzne, akta sądowe oraz dane urzędowe i dokumentacja urzędowa. Źródła zastane są istotnymi informacjami urzędowymi, gromadzonymi przez dane instytucje. Zebrany materiał zastany ma tę zaletę, że już istnieje, zmniejszając obciążenie badacza w jego poszukiwaniu, jest to informacja kompletna, dotycząca danej sprawy, często dzięki niej istnieje możliwość dokładnego wnioskowania, poza tym, wszelkie dane urzędowe mają dużą wagę znaczeniową oraz dużą wiarygodność poznawczą, gdyż podawanie informacji fałszywych przez dane instytucje jest zakazane, gdyż może kończyć się sankcjami administracyjnymi czy karnymi, zarówno dla jednostki, jak i dla instytucji. Analiza źródeł zastanych pozwala na zebranie bardzo wiarygodnego materiału badawczego.
4. Analiza dokumentów osobistych (metoda biograficzna), to analiza wszelkiego typu biografii zastanych i wywołanych, czyli sprawozdań przedstawiających jednostkowe interpretacje własnych doświadczeń indywidualnych oraz społecznych, np. listów, pamiętników, wywiadów narracyjnych, autobiografii, opowiadań o życiu. Celem tej metody jest odkrywanie społecznie uwarunkowanych regularności, losów życiowych ludzi, uformowanego w świadomości jednostek subiektywnego obrazu społeczeństwa, a także zdobywanie konkretnych informacji na temat określonych wydarzeń.
5. Eksperyment to zamierzona zmiana określonych elementów badanej sytuacji, przy jednoczesnej obserwacji innych zmiennych, stosowana w celu weryfikacji hipotezy o związkach przyczynowych pomiędzy tymi zmiennymi. Polega na analizie wpływu i kształtu wzajemnych relacji pomiędzy manipulowanymi wartościami zmiennych niezależnych i zmiennymi zależnymi oraz porównywaniu ich z wyróżnionymi przez eksperymentatora zmiennymi kontrolowanymi.
6. Monografia socjologiczna, czyli metoda monograficznych badań terenowych, będąca jednym z typów badań naukowych, który obejmuje swym zasięgiem jakąś zbiorowość czy grupę społeczną, traktowaną jako całościowy układ społeczny, wykorzystująca systematycznie prowadzone i obszerne badania empiryczne, znajomość specyfiki danej zbiorowości, okresowym przebywaniu badacza pośród jej członków, a też obserwacji.

Według Dariusza Jemielniaka, w badaniach jakościowych wymienia się wiele metod badawczych, a w tym między innymi⁶⁸⁵:

1. Studium przypadku, to metoda badawcza, zawierająca analizę pojedynczych sytuacji społecznych. Ma na celu pokazanie pogłębionej analizy zjawiska, a także jego ocenę na przykładzie indywidualnych przypadków.
2. Obserwacja, to metoda badawcza polegająca na planowanym i selektywnym obserwowaniu działań jednostki, w zakresie relacji międzyludzkich. Istnieje obserwacja bezpośrednia uczestnicząca, bezpośrednia nieuczestnicząca, pośrednia.
3. Metoda biograficzna, to podejście skupiające się na opowieściach o ludzkim życiu. Badani opowiadają o sobie, przedstawiając trajektorie ważnych wyborów życiowych oraz kluczowe momenty w biografii. Możliwe jest też analizowanie opowieści, które powstały przy innych okazjach. Metoda ta umożliwia wgląd w specyfikę społeczności poprzez konkretne wydarzenia, które osoba opisująca swoje życie uważa za szczególnie ważne.
4. Wywiad, to rozmowa, pozornie prosta, między jednostkami, z których jedna pyta, a druga odpowiada. Ale jest to rozmowa o wiele głębsza niż zwykły dialog. Musi mieć przygotowane pytania, pytania uzupełniające, musi być odpowiedni język, dostosowany do osoby, z którym się rozmawia.
5. Analiza dokumentów, pozwala na spojrzenie na rzeczywistość badanych społeczności w sposób całkowicie odmienny od np. wywiadu. Zarówno dokumenty formalne, jak i nieformalne zapiski lub teksty literackie są prawdziwą kopalnią wiedzy o obyczajach, zachowaniach, życiu ludzi.

Spośród istniejących jakościowych metod badawczych, w procedurze badawczej dysertacji zastosowano metodę obserwacji niestandardyzowanej, metodę wywiadu z ekspertami i wywiadu skategoryzowanego. Omawiając nieco szerzej czym są poszczególne metody badań zastosowane w dysertacji, można wskazać, że: a) obserwacja jest procesem badawczym, w którym obserwator przebywa w środowisku społecznym dla celów badawczych, będąc w bezpośrednich, bliskich relacjach społecznych z osobami obserwowanymi i współuczestnicząc w ich naturalnym życiu, który dostarcza badającemu materiałów badawczych. Metoda ta pozwala obserwować określoną zbiorowość, w jej naturalnym stanie, nie zakłóconym przez badacza, co zwiększa prawdopodobieństwo zrozumienia badanej rzeczywistości, poprzez

⁶⁸⁵ D. Jemielniak, *Wprowadzenie. Różnorodność metodologii i narzędzi w badaniach jakościowych*, [w:] (red.) D. Jemielniak, *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, Tom 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, str. XIII-XVI.

odzwierciedlenie tych wszystkich elementów, które się na nią składają. Rola obserwatora pozwala badaczowi przybliżyć się do doświadczeń życiowych uczestników w większym stopniu, niż czyni to zwykła obserwacja. Odmianą obserwacji uczestniczącej jest obserwacja uczestnicząca ukryta, w której obserwator ukrywa swoją tożsamość przed osobami badanymi. Na korzyść obserwacji uczestniczącej przemawia jej relatywnie szerokie i owocne zastosowanie w badaniach poświęconych funkcjonowaniu różnego rodzaju mniej lub bardziej formalnych grup, a także przekonanie, że ujawnienie celu badań zniweczyłoby wszelkie próby poznania prawdy, gdyż ludzie inaczej zachowują się wiedząc, że są obserwowani, co może wpłynąć na zachowanie badanych osób i zniekształcić wyniki, dlatego wzbudzanie w nich przekonania, że badacz jest jednym z nich, pozwala dostrzec to, co ukryte⁶⁸⁶, b) wywiady z ekspertami (wywiady eksperckie) są jedną z form wywiadów z osobami badanymi, które pozwalają dokonać opisów, ocen i interpretacji określonych zjawisk społecznych niemożliwych do uchwycenia za pomocą innych metod i technik badawczych. Otrzymane tą drogą opisy, oceny i interpretacje traktowane są jako przedmiot dalszych analiz, niż jako bezpośrednie źródło inspiracji do kreowania deskrypcji lub eksplanacji określonych faktów. Wywiady eksperckie są przeprowadzane na niewielkich, celowo dobranych próbach badawczych, z osobami, o których wiadomo, że posiadają dużą wiedzę na temat przedmiotu badania. Uczestnikami wywiadów eksperckich mogą być profesjonaliści i specjaliści z określonej branży. Istotne jest także i to, że wywiady eksperckie ze względu na niewielkie rozmiary próby badawczej przybierają postać wywiadów pogłębionych lub swobodnie ukierunkowanych. Wywiady te są wspólne uszczegółowienie, ale nie w każdym przypadku mają zestaw tych samych otwartych pytań, zadawanych w tej samej postaci i kolejności, a ponadto, nie wszystkie zagadnienia muszą zostać poruszone w rozmowie z każdym z respondentów. W wywiadach eksperckich pytania zadawane respondentom dotyczą nie tylko faktów lub stosunku do nich, lecz także prób ich wyjaśniania i przewidywania. Przyjmuje się, że respondenci cechujący się dużym dorobkiem zawodowym lub dobrą profesjonalną wiedzą na dany temat, prezentują interesujące propozycje analityczne. Dzięki wiedzy fachowej tworzą wartościowe i realistyczne prognozy rozwoju sytuacji w danym fragmencie rzeczywistości społecznej⁶⁸⁷, c) wywiad skategoryzowany w nauce nie jest tylko „zwyczajną rozmową”, ale jest formą dialogu umożliwiającą badaczowi uzyskać od respondenta takich informacji, które pomagają osiągnąć posta-

⁶⁸⁶ P. Chomczyński, *Wybrane problemy etyczne w badaniach. Obserwacja uczestnicząca ukryta*, QSR. Przegląd Socjologii Jakościowej 2006, nr 1, Tom II, str. 69-70 (str. 68-87).

⁶⁸⁷ J. R. Stempień, W. A. Rostocki, *Wywiady eksperckie i wywiady delfickie w socjologii - możliwości i konsekwencje wykorzystania. Przykłady doświadczeń badawczych*, Przegląd Socjologiczny 2013, nr 1, Tom LXII, str. 90-91 (str. 87-110).

wiony cel badań. Wywiad, w takim przypadku, ujmowany jest jako proces, podczas którego osoba prowadząca wywiad stara się oddziaływać na badanego za pomocą stawianych pytań i skłania go tym samym do rozwiązania problemu badawczego. Wywiad skategoryzowany jest metodą badawczą odpowiednio zestandaryzowaną, która polega na posługiwaniu się podczas badań dokładnie opracowanym kwestionariuszem wywiadu, a kwestionariusz pytań tworzony jest według ściśle określonych zasad (od pytań prostych do bardziej złożonych, od pytań ogólnych do osobistych itp.), co zapewnia większą jednorodność i porównywalność danych⁶⁸⁸.

Oczywiście na ten temat jest znacząca literatura przedmiotu, niemniej jednak w dalszej części uwaga będzie skupiona tylko na kwestiach związanych z obserwacją niestandardyzowaną. Jak wskazuje Mirosław Krajewski, obserwacja jest jedną z częściej używaną metodą w badaniach społecznych, która dostarcza informacji bezpośrednio (z pierwszej ręki). Jest ona procesem celowego i planowego spostrzegania w celu jak najpełniejszego zgromadzenia informacji o danym zjawisku i fakcie, jednak bez ingerencji w jego przedmiot. Obserwacja umożliwia poznanie zjawiska w jego naturalnym przebiegu, angażując wyłącznie badającego. Przedmiotem obserwacji są na ogół warunki, w których przebywają osoby obserwowane, a także sytuacje, w których uczestniczą oraz ich reakcje na te warunki i sytuacje.⁶⁸⁹ Autor ten wymienia wiele typów obserwacji, a w tym⁶⁹⁰:

1. Obserwacja aranżowana, gdzie badający jest animatorem i organizatorem obserwowanych zachodzących procesów i zjawisk.
2. Obserwacja bezpośrednia, podczas której badający analizuje fakty bez udziału urządzeń rejestrujących zdarzenie, sytuację, fakt, itp.
3. Obserwacja jawna, gdzie przed rozpoczęciem obserwacji badający informuje podmiot badań o podjętym zamiarze.
4. Obserwacja kontrolowana prowadzona na podstawie wcześniej przygotowanych, wystandardyzowanych narzędzi badawczych.
5. Obserwacja mechaniczna, gdzie obserwowane zjawiska, w tym zachowania grup osób, są rejestrowane za pomocą urządzeń mechanicznych, np. rejestratorów dźwięku i obrazu.

⁶⁸⁸ M. Żelazo, *Kwestionariusz wywiadu jako narzędzie badawcze*, *Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej* 2013, nr 2(6), str. 223 (str. 222-238).

⁶⁸⁹ M. Krajewski, *O metodologii nauk i zasadach pisarstwa naukowego*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica, Płock 2020, str. 77.

⁶⁹⁰ *Ibidem*, str.78-79.

6. Obserwacja naturalna prowadzona przez badającego w warunkach naturalnych bez próby ich zmiany czy aranżacji.
7. Obserwacja naukowa polegająca na planowym postrzeganiu faktów czy zachowań, podporządkowana jasno zakreślonemu celowi poznawczemu w warunkach naturalnych, jednak bez ingerencji ze strony obserwatora.
8. Obserwacja neutralna prowadzona w naturalnym środowisku, ale bez ingerencji badacza.
9. Obserwacja niekontrolowana prowadzona z zamiarem swobodnego rozeznania w zakresie interesujących badacza zjawisk, w jakimś stopniu pilotażowana, służąca do szczegółowego przygotowania narzędzi do przeprowadzenia w przyszłości, np. obserwacji kontrolowanej.
10. Obserwacja niestandardyzowana polegająca na braku określonej dyspozycji, służąca badającemu na podjęcie obserwacji wycinkowego zjawiska lub zachowań obserwowanych.
11. Obserwacja nieustrukturyzowana prowadzona bez wcześniej założonego planu, polegająca na obserwacji zjawisk, zachowań spontanicznie.
12. Obserwacja nieuczestnicząca polegająca na prowadzeniu obserwacji bez powiadomienia obserwowanych, także bez ich wiedzy, prowadzona jakby ukradkiem, może nawet z ukrycia.
13. Obserwacja potoczna przeprowadzona dość przypadkowo, bez wcześniej założonego planu i bez użycia narzędzi badawczych, posiadająca znacznie mniejszy walor naukowy.
14. Obserwacja pośrednia prowadzona nie przez badacza, ale osobę trzecią, można powiedzieć – w jakimś stopniu – wynajętą do obserwacji, jednak bez udziału narzędzi rejestrujących, bez wpływu tej osoby na jakość obserwacji i tym samym bez możliwości ich weryfikacji.
15. Obserwacja standaryzowana prowadzona z jasno określonym celem i narzędziem rejestracji, jakim jest arkusz (karta) obserwacji z jasno wytyczonym celem i przedmiotem badań.
16. Obserwacja systematyczna polega na planowym prowadzeniu obserwacji przez samego badanego z rejestracją zjawiska, zachowań w trakcie badań.
17. Obserwacja uczestnicząca polega na bezpośrednim udziale badacza i rejestracji zjawiska, zachowań, zarówno w formie jawnej bądź ukrytej.

18. Obserwacja ukryta polega na prowadzeniu badań przez badającego z ukrycia i bez wiedzy podmiotu badanego.

19. Obserwacja ustrukturyzowana prowadzona bez ściśle określonego planu działania badacza.

Jak widać zatem, że obserwacja niestandardyzowana, znana również jako obserwacja nieustrukturyzowana, to metoda badawcza w której badacz nie korzysta z wcześniej ustalonych schematów ani narzędzi do rejestrowania danych. W przeciwieństwie do obserwacji standaryzowanej, gdzie stosuje się z góry określone kategorie i procedury, obserwacja niestandaryzowana charakteryzuje się elastycznością i otwartością na nieprzewidziane zjawiska. Badacz wchodzi w naturalne środowisko badanych, starając się zrozumieć ich zachowania, interakcje i znaczenia, jakie przypisują swoim działaniom. Można dodać, że tego rodzaju obserwacja jest szczególnie cenna w badaniach eksploracyjnych, gdzie celem jest odkrycie nowych zjawisk lub głębsze zrozumienie kontekstu społecznego. Pozwala ona na uchwycenie bogactwa i złożoności ludzkich zachowań bez narzucania sztucznych ram analitycznych. Jednakże brak standaryzacji może prowadzić do wyzwań związanych z obiektywnością i powtarzalnością wyników⁶⁹¹.

Jak wskazuje Alan Bryman, wśród najważniejszych cech obserwacji niestandardyzowanej wymienia się: a) elastyczność i brak schematyzmu, gdyż badacz nie korzysta z narzędzi takich jak karty obserwacji czy szczegółowe protokoły, a zamiast tego wykorzystuje własne spostrzeżenia i możliwości dostosowania się do sytuacji, b) naturalny kontekst badania, gdyż metoda ta jest prowadzona w środowisku naturalnym badanych, co pozwala na uchwycenie ich zachowań w sposób nienaruszony przez ingerencję badacza, c) subiektywizm badacza, gdyż wyniki mogą być w dużej mierze zależne od interpretacji badacza, co jest jednocześnie zaletą (możliwość głębokiego zrozumienia), jak i ograniczeniem (trudność w replikacji badań), d) proces indukcyjny, gdyż obserwacja niestandardyzowana często prowadzi do generowania hipotez na podstawie zebranych danych, a nie odwrotnie⁶⁹². Poza tym można wskazać, że wśród zalet takiej metody badawczej wymienia się: a) bogactwo danych, gdyż dostarcza on szczegółowych i kontekstowych informacji, których nie można uzyskać za pomocą kwestionariuszy czy wywiadów, b) ich otwarty charakter, który umożliwia badanie zjawisk, które mogą pojawić się w trakcie obserwacji, nawet jeśli nie były pierwotnie planowane. Wśród wad tej metody badawczej wymienia się: a) subiektywizm, gdyż interpretacja wyników badań

⁶⁹¹ A. Bryman, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2016, str. 443-445.

⁶⁹² *Ibidem*, str.443-445.

zależy od doświadczenia i podjętej perspektywy badawczej, b) trudność w powtórnym podjęciu takich samych badań, gdyż uzyskanie podobnych lub takich samych wyników badań może być trudne ze względu na brak możliwości powtórzenia ich w innym czasie lub miejscu, c) czasochłonność, gdyż wymaga dużego nakładu czasu na obserwację i analizę⁶⁹³.

Jak wskazuje James P. Spradley, proces obserwacji niestandardyzowanej składa się z następujących etapów, w tym: a) z przygotowania, w którym to sam badacz określa cel obserwacji, chociaż pozostawia sobie otwartą możliwość eksploracji nowych, niespodziewanych aspektów badanej rzeczywistości, a ponadto dokonuje wyboru miejsca i czasu obserwacji, który bywa na tyle istotny, że metoda ta wymaga „naturalnego środowiska” badanych, b) z gromadzenia danych, w którym brak jest z góry ustalonego schematu działania, co pozwala na rejestrowanie wszystkich istotnych informacji, w tym zachowań, rozmów, gestów czy kontekstu przestrzennego, a ponadto dane mogą być albo zapisywane w postaci notatek terenowych, dzienników badawczych lub nagrań, albo też zapamiętywane przez badacza, c) analiza danych, w których stosuje się metod systematycznego przetwarzania i interpretacji obserwacji, albo stosuje się metody analizy jakościowej, takie jak analiza tematyczna, albo interpretacja własna.⁶⁹⁴

Widać zatem, że obserwacja niestandardyzowana, jako jedna z metod badań jakościowych, pozostaje jednym z ważnych narzędzi badawczych w naukach społecznych, tym bardziej, że jej elastyczność, zdolność do uchwycenia złożoności zjawisk społecznych oraz możliwość zgłębiania perspektywy uczestników badania sprawiają, że wciąż znajduje szerokie zastosowanie w różnych dziedzinach nauk społecznych, w tym w socjologii.

Na zakończenie omawianej kwestii można wskazać, że historia obserwacji niestandardyzowanej sięga drugiej połowy XIX wieku, jak i początków XX wieku, kiedy to Bronisław Malinowski i Margaret Mead zastosowali ją w swoich przełomowych badaniach terenowych, co zostało opisane już wcześniej⁶⁹⁵. Na bazie dokonań Ruth Benedict, która w swej analizie wykorzystała dokonania innych uczonych realizujących badania terenowe, zaprezentowane zostaną wyniki badań Elsie C. Parsons, która badała społeczność Pueblo⁶⁹⁶, Reo F. Fortune,

⁶⁹³ *Ibidem*, str.443-445.

⁶⁹⁴ Na podstawie: J. P. Spradley, *Participant Observation*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1980, str. 37-174.

⁶⁹⁵ Patrz: B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific*, Routledge & Kegan Paul LTD, London 1922 i M. Mead, *Coming of Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*. William Morrow & Company, New York 1928.

⁶⁹⁶ E. C. Parsons, *Pueblo Indian Religion*, University of Chicago Press, Chicago 1939, Volume 1 & 2.

który opisał kulturę Dobu⁶⁹⁷. a też Franza Boasa, który badał społeczność Kwakiutłów⁶⁹⁸. Równolegle z badaniami terenowymi prekursorów socjologii i antropologii kulturowej, obserwacja niestandardyzowana zaczęła odgrywać ważną rolę w socjologii, a Erving Goffman wykorzystał tę metodę do analizy interakcji i dynamiki społecznej w instytucjach totalnych⁶⁹⁹. Współczesne podejście do obserwacji niestandardyzowanej jako metody dokumentowania danych i analizy zjawisk społecznych, są zaprezentowane w opracowaniu Roberta M. Emersona, Rachel I. Fretz i Lindy L. Shaw, którzy wskazują, że szczegółowe notatki terenowe są nie tylko narzędziem dokumentacji badań, ale także istotnym elementem procesu analizy i interpretacji danych.⁷⁰⁰ Z kolei Uwe Flick idzie o krok dalej, analizując wpływ nowoczesnych technologii na sposób prowadzenia obserwacji oraz wprowadzając nowe ramy etyczne, dostosowane do współczesnych wyzwań badawczych⁷⁰¹. Widać więc, że obserwacja niestandardyzowana nie tylko przyczyniła się do rozwoju wiedzy o różnych społecznościach i instytucjach, ale również wpłynęła na zrozumienie ważnych procesów społecznych dziejących się w społecznościach z różnych stron świata.

W związku z tym, w ostatniej części tekstu omówiony zostanie historyczny rozwój tej metody badań, jego praktyczne wykorzystanie w nauce, a także zastosowanie we współczesnych badaniach. Należy dodać, że ich dobór ma subiektywny charakter, co nie zmienia faktu, że jest on w miarę reprezentatywny dla omawianej tematyki. Są to:

1. Po pierwsze, dokonania Bronisława Malinowskiego i Margaret Mead, co zostało opisane wyżej⁷⁰².
2. Po drugie, dokonania Elsie C. Parsons, która podczas badań terenowych w Arizonie i Nowym Meksyku, przez ponad dwadzieścia pięć lat, badała obraz życia religijnego i kulturowego społeczności Indian Pueblo (takich jak Zuni, Acoma, Laguna, Taos, Isleta, Sandia, Jemez, Cochiti, Santa Clara, San Felipe, Santo Domingo, San Juan) oraz społeczności Indian Hopi. Należy dodać, że Elsie C. Parsons, z uwagi na to, że była

⁶⁹⁷ R. F. Fortune, *Sorcerers of Dobu. The Social Anthropology of the Dobu Islanders of the Western Pacific*, George Routledge & Sons. Ltd., London 1932.

⁶⁹⁸ F. Boas, *Ethnology of the Kwakiutl*, [w:] by G. Munt, *Thirty-Fifth Annual Report of the Bureau of American Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution 1913-1914. Part 2. Government Printing Office, Washington 1921*, str. 795-1475.

⁶⁹⁹ E. Goffman, *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Anchor Books, New York 1961.

⁷⁰⁰ Patrz: R. M. Emerson, R. I. Fretz, L. L. Shaw, *Writing Ethnographic Fieldnotes*, University of Chicago Press, Chicago-London 2011.

⁷⁰¹ U. Flick, *An Introduction to Qualitative Research*, SAGE Publications Ltd. London-Thousand Oaks-New Delhi-Singapore 2018.

⁷⁰² Patrz: B. Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific*, Routledge & Kegan Paul LTD, London 1922; M. Mead, *Coming of Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*. William Morrow & Company, New York 1928.

antropologiem kulturowym, zajmowała się takimi kwestami, chociaż niektóre jej aspekty mają duże znaczenie dla socjologii. Większość jej badań mieściła się w klasycznych ramach antropologii kulturowej, obejmując analizę zagadnień: a) z zakresu etnografii, gdyż prowadzone były szeroko zakrojone badania terenowe w społecznościach Pueblo przez ponad ćwierć wieku, w których omówiono kwestie rytuałów, wierzeń, czy organizacji społecznej, b) z zakresu symboliki religijnej, w którym omówiono kwestie roli bóstw, duchów i tańców *kachina* jako elementów duchowego życia mieszkańców Pueblo, c) kwestie struktury ceremonii, w których analizowano to, jak poszczególne święta i rytuały odzwierciedlają podstawowe wartości kulturowe, d) kwestie wzorów pokrewieństwa i ich wpływ na rytuały, e) kwestie systemu klanowego i jego powiązania z ceremoniami. Z kolei pewną część badań można analizować pod kątem socjologii religii i struktury społecznej, w tym: a) religia jako narzędzie kontroli społecznej, które pokazują, w jaki sposób ceremonie kształtują życie wspólnotowe i normy społeczne, b) rytuały a integracja społeczna, które pokazują, jak ceremonie i praktyki religijne utrzymują jedność w społecznościach Pueblo, c) wpływ modernizacji, w którym wskazano na to, w jaki sposób hiszpańska kolonizacja i późniejsza amerykańskizacja wpływały na tradycje Pueblo. Podsumowując, jej badania koncentrowały się na religii, rytuałach i mitologii Indian Pueblo, ale ich szczegółowe opisy struktury społecznej i funkcji religii są cenne dla socjologów, szczególnie dla tych, którzy zajmują się socjologią religii i strukturą społeczną. Należy do tego dodać, że podczas badań Indian Pueblo, wykorzystywane było wieloaspektowe podejście badawcze, łączące ze sobą metody analizy z zakresu antropologii kulturowej, etnografii i socjologii religii. Poza obserwacją niestandardyzowaną, która była stosowana jako podstawowa metoda badawcza, wykorzystywane były także wywiady, analizy mitów, porównania kulturowe i badania archiwalne. W związku z tym zakres wykorzystanych metod badawczych obejmował: a) w przypadku obserwacji niestandardyzowanej i uczestniczącej, autorka spędziła ponad 25 lat na terenowych badaniach etnograficznych wśród społeczności Pueblo, ponadto brała udział w życiu codziennym badanych grup, co pozwoliło jej zdobyć znaczącą wiedzę o rytuałach, ceremoniach i praktykach religijnych, ponadto dzięki bliskim kontaktom z mieszkańcami, mogła uczestniczyć w tajnych obrzędach i świętach, do których zwykle nie dopuszczano outsiderów, czego przykładem jest udział autorki w ceremonii tańca *kachina*, które pozwoliły jej opisać role społeczne i znaczenie tych rytuałów w różnych wioskach Pueblo, b) w przypadku wywiadów pogłębionych i nieustrukturyzowanych, autorka przeprowadzała rozmowy

z członkami społeczności Pueblo, zarówno z liderami religijnymi, jak i ze zwykłymi mieszkańcami, ponadto wywiady nie miały ścisłej struktury, gdyż pozwalała rozmówcom swobodnie opowiadać o religii, rytuałach i mitologii, dzięki czemu można jej uzyskać prawdziwe informacje na ten temat, a zastosowanie tej metody pozwoliło zdobyć wiedzę na temat symboliki, wierzeń i historii przekazywanych ustnie, czego przykładem są wywiady z członkami Pueblo Taos na temat lokalnych mitów kosmologicznych ujawniły niepublikowane wcześniej historie, c) analiza mitów i przekazów ustnych, gdyż autorka dokumentowała mity, legendy i opowieści religijne społeczności Pueblo, ponadto zastosowała analizę motywów powtarzających się w mitologii Pueblo i porównała je z podobnymi narracjami w innych rdzennych kulturach Ameryki Północnej, a dzięki temu odkryła pewne uniwersalne wzorce narracyjne, np. dotyczące powstania świata, relacji ludzi z duchami i bóstwami, czego przykładem jest opis mitu o Powstaniu Czterech Światów wśród Zuni wykazuje wpływy mitologii Hopi, d) porównawcza analiza kulturowa, gdyż autorka porównywała swoje ustalenia z innymi badaniami dotyczącymi rdzennych ludów Ameryki, ponadto analizowała podobieństwa i różnice między różnymi grupami Indian Pueblo, a także ich związki z kulturami sąsiednimi, takimi jak Indianie Navaho czy Apacze, a też jej badania miały charakter komparatystyczny, co pozwoliło na identyfikację wspólnych elementów religijnych i rytualnych, czego przykładem było porównanie rytuałów płodności Pueblo i Hopi, co ujawniło znaczące różnice w sposobie celebrowania rolniczych świąt, e) badania archiwalne i analiza wcześniejszych źródeł, gdyż autorka korzystała z historycznych zapisów kolonialnych, dokumentów misjonarzy hiszpańskich oraz wcześniejszych badań antropologicznych, ponadto oceniała, jak chrześcijaństwo wpłynęło na religię Pueblo i jak rdzenni mieszkańcy włączali elementy katolicyzmu do swoich wierzeń, także przeprowadzała krytyczną analizę zapisków konkwistadorów i misjonarzy, zestawiając je z własnymi obserwacjami, czego przykładem jest studium na temat wpływu hiszpańskich misji franciszkańskich na religię Pueblo. Jak widać zatem w badaniach wykorzystywane były różnorodne metody badawcze, które pozwoliły jej na stworzenie niezwykle szczegółowego obrazu religii Pueblo, a połączenie obserwacji niestandardyzowanej i uczestniczącej, wywiadów, analizy mitów, badań porównawczych i archiwalnych sprawiło, że jej opracowanie do dziś pozostaje jednym z najważniejszych opracowań dotyczących kultury Pueblo⁷⁰³.

⁷⁰³ E. C. Parsons, *Pueblo Indian Religion*, University of Chicago Press, Chicago 1939, Volume 1 & 2.

3. Po trzecie, dokonania Reo F. Fortune, który opisał kulturę Dobu, mieszkańców wysp Dobu w Papui-Nowej Gwinei. Były to badania inspirowane dokonaniem Bronisława Malinowskiego, które skoncentrowały się na magii, strukturze społecznej i zachowaniach w społeczności Dobu, chociaż analiza obejmowała również ekonomię, system pokrewieństwa, rytuały i moralność. Wśród zagadnień analizowanych przez Reo F. Fortune były: a) kwestie gospodarki i systemu wymiany Kula, które pokazały w jaki sposób Dobuańczycy uczestniczą w systemie wymiany Kula, który był badany wcześniej przez Bronisława Malinowskiego, pokazując, że system Kula to rytualna wymiana naszyjników i bransolet, które krążą między wyspami w sposób kontrolowany przez przywódców społeczności, ponadto wskazano, że w społeczności Dobu gospodarka jest silnie powiązana z magią, a wymiana towarów wiąże się z podejrzliwością wobec innych uczestników, a także, że Dobuańczycy wierzyli, że niewidzialne moce, uroki i klątwy mogą wpływać na powodzenie transakcji handlowych, co prowadziło do stosowania rytuałów ochronnych, b) kwestie pokrewieństwa i organizacji społecznej, które pokazały, że społeczeństwo Dobu jest zorganizowane w sposób matrylinearny, co oznacza, że dziedziczenie i tożsamość społeczna były przekazywane przez linię matki, ponadto, że ludzie mieszkali w matrylokalnych domostwach, czyli po ślubie mężczyzna zamieszkiwał w domu swojej żony, a też, że relacje między braćmi a siostrami były bardzo ważne, gdyż to brat miał większy wpływ na losy siostrzeńców niż biologiczny ojciec, a także, że relacje między klanami były pełne podejrzliwości i skrywanej wrogości, co wynikało z przekonania, że wszyscy są narażeni na czary i złe moce, c) kwestie rytuałów inicjacyjnych i obrzędów przejścia, które związane były z dorastaniem, małżeństwem i śmiercią, gdyż w kulturze Dobu rytuały przejścia były kluczowe w życiu społecznym, a inicjacje obejmowały magiczne obrzędy mające na celu ochronę przed złymi duchami, ponadto istniały liczne tabu dotyczące kontaktów między płciami, a małżeństwa były aranżowane w sposób mający na celu utrzymanie magicznej równowagi, poza tym pogrzeby były związane z praktykami magicznymi, które miały zapewnić duszy zmarłego spokojne przejście do zaświatów i zapobiec jej powrotowi w postaci ducha, d) kwestie systemu moralności i etyki, gdyż kultura Dobu była pełna podejrzliwości, rywalizacji i negatywnych emocji, a mściwość, zazdrość i chęć odwetu były powszechne i stanowiły główne mechanizmy regulujące życie społeczne, poza tym mieszkańcy Dobu wierzyli, że niepowodzenia życiowe są wynikiem czarów rzuconych przez sąsiadów lub członków innych klanów, a strach przed magią sprawiał, że ludzie unikali otwartych konfliktów, ale często stosowali ukryte formy

zemsty, np. podstępne rytuały magiczne, e) kwestie religii i wierzeń, gdyż mieszkańcy Dobu nie posiadali jednolitego systemu religijnego, ale ich wierzenia były mocno związane z magią i rytuałami, ponadto wierzyli oni w duchy przodków, które mogły zarówno pomagać, jak i szkodzić ludziom, a też istniał system tabu, który określał, jakie zachowania są dozwolone w określonych sytuacjach społecznych i religijnych. A zatem były to ważne badania nad społeczeństwie Melanezji, ukazujące, jak magia i strach przed czarami wpływały na organizację społeczną, gospodarkę i relacje międzyludzkie, a ponadto, że społeczeństwo Dobu jest silnie zdominowane przez strach, magię i podejrzliwość, co kontrastowało z innymi kulturami Melanezji badanymi w tym czasie. Badania te stały się punktem odniesienia dla późniejszych analiz dotyczących wpływu wierzeń magicznych na życie społeczne w społecznościach tradycyjnych. Należy wskazać, że badania prowadzone wśród mieszkańców wyspy Dobu były klasycznymi badaniami terenowymi, tym bardziej, że autor badań spędził ponad pół roku w społeczności Dobu, prowadząc bezpośrednią obserwację niestandardyzowaną i uczestniczącą, a też wywiady i analizując system wierzeń, magii oraz relacji społecznych. Badania te wpisują się w nurt badań terenowych, zapoczątkowanych przez Bronisława Malinowskiego, w których dążono do pełnej analizy życia badanej społeczności, co pozwoliło uzyskać szczegółowy obraz funkcjonowania społeczeństwa Dobu. Wśród argumentów za uznaniem tych badań jako terenowych przemawiają następujące kwestie: a) fakt długotrwałego pobytu w terenie, w tym zamieszkując kilka miesięcy na wyspie Dobu i Tewara wśród lokalnej społeczności, a także nauczanie się podstaw języka Dobu, co pozwoliło mu uniknąć korzystania z tłumaczy i prowadzić wywiady bezpośrednio z mieszkańcami, b) fakt wykorzystania obserwacji niestandardyzowanej i uczestniczącej, gdyż autor nie ograniczał się do biernej obserwacji, ale aktywnie uczestniczył w życiu społeczności, aby lepiej zrozumieć ich rytuały i wierzenia, a dzięki temu uzyskał dostęp do tajnych praktyk magicznych, które byłyby trudne do zbadania bez wykorzystania tych metod badawczych, c) fakt dokumentowania praktyk społecznych i magicznych, gdyż autor prowadził szczegółowe notatki dotyczące codziennego życia, organizacji społecznej i rytuałów magicznych, ponadto spisał mitologie, legendy i historie opowiadane przez mieszkańców, co wzbogaciło jego analizę kultury Dobu, d) fakt bycia blisko opisywanej społeczności i ich realiów, gdyż autor dzielił przestrzeń z mieszkańcami Dobu, co pozwoliło mu obserwować realne interakcje społeczne, konflikty i mechanizmy władzy, a tym samym, dzięki temu jego badania nie były oparte wyłącznie na deklaracjach mieszkańców, lecz na rzeczywi-

stym funkcjonowaniu społeczności. Jak widać zatem w badaniach zastosowano metodę obserwacji niestandardyzowanej, znaną również jako obserwacja uczestnicząca, która polegała na „wniknięciu” badacza w życie badanej społeczności, co pozwalało na dogłębne zrozumienie jej kultury, wierzeń i praktyk. Ponadto wszelkie zdobyte informacje były dokumentowane i analizowane, tworząc szczegółowe opisy i analizy różnych aspektów życia mieszkańców Dobu, co dostarczało wielu nowych informacji na temat organizacji społecznej, magii, rytuałów w tej społeczności⁷⁰⁴.

4. Po czwarte, dokonania Franza Boasa, który badał społeczność Kwakiutłów na wybrzeżu British Columbia w Kanadzie. Praca ta realizowana była przez autora badań i jego wieloletniego współpracownika, którym był potomek kobiety z plemienia Kwakiutłów, George Hunt, który pełnił rolę tłumacza, informatora i współbadacza, a jednocześnie dostarczał cennych informacji z perspektywy osoby żyjącej w tym pleminiu, co wzbogaciło obserwacje niestandardyzowane i zapewniło głębsze zrozumienie subtelnych aspektów kultury Kwakiutłów. Przedmiotem dociekań naukowych była analiza: a) struktury społecznej i organizacji społecznej Kwakiutłów, w tym podział na klany, role poszczególnych członków społeczności oraz hierarchię społeczną, a także analiza systemu przywództwa, zasady dziedziczenia oraz mechanizmy regulujące relacje między różnymi grupami w obrębie plemienia, b) system wierzeń i praktyki religijne, w tym kwestie dotyczące duchów, totemów i sił nadprzyrodzonych, a też dokumentowanie rytuałów, ceremonii oraz znaczenia mitów w codziennym życiu społeczności, c) ceremonia potlach, czyli złożony system obrzędów obejmujących rozdawanie dóbr, tańce, śpiewy i inne formy ekspresji kulturowej, a też analiza funkcji społecznych, ekonomicznych i politycznych potlachu oraz jego znaczenie w utrzymaniu struktury społecznej, d) sztuka i rzemiosło, czyli opisy i analiza sztuki Kwakiutłów, w tym rzeźby, malarstwa, tkania i innych form rękodzieła, a ponadto analiza symboliki i technik stosowanych w tworzeniu dzieł artystycznych, e) język i tradycje oralne, czyli dokumentowanie języka Kwakiutłów, analiza słownictwa, gramatyki i tekstów mówionych, w tym mitów, legend i opowieści, a też analiza struktury języka oraz jego rola w przekazywaniu wiedzy i tradycji, f) zwyczaje i codzienne życie, w tym analiza codziennych zachowań, takich jak sposoby zdobywania pożywienia, techniki łowieckie, rybołówstwo oraz metody budowy domów, a też analiza norm społecznych, wy-

⁷⁰⁴ R. F. Fortune, *Sorcerers of Dobu. The Social Anthropology of the Dobu Islanders of the Western Pacific*, George Routledge & Sons. Ltd., London 1932, Tom 1i 2.

chowanie dzieci oraz relacje rodzinne. Można zaznaczyć, że badania Franza Boasa nad kulturą Kwakiutłów były realizowane na gruncie antropologii kulturowej, a Franz Boas jest współcześnie traktowany jako pionier amerykańskiej antropologii kulturowej, a jego praca znacząco wpłynęła na rozwój tej dziedziny. Jego metodologia i sposób analizowania społeczeństw były oparte na etnografii, językoznawstwie i analizie mitologii. Realizując swe badania, Franz Boas wykorzystał kilka metod badawczych znanych w antropologii kulturowej i socjologii, w tym: a) zastosowanie metody etnograficznej, gdyż prowadzone były długoterminowe badania terenowe wśród Indian z plemienia Kwakiutłów, stosując obserwację uczestniczącą i wywiady, czyli metody charakterystyczne dla obu tych dziedzin nauki, ponadto jego badania były skoncentrowane na zwyczajach, rytuałach, systemach pokrewieństwa, ceremoniach potłacz i mitologii, b) analiza mitów i języka jako elementów kultury, gdyż dokumentowany był język i mitologię Kwakiutłów, a też skupiono się na języku i mitach, które konstruuja rzeczywistość społeczną, ja i odzwierciedlają systemy wartości danej społeczności, c) holistyczne podejście do kultury, gdyż kultura traktowana była jako całość, dlatego też badane były jej różne aspekty, w tym społeczne, religijne, ekonomiczne i lingwistyczne, a dzięki holistycznemu podejściu do kultury Indian, możliwe było jej lepsze zrozumienie, d) przeciwstawianie się ewolucjonizmowi kulturowemu, gdyż autor badań sprzeciwiał się teoriom ewolucji społecznej, które były dominujące w XIX-wiecznej socjologii i antropologii, ale zamiast tego proponował historyczny relatywizm kulturowy, wskazując, że każda kultura rozwija się w unikalny sposób w odpowiedzi na swoje historyczne i środowiskowe warunki. Co istotne, Franz Boas, w swoich badaniach zastosował metodę obserwację niestandardyzowaną jako pierwszorzędowną metodę badawczą. Ta metoda, znana również jako obserwacja uczestnicząca, polega na „wejściu” badacza w życie badanej społeczności bez narzucania sobie i innym z góry ustalonych kategorii czy schematów obserwacyjnych. Dlatego można wskazać, że podstawą metody obserwacji niestandardyzowanej były: a) długoterminowe badania terenowe, gdyż autor spędził wiele lat wśród społeczności Kwakiutłów, przeprowadzając badania w różnych okresach od lat 80. XIX wieku do początku XX wieku, ponadto był jednym z pierwszych antropologów, którzy bezpośrednio uczestniczyli w życiu badanej społeczności, co odróżniało go od wcześniejszych badaczy, którzy polegali głównie na relacjach podróżników i misjonarzy, a też dzięki wieloletnim obserwacjom, można było mógł zobaczyć zmiany kulturowe w społeczności Kwakiutłów i ich reakcje na wpływy europejskie, b) wykorzystanie metody obserwacji uczestniczą-

cej, gdyż przedmiotem analiz było nie tylko obserwowanie życia mieszkańców plemienia, ale także aktywne uczestnictwo w nim, co pozwoliło na zdobycie głębszego zrozumienia kultury, niż wówczas, gdyby badacz był obserwatorem, ponadto uczestnictwo w ceremoniach rytualnych, dokumentowanie mitów, śpiewu i tańca, a także prowadzenie rozmów z członkami społeczności, c) dokumentacja codziennego życia, gdyż obserwowane były i opisywane zwyczaje związane z rodziną, wychowaniem dzieci, dietą, handlem i strukturą społeczną, dokumentowane były też tradycyjne sposoby budowy domów, rybołówstwa i rzemiosła, a też tworzone były unikalne etnograficzne studium życia Indian z plemienia Kwakiutłów, d) elastyczność w prowadzeniu badań, gdyż nie były stosowane wcześniej ustalone kategorie badawcze, co pozwalało na to, aby dane wynikały z rzeczywistych obserwacji, ponadto unikano eurocentrycznych uprzedzeń, dzięki czemu podkreślano wartość kultury Kwakiutłów na równi z kulturami europejskimi. Należy wskazać, że znaczenie metody obserwacji niestandardyzowanej w tych badaniach wynikała z: a) autentyczności danych, gdyż metoda ta pozwoliła Franzowi Boasowi zbierać dane w ich naturalnym kontekście, bez narzucania zewnętrznych kategorii interpretacyjnych, dzięki czemu praca ta jest uważana za jedno z najbardziej rzetelnych źródeł etnograficznych dotyczących rdzennych społeczności Ameryki Północnej, b) przeciwstawienie się ewolucjonizmowi kulturowemu, gdyż wykonane badania były w stanie obalić dominującą w XIX wieku teorię ewolucjonizmu kulturowego, według której wszystkie społeczeństwa rozwijały się w tym samym kierunku, od „prymitywnych” do „cywilizowanych”, a także zostało udowodnione, że każda kultura jest unikalna i należy ją analizować w jej własnym kontekście historycznym i społecznym, c) wprowadzenie relatywizmu kulturowego, gdyż badania dowiodły żeby nie oceniać kultury Kwakiutłów według zachodnich standardów, ale badać ją na własnych zasadach, co przyczyniło się do rozwoju nowoczesnej antropologii kulturowej. Oczywiście prowadzenie badań w tak „trudnym obszarze badawczym”, jakim była kultura Kwakiutłów, ich język i obyczaje sprawiły, że nie ustrzeżono się w badaniach: a) subiektywizmu, gdyż można było nieświadomie wpływać na zachowanie badanych, a jednocześnie interpretacja postrzeganych zjawisk miała charakter subiektywny, b) problemy językowe, które pomimo współpracy z George'em Huntem, powodowały to, że pewne niuanse językowe mogły być niezrozumiane, c) zmiany kulturowe, gdyż badania trwały kilka dekad, co powodowało to, że niektóre zjawiska mogły ulec zmianie podczas ich trwania. Na koniec można wskazać, że dzięki metodom badawczym zastosowanym w analizie zjawiska, powstało naj-

bardziej kompleksowe i autentyczne studium kultury Kwakiutłów. Praca Franza Boasa stała się wzorem dla kolejnych pokoleń antropologów badających kultury rdzennych społeczności, a sam Franz Boas był jednym z pierwszych badaczy, którzy zrozumieli, że kultura musi być analizowana w jej własnym kontekście, a nie przez pryzmat zachodnich standardów. Poza tym obserwacja niestandardyzowana pozwoliła Franzowi Boasowi uchwycić autentyczną kulturę Kwakiutłów, unikając narzucania zewnętrznych schematów interpretacyjnych⁷⁰⁵.

5. Po piąte, dokonania Ervinga Goffmana, który w książce, pod wymownym tytułem „*Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*”, co można przetłumaczyć jako „*Miejsce odosobnienia. Eseje na temat sytuacji społecznej pacjentów psychiatrycznych i innych więźniów*” (przy czym określenie „miejsce odosobnienia” jest bardziej adekwatne w przypadku tej książki, gdyż kojarzy się z czymś nieprzyjemnym, niż pojęcie „azyłu”, który kojarzy się z czymś pozytywnym, a ponadto użyte określenie „innych więźniów” jest także znaczące w tym opracowaniu, gdyż pokazuje, że pacjenci psychiatryczni są zrównani w swym statusie z więźniami)⁷⁰⁶, analizuje funkcjonowanie instytucji totalnych, w tym szpitale psychiatryczne (ale także więzienia, klasztory czy koszary wojskowe), oraz wpływ, jaki te instytucje mają na tożsamość i codzienne życie jednostek. I mimo tego, że badania nie były prowadzone w innych, egzotycznych kulturach, to jednak z dużym przekonaniem można powiedzieć, że były to badania terenowe. Jego badania oparte są na analizie interakcji społecznych, które zachodzą w zamkniętych środowiskach. Głównym przedmiotem analiz jest proces adaptacji pacjentów szpitali psychiatrycznych oraz ich społeczna sytuacja w obrębie takich instytucji. Tematem analiz w instytucjach totalnych są: a) kwestie instytucji totalnych jako organizacji, które kontrolują wszystkie aspekty życia jednostek znajdujących się w ich obrębie. Wśród cechy instytucji totalnych wymienia się izolację od świata zewnętrznego, ścisłą kontrolę nad czasem i działaniami jednostek, wyraźny podział między osoby sprawujące władzę (personel) a tych, które są jej poddane (pacjenci lub więźniowie), b) proces degradacji tożsamości jednostki, w którym pojawiają się rytuały degradacji, gdyż nowi pacjenci lub więźniowie przechodzą proces „odarcia z tożsamości”, w którym tracą swoje dotychczasowe role społeczne i zo-

⁷⁰⁵ F. Boas, *Ethnology of the Kwakiutl*, [w:] by G. Munt, *Thirty-Fifth Annual Report of the Bureau of American Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution 1913-1914. Part 2. Government Printing Office, Washington 1921*, str. 795-1475.

⁷⁰⁶ Więcej na ten temat: J. Rybakowski, *Pięćdziesięciolecie artykułu, który wstrząsnął psychiatrią*, *Psychiatria Polska* 2023; vol. 57, nr 1, str. 7-18.

stają podporządkowani zasadom instytucji, reglamentacja życia codziennego jednostki, gdyż każdy aspekt życia jest ściśle regulowany, od codziennej rutyny po interakcje społeczne, a także stygmatyzacja, gdyż osoby przebywające w takich instytucjach są postrzegane przez społeczeństwo jako „inne”, co wpływa na ich samoocenę i relacje społeczne, c) role społeczne i tożsamość w instytucjach totalnych, a w tym przystosowanie się jednostki do nowej sytuacji, w tym przyjmowanie narzuconych ról społecznych jako formy przetrwania, tworzenie „strategii” przetrwania po to aby zachować poczucie własnej tożsamości wbrew kontroli instytucji, a też zmiana tożsamości, czyli proces, w którym jednostki przyswajają nową tożsamość nadaną im przez instytucję (np. pacjent psychiatryczny, czy więzień), d) relacje między personelem a pacjentami, przy czym istnieje dynamika władzy i kontroli w relacjach między personelem instytucji (lekarze, pielęgniarki, strażnicy) a osobami pod ich opieką, a też ta relacja jest asymetryczna, czyli personel ma niemal pełną władzę nad życiem pacjentów, e) założenie, że instytucje totalne funkcjonują w sposób, który podtrzymuje system kontroli, w tym reguły i procedury, które są tworzone w taki sposób, aby minimalizować autonomię jednostek, a także interakcje społeczne w instytucjach totalnych stają się "zamkniętym światem", w którym przetrwanie wymaga podporządkowania się personelowi. Należy dodać, że Erving Goffman w swej analizie naukowej zastosował metodę obserwacji niestandardowej, która stała się podstawowym narzędziem analizy funkcjonowania instytucji totalnych. Jego podejście analityczne, skoncentrowane na szczegółowym badaniu codziennego życia i interakcji w instytucjach zamkniętych, pozwoliło na wnikliwą analizę mechanizmów władzy, kontroli oraz przekształcania tożsamości jednostek. W związku z tym wykorzystana metoda obserwacji niestandardowej polegała na bezpośrednim uczestniczeniu w życiu badanej społeczności i rejestrowaniu zachowań, interakcji oraz codziennych rytuałów w ich naturalnym kontekście. Główne założenia tej metody obejmowały a) holistyczne podejście do badań, gdyż dokonano analizy różnorodnych aspektów funkcjonowania jednostek w tych instytucjach, od codziennej rutyny po mikrointerakcje, b) elastyczność, gdyż brak sztywnych schematów obserwacji pozwalał na reagowanie na nowe, nieprzewidziane sytuacje, c) zrozumienie perspektywy uczestników, co pozwalało na „uchwycenie” sposobu, w jaki pacjenci i personel postrzegają swoje doświadczenia i role w instytucji. Dzięki badaniom w szpitalu psychiatrycznym, możliwe było obserwowanie codziennych interakcji między pacjentami a personelem, analizowanie rutynowych praktyk instytucji oraz ich wpływu na życie pacjentów, a także dokumentowanie relacji

władzy i dynamiki społecznej w zamkniętym środowisku. W związku z tym badania prowadzone za pomocą obserwacji niestandardyzowanej polegały na: a) dokumentowaniu codziennych zachowań rutynowych w szpitalu, w tym organizacja życia pacjentów w instytucji totalnej, rytuały wejścia, w tym procesy przyjęcia do szpitala psychiatrycznego (np. odbieranie osobistych przedmiotów pacjentów), przydzielanie odpowiednich ubrań (uniformów) i nadawanie nowej tożsamości jako „pacjenta”, a też .codzienne harmonogramy, będące sztywnymi harmonogramami i procedurami zachowań, które eliminują autonomię jednostki i ją alienują, b) analizowaniu interakcji między pacjentami a personelem, gdzie obserwacja pozwoliła zrozumieć asymetryczne relacje władzy w instytucji: wobec pacjentów, gdyż personel miał całkowitą kontrolę nad życiem pacjentów, co prowadziło do ich uprzedmiotowienia i dehumanizacji, chociaż pacjenci, mimo ograniczeń, rozwijali subtelne strategie oporu wobec instytucji (*secondary adjustments*), czyli jednostkowe, z pozoru drobne działania pozwalające na zachowanie poczucia autonomii, w tym obchodzenie zasad, c) ujawnienie mechanizmów kontroli, które instytucje totalne wykorzystują do kontroli zachowań ludzkich, w tym rytuały degradacji, w których pacjenci byli poddawani procedurom „odarcia z tożsamości”, które redukowały ich do ról podporządkowanych instytucji, czy stygmatyzacja, gdzie instytucja totalna narzuca etykiety, które zmieniają sposób, w jaki pacjenci są postrzegani przez siebie samych i innych, d) tworzenie subkultur w instytucji totalnej, gdyż dostrzegano jak pacjenci tworzą nieformalne grupy wsparcia i subkultury, które pomagają im radzić sobie z presją instytucji. Dzięki metodzie obserwacji niestandardyzowanej możliwe było: a) prowadzenie badań w znacznej bliskości badacza z badanymi, włącznie z nawiązaniem relacji z pacjentami i personelem, co umożliwiło mu uchwycenie perspektywy obu grup, a ponadto dzięki długoterminowej obserwacji, uzyskano głębsze zrozumienie codziennego życia i doświadczeń pacjentów, b) istotnym elementem analizy było to, że badania pozwoliły na zrozumienie kontekstu kulturowego instytucji totalnych, co pozwalało na analizowanie tego, jak bardzo są złożone systemy kulturowe, w których codzienne praktyki odzwierciedlają szersze mechanizmy władzy i kontroli, c) „odkrywane” były subtelne zjawiska istniejące w instytucjach totalnych, gdzie obserwowano nawet drobne, często niezauważalne zjawiska, takie jak minimalne akty oporu pacjentów, wobec poleceń personelu, które nie byłyby widoczne w tradycyjnych badaniach. Wśród negatywnych aspektów badań można było dostrzec: a) zbytnią subiektywność interpretacji wyników badań, gdyż obserwacja niestandardyzowana opiera się na osobistych interpretacjach badacza, co może prowa-

dzić do uprzedzeń, że za bardzo koncentrowano się na negatywnych aspektach życia w instytucjach totalnych, a nie na pozytywnych aspektach, b) brak możliwości replikowania (powtarzalności) badań w tym samym środowisku, tym bardziej, że metoda ta jest wielce dyskusyjna w środowisku naukowym, jej wyniki są trudne do odtworzenia przez innych badaczy, tym bardziej, że interpretacje danego badacza mogą być zbyt głęboko zakorzenione w jego osobistych doświadczeniach podczas badań terenowych, c) dylematy etyczne badań, gdyż osoba prowadząca daną obserwację w instytucji psychiatrycznej, musiała zmierzyć się z pytaniami o etykę badań, w tym np. uzyskanie zgody pacjentów na uczestnictwo w badaniu⁷⁰⁷.

6. Po szóste, dokonania Roberta M. Emersona, Rachel I. Fretz i Lindy L. Shaw, którzy skupili się na sposobach pisania notatek terenowych jako ważnego elementu badań jakościowych, a ich istotnym przedmiotem analiz jest proces tworzenia, organizowania i wykorzystywania notatek terenowych w celu uchwycenia szczegółów interakcji społecznych, praktyk kulturowych i znaczeń, które są ważne w badaniach etnograficznych. Należy wskazać, że jest to opracowanie, w którym autorzy oferują nie tylko praktyczne wskazówki dotyczące pisania notatek, ale także analizują ich teoretyczne i metodologiczne znaczenie w procesie badawczym. Wśród najważniejszych elementów analizy tego zagadnienia wymienia się następujące: a) rola notatek terenowych w etnografii, których istotą jest dokumentowanie doświadczeń i zdarzeń, gdyż notatki terenowe są przedstawiane jako ważne narzędzia umożliwiające rejestrowanie interakcji społecznych w sposób szczegółowy i kontekstualny, a także zapamiętywanie szczegółów, które mogą nie być dostępne do ponownego sprawdzenia po zakończeniu badań terenowych, ponadto ważne jest połączenie opisu z interpretacją, tym bardziej, że notatki terenowe nie są neutralnym zapisem, gdyż już na etapie pisania, to badacz dokonuje wyborów, co rejestrować i jak opisać zdarzenia, a też nadaje wstępne znaczenia obserwowanym zjawiskom, a też ważny jest tzw. fundament analizy danych, gdyż notatki stanowią bazę, na bazie której opiera się późniejsza analiza i teoretyczna interpretacja, tym bardziej, że są one narzędziem umożliwiającym generowanie pytań badawczych i hipotez, b) proces pisania notatek terenowych, w których skład wchodzi następujące kwestie, a w tym pisanie notatek wstępnych (*Scratch Notes*), gdyż notatki wstępne to szybkie zapiski, często wykonywane podczas obserwacji, które mogą za-

⁷⁰⁷ Na podstawie: E. Goffman, *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Anchor Books, New York 1961.

wierać słowa kluczowe, krótkie opisy lub cytaty, a ich celem jest rejestrowanie najważniejszych szczegółów bez zakłócania naturalnego przebiegu wydarzeń, ponadto kwestie związane z rozwinięciem notatek terenowych, gdyż rozwinięte notatki są tworzone po zakończeniu obserwacji, zazwyczaj tego samego dnia, w których zawarte są opisy zdarzenia w szczegółowy sposób, uwzględniając dialogi, gesty, emocje uczestników i kontekst, w których zachowana jest chronologia wydarzeń, aby oddać ich naturalny przebieg, a także kwestie unikania nadmiernych interpretacji, pozostawiając je na późniejszą analizę, a też kwestie notatek refleksyjnych, które obok notatek opisowych, które dokumentują przemyślenia badacza na temat przebiegu badań, własne emocje, reakcje i wątpliwości związane z obserwacją, potencjalne pytania badawcze wynikające z zaobserwowanych sytuacji, c) styl i język notatek terenowych, których istotą jest neutralność i szczegółowość, gdyż język notatek powinien być opisowy, ale możliwie neutralny, a też notatki powinny zawierać szczegółowe opisy miejsc, osób i interakcji oraz bezpośrednie cytaty uczestników (oczywiście, gdy jest to możliwe), aby zachować autentyczność wyводу analitycznego, poza tym ważne jest unikanie przedwczesnych wniosków, gdyż notatki terenowe powinny koncentrować się na rejestrowaniu zdarzeń, a nie ich interpretacji, tym bardziej, że nadmierne interpretacje mogą prowadzić do zniekształcenia obrazu badanej rzeczywistości, istotna jest też przejrzysta organizacja, po to, aby notatki były jasno zorganizowane, co ułatwia ich późniejszą analizę, co oznacza, że można stosować podziały na sekcje tematyczne lub chronologiczne, a też ważne jest zaznaczanie dat i lokalizacji, aby zachować kontekst obserwacji, d) zagadnienia refleksyjności w badaniach terenowych, w których istnieje duża rola badacza w procesie dokumentacji, gdyż badacze winni zastanowić się nad własną rolą w procesie badawczym, czyli jak obecność badacza wpływa na uczestników i przebieg obserwacji oraz jak osobiste doświadczenia i założenia badacza mogą kształtować sposób rejestrowania danych, ważnym elementem analizy jest włączenie refleksji do notatek, co oznacza sugestię, aby badacze regularnie dokumentowali swoje refleksje w notatkach, co pozwala na świadome uwzględnienie wpływu własnych uprzedzeń na proces badawczy, a też analizowanie potencjalnych luk lub niedopatrzeń w obserwacji, e) kwestie etyki w pisaniu notatek terenowych, co związane jest z prywatnością uczestników badań, co niejako zmusza do zastosowania pseudonimów i zmiany szczegółów identyfikujących osoby, a też uzyskanie zgody uczestników na dokumentowanie ich działań, a także kwestia odpowiedzialności za interpretację, gdyż badacze winni być świadomi tego, że sposób, w jaki opisują i interpretują dane, może

wpływać na postrzeganie badanej społeczności, f) kwestia analizy danych na podstawie notatek terenowych, w tym identyfikowanie pewnych wzorców zachowań społecznych, czy kulturowych, gdyż notatki terenowe służą jako punkt wyjścia do analizy, umożliwiając wyszukiwanie powtarzających się tematów i wzorców zachowań, czy zrozumienie dynamiki relacji społecznych i znaczeń przypisywanych działaniom, a ponadto kwestie przekształcania notatek w narrację, co oznacza, że notatki terenowe mogą zostać przekształcone w etnograficzne opisy wybranych wydarzeń i interakcji, które są analizowane i interpretowane w kontekście teoretycznym, a ponadto istotna jest narracja, która łączy szczegółowe opisy z interpretacjami, aby oddać złożoność badanej rzeczywistości, g) zagadnienia łączenia teorii z praktyką, co oznacza integrację analizy teoretycznej w antropologii kulturowej, etnografii, czy socjologii z praktycznymi wskazówkami, które pozwalają osiągać cel naukowy i aplikacyjny. Oprócz kwestii dotyczących badań terenowych, w niniejszej analizie zamieszczono także informacje dotyczące wykorzystania obserwacji niestandardyzowanej, która jest jedną z istotniejszych metod badawczych w antropologii kulturowej, etnografii, jak i w socjologii. W związku z tym warto zwrócić uwagę na następujące zagadnienia: a) teoretyczne ujmowanie obserwacji niestandardyzowanej, co oznacza uznanie, że obserwacja niestandardyzowana jest taką metodą badawczą, która pozwala na uchwycenie życia społecznego w jego naturalnym przebiegu (brak kwestionariuszy, czy narzuconych kategorii), co umożliwia spontaniczne uchwycenie różnorodnych sytuacji, a ponadto fakt, że badacz stara się zrozumieć świat z punktu widzenia badanych osób, co pozwala na bardziej autentyczne oddanie ich doświadczeń, a także fakt, że metoda ta jest ściśle związana z podejściem interpretacyjnymi w socjologii i antropologii, czyli *a priori* odwołuje się do teorii z zakresu interakcjonizmu symbolicznego, która zakłada, że społeczne znaczenia są konstruowane w trakcie interakcji, a także korzysta z etnometodologii, wskazując, że uczestnicy badań tworzą i podtrzymują swe relacje społeczne w codziennych praktykach indywidualnych, b) wykorzystanie obserwacji niestandardyzowanej w praktyce badawczej, co oznacza jej dostosowanie do kontekstu badań, czyli metoda ta wymaga dopasowania do badanego środowiska, zarówno w ramach obserwacji uczestniczącej, gdy badacz angażuje się w codzienne życie badanej społeczności, co pozwala mu lepiej zrozumieć kontekst i znaczenia, albo w ramach obserwacji nieuczestniczącej, gdy badacz „staje nieco z boku”, po to, aby minimalizować wpływ swojej obecności na badanych, ponadto zapisywanie wydarzeń w czasie rzeczywistym, czyli umiejętność szybkiego rejestrowania zdarzeń, w tym stosowanie notatek

wstępnych jako sposobu na uchwycenie kluczowych momentów, które można później rozwijać w pełniejsze opisy, a także dokumentowanie dialogów, zachowań niewerbalnych i otoczenia, aby stworzyć wielowymiarowy obraz sytuacji, we współczesności nagrywanie na urządzenia elektroniczne, c) uwzględnianie zmienności sytuacji, co oznacza, że obserwacja niestandardyzowana wymaga elastyczności w rejestrowaniu zdarzeń, czyli badacz powinien być gotowy na zmieniające się warunki, na niespodziewane wydarzenia, albo nowe wątki, które wyłaniają się podczas badania, a ponadto istotny jest uwzględnianie kontekstu historycznego i kulturowego zarówno tematyki badawczej, jak i samych badań, co może wpływać na obserwowane interakcje. Kolejnym zagadnieniem jest kwestie dotyczące roli badacza w stosowaniu obserwacji niestandardyzowanej, czyli tego: a) jaka jest pozycja badacza w terenie, tym bardziej, że obserwator nigdy nie jest neutralny, gdyż obecność badacza wprowadza pewne „zawierania” relacyjne w analizie określonych zjawisk społecznych, co wynika zarówno z wpływu osobistych doświadczeń na prowadzenie obserwacji, jak i faktu, że badacz nie tylko rejestruje wydarzenia, ale także interpretuje je przez pryzmat własnego doświadczenia i wiedzy, b) na czym polega autorefleksja w prowadzeniu badań, co wynika z tego, że badacze powinni być zachęcani do prowadzenia dzienników refleksyjnych, które dokumentują ich własne przemyślenia, reakcje i trudności związane z badaniem, a także, że refleksyjność pozwala uniknąć nadmiernej subiektywności i lepiej zrozumieć własny wpływ na przebieg badania. Ponadto nie bez znaczenia są wyzwania etyczne i odpowiedzialność badacza za prowadzone badania, co oznacza: a) ewentualne uzyskiwanie zgody uczestników na badania, gdyż obserwacja niestandardyzowana często odbywa się w przestrzeniach publicznych, co powinno powodować zaistnienie otwartości naukowej wobec badanych osób i wyjaśnienie celu badania, a także stosowanie takich informacji o badanych, aby występowała trudność w ich identyfikacji, poprzez stosowanie pseudonimów, czy zmiana identyfikujących uczestników, c) nie bez znaczenia jest także ochrona prywatności uczestników badań, czyli badacz powinien unikać publikowania informacji, które mogą zaszkodzić badanej społeczności, a ponadto wszelkie notatki, czy zapisy identyfikujące osoby winny być przechowywane w taki sposób, aby zapewniały ochronę danych. Podsumowując te kwestie, obserwacja niestandardyzowana, to metoda, która pozwala badaczom na uchwycenie złożoności życia społecznego w jego naturalnym kontekście, przy czym istotą takiego badania jest kwestia dokumentowania interakcji, ale w szczególny sposób, zakładający wymiar etyczny i systematyczny. Dzięki swojemu otwartemu podejściu do badań, metoda ta

jest szczególnie cenna w badaniach jakościowych, gdyż dostarcza danych, które umożliwiają głębsze zrozumienie relacji społecznych i kulturowych⁷⁰⁸.

7. Po siódme, dokonania Uwe Flicka, który analizuje wpływ nowoczesnych technologii na sposób prowadzenia obserwacji oraz wprowadzając nowe ramy etyczne, dostosowane do współczesnych wyzwań badawczych. Wśród najważniejszych tematów analizy metodologii badań jakościowych jest zaprezentowanie ich podstaw teoretycznych, w tym wyjaśnienie różnic występujących między badaniami jakościowymi a ilościowymi, szczególnie w kontekście perspektywy uczestników badań, a także wskazanie, że badania jakościowe koncentrują się na badaniu procesów, kontekstów i doświadczeń ludzkich, a nie na analizie wielkości statystycznych. Opisano także kwestie projektowania badań jakościowych, w tym omówienie metod celowego doboru próby, definiowanie pytań badawczych, które odpowiadają specyfice badań jakościowych, podkreślenie roli niepowtarzalnego charakteru badań, gdyż proces projektowania i realizacji badań często ewoluuje w trakcie badania. Kolejną kwestią jest proces zbierania danych w badaniach jakościowych, w tym wywiadów indywidualnych, grupowych i narracyjnych, obserwacji uczestniczącej, a także analizie dokumentów i materiałów wizualnych. Ważną rolę odgrywają także wyzwania w badaniach jakościowych, szczególnie związane z etyką, rzetelnością i wiarygodnością danych jakościowych, czyli to, jak zapewnić transparentność i wiarygodność procesu badawczego, a także jak unikać uprzedzeń badacza i refleksyjnie podchodzić do jego wpływu na wyniki badania. Ważne miejsce zajmują kwestie innowacji analitycznej, które stały się udziałem współczesności, szczególnie w zakresie: a) nowego podejścia do badań naukowych i wykorzystywanych metod i technik badań, a w tym kwestie digitalizacja badań jakościowych, w tym analiza danych z mediów społecznościowych, a też wykorzystywanie nowoczesnych narzędzi technologicznych wspierających zbieranie i analizę danych, takie jak oprogramowanie CAQDAS (*Computer-Assisted Qualitative Data Analysis Software*), b) wykorzystywanie metod mieszanych (*mixed methods*), zarówno metod jakościowych i ilościowych jednocześnie, w celu uzyskania pełniejszego zrozumienia badanych zjawisk. Jak widać zatem we współczesnych badaniach naukowych ważnym zagadnieniem analitycznym jest łączenie teorii z praktyką, które oferują odpowiednie narzędzia i strategie badawcze, które potrzebne są do przeprowa-

⁷⁰⁸ Więcej na ten temat: R. M. Emerson, R. I. Fretz, L. L. Shaw, *Writing Ethnographic Fieldnotes*, University of Chicago Press, Chicago-London 2011.

dzenia rzetelnych badań jakościowych, co pozwala osiągać cele naukowe, ale także usprawniać wszelkie badania naukowe. Na zakończenie tego wywodu należy wskazać na wykorzystanie metody obserwacji niestandardyzowanej w badaniach naukowych, tym bardziej, że metoda ta, z uwagi na swoją elastyczność, jest ważnym narzędziem badawczym pozwalającym na uchwycenie subtelnych interakcji i dynamiki grupowej w naturalnych warunkach. Należy wskazać, że obserwacja niestandardyzowana jest ważną metodą eksploracji badawczej, tym bardziej, że obserwacja pomaga badaczowi zrozumieć kontekst i wyłonić kluczowe tematy badawcze, a też pozwala na identyfikację potencjalnych pytań, które mogą być rozwinięte w dalszych etapach badania, np. w wywiadach z respondentami. W związku z tym, że obserwacja niestandardyzowana nie tylko gromadzi dane, ale również inicjuje proces analityczny, gdyż badacz zauważa wzorce w zachowaniach uczestników, a także identyfikuje potencjalne relacje między uczestnikami a ich otoczeniem, to wpływa to na poziom prowadzonych badań. Dlatego też gromadzenie danych w obserwacji niestandardyzowanej jest związane z następującymi kwestiami: a) z wykorzystaniem różnorodnych metod badań, które wspierają proces obserwacji niestandardyzowanej, a w tym wykorzystanie notatek terenowych, będącym dobrym sposobem dokumentowania szczegółów obserwacji, rejestracji wizualnej, w tym zdjęć, schematów przestrzennych, nagrań filmowych, które pomagają uchwycić kontekst, zwłaszcza w dynamicznych sytuacjach, a także wykorzystanie nagrań akustycznych, w tym nagrań głosowych wspierających dokumentację dialogów i interakcji werbalnych, b) z wykorzystaniem strategii obserwacji, które można zastosować w zależności od celu badania, a w tym obserwacji uczestniczącej, gdy badacz staje się częścią badanej grupy, co pozwala mu na głębsze zrozumienie jej dynamiki, albo obserwacji nieuczestniczącej, gdy badacz ogranicza swoją rolę do zewnętrznego obserwatora, co zmniejsza wpływ jego obecności na zachowania uczestników. Ważną rolę odgrywa także dokumentacja i analiza obserwacji, przy czym postuluje się, aby notatki terenowe były możliwie szczegółowe, uwzględniające czas badań, ich miejsce i otoczenie zewnętrzne, a także opisy zachowań werbalnych i niewerbalnych i dokumentacja subtelnych zmian w dynamice grupowej lub interakcjach. Ważną także kwestią jest refleksyjność w procesie badawczym, szczególnie w zakresie podwójnej perspektywy badawczej, gdyż badacz wykorzystuje perspektywę wewnętrzną, czyli próbuje zrozumieć badaną zbiorowość z punktu widzenia danych uczestników badań albo perspektywę zewnętrzną, czyli analizę z dystansu, która uwzględnia szersze konteksty społeczne i kulturowe. Wśród pozytywnych aspektów

obserwacji niestandardyzowanej wymienia się: a) naturalność, gdyż obserwacja ta rejestruje zjawiska w ich naturalnym kontekście, b) bogactwo danych, gdyż umożliwia uchwycenie szczegółów, które mogą być pominięte w innych metodach badawczych, c) elastyczność, gdyż metoda ta pozwala na dostosowanie się do zmieniających się warunków badawczych. Na koniec można wskazać jakie są istotne aspekty obserwacji niestandardyzowanej we współczesności. Są to: a) kwestie integracji z nowymi technologiami, pozwalającymi wspierać obserwację niestandardyzowaną za pomocą oprogramowanie do analizy danych jakościowych, które umożliwiają skuteczniejszą organizację i analizę danych, wykorzystanie w badaniach podstaw Sztucznej Inteligencji (AI), a także mediów cyfrowych, w tym uczestnictwo w mediach społecznościowych, czy włączenie do analiz urządzeń, które pozwalają na dokładniejszą dokumentację danych (np. Internet rzeczy), b) kwestie wykorzystania w badaniach metod mieszanych, w tym z metodami ilościowymi, które są w stanie uzupełniać dane jakościowych wynikami badań ankietowych lub analizą statystyczną. Jak widać zatem obserwacja niestandardyzowana, jest jedną z najbardziej wszechstronnych i wartościowych metod w badaniach jakościowych, a dzięki swojej elastyczności pozwala badaczom uchwycić złożoność interakcji społecznych, dynamikę grupową i kontekst kulturowy w ich naturalnym otoczeniu⁷⁰⁹.

3.2. Przedmiot i cel badań własnych

Uzasadniając tym dość szerokim wprowadzeniem do tematyki badawczej autor starał się odpowiedzieć co go skłoniło do podjęcia badań w obszarze wojska oraz pokojowych misji wojskowych i w jakich źródłach szukał inspiracji. Najważniejszą motywacją były poczynione obserwacje oraz zdobyte doświadczenia w pracy na różnych stanowiskach zarówno w 21. Brygadzie Strzelców Podhalańskich, jak i 25. Dywizji Kawalerii Powietrznej, Krakowskim Okręgu Wojskowym, 2. Korpusie Zmechanizowanym oraz służba poza granicami kraju w ramach misji w Iraku i Afganistanie. Inspiracją do podjęcia tematu pokojowych misji wojskowych były częste rozmowy z socjologiem Profesorem Eugeniuszem Moczukiem, którego zachęty utwierdziły autora w przekonaniu o podzieleniu się doświadczeniem i wynikami obserwacji życia wojskowego w kraju jak i poza jego granicami oraz skonfrontowania swoich obserwacji i przemyśleń z innymi żołnierzami 21 Brygady Strzelców Podhalańskich – uczest-

⁷⁰⁹ U. Flick, *An Introduction to Qualitative Research*, SAGE Publications Ltd. London-Thousand Oaks-New Delhi-Singapore 2018.

nikami pokojowych misji wojskowych poza granicami kraju. Autor jako mieszkaniec Podkarpacia, gdzie zlokalizowanych jest większość jednostek brygady, z tym większą starannością przystąpił do analizy udziału żołnierzy brygady w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju.

Tak jak każdy żołnierz wykonujący zadania w misjach zagranicznych autor miał okazję służyć w środowisku sojuszniczym oraz wykonywać zadania w oddaleniu od rodziny i bliskich w innym środowisku kulturowym. Szczególne zainteresowania autora związane są z Afganistanem, gdzie jako analityk działalności antynarkotykowej, analizował rolę narkobiznesu jaką odgrywa w społeczeństwie Afganistanu.

W socjologii wojskowych misji stabilizacyjnych wyróżnia się kilku kluczowych teoretyków, którzy wnieśli znaczący wkład w rozwój tej dziedziny. Są to:

- Roland Paris - profesor na Uniwersytecie Ottawy jest autorem wielu prac na temat budowania pokoju i stabilizacji po konfliktach. Jego koncepcje dotyczące liberalnego pokoju (*liberal peace*) i krytyki stabilizacyjnych strategii ONZ są szeroko cytowane w literaturze, *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*, Cambridge University Press, 2004.
- Charles T. Call - profesor na American University jest ekspertem w dziedzinie odbudowy państw po konfliktach oraz interwencji międzynarodowych. Jego prace badają skuteczność różnych modeli stabilizacji i budowania pokoju. *Building States to Build Peace*, Lynne Rienner Publishers 2008.
- Michael W. Doyle i Nicholas Sambanis - są znani ze swoich prac nad empirycznymi badaniami efektywności misji stabilizacyjnych i pokojowych. Analizują warunki, które wpływają na sukces tych misji, w tym rolę zewnętrznych aktorów i struktury władzy. *Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations*, Princeton University Press 2006.
- Oliver Ramsbotham jest profesorem w dziedzinie rozwiązywania konfliktów i autorem wielu prac na temat strategii wojskowych i misji stabilizacyjnych. Jego badania koncentrują się na analizie różnych strategii interwencji oraz na roli dialogu i mediacji w procesach stabilizacyjnych. *Contemporary Conflict Resolution*, Polity Press 2010.
- Virginia Page Fortna jest profesorem nauk politycznych na Uniwersytecie Columbia i autorką wielu badań na temat efektywności misji pokojowych i stabilizacyjnych. Jej prace koncentrują się na analizie warunków, które sprzyjają

utrzymaniu stabilizacji po zakończeniu konfliktu. *Does Peacekeeping Work? Shaping Belligerents' Choices after Civil War*, Princeton University Press 2008.

Te prace i teorie tych autorów stanowią fundament współczesnych badań i praktyk w zakresie misji stabilizacyjnych, kładąc nacisk na różnorodne aspekty, od empirycznej analizy efektywności po krytykę strategii liberalnych.

W rodzimej literaturze przedmiotu problematyka udziału Wojska Polskiego w misjach zagranicznych jest tematem, który coraz częściej pojawia się w krajowych publikacjach i omawiany był między innymi w pracach i artykułach naukowych :

- Anety Baranowskiej, *Techniki adaptacji do życia w instytucji totalnej. Na przykładzie żołnierzy mieszkańców obozu Babilon w Iraku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Anety Baranowskiej, *Człowiek w instytucji totalnej. Społeczne aspekty służby żołnierzy polskich poza granicami kraju*, NOMOS, Kraków 2013,
- Dariusza Czekaja, *Przygotowanie żołnierzy do operacji i misji pokojowych w świetle socjologii wojny (na przykładzie jednostek 21 Brygady Strzelców Podhalańskich)*, [w] *Młoda humanistyka*, 1/2018 (11), Rzeszów, 2018,
- Barbary Drapikowskiej, *Kobiety żołnierze w składzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2020.
- Marka Pawlaka *Świadomość międzykulturowa we współczesnych konfliktach zbrojnych*, Wyd. Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań 2013.
- Macieja Kokocińskiego i Marka Pawlaka, *Wojskowe misje zagraniczne jako środowisko socjalizacji żołnierzy*, [w] *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych*, Kwartalnik 2/2016, Gdynia 2016.
- Bogdana Tworkowskiego, *Polskie Kontyngenty Wojskowe w Afganistanie na przykładzie 6 Brygady Powietrznodesantowej w ramach XI zmiany PKW. Doświadczenia i wnioski*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków, 2021.

Powyższe prace odnoszą się ogólnie do wojska, a artykuł dotyczący 21 Brygady Strzelców Podhalańskich skupia się wyłącznie na okresie przygotowawczym do pokojowych misji wojskowych, tym bardziej, była potrzeba, aby zagadnienia obecności żołnierzy na misjach zbadać w ujęciu holistycznym. Niniejsza praca stanowi więc próbę opisu relacji społecznych,

jakie występują na misjach w szerszym ujęciu niż dotychczas, ale w zamkniętej grupie społecznej.

Kluczowym elementem przygotowań do realizacji badań socjologicznych było opracowanie koncepcji badawczej, czyli projektu badania, obejmującego: przedmiot badań, definicje, pytania badawcze, metody i techniki badawcze, próbę badawczą, hipotezy badawcze, harmonogram i kosztorys oraz zakładany sposób wykorzystania wyników badań⁷¹⁰. J. Sztumski podkreśla, że przystępując do projektowania procesu badawczego należy zauważyć złożoność przedsięwzięcia. Dlatego też, aby proces badawczy był efektywny, trzeba dołożyć wiele starań w okresie poprzedzającym zamierzone badania⁷¹¹.

E. Moczuk z kolei uważa, że aby osiągnąć cel badań naukowych, a tym samym, aby był zrealizowany proces badawczy, istotny jest pewien algorytm działania badawczego i określona procedura badawcza. Istotne jest więc, aby powstał określony proces badawczy, którego ostatecznym celem będzie uzyskanie określonego wyniku badań⁷¹². Z tych więc względów bardzo ważną sprawą było właściwe zaprogramowanie badań.

Proces badawczy składał się z kilku następujących po sobie kolejnych etapów, gdzie w pierwszej kolejności został określony temat badań, czyli zdefiniowano interesujący problem badawczy jako pytanie, na które chce się uzyskać odpowiedź. Badający podjął się tematu badań, który był dla niego nadzwyczaj interesujący, ponieważ jako żołnierz brał udział w pokojowych misjach wojskowych, w tym w Afganistanie i miał okazję skonfrontować własny pogląd na procesy i interakcje związane ze służbą poza granicami kraju.

W pracy badawczej skoncentrowano się więc na aspektach socjologicznych udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie i 21 Brygadzie Strzelców Podhalańskich, jednej z elitarnych brygad w Wojsku Polskim. Wykonując zadania podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie żołnierze spotkali się z innością kulturową, bo przecież „wysane z mlekiem matki” przekonanie, że społeczeństwo, z którego się wywodzimy zajmuje centralne, a więc uprzywilejowane miejsce na świecie a inne społeczeństwa i kultury leżą na rubieżach „naszego świata” towarzyszy ludzkiej świadomości od zarania dziejów⁷¹³.

⁷¹⁰ J. R. Stempień, P. Woszczyk, *Skrypt do przedmiotu: Metody badań społecznych wśród seniorów nakierowane na rozpoznawanie ich potrzeb zdrowotnych*, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Łódź, 2018, str. 2.

⁷¹¹ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawca: „Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2005, str.40.

⁷¹² E. Moczuk, *Bezpieczeństwo szkolne w ujęciu holistycznym. Analiza zagadnienia na przykładzie badań młodzieży szkolnej Rzeszowa*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022, str. 122.

⁷¹³ W.J. Burszta, *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1998, str.13.

Odnosi się to przede wszystkim do odmienności między państwami i społeczeństwami należącymi do różnych kręgów kulturowych, czy też cywilizacyjnych, zakresu hierarchii podstawowych wartości, a także sposobów organizacji życia społecznego. Rozbieżności między poszczególnymi społeczeństwami, powstałe w wyniku tego rodzaju różnic stanowią jedną z najważniejszych przyczyn napięć i konfliktów w świecie, przyjmując zarówno formę tradycyjnej rywalizacji międzypaństwowej jak i postać starć z udziałem podmiotów pozapaństwowych. Czynniki kulturowe mają szczególne znaczenie w kontekście bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego, które w zasadzie należą do zachodniego kręgu cywilizacyjnego lub są z nim mocno związane. Takie przekonanie może spowodować „szok kulturowy” u żołnierzy będący reakcją w nowym, odmiennym środowisku kulturowym.

Biorąc powyższe pod uwagę, zgodnie z przyjętymi założeniami teoretyczno-metodologicznymi, przedmiotem badań empirycznych była próba odpowiedzi jakie motywy kierowały żołnierzami, aby uczestniczyć w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju, w jakim zakresie kształtowanie więzi społecznych żołnierzy na misji może przyczynić się do ich uczestnictwa w życiu społecznym kraju, ugruntowania ich postawy społecznej sprzed misji, czy też całkowitą bądź częściową zmianą tych postaw. Akceptacją bądź brakiem akceptacji do wykonywanych zadań w czasie misji. Czy misja spełniła ich oczekiwania i przyniosła zadowolenie, czy też nie, a zatem badanie miało charakter poznawczy, którego celem była potrzeba zbadania procesów społecznych jakie występują u żołnierzy podczas odbywania służby wojskowej poza granicami kraju. Zrozumienie tych procesów i reguł, które łączą i dzielą ludzi podczas realizacji zadań w zróżnicowanym społeczno-kulturowym środowisku oraz ich poznanie ma praktyczne zastosowanie, a wyniki badań mogą być przydatne podczas doskonalenia procesu przygotowania żołnierzy do misji poza granicami kraju, a także mogą zwiększyć wkład rozwój socjologii polskiej i światowej.

W pracy badawczej w pierwszej kolejności położono nacisk na zbadanie motywów jakimi kierują się żołnierze podczas podejmowania decyzji o uczestniczeniu w misji poza granicami kraju i czy korelują one z przyjętymi celami jakie zakładało państwo wysyłając żołnierzy na misję do Afganistanu. Zbadano także poziom wyszkolenia żołnierzy w okresie przygotowawczym do misji. W następnej kolejności w pracy zostały wyróżnione relacje i więzi społeczne jakie zostały zbudowane w bazach wojskowych (instytucjach totalnych) i podczas wykonywania zadań misji pomiędzy:

- 1) żołnierzami w ramach tego samego kontyngentu wojskowego;
- 2) najbliższą rodziną w czasie trwania misji;

- 3) żołnierzami a współpracującymi siłami koalicyjnymi i Afgańskimi Siłami Bezpieczeństwa;
- 4) żołnierzami a władzami cywilnymi i ludnością zamieszkałą na terenie objętym działaniami wojskowymi;

W końcowej fazie zbadano poziom zadowolenia jaki mogli odnieść żołnierze uczestniczący w misji oraz ich relacje po powrocie z misji z ich otoczeniem społecznym.

W pracy badawczej zostały uwzględnione cele jakie zostały postawione przed żołnierzami podczas wykonywania pokojowej misji wojskowej w Afganistanie oraz dokonano oceny stopnia ich akceptacji. Cele wynikały z obszaru zadań, które wykonywali żołnierze podczas wykonywania zadań jako Polski Kontyngent Wojskowy na terenie Afganistanu⁷¹⁴, oraz przyjęto cele indywidualne jakie sobie zakładali żołnierze na podstawie wstępnych analiz i rozmów z żołnierzami po powrocie do kraju.

Główne cele dla Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie określone przez „Strategię zaangażowania Polski w Afganistanie” z 2009 roku to:

- 1) prowadzenie działań operacyjnych w celu zapewnienia bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej;
- 2) szkolenie armii i policji afgańskiej;
- 3) pomoc humanitarna;
- 4) pomoc ekonomiczna;
- 5) odbudowa kraju;
- 6) osiągnięcie określonych celów politycznych.

3.3. Problemy badawcze i hipotezy

Określenie przedmiotu i celu badania stanowi podstawę do kolejnego działania, którym jest określenie problemu badawczego. Problem badawczy to swoiste pytanie określające jakość i wymiar pewnej niewiedzy oraz cel i granice pracy naukowej⁷¹⁵. Stanowi zasadniczy krok do budowania hipotez, doboru technik i narzędzi badawczych, jest swoistym kierunkow-

⁷¹⁴ Konkretnie cele i zadania dla poszczególnych zmian Polskiego Kontyngentu Wojskowego wynikały ze „Strategii zaangażowania Polski w Afganistanie” oraz Postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 października 2009 r. o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu (Monitor Polski 2009 r., nr 65, poz. 857) i Rozkazu Nr Z-579/Oper./DO SZ Szefa Sztabu Generalnego WP z dnia 21 sierpnia 2009 r. w sprawie przemieszczenia i funkcjonowania VI zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskiej Republice Afganistanu w składzie Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa.

⁷¹⁵ B. Drygajło, P. Robak, Encyklopedia Zarządzania, *Problem badawczy*, https://mfiles.pl/pl/index.php/Problem_badawczy (dostęp; 23.11.2022 r.)

skazem w prowadzeniu dalszych przedsięwzięć. Przeprowadzona analiza literatury przedmiotu badań pozwoliła na sprecyzowanie głównego problemu badawczego, który brzmi: ***Jaki wpływ na kształtowanie więzi społecznych żołnierzy 21 Brygady Strzelców Podhalańskich uczestników pokojowej misji wojskowej miały stosunki społeczne i kulturowe Afganistanu, jak i ekstremalne warunki geograficzno-przyrodnicze w tym kraju?***

Przyjęcie tak sformułowanego głównego problemu badawczego implikuje następujące problemy szczegółowe, które usystematyzują i skonkretyzują poszukiwanie odpowiedzi na problem główny:

1. Jakie były motywy uczestniczenia żołnierzy w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju?
2. Jaka była ocena postrzegania celów misji w Afganistanie oraz ich słuszność?
3. Czy żołnierze byli właściwie przygotowani do udziału w misji i wykonywania postawionych celów?
4. Czy żołnierze byli właściwie przygotowani do funkcjonowania w odmiennym kulturowo i przyrodniczo środowisku?
5. Jak kształtowały się relacje interpersonalne wśród żołnierzy w bazach wojskowych oraz więzi społeczne związane z rozłąką z rodziną podczas misji?
6. Jak kształtowały się relacje interpersonalne z grupami społecznymi funkcjonującymi w środowisku żołnierskim w Afganistanie?
7. Jakie cechy szczególne o charakterze społeczno-kulturowym postrzegane były przez żołnierzy jako wyróżniające społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich?
8. Jak został oceniony udział żołnierzy po powrocie z pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez najbliższe otoczenie społeczne?
9. Czy udział w misji przyniósł zadowolenie dla uczestniczących w niej żołnierzy?

Przyjęcie zarówno głównego, jak i szczegółowych problemów badawczych skłania do określenia hipotez stanowiących przypuszczenia, co do stanu faktycznego poruszanych zagadnień. „Hipoteza”, jak pisze J. Sztumski, wywodzi się z greckiego słowa „*hypothesis*”, a jego polskim odpowiednikiem jest słowo „przypuszczenie” lub „domysł”. Chodzi tu więc o przypuszczenie lub domysł wysunięty prowizorycznie dla określenia lub wyjaśnienia czegoś, który oczywiście wymaga sprawdzenia, czyli weryfikacji, poprzez odpowiednie badania sto-

sowane w danej nauce”⁷¹⁶. Przypuszczenia te będą weryfikowane w toku badań empirycznych.

Na podstawie analizy dostępnych materiałów, zarówno z badań, jak i literatury przedmiotu na podstawie głównego problemu badawczego określonego dla tej pracy przyjęto następującą hipotezę główną: ***Uczestnictwo w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie, kraju odmiennym kulturowo i społecznie, w ekstremalnych warunkach przyrodniczych, pozwoliły żołnierzom wzmocnić relacje interpersonalne, ukształtować szersze spojrzenie w wymiarze społecznym i kulturowym na współczesny świat, sprawdzić się w sytuacjach ekstremalnych oraz stworzyć warunki do podniesienia ich statusu społecznego.***

W dalszej kolejności sformułowano hipotezy stanowiące odpowiedź na szczegółowe problemy badawcze.

1. Uczestnictwo w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przynosi wielorakie korzyści, ale dominującym jest czynnik ekonomiczny i edukacyjny.
2. Żołnierze utożsamiali się z celami misji i uważali je za słuszne.
3. Proces przygotowania do uczestnictwa w misji był wielostopniowy i stanowił dobrą podstawę do wykonywania zadań przez żołnierzy.
4. Proces przygotowania do uczestnictwa w misji obejmował zagadnienia udziału w odmiennych warunkach społeczno- kulturowych oraz przyrodniczych, lecz nie odzwierciedlał realnych warunków panujących w Afganistanie.
5. Najbardziej spójne więzi kształtowały się w małych grupach społecznych jak drużyna, pluton a największe problemy sprawiała tęsknota za rodziną oraz lęk przed utratą życia lub zdrowia.
6. Współpraca z wojskami koalicyjnymi opierała się na wzajemnym zaufaniu, z żołnierzami Afgańskich Sił Bezpieczeństwa przejawiał się brak wzajemnego zaufania, a z miejscową ludnością często występowała nieufność.
7. Żołnierze postrzegali niektóre zauważalne cechy, takie jak gościnność oraz niski status kobiet w społeczeństwie.
8. Otoczenie wojskowe i najbliżsi znajomi wysoko ocenili udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej .
9. Najwięcej zadowolonych z udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie związane było z poprawą sytuacji materialnej, możliwością awansu społecznego oraz z powrotem w zdrowiu do kraju.

⁷¹⁶ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, op. cit., str. 42.

3.4. Zmienne i wskaźniki

Zmienne i wskaźniki są powiązane z problemem badawczym oraz hipotezą badawczą. Określenie zmiennych służy uściśleniu problemów badawczych i wyrażeniu, które z interesujących nas właściwości będą poddane badaniu, a dobór odpowiednich wskaźników wspomogą nam ich interpretację. Jak zauważa J. Sztumski badając dowolny fragment grupy społecznej spostrzegamy, że jedne osoby spośród tych, które do nich należą, mają określoną cechę, a inne jej nie mają np. wykształcenie wyższe, są kobietami lub mężczyznami, oficerami lub podoficerami, w starszym bądź w młodszym wieku. Wyróżnione przez nas cechy, które mogą przyjmować przynajmniej dwie wartości nazywamy zmiennymi. Zmiennymi nazywamy również takie zjawiska, które ulegają przeobrażeniom pod wpływem działania różnych czynników, przyjmując tym samym różne wartości.

Wśród zmiennych wyróżnia się zmienne niezależne i zależne. Biorąc pod uwagę kierunek oddziaływania zmienną niezależną jest ta zmienna, której przypisujemy charakter sprawczy; natomiast ta, o której sadzimy, że zmienia się na skutek oddziaływania wymienionej – jest nazywana zmienną zależną⁷¹⁷.

W pracy badawczej wyodrębniono następujące zmienne niezależne:

1. Wiek;
2. Wykształcenie;
3. Płeć;
4. Stosunek do służby wojskowej;
5. Staż służby;
6. Korpus osobowy;
7. Udział w misjach;
8. Stan cywilny.

Zmienne zależne to:

1. Oczekiwania żołnierzy związane z uczestnictwem w misji zagranicznej.
2. Poziom identyfikacji z celami misji.
3. Ocena własna przygotowania do udziału w pokojowej misji wojskowej i poziomu zaangażowania w wykonywaniu obowiązków służbowych i celów misji.
4. Znajomość środowiska geograficznego i społecznego Afganistanu.

⁷¹⁷ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, op. cit., str. 62.

5. Kontakty i więzi społeczne w Polskim Kontyngencie Wojskowym oraz niedogodności i problemy związane z rozłąką rodziny.
6. Zaufanie żołnierzy do grup społecznych funkcjonujących w środowisku żołnierzy.
7. Różnice kulturowe.
8. Odbiór społeczny uczestnictwa w misji.
9. Zadowolenie z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej .

Wskaźnik (indykator) jak uważa E. Babbie to wybrana obserwacja, którą traktujemy jako odzwierciedlenie zmiennej, którą chcemy badać. Wskaźnikami mogą być zjawiska, stany rzeczy, zdarzenia, zachowania, fakty, procesy, które jest łatwo zaobserwować i których samo istnienie, pojawienie się lub stopień intensywności stanowi przesłankę, że w określonych przypadkach z pewnością lub z pewnym prawdopodobieństwem dane zdarzenie czy własność wystąpiła. Na wskaźniki w badaniach nadają się przede wszystkim zjawiska, stany rzeczy i zdarzenia (zachowania) łatwo dostępne obserwacji, i to takie, których właściwa psychologiczno - kulturowa interpretacja rozumiejąca jest stosunkowo niezawodna⁷¹⁸.

J. Sztumski wyróżnia pewne rodzaje wskaźników i dzieli je na:

1. rzeczywiste (tzn. odpowiadające obiektywnie istniejącym celom);
2. fikcyjne , czyli pozorne;
3. jakościowe – ukazujące atrybuty danych przedmiotów lub zjawisk;
4. ilościowe – podające charakterystyczne dla nich „miary”, czyli pola zmienności intensywności danej cechy i zarazem pola jej zmian ilościowych,
5. korelacyjne, tzn. wskazujące na ich wzajemne uwarunkowania;
6. przyczynowo - skutkowe – wskazujące na podstawie danych przyczyn ewentualne skutki albo oparte na zaistniałych skutkach – przyczyny oraz
7. obiektywne i subiektywne, przy czym wskaźniki obiektywne charakteryzujące się takimi cechami oraz faktami, które istnieją niezależnie od woli poszczególnych ludzi, wskazując na pewne zjawiska, jakie mają miejsce w danym społeczeństwie, natomiast wskaźniki subiektywne to te, które opierają się na odczuciach ludzi odnoszących się do własnej sytuacji społeczno-gospodarczej ze względu na ich osobiste potrzeby i pragnienia⁷¹⁹.

Wskaźnik potwierdza lub zaprzecza obecność badanego pojęcia. Problemy i hipotezy badawcze, zmienne oraz ich wskaźniki przyjęte w niniejszej pracy prezentuje poniższa tabela .

⁷¹⁸ E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, str. 166.

⁷¹⁹ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, op. cit., str. 63.

Tabela 3 Problemy i hipotezy badawcze, zmienne i ich wskaźniki

L.p.	Problem szczegółowy	Hipoteza szczegółowa	Zmienna zależna	Zmienna niezależna	Wskaźnik pytanie - pełne	Wskaźnik
1.	Jakie były motywacje uczestniczenia żołnierzy w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju?	Uczestnictwo w misji wojskowej poza granicami kraju. przynosi wielorakie korzyści, ale dominującym jest czynnik ekonomiczny.	Oczekiwania żołnierzy związane z uczestnictwem w misji zagranicznej.	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby wojskowej Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	Który z czynników/celów miał największy wpływ na uczestnictwo Pan/i w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?	Determinanty uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej
2.	Jaka była ocena postrzegania celów misji w Afganistanie oraz ich słuszność?	Żołnierze utożsamiali się z celami misji i uważali je za słuszne.	Poziom identyfikacji z celami misji.	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby wojskowej Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	Które z celów misji w Afganistanie uważa Pan/i za słuszne? Czy Pana/i cele osobiste w czasie misji były wspólne z celami pokojowej misji wojskowej ?	Ocena słuszności celów misji. Poziom utożsamiania celów misji z celami własnymi
3.	Czy żołnierze byli właściwie przygotowani do udziału w misji i wykonywania powierzonych celów?	Proces przygotowania do uczestnictwa w misji był wielostopniowy i stanowił dobrą podstawę do wykonywania zadań przez żołnierzy.	Ocena własna przygotowania do udziału w pokojowej misji wojskowej i poziomu zaangażowania do wykonywania obowiązków służbowych i celów misji.	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby wojskowej Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	Czy w twojej opinii byłeś właściwie przygotowany do realizacji zadań pełnionych w czasie misji/ Który z okresów szkolenia realizowanego w ramach przygotowań do misji uzna Pan/i za najbardziej przydatny? Jak ocenia Pan/i swój poziom zaangażowania podczas szkolenia w okresie przygotowawczym do pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?	Poziom przygotowania Poziom ważności i przydatności poszczególnych okresów szkolenia przygotowawczego do wypełniania zadań w czasie misji Ocena zaangażowania

L.p.	Problem szczegółowy	Hipoteza szczegółowa	Zmienna zależna	Zmienna niezależna	Wskaźnik pytanie - pełne	Wskaźnik
4.	Czy żołnierze byli właściwie przygotowani do funkcjonowania w odmiennym kulturowo i przyrodniczo środowisku?	Proces przygotowania do uczestnictwa w misji obejmował zagadnienia udziału w odmiennych warunkach społeczno-kulturowych oraz przyrodniczych, lecz nie odzwierciedlał realnych warunków panujących w Afganistanie.	Znajomość środowiska geograficznego i społecznego Afganistanu.	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	Czy Pan/i znał/a warunki geopolityczne i społeczne panujące w Afganistanie przed rozpoczęciem pokojowej misji wojskowej ? Czy był Pan/i właściwie przygotowany do nawiązywania kontaktów z ludnością Afgańską? Czy był Pan/i właściwie przygotowany do działania w klimacie i górskim środowisku Afganistanu?	Poziom znajomości realiów środowiskowych w Afganistanie. Poziom znajomości zwyczajów kulturowych w kontaktach z ludnością lokalną w Afganistanie. Poziom przygotowania do działań w górach i odmiennym klimacie.
5.	Jak kształtowały się relacje interpersonalne wśród żołnierzy w bazach wojskowych oraz więzi społeczne związane z rozłąką z rodziną podczas misji	Najbardziej spójne więzi kształtowały się w małych grupach społecznych jak drużyna, pluton a największe problemy sprawiała tęsknota za rodziną oraz lęk przed utratą życia lub zdrowia.	Kontakty i więzi społeczne w PKW oraz niedogodności i problemy związane z rozłąką rodziny.	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	Z którą z grup bardziej się Pan/i identyfikuje? Co zdaniem Pana/i bardziej sprzyja budowaniu więzi społecznych podczas misji? Jakie niedogodności i problemy miał/a Pan/i związane z rozłąką z rodziną?	Ocena identyfikacji z grupami społecznymi Siła więzi społecznych podczas misji Częstość występowania
6.	Jak kształtowały się relacje interpersonalne z grupami społecznymi funkcjonującymi w środowisku żołnierskim w Afganistanie?	Współpraca z wojskami koalicyjnymi opierała się na wzajemnym zaufaniu, z żołnierzami Afgańskich Sił Bezpieczeństwa przejawiał się brak wzajemnego zaufania, a z miejscową ludnością często występowała nieufność.	Zaufanie żołnierzy do grup społecznych funkcjonujących w środowisku żołnierzy.	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	Jak ocenia Pan/i poziom zaufania do współpracujących sił koalicyjnych i Afgańskich Sił Bezpieczeństwa? Jak ocenia Pan/i stopień zaufania do społeczeństwa afgańskiego?	Poziom zaufania

L.p.	Problem szczegółowy	Hipoteza szczegółowa	Zmienna zależna	Zmienna niezależna	Wskaźnik pytanie - pełne	Wskaźnik
7.	Jakie cechy szczególne o charakterze społeczno-kulturowym postrzegane były przez żołnierzy jako wyróżniające społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich?	Żołnierze postrzegali niektóre zauważalne cechy, takie jak gościnność oraz niski status kobiet w społeczeństwie.	Różnice kulturowe.	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby wojskowej Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	W jakim stopniu w Pana/i opinii wymienione cechy wyróżniają społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich.	Siła oddziaływania
8.	Jak został oceniony udział żołnierzy po powrocie z pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez najbliższe otoczenie społeczne?	Otoczenie wojskowe i najbliżsi znajomi wysoko ocenili udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej .	Odbiór społeczny uczestnictwa w misji.	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby wojskowej Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	Jak ocenia Pan/i swój udział i poziom zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie? Jak zdaniem Pana/i udział w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju oceniony został przez środowisko?	Ocena własna Ocena środowiska
9.	Czy udział w misji przyniósł zadowolenie dla uczestniczących w niej żołnierzy?	Najwięcej zadowolenia z udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie związane było z poprawą sytuacji materialnej oraz z powrotem w zdrowiu do kraju.	Zadowolenie z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej .	Wiek Wykształcenie Płeć Stosunek do służby wojskowej Staż służby Korpus osobowy Udział w misjach Stan cywilny Miejsce służby	Czy jest Pana/i zadowolona z udziału w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie? Które z czynników miały największy wpływ na Pan/i zadowolenie związane z pobytem na misji? Jaką decyzję podjął/a by Pan/i dzisiaj, jeżeli byłaby taka możliwość o wyjeździe na misję do Afganistanu?	Poziom zadowolenia. Czynniki wpływające na poczucie zadowolenia Decyzja o udziale w ponownej misji.

Źródło: Opracowanie własne

3.5. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Proces badawczy jak zauważa J. Sztumski jest świadomą, celową i zamierzoną czynnością poznającego podmiotu. Wszelka zaś działalność, która ma prowadzić do określonego celu, powinna być sterowana metodycznie za pomocą określonych reguł i wskazań determinujących i kontrolujących postępowanie człowieka. Odnosi się to w szczególności do czynności badawczych, zmierzających do poznania danych faktów lub zjawiska w sposób zapewniający maksymalny stopień efektywności, to jest w najkrótszym czasie i przy najmniejszym nakładzie sił i środków⁷²⁰. Tak więc proces badawczy wymaga określenia metod, jakimi będą prowadzone badania mające na celu weryfikację przyjętych hipotez i odpowiedzi na pytania badawcze.

W tym momencie należy dokonać rozróżnienia pomiędzy pojęciami „metoda”, „technika” oraz „narzędzie badania,” choć wśród przedstawicieli nauk społecznych nie do końca jest zgoda co do definiowania tych określeń. Przyjmiemy więc, że przez metodę, jak uważa J. Sztumski rozumie się na ogół system założeń i reguł pozwalających na takie uporządkowanie praktycznej lub teoretycznej działalności, aby można było osiągnąć cel, do jakiego się świadomie zmierza⁷²¹. Czyli jest to powtarzalny i skuteczny sposób rozwiązywania ogólnego problemu badawczego, pod którym rozumiemy świadomie stosowany sposób postępowania, który zmierza do określonego celu w danych warunkach.

W naukach społecznych często występuje podział stosowanych metod na ilościowe i jakościowe, który jak zauważa J. Sztumski w praktyce nie jest tak dysjunktywny, czyli nawzajem się wykluczający jak nam się wydaje. Bowiem w pracach badawczych przy stosowaniu metod ilościowych często pojawia się potrzeba odwoływania się do jakościowych charakterystyk tego, co jest przedmiotem badań⁷²². Istotnym zatem elementem pracy badawczej była odpowiedź na pytanie, w jaki sposób chce się osiągnąć zakładany cel badawczy, czyli, czy realizować badania ilościowe, czy jakościowe, a może równocześnie takie i takie.

W ramach analitycznego podejścia ilościowego jak uważa E. Moczuk badacz decyduje się przede wszystkim na obiektywne kryteria opisu zjawisk, gdy w podejściu jakościowym analizuje dane otoczenie, odwołując się do subiektywnych kryteriów opisu. Podejście ilościowe sprowadza się do użycia formuły opartej na precyzji w definiowaniu zmiennych ope-

⁷²⁰ J. Sztumski, *Wstęp do metod.*, op. cit., str.67.

⁷²¹ *Ibidem*, str.68; zob. także S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, str.19.

⁷²² J. Sztumski, *Wstęp do metod.*, op. cit., str.75.

racyjnych i postawieniu założeń badawczych oraz realizacji rzetelnych pomiarów i testowania wyników. W projektach ilościowych dąży się do uchwycenia zależności ilościowych pomiędzy seriami obserwowanych zjawisk, kładąc nacisk na precyzję wyznaczanych zmiennych i logikę pomiaru. W badaniach jakościowych od samego początku zakłada się, że badacz jest stroną uczestniczącą w badaniu. Na proces badawczy nakładane są jego osobiste doświadczenia, natomiast interpretacja faktów przyjmuje jedynie charakter subiektywny. W ten sposób porusza się on w obrębie kultury danego społeczeństwa, w którym bezpośrednio żyje, a także nadaje spersonalizowany sens i znaczenie obserwowanym przez siebie zjawiskom. W rezultacie nie ma też sposobności zachowania własnej bezstronności. Zawsze narzuca osobiste poglądy, choćby poprzez dobór tematów badawczych czy subiektywny sposób interpretacji obserwowanej rzeczywistości. Nie może też w pełni uciec od własnych wrażeń, uczuć i wartości. Badania ilościowe cechuje na ogół dedukcyjny sposób poznawania rzeczywistości. Najpierw zakłada się z góry występowanie pewnego zjawiska, a dopiero potem poszukuje się jego potwierdzenia na podstawie zbioru danych i informacji. Poszukiwanie dowodów jest oparte na weryfikacji, czyli sprawdzaniu hipotezy założonej na początku badań. W ten sposób dostarcza się dowodów potwierdzających lub odrzucających daną teorię. Prowadzący badania ilościowe odpowiada na pytanie „ile”, ponieważ swoistą cechą tego typu badań jest operowanie liczbami. Wielokrotne zaś powtarzanie tych samych wyliczeń przez różne osoby powinno dawać za każdym razem powtarzalne rezultaty pomiarów⁷²³.

Natomiast technika to szczegółowy sposób wykonywania danego rodzaju zadań badawczych, sposób gromadzenia materiałów i jest ona elementem metody⁷²⁴. Technika badań oznacza więc czynność, konkretne, przemyślane działanie z wykorzystaniem adekwatnej do potrzeb i możliwości techniki badawczej lub technik badawczych.

Narzędzia zaś są ściśle związane ze sposobem zbierania informacji, danych, w oparciu, o które weryfikuje się hipotezy robocze oraz problem badawczy, i są przedmiotami służącymi do technicznego gromadzenia informacji (materiałów z badań). Może to być, np.: kwestionariusz ankiety, wywiadu bądź obserwacji⁷²⁵.

Projektując prace badawcze uwzględniono badania ilościowe i jakościowe, a jako podstawową metodę przyjęto sondaż diagnostyczny realizowany techniką ankietową⁷²⁶ i techniką

⁷²³ E. Moczuk, *Bezpieczeństwo*. op. cit., str. 130-131 Zob. też, P. Tarka, *Specyfika i komplementarność badań ilościowych i jakościowych*, Wiadomości Statystyczne 2017, nr 3 (670), str. 20-21 (str. 16-27).

⁷²⁴ *Ibidem*, str. 81-82.

⁷²⁵ Patrz, J. Sztumski, *Wstęp do metod.*, op. cit.

⁷²⁶ J. Sztumski, *Wstęp do metod.*, op. cit., str.170-181.

wywiadu skategoryzowanego⁷²⁷. Jako metody uzupełniające zastosowano analizę dokumentów instytucjonalnych i przegląd danych⁷²⁸, oraz metodę *Scoping Review*, zwaną także metodą analizy przeglądu. Jest to jakościowa metoda badawcza, która polega na systematycznym przeglądzie literatury przedmiotu w danym zakresie, cechując się wysokim stopniem formalizmu i jakościową metodą analizy, będąc swoistą „technika mapowania” odpowiedniej literatury przedmiotu z danej tematyki, którą niegdyś nazywano kwerendą literatury przedmiotu⁷²⁹. Metody te pozwoliły zweryfikować występujące zależności między analizowanymi zmiennymi. W badaniach zastosowano także metodę obserwacji uczestniczącej niekontrolowanej będąc osobą związaną z wojskiem⁷³⁰.

W technice sondażu z zastosowaniem ankiety jako narzędzie zastosowano Kwestionariusz Ankiety. Przygotowując Kwestionariusz Ankiety wzorowano się na uwagach dotyczących wymogów metodologicznych badań ankietowych J. Sztumskiego⁷³¹ oraz opracowaniach innych autorów (m.in. E. Moczuk⁷³², B. Tworkowski⁷³³, D. Czekaj⁷³⁴). Poszczególne pytania zostały pogrupowane tematycznie i odnoszą się do badanych obszarów przyjętych w celach pracy badawczej. Każde pytanie zostało poprzedzone opracowaną instrukcją co do zasad udzielania odpowiedzi przez respondentów. Większość pytań w Kwestionariuszu Ankiety zaopatrzone w kafeterie, czyli zestawy możliwych odpowiedzi o charakterze zamkniętym i półotwartym oraz dysjunktywnym ze względu na możliwość zaznaczenia jedynie jednej odpowiedzi (pytania jednokrotnego wyboru) i koniunktywnym, gdzie istniała możliwość zaznaczenia kilku opcji.

Drugą techniką sondażu diagnostycznego jaką zastosowano w badaniach był wywiad. J. Sztumski określa wywiad jako rozmowę kontrolowaną, w której biorą udział co najmniej dwie osoby: prowadzący wywiad i respondent. Rozmowa ta nie jest luźną konwersacją, lecz ukierunkowaną rozmową, w której badający chce uzyskać od respondenta dane określone celem badań. Uważa się, że wywiad jest pewnym procesem, w którym badający stara oddzia-

⁷²⁷ *Ibidem*, str.159-169.

⁷²⁸ *Ibidem*, str. 182-191.

⁷²⁹ E. Moczuk, *Bezpieczeństwo szkolne.*, str. 109.

⁷³⁰ J. Sztumski, *Wstęp do metod.*, op. cit., str. 149-158.

⁷³¹ *Ibidem*, str. 176-180.

⁷³² Zob. E. Moczuk, *Bezpieczeństwo.* op. cit. str.341.

⁷³³ Zob. B. Tworkowski, *Polskie Kontyngenty Wojskowe W Afganistanie, na przykładzie 6 Brygady Powietrzno-desantowej w ramach XI zmiany PKW*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2021 str. 155-16.3

⁷³⁴ Patrz: D. Czekaj, *Wojsko a społeczność lokalna – wzajemne relacje. Studium przypadku na przykładzie 21. Brygady Strzelców Podhalańskich*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2019, str. 341-346.

ływać na badanego stawianymi pytaniami i skłonić go do udzielenia wypowiedzi na temat będący przedmiotem badań⁷³⁵.

Uwzględniając formę wypowiadania respondentów i sposób przeprowadzania wywiadu, a także ze względu na zachowanie się badającego i ilość uczestników wyróżnia się kilka typów wywiadów jakie mogą być stosowane w naukach społecznych. Wywiady mogą być ustne i pisemne; skategoryzowane i nieskategoryzowane; jawne i ukryte; indywidualne i zbiorowe oraz panelowe⁷³⁶.

Wywiad przeprowadzony dla potrzeb tej pracy można uznać za skategoryzowany wywiad ekspercki, gdyż był przeprowadzany ściśle według przygotowanego scenariusza, posiadał zdefiniowane wcześniej pytania zestawione tematycznie i korelujące z celem prowadzonej pracy badawczej, ale też pozwalał na swobodną analizę swoich doświadczeń. Ten typ wywiadu ma za zadanie zebranie możliwie jak najwięcej danych, które będzie można porównać z tymi, jakie uzyskano od innych respondentów na ten temat⁷³⁷.

Należy zaznaczyć, że w badaniach jakościowych, zwłaszcza przy użyciu metody wywiadów, podejście do analizy próby badawczej znacząco różni się od podejścia stosowanego w badaniach ilościowych. Dlatego w badaniach jakościowych, zwłaszcza przy wykorzystaniu metody wywiadów, analizy tego typu kładą nacisk na zrozumienie kontekstu, interpretację i uzyskiwanie pełnych, opisowych danych⁷³⁸. Jak widać w badaniach jakościowych, główny nacisk kładzie się na zrozumienie kontekstu, interpretację i zbieranie opisowych danych. Procesy te są głęboko zakorzenione w podejściu jakościowym, a analiza próby badawczej koncentruje się na osiągnięciu nasycenia danych, a nie na statystycznych miarach precyzji. Kryterium nasycenia danych oznacza, że badacze kontynuują zbieranie danych aż do momentu, gdy nowe informacje przestają wnosić nowe spostrzeżenia czy zrozumienie badanego zjawiska⁷³⁹. Greg Guest, Arwen Bunce i Laura Johnson wskazują, że w nauce nie istnieją wytyczne dotyczące określania nieprobabilistycznych rozmiarów próbek w badaniach społecznych. Pokazują one, że dobór próby celowej jest najczęściej stosowaną formą próbkowania nieprobabilistycznego, a ich wielkość zazwyczaj opiera się na koncepcji „nasycenia” (the concept of “saturation”) lub momentu, w którym w danych badaniach nie pojawiają się już żadne nowe in-

⁷³⁵ J. Sztumski, *Wstęp do metod.*, op. cit., str.159.

⁷³⁶ *Ibidem*, str.159.

⁷³⁷ *Ibidem*, str.160-161.

⁷³⁸ Sharan B. Merriam, *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*, Jossey-Bass Publisher, San Francisco 2009.

⁷³⁹ G. Guest, A. Bunce, L. Johnson, 2006, *How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability*, Sage Journal 2006, Vol. 18, nr 1, str. 59-82.

formacje, czyli sytuacja, gdy po przeprowadzeniu pewnej liczby wywiadów na określony temat, następne wywiady prezentują ten sam element analityczny, jaki był zaprezentowany we wcześniejszych wywiadach wskutek istniejącego „nasylenia” podobnymi informacjami, które już niewiele wnoszą nowego do tematyki. Jako przykład koncepcji nasylenia, autorki wskazują na własne badania, w których wykorzystano dane obejmujące 60 pogłębionych wywiadów z kobietami w dwóch krajach Afryki Zachodniej, dokładnie dokumentując stopień nasylenia danymi i ich zmienności w trakcie analizy tematycznej, jednak na podstawie zebranych danych stwierdziły, że nasylenie nastąpiło w ciągu pierwszych 12 wywiadów, chociaż podstawowe elementy metatematów były obecne już w 6 wywiadach, co oznacza, że nie jest istotna kwestia ilościowa wywiadów, ale jej zawartość jakościowa. Oznacza to także, że w badaniach jakościowych istotne jest zrozumienie kontekstu danego zagadnienia, ponadto pogłębiona analiza danych i uzyskanie bardziej holistycznego zrozumienia badanego problemu, co stoi w opozycji do podejścia ilościowego, gdzie priorytetem jest uzyskanie reprezentatywnej próby badawczej dla całej populacji.

Na koniec można dodać, że metoda wywiadów eksperckich stanowi ważne narzędzie badawcze na gruncie etnometodologii, mieszczącej się w nurcie teorii interakcjonizmu symbolicznego, pozwalając na zbieranie danych na temat interpretacji i znaczeń, jakie „aktorzy społeczni” przypisują swoim codziennym działaniom, tym bardziej, że etnometodologia kładzie nacisk na analizę zjawisk społecznych z perspektywy uczestników, a wywiady są doskonałym narzędziem do zgłębiania ich subiektywnych perspektyw oraz ukrytych reguł i konwencji, które kształtują ich interakcje. Wywiady pozwalają na bezpośrednie zapytanie uczestników o ich perspektywy, co umożliwia badaczowi dostęp do subiektywnych znaczeń związanych z danymi zjawiskami społecznymi⁷⁴⁰.

Należy zaznaczyć, że zgodnie z Decyzją Ministra Obrony Narodowej w sprawie prowadzenia badań społecznych w resorcie obrony narodowej⁷⁴¹ do prowadzenia badań w wojsku dopuszcza się wykorzystanie jedynie ankiet i wywiadów, wyjątek wykorzystania innych metod i technik przyznany jest Wojskowemu Biuru Badań Społecznych.

Jak wspomniano wyżej jako metodę uzupełniającą zastosowano analizę dokumentów normatywnych dotyczących treści pracy badawczej w celu jej uporządkowania oraz prawidłowej interpretacji. Dla potrzeb pracy analizą objęto dokumenty urzędowe rangi strategii, ustaw, rozporządzeń i regulaminów. Przeanalizowano opracowania naukowe, statystyczne

⁷⁴⁰ J. Heritage, *Garfinkel and Ethnomethodology*, Polity Press, Cambridge 1984. Reprint z 2007 r.

⁷⁴¹ Dz. U. MON z 6 marca 2014 r. poz. 78 Decyzja Nr 68/MON Ministra Obrony Narodowej zmieniająca decyzję w sprawie prowadzenia badań społecznych w resorcie obrony narodowej.

oraz różne dokumenty kompilacyjne. Oparto się również na dokumentach osobistych oraz obserwacji zawartych w notatkach sporządzonych przez autora podczas odbywania pokojowej misji wojskowej w Afganistanie na podstawie których opracowano niepublikowaną książkę „Czerwone pola Afganistanu”.

3.6. Przebieg badań empirycznych

Realizacja badań empirycznych w jednostkach wojskowych i strukturach organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej wymaga uzyskania stosownych zezwoleń i dokonania uzgodnień. Prowadzący badania zobligowany jest do uzyskania upoważnienia jednorazowego, wydawanego przez Dyrektora Centrum Operacyjnego Ministra Obrony Narodowej za pośrednictwem Dyrektora Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej. Upoważnienie takie wydaje się na pisemny wniosek, po spełnieniu określonych przepisami warunków⁷⁴². W związku z tym procedura badawcza przedstawiała się następująco:

1. W pierwszej kolejności zebrano niezbędne dane na temat jednostek wojskowych wchodzących w skład 21 Brygady Strzelców Podhalańskich, w których służyli żołnierze będący uczestnikami pokojowej misji wojskowej w Afganistanie.
2. Ponieważ część żołnierzy służyło w nowo powstałej Podkarpackiej Brygadzie Wojsk Obrony Terytorialnej oraz odeszło do rezerwy zebrano dane o żołnierzach służby czynnej służących w jednostkach Podkarpackiej Brygady Wojsk Obrony Terytorialnej, oraz rezerwistach we współpracy z Wojskowym Biurem Emerytalnym w Rzeszowie.
3. Uzyskano zgody dowódców jednostek wojskowych oraz dyrektora Wojskowego Biura Emerytalnego do przeprowadzenia badań społecznych w jednostkach organizacyjnych przez nich kierowanych.
4. Zgoda dowódców jednostek lub kierowników komórek i jednostek organizacyjnych podległym Ministerstwu Obrony Narodowej jest niezbędnym warunkiem ubiegania się do uzyskania upoważnienia jednorazowego do prowadzenia badań społecznych. Upoważnienie takie wydaje się na pisemny wniosek.
5. Wniosek powinien zawierać:

⁷⁴² Realizacja badań społecznych w resorcie obrony narodowej regulowana jest Decyzją Ministra Obrony Narodowej Nr 78/MON z 15 lutego 2008 r. w sprawie prowadzenia badań społecznych w resorcie obrony narodowej (Dz. Urz. Min. Obr. z 2008 r. poz. 26 oraz z 2014 r. poz. 78 oraz z 2018 r. poz. 148 oraz poz.130 z 2022 r.).

- Dane osobowe wnioskodawcy: imię i nazwisko, rodzaj i numer dokumentu tożsamości oraz dane do kontaktów: adres zamieszkania, numer telefonu i adres e-mail;
- Określenie celu, tematu i techniki badań;
- Propozycję terminu przeprowadzenia badań, wskazanie jednostek wojskowych lub innych jednostek i komórek organizacyjnych resortu obrony narodowej, a także grup osobowych, w których mają być prowadzone badania oraz liczebność próby;
- Określenie przewidywanej postaci opracowania końcowego wyników badań, sposobu ich wykorzystania oraz zakresu ewentualnego rozpowszechnienia (np. praca licencjacka, magisterska, doktorat, publikacja, itp.).

Do wniosku należy dołączyć następujące dokumenty:

- 1) Koncepcję badań, która powinna zawierać:
 - a) temat pracy naukowej, w której będą wykorzystane wyniki badań;
 - b) informacje o promotorze pracy (stopień naukowy, imię i nazwisko, aktualny adres e-mail lub numer telefonu);
 - c) cel i przedmiot badań wraz z uzasadnieniem jego podjęcia;
 - d) zasadnicze problemy badawcze;
 - e) zdefiniowane metody i techniki za pomocą, których prowadzone będą badania;
 - f) informacje dotyczące badanej próby, tzn. kogo badania będą obejmować, ile osób będzie w nich brało udział, wyszczególnienie jednostek wojskowych/ komórek organizacyjnych MON, w których badania będą realizowane wraz z nazwą miejscowości, w której stacjonują;
 - g) planowany termin realizacji badań;
- 2) Narzędzia badawcze (np.: kwestionariusz ankiety);
- 3) Zaświadczenie stwierdzające fakt zatrudnienia lub pobierania nauki;
- 4) Oświadczenie o zobowiązaniu się wnioskodawcy do:
 - a) przekazania egzemplarza pracy naukowej, w której zostaną wykorzystane wyniki badań do Dyrektora Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej,
 - b) zachowania anonimowości badanych osób,
 - c) zapoznania się z klauzulą informacyjną RODO udostępnioną na stronie internetowej WCEO;

- 5) Pisemnie wyrażone zgody dowódców jednostek wojskowych (dyrektorów, szefów, komendantów), w których badania mają być przeprowadzone;
 - 6) Oświadczenie o wyrażeniu/cofnięciu zgody na przetwarzanie danych osobowych podanych dobrowolnie⁷⁴³.
6. Wniosek o uzyskanie upoważnienia jednorazowego do prowadzenia badań społecznych wysłano do Dyrektora Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej 28.07.2023 r. Ponieważ nie uzyskano zgody na badania dotyczące problemów społecznych i zachowań dysfunkcyjnych na jakie narażeni byli żołnierze podczas misji poza granicami kraju, które to zamierzano ująć w pracy, zwrócono się ponownie do Dyrektora Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej w dniu 23.08.2023 r. o ponowne rozpatrzenie sprawy z pominięciem problemów i zachowań dysfunkcyjnych w czasie misji. Otrzymano zgodę z dnia 18.09.2023 r.
7. Realizację badań poprzedziły badania pilotażowe przeprowadzone pośród 8 żołnierzy, co stanowiło około 4% próby. W wyniku przeprowadzonego pilotażu narzędzia użyte do badań uznano za właściwe.
8. Po otrzymaniu upoważnienia jednorazowego nr 17/2023 r. z dnia 18.09.2023 r. upoważniającego dowódców jednostek do ułatwienia realizacji badań od dnia podpisania do 31 grudnia 2023 r. autor rozpoczął proces uzgadniania terminów i sposób prowadzenia badań w jednostkach wojskowych. Autor napotkał wiele trudności spowodowanych przygotowaniem wyborów do Sejmu i Senatu w dniu 15 października 2023 r. Dowódcy jednostek niechętnie decydowali się na przeprowadzenie badań w terminie poprzedzającym wybory ze względów politycznych. Drugim powodem, który powodował trudności był udział jednostek 21 Brygady Strzelców Podhalańskich w ćwiczeniach, które zazwyczaj odbywają się w terminie jesiennym m.in. ćwiczenie PUMA-23 w listopadzie. Trzecim powodem był udział jednostek brygady w osłonie granicy związanej z wojną rosyjsko-ukraińską. Jednostki brygady rotacyjnie wymieniały się podczas działań osłonowych granicy poza miejscami stałej dyslokacji. Wielce pomocnymi w przeprowadzeniu badań okazali się żołnierze i pracownicy cywilni sekcji wychowawczych jednostek wojskowych, którzy udzielali wsparcia podczas prowadzonych badań. W rezultacie do 31 grudnia 2023 r. autor

⁷⁴³ WCEO, *Badania społeczne realizowane przez podmioty zewnętrzne*, <https://wceo.wp.mil.pl/badania/spoleczne-reprezentowane-przez-jednostki-zewnetrzne/badania-spoeczne-realizowane-przez-podmioty-zewnetrzne-1025798/> (dostęp: 7.03.2023 r.)

przeprowadził badania w dziesięciu jednostkach wojskowych wchodzących w skład 21. BSP. W garnizonie Rzeszów badanie obejmowało Dowództwo 21. BSP, 1. batalion strzelców podhalańskich, 21. batalion dowodzenia i 21. batalion logistyczny. W garnizonie Jarosław badanie przeprowadzono w 14. dywizjonie artylerii samobieżnej i 21. dywizjonie artylerii przeciwlotniczej. W garnizonie Przemyśl badania obejmowały 5. batalion strzelców podhalańskich, a w Kłodzku 22. batalion piechoty. Badaniu poddano także 18. pułk saperów z Niska oraz 1. batalion czołgów z Żurawicy. Jednostki te będące w czasie pokojowej misji wojskowej w składzie 21 BSP zmieniły swoje podporządkowanie. Przebadano również żołnierzy, którzy w międzyczasie zmienili jednostki i aktualnie służyli w 3 Podkarpackiej Brygadzie Obrony Terytorialnej i tych którzy odeszli do cywila w współpracy z Wojskowym Biurem Emerytalnym w Rzeszowie. Badaniami objęto 196 żołnierzy.

9. Po wcześniejszym umówieniu terminu przeprowadzenia badania w poszczególnych jednostkach, żołnierze z danej jednostki w wskazanym pomieszczeniu we współpracy z żołnierzami lub pracownikami sekcji wychowawczych byli zapoznawani przez autora z celem badania i sposobem jego przeprowadzania. Badający samodzielnie losowo wybierał żołnierzy, którzy następnie wypełniali ankiety. Badanie jednej grupy trwało około 30 minut.
10. Wywiady skategoryzowane autor przeprowadził z sześcioma żołnierzami. Wywiady prowadzone były w miejscach pracy respondentów po uprzednim umówieniu terminu i przedmiotu spotkania. Każde spotkanie było nagrywane po otrzymaniu zgody badanego. Udzielający wywiadów zostali zapoznani z celem badania oraz sposobem ich prowadzenia, jak również późniejszym wykorzystaniem ich wypowiedzi w pracy. Po zakończonym wywiadzie autor wykonywał pisemną transkrypcję rozmowy.
11. Po dokonaniu badań, zostało dokonane sprawdzenie poprawności wypełnienia ankiety a także odrzucenie ankiet wadliwych, bez wypełnionej „metryczki” albo nie wypełnionych w pełni.
12. Po wykonaniu 196 ankiet zakończono badania. Po przeglądnięciu wszystkich ankiet, do analiz zakwalifikowano 194 ankiety.
13. Po zakończeniu tej części działań, po zakodowaniu ankiet przystąpiono do obliczeń za pomocą komputerowego programu statystycznego SPSS Statistic. Z uwagi na sporą liczbę prowadzonych porównań, dane z przeprowadzonych badań ankietowych dobrano metodą analizy statystycznej w taki sposób, aby wyniki dały się zestawić w syntetycznych, zbiorczych tabelach i wykresach. W metryczce kwestiona-

riusza ankiety zamieszczono następujące zmienne niezależne: wiek, poziom wykształcenia, płeć, stosunek do służby wojskowej, staż służby, korpus osobowy, udział w misjach, stan cywilny i miejsce służby. W celu oceny czy różnice pomiędzy zmiennymi są znamienne statystycznie do analiz zastosowano testy statystyczne, które służą do oceny, czy zależności i relacje zaobserwowane w próbie są efektem ogólniejszej prawidłowości panującej w całej populacji czy tylko przypadkowym rezultatem. W celu analizy zależności między zmiennymi zależnymi i niezależnymi, zastosowano odpowiedni test statystyczny. Ponieważ porównywane cechy mierzone były na skali nominalnej, to właściwym narzędziem do analiz był test niezależności chi kwadrat - χ^2 . Dla każdej tabeli współzależności dwu zmiennych wyznaczono wartość statystyki χ^2 , liczbę stopni swobody df i na tej podstawie prawdopodobieństwo rozkładu p będące podstawą do przyjęcia lub odrzucenia hipotezy zerowej o niezależności badanych zmiennych. Hipotezę o niezależności zmiennych weryfikowano dla poziomu istotności $\alpha = 0,05$, co wskazuje na 5% ryzyko stwierdzenia, że istnieje różnica między wynikami badań a hipotezą zerową i jeśli wartość ta była mniejsza od tego maksimum, to odrzucano hipotezę zerową „o niezależności badanych zmiennych” i przyjmowano hipotezę alternatywną „o istnieniu zależności między zmiennymi”. Stwierdzenie istnienia zależności między zmiennymi (czyli odrzucenie hipotezy zerowej i przyjęcie hipotezy alternatywnej pozwalają na wyznaczenie siły tej zależności, a to policzono współczynnikiem kontyngencji C Pearsona. Przyjęto następującą interpretację wartości współczynnika kontyngencji C Pearsona:

- $\langle 0,0 ; 0,1 \rangle$ – nikła siła związku;
- $\langle 0,1 ; 0,3 \rangle$ – słaba siła związku;
- $\langle 0,3 ; 0,5 \rangle$ – przeciętna siła związku
- $\langle 0,5 ; 0,7 \rangle$ – wysoka siła związku
- $\langle 0,7 ; 1,0 \rangle$ – bardzo wysoka siła związku

14. Ostatnim etapem było napisanie raportu z badań w formie pracy doktorskiej

.

3.7. Charakterystyka badanych populacji i terenu badań

W badaniach społecznych jak zauważa J. Sztumski możemy przebadać wszystkich osobników w danej zbiorowości, czyli całą populację, jaka nas interesuje. Wówczas badania takie mają, charakter całościowy. Są one w zasadzie wtedy możliwe, gdy dana populacja nie jest zbyt liczna. Często mamy jednak do czynienia z tak licznymi zbiorowościami, że trudno byłoby przebadać wszystkich osobników. Dlatego też często pojawia się konieczność przeprowadzania badań reprezentacyjnych, które koncentrują się na jakiejś części osobników interesującej nas zbiorowości. Są to badania prowadzone metodą reprezentacyjną, których istotną cechą jest to, że obejmują tylko część osób przynależnych do badanego zbioru zwaną próbką reprezentacyjną⁷⁴⁴. Za wyborem próbki reprezentacyjnej przemawiają również takie argumenty jak:

- a) możliwość zebrania aktualnych danych w stosunkowo krótkim czasie;
- b) mniejsze koszty badań;
- c) możliwość dokładnego przeprowadzenia zamierzonych badań;
- d) w sytuacjach, w których badany przedmiot uległby zniszczeniu – a w odniesieniu do osób, kiedy istnieją uzasadnione przypuszczenia, że będą one zbyt narażone na niekorzystne skutki badań i dlatego właśnie badania całościowe byłyby nie wskazane⁷⁴⁵.

E. Moczuk uważa, że istotą doboru próby badawczej jest otrzymanie reprezentatywnej próby badawczej, będącej wręcz miniaturą całej populacji, na podstawie której wyniki uzyskane w badaniach ściśle odpowiadają wynikom, jakie by otrzymano, badając całą populację⁷⁴⁶. Aby badania były istotne statystycznie, wyznaczono populację badawczą, wykorzystując następujący wzór⁷⁴⁷,

$$n = \frac{N}{1 + \frac{4d^2(N-1)}{u_\alpha^2}}$$

gdzie: n - to wielkość próby, N - liczebność populacji, d – dopuszczalny błąd pomiaru, u_α - wskaźnik zależny od poziomu ufności. W celu określenia próby przyjęto, iż dla współczynnika ufności 0,95 mamy z tablic rozkładu normalnego wartość $u_\alpha = 1,96$, skąd $u_\alpha^2 = 3,842$, ponadto wielkość błędu przyjęto na poziomie 5% ($d=0,05$) aby uzyskać

⁷⁴⁴ J. Sztumski, *Wstęp do metod.*, op. cit., str. 139.

⁷⁴⁵ *Ibidem*, str.139.

⁷⁴⁶ E. Moczuk, *Bezpieczeństwo....* op. cit. str. 141.

⁷⁴⁷ J. Greń, *Statystyka matematyczna. Modele i zadania*, PWN, Warszawa 1978, str. 245-246.

w miarę wiarygodny wynik przy ograniczeniu wielkości próby do niezbędnego minimum⁷⁴⁸.

$$\begin{aligned} n &= \frac{400}{1 + \frac{4 \times 0,05^2 \times (400 - 1)}{1,96^2}} = \frac{400}{1 + \frac{4 \times 0,0025 \times 399}{3,842}} = \frac{400}{1 + \frac{3,99}{1,038}} \\ &= \frac{400}{1 + 1,038} = \frac{400}{2,038} = 196 \end{aligned}$$

Przyjęto, że na przestrzeni dwóch dekad w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie uczestniczyło około 1000 żołnierzy – podhalańczyków. Z wywiadów przeprowadzonych z dowódcami jednostek oraz pracownikami kadr ustalono, że po 13 latach od pierwszej pokojowej misji wojskowej w Afganistanie, w której uczestniczyli żołnierze 21 Brygady Strzelców Podhalańskich w jednostkach 21 Brygady Strzelców Podhalańskich służy około 400 żołnierzy. Taką też liczbę żołnierzy przyjęto do określenia populacji do dalszych obliczeń. Po dokonaniu odpowiednich działań matematycznych, populacja badawcza losowana zależnie winna była liczyć 196 żołnierzy. Badaniami byli objęci żołnierze z różnych miejscowości z województwa podkarpackiego i dolnośląskiego, w których stacjonują jednostki 21 Brygady Strzelców Podhalańskich.

Tu pojawiła się pewna trudność, ponieważ duża część żołnierzy, którzy brali udział w pokojowej misji wojskowej odeszła do rezerwy, bądź też przeszła do innych jednostek wojskowych, najczęściej jako doświadczeni żołnierze - instruktorzy. Należało poszukać z nimi kontaktu. Na części populacji służącej jeszcze w jednostkach 21 Brygady Strzelców Podhalańskich zostały przeprowadzone badania pilotażowe w celu korekty i weryfikacji narzędzia badawczego. Z całościowej populacji uczestników pokojowej misji wojskowej w Afganistanie, metodą statystyczną wyprano próbę reprezentatywną do przeprowadzenia badań empirycznych za pomocą przygotowanego i zweryfikowanego narzędzia badawczego. Po zgromadzeniu danych empirycznych nastąpiła wstępna analiza otrzymanego materiału badawczego, która była weryfikacją zebranego materiału poprzez eliminowanie materiałów niepełnych, wypełnionych nieprawidłowo, a także selekcją braków i zniekształceń w odpowiedziach.

Wywiad skategoryzowany dla ekspertów przeprowadzono z uczestnikami pokojowej misji wojskowej w Afganistanie w zakresie uczestnictwa w misji poza granicami kraju oraz ich doświadczeń jakie nabyli podczas służby wojskowej. W celu anonimizacji respondentów zebrano tylko najogólniejsze dane osobowe, w związku z tym cechy społeczno-demograficzne osób uczestniczących w wywiadzie są następujące:

⁷⁴⁸ Patrz też: D. Czekaj, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, str. 108-110.

Respondent 1 - kapitan, wiek: 52 lata, wykształcenie: wyższe, stopień wojskowy na misji: starszy sierżant, stanowisko: optoelektronik, obecny stopień: kapitan, stanowisko: szef sekcji, stan cywilny: żonaty, 1 dziecko.

Respondent 2 - chorąży, wiek: 47, wykształcenie: średnie, stopień wojskowy na misji: starszy sierżant, stanowisko na misji: różne, specjalistyczne związane z łącznością oraz administracją, obecnie stopień wojskowy: chorąży, stanowisko: kierownik grupy zarządzania bezpieczeństwem łączności i informatyki, stan cywilny: w czasie misji żonaty, obecnie rozwiedziony, dzieci: troje,

Respondent 3 - podporucznik, wiek: 36 lat, wykształcenie: wyższe, stopień wojskowy na misji: st. szeregowy, stanowisko: strzelec-kierowca w sekcji ochrony, obecnie stopień wojskowy: podporucznik, stanowisko: dowódca plutonu, stan cywilny: kawaler, dzieci: bezdzietny

Respondent 4 - st.sierz., wiek: 41 lat, wykształcenie: średnie, stopień wojskowy na misji: szeregowy, stanowisko: strzelec, obecnie stopień wojskowy: starszy sierżant, stanowisko: kierownik kancelarii stan cywilny: żonaty, dzieci: troje

Respondent 5 - st. sierż., wiek: 41 lat, wykształcenie: średnie, stopień wojskowy na misji: starszy szeregowy, stanowisko: kierowca KTO Rosomak, obecnie stopień wojskowy: starszy sierżant, stanowisko: komendant ochrony, stan cywilny na misji: kawaler, obecnie żonaty, dzieci: dwoje

Respondent 6 - plutonowy, wiek: 41 lat, wykształcenie: średnie, stopień wojskowy na misji: st. szeregowy, stanowisko: strzelec - radiooperator, obecny stopień wojskowy: plutonowy, stanowisko: technik warsztatu łączności, stan cywilny: rozwiedziony – mieszka z partnerką, dzieci: dwoje

Łącznie przeprowadzono 6 wywiadów. Respondentami były osoby mające doświadczenie zawodowe oraz wykształcenie średnie 4 osoby i wyższe 2 osoby. W badaniach uczestniczyły 4 osoby w wieku 35-44 lata oraz 2 osoby w wieku 34-54 lata. Byli to mężczyźni, w tym 2 kawalerów, 2 żonatych z dziećmi oraz 2 rozwiedzionych.

Analiza danych osobowych wskazuje, że jest to w miarę reprezentatywny przekrój wiekowy, czyli są to osoby w średnim wieku mający doświadczenie nabyte podczas służby wojskowej, w tym poza granicami kraju.

Widać zatem, że respondenci uczestniczący w wywiadach są ekspertami w tematyce wojskowej i rzeczywiście mają wiedzę na ten temat. Respondenci mają sporą wiedzę praktyczną wynikającą z wieloletniej służby, co jest atutem w niniejszych badaniach, ale także mają wiedzę o charakterze teoretycznym.

W przypadku badań ilościowych, charakterystyka badanej populacji według zmiennej niezależnych, które przyjęto w badaniach prezentuje się następująco:

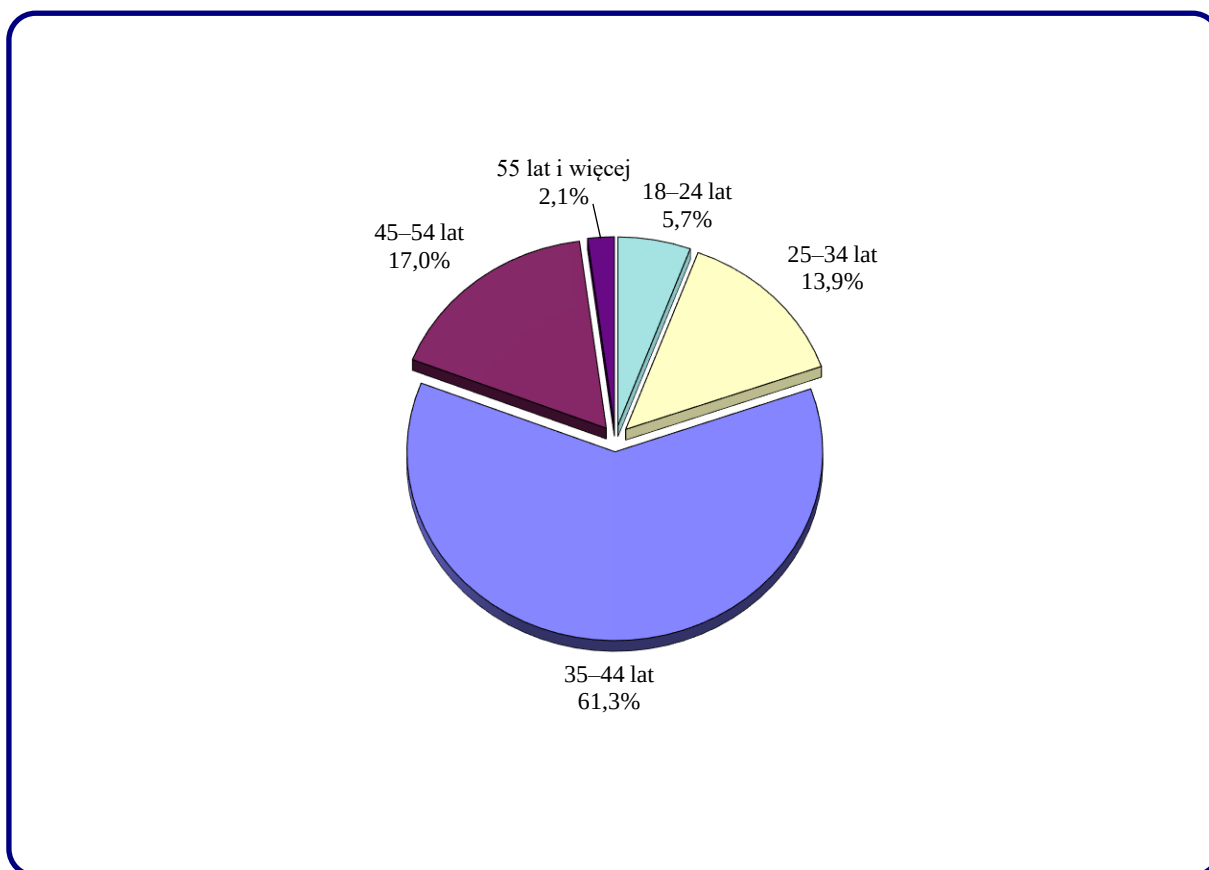
Pierwszą zmienną, którą poddano analizie, jest wiek respondentów.

Tabela 4 Struktura respondentów według wieku

Struktura wiekowa respondentów	Częstość	Procent
18–24 lat	11	5,7 %
25–34 lat	27	13,9 %
35–44 lat	119	61,3 %
45–54 lat	33	17,0 %
55 lat i więcej	4	2,1 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 2 . Struktura respondentów według wieku

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analizy danych widać, że badana populacja to w większości żołnierze w średnim wieku. W badaniach uczestniczyło zatem 61 % żołnierzy w wieku 35-44 lata, 17 % żołnierzy w wieku 45-54 lata, 14 % w wieku 25-34 lata, 6 % żołnierzy w wieku 18-24 lata, a także 2 % żołnierzy w wieku powyżej 55 lat.

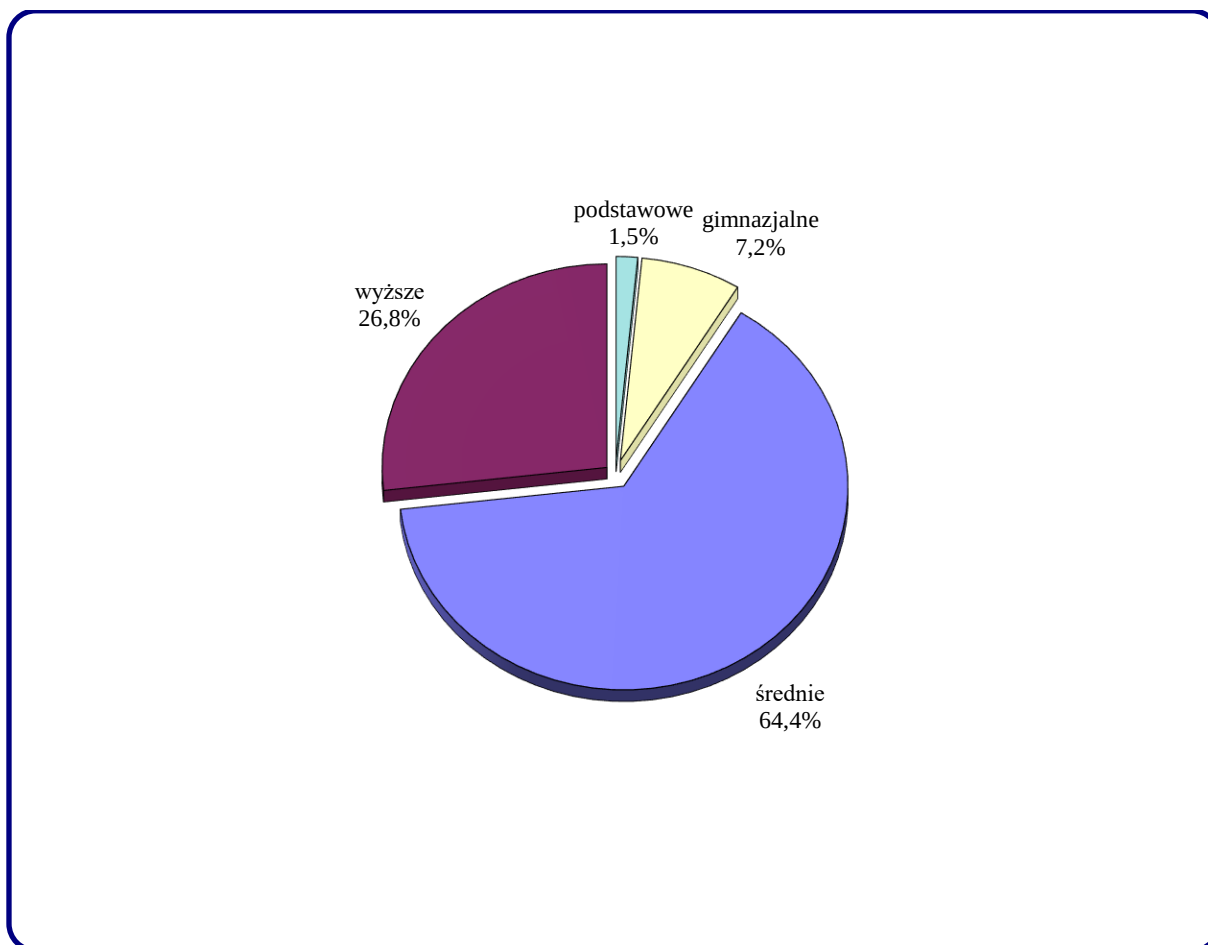
Kolejną zmienną poddaną analizie jest wykształcenie respondentów

Tabela 5 . Struktura respondentów według wykształcenia

Wykształcenie	Częstość	Procent
Podstawowe	3	1,5 %
Gimnazjalne	14	7,2 %
Średnie	125	64,4 %
Wyższe	52	26,8 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 3 Struktura respondentów według wykształcenia

Źródło: Opracowanie własne

Jak widać z zamieszczonych danych, badana populacja to żołnierze ze średnim wykształceniem, gdyż aż 64% respondentów ma wykształcenie średnie, 27% ma wykształcenie wyższe. Z kolei 7 % respondentów ma wykształcenie gimnazjalne, a zaledwie a 2% podstawowe.

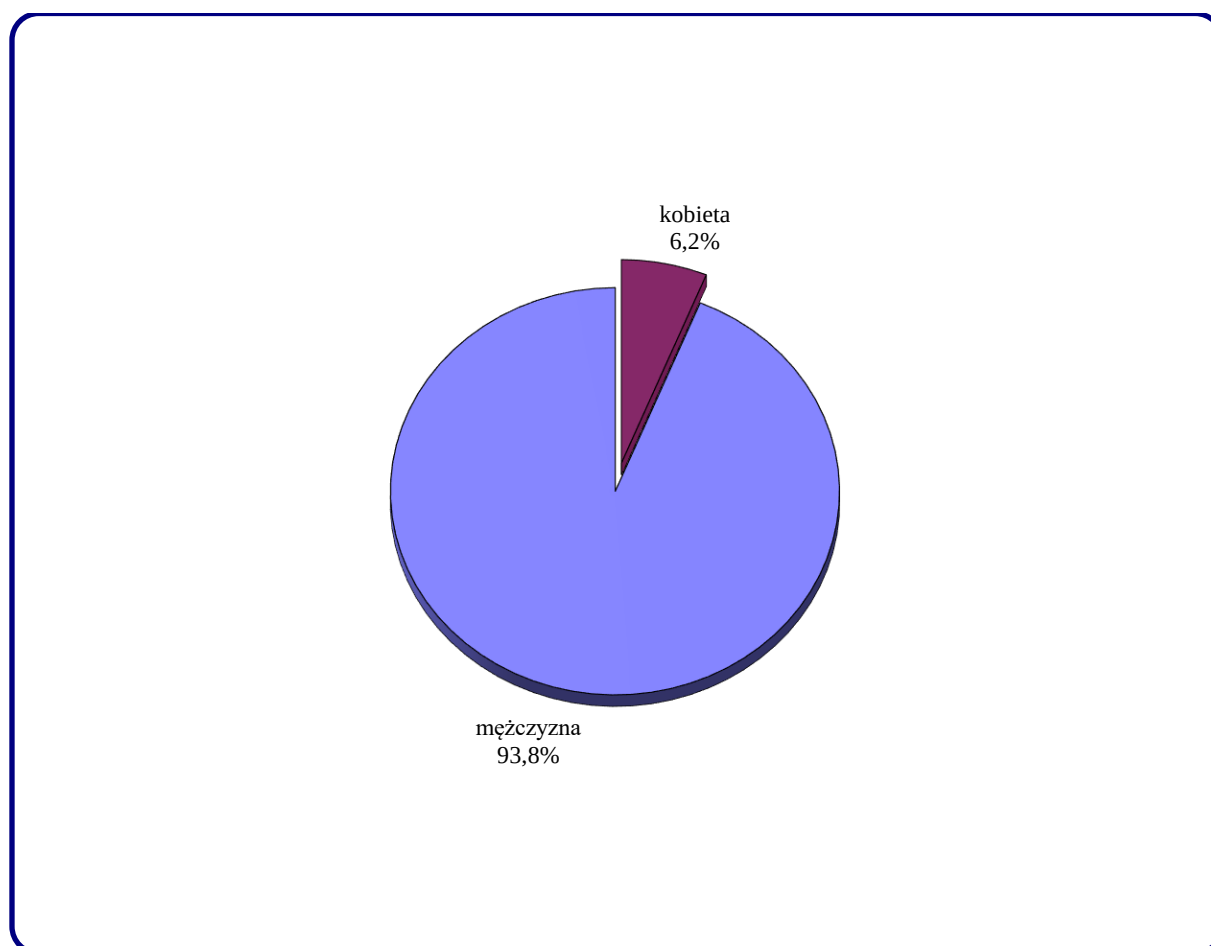
Kolejną zmienną niezależną jest płeć respondentów. W związku z tym dane dotyczące płci osób uczestniczących w badaniach respondentów przedstawia tabela i wykres 3.3.

Tabela 6 Struktura respondentów według płci

Płeć	Częstość	Procent
Kobieta	12	6,2 %
Mężczyzna	182	93,8 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 4 Struktura respondentów według płci

Źródło: Opracowanie własne

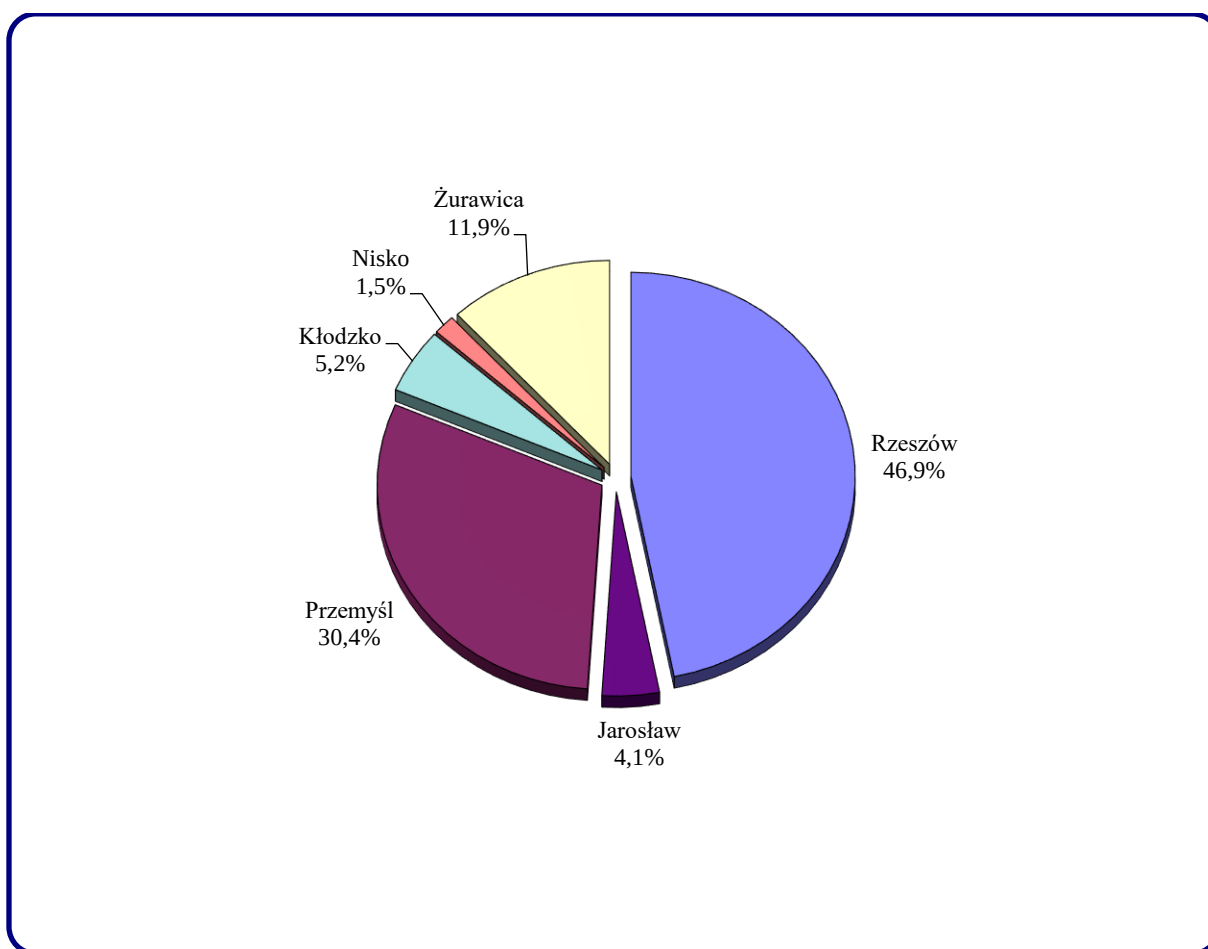
Analiza danych wskazuje, że w badaniach wzięło udział 6% kobiet i 94% mężczyzn. Następną zmienną poddaną analizie jest miejsce zamieszkania respondentów.

Tabela 7 Struktura respondentów według miejsca służby

Miejsce służby	Częstość	Procent
Rzeszów	91	46,9 %
Jarosław	8	4,1 %
Przemyśl	59	30,4 %
Kłodzko	10	5,2 %
Nisko	3	1,5 %
Żurawica	23	11,9 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 5 Struktura respondentów według miejsca służby

Źródło: Opracowanie własne

Analiza danych wskazuje, że najwięcej respondentów służy w Rzeszowie w mieście, gdzie stacjonuje Dowództwo 21 BSP oraz większość z jednostek podległych (47%), następnie w drugim wielkim garnizonie Przemyśl (30%), następnie w Żurawicy (12%), kolejnymi garnizonami są Kłodzko (5%), Jarosław (4%) i Nisko (2%).

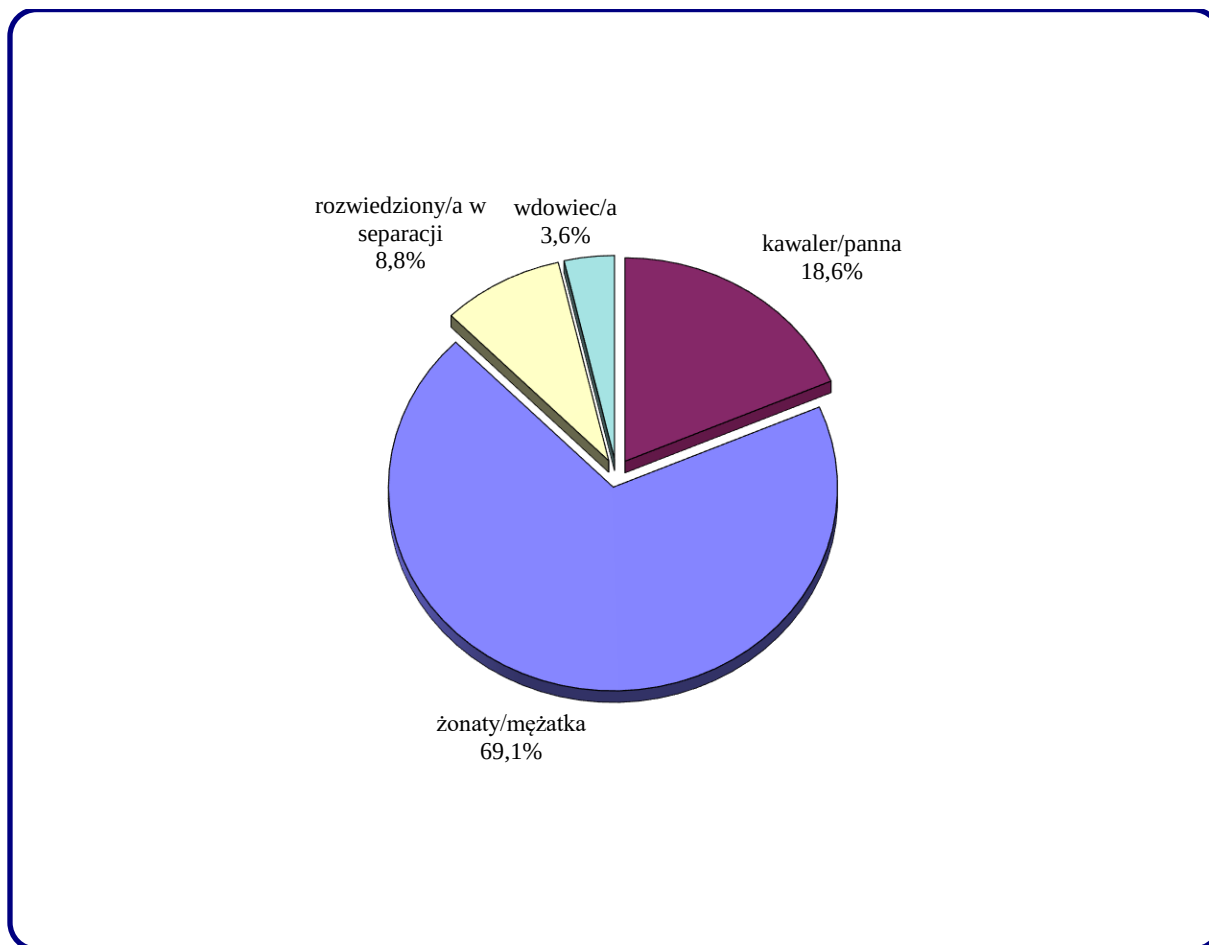
Kolejną zmienną poddaną analizie jest stan cywilny respondentów.

Tabela 8 . Struktura respondentów według stanu cywilnego

Stan cywilny	Częstość	Procent
Kawaler/panna	36	18,6 %
Żonaty/mężatka	134	69,1 %
Rozwiedziony/a w separacji	17	8,8 %
Wdowiec/a	7	3,6 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 6 Struktura respondentów według stanu cywilnego

Źródło: Opracowanie własne

Analiza danych wskazuje, że w badaniach uczestniczyło 69% żołnierzy w formalnych związkach małżeńskich (osoby żonate i mężatki), 18% osób stanu wolnego (kawalerowie i panny), 9% osób będących rozwiedzionymi lub w separacji, a także 4% wdów/wdowców.

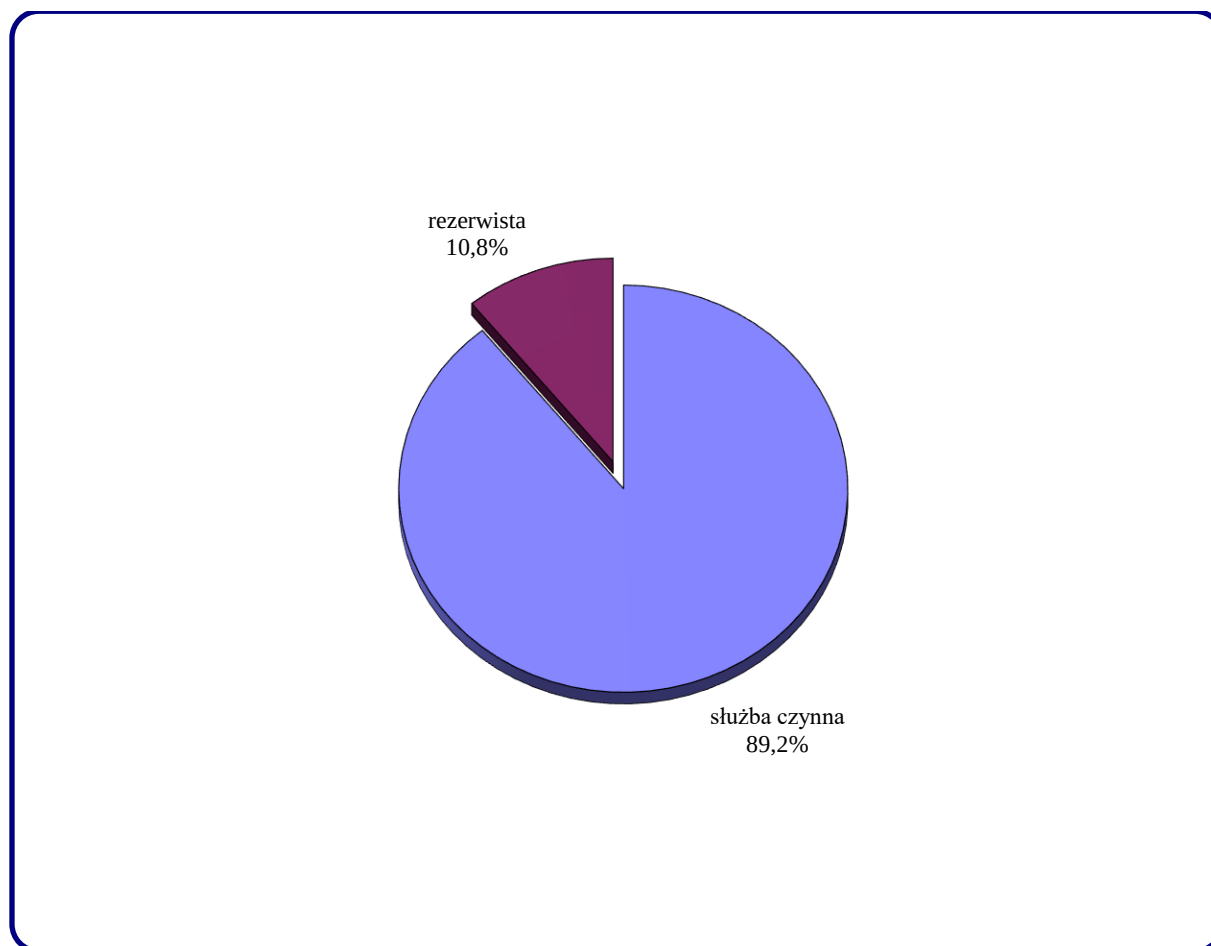
Następną zmienną poddaną analizie jest stosunku do służby wojskowej respondentów.

Tabela 9 Struktura respondentów według stosunku do służby wojskowej

Stosunek do służby wojskowej	Częstość	Procent
Służba czynna	173	89,2 %
Rezerwista	21	10,8 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 7 Struktura respondentów według stosunku do służby wojskowej

Źródło: Opracowanie własne

Analiza danych wskazuje, że w badaniach uczestniczyło 89% żołnierzy będących w służbie czynnej oraz 11% żołnierzy w rezerwie.

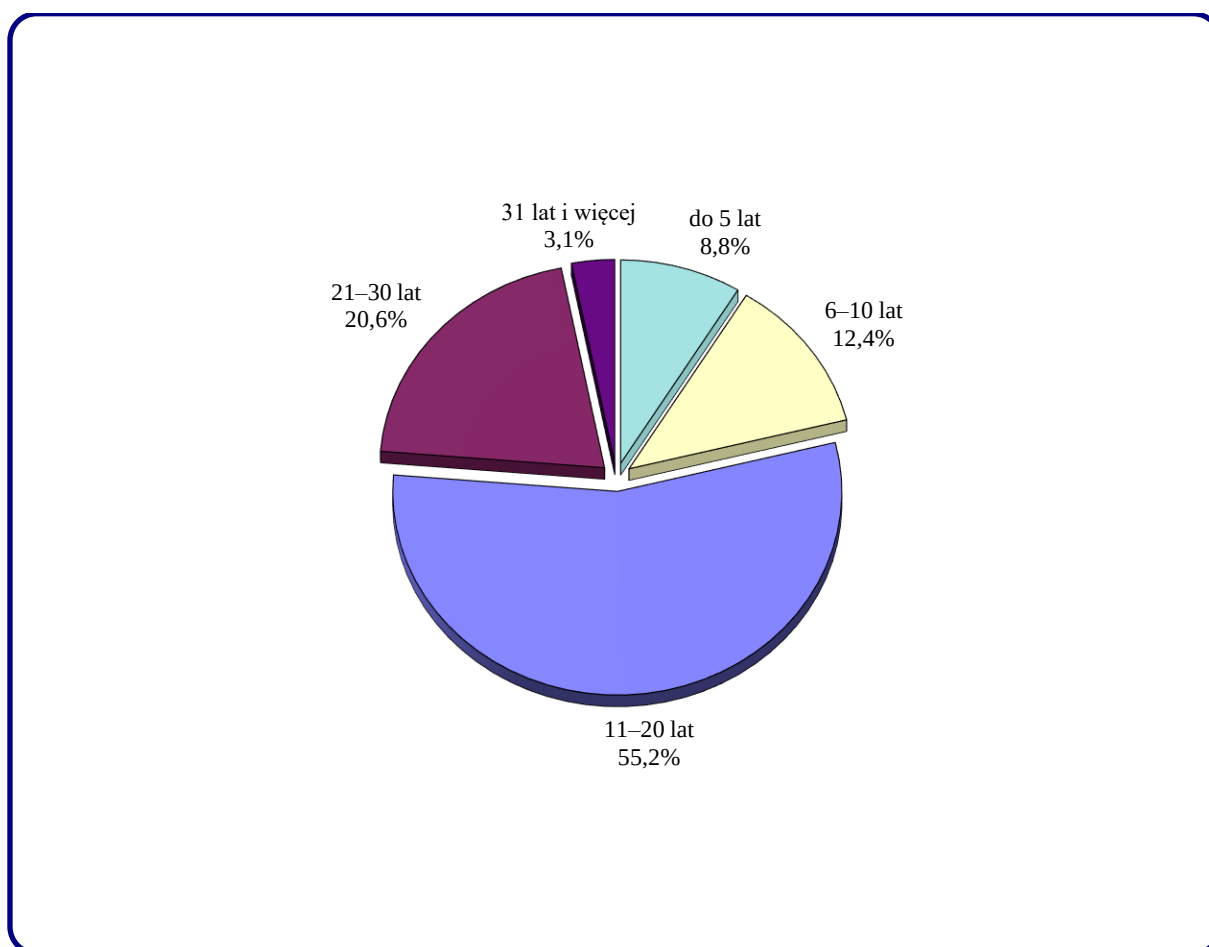
Następną zmienną poddaną analizie jest struktura respondentów według stażu służby.

Tabela 10 . Struktura respondentów według stażu służby

Staż służby	Częstość	Procent
do 5 lat	17	8,8 %
6–10 lat	24	12,4 %
11–20 lat	107	55,2 %
21–30 lat	40	20,6 %
31 lat i więcej	6	3,1 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 8 Struktura respondentów według stażu służby

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie analizy danych widać, że badana populacja to w większości żołnierze stażem służby od 11-20 lat – 55%., W badaniach uczestniczyli również żołnierze 21 % z stażem służby 21-30 lat, 12 % ze stażem 6-10 lat, 9 % do 5 lat służby a 3 % stanowili żołnierze z 31 letnim i więcej stażem służby wojskowej.

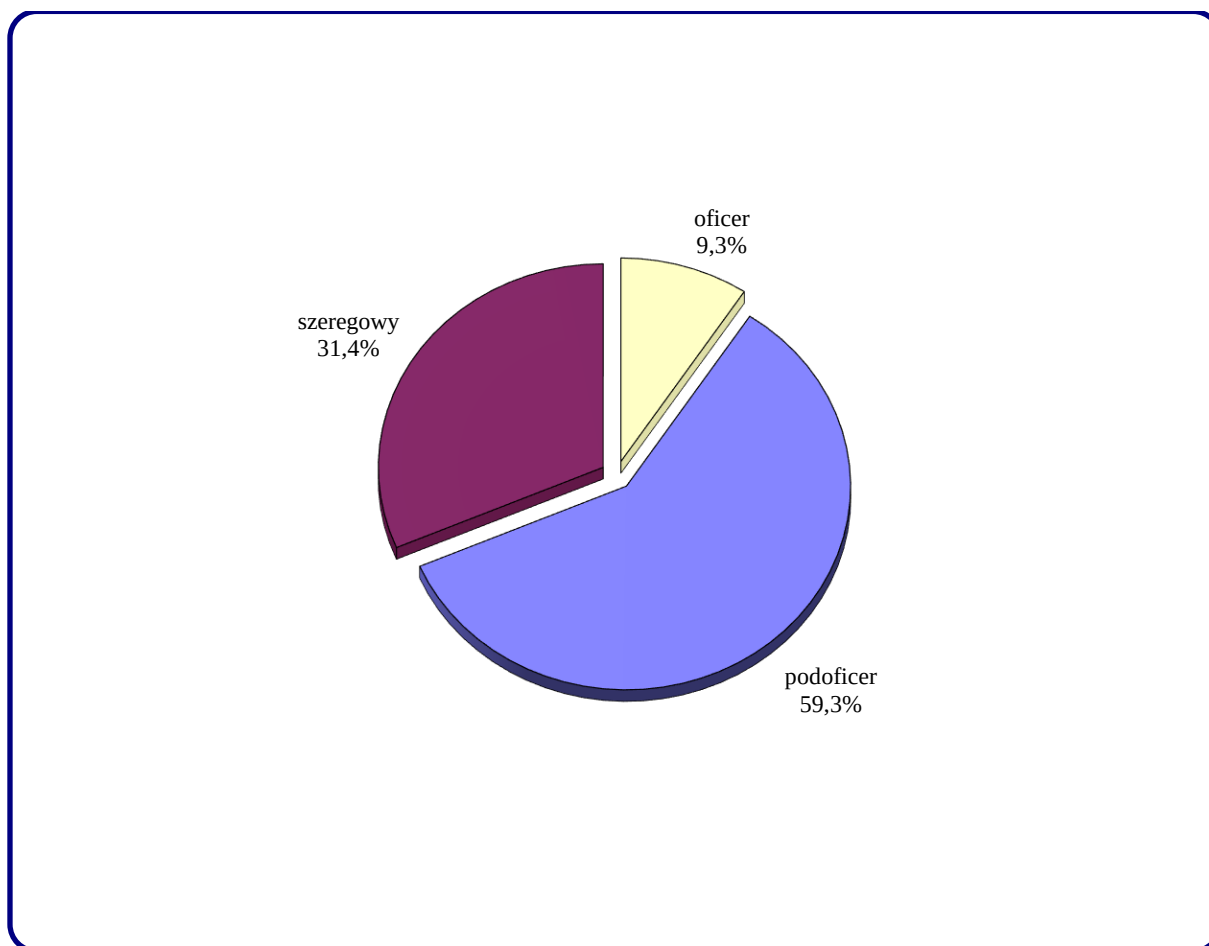
Następną zmienną poddaną analizie jest struktura respondentów według korpusu osobowego

Tabela 11 Struktura respondentów według korpusu osobowego

Korpus osobowy	Częstość	Procent
Oficer	18	9,3 %
Podoficer	115	59,3 %
Szeregowy	61	31,4 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 9 Struktura respondentów według korpusu osobowego

Źródło: Opracowanie własne

Analiza danych wskazuje, że najwięcej respondentów biorących udział w badaniach to podoficerowie (60%), szeregowi (31%) odsetek oficerów wynosił (9%).

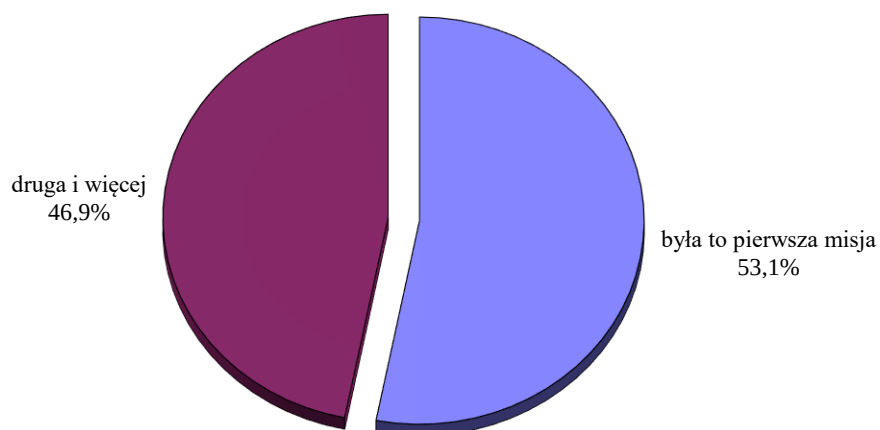
Ostatnią zmienną poddaną analizie jest udział w pokojowych misjach wojskowych respondentów.

Tabela 12 Struktura respondentów według udziału w pokojowych misjach wojskowych

Udział w pokojowych misjach wojskowych	Częstość	Procent
Była to pierwsza misja	103	53,1 %
Druga i więcej	91	46,9 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 10 Struktura respondentów według udziału w pokojowych misjach wojskowych

Źródło: Opracowanie własne

Analiza danych wskazuje, że w badaniach uczestniczyło 53 % żołnierzy, dla których była to pierwsza misja, oraz 47%, którzy uczestniczyli w misjach poza granicami kraju po raz drugi i więcej.

A zatem statystyczny respondent to: podhalańczyk będący mężczyzną (94%), w wieku od 35 do 44 lat (61%), z wykształceniem średnim (64%), służący w garnizonie Rzeszów (47%), żonaty (69%), będący w służbie czynnej (89%), ze stażem służby od 11 do 20 lat (55%), w stopniu podoficerskim (60%) dla którego była to pierwsza pokojowa misja wojskowa poza granicami kraju (53%), lub dla dużej części wojskowych druga i więcej (47%).

Rozdział IV

Socjologiczne aspekty udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie

4.1. Motywacje żołnierzy do udziału w pokojowej misji wojskowej oraz identyfikacja z celami misji.

Jednym z przejawów procesów integracyjnych, po wstąpieniu Polski do NATO 12 marca 1999 r. i podpisanie Traktatu Waszyngtońskiego, były gwarancje bezpieczeństwa i współpracy. Z drugiej strony było to także nałożenie na nasz kraj wielu zobowiązań wobec innych członków sojuszu. Jednym z nich stało się wydzielenie polskich komponentów wojskowych do struktur wielonarodowych, przewidzianych do działania poza terytorium kraju w ramach misji stabilizacyjnych i operacji pokojowych.

Najlepszym sposobem jest wydzielenie i przygotowanie do misji poza granicami kraju struktur już istniejących i funkcjonujących w kraju. Tak było w przypadku pokojowych misji wojskowych w ramach sojuszu w Afganistanie. Należy jednak zaznaczyć, że udział żołnierzy w pokojowych misjach wojskowych poza granicami kraju w Wojsku Polskim jest dobrowolny. Żołnierze mogą zgłosić się na ochotnika do tych misji, ale muszą spełniać określone kryteria i przejść odpowiedni proces przygotowawczy. Proces taki składa się z kilku etapów takich jak:

- planowanie i przygotowanie, w którym żołnierze są informowani o możliwościach udziału w misjach i planowaniu ich rozmieszczenia. Proces ten obejmuje również ocenę ich umiejętności i gotowości do służby zagranicznej;

- szkolenie, w którym żołnierze przed wyjazdem przechodzą przez intensywne szkolenia, które obejmują zarówno aspekty techniczne, jak i psychologiczne. Szkolenia te mają na celu przygotowanie ich do wyzwań, z którymi mogą się spotkać podczas misji;

- formowanie, w którym żołnierze są zgrywani w jednostkach, które będą brały udział w misji. W tym etapie ważne jest budowanie zespołowości i zaufania między członkami jednostki;

- rotacja, w którym żołnierze biorą udział w misji zagranicznej, a po jej zakończeniu wracają do kraju i mogą być ponownie rekrutowani do kolejnych misji, co umożliwia rozwijanie ich doświadczeń i umiejętności.

Ponieważ udział w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju jest dobrowolny, dokonując analizy udziału żołnierzy w pokojowych misjach wojskowych w pierwszej kolej-

ności należało przeanalizować motywy jakimi kierowali się żołnierze decydując się na wyjazd za granicę na pokojową misję wojskową.

Motywacja jest to proces, który wywołuje, podtrzymuje i ukierunkowuje określone zachowania żołnierzy, służące do osiągnięcia określonych celów⁷⁴⁹ i jest ważnym czynnikiem kształtowania więzi społecznych wśród żołnierzy już w okresie przygotowawczym do misji, które rozwijają się w trakcie jej trwania. Można wyróżnić pewne grupy bodźców motywacyjnych, mających charakter wielowymiarowy. Autor wyróżnił kilka z nich i są to :

- bodźce materialne mające na celu poprawę sytuacji materialnej, mogą to być np. wyższe gratyfikacje finansowe, premie, dodatki finansowe, nagrody rzeczowe, które w rezultacie powodują poprawę warunków bytowych;

- bodźce niematerialne takie jak wyróżnienia, odznaczenia, awanse, uznanie ze strony rodziny, sąsiadów, przełożonych i kolegów:

- bodźce emocjonalne przejawiające się wsparciem emocjonalnym, poczuciem wspólnoty, budowaniem zaufania i lojalności w grupie;

- bodźce społeczne to uczestniczenie we wspólnych ćwiczeniach, misjach, które budują więzi koleżeńskie i solidarność, ale też poznawanie nowych ludzi i kultur;

- oraz bodźce związane z rozwojem osobistym, mające na celu doskonalenie umiejętności i rozwoju osobowości poprzez szkolenie i rozwój umiejętności a w perspektywie możliwość awansu społecznego i zawodowego⁷⁵⁰.

Każda z tych kategorii ma swoje unikalne znaczenie i wpływa na różne aspekty życia wojskowego, a ich odpowiednie zastosowanie może znacznie wzmocnić więzi społeczne i motywację udziału żołnierza w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju.

Pierwszy szczegółowy problem badawczy, który postanowiono przeanalizować to: *Jakie były motywy uczestniczenia żołnierzy w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju?*

Aby określić motywacje podjęcia służby poza granicami kraju w pierwszej kolejności dokonano identyfikacji czynników i celów jakimi kierowali się żołnierze podczas podejmowania decyzji uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Należy podkreślić, że przy wykonywaniu jakichkolwiek zadań, tym bardziej w sytuacjach ekstremalnych z narażeniem życia bardzo ważne są motywy. To jakie czynniki motywacyjne i cele przyświecały żołnierzom decydującym się na udział w pokojowej misji wojskowej może zaważyć na sposobie i zaangażowaniu ich podczas wykonywania zadań. Po rozmowach z żołnierzami, pro-

⁷⁴⁹ Patrz: Towalski R. *Przedsiębiorstwo jako system społeczny*. [w]: J. Gardawski, L. Gilejko, J. Siewierski, R. Towalski. *Socjologia gospodarki*, Difin Warszawa 2008.

⁷⁵⁰ Patrz: Masłow A. *Motywacja i osobowość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

wadzonych podczas trwania pokojowej misji wojskowej i podczas spotkań po zakończonej misji, a także na podstawie własnych doświadczeń określono główne cele i czynniki jakie były brane pod uwagę. Na tak określony problem badawczy przyjęto hipotezę, że: *Uczestnictwo w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przynosi wielorakie korzyści, ale dominującym jest czynnik ekonomiczny i edukacyjny*. Do przyjętej hipotezy sformułowano pytanie: *Który z czynników/celów miał największy wpływ na uczestnictwo Pan/i w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?*

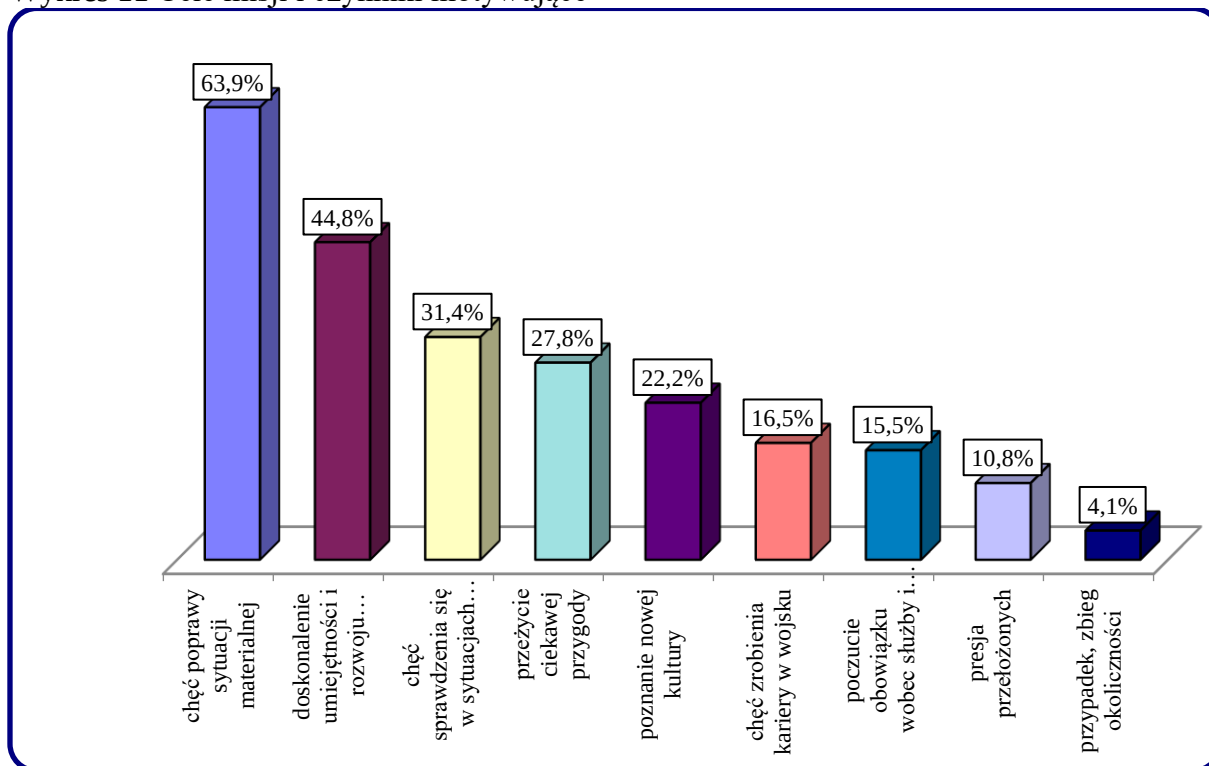
Postrzeganie celów i czynników motywujących do podjęcia decyzji uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przedstawiono poniższej tabeli i wykresie .

Tabela 13 . Cele i czynniki motywujące (możliwość formułowania kilku określeń, dane nie sumują się do 100%)

Rodzaj motywu	Częstość	Procent
Chęć poprawy sytuacji materialnej	124	63,9 %
Doskonalenie umiejętności i rozwoju osobowości	87	44,8 %
Chęć sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych	61	31,4 %
Przeżycie ciekawej przygody	54	27,8 %
Poznanie nowej kultury	43	22,2 %
Chęć zrobienia kariery w wojsku	32	16,5 %
Poczucie obowiązku wobec służby i ojczyzny	30	15,5 %
Presja przełożonych	21	10,8 %
Przypadek, zbieg okoliczności	8	4,1 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 11 Cele misji i czynniki motywujące

Źródło: Opracowanie własne

Z uwagi na fakt, że respondenci mieli możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi, nie sumują się one do 100%. Analiza zaprezentowanych danych pokazuje, że dominującym motywem, na który wskazali respondenci był czynnik ekonomiczny. Na chęć poprawy sytuacji materialnej wskazano 63,9%, w dalszej kolejności na doskonalenie umiejętności i rozwoju osobowości wskazano 44,8%. Kolejne motywy oscylowały wokół chęci sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych 31,4%, przeżycia ciekawej przygody 27,8% oraz poznanie nowej kultury 22,2%. Na chęć zrobienia kariery w wojsku i poczucie obowiązku wobec Ojczyzny wskazano w około 16%. Presja przełożonych była wskazana w 10,8%, a wypadek, zbieg okoliczności w 4,1%. Z uwagi na to, że zmienna zależna ma charakter koniunktywny, nie dokonano analizy związków zależności między zmiennymi.

W związku z tym, aby potwierdzić postawioną hipotezę przeprowadzono badania jakościowe, w postaci wywiadów skategoryzowanych w populacji osób uczestniczących w pokojowych misjach wojskowych w Afganistanie w jednostkach wojskowych wchodzących w skład 21 Brygady Strzelców Podhalańskich. Badania, w postaci wywiadów skategoryzowanych, przeprowadzone zostały wśród sześciu osób, a ich odpowiedzi mają za zadanie potwierdzić albo zaprzeczyć postawionej hipotezie szczegółowej. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jakie były Pana cele, związane z misją w Afganistanie?*

Respondent 1: *To była moja kolejna misja. Zaczynałem od misji w Kosowie, dwie zmiany, następną była misja w Libanie, a następnie to tak już chyba siłą rozpędu misja w Afganistanie - szósta zmiana. Motywem i celem mojego udziału w misjach było przede wszystkim podnoszenie umiejętności na różnych stanowiskach służbowych. Pełniąc służbę na różnych stanowiskach chciałem się po prostu w jakiś sposób zrealizować. Misja w Afganistanie była zupełnie inną misją niż te poprzednie, bardziej niebezpieczna, ale dająca wiele satysfakcji, ale nie ukrywam też, że sprawy materialne były równie ważne.*

Respondent 2: *Przede wszystkim podniesienie doświadczenia, bo wiadomo to jest taka robota inna niż w kraju w jednostce, no i ma się styczność jednak z nowym rodzajem pracy, nowymi zagrożeniami i wyzwaniem. Więc to mnie też ciągnęło, żeby to po prostu zobaczyć z innej troszeczkę strony, no i tak się zaczęło. Pierwszy raz, później drugi, trzeci i czwarty. W sumie byłem na czterech zmianach w Afganistanie i jednej w Kosowie. Z Kosowa wróciłem w tym roku. Tak się złożyło, że brakowało tam ludzi z personelu, więc pojechałem. Czyli cztery zmiany w Afganistanie i później jeszcze jedna w Kosowie. W Afganistanie byłem na szóstej 2009-2010, na trzynastej w 2013 roku, na piętnastej 2014, i na pierwszej RSM (Resolute Support Mission) 2014-2015.*

Respondent 3: *Przede wszystkim zdobycie doświadczenia bojowego. Przyjrzenia się działaniom wojsk sojusznicznych oraz sprawdzenia się w działaniach bojowych, a nie tylko na poligonie w Polsce.*

Respondent 4: *No, nie ukrywam, że to był już inny cel, miałem już obraz pierwszej i czwartej zmiany w Iraku. Nie pojechałem do Afganistanu, żeby się sprawdzić. W Iraku znajdowałem się już w sytuacjach ekstremalnych, wiedziałem, jak się zachować, zdobyłem wiele doświadczeń. Mielśmy nieraz ostrzał, kontakt z przeciwnikiem. Nie ukrywam więc, że celem było poprawić byt materialny, tym bardziej, że były to już większe pieniądze niż poprzednio. No, ale z drugiej strony w Iraku byłem jeszcze jako kawaler, a do Afganistanu pojechałem jako mąż i tato. Byłem tego świadomy. Miałem oczy z tyłu głowy.*

Respondent 5: *No nie ukrywam, sprawy finansowe były ważne. Tam naprawdę były dobre pieniądze. Ale też człowiek chciał się tam sprawdzić. Widzieliśmy w telewizji co się tam dzieje. Ważne było doświadczenie, zdobycie doświadczenia. Rozmawiałem z kolegami, którzy byli już w Iraku. Jednak to nie było to samo. Przeważała ciekawość, no i byłem młodym człowiekiem bez zobowiązań rodzinnych. Pojechałem tam jako kawaler.*

Respondent 6: *Przede wszystkim, no nie oszukujmy się, ale to były pieniądze, bo wtedy za miesiąc w Afganistanie płacono nam 12,5 tysiąca, to był 2009/2010 rok. Tak, że głównie to były pieniądze, ale też i zdobycie większego doświadczenia. Ale pierwsze to były pieniądze.*

Analizując odpowiedzi na to pytanie, można dostrzec, że wśród respondentów dominujące były dwa czynniki pierwszy to czynnik ekonomiczny, a drugim nie mniej ważnym był czynnik edukacyjny. Można stwierdzić również, że udział w misji poza granicami kraju poprzez głębsze poznawanie kraju i innej kultury pozwala dostrzec różnorodność kultur i uznać sposób działania i myślenia innej społeczności w odniesieniu do ich własnych wartości, pozwala na doskonalenie umiejętności i rozwój własnej osobowości.

W następnej kolejności dokonano analizy słuszności udziału Polskiego Kontyngentu Wojskowego w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie oraz oceny celów jakimi się kierowano podejmując decyzję o udziale żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Konkretnie cele i zadania dla poszczególnych zmian Polskiego Kontyngentu Wojskowego wynikały ze „Strategii zaangażowania Polski w Afganistanie”⁷⁵¹. Szczegółowy problem badawczy, który postanowiono przeanalizować to: *Jaka była ocena postrzegania celów misji w Afganistanie oraz ich słuszność?* W pierwszym etapie dokonano identyfikacji celów jakimi kierowało się państwo wysyłając żołnierzy na misję w Afganistanie oraz ich akceptacji przez

⁷⁵¹ Patrz rozdział 2.3 *Funkcjonowanie żołnierzy w warunkach kontaktów międzykulturowych.*

żołnierzy. Po identyfikacji celów misji jakie zakładało nasze państwo wysyłając żołnierzy do Afganistanu przyjęto hipotezę, że: *Żołnierze utożsamiali się z celami misji i uważali je za słuszne*. Do przyjętej hipotezy sformułowano pytanie mające na celu określenia przez żołnierzy oceny słuszności celów misji, oraz poziomu utożsamiania celów misji określonych przez państwo z celami swoimi. Pytanie: *Który z poniższych celów misji w Afganistanie uważa Pan/i za słuszne?* połączono z celami jakie zakładało państwo dla Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie.

Podstawowym dla koalicjantów politycznym celem misji w Afganistanie było prowadzenie operacji stabilizacyjnej mającej na celu wsparcie rządu afgańskiego w zapewnieniu bezpieczeństwa, pomoc w odbudowie kraju i wprowadzenie tego kraju na drogę demokracji, co w konsekwencji miało prowadzić do poprawy sytuacji gospodarczej kraju i akceptacji powstałego demokratycznego rządu Afganistanu.

Dla naszego kraju jednak ważniejszym celem udziału w misji w Afganistanie był wpływ na rozwój Wojska Polskiego. Misja ta była sprawdzianem na rzeczywistym polu walki, ale też dowodem wiarygodności Polski dla sojuszników w NATO.

Ocenę słuszności celu politycznego przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 14 Ocena słuszności celu politycznego

Ocena słuszności celu politycznego	Częstość	Procent
Zdecydowanie słuszny	22	11,3 %
Słuszny	50	25,8 %
Trudno powiedzieć	85	43,8 %
Niesłuszny	26	13,4 %
Zdecydowanie niesłuszny	10	5,2 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

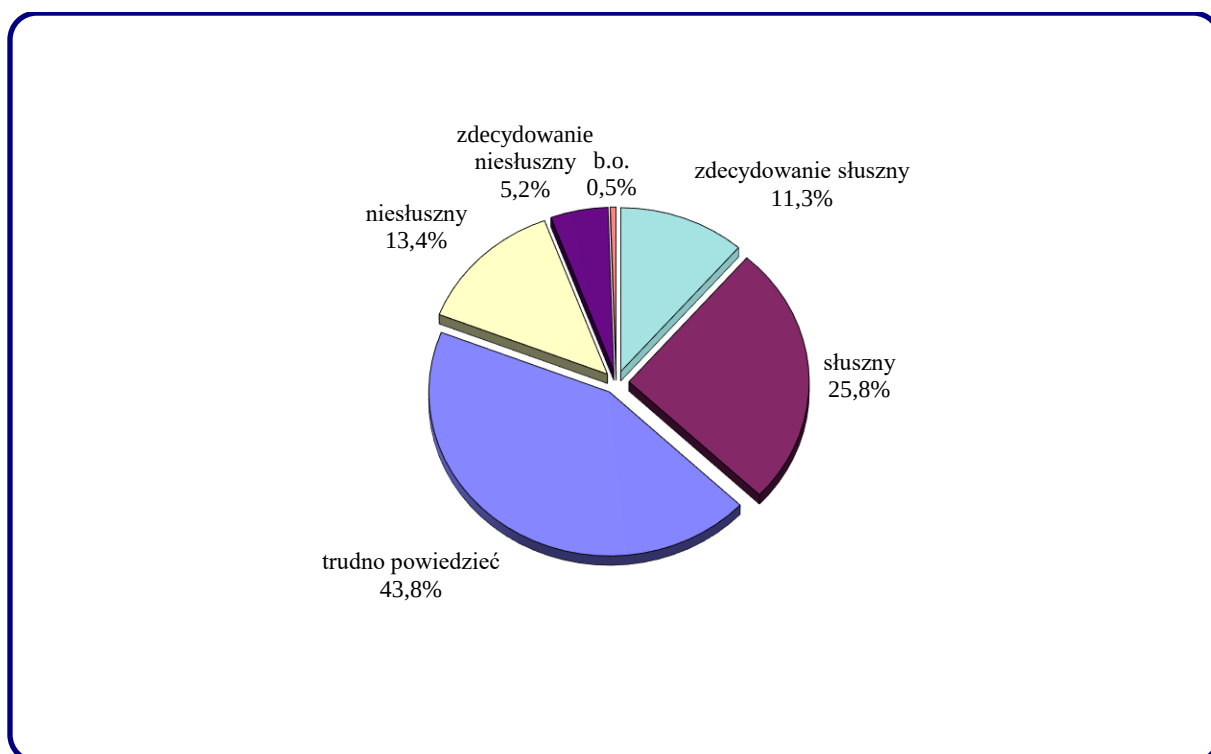
Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Na ocenę słuszności celu politycznego wskazało 37% respondentów, że nie był to cel słuszny wskazano 18,6%, duża część respondentów nie była zdecydowana, gdyż na trudno powiedzieć wskazało aż 43,8 % respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Rozbieżności słuszności celu politycznego zanotowano ze względu na stan cywilny respondentów. Największą słuszność celu postrzegali wdowcy 71,5%, następnie kawalerowie/panny 58,3%, rozwiedzeni/w separacji 41,4%, natomiast żonaci/mężatki tylko w 29,1%. Można zauważyć, że z celem politycznym najmniej utożsamiali się żołnierze/żołnierki stanu wolnego.

W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁵²

Wykres 12 Ocena słuszności celu politycznego

Źródło: Opracowanie własne

Prawdopodobnie na tak niską ocenę słuszności celu politycznego jakim była stabilizacja wewnętrzna i wprowadzenie demokracji w Afganistanie było przekonanie respondentów, że cel ten nie został osiągnięty. Dużą rolę odegrała refleksja po zakończeniu misji w Afganistanie. Żołnierze prawdopodobnie zasugerowali się tym, że wojska koalicyjne opuściły Afganistan, władzę przejęli na powrót Talibowie, a kraj ten ciągle targany jest konfliktami wewnętrznymi. Należy zatem uznać, że cel polityczny nie w pełni był akceptowalny przez większość żołnierzy, a najmniej przez żołnierzy stanu wolnego.

⁷⁵² **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 14,272, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 14,889, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 4,943, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 4,128, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** $\chi^2 (16, N=194) = 17,902, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** $\chi^2 (8, N=194) = 6,180, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** $\chi^2 (4, N=194) = 3,557, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** $\chi^2 (12, N=194) = 22,691, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,368 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 21,766, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Po podjęciu decyzji politycznej przez władze Polski określono pozostałe cele misji w Afganistanie.

W początkowej fazie operacji wojsk sojuszniczych w Afganistanie Polski Kontyngent Wojskowy stacjonował w bazie Bagram i tam też wykonywał swoje zadania. Początkowo głównym zadaniem była budowa obozowiska „Biały Orzeł” w obrębie lotniska Bagram, ale w ciągu kolejnych zmian zadanie to było poszerzane. Pododdział saperów najważniejszy komponent Polskiego Kontyngentu Wojskowego wykonywał prace związane z rozbudową bazy, w tym prace fortyfikacyjne i konstrukcje inżynierskie, wykonywał przejścia w zaporach inżynierskich oraz rozminowywał i oczyszczał teren z przedmiotów niebezpiecznych. Po cząwszy od IV zmiany niemal całość swoich wysiłków Polskiego Kontyngentu Wojskowego został skupiony na terenie prowincji Ghazni. Po zakończeniu misji ISAF w grudniu 2014 r. na prośbę władz Afganistanu NATO zdecydowało się kontynuować obecność w tym kraju w ramach nowej misji o charakterze doradczym i szkoleniowym. „Resolute Support” było misją, której głównym zadaniem było przygotowanie dowództw Afgańskich Sił Zbrojnych do samodzielnego kierowania i zarządzania siłami, tak, aby były w stanie samodzielnie zapewnić bezpieczeństwo na terenie kraju.

Działania operacyjne mające na celu stabilizację kraju, zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej były działaniami priorytetowymi w Afganistanie. Najważniejszym zadaniem było utrzymanie bezpieczeństwa i swobody manewru na głównych szlakach komunikacyjnych w prowincji Ghazni, w tym na najważniejszej drodze łączącej Kabul z Kandaharem. By wypełnić to zadanie, żołnierze pododdziałów bojowych wykonywali setki patroli. Ich zadaniem było nie tylko zapewnienie bezpieczeństwa w poruszaniu się po prowincji, ale także manifestowanie obecności wojsk koalicyjnych wśród mieszkańców.

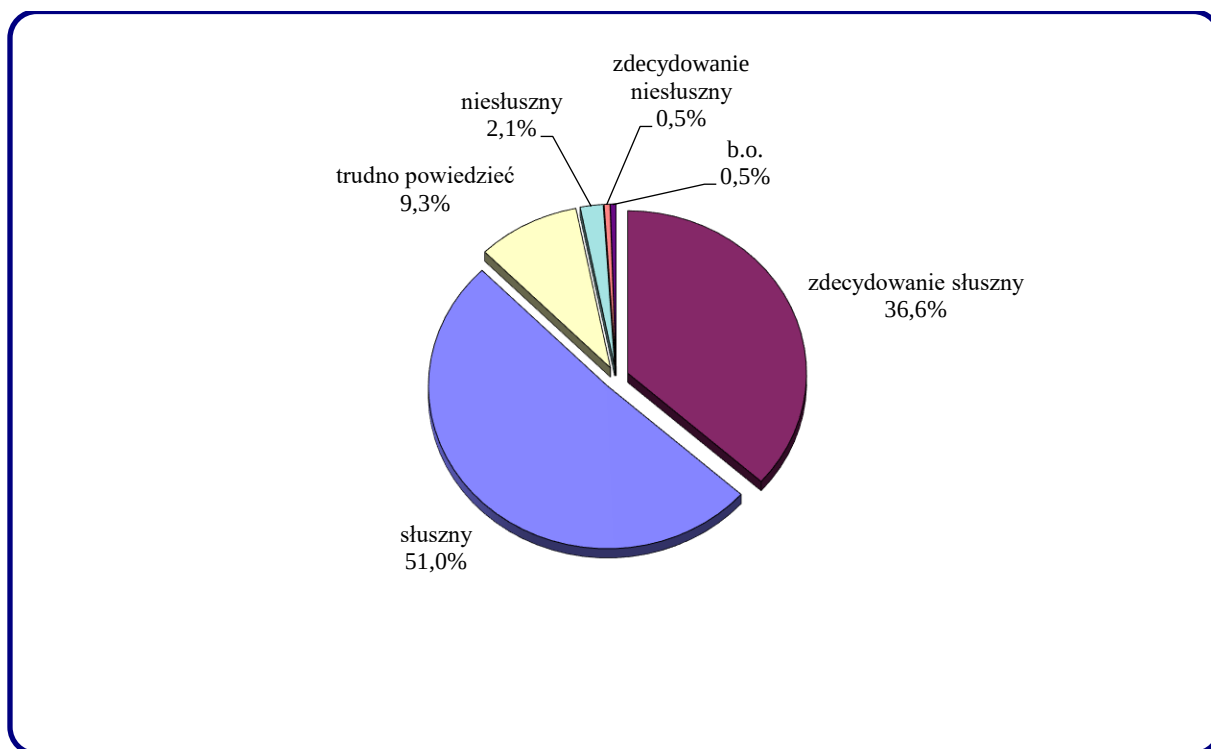
Postrzeganie słuszności działań operacyjnych w celu zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie .

Tabela 15 Ocena słuszności działań operacyjnych w celu zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej

Ocena słuszności działań operacyjnych	Częstość	Procent
Zdecydowanie słuszny	71	36,6 %
Słuszny	99	51,0 %
Trudno powiedzieć	18	9,3 %
Niesłuszny	4	2,1 %
Zdecydowanie niesłuszny	1	0,5 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 13 Ocena słuszności działań operacyjnych w celu zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej,

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana część żołnierzy działania operacyjne mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej uznała za słuszny. Na słuszność celu wskazało 87,6% respondentów, że nie był to cel słuszny wskazano w 2,6%, na trudno powiedzieć wskazało 9,3% respondentów.

Zauważono, że żołnierze z wykształceniem podstawowym, nie byli zdecydowani co do słuszności tego celu, a im większe było poparcie dla słuszności działań operacyjnych w celu zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej, tym wyższym wykształceniem legitymowali się respondenci. Poparcie dla słuszności celu było wśród żołnierzy z wykształceniem gimnazjalnym w 77,45%, z wykształceniem średnim w 88,8%, a z wykształceniem wyższym w 92,3%. Jako cel niesłuszny wskazało 7,1% respondentów z wykształceniem gimnazjalnym, 2,4% z wykształceniem średnim i 1,9 % z wyższym wykształceniem.

Należy zauważyć, że poparcie dla słuszności działań operacyjnych wzrastało także wraz z stażem służby respondentów. W grupie wiekowej do 5 lat wynosiło 64,7%, w grupie wiekowej 6-10 lat 75%, w grupie 11-20 lat 77,6% w grupie 21-30 82,5% a w najstarszej grupie populacji ze stażem 31 i więcej lat aż 89,3%. Odwrotnie było przy wskazywaniu na niesłuszność tego celu. W najmłodszej grupie stażu służby do 5 lat było to 17,6% w grupie wiekowej 6-10 lat 4,2%, w wieku 11-20 lat 3,7%. Żaden respondent powyżej 21 roku służby w armii nie

wskazał na niesłuszność tego celu. Należy powiązać z sobą te zmienne, gdyż z stażem służby bardzo często związane jest doświadczenie żołnierza, które nabierał wraz z upływem służby wojskowej i wykształcenie, gdyż wielu żołnierzy podnosiło swoje kwalifikacje i wykształcenie w trakcie trwania służby.

W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista.⁷⁵³

Zatem zdecydowanie większość żołnierzy działania operacyjne uznała za priorytetowe i w pełni je zaakceptowała. Im żołnierze byli starsi i mieli wyższe kwalifikacje i wykształcenie tym bardziej popierali ten cel Polskiego Kontyngentu Wojskowego.

Bardzo ważnym celem działalności Polskiego Kontyngentu Wojskowego było szkolenie Afgańskich Sił Bezpieczeństwa. Głównym zadaniem, rozłożonym na lata, było stworzenie sprawnych formacji, które po zakończeniu operacji ISAF byłyby zdolne do samodzielnego zapewnienia bezpieczeństwa na terenie kraju. Dotyczyło to przede wszystkim policji i wojska. Zadanie to realizowały wyspecjalizowane zespoły doradczo-łącznikowe, wojskowe (*Operational Mentoring Liason Team* – OMLT) oraz policyjne (*Police Operational Mentoring Liason Team* – POMLT), składające się z kilku- kilkunastu żołnierzy występujących w charakterze doradców i instruktorów. Zespoły te działały na wszystkich szczeblach organizacyjnych armii afgańskiej, poczynając od poziomu kompanii/batalionu aż po poziom korpusu. Zadania konkretnego zespołu doradczego dostosowane były do wymagań i umiejętności, jakie musieli posiadać ich odpowiednicy po stronie afgańskiej. Również te zespoły zasilane były przez żołnierzy 21 Brygady Strzelców Podhalańskich,

Pod ocenę respondentów poddano celowość tych działań. Postrzeganie słuszności szkolenie armii i policji afgańskiej przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

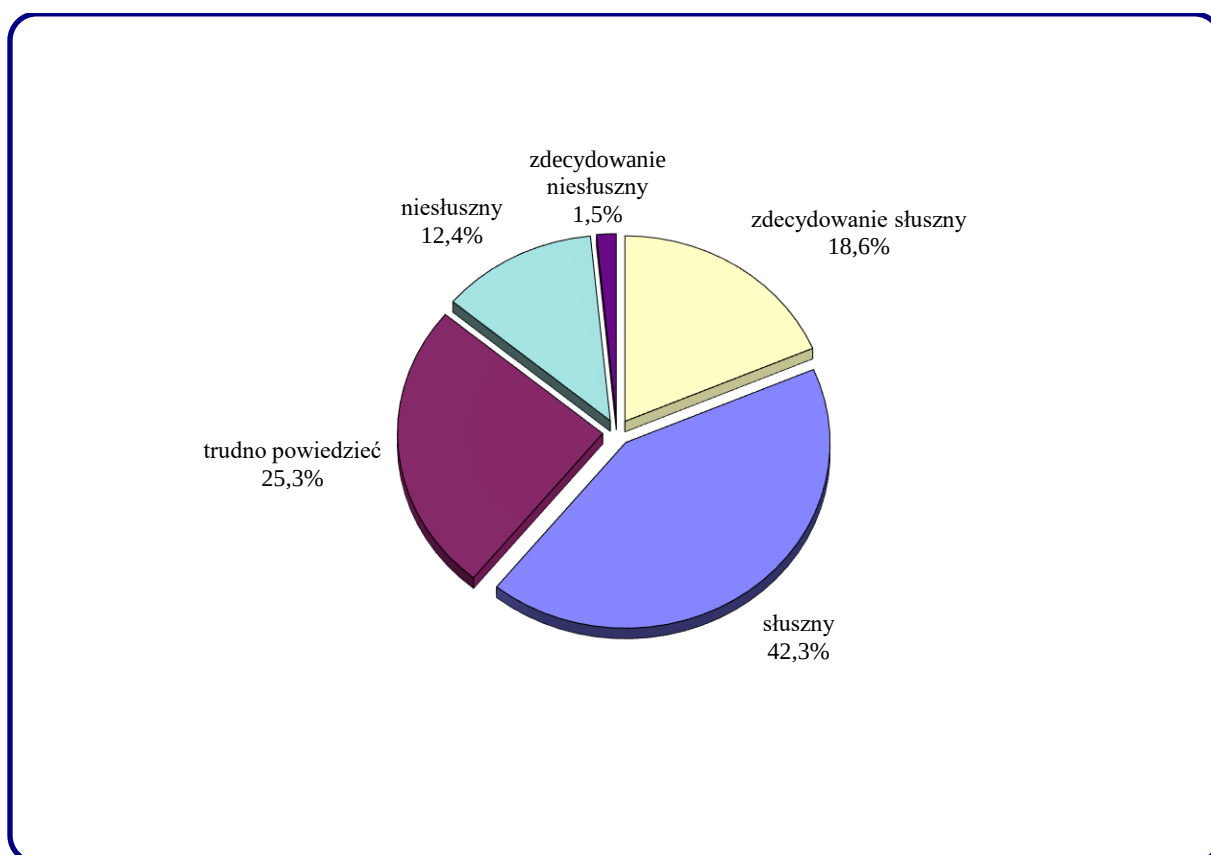
⁷⁵³ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 17,877, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 40,838, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,474 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 3,974, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 7,628, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 28,399, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,400 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 8,400, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 2,594, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 8,413, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 16,566, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Tabela 16 Ocena słuszności szkolenie armii i policji afgańskiej

Ocena słuszności szkolenie armii i policji afgańskiej	Częstość	Procent
Zdecydowanie słuszny	36	18,6 %
Słuszny	82	42,3 %
Trudno powiedzieć	49	25,3 %
Niesłuszny	24	12,4 %
Zdecydowanie niesłuszny	3	1,5 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 14 Ocena słuszności szkolenie armii i policji afgańskiej

Źródło: Opracowanie własne

Większa część żołnierzy wskazała ten cel jako pozytywny. Na słuszność celu wskazało 60,9% respondentów, że nie był to cel słuszny wskazano w 13,9%, na trudno powiedzieć wskazało 25,3%.

Po zbadaniu szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi zauważono, że większe poparcie dla słuszności szkolenia armii i policji wykazywali respondenci, którzy mieli coraz to wyższe wykształcenie, z wyjątkiem żołnierzy z wykształceniem podstawowym, którzy poparli ten cel z 66,7%. Poparcie dla słuszności szkolenia armii i policji afgańskiej było wśród żołnierzy z wykształceniem gimnazjalnym w 21,4%, z

wykształceniem średnim w 63,2%, a z wykształceniem wyższym w 65,2%. Jako cel niesłuszny wskazało 50% z wykształceniem gimnazjalnym, 21% z wykształceniem średnim i 9,6 % z wyższym wykształceniem.

Zauważalne są także różnice między służbą czynną a żołnierzami, którzy odeszli do rezerwy. Wśród żołnierzy służby czynnej na słusność celu wskazało 61,8%, a 11,5% uważało go za cel niesłuszny. Natomiast wśród żołnierzy rezerwy cel jako słuszny wskazano w przypadku 52,4%, a jako cel niesłuszny wskazano w 33,3%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną, ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁵⁴.

Większa część żołnierzy uznała szkolenie armii afgańskiej i policji jako cel pozytywny Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie, a szczególne poparcie widoczne było wśród lepiej wykształconych żołnierzy służby czynnej.

Pomoc humanitarna, ekonomiczna oraz zadania związane z odbudową kraju realizowane były przez wyspecjalizowane komórki, takie jak grupa współpracy cywilno-wojskowej (*Civil Military Cooperation* – CIMIC), Zespół Specjalistów PRT oraz Grupa Rozwoju Dystryktów (*District Development Grup* – DDG). Podstawowym zadaniem żołnierzy tych komórek było nawiązywanie kontaktu z ludnością lokalną na terenach, gdzie działał Polski Kontyngent Wojskowy, by rozpoznać warunki życia oraz opracować propozycję działań. Ponadto żołnierze brali udział w realizacji projektów, które poprawiały warunki życia mieszkańców. Posiadającymi zasobami finansowymi ze środków MSZ i MON zabezpieczali budowę studni, instalowanie lamp solarnych, zakup podstawowych narzędzi do pracy czy też drewno na opał w okresie zimowym. Prowadzono długoterminowe projekty odbudowy kraju takie jak budowa szkół, drogi czy mostów. Członkowie tych zespołów dostarczali pomoc humanitarną, żywność, środki higieny osobistej, ubrania, często współdziałając z organizacjami pozarządowymi takimi jak np.: Polska Akcja Humanitarna czy Caritas Polska.

⁷⁵⁴ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 17,893, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 23,588, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,374 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 9,380, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 13,022, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,313 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Staż służby:** χ^2 (12, N=194) = 12,246, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 8,730, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 5,528, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 17,690, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 28,247, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

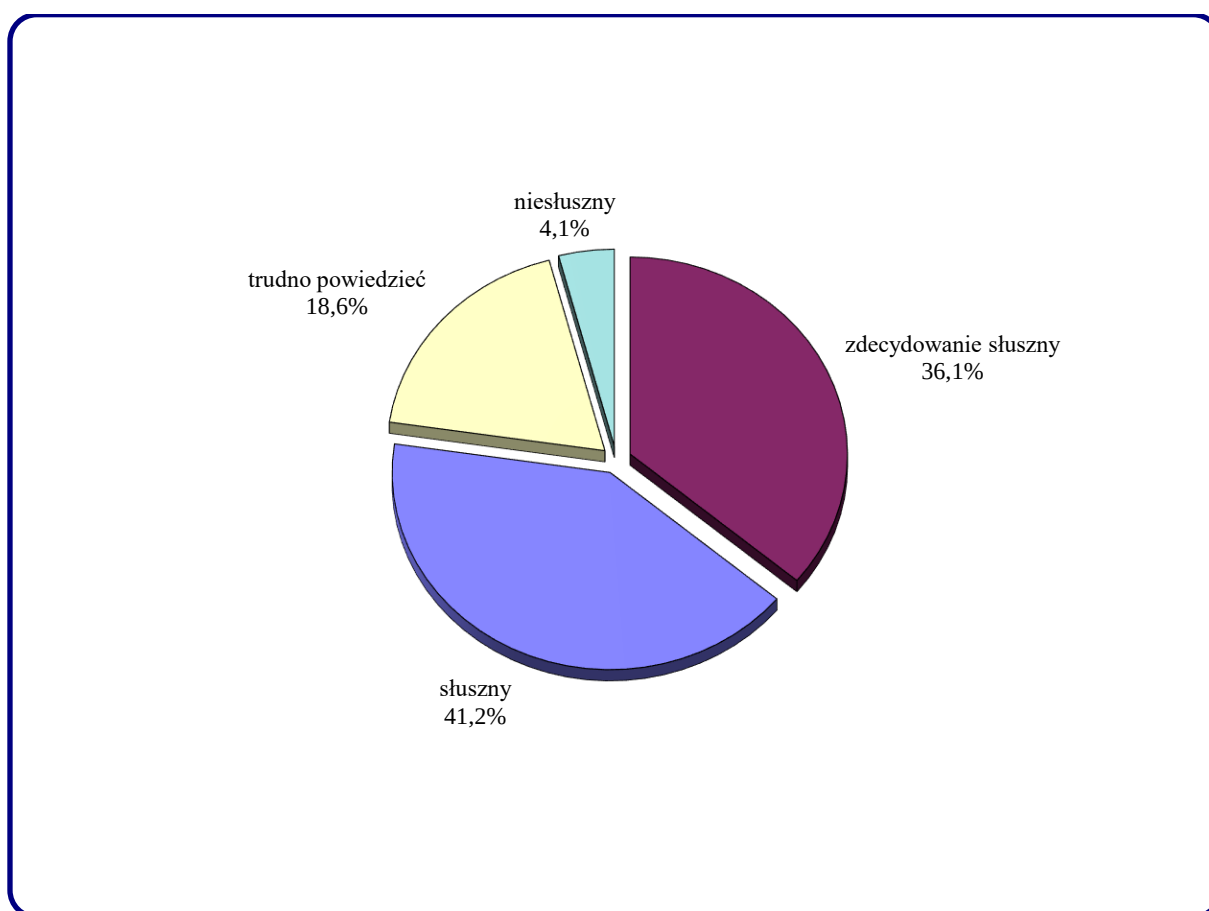
Postrzeganie słuszności pomocy humanitarnej przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 17 Ocena słuszności pomocy humanitarnej

Ocena słuszności pomocy humanitarnej	Częstość	Procent
Zdecydowanie słuszny	70	36,1 %
Słuszny	80	41,2 %
Trudno powiedzieć	36	18,6 %
Niesłuszny	8	4,1 %
Zdecydowanie niesłuszny	0	0,0 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 15 Ocena słuszności pomocy humanitarnej

Źródło: Opracowanie własne

Pod ocenę respondentów poddano celowość działań na rzecz udzielania pomocy humanitarnej dla społeczeństwa afgańskiego. Znacząca część żołnierzy wskazała ten cel jako pozytywny i słuszny. Na słuszność celu wskazało 77,3% respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Zauważono, że większe największe poparcie

dla słuszności pomocy humanitarnej wykazywali respondenci z wykształceniem średnim 83%, z wyższym wykształceniem 73,1%, z gimnazjalnym 57,1%. Nie zanotowano dużego poparcia wśród żołnierzy z wykształceniem podstawowym. Jako cel niesłuszny wskazało aż 66,7% z wykształceniem podstawowym.

Dość znamienne wydaje się, że za słusznością pomocy humanitarnej było 58,3% kobiet, gdy wśród mężczyzn odsetek ten wynosił aż 78,6%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁵⁵

Zdecydowana część żołnierzy uznała pomoc humanitarna za bardzo ważny cel Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie. Wśród żołnierzy z wykształceniem podstawowym oraz kobiet wsparcie humanitarne było mniej wyraźne.

W następnej kolejności pod ocenę respondentów poddano słuszność udzielania pomocy ekonomicznej dla społeczeństwa afgańskiego. Ocenę słuszności pomocy ekonomicznej przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 18 Ocena słuszności pomocy ekonomicznej

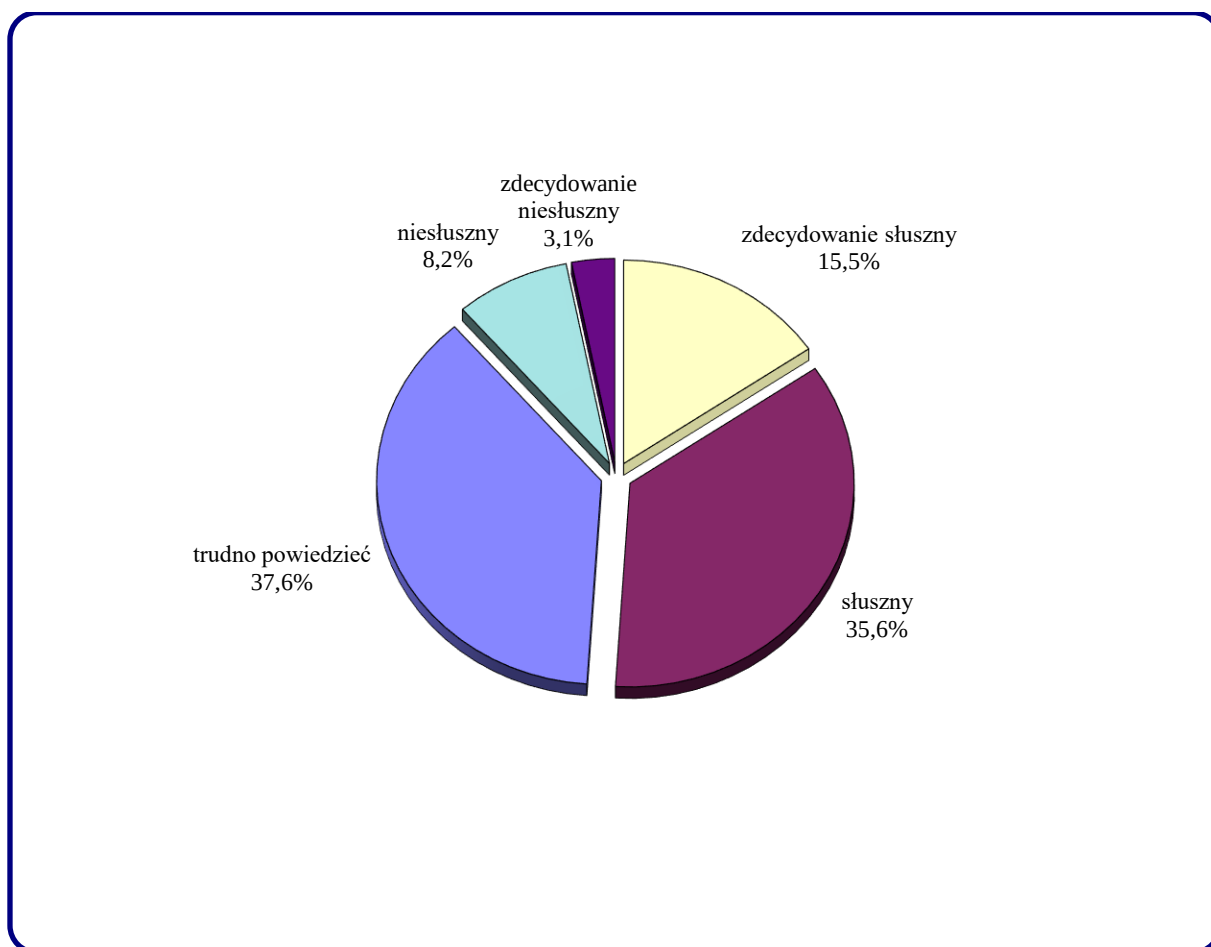
Ocena słuszności pomocy ekonomicznej	Częstość	Procent
Zdecydowanie słuszny	30	15,5 %
Słuszny	69	35,6 %
Trudno powiedzieć	73	37,6 %
Niesłuszny	16	8,2 %
Zdecydowanie niesłuszny	6	3,1 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Duża część żołnierzy wskazała ten cel jako pozytywny i słuszny. Na słuszność celu wskazała ponad połowa respondentów 51,1% respondentów, że nie był to cel słuszny wskazano w 11,3%, duża część respondentów nie była zdecydowana, gdyż na trudno powiedzieć wskazało aż 37,6 % respondentów.

⁷⁵⁵ **Wiek:** χ^2 (12, N=194) = 11,805, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (9, N=194) = 46,896, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,509 co oznacza, że zależność jest wysoka. **Płeć:** χ^2 (3, N=194) = 10,688, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,290 co oznacza, że zależność jest słaba. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (3, N=194) = 2,627, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (12, N=194) = 12,278, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (6, N=194) = 8,885, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (3, N=194) = 7,486, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (9, N=194) = 15,386, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (15, N=194) = 18,825, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Wykres 16 Ocena słuszności pomocy ekonomicznej

Źródło: Opracowanie własne

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Wśród zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁵⁶.

Niewiele ponad połowę żołnierzy uznała pomoc ekonomiczna za ważny cel Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie.

⁷⁵⁶ **Wiek:** χ^2 (12, N=194) = 23,790, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (16, N=194) = 5,390, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 5,844, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 1,004, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 7,177, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 3,004, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 3,508, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 17,349, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 17,647, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

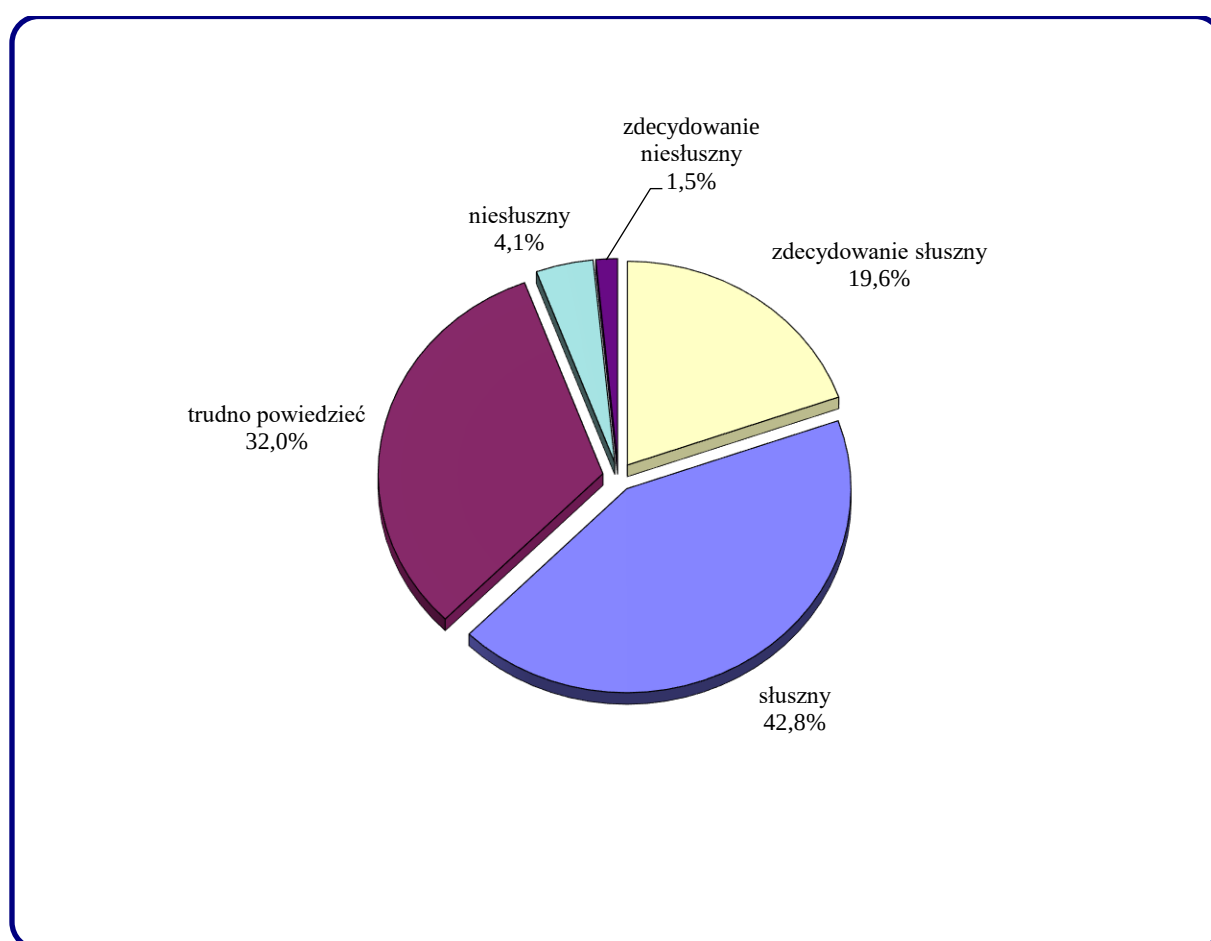
Ocenę słuszności celu odbudowy kraju przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 19 Ocena słuszności celu odbudowy kraju

Ocena słuszności celu odbudowy kraju	Częstość	Procent
Zdecydowanie słuszny	38	19,6 %
Słuszny	83	42,8 %
Trudno powiedzieć	62	32,0 %
Niesłuszny	8	4,1 %
Zdecydowanie niesłuszny	3	1,5 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 17 Ocena słuszności celu odbudowy kraju

Źródło: Opracowanie własne

Na ocenę respondentów słuszności celu odbudowy kraju wskazało 62,4% respondentów, że nie był to cel słuszny wskazano w 5,6%, duża część respondentów nie była zdecydowana, gdyż na trudno powiedzieć wskazało aż 32,0 % respondentów. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich po-

równania. Wśród zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁵⁷.

Ponad połowa żołnierzy uznała pomoc w odbudowie kraju za ważny cel Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie.

Drugim pytaniem do przyjętej hipotezy było określenie poziomu utożsamiania celów misji jakie stawiało państwo przed żołnierzami w Afganistanie z celami swoimi jakie zakładali sobie żołnierze decydując się na wyjazd do Afganistanu. Odpowiedzi na pytanie: *Czy Pana/i cele osobiste w czasie misji były wspólne z celami pokojowej misji wojskowej?* przedstawiono w tabeli

i wykresie.

Tabela 20 Ocena zgodności celów osobistych z celami misji

Ocena zgodności celów osobistych z celami misji	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	33	17,0 %
Raczej tak	95	49,0 %
Trudno powiedzieć	44	22,7 %
Raczej nie	17	8,8 %
Zdecydowanie nie	4	2,1 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

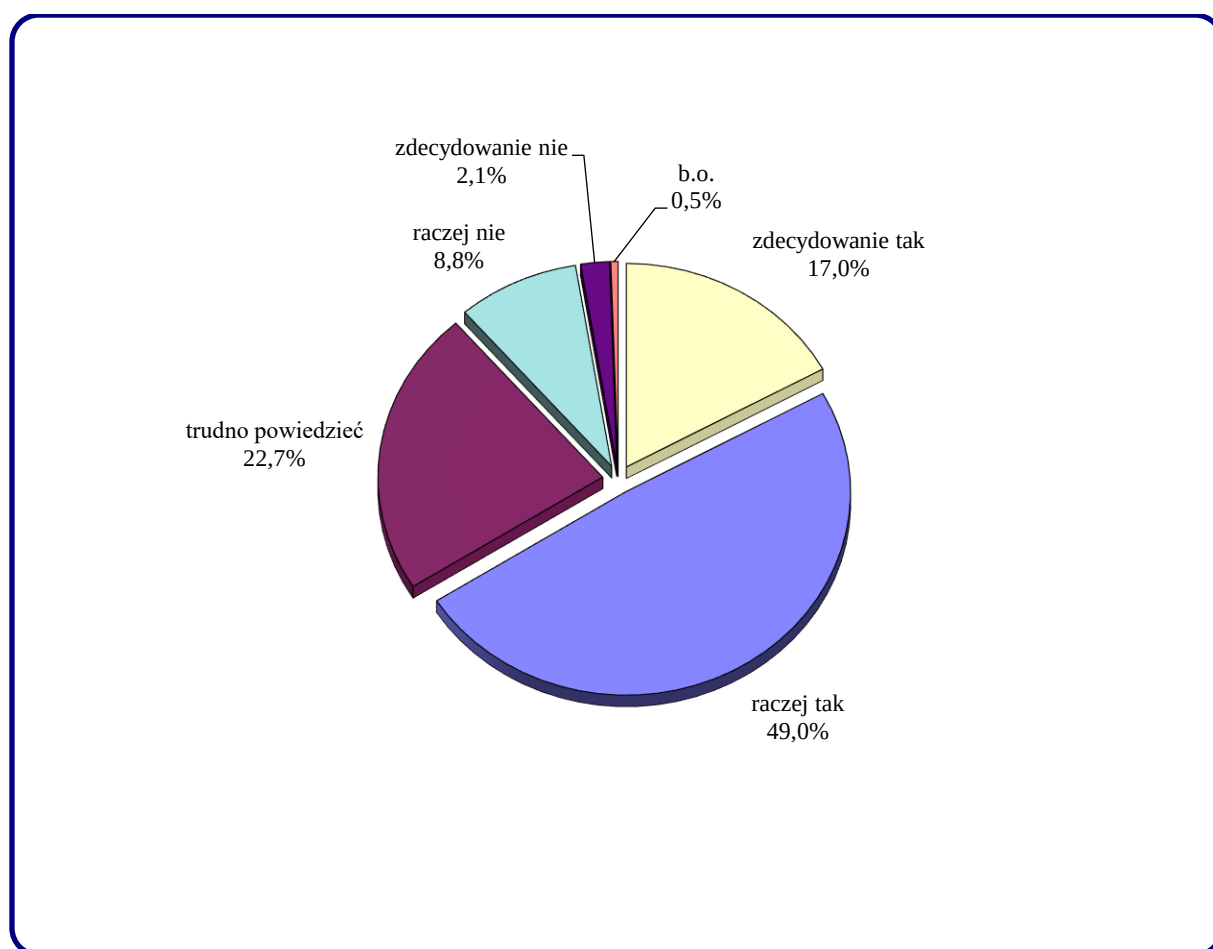
Zdecydowana większość żołnierzy, którzy brali udział w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie identyfikowała cele misji, w której czynnie uczestniczyli i utożsamiała je ze swoimi celami. Przyjęte cele misji uzyskały powszechna aprobatę. Na zgodność celów osobistych z celami misji wskazało 66% żołnierzy, na brak zgodności wskazało 10,9% żołnierzy, a 22,7% odpowiedziało, że trudno powiedzieć.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Wśród zmiennych niezależnych nie zanotowa-

⁷⁵⁷ **Wiek:** $\chi^2(16, N=194) = 13,577, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2(12, N=194) = 6,499, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2(4, N=194) = 2,030, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2(4, N=194) = 2,749, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** $\chi^2(16, N=194) = 16,206, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** $\chi^2(8, N=194) = 4,516, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** $\chi^2(4, N=194) = 4,087, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** $\chi^2(12, N=194) = 7,346, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** $\chi^2(20, N=194) = 21,913, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

no istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁵⁸

Wykres 18 Ocena zgodności celów osobistych z celami misji

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie badań ilościowych należy uznać, że zdecydowana większość żołnierzy, którzy brali udział w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie identyfikowała cele misji, w której czynnie uczestniczyli i utożsamiała je ze swoimi celami. Przyjęte cele misji uzyskały powszechną aprobatę.

⁷⁵⁸ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 22,211, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 18,373, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 4,456, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 3,498, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** $\chi^2 (16, N=194) = 19,265, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** $\chi^2 (8, N=194) = 7,919, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** $\chi^2 (4, N=194) = 5,722, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** $\chi^2 (12, N=194) = 3,882, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 27,476, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Aby potwierdzić słuszność analizy badań ilościowych i postawionej hipotezy przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jakie według Pana były najważniejsze cele zaangażowania Wojska Polskiego i Polski jako kraju w misji w Afganistanie?*

Respondent 1: *Przede wszystkim była to na pewno w jakiś sposób realizacja celów NATO, jesteśmy jedną z armii sojuszniczej. A więc podyktowane to było celami politycznymi, aczkolwiek jeżeli chodzi o Afganistan i patrząc z perspektywy żołnierza to misja ta miała bardzo duży wpływ na szkolenie wojska, oraz na jego nowoczesne wyposażenie. Zupełnie inne wojsko było po Iraku i Afganistanie. Dobrze wyszkolone i wyposażone.*

Respondent 2: *Myślę, że tam chodziło przede wszystkim o stabilizację, oczywiście wiadomo, że tam była też i pomoc humanitarna i pomoc w odbudowie tego kraju. Z tego co pamiętam to dobrze funkcjonowało PRT. Poza tym szkolenie, nie jestem pewny czy to dobrze zadziałało, czy nie. Ale dużo im pomogliśmy na przykład przy budowie sieci kanalizacyjnej, innych sieci instalacyjnych, kupowaliśmy dla nich agregaty, czy pomagaliśmy w budowie szkół.*

Respondent 3: *Byliśmy jednymi z wojsk sojuszniczych które stacjonowały wtedy w tym czasie na terenie Afganistanu i wypełniały zadania w ramach sojuszu NATO. To podnosi rangę żołnierza polskiego. Druga sprawa, to też na pewno zdobycie doświadczenia bojowego i umiejętności, zapoznanie się z nowoczesną techniką, to się wszystko jakby łączyło.*

Respondent 4: *Najważniejszym celem, moim zdaniem to zapewnienie bezpieczeństwa dla ludności. Walka z terroryzmem. Aby terroryzm, po prostu nie rozszerzał się i nie przyszedł do nas. Z przeciwnikiem najlepiej jest walczyć na jego terytorium. I myśmy wtedy próbowali to robić. A przy okazji były też poboczne cele, jak wsparcie ludności, pomagaliśmy w zabezpieczeniu przez takie formacje jak CIMIC, który wspierał na przykład ośrodki dla kobiet - domy samotnych kobiet, działali w szkołach. My zabezpieczaliśmy ich działania. Jako kompania zmotoryzowana zabezpieczaliśmy też rozminowywanie terenu.*

Respondent 5: *Najważniejsze cele, pamiętamy 11 września i atak terrorystyczny na naszego sojusznika. Osama bin Laden przyznał się do tego ataku. Afganistan go bronił, więc przede wszystkim zobowiązania sojusznicze.*

Respondent 6: *Polska zaangażowała się w tą misję jako sojusznik NATO i wywiązała się z obowiązków sojuszniczych, po drugie chcieliśmy tam wprowadzać stabilizację, a po trzecie to nabycie doświadczenia bojowego.*

Podsumowując, można dostrzec, że wśród respondentów dominujące były dwa czynniki, które motywowały żołnierzy do udziału w misji poza granicami kraju, pierwszy to czynnik

ekonomiczny, a drugim nie mniej ważnym był czynnik edukacyjny. Można stwierdzić również, że udział w misji poza granicami kraju poprzez głębsze poznawanie kraju i innej kultury pozwala dostrzec różnorodność kultur i uznać sposób działania i myślenia innej społeczności w odniesieniu do ich własnych wartości, pozwala na doskonalenie umiejętności i rozwój własnej osobowości.

Zdecydowana większość żołnierzy zaakceptowała przyjęte cele pokojowej misji wojskowej w Afganistanie a priorytetowe uznała działania operacyjne. Szkolenie armii afgańskiej i policji to ważny cel Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie. Również zdecydowana większość żołnierzy akceptowała pomoc humanitarną dla ludności afgańskiej. Za ważny cel polskiej misji uznano pomoc ekonomiczną oraz pomoc w odbudowie kraju.

Z wszystkich przytoczonych celów najmniejszą aprobatą cieszył się cel polityczny. Należy zatem uznać, że cel polityczny nie w pełni był akceptowalny przez większość żołnierzy.

Mimo, że Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej ogłaszając zakończenie pokojowej misji wojskowej w Afganistanie określił, że cel jakim było zabicie Osamy bin Ladena przywódcy Al.-Kaidy został osiągnięty, to jednak społeczeństwo zachodnie widzi to jako porażka demokracji, którą wielkim nakładem militarnym i ekonomicznym chciano osiągnąć w Afganistanie. Polityczny cel misji nie został osiągnięty, Afganistan ciągle targany jest konfliktami wewnętrznymi⁷⁵⁹.

Jest jednak potrzeba zaznaczenia, że gdy podstawowym dla koalicjantów politycznym celem misji w Afganistanie było wprowadzenie tego kraju na drogę demokracji, to dla naszego kraju jednak ważniejszym był wpływ na rozwój Wojska Polskiego. Misja ta była sprawdzianem na rzeczywistym polu walki, ale też dowodem wiarygodności Polski dla sojuszników w NATO. Żołnierze uczestniczyli w wielu przedsięwzięciach pomocowych dla społeczności afgańskiej. przekazali lokalnej ludności tony leków, żywności, ubrań, wyprawki szkolne czy narzędzia rolnicze. Budowali studnie, drogi, szkoły czy mosty. Misja ta stała się dla wojska modernizacyjnym skokiem, ale przede wszystkim Polska udowodniła, że jest pewnym i wiarygodnym partnerem dla sojuszników.

Można więc z powodzeniem uznać, że zdecydowana większość żołnierzy, którzy brali udział w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie identyfikowała cele misji, w której

⁷⁵⁹ W. Dobrowolski, *Analiza geopolityczna i społeczna Afganistanu jako przyczynek do zrozumienia porażki koalicyjnej pokojowej misji wojskowej w Afganistanie*, [w:] Rzeszowskie Studia Socjologiczne, nr15/2022, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2023, str. 95.

czynnie uczestniczyli i utożsamiała je ze swoimi celami. Przyjęte cele misji uzyskały powszechna aprobatę.

4.2. Proces przygotowawczy do udziału w pokojowej misji wojskowej

Jednym z najważniejszych etapów uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju był okres przygotowawczy do misji. Formowanie i przygotowywanie żołnierzy 21 Brygady Strzelców Podhalańskich odbywało się w ramach rocznego cyklu. Cykl przygotowawczy składał się z trzech okresów, w pierwszym dokonywano czynności formalno-prawnych oraz kwalifikowano żołnierzy na poszczególne stanowiska zgodnie z etatem zmiany. W tym okresie prowadzono badania lekarskie z wykonywaniem obowiązujących szczepień. Drugi okres to okres szkoleniowy, który odbywał się na różnych szczeblach. Bazę stanowiło szkolenie szczebla podstawowego do drużyny i plutonu. W tym okresie żołnierze odbywali szereg zajęć na strzelnicach, przykoszarowych placach ćwiczeń i na poligonach. Obejmowały one zarówno strzelania, zajęcia z taktyki; szkolenie inżynieryjno-saperskie, jak również podstawy udzielania pomocy przedmedycznej.

Następnym etapem było zgrywanie poszczególnych plutonów w ramach jednej kompanii (Zespołu Bojowego). Były to zajęcia poligonowe służące doskonaleniu współdziałania pomiędzy poszczególnymi zespołami.

Ostatnim etapem przygotowań było ćwiczenie zgrywające pododdziały w ramach całego kontyngentu. Odrębnym ćwiczeniem sprawdzającym gotowość do działania sztabu kontyngentu było ćwiczenie dowódczo-sztabowe pod kryptonimem „Bagram” realizowane w ostatnim etapie przygotowań. Pozytywne przejście egzaminu przez komponent bojowy i sztabowy stanowiło warunek decyzji o skierowaniu danej zmiany do wykonywania zadań w ramach pokojowej misji wojskowej do Afganistanu.

Szczegółowy problem badawczy dotyczący okresu przygotowawczego do misji, który postanowiono przeanalizować to: *Czy żołnierze byli właściwie przygotowani do udziału w misji i wykonywania postawionych celów?*

Na tak określony problem badawczy przyjęto hipotezę, że: *Proces przygotowania do uczestnictwa w misji był wielostopniowy i stanowił dobrą podstawę do wykonywania zadań przez żołnierzy.* Do przyjętej hipotezy sformułowano pytanie: *Czy w twojej opinii byłeś właściwie przygotowany do realizacji zadań pełnionych w czasie misji?*

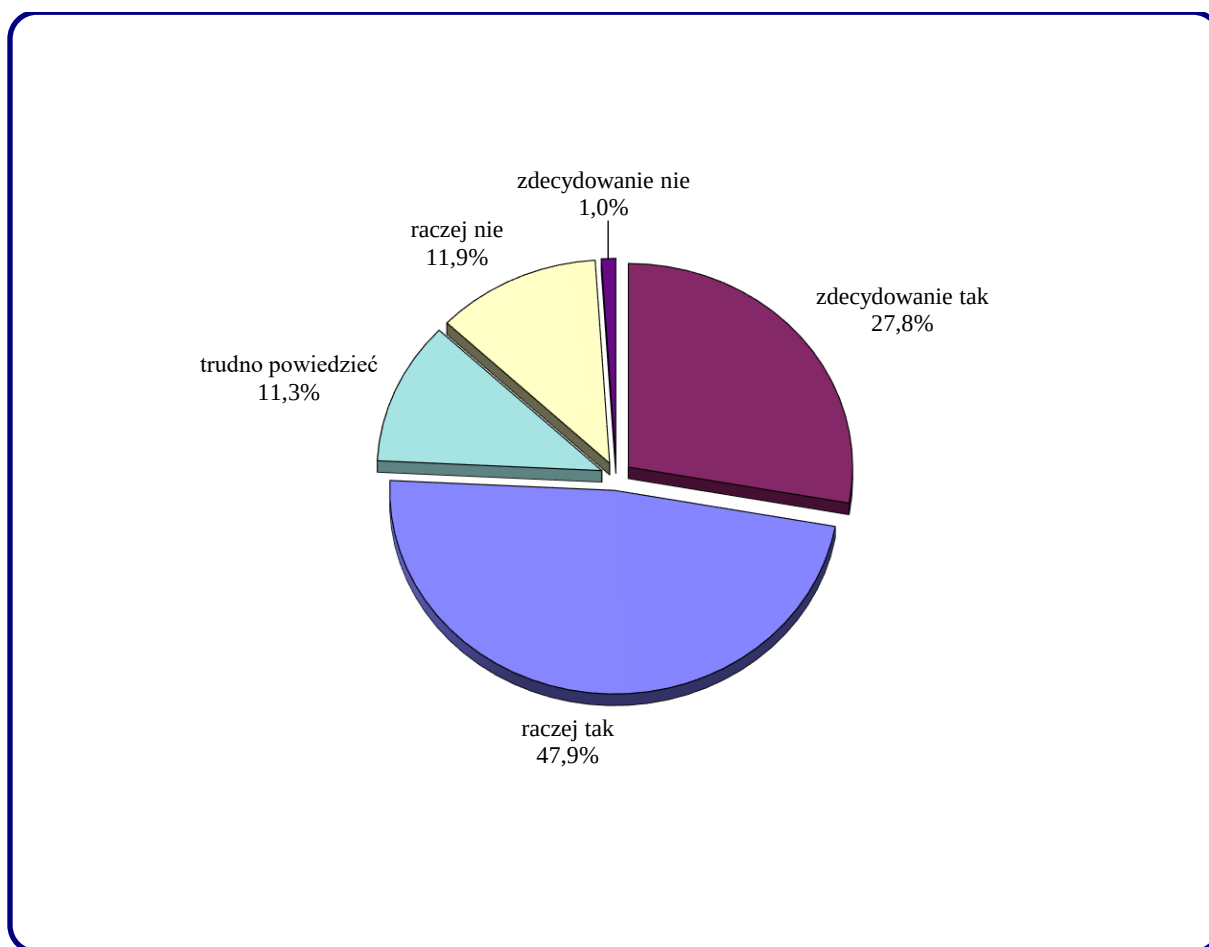
Poziom przygotowania do uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przedstawiono w tabeli i wykresie.

Tabela 21 Poziom przygotowania do misji

Poziom przygotowania do misji	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	54	27,8 %
Raczej tak	93	47,9 %
Trudno powiedzieć	22	11,3 %
Raczej nie	23	11,9 %
Zdecydowanie nie	2	1,0 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 19 Poziom przygotowania do misji

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość respondentów stwierdziła, że była dobrze przygotowana do misji. Poziom zdecydowanie tak i raczej tak zadeklarowało 75,7%. Trudno powiedzieć zadeklarowało 11,3% a raczej nie 11,9%, a 1% respondentów zadeklarowało, że zdecydowanie nie było przygotowanych do działań na misji w Afganistanie.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Zdecydowanie lepiej do wykonywania zadań

na misji byli przygotowani mężczyźni. 78,6% respondentów płci męskiej oceniło swoje dobre przygotowanie do wypełniania obowiązków podczas misji, 10,1% oceniło negatywnie swoje przygotowanie, a 11% nie było zdecydowanych. Wśród kobiet dobre przygotowanie oceniło 33,3%, negatywne 50% a 16,7% nie miało zdania.

Lepiej swoje przygotowanie ocenili żołnierze, dla których misja w Afganistanie była druga lub więcej, bo 78,6 respondentów tak wskazała, na negatywne przygotowanie wskazało 10,1%, 11% nie miało zdania. Wśród żołnierzy, którzy po raz pierwszy uczestniczyli w misji 72,8% wskazało na dobre przygotowanie, na słabe przygotowanie wskazało 14,6% a 13,6% żołnierzy, dla których była to pierwsza misja nie miało zdania.

Najlepiej do wypełniania zadań podczas misji według samooceny byli przygotowani żołnierze z garnizonu Kłodzko – 90%, następnie Żurawica 87%, Przemyśl 83%, Jarosław 75%, Rzeszów 67,1% i na końcu Nisko 66,7%.

W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁶⁰.

Należy zatem uznać, że żołnierze do misji byli dobrze przygotowani. Zdecydowanie lepiej swoje przygotowanie do misji ocenili mężczyźni, dla których była to kolejna pokojowa misja wojskowa poza granicami kraju. Najlepiej przygotowani byli żołnierze piechoty górskiej z Kłodzka, a mniej saperzy z Niska.

Aby poddać pod ocenę przydatność poszczególnych okresów szkoleniowych sformułowano pytanie: *Który z okresów szkolenia realizowanego w ramach przygotowań do misji uznaje Pan/i za najbardziej przydatny?*

Ocenę okresów przygotowawczych do misji przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

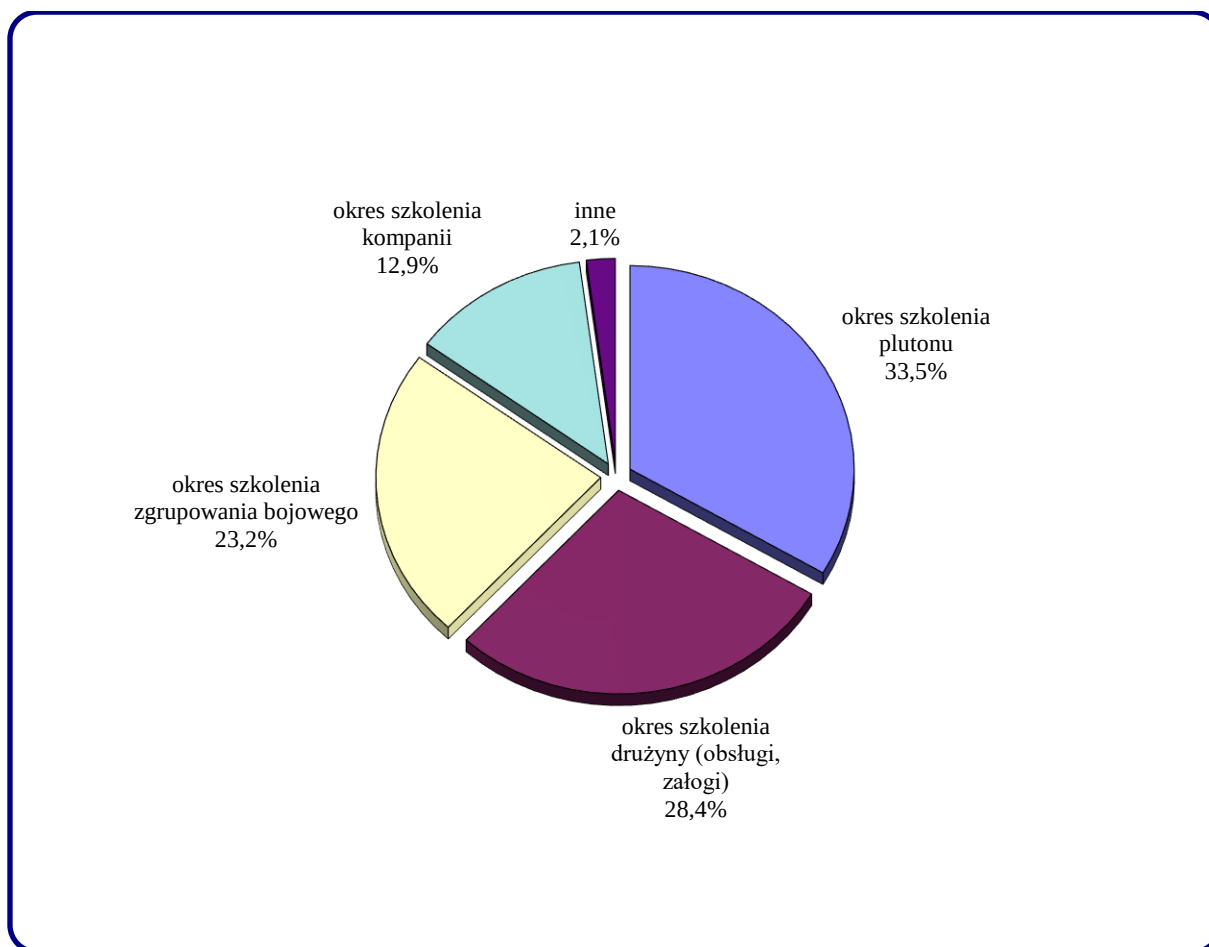
⁷⁶⁰ **Wiek:** χ^2 (16, N=194)= 23,900, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194)= 16,815, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 19,301, $p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,375 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194)= 5,918, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194)= 14,944, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194)= 7,628, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 9,867, $p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,274 co oznacza, że zależność jest słaba. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194)= 13,669, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 44,921, $p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,479 co oznacza, że zależność jest przeciętna.

Tabela 22 Ocena okresów przygotowawczych do misji

Ocena okresów przygotowawczych do misji	Częstość	Procent
Okres szkolenia plutonu	65	33,5 %
Okres szkolenia drużyny (obsługi, załogi)	55	28,4 %
Okres szkolenia zgrupowania bojowego	45	23,2 %
Okres szkolenia kompanii	25	12,9 %
Inne	4	2,1 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 20 Ocena okresów przygotowawczych do misji

Źródło: Opracowanie własne

Generalnie żołnierze ocenili, że najwięcej korzyści podczas przygotowania do misji wnieśli ze szkolenia podstawowego. Stwierdzić należy, że najbardziej przydatne było szkolenie podstawowe do szczebla plutonu, gdyż 33,5% wskazało ten okres szkolenia, na okres szkolenia drużyny (obsługi, załogi) wskazało 28,4%. Razem na szkolenie podstawowe do szczebla plutonu wskazało 61,9% respondentów.

Na okres szkolenia całego zgrupowania wskazało 23,2%, natomiast na okres szkolenia kompani 21,9%. 2,1% wskazało na inne. Były to różne kursy i indywidualne szkolenie specjalistyczne.

Analizując szczegółowo odpowiedzi można zauważyć, że w większości przedziałach stażu służby (oprócz 6-10 lat, gdzie wskaźnik 50% wyprzedził szkolenie na korzyść drużyny, i 31 i więcej lat, gdzie żołnierze wskazywali na szkolenie całego zgrupowania 83,3%) respondenci wskazywali szkolenie plutonu jako najbardziej przynoszące korzyści podczas przygotowania do misji. W grupie do 5 lat wskazało 35,3% respondentów, w grupie 6-10 lat odsetek był także wysoki, bo 41,7 %, w grupie 11-20 lat 30,8, a w grupie 31-30 lat 37,5%.

W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁶¹.

W badaniach ilościowych żołnierze wskazali, że najbardziej wartościowe było szkolenie podstawowe do szczebla plutonu. Wynika to z zadań jakie żołnierze wypełniali podczas misji, gdzie priorytetem były zadania operacyjne, w których podstawowym pododdziałem była drużyna i pluton, natomiast starsi żołnierze wykonywali zadania specjalistyczne na rzecz całego zgrupowania bojowego i ten okres szkoleniowy był dla nich najbardziej przydatny.

Aby potwierdzić ocenę przygotowania do uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Przygotowując się do misji przeszedł Pan cykl przygotowawczy. Jak ten cykl przebiegał? Który z okresów szkolenia był dla Pana najważniejszy?*

Respondent 1: *Było to szereg szkoleń, przede wszystkim były to szkolenia w specjalistycznych centrach szkoleniowych, w oparciu o nowy sprzęt. Generalnie wchodził na wyposażenie żołnierzy nowy sprzęt, między innymi KTO Rosomak, dlatego wiele szkoleń dla żołnierzy, którzy wyjeżdżali na misje do Afganistanu odbywało się w oparciu o ten sprzęt, ćwiczyliśmy również w ośrodku szkolenia górskiego. Zgrywanie poszczególnych pododdziałów odbywało się na poligonie w Nowej Dębie. Dla mnie osobiście najważniejsze i najbardziej przy-*

⁷⁶¹ **Wiek:** χ^2 (12, N=194)= 10,757, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (9, N=194)= 9,727, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (3, N=194)= 0,474, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (3, N=194)= 3,479, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** (12, N=194) = 26,186, $p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,395 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (6, N=194)= 7,448, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (3, N=194)= 2,967, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (9, N=194)= 5,506, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (15, N=194) = 14,602, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje

datne było ćwiczenie zgrywające i certyfikujące kompanii na poligonie w Nowej Dębie. Dla całego zgrupowania najważniejsze były ćwiczenia pod kryptonimem „Bagram”. Chociaż już sporo czasu upłynęło od tamtego wydarzenia to dobrze pamiętam sylwetkę i osobę oraz duże zaangażowanie podczas tych ćwiczeń generała Buka dowódcę Wojsk Lądowych.

Respondent 2: *Nie jeździłem z pododdziałami takimi typowo bojowymi, pracowałem w zabezpieczeniu, w administracji, w sztabie, więc dla mnie szkolenie przygotowawcze było bardziej skierowane na kursy i podnoszenie kwalifikacji poprzez kursy specjalistyczne w centrach szkoleniowych, no a później to zgrywanie się już na miejscu podczas misji w danych grupach. Kursów przed misją było dość dużo.*

Respondent 3: *Tak naprawdę, to trwało około sześciu miesięcy. Bardzo przydatne było szkolenie ogniowe, które było bardziej poszerzone, niż to, jakie realizowaliśmy do tej pory. Instruktorami byli żołnierze sił specjalnych. Szkolenie, które przechodziliśmy było bardzo dynamiczne i nie miało struktur stałych. Struktury w czasie szkolenia było bardziej elastyczne i dopasowane do zadań, które mieliśmy realizować już na misji. Dla mnie najważniejsze były te mniejsze struktury, jak drużyna i pluton.*

Respondent 4: *Najbardziej przydatny, to okres szkolenia plutonu, bo w Afganistanie nie działaliśmy na przykład jako kompania czy jako batalion w całości. Chociaż mieliśmy taką akcję, gdzie pojechaliśmy kompanią. Podczas szkolenia przygotowawczego zgrywaliśmy się i przechodziliśmy certyfikację od drużyny, plutonu, kompani do batalionu. Najbardziej dla mnie przydatny był okres szkolenia i zgrywania plutonu. Już podczas szkolenia przygotowawczego zżyliśmy się i poznali nawzajem w plutonie, a w Afganistanie wszystkie zadania wykonywaliśmy jako pluton.*

Respondent 5: *Przeszliśmy cały cykl przygotowań do misji. Szkolenie było intensywne. Dla mnie bardzo ważny był okres zgrywania kompanii. Miałem takiego starego, doświadczonego dowódcę kompanii. On to robił jeszcze po staremu, bardzo metodycznie. Najpierw budował, tak zwaną mentalność zespołową. Jeden był lepiej wyszkolony, drugi gorzej, ale chodziło o to, że zawsze mogliśmy liczyć na siebie. Jeżeli ja patrzyłem w lewo, to widziałem, że kolega ubezpiecza mnie z prawej, wiedziałem, że z tego kierunku będę bezpieczny. W okresie przygotowawczym. najważniejszym dla mnie było szkolenie w składzie kompani. Działając gdziekolwiek działaliśmy na patrolach w składzie plutonu, ale udzielając sobie wsparcia jako kompania.*

Respondent 6: Pierwszy okres to było szkolenie specjalistyczne, związane ze specyfiką stanowisk na jakie wyjeżdżaliśmy na misję. Ja byłem przydzielony do OMLT⁷⁶², grupy, która zajmowała się szkoleniem żołnierzy afgańskich. Byłem strzelcem – radiooperatorem w sekcji ochrony i występowałem tam jako instruktor szkolący żołnierzy, jak również żołnierz ochraniający szkolących instruktorów. Jako radiooperator zostałem wysłany na kurs do Zegrza. Inni moi koledzy byli na kursach kierowców bądź też celowniczych KTO Rosomak. Po tych kursach specjalistycznych było zgrywanie całego OMLT na poligonie Nowa Dęba. Po poligonie pojechaliśmy do Niemiec. Tam w specjalistycznym ośrodku byliśmy szkoleni już tylko pod działalność OMLT. Szkoleniem kierowali Amerykanie.

Analizując odpowiedzi udzielone podczas wywiadów można stwierdzić, że dla żołnierzy biorących udział w działaniach operacyjnych najważniejsze było szkolenie zgrywające mniejsze pododdziały bojowe takie jak drużyna, pluton. Dla specjalistów ważniejsze było szkolenie specjalistyczne w ośrodkach szkolenia.

Można uznać, że badania jakościowe potwierdzają słuszność, że dla żołnierzy, dla których priorytetem były zadania operacyjne, większą wartość miało szkolenie, w którym podstawowym pododdziałem była drużyna i pluton, natomiast starsi żołnierze wykonywali zadania specjalistyczne na rzecz całego zgrupowania bojowego i ten okres szkoleniowy był dla nich najbardziej przydatny.

Kolejne pytanie jakie zadano respondentom to: *Jak ocenia Pan/i swój poziom zaangażowania podczas szkolenia w okresie przygotowawczym do pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?*

Ocenę poziomu zaangażowania przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

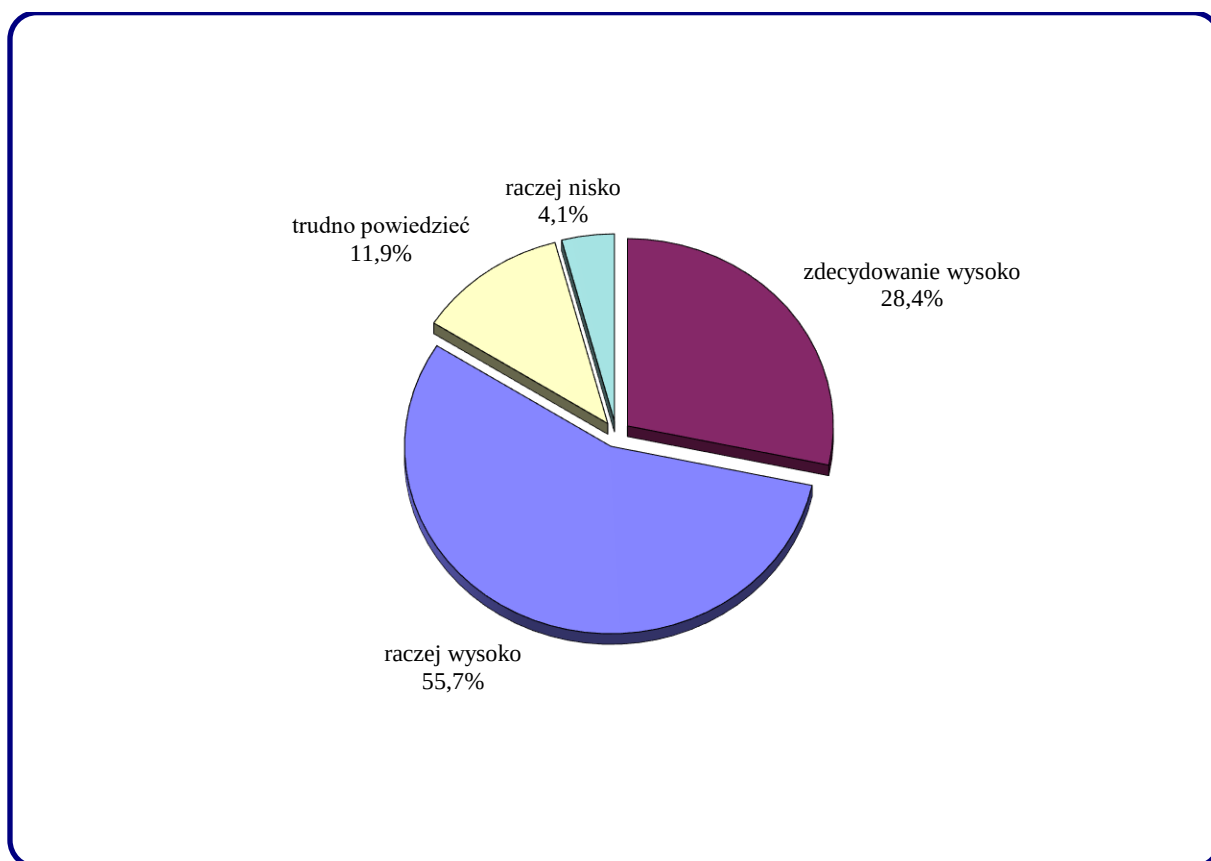
Tabela 23 Ocena poziomu zaangażowania

Ocena poziomu zaangażowania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoko	55	28,4 %
Raczej wysoko	108	55,7 %
Trudno powiedzieć	23	11,9 %
Raczej nisko	8	4,1 %
Zdecydowanie nisko	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

⁷⁶² OMLT - Operational Mentor and Liason Team, Operacyjny Zespół Doradczo-Łącznikowy.

Wykres 21 Ocena poziomu zaangażowania

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość żołnierzy w trakcie szkolenia przygotowawczego wykazała wysokie zaangażowanie 84,1%. Na niskie zaangażowanie wskazało 4,1%, a na trudno powiedzieć 11,9%.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Analizując grupy wiekowe można zauważyć, że najbardziej zaangażowani byli żołnierze w średnich grupach wiekowych. Im najbardziej zależało, aby dobrze się zaprezentować podczas szkolenia i dobrze przygotować się do misji. Od oceny szkolenia w dużej mierze zależał też ich udział w misji lub na wymarzonej stanowisku. Największym zaangażowaniem wykazali się żołnierze w wieku średnim 35-44 lat – 90,8%, w wieku 45-54 lat - 87,9% w wieku 55 i więcej – 75%. Niższym zaangażowaniem wykazali się żołnierze w wieku 25-34 lata – 66,6%, a najniższym najmłodsi żołnierze w wieku 18-24 lat - 45,5%.

Jeżeli chodzi o wykształcenie respondentów to im wyższe wykształcenie tym wyższe było zaangażowanie. Z wykształceniem podstawowym większość respondentów wskazywała, że trudno im powiedzieć 66,7% i słabe zaangażowanie 33,3%. Natomiast od gimnazjalnego i

wyżej zaangażowanie rosło. Żołnierzy z wykształceniem gimnazjalnym, którzy ocenili swoje duże zaangażowanie było 71,4%, z wykształceniem średnim 85,6% a z wyższym 88,4%. Wśród płci dużo większe zaangażowanie było wśród mężczyzn 86,8% niż wśród kobiet 41,6%.

Podobnie jak w zmiennej dotyczącej wieku następował rozkład w stażu służby. Największe zaangażowanie wykazali żołnierze z większym stażem służby. W grupie 21-30 lat służby odsetek ten wynosił 90%, w grupie 11-20 lat 89,7%, w grupie 31 i więcej lat służby 85,1% podczas gdy w grupie do 5 lat służby było to 64,7% respondentów a w grupie 6-10 lat 58,3%.

Interesująco wygląda także rozkład w zmiennej dotyczącej stanu cywilnego respondentów. Najbardziej podczas szkolenia zaangażowani byli żołnierze w związku - żonaci/mężatki. Było to 88,8% respondentów. Również duże zaangażowanie było wśród wdowców/wdów 83,6% i rozwiedzionych 82,3% podczas gdy wysoko i raczej wysoko ocenione było tylko przez 66,7% kawalerów/panien.

W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁶³.

Można więc z powodzeniem uznać, że zdecydowana większość żołnierzy, którzy brali udział w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie potwierdziła wysokie zaangażowanie podczas szkolenia przygotowawczego. Największe zaangażowanie wykazywali żołnierze w średnim wieku, będący w związkach małżeńskich z dużym stażem służby oraz dobrze wykształceni.

Aby potwierdzić poziom zaangażowania w okresie przygotowawczym do pokojowej misji wojskowej przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jak Pan ocenia swój poziom zaangażowania podczas szkolenia przygotowawczego i jego przydatność?*

⁷⁶³ **Wiek:** χ^2 (12, N=194) = 26,258, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,392 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Wykształcenie:** χ^2 (9, N=194) = 25,489, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,393 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** χ^2 (3, N=194) = 17,422, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,364 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (3, N=194) = 3,146, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (12, N=194) = 26,201, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,391 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (6, N=194) = 5,021, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (3, N=194) = 2,508, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (9, N=194) = 16,969, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,327 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (15, N=194) = 23,557, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Respondent 1: *Jadąc na misję byłem zakwalifikowany na etat optoelektronika, ale generalnie interesował mnie cały sprzęt, który uczestniczył w tym szkoleniu. Patrząc z perspektywy lat uważam, że było to bardzo intensywne szkolenie i dało nam wiele wiedzy i praktycznego doświadczenia.*

Respondent 2: *No na pewno te szkolenia były bardzo przydatne, bo praca tutaj w jednostce w kraju, a tam podczas misji jest troszeczkę inna. Tam jest gotowość cały czas, przez dwadzieścia cztery godzinę na dobę. Bez tej wiedzy z kursów, na sprzęcie to ciężko by było sobie tam poradzić, bo podczas misji człowiek był zdany po prostu na siebie. więc te szkolenia przygotowujące, uważam, że były dobrze zrobione. Patrząc na to po misji po całym tym okresie, który tam spędziłem nie mam sobie nic do zarzucenia, że coś było po prostu spięrzane, albo coś zawalone. Tak do misji byłem dobrze przygotowany, no i też tak to przełożeni oceniali*

Respondent 3: *Zdecydowanie duże. Nawet jak oceniam to już z perspektywy kilku lat, był to jeden z lepszych okresów podczas szkolenia, a zaangażowaniu muszę powiedzieć było duże, zresztą nie mogło być inaczej, bo jeżeli byśmy nie wykazywali się wysokim zaangażowaniem to nie pojechalibyśmy na tą misję, bo tacy ludzie są niepotrzebni. Musieliśmy być dobrze przygotowani do sytuacji kryzysowych, a takie podczas misji występują.*

Respondent 4: *Wszyscy byliśmy zaangażowani. W moim odczuciu myślę, że moja rola jako ganera⁷⁶⁴ na wozie bojowym była szczególnie ważna, bo ja miałem ten pierwszy kontakt z przeciwnikiem. Chłopaki siedzący w desancie, oni po prostu tego nie widzieli. Tak, nie zawsze ktoś siedział z tyłu na tak zwanej OPL-otce, Były pewne zakazy, raz było można jeździć, drugi raz nie. Można było tylko poza miastem, w mieście jednak dla bezpieczeństwa luki się zamykało. No i wydaje mi się, że moja rola jako ganera, tego który miał pierwszy kontakt, szczególnie była ważna. No jednak to ja byłem ten pierwszy i moja reakcja się liczyła, jak szybko zareagowałem czy zrobiłem to odpowiednio dobrze czy nie? Nie mówię, że byłem taki ważny, bo każdy z nas w załodze miał swoją rolę. Tak, był strzelec wyborowy, byli i inni, no, ale myślę, że takim tym zaczepnym to jednak byłem ja jako ganer. I tak wydaje mi się, że jeżeli bym tam pojechał i sobie pomyślał o czymś takim, mówię o przysłowiowym „zimnym piwku”, a nie o wykonaniu zadań. To mogłoby to po prostu doprowadzić przeze mnie do tragedii. Tak, przygotowywałem się do misji ze szczególnym zaangażowaniem.*

Respondent 5: *Nie szczędziliśmy sił. Bo podchodziliśmy do tematu w ten sposób – jeżeli ktoś ma nie wytrzymać na misji, to lepiej niech nie wytrzyma tutaj i zrezygnuje, kiedy jest*

⁷⁶⁴ Gunner – strzelec - operator karabinu maszynowego jadący w wieżyczce transportera opancerzonego.

czas. Szkolenie było bardzo przydatne i intensywne. Im bardziej ćwiczeliśmy fizycznie, na zmęczeniu, budowało to nasza psychikę i odporność. Do szkolenia podchodziliśmy z dużym zaangażowaniem.

Respondent 6: *Każdy z nas był bardzo zaangażowany. Podczas okresu przygotowawczego było bardzo dużo strzelań oraz szkoleń z saperami. Najbardziej przydatne było szkolenie w Niemczech. Było to szkolenie międzynarodowe. Nie było oszczędności podczas szkolenia. W ośrodku była makietka miasteczka, gdzie byli zatrudnieni ludzie, którzy podgrywali mieszkańców Afganistanu. Były rozgrywane różne scenariusze reżyserowane przez Amerykanów łącznie z rannymi i użyciem śmigłowców MEDAVAC. Były rozgrywane manifestacje miejscowej ludności. Było to naprawdę szkolenie z prawdziwego zdarzenia. Mieliśmy dużo środków pozoracji i wszystko to, co jest po prostu dostępne na misji. To było najlepsze szkolenie.*

Badania jakościowe potwierdzają słusność wysokiego zaangażowania żołnierzy podczas szkolenia przygotowawczego. Uważają, że szkolenie było bardzo intensywne, ciekawe i przydatne podczas misji, dało dużo wiedzy i praktycznego doświadczenia.

Aby utwierdzić się w przekonaniu, że żołnierze byli dobrze przygotowani i ocenić ich poziom przygotowania do funkcjonowania w odmiennym kulturowo i przyrodniczo środowisku Afganistanu postanowiono zbadać wiedzę żołnierzy w kilku szczegółowych obszarach przyrodniczych i społecznych panujących w Afganistanie. Szczegółowy problem badawczy, który postanowiono przeanalizować to: *Czy żołnierze byli właściwie przygotowani do funkcjonowania w odmiennym kulturowo i przyrodniczo środowisku?*

Na tak określony problem badawczy przyjęto hipotezę, że: *Proces przygotowania do uczestnictwa w misji obejmował zagadnienia udziału w odmiennych warunkach społeczno-kulturowych oraz przyrodniczych, lecz nie odzwierciedlał realnych warunków panujących w Afganistanie.* Zapytano więc żołnierzy o teoretyczną znajomość warunków panujących w Afganistanie oraz praktyczne umiejętności, które nabyli podczas szkolenia przygotowawczego, mając na uwadze sentencję Sun Tzu, że poznanie przeciwnika, terenu oraz warunków klimatycznych jest niezbędnym warunkiem sukcesu prowadzenia działań. Przytaczając cytaty ze Sztuki wojny – Sun Tzu: *Ten, kto zna siebie i wroga, będzie zawsze wygrywał, a jeśli zna warunki pogodowe i ukształtowanie terenu, zwycięstwo jego będzie całkowite.*⁷⁶⁵ należy wziąć te aspekty pod uwagę podczas szkolenia przygotowawczego. Do przyjętej hipotezy sformu-

⁷⁶⁵ Sun Tzu (Sun Wu i Sun Bin), Sztuka wojny, Jarosław Zawadzki, 2008 str. 33.

łowano pytanie: *Czy Pan/i znał/a warunki geopolityczne i społeczne panujące w Afganistanie przed rozpoczęciem pokojowej misji wojskowej ?*

Respondenci mieli za zadanie ocenić i wskazać poziom znajomości realiów środowiskowych w Afganistanie, poziom znajomości zwyczajów kulturowych oraz przygotowanie do działań w górach w odmiennym klimacie.

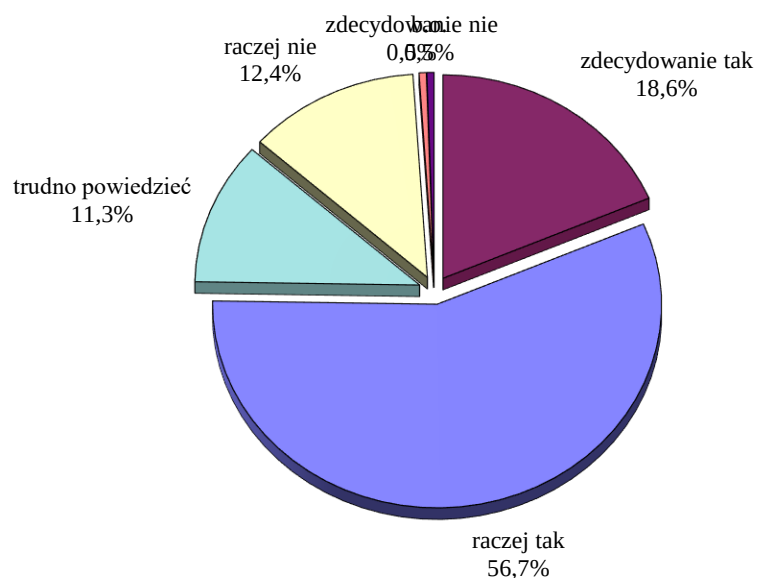
Ocenę znajomości warunków terenowych przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 24 Ocena znajomości warunków terenowych

Ocena znajomości warunków terenowych	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	36	18,6 %
Raczej tak	110	56,7 %
Trudno powiedzieć	22	11,3 %
Raczej nie	24	12,4 %
Zdecydowanie nie	1	0,5 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 22 Ocena znajomości warunków terenowych

Źródło: Opracowanie własne

Na dobrą znajomość warunków terenowych wskazało 75,3% respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 12,9%, trudno powiedzieć 11,3%.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. W ocenie własnej terenu najlepsi okazali się żołnierze żonaci/panny 78,4%, rozwodnicy 70,6%, kawalerowie 69,4% i wdowcy 57,4%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista ⁷⁶⁶.

Dokonując oceny znajomości terenu należy uznać, że żołnierze wykazali się dobrą znajomością warunków terenowych jakie zastaną w Afganistanie. Większą znajomość wskazali żołnierze będący w związkach małżeńskich.

Ocenę znajomości warunków klimatycznych przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 25 Ocena znajomości warunków klimatycznych

Ocena znajomości warunków klimatycznych	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	54	27,8 %
Raczej tak	99	51,0 %
Trudno powiedzieć	16	8,2 %
Raczej nie	23	11,9 %
Zdecydowanie nie	2	1,0 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

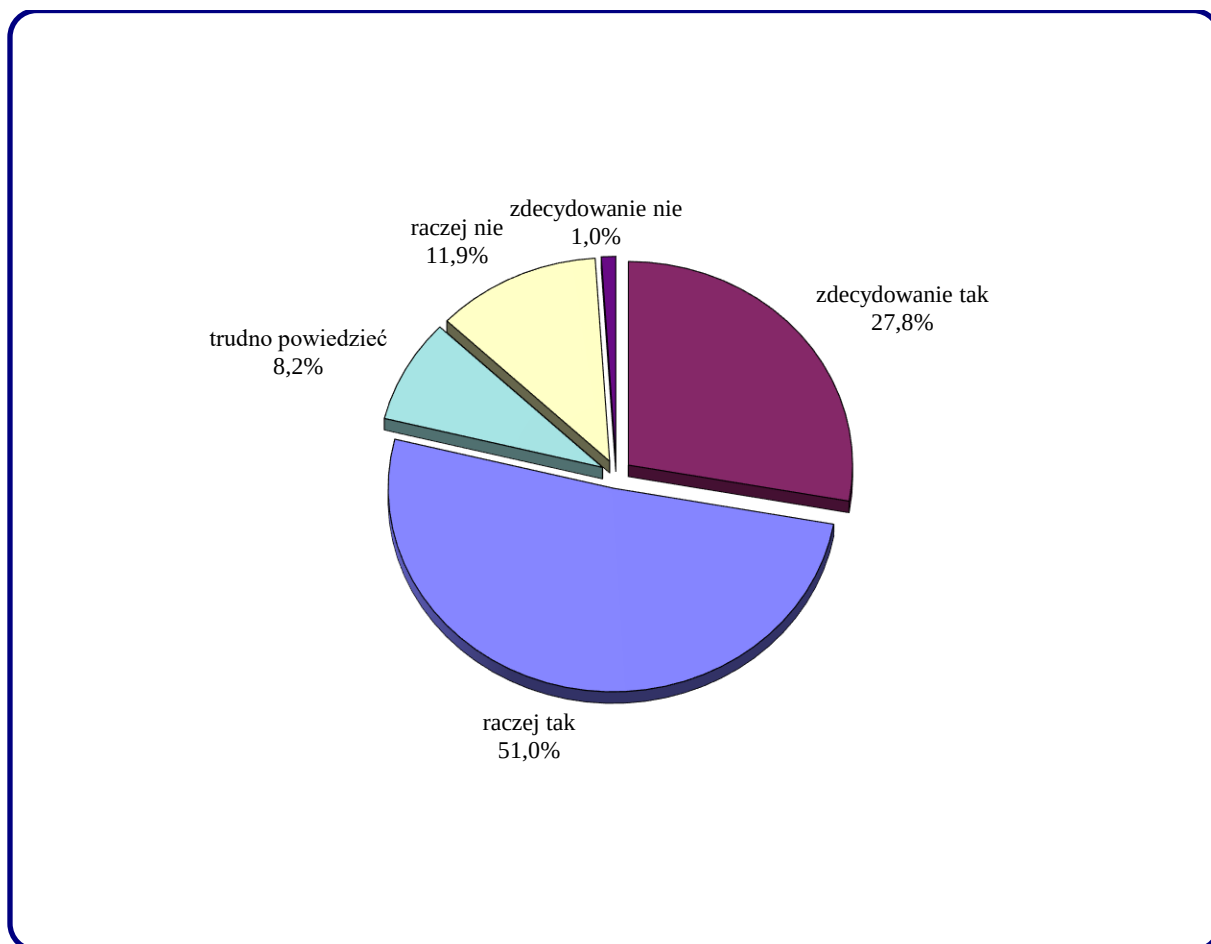
Na dobrą znajomość warunków klimatycznych wskazało 78,8% respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 12,9%, trudno powiedzieć 8,2%. Po zbadaniu szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi i dokonaniu ich porównania okazało się, że do działań w ekstremalnych warunkach klimatycznych i dobrą znajomością warunków klimatycznych wykazywali się respondenci mający coraz to wyższe wykształcenie. Na dobrą znajomością warunków klimatycznych wskazało tylko 33% żołnierzy z wy-

⁷⁶⁶ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 10,198, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 13,488, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 1,933, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 3,571, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 18,291, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 5,117, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 4,401, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 27,150, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,398 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 17,324, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

kształceniem podstawowym i 42% z wykształceniem gimnazjalnym, natomiast 80,8% z wykształceniem średnim i 86,5% z wyższym wykształceniem.

Należy zauważyć, lepiej ze znajomości warunków klimatycznych oceniali siebie mężczyźni 81,9% niż kobiety 33,3%.

Wykres 23 Ocena znajomości warunków klimatycznych

Źródło: Opracowanie własne

Najmniejszą wiedzę o panujących warunkach klimatycznych mieli żołnierze najmłodszy ze stażem do 5 lat – 35,3%. Żołnierze ze stażem 6 lat i powyżej legitymowali się dobrą znajomością warunków klimatycznych i tak w przedziale 6-10 lat było to 75% respondentów, od 11-20 lat 83,2%, w przedziale 21 – 30 lat 87,5% i powyżej 31 lat 83,3% respondentów.

W zależności od stanu cywilnego rozkład zmiennych był następujący. Najlepszą znajomością klimatu wykazywali się żonaci/mężatki, trochę gorszą rozwiedzeni 70,6% i kawalerowie/panny 69,4%, najgorszą natomiast wdowcy/wdowy 57,2%.

W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista ⁷⁶⁷.

Oceniając znajomość warunków klimatycznych należy zauważyć, że żołnierze wykazali się ich dobrą znajomością. Większą znajomość wskazali żołnierze lepiej wykształceni, z większym stażem służby i będący w związkach małżeńskich.

Afganistan to kraj z niezwykle długą, ale i trudną historią. Tożsamość narodowa Afganczyka opiera się na oporze wobec okupantów i konfliktach, które w przeszłości nawiedziły kraj. Pierwsze osady powstały tu już w III tysiącleciu p.n.e. W 329 r. p.n.e. Aleksander Macedoński dotarł do Afganistanu ze swoją armią i podbił ten kraj. Ścierały się tu dwie wielkie religie hinduizm i islam. W XIII wieku Czyngis Chan wraz ze swoimi hordami burzył miasta, a w XIX wieku Afganistan stanowił strefę buforową między carską Rosją a Imperium Brytyjskim. Oba te kraje próbowały ustanowić swoją kontrolę nad krajem. Po II wojnie światowej Związek Radziecki dążył do uzyskania wpływów w tej części świata. Chociaż zdarzało się, że krajem rządzili z nadania wielkich mocarstw królowie lub szachowie. Nigdy jednak w stolicy kraju nie zasiadywał okupacyjny król lub namiestnik. To odróżniało Afganistan od innych krajów tego regionu.

Ocenę znajomości historii Afganistanu przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

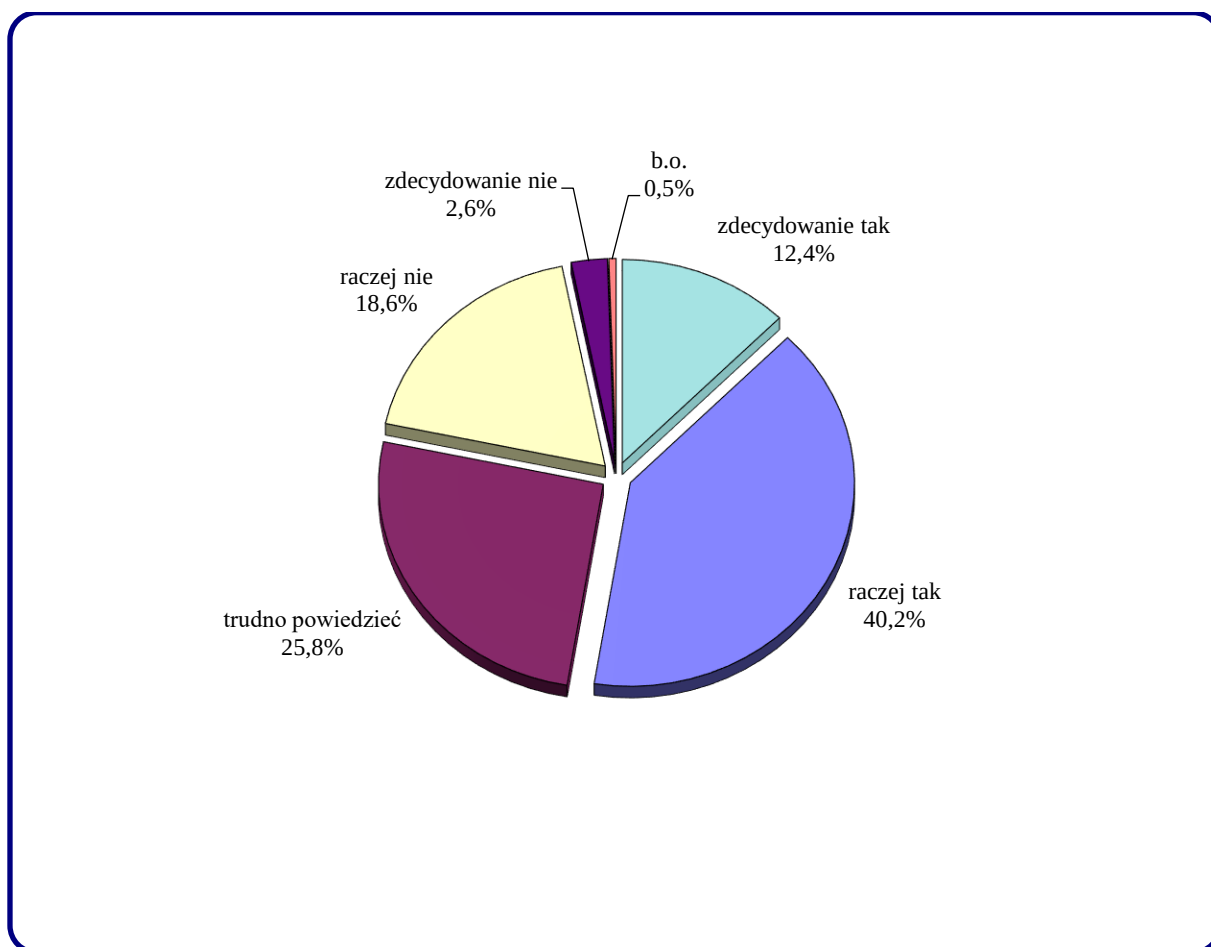
Tabela 26 Ocena znajomości historii Afganistanu

Ocena znajomości historii Afganistanu	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	24	12,4 %
Raczej tak	78	40,2 %
Trudno powiedzieć	50	25,8 %
Raczej nie	36	18,6 %
Zdecydowanie nie	5	2,6 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

⁷⁶⁷ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 25,997$ $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 32,260$, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,428 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 18,418$, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,367 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 2,296$, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** $\chi^2 (16, N=194) = 30,146$, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,410 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** $\chi^2 (8, N=194) = 10,633$, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** $\chi^2 (4, N=194) = 7,488$, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** $\chi^2 (12, N=194) = 22,889$, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,369 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 20,873$, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Wykres 24 Ocena znajomości historii Afganistanu

Źródło: Opracowanie własne

Na dobrą znajomość historii Afganistanu wskazało 52,6,% respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 12,9%, trudno powiedzieć 21,2%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania.

Należy zauważyć, że lepiej ze znajomości historii Afganistanu oceniali siebie mężczyźni 53.9% niż kobiety 33,3%. Ale odsetek respondentów, którzy nie umieli ocenić siebie był wysoki, gdyż wśród kobiet było to 66,7% a wśród mężczyzn 23,1%, a 22,5% mężczyzn znała historię Afganistanu bardzo słabo.

W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista ⁷⁶⁸

⁷⁶⁸ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 6,536, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 9,478, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 12,893, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,312 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4,$

Oceniając znajomość historii Afganistanu należy zauważyć, że ponad połowa respondentów wskazała na dość dobrą znajomość historii. Lepszą znajomość wskazali mężczyźni niż kobiety. Należy jednak zauważyć, że duża część populacji nie umiała się ocenić, a prawie jedna czwarta mężczyzn wskazała na słabą znajomość historii Afganistanu.

Afganistan jest numerem jeden w produkcji heroiny i opium na świecie, ale również stał się głównym konsumentem produkowanych przez siebie narkotyków. Rosnący problem uzależnień obywateli Afganistanu to efekt trzech dekad wojen, rosnących ilości upraw narkotyków, a co za tym idzie, ich niską ceną oraz powszechną i nieograniczoną dostępnością, a z drugiej strony ograniczoną dostępnością do opieki medycznej. Ogromna skala uzależnień w Afganistanie niesie za sobą różnorakie problemy: socjalne i zdrowotne, wzrost przestępczości, rozwój prostytucji, rozprzestrzenianie się HIV i innych chorób przenoszonych przez krew. Narkomania wpływa nie tylko na jednostkę i jej własną rodzinę, ale także wywiera głęboki wpływ na całe społeczeństwo.

W 2009 roku, w swoim zeznaniu w Senacie USA, desygnowana na sekretarza stanu Hillary Clinton nazywała Afganistan "państwem narkotykowym", którego rząd jest "nękany ograniczonymi możliwościami i powszechną korupcją".⁷⁶⁹

Ocenę roli narkobiznesu w społeczeństwie Afganistanu przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 27 Ocena roli narkobiznesu w społeczeństwie

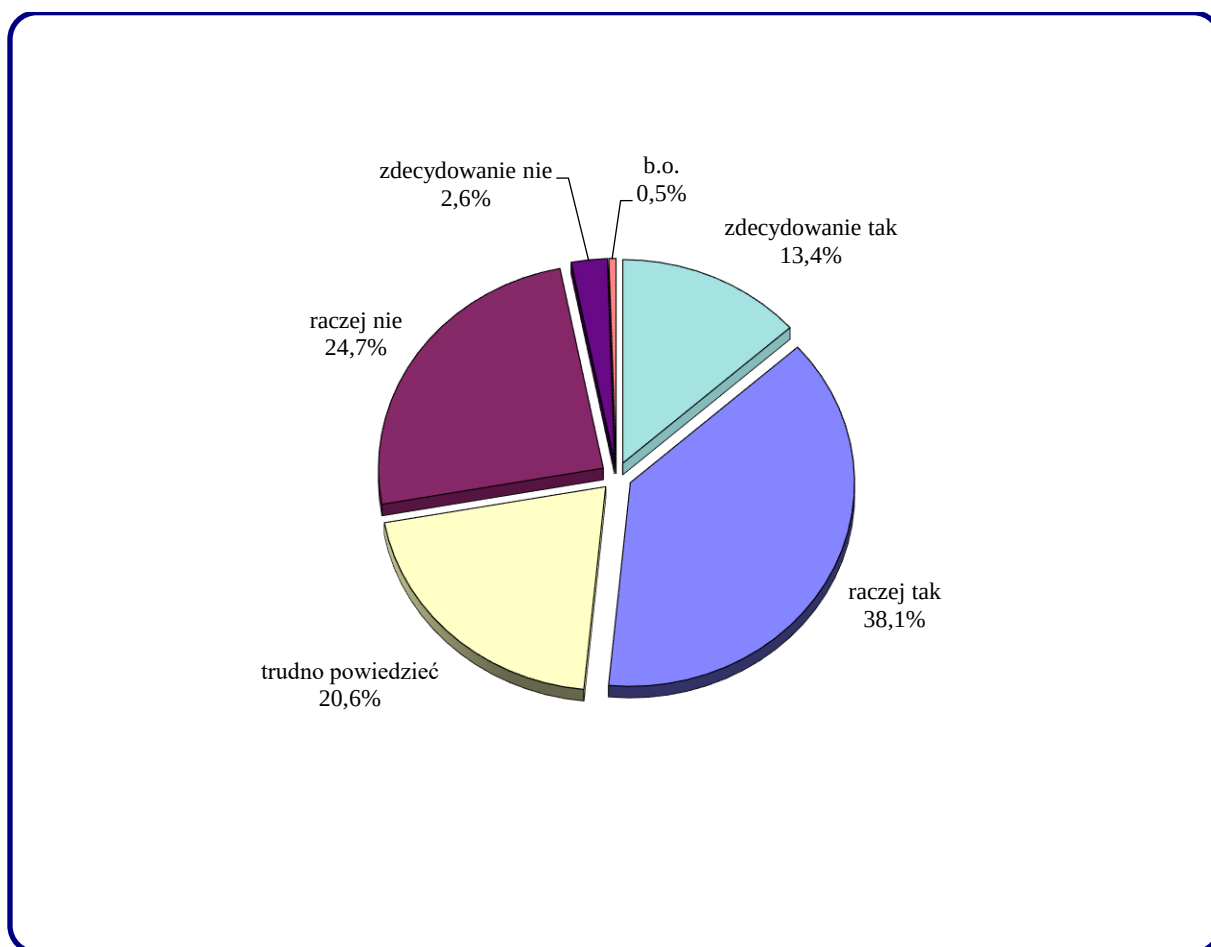
Ocena roli narkobiznesu w społeczeństwie	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	26	13,4 %
Raczej tak	74	38,1 %
Trudno powiedzieć	40	20,6 %
Raczej nie	48	24,7 %
Zdecydowanie nie	5	2,6 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

N=194) = 3,326, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 27,282, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,394 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 7,286, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 5,038, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 23,888, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,377 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 22,549, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

⁷⁶⁹ Jean MacKenzi, *Afghanistan: The rise of a narco state*, The World, <https://theworld.org/stories/2013-11-16/afghanistan-rise-narco-state> dostęp: 27.03.2024r.

Wykres 25 Ocena roli narkobiznesu w społeczeństwie

Źródło: Opracowanie własne

Na znajomość roli narkobiznesu w społeczeństwie afgańskim wskazało 51,5% respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 27,3%, trudno powiedzieć 20,6%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Wśród zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁷⁰.

Aby ocenić znajomość roli narkobiznesu w społeczeństwie afgańskim przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jaki ma*

⁷⁷⁰ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 5,038, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 8,853, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 2,401, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 6,776, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 16,549, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 8,132, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 2,325, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 12,795, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 27,464, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Pan stosunek do narkotyków. Czy wiedział Pan, że Afganistan to największy producent narkotyków na świecie?

Respondent 1: *Tak. Wiedziałem.*

Respondent 2: *Wiedziałem, ale styczności z tym nie miałem. Ja nie palę, nie mówiąc już o innych używkach. Więc dla mnie to w ogóle używki to jest coś złego, nie mówiąc już o narkotykach.*

Respondent 3: *Negatywny. Tak zdawałem sobie z tego sprawę. Ale my nie mieliśmy dostępu, ani też nie poszukiwaliśmy dostępu do narkotyków, które w wojsku są zabronione. Ale też wielokrotnie sprawdzane było to przez żandarmerię.*

Respondent 4: *Tak, przysłowiowa kolebka, ale nigdy takich środków nie używałem. Tak jak większość, potępiam ich używanie. Nie ukrywam, że nigdy tam, ani tutaj w kraju nie miałem z nimi styczności.*

Respondent 5: *Negatywny. Mam 41 lat. Nawet trawki nigdy nie zapaliłem. Mieliśmy w tym temacie prowadzone szkolenie przez żandarmerię wojskową. Orientowaliśmy się jak to jest w Afganistanie z narkotykami.*

Respondent 6: *Wiedziałem, że Afganistan to kraj z narkotykami. Ja natomiast nie brałem, nie zamierzam brać i tyle, po prostu.*

Z badań ilościowych i jakościowych wynika, że problem narkotyków był znany dla większości żołnierzy. Był widziany w społeczeństwie afgańskim, natomiast żołnierze nie mieli z nim styczności.

Religia w Afganistanie zawsze odgrywała dużą rolę i tworzyła centrum życia zamieszkujących ten kraj ludności. Niezależnie od tego, czy chodzi o odmawianie modlitw pięć razy dziennie, post w Ramadanie, czy dawanie *zakat* – jałmużny dla biednych, niewiele muzułmańskich narodów na świecie przestrzega tych rytuałów z taką pobożnością, regularnością i emocjami jak czynią to Afgańczycy.

Islam był fundamentem dla całej społeczności, jednoczącym podzielonych wieloetnicznie Afgańczyków, był w historii tego kraju podstawowym czynnikiem mobilizującym do dżihadu. Prawo szariatu w Afganistanie obowiązywało do 1935 roku i ponownie wprowadzili je talibowie dochodząc do władzy we wrześniu 1996 r., gdy zdobywając stolicę kraju Kabul ogłosili powstanie Islamskiego Emiratu Afganistanu. Po przerwie trwającej obecnością wojsk alianckich do 15 sierpnia 2021 i wraz z ich wyjściem i upadkiem Islamskiej Republiki Afga-

nistanu, uznawanej na arenie międzynarodowej, to znów Islamski Emirat Afganistanu rządzony przez talibów i wprowadzonym przez nich prawem szariatu.⁷⁷¹

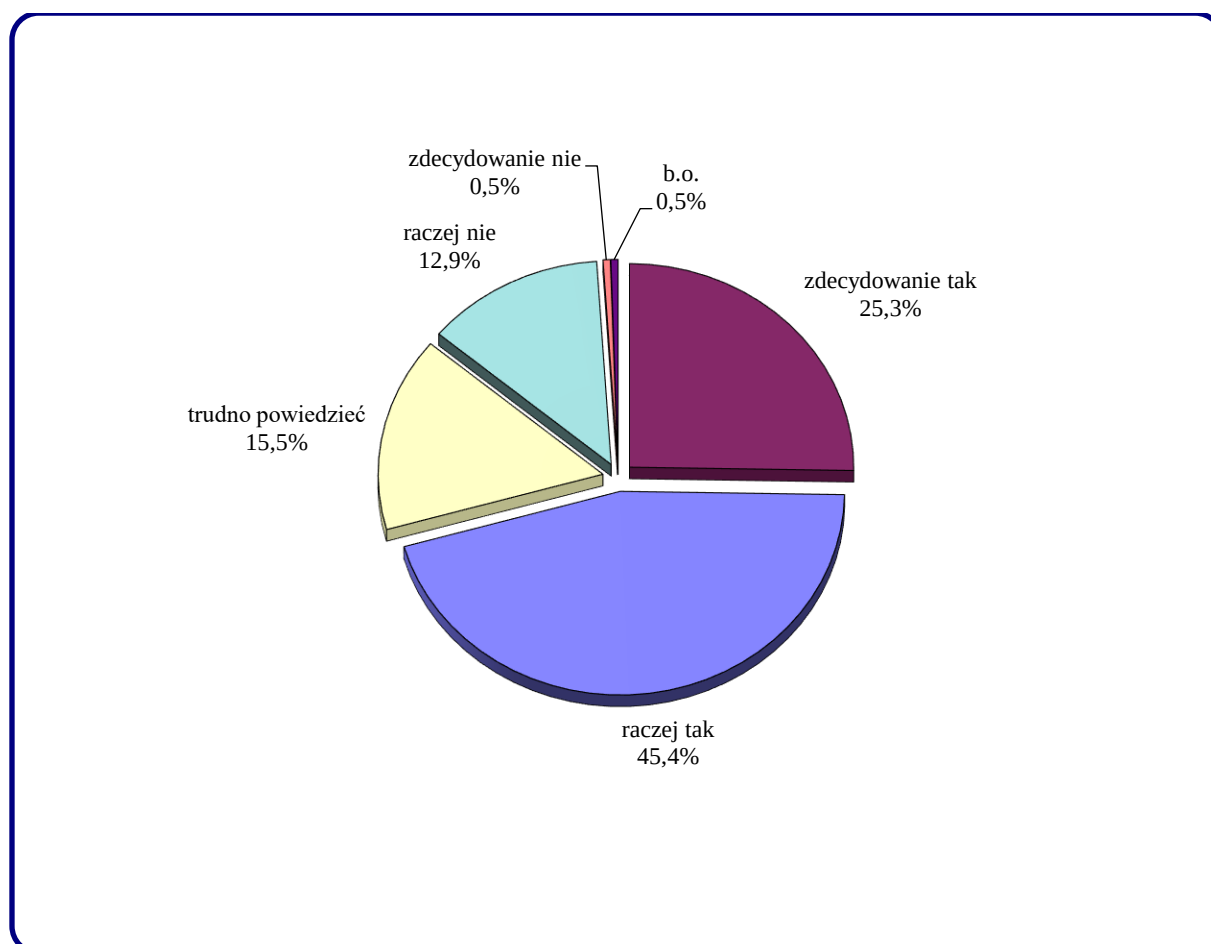
Ocenę ważności religii w społeczeństwie Afganistanu przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 28 Ocena ważnej roli religii w społeczeństwie

Ocena ważnej roli religii w społeczeństwie	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	49	25,3 %
Raczej tak	88	45,4 %
Trudno powiedzieć	30	15,5 %
Raczej nie	25	12,9 %
Zdecydowanie nie	1	0,5 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 26 Ocena ważnej roli religii w społeczeństwie

Źródło: Opracowanie własne

⁷⁷¹ Patrz więcej: Wacław Dobrowolski, *Analiza geopolityczna i społeczna Afganistanu jako przyczynek do zrozumienia porażki koalicyjnej pokojowej misji wojskowej w Afganistanie*, op.cit.

Na ważną rolę religii w społeczeństwie afgańskim wskazało 70,7% respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 13,4%, trudno powiedzieć 15,5%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania

Należy zauważyć, że lepiej ze znajomości religii oceniali siebie mężczyźni 73,1% niż kobiety 33,3%. Wśród innych zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁷².

Oceniając rolę religii należy zauważyć, że żołnierze dobrze znali jej rolę w społeczeństwie afgańskim. Na większą znajomość wskazali mężczyźni niż kobiety.

Afganistan jest krajem słabo rozwiniętym, zacofanym zarówno społecznie, jak i gospodarczo. Jego mieszkańcy tworzą społeczeństwo mocno zatowizowane, patriarchalne, tradycjonalistyczne i religijne. Tożsamość jednostki jest determinowana przynależnością do danej grupy społecznej (plemień, klan, rodzina), a sama jednostka jest podporządkowana grupie i jej liderowi na kształt drabiny feudalnej. Tożsamość jest kształtowana głównie przez czynniki, takie jak: przynależność plemienna i rodowa, sytuacja materialna, osobowy autorytet formalny i nieformalny. Kobiety są w przytłaczającej większości obywatelami drugiej kategorii postrzeganymi przez pryzmat męskich członków rodziny – Afganka zawsze jest czyjąś córką, żoną, siostrą lub matką⁷⁷³. W tradycyjnych kręgach te, które nie pełnią żadnej z powyższych ról społecznych, są postrzegane jako pozbawione godności. Afganistan jest krajem, w którym prawa kobiet są przestrzegane w bardzo niskim stopniu, a sytuacja kobiet należy do najgorszych w świecie. Talibowie podczas swoich rządów w latach 1996-2001 odebrali kobietom większość praw, którymi cieszyły się wcześniej. Kobietom zabroniono pracować, kształcić się, wychodzić poza dom bez męża lub krewnego, korzystać z usług lekarza, korzystać z rozrywek. Interwencja sojusznicza rozpoczęta jesienią 2001 roku pozbawiła talibów władzy, a także przyczyniła się do wyzwolenia afgańskich kobiet. Nastąpiła lekka

⁷⁷² **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 25,490, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 15,792, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 21,778, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 2,695, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 18,145, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 14,671, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 7,850, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 11,440, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 13,063, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

⁷⁷³ Marcin Krzyżanowski, *Udział kobiet w afgańskim życiu politycznym w teorii i praktyce – wstęp do analizy*[w:] Kobieta w prawie i polityce, Zeszyt IX, Wrocław 2015, str. 353.

poprawa życia kobiet. Podczas rządów Hamida Karzaja kobiety uzyskały więcej praw. Uchwalona w 2004 roku konstytucja zagwarantowała równouprawnienie. Kobiety rozpoczęły naukę w szkołach oraz zasiadać w parlamencie. Po dwudziestu latach istnienia Islamskiej Republiki Afganistanu i wraz z jej upadkiem 15 sierpnia 2021 r. i ponownym objęciu władzy przez Talibów, znów nastał ciemny okres w życiu kobiet.

Ocenę niskiej roli kobiety w społeczeństwie Afganistanu przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 29 Ocena niskiej roli kobiety w społeczeństwie

Ocena niskiej roli kobiety w społeczeństwie	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	50	25,8 %
Raczej tak	95	49,0 %
Trudno powiedzieć	22	11,3 %
Raczej nie	23	11,9 %
Zdecydowanie nie	3	1,5 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

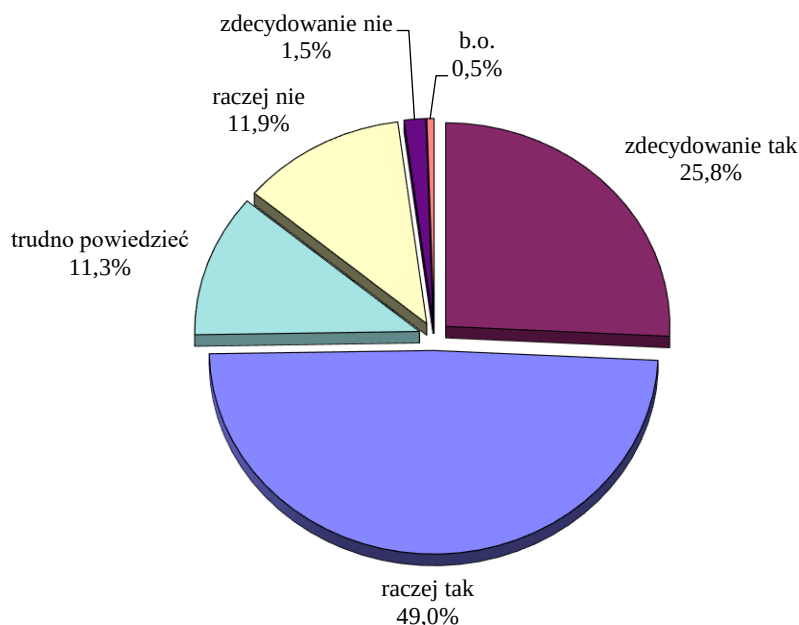
Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Z niską rolą kobiet w społeczeństwie afgańskim zgodziło się 74,8% respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 13,4%, trudno powiedzieć 25,8%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania.

Najmniejszą wiedzę o panujących o statusie kobiety w społeczeństwie afgańskim mieli żołnierze najmłodszy ze stażem do 5 lat – 58,8%. Żołnierze ze stażem 6 lat i powyżej legitymowali się dobrą znajomością roli kobiety w społeczeństwie afgańskim i tak w przedziale 6-10 lat było to 75% respondentów, od 11-20 lat 78,5%, w przedziale 21 – 30 lat 72,5% i powyżej 31 lat 74,8% respondentów. Wśród innych zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁷⁴.

⁷⁷⁴ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 19,973, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 12,044, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 2,565, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 1,821, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 29,780, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,408 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 9,289, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 2,612, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 17,811, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 20,102, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Wykres 27 Ocena niskiej roli kobiety w społeczeństwie

Źródło: Opracowanie własne

Oceniając rolę kobiety w społeczeństwie afgańskim należy zauważyć, że żołnierze dobrze znali jej niską rolę w społeczeństwie afgańskim. Najmniejszą wiedzę o statusie kobiet mieli żołnierze najmłodszy stażem służby.

Aby potwierdzić znajomość wśród żołnierzy roli religii i kobiet w społeczeństwie afgańskim przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jaki ma Pan stosunek do islamu i do roli kobiet w społeczeństwie afgańskim?*

Respondent 1: *Trudne pytani, bardzo trudne pytanie. Islam to jedna z największych religii. Po pierwsze, ja traktuję poważnie każdą religię i nie ma o czym mówić. Po drugie, jeżeli chodzi o kobietę w świecie islamu. Kobieta spełnia inną rolę, inną niż widzi to nasz kościół katolicki i cywilizacja zachodnia. Generalnie kobieta Wschodu traktowana jest przedmiotowo nie zaś podmiotowo, jak traktuje kobietę Zachód. Nie jest do dobre.*

Respondent 2: *Neutralny. Kijem rzeki nie zawróci. No z tym można się zgadzać lub nie. Jeżeli w to wierzą, i jeżeli uważają, że to jest dla nich dobre, no to trudno, niech sobie żyją po prostu swoim życiem.*

Respondent 3: *Wiedziałem w jaki sposób talibowie podchodzą do kwestii kobiet w Afganistanie. Mój stosunek do ich podejścia był negatywny. Natomiast w czasie, kiedy ja tam byłem, to nie był czas talibów, ale można było zauważyć, że część kobiet, tych lepiej wykształconych pracowała, co można było zauważyć, ale nie było ich za wiele.*

Respondent 4: *Uważam, że każdy niech sobie wierzy w co chce, ale nie musi się aż tak z tym afiszować. Skoro chcą mieszkać u nas to niech oni się dostosują. Jak jeździłem trochę po Europie, byłem we Francji, byłem w Niemczech w Monachium, tyle burek na ulicy. Raziło to mnie. Jeżeli chodzi o kobiety, to nie wiem czy tam zwierzyna jest bardziej wartościowa. Osobiście widziałem na własne oczy, że jak gość jechał na osiołku, miał z sobą gromadkę dzieci i jakiś tam sprzęt, a kobieta szła z przodu tej gromady. Tak, dało się odczuć niższe traktowanie kobiet.*

Respondent 5: *Jeżeli chodzi o Islam. Jest to ich religia. No jak każda religia. W naszej religii też są fundamentaliści, radykalowie, którzy podchodzą do religii w sposób podobny, dla mnie nie akceptowalny. Ale akceptuję ich religię, zwyczaje. My mieliśmy swojego proroka, oni mają swojego. W naszych religiach jest sporo podobieństw i wbrew pozorom religia muzułmańska jest teoretycznie bardziej pokojowa niż nasza. Katolicy też mają troszkę za pazurkami. Za rządów talibów rola kobiet została zmarginesowana. Szczególnie jeżeli chodzi o wykształcenie, tylko młode dziewczynki mogły chodzić do szkoły. Kobiety wychodzić z domu mogły tylko z krewnymi, ubrane w burki z zakrytymi twarzami. Kobiety zostały odsunięte na margines, ale gdyby spotkała je zniewaga z naszej strony, to jej mąż by nam tego nie wybaczył.*

Respondent 6: *Ogólnie, jeśli chodzi o religię, to jest częściowo podobna do chrześcijaństwa. Ich wierzenia nie przeszkadzają mi w żaden sposób. Trochę też czytałem na temat Koranu, ich religii, obyczajów religijnych, szczególnie o modlitwach, które codziennie praktykują. W praktyce, też się spotykaliśmy z ich zwyczajami. Na przykład, gdy jeździliśmy razem z Afgańczykami, to gdy przychodziła pora modlitwy musieliśmy się zatrzymać. Na przykład było południe, to musieliśmy się zatrzymać. Oni wychodzili z pojazdu i odprawiali swoje modły. Dostosowywaliśmy się do ich zwyczajów. Musieliśmy się dostosować też do piątków. Piątek był ich dniem świętym. Często wyjeżdżaliśmy poza główną polską bazę i przebywaliśmy w bazie afgańskiej. Mieli oni tam swój meczet i swoich kapłanów. Już od godziny 5 rano rozpoczynali swoje modlitwy. Przez głośniki rozbrzmiewało wzywanie wiernych przez muezzina do wspólnej modlitwy.*

Jeżeli chodzi o kobiety afgańskie to dam taki przykład, którego byłem świadkiem. Jechaliśmy konwojem, zatrzymaliśmy się i jeden z naszych kolegów stojący w wieży transportera

pomachał do idącej poboczem kobiety z towarzyszącym jej mężczyzną. Ona odmachala. Mężczyzna, który jej towarzyszył zaczął ją kopać. Widzieliśmy jak ja kopie i nie mogliśmy zareagować. Byłem też w ich wioskach, takich niedużych. Kobiety mieszkały tam oddzielone od mężczyzn. Miały tam oddzielne pomieszczenie, gdzie przebywały razem ze zwierzętami. Mężczyźni dobrze traktowali tylko swoje matki, natomiast żonę czy siostrę traktowali bardzo przedmiotowo. Ich życie po prostu nic nie znaczyło. W tych miejscowościach panował Szariat. Jedynie liczyli się mężczyźni, bo tylko mężczyzna może być tym przyszłym prorokiem. Życie mężczyzny było na wagę złota. Kobiety tam się w ogóle nie liczyły.

Z badań ilościowych i jakościowych wynika, że żołnierze dobrze znali rolę religii w społeczeństwie afgańskim. Niski statut kobiet był znany i często zauważalny podczas działań żołnierzy w terenie, gdzie spotykali się z brutalnym ich traktowaniem.

Plemiona oraz ich struktury zawsze odgrywały ważną rolę w Afganistanie od powoływania do usuwania poszczególnych afgańskich władców, były pomocne w ustanawianiu porządku w kraju, szczególnie na tych obszarach, gdzie zasięg rządu pod względem bezpieczeństwa i zarządzania był niski lub nie istniał. Plemiona afgańskie kierują się pewnymi ustanowionymi zasadami, przepisami i prawami, Nazywamy je zasadami postępowania Pasztunwali, który jest mieszanką plemiennego kodeksu honorowego i lokalnych interpretacji. Przywództwo plemienne jest zwykle powierzone chanom i malikom, wiodącym członkom plemienia, którzy reprezentują swoje rozszerzone rodziny w *dżirgach/szurach*. Plemiona mają swoje hierarchiczne struktury od rodziny poprzez rody i klany do związków plemiennych.

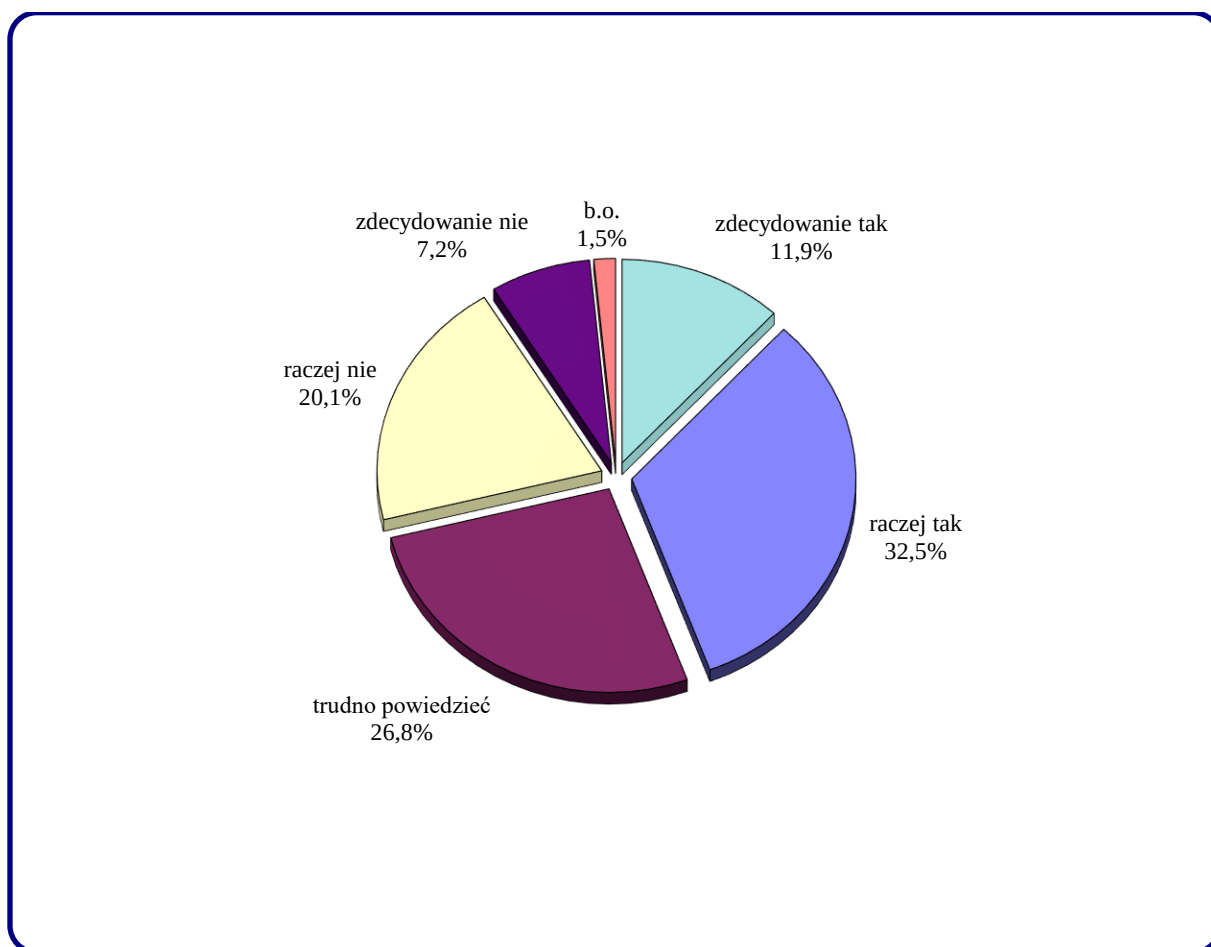
Ocenę znajomości stosunków klanowych w Afganistanie przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 30 Ocena znajomości stosunków klanowych

Ocena znajomości stosunków klanowych	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	23	11,9 %
Raczej tak	63	32,5 %
Trudno powiedzieć	52	26,8 %
Raczej nie	39	20,1 %
Zdecydowanie nie	14	7,2 %
Brak odpowiedzi	3	1,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 28 Ocena znajomości stosunków klanowych

Źródło: Opracowanie własne

O tym, że w społeczeństwie afgańskim istnieją stosunki klanowe wiedziało 44,4% respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 27,3%, trudno powiedzieć 26,8%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania.

Najmniejszą wiedzę o istniejących stosunkach klanowych w społeczeństwie afgańskim mieli żołnierze w przedziale 6-10 lat stażu służby, było to 29,2% respondentów, najmłodszy ze stażem do 5 lat – 47%. Żołnierze ze stażem od 11-20 lat 45,5%, w przedziale 21 – 30 lat 47,5% i powyżej 31 lat 50% respondentów. Wśród innych zmiennych niezależnych nie zano-towano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena ade-kwatości celu jest oczywista ⁷⁷⁵.

⁷⁷⁵ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 14,506, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wy-kształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 13,425, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 1,882, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek**

Oceniając wiedzę o stosunkach klanowych w społeczeństwie afgańskim należy zauważyć, że żołnierze nie dość jasno zdawali sobie sprawę o strukturze społeczeństwa afgańskiego. Mniej niż połowa respondentów wiedziała o tym, ale nie dość dobrze. Najmniejszą wiedzę o stosunkach klanowych mieli żołnierze z mniejszym stażem służby wojskowej stażem służby.

Aby podsumować teoretyczną znajomość realiów panujących w Afganistanie i praktyczne przygotowanie żołnierzy do działań w Afganistanie, zadano respondentom pytania, których celem było stwierdzenie czy poziom wiedzy, otrzymany podczas szkolenia przygotowawczego pozwalał na jej wykorzystanie w działaniach rzeczywistych. Pierwszym było pytanie: *Czy był Pan/i właściwie przygotowany do nawiązywania kontaktów z ludnością afgańską*

Ocenę poziomu przygotowania żołnierzy do kontaktów z ludnością afgańską przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 31 Poziom przygotowania do kontaktów z ludnością afgańską

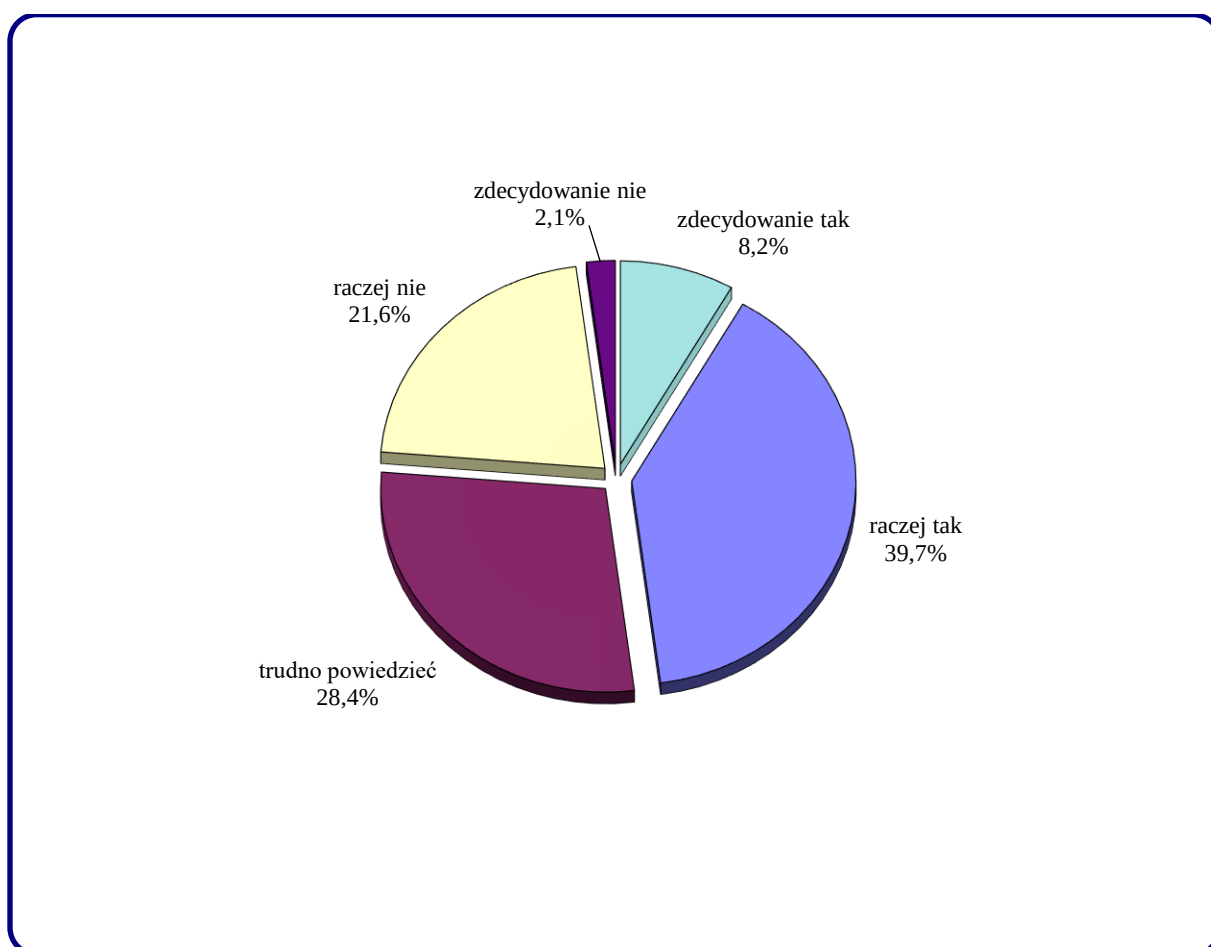
Poziom przygotowania do kontaktów z ludnością afgańską	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	16	8,2 %
Raczej tak	77	39,7 %
Trudno powiedzieć	55	28,4 %
Raczej nie	42	21,6 %
Zdecydowanie nie	4	2,1 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Do nawiązywania kontaktów z ludnością Afgańską przygotowanych było 47,9% respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 23,7%, trudno powiedzieć 28,4%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Wśród zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista ⁷⁷⁶

do służby wojskowej: χ^2 (4, N=194) = 2,964, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 30,532, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,415 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 9,646, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 8,632, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 13,954, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 19,160, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. ⁷⁷⁶ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 10,888, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 3,754, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 6,552, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 2,710, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 11,401, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 7,172, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 0,580, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 13,053, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną

Wykres 29 Poziom przygotowania do kontaktów z ludnością Afgańską

Źródło: Opracowanie własne

Można stwierdzić, że pod względem teoretycznym żołnierze nie byli przekonani o swojej wiedzy dotyczącej kontaktów ze społeczeństwem afgańskim. Mniej niż połowa zadeklarowała dość dobre przygotowanie, ale duża część słabo je oceniła, a prawie jedna trzecia nie umiała siebie ocenić.

Aby potwierdzić poziom przygotowania do kontaktów z ludnością afgańską przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Czy przygotowano Pana do kontaktów z ludnością afgańską?*

Respondent 1: *Nie to już mniej.*

Respondent 2: *Tak, właśnie na tych kursach przygotowywano nas do tego, to były szkolenia o kulturze o czym wspominałem. tak jak to tam wygląda, i że to nie jest tak jak w Polsce,*

nie istnieje. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 25,844, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

wiadomo, że to inny świat i trzeba się z tym zderzyć, że oni mają inne postrzeganie na wiele rzeczy.

Respondent 3: *Nie, nie przygotowano nas do kontaktów z ludnością afgańską.*

Respondent 4: *Tylko teoretycznie. Nie mieliśmy kogoś takiego z Afganistanu co by nam o tym opowiadał. Plan – konspekt, pokaz slajdów, prezentacja, no i omawianie co na ten temat trzeba wiedzieć.*

Respondent 5: *To były szkolenia prowadzone przez CIMIC. Uczona nas jak mamy się zachować przy kontaktach z ludnością cywilną, żeby nie urazić danej osoby. Szczególnie przy kontaktach z kobietami, chodziła opinia, że kobiety są niżej w społeczeństwie, ale gdyby znieważyć kobietę, no to mamy u gościa przewalone.*

Respondent 6: *Mieliśmy wiele takich szkoleń podczas pobytu w Niemczech. Były to często zajęcia praktyczne, jak się zachować w konkretnych sytuacjach. Zajęcia były dobrze zorganizowane przez Amerykanów, według różnych scenariuszy. Aktorzy, którzy brali w tym udział często pochodzili z Afganistanu, byli ubrani w oryginalne stroje i zachowywali się tak aby pobudzać nas do odpowiednich zachowań. Uważam, że pod tym względem przygotowano nas dobrze.*

Badania ilościowe i jakościowe potwierdziły nie dość dobre przygotowanie wszystkich żołnierzy do kontaktów z ludnością afgańską. Można stwierdzić, że pod względem teoretycznym żołnierze nie byli przekonani o swojej wiedzy o społeczeństwie afgańskim. Dobre przygotowaniem do kontaktów z ludnością afgańską zadeklarowali żołnierze, których zadaniem był stały kontakt ze społeczeństwem.

Następne pytanie, które zadano respondentom to: *Czy był Pan/i właściwie przygotowany do działania w klimacie i górskim środowisku Afganistanu?*

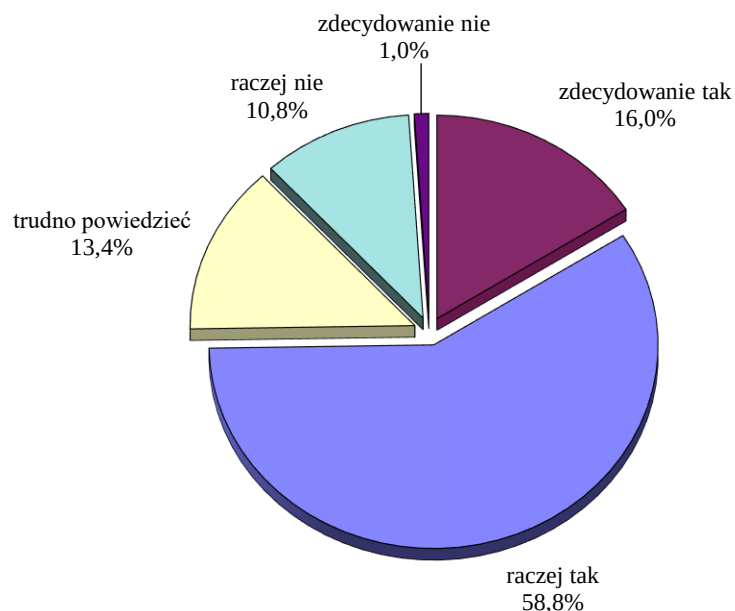
Ocenę poziomu przygotowania do działania w klimacie i górskim środowisku Afganistanu przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 32 Poziom przygotowania do działań w górach i odmiennym klimacie Afganistanu

Poziom przygotowania do działań w górach i klimacie	Częstość	Procent
Zdecydowanie tak	31	16,0 %
Raczej tak	114	58,8 %
Trudno powiedzieć	26	13,4 %
Raczej nie	21	10,8 %
Zdecydowanie nie	2	1,0 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 30 Poziom przygotowania do działań w górach i odmiennym klimacie Afganistanu

Źródło: Opracowanie własne

Do działań w górach i odmiennym klimacie Afganistanu przygotowanych było 74,8 % respondentów, raczej nie i zdecydowanie nie 11,8%, trudno powiedzieć 13,4%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania.

Należy zauważyć, na dobre przygotowanie do działań w górach i odmiennym klimacie Afganistanu oceniali siebie mężczyźni 76,9%, natomiast kobiety 41,6%. Na słabe przygotowanie wskazało 50,0% kobiet i 9,3% mężczyzn. Niezdecydowanych było 8,3% kobiet i 13,7% mężczyzn.

Najlepiej do działań w górach i odmiennym klimacie swoje przygotowanie ocenili żołnierze ze stażem powyżej 11 lat służby i tak w przedziale od 11-20 lat 77,6%, w przedziale 21 – 30 lat 85% i powyżej 31 lat 100% respondentów. Trochę słabsze przygotowanie zadeklarowali żołnierze ze stażem do 5 lat – 58,8% a w przedziale 6-10 lat było to 50% respondentów.

Wśród innych zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁷⁷.

Badania potwierdziły, że dwie trzecie żołnierzy wykazało dobre przygotowanie do działań w górach i odmiennym klimacie Afganistanu. Lepiej ocenili dobre przygotowanie mężczyźni z większym stażem służby wojskowej.

Aby potwierdzić poziom przygotowania do pokojowej misji wojskowej przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Czy uważa Pan, że był odpowiednio przygotowany do misji, znał sytuację geopolityczną, warunki klimatyczne, historię i stosunki społeczne tego kraju?*

Respondent 1: *Uważam, że byłem dobrze przygotowany do misji. Przynajmniej pod względem teoretycznym. Mieliliśmy dość obszerne szkolenie w tych tematach w Centrum Przygotowania do Misji Zagranicznych w Kielcach. Mieliliśmy też tą całą przekazywaną wiedzę w „pigulce” zawartą w informatorach. Wiedzieliśmy na co trafimy. W ośrodku bardzo poważnie podchodzono do przekazania nam niezbędnej wiedzy. To były poważne tematy.*

Respondent 2: *Tak, były prowadzone szkolenia w tym zakresie w Centrum Przygotowania do Misji Zagranicznych w Kielcach. To były takie dwutygodniowe kursy szkoleniowe, takie adaptacyjno-zapoznawcze z warunkami które tam były w Afganistanie, z kulturą, z religią i tak dalej, tak że myślę, że były one na takim dość wysokim poziomie. Otrzymaliśmy także różne materiały dotyczące tych zagadnień, poradniki i książeczki dotyczące zagrożeń, no i co rzeczywiście może nas tam spotkać, szczególnie dotyczące min pułapek. Tak, że myślę szkolenie było dobrze zrobione, przydatne i wiele z tych materiałów mam do dzisiaj.*

Respondent 3: *Generalnie, jeżeli chodzi o sytuację geograficzną, teren górski, klimat, to ją znaliśmy. Natomiast jeżeli chodzi o panujące tam stosunki społeczne, znajomość historii kraju, to poznawaliśmy później tam na miejscu. Jeżeli ktoś ma trochę obycia z ludźmi ze wschodu no to też widzi te schematy jakimi się posługują. Ale ta wiedza została tak jakby rozbudowana na miejscu już w rzeczywistości. Faktycznie to co było wcześniej to było bardzo*

⁷⁷⁷ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 22,270, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 15,789, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 20,387, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,385 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 8,573, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 26,739, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,389 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 11,530, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 4,930, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 15,761, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 26,738, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

pobieżne. Mówić o historii Afganistanu to nie można w dwie godziny, trzeba tam mieszkać, żeby wiedzieć o co chodzi.

Respondent 4: *Ja uważam, że tak, bo też mieliśmy szereg z tego typu szkoleń. Uczono nas historii kraju i ich zwyczajów, jak i co robić, żeby ich nie obrazić? Szkolenie mieliśmy na Nowej Dębie, mieliśmy spotkania i pogadanki w czasie certyfikacji. Dostawaliśmy literaturę.*

Respondent 5: *Szkolenie z tego zakresu było bardzo przydatne, bo już przynajmniej mieliśmy te podstawy. No bo kultura całkiem inna, mentalność ludzi całkiem inna. zgadza się. Byliśmy zaznajomieni, przynajmniej teoretycznie i od samego początku wiedzieliśmy, jak mamy się zachować.*

Respondent 6: *Uważam, że pod względem praktycznym byłem dobrze przygotowany. Natomiast teoretycznie nie do końca. Mieliśmy krótki kurs w ośrodku w Kielcach dotyczący historii Afganistanu, stosunków społecznych tam panujących. Takie zapoznanie się z obyczajami i z tego z historią Afganistanu.*

Podsumowując badania w szczegółowych obszarach wiedzy przygotowującej do misji w Afganistanie można ocenić pozytywy i negatywy jakie były zauważalne przez żołnierzy, którzy do tej misji się przygotowywali. Do pozytywów należy zaliczyć:

- dobrą znajomość ekstremalnych warunków terenowych i klimatycznych jakie spotkają podczas wykonywania zadań w Afganistanie. Lepszą znajomością wykazali się żołnierze bardziej wykształceni, z większym stażem służby i będący w związkach małżeńskich, co można uzasadnić większą motywacją i bardziej profesjonalnym podejściem do szkolenia;
- dość dobrą znajomość historii Afganistanu oraz uwarunkowań narkobiznesu, który opañował ten kraj będący od lat w konflikcie z krajami, które usiłowały go podbić. Lepszą znajomością tej tematyki wykazywali się mężczyźni;
- rola religii była postrzegana wśród żołnierzy, widzieli to i odczuwali podczas codziennej służby. Odmienność religijna jaką kultywują Afgańczycy, nie przeszkadzała im, byli neutralni i tolerancyjni wobec rytuałów, które uzewnętrzniały ich życie religijne;
- mieli negatywne spojrzenie na życie i traktowanie kobiet przez mężczyzn, o czym przekonali się już podczas działań w Afganistanie. Znali ich niski status społeczny. Mniejszą wiedzę prezentowali żołnierze młodszy, mniej doświadczony życiowo.

Do negatywów należy zaliczyć:

- dość niska wiedza o stosunkach klanowych w społeczeństwie afgańskim, przy czym należy zauważyć, że żołnierze nie dość jasno zdawali sobie sprawę o strukturze społeczeństwa afgańskiego. Mniej niż połowa respondentów wiedziała o tym, ale nie dość dobrze. Naj-

mniejsza wiedzę o stosunkach klanowych mieli żołnierze z mniejszym stażem służby wojskowej;

- nie dość dobre przygotowanie wszystkich żołnierzy do kontaktów z ludnością afgańska. Można stwierdzić, że pod względem teoretycznym żołnierze nie byli przekonani o swojej wiedzy o społeczeństwie afgańskim. Dobrze przygotowani do kontaktów z ludnością afgańska zadeklarowali żołnierze, których zadaniem był stały kontakt ze społeczeństwem.

Badania potwierdziły, że dwie trzecie żołnierzy wykazało dobre przygotowanie do działań w górach i odmiennym klimacie Afganistanu, jednakże większość żołnierzy wykazała się niską znajomością społeczeństwa i kultury Afganistanu.

4.3. Podsumowanie rozdziału

Zaprezentowane wyniki badań wskazują, że wśród żołnierzy, którzy zdecydowali się wziąć udział w misji wojskowej w Afganistanie dominujące były dwa czynniki pierwszy to czynnik ekonomiczny, a drugim nie mniej ważnym był czynnik edukacyjny. Można stwierdzić również, że udział w misji poza granicami kraju poprzez głębsze poznawanie kraju i innej kultury pozwala dostrzec różnorodność kultur i uznać sposób działania i myślenia innej społeczności w odniesieniu do ich własnych wartości, pozwala na doskonalenie umiejętności i rozwój własnej osobowości. Zatem powyższe wyniki potwierdzają hipotezę, że: ***Uczestnictwo w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przynosi wielorakie korzyści, ale dominującym jest czynnik ekonomiczny i edukacyjny.***

Zdecydowana większość żołnierzy, którzy brali udział w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie identyfikowała cele misji, w której czynnie uczestniczyli i utożsamiała je ze swoimi celami. Przyjęte cele misji uzyskały powszechną aprobatę. Największą aprobatę wśród żołnierzy zyskały działania operacyjne oraz szkolenie armii i policji afgańskiej prowadzone na rzecz stabilizacji kraju i podnoszenia bezpieczeństwa dla społeczności afgańskiej. Nie mniej ważna była pomoc humanitarna dla ludności i w odbudowie kraju. Najmniejszą aprobatą cieszył się cel polityczny. Należy zatem uznać, że cel polityczny nie w pełni był akceptowalny przez większość żołnierzy.

Jest jednak potrzeba zaznaczenia, że gdy podstawowym dla koalicjantów politycznym celem misji w Afganistanie było wprowadzenie tego kraju na drogę demokracji, to dla naszego kraju jednak ważniejszym był wpływ na rozwój Wojska Polskiego. Misja ta była sprawdzianem na rzeczywistym polu walki, ale też dowodem wiarygodności Polski dla sojuszników w NATO. Żołnierze uczestniczyli w wielu przedsięwzięciach pomocowych dla społeczności afgańskiej. przekazali lokalnej ludności tony leków, żywności, ubrań, wyprawki szkolne czy

narzędzia rolnicze. Budowali studnie, drogi, szkoły czy mosty. Misja ta stała się dla wojska modernizacyjnym skokiem, ale przede wszystkim Polska udowodniła, że jest pewnym i wiarygodnym partnerem dla sojuszników. Powyższe wyniki potwierdzają hipotezę, że: ***Żołnierze utożsamiali się z celami misji i uważali je za słuszne.***

Podsumowując okres przygotowawczy do misji w Afganistanie stwierdza się, że dla zdecydowanej większości respondentów, przygotowanie w zakresie znajomości Afganistanu, jakie nabyli w trakcie szkolenia przed wyjazdem, zostało ocenione nie tylko pozytywnie, ale także dość wysoko. Taki poziom przygotowania pozwalał na skuteczne działanie, w trakcie odbywania misji, w sytuacjach nieprzewidzianych i zaskakujących, a dzięki szkoleniom żołnierze byli bardziej elastyczni i nie konwencjonalni w swych działaniach. Żołnierze wskazali, że najbardziej wartościowe było szkolenie podstawowe do szczebla plutonu. Wynika to z zadań jakie żołnierze wypełniali podczas misji, gdzie priorytetem były zadania operacyjne, w których podstawowym pododdziałem była drużyna i pluton, natomiast starsi żołnierze wykonywali zadania specjalistyczne na rzecz całego zgrupowania bojowego i ten okres szkoleniowy był dla nich najbardziej przydatny. Ocenia się, że proces przygotowania do wykonywania zadań w czasie misji był prawidłowy. Kumulowanie doświadczeń z przygotowania poprzednich kontyngentów oraz umiejętne dostosowanie ich do warunków panujących w rejonie przyszłych działań umożliwiło wypracowanie właściwych metod szkolenia. Ponadto w ogólnej ocenie żołnierze wskazują, iż proces przygotowania realizowany w kraju przed wyjazdem do Afganistanu był prawidłowy. Badania potwierdzają wysokie zaangażowanie żołnierzy podczas szkolenia przygotowawczego. Żołnierze uważają, że szkolenie było bardzo intensywne, ciekawe i przydatne podczas misji, dało dużo wiedzy i praktycznego doświadczenia. Powyższe wyniki potwierdzają hipotezę, że: ***Proces przygotowania do uczestnictwa w misji był wielostopniowy i stanowił dobrą podstawę do wykonywania zadań przez żołnierzy.***

Negatywnym zjawiskiem szkolenia była dość niska wiedza teoretyczna żołnierzy o społeczeństwie afgańskim, przy czym należy zauważyć, że żołnierze nie dość jasno zdawali sobie sprawę o strukturze społeczeństwa afgańskiego. Żołnierze także nie dość dobrze przygotowani byli do kontaktów z ludnością afgańska. Można stwierdzić, że pod względem teoretycznym większość żołnierzy nie była przekonana o swojej wiedzy o społeczeństwie afgańskim. Dobrze przygotowaniem do kontaktów z ludnością afgańska zadeklarowali żołnierze, których zadaniem był stały kontakt ze społeczeństwem. Wiedza i umiejętności jakie zdobyli w trakcie tego szkolenia właściwie przygotowały ich do działania w warunkach zagrożenia, lecz nie odzwierciedlały realnych warunków panujących w Afganistanie. Zatem hipotezę, że: ***Proces przygotowania do uczestnictwa w misji obejmował zagadnienia udziału w odmiennych warunkach spo-***

łeczno - kulturowych oraz przyrodniczych, lecz nie odzwierciedlał realnych warunków panujących w Afganistanie, należy uznać za słuszną.

Rozdział V

Kształtowanie więzi społecznych żołnierzy w bazach wojskowych w warunkach kontaktów międzykulturowych

5.1. Relacje żołnierzy w ramach Polskiego Kontyngentu Wojskowego i z najbliższą rodziną w czasie trwania misji

Żołnierze podczas wyjazdów na misje wojskowe poza granicami kraju przebywają w bazach wojskowych. Całość ich życia i funkcjonowania ograniczona jest do terenu wyznaczonego ogrodzeniem zewnętrznym bazy. Wjazd i wyjazd poza wyznaczony teren jest ściśle regulowany i kontrolowany, gdyż często wiąże się to z zagrożeniami dla życia czy zdrowia. Wewnątrz baz tok życia jest szczegółowo ustalony i narzucony porządkiem dnia, który reguluje godzinę pobudki, czas posiłków i zajęć oraz czas na spoczynek.

Dla dużej części żołnierzy baza stanowiła miejsce, gdzie przebywali poza wykonywaniem podstawowego obowiązku, jakim była działalność operacyjna. Żołnierze większą część czasu poświęcali na realizacji narzuconego planu działalności poza bazą wojskową uczestnicząc w patrolach, ochronie konwojów, jak również w działaniach instytucjonalnych na rzecz wzmacniania bezpieczeństwa i zabezpieczenia ekonomicznego bytu mieszkańców Afganistanu.

Dla części żołnierzy pracujących w sztabach baza wojskowa stanowiła miejsce, w którym przebywali przez co najmniej sześć miesięcy podporządkowując się codziennej rutynie obowiązków. Wyjazdy poza bazę wojskowa ograniczone były do prowadzonych rekonesansów, uczestniczenia w odprawach lub prowadzeniu szkoleń poza bazą.

Bazy wojskowe oraz warunki służby wojskowej w sytuacjach ekstremalnych, przy wysokim zagrożeniu ze strony przeciwnika jak też odmiennych warunków przyrodniczych i kulturowych wymagają odpowiedniego dostosowania do zaistniałej sytuacji. W bazach wojskowych oraz podczas działań operacyjnych w terenie kształtowały się relacje interpersonalne i więzi społeczne.

Szczegółowy problem badawczy dotyczący relacji interpersonalnych żołnierzy w bazach wojskowych Polskiego Kontyngentu Wojskowego i z najbliższą rodziną w czasie trwania misji, który postanowiono przeanalizować to: *Jak kształtowały się relacje interpersonalne wśród żołnierzy w bazach wojskowych oraz więzi społeczne związane z rozłąką z rodziną podczas misji?*

Na tak określony problem badawczy przyjęto hipotezę, że: *Najbardziej spójne więzi kształtowały się w małych grupach społecznych jak drużyna, pluton a największe problemy sprawiała tęsknota za rodziną oraz lęk przed utratą życia lub zdrowia.* Do przyjętej hipotezy sformułowano pytania. Pierwsze z pytań to: *Z którą z grup społecznych bardziej się Pan/i identyfikuje?*

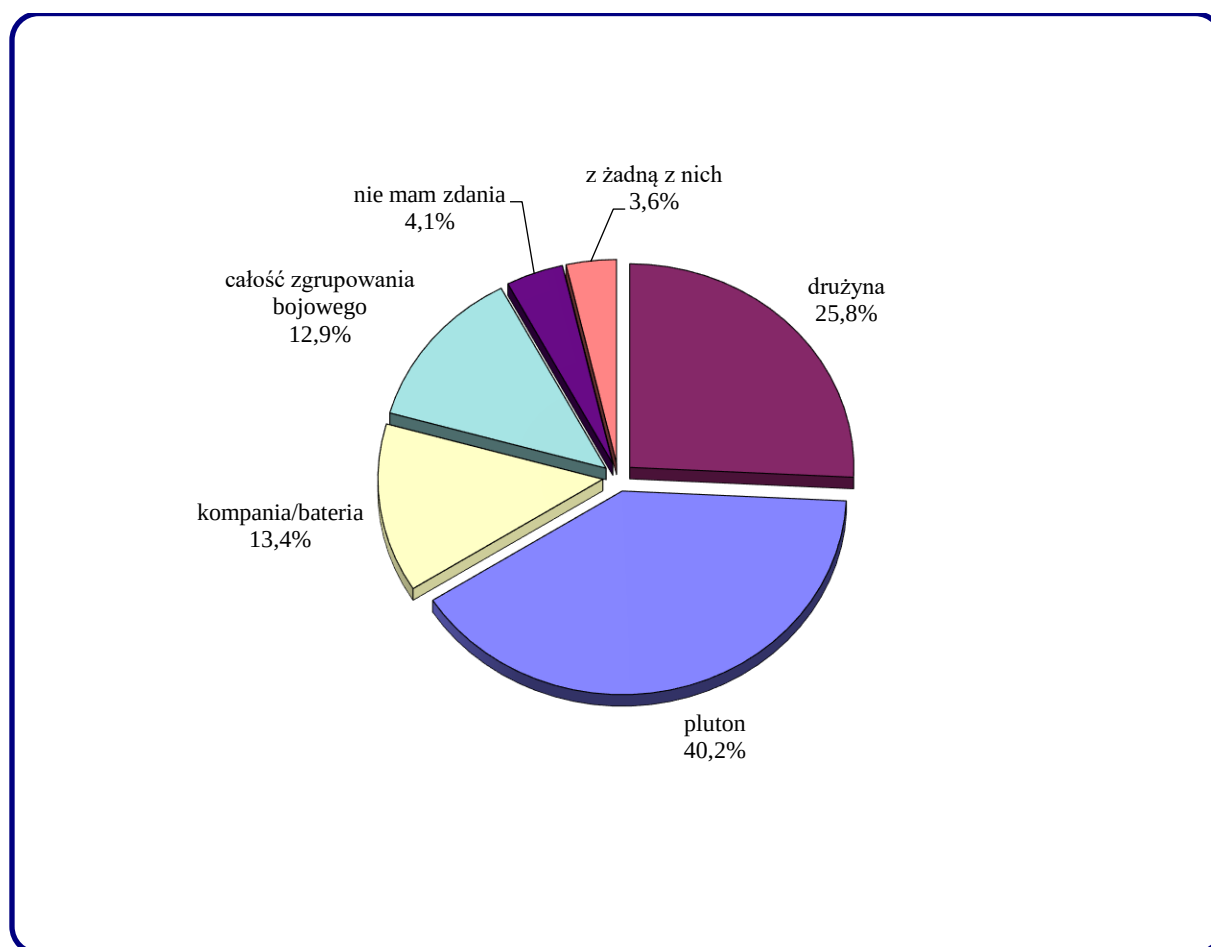
Ocenę identyfikacji z grupami przedstawiono w tabeli i wykresie.

Tabela 33 Ocena identyfikacji z grupami społecznymi

Ocena identyfikacji z grupami społecznymi	Częstość	Procent
Drużyna	50	25,8 %
Pluton	78	40,2 %
Kompania/bateria	26	13,4 %
Całość zgrupowania bojowego	25	12,9 %
Nie mam zdania	8	4,1 %
Z żadną z nich	7	3,6 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 31 Ocena identyfikacji z grupami społecznymi

Źródło: Opracowanie własne

Największa część żołnierzy identyfikowała się z plutonem 40,2%, z drużyną 25,8%, kompanią/baterią 13,4%, z całością zgrupowania bojowego 12,9%. Zdania na ten temat nie miało 4,1%, a z żadną z tych grup nie identyfikowało się 3,6% respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Analizując odpowiedzi można zauważyć, że badani w przedziale wieku 18-24 lat – 34,4% i 25-34 lat – 40,7% identyfikowali się z drużyną, starsi wiekiem 25-34 lat – 29,6%, 35-44 lat – 50,4% i 45-54 lat 27,3% identyfikowali się z plutonem, najstarsi wiekiem 55 i więcej lat z całością zgrupowania – 75%. Widać wyraźnie, że im żołnierz starszy tym bardziej identyfikuje się z nieco wyższym hierarchicznie pododdziałem, ale duże zainteresowanie budzi pluton jako ten pododdział, z którym podczas misji odczuwa się największe więzi.

Taka sama tendencja wzrostu identyfikacji z wyższym hierarchicznie pododdziałem obserwuje się wraz ze wzrostem stażu służby. Z drużyną identyfikują się żołnierze ze stażem do 5 lat – 17,6% i 6-10 lat – 45,8%, a wraz ze wzrostem stażu służby identyfikacja z drużyną maleje. Natomiast z plutonem identyfikuje się w grupie żołnierzy ze stażem do 5 lat – 29,4%, ze stażem 6-10 lat – 33,3%, 11-20 lat 44,9%, 21-30 lat 40,0% i powyżej 31 lat 16,7 %. Z całością zgrupowania identyfikuje się 50% żołnierzy powyżej 31 lat stażu służby wojskowej.

Ze względu na stan cywilny żołnierze żonaci/mężatki identyfikowali się z drużyną 24,6% i z plutonem 46,3% rozwodnicy podobnie z drużyną 29,4% i z plutonem 41,2%, kawalerowie w większości z drużyną 30,6% a wdowcy z całością zgrupowania 42,9%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁷⁸.

Badania wykazały, że większość żołnierzy identyfikowała się z podstawowymi najniższymi hierarchicznie w wojsku pododdziałami takimi jak drużyna i pluton. Zauważono także, że im starszy żołnierz tym bardziej identyfikuje się z wyższym hierarchicznie pododdziałem.

⁷⁷⁸ **Wiek:** $\chi^2(20, N=194) = 50,263, p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,501 co oznacza, że zależność jest wysoka. **Wykształcenie:** $\chi^2(5, N=194) = 13,133, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2(1, N=194) = 3,913, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2(5, N=194) = 5,428, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** $\chi^2(20, N=194) = 35,766, p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,436 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** $\chi^2(10, N=194) = 17,123, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** $\chi^2(5, N=194) = 4,623, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** $\chi^2(15, N=194) = 29,12, p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,406 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** $\chi^2(25, N=194) = 24,967, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Postawiono zatem następane pytanie: *Co zdaniem Pana/i bardziej sprzyja budowaniu więzi społecznych podczas misji?* miało na celu o wskazanie grupy, zarówno formalnej, jak i nie formalnej istniejącej w wojsku, do której przynależność sprzyja budowaniu więzi podczas pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju.

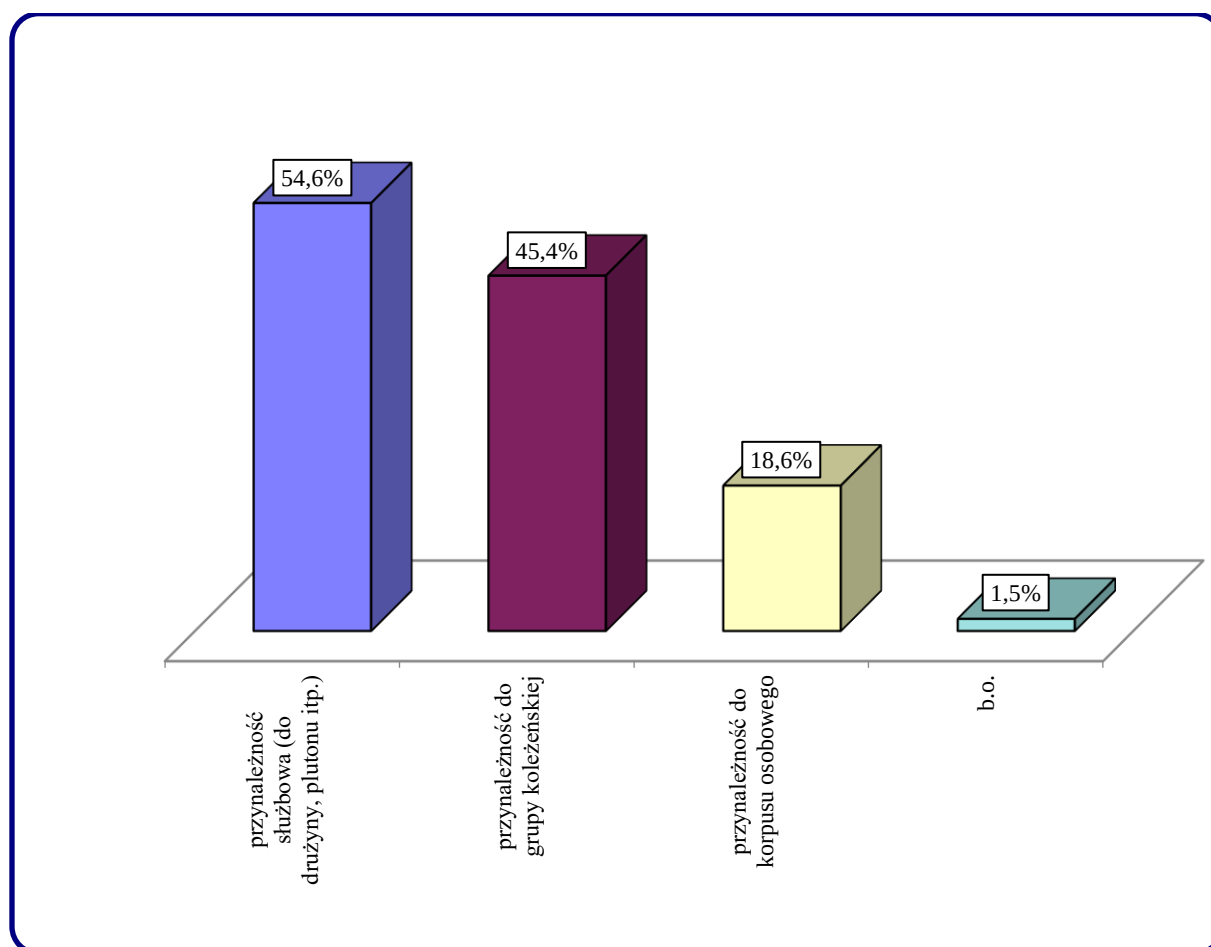
Postrzeżenie siły więzi społecznych podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przedstawiono w tabeli i wykresie.

Tabela 34 Postrzeżenie siły więzi społecznych (możliwość formułowania kilku określeń, dane nie sumują się do 100%)

Postrzeżenie siły więzi społecznych	Częstość	Procent
Przynależność służbowa (do drużyny, plutonu itp.)	106	54,6 %
Przynależność do grupy koleżeńskiej	88	45,4 %
Przynależność do korpusu osobowego	36	18,6 %
Brak odpowiedzi	3	1,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 32 Postrzeżenie siły więzi społecznych

Źródło: Opracowanie własne

Z uwagi na fakt, że respondenci mieli możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi, nie sumują się one do 100%. Analiza zaprezentowanych danych pokazuje, że najczęściej żołnierze wybierali przynależność do małej grupy formalnej takiej jak drużyna, pluton 54,6% jako najbardziej sprzyjającej budowaniu relacji i więzi między żołnierzami podczas służby. Dla 45,4% przynależność do nieformalnej grupy koleżeńskiej/personalnej była ważnym elementem więzi podczas misji. Rzadziej wskazywano na wielkie grupy, jakimi są korpusy osobowe. Z uwagi na to, że zmienna zależna ma charakter koniunktywny, nie dokonano analizy związków zależności między zmiennymi.

Żołnierze wskazali na największą identyfikację z małymi grupami społecznymi w wojsku takimi jak drużyna, pluton, ale też przynależność do grupy personalnej. Można więc stwierdzić, że zarówno małe formalne i nieformalne grupy społeczne w wojsku podczas pokojowych misji wojskowych są bardzo istotnym elementem budowania więzi społecznych.

Aby potwierdzić zasadność badań ilościowych przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jak ocenia Pan swoje kontakty ze współmieszkańcami bazy wojskowej? Z kim trzymał pan najbliższe więzi przyjacielskie?*

Respondent 1: *Na wysokim poziomie. Były to stosunki przyjacielskie. Jeden drugiemu pomagał. Nie było żadnych konfliktów na tym tle pomimo tego, że żyliśmy na co dzień 24 godziny na dobę przez sześć czy siedem miesięcy. Zawsze można było polegać na kolegach i przełożonych. I chciałem zaznaczyć, że ta więź, taka typowa, w tym dobrym tego słowa znaczeniu, wytworzona podczas misji pozostaje na lata.*

Respondent 2: *Na pierwszej zmianie byłem w Ghazni, a na kolejnych byłem w Bagram. Kontakty ograniczały się praktycznie do naszej grupy, do żołnierzy z którymi się współpracowało najbliżej, i tak w tej grupie żeśmy się trzymali. Wiadomo, że kontakty były także z żołnierzami amerykańskimi. Wszyscy praktycznie w bazach się znali, bo bazy nie są duże. Powiem, że z Amerykanami dogadywaliśmy się bardzo dobrze i dobrze się z nimi współpracowało. Tak, ale w relacjach prywatnych trzymaliśmy się zazwyczaj z tymi, z którymi na co dzień pracowaliśmy.*

Respondent 3: *Dobrze, nie było problemów. Najbardziej związany byłem z najbliższymi kolegami z sekcji, ale z kolegami z innych sekcji w kompani też mieliśmy stosunki poprawne. Z innymi naczajami również.*

Respondent 4: *Mieszkaliśmy w bichatach⁷⁷⁹. Sztab i dowództwo brygady w kontenerach. Trzymaliśmy się razem w plutonie, ale rozmawialiśmy też w kompanii. W kompanii były cztery plutony. Jak pluton wyjeżdżał na swój kierunek to wymienialiśmy poglądy i dzieliliśmy się doświadczeniem, na co zwrócić uwagę, na przykład na niebezpieczne przepusty, wąski przejazd. Najbliżej związany byłem z kierowcą. Razem mieszkaliśmy na 10 m². Z nim miałem najlepszą relację, on wiedział wszystko o mnie, ja o nim, co się w domu dzieje. Te relacje z Afganistanu pozostały do dzisiaj.*

Respondent 5: *W bazie było około 1,5 tysiąca osób, mix międzynarodowy. W większości byli to Polacy, ale byli też i Amerykanie. Przez bazę przewijało się też bardzo dużo konwojów, które przyjeżdżały przed nocą ze strefy celem odpoczynku czy dowiezienia jakiegoś zaopatrzenia, no i ludność cywilna. Z tymi ludźmi kontakt był sporadyczny. Kontakt przyjacielski to z kolegami z plutonu.*

Respondent 6: *Najbliższe kontakty przyjacielskie utrzymywaliśmy przede wszystkim z kolegami z sekcji ochrony oraz instruktorami. Instruktorami w większości byli oficerowie, wśród nich byli specjaliści od artylerii, specjaliści od broni pokładowej od armat, i w większości to oni prowadzili zajęcia a my ich ochranialiśmy. Gdy okazało się, że potrzebowali pomocy w szkoleniu, to my ich wspieraliśmy. Armia afgańska uzbrojona była głównie w broń poradziecką. Instruktorzy w większości nie znali tej broni, a my z rozpoznania używaliśmy ją standardowo. Szkolenie z tej broni właśnie przypadło na nas.*

Potwierdzają się zatem wcześniejsze wyniki wskazujące na największą identyfikację z małymi grupami społecznymi w wojsku takimi jak drużyna/sekcja, pluton. Można więc stwierdzić, że zarówno małe formalne i nieformalne grupy społeczne w wojsku podczas pokojowych misji wojskowych są bardzo istotnym elementem budowania więzi społecznych. Jednocześnie żołnierze podkreślali poczucie jedności, które motywowało ich do służby. W czasie służby oraz prowadzonych działaniach bojowych oraz polegać na sobie.

Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że może się zdarzyć, iż nieformalna grupa społeczna podczas misji kontroluje wiele działań, częściej na najniższych szczeblach dowodzenia, mimo teoretycznie istniejącej formalnej organizacji. Grupa personalna, nazwaliśmy ją grupą koleżeńską, może mieć pozytywne lub negatywne oddziaływania na poszczególnych członków grupy. Takie grupy mogą się tworzyć w wyniku intensywnej interakcji życia wojskowego. Różne zwyczaje wojskowe mogą być przykładem na wzmacnianie formalnych przepisów wojskowych, lub też obniżać ich wartość.

⁷⁷⁹ Bichata – barak zbudowany i podzielony na pokoje płytami z dykty i sklejek.

W tak specyficznym środowisku jakim jest baza wojskowa mogą zachodzić pewne procesy i zjawiska społeczne. Niezależnie od tego czy pracy w tym zamkniętym środowisku jest dużo czy też mało, to system zajęć przyjęty w bazie wojskowej musi demoralizować jednostkę, bo praca w pewnym momencie staje się rutynowa i nudna, dlatego bardzo ważne są prawidłowe relacje interpersonalne w tych zamkniętych społecznościach. Aby przyjrzeć się temu problemowi zadano respondentom pytanie: *Czy wchodził pan w konflikty z innymi mieszkańcami bazy wojskowej, jeżeli tak to jakich problemów dotyczyły?*

Respondent 1: *Nie miałem takich problemów.*

Respondent 2: *Nie, nie było żadnych problemów i konfliktów. Jeżeli były, to dotyczyły strictly spraw technicznych.*

Respondent 3: *Nie, nie miałem żadnych konfliktów podczas misji.*

Respondent 4: *Powiem tak, po dłuższym czasie przebywania razem to zawsze coś przeszkadzało, ten chrapał, ten walił na klawiaturze. Było to takie śmieszne, drażniące jak dzisiaj oceniam. Nie było otwartych konfliktów – no tylko takie, uspokój się, bo cię zaraz sieknę, czy coś podobnego. Nie było czegoś takiego, że dochodziło do rękoczynów, czy żeby się gniewali, że ktoś z kimś nie chce jechać. Nie, tego nie było.*

Respondent 5: *Przez siedem miesięcy. Jeżeli tyłu chłopą z sobą mieszka, zawsze będą jakieś konflikty, prawda? Tylko trzeba znaleźć sposób, jak te konflikty rozwiązywać. Dogadać się. Nigdy nie dochodziło do czegoś takiego, jak rękoczyny. Jak był problem to jeden drugiemu kawę na ławę wygarnął, ale jak to mówią za dziesięć minut była sztama. Była też ogólna zasada, mogliśmy się na przykład nie lubić, pokłócić, zwyzywać, ale to było w bazie i to zostawialiśmy za sobą jak wyjeżdżaliśmy na patrole. To co było poza bazą na patrolu, to była całkiem inna sprawa. Tam jeden za drugim w ogień by poszedł.*

Respondent 6: *Po pewnym czasie przebywania razem robiła się nerwowa atmosfera. Dochodziło między nami do konfliktów i kłótni. Powody były błahe, mieszkaliśmy w bichatach zrobionych z płyt sklejkowych. Były tam takie małe pokoiki na dwóch – trzech żołnierzy. Często przeszkadzało nam, że ktoś chrapie i spać nie było można, że ten je czosnek i nieprzyjemnie pachnie. Staraliśmy się większych starć unikać, ale czasem dochodziło do konfliktów.*

Można zauważyć, że mimo koleżeńskich relacji niekiedy dochodzi do konfliktów personalnych. Bardzo często są to błahe, mało ważne sprawy, którym nie powinno się poświęcać większej uwagi, a które w rezultacie mogą doprowadzić do poważnego konfliktu.

Żołnierze w wyniku presji zewnętrznych zachodzących podczas wykonywania zadań operacyjnych w terenie oraz stresu spowodowanego negatywnymi zjawiskami zachodzącymi podczas relacji interpersonalnych w bazach wojskowych stosują różne mechanizmy adaptacji

do istniejących, narzuconych warunków egzystencji, które w rezultacie mogą doprowadzać do niektórych przejawów patologii społecznej.

Alkoholizm jest pierwszym i najczęściej występującym przejawem patologii społecznej w wojsku, a narkomania jest szczególnym przejawem patologii społecznej, która rozwinęła się w Afganistanie, kraju ogarniętym wojną, będącym największym na świecie producentem i eksporterem narkotyków na świecie. Na „narkomanię” czyli uzależnienie się od narkotyków mogą być podatni nie tylko mieszkańcy tego kraju, ale również żołnierze uczestniczący w misji. Aby przyjrzeć się tym problemom zadano respondentom pytanie: *Czy miał Pan kontakt z popularnymi używkami takimi jak alkohol czy narkotyki, i jak często to było?*

Respondent 1: *Z narkotykami nie miałem styczności. Alkohol zdarzyło się spożywać, ale nie więcej niż trzy razy w ciągu całej zmiany.*

Respondent 2: *Nie, nie było. Ja mam takie nastawienie, że w ogóle jak mam coś robić, to robić dobrze, a nie po prostu władować się w jakieś problemy. Jestem już za stary, żebym się później wstydził, za jakieś tam głupie piwo, tak wiadomo, że w Afganistanie alkohol to może być, ale taki no z czarnego rynku, jak to powiedzieć „za plecami”, w Kosowie był ten dostęp oczywiście większy, ale w Kosowie na przykład też mówię sobie, nie będę się wstydził po prostu za piwo później przed ludźmi, bo nie ten wiek.*

Respondent 3: *Tak jak powiedziałem narkotyki to jest rzecz, która mnie nie ciągnie, może jakby ktoś szukał to by znalazł, ale nie interesowało mnie to, więc nie miałem. Co do alkoholu, to wiem, że różne chodzą historie na ten temat, natomiast my nie mieliśmy takiej możliwości, żeby w ogóle myśleć o alkoholu. Byliśmy kompanią, gdzie polskich żołnierzy było 50%, a reszta to inne narodowości, więc bardzo się pilnowaliśmy, aby nie zostawić po sobie złego wrażenia i plamy na honorze. Nikt nie myślał o używkach. Nie mieliśmy problemów z narkotykami i alkoholem.*

Respondent 4: *Jeżeli chodzi o narkotyki, to nawet nie słyszałem, żeby ktoś z żołnierzy na przykład na patrolu miał dojście, że pozyskał coś takiego, tak nawet z plotek, tak że teraz po dziesięciu latach nie ma co ukrywać. Jeżeli chodzi o dopalacze, to naprawdę nawet z plotek nie słyszałem, żeby ktoś do takich rzeczy miał dostęp i je pozyskiwał, mówię tu o żołnierzach. Z alkoholem to było tak. Jak jechaliśmy na patrol to była świadomość, jakby coś się stało i miałbym w organizmie alkohol, to prawdopodobnie moja rodzina nie dostałaby żadnego odszkodowania. Ale takie rzeczy z alkoholem też się zdarzały. Urodził mi się syn, to poszedłem do dowódcy i pytam się co robimy przez najbliższy dzień, czy dwa? Spoko, wiem, że ci się urodził i powiedział - macie zielone światło. Dziś, jutro nigdzie nie jedziemy. Jak już coś robiliśmy to delikatnie, nienotorycznie, jeśli było jakieś święto.*

Respondent 5: *Nie można było tego kupić nigdzie, bo tam jest zakaz, to po pierwsze. Po drugie ja byłem kierowcą. W każdej chwili musiałem być gotowy do działania, czy to dzień czy noc. Tak także nie mogłem sobie na takie coś pozwolić.*

Respondent 6: *Z narkotykami nie miałem styczności. Jeżeli chodzi o alkohol, to w Islamie jest zabroniony, ale był wśród nich jeden sierżant, który pędził bimber w bazie. Można było u niego za 40 \$ pół litra dobrego bimbru kupić. Nie będę ukrywał, że Polacy też to robili. Była taka ekipa co też bimber pędziła. Kupili na bazarze aparaturę do pędzenia, w produkty też się tam zaopatrywali. W czasie patrolów zatrzymywali się koło straganów i kupowali co potrzeba. Co niektórzy, co już byli uprzednio na misjach to przemycali alkohol z Polski. Wiedzieli, jak to robić, bo chociaż bagaże na lotnisku przed wylotem były sprawdzane, więc było to bardzo ryzykowne, ale im się to jakoś udawało. U mnie w sekcji był taki żołnierz co przemycił 10 litrów spirytusu. Co jeszcze, a na samym początku misji dostaliśmy takie zestawy medyczne na Afrykę i Azję i tam były takie buteleczki ze spirytusem do dezynfekcji. Był to normalny nie skażony spirytus. Z jednej takiej buteleczki można było sobie zrobić ponad pół litry dobrego alkoholu i po prostu wypić. Mówiliśmy na to „szrek” bo te buteleczki ze spirytusem były w kolorze zielonym. Ale potem dowództwo się zorientowało, że te leki nie są wykorzystywane do dezynfekcji, tylko oczywiście do picia. No i potem zaczęli po prostu to skażać, że alkohol nie nadawał się do picia. Jeżeli ktoś miał dobre kontakty z pilotami to też można było w paczce z kraju jakieś piwo przemycić. Czyli od czasu do czasu ten alkohol się spożywało, ale nie za często.*

Ponieważ nie prowadzono badań ilościowych dotyczących patologii podczas pokojowych misji wojskowych, ze względu na brak akceptacji władz wojskowych, nie można wyciągnąć jednoznacznych wniosków o całościowym zasięgu tych problemów. Autor mógł oprzeć się tylko na własnych obserwacjach i przeprowadzonych wywiadach, w których poproszono respondentów, aby wypowiedzieli się w tym temacie. Wnioski nasuwają się same. Narkomania, jeżeli była podczas misji to w bardzo niewielkim zakresie i nie stanowiła problemu. Problem alkoholowy istniał, jednakże nie przybierał dużych rozmiarów i zazwyczaj był kontrolowany przez przełożonych.

W badaniach prowadzonych przed dwudziestu laty w latach 2001-2003 na grupie 176 żołnierzy zawodowych i zasadniczej służby wojskowej z jednostek Wojsk Lądowych dotyczących kontaktu żołnierzy pełniących misje pokojowe poza granicami kraju z substancjami

uzależniającymi aż 83 % respondentów odpowiedziało, że korzystało z alkoholu. Z alkoholi najczęściej spożywanych wymieniano tzw. alkohole silne (wódka, whisky, dżin) oraz piwo⁷⁸⁰.

Specyfika wojska jako grupy dyspozycyjnej wymaga od żołnierza dyspozycyjności i mobilności, co przyczynia się do częstych nieobecności żołnierza w domu. Uczestnictwo w pokojowej misji wojskowej wymaga odpowiedniego przygotowania co wiąże się z wyjazdami na ćwiczenia poligonowe, kursy przygotowawcze i doskonalące. I wreszcie sam wyjazd żołnierza na pokojową misję wojskową poza granicami kraju. Okres nieobecności w domu i rozłąki w rodzinie może trwać do roku, a nawet więcej. W tym czasie mąż/żona, ojciec/ matka lub syn bądź córka będący żołnierzem, ze względu na charakter służby, bardzo często ma utrudniony kontakt z rodziną. W rodzinach wojskowych, w których mąż i ojciec przebywają długo poza rodzinnym domem może dochodzić do wielu konfliktów i nieporozumień, które szkodzą poczuciu małżeńskiego i rodzinnego szczęścia, a tym samym zaburzają ich stabilność. Nieobecność ojca/matki w domu powoduje, że rodzina jest w jakimś sensie niepełna. Ta sytuacja odbija się na wszystkich – żonie/mężu, dzieciach i na nieobecnym w domu ojcu/matce i w znacznym stopniu utrudnia, a nawet uniemożliwia pełnienie przez żołnierza funkcji małżeńskich i rodzicielskich.

Aby poznać niedogodności i problemy związane z rodziną żołnierzom zadano pytanie: *Jakie niedogodności i problemy miał/a Pan/i związane z rozłąką z rodziną?* Postrzeganie niedogodności i problemów związanych z rozłąką z rodziną przedstawiono w tabeli i wykresie.

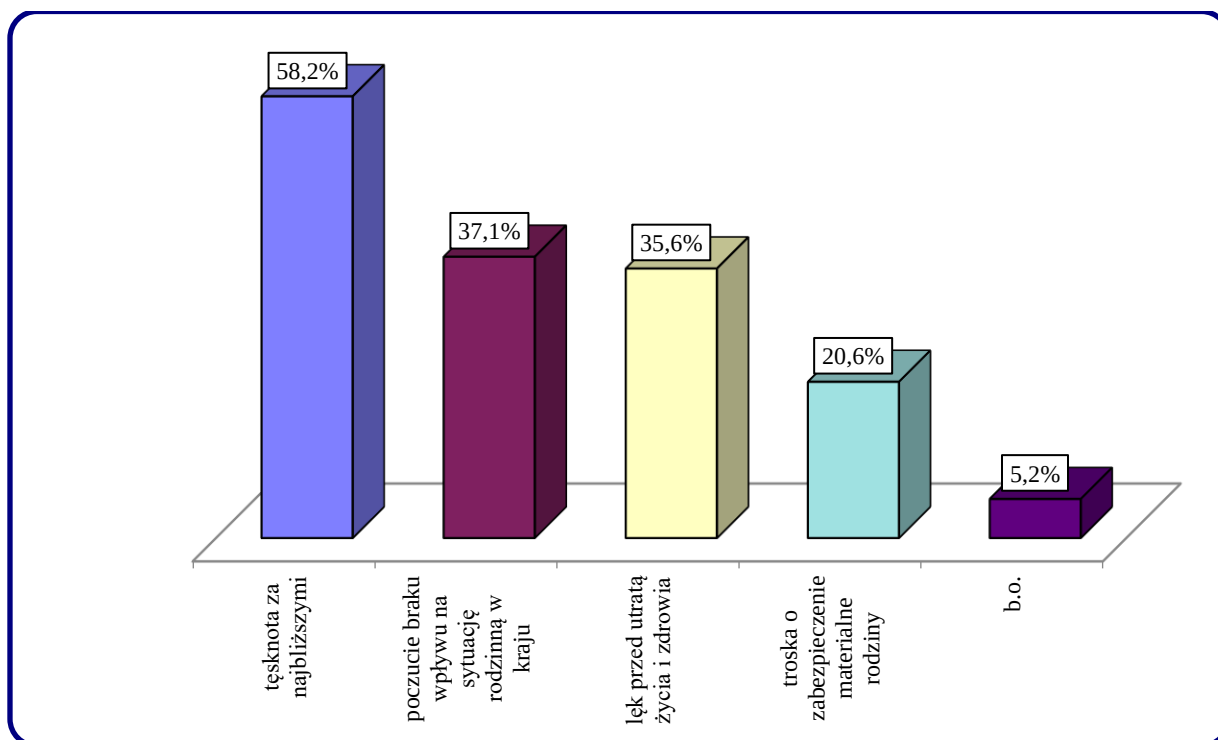
Tabela 35 Postrzeganie niedogodności i problemów związanych z rozłąką (możliwość formułowania kilku określeń, dane nie sumują się do 100%)

Postrzeganie niedogodności i problemów związanych z rozłąką	Częstość	Procent
Tęsknota za najbliższymi	113	58,2 %
Poczucie braku wpływu na sytuację rodzinną w kraju	72	37,1 %
Lęk przed utratą życia i zdrowia	69	35,6 %
Troska o zabezpieczenie materialne rodziny	40	20,6 %
Inne	10	5,2 %
Troska o spójność rodziny	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

⁷⁸⁰ M. Jędrzejko, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, op. cit., str. 239.

Wykres 33 Postrzeganie niedogodności i problemów związanych z rozłąką

Źródło: Opracowanie własne

Z uwagi na fakt, że respondenci mieli możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi, nie sumują się one do 100%. Analiza zaprezentowanych danych pokazuje, że wśród niedogodności i problemów związanych z rozłąką z rodziną żołnierze najczęściej wybierali tęsknotę za najbliższymi 58,2%. Na poczucie braku wpływu na sytuację rodzinną w kraju wskazano 37,1%, niewiele mniej na lęk przed utratą życia i zdrowia 35,6%. Na troskę o zabezpieczenie materialne rodziny 20,6%. Na inne wskazało 5,2%. Z uwagi na to, że zmienna zależna ma charakter koniunktywny, nie dokonano analizy związków zależności między zmiennymi.

W związku z tym, aby potwierdzić badania ilościowe przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Czy odczuwał Pan rozłąkę z najbliższą rodziną czy była możliwość częstych kontaktów z rodziną?*

Respondent 1: *Nie była to moja pierwsza misja. Tak, że to troszeczkę inaczej to wyglądało, niż na poprzednich misjach. Ta misja była zupełnie inna, także jeżeli chodzi o częstotliwość kontaktów z rodziną. Kontakty były codziennie z uwagi na to, że wykorzystywaliśmy komunikatory internetowe, a wojsko umożliwiała nam pięciominutowe kontakty telefoniczne.*

Respondent 2: *Pod względem technicznym to były dość trudne kontakty. Warunki techniczne za bardzo nie pozwalały na dość częste rozmowy i trzeba było ogarnąć je w ciągu 7*

minut. Taki mieliśmy limit dzienny na rozmowy telefoniczne. Człowiek się po prostu do tego przyzwyczaił, ale już też przed samym wyjazdem to było takie nastawienie, że po prostu trzeba załatwić wszystko sobie w domu, żeby nie zostawiać za sobą jakiegoś problemów, niezalatwionych spraw, no i w trakcie misji no jedynie można było po prostu coś pomóc doradzić. Do tego jeszcze ta różnica czasu która była między Afganistanem a Polską, też trzeba było to tak ładnie ułożyć, bo jeżeli kobieta pracuje, no to nie będzie akurat w tym czasie dostępna i trzeba było czekać przykładowo do dwunastej w nocy, żeby zadzwonić na spokojnie. Można było wykorzystywać komunikatory internetowe, takie jak Gadu-gadu, czy Messengera i coś napisać, ale na to też trzeba mieć czas. W Kosowie pod tym względem było lepiej, można było nawet i dwie godziny sobie rozmawiać i załatwiać różne sprawy.

Respondent 3: *Tak oczywiście odczuwałem taka rozłąkę, ale kontakt był na bieżąco, więc kontakt z najbliższymi nie był problemem.*

Respondent 4: *Rozłąkę się odczuwało, ale kontakt z domem praktycznie to mieliśmy dzień w dzień. Na Skype można było porozmawiać i człowiek się widział, była duża różnica między Irakiem a Afganistanem. Praktycznie codziennie rozmawiałem z żoną, nie było żadnych problemów. Jak były jakieś problemy w domu do rozwiązania, to żona zawsze konsultowała. Nawet w ostateczności to można było zadzwonić i porozmawiać telefonicznie. Kontakt z rodziną był na bardzo wysokim poziomie w porównaniu z Irakiem.*

Respondent 5: *Odczuwałem, zawsze to się odczuwa, jeżeli ma się daleko najbliższych, żonę, dzieci czy matkę lub brata. A możliwość kontaktów, jak najbardziej. Kafejka internetowa była dosyć rozbudowana, można było korzystać z różnych aplikacji, najpopularniejszy był komunikator Tlen. Poza tym bez problemu codziennie można było zadzwonić, czy do rodziców, czy do dzieci za pomocą telefonu. Limity dzienne były, ale mnie to w zupełności wystarczało. Koszty tych rozmów były bardzo niskie, bo były to koszty połączeń krajowych.*

Respondent 6: *Nie mieliśmy z tym problemów. Kontakt miałem, kiedy chciałem. W bazie Vulcan, gdzie przebywaliśmy i która była oddalona około 3 kilometrów od Ghazni oprócz nas byli Amerykanie, którzy zabezpieczali bazę i nie było tam żadnego problemu z Wi-Fi. Sygnał był tak silny, że my również mogliśmy z niego korzystać przez Skype i inne komunikatory. Mogliśmy dzwonić przez telefon stacjonarny lub telefon satelitarny. Mieliśmy do dyspozycji telefon satelitarny, bezpośrednio do centrali wojskowej w kraju. Wpisywało się odpowiedni kod i można było połączyć się w kraju z numerem, który wcześniej podaliśmy do centrali. Z tego co pamiętam na stacjonarny mieliśmy limit dziesięć minut, a na satelitarny pięć minut dziennie. Gdy ktoś wyjeżdżał do Ghazni to tam też była kafejka internetowa ze stanowiskami komputerowymi, gdzie można było skorzystać z internetu.*

Drugie pytanie, które zadano respondentom to: *Czy miał Pan obawy dotyczące życia lub rodziny, które towarzyszyły podczas misji?*

Respondent 1: *Nie, nie miałem takich obaw. Wyjeżdżając na kolejną misję miałem wszystko poukładane, tak jest do dzisiaj, nie miałem żadnych obaw i problemów, które by mi towarzyszyły podczas misji. Zawsze miałem czystą i spokojną głowę. Może dlatego, że nie byłem w pododdziale bojowym i nie uczestniczyłem w patrolach i innych zadaniach operacyjnych w terenie. Jedynie co się zdarzało to udział w konwojach. Byłem optoelektronikiem i zadania swoje wykonywałem w pododdziale przy dowódcy kompani.*

Respondent 2: *Nie miałem. Jak wyjeżdżałem na misję, to starałem się nie zostawiać ze sobą nie rozwiązanych problemów, żeby później rodzina też ich nie miała i nie zderzyła się z nimi. Jeżeli jakieś były to staraliśmy się na bieżąco je rozwiązywać. I nawet tak powiem szczerze, że te wszystkie zmiany przeszły jakoś dość spokojnie. Braliśmy udział w konwojach, ale o tym się nie rozmawiało z najbliższymi, bo po się denerwować, po co ktoś ma się martwić. Mówiło się, że wszystko jest „OK”.*

Respondent 3: *Jeżeli chodzi o swoje życie to nie miałem takich chwil i większych obaw. Wiedziałem na co się decyduje więc jakby tych obaw nie było. Co do rodziców - byłem wtedy jeszcze kawalerem, no to tak zawsze była jakaś tam obawa o nich, bo jednak się zostawia tych rodziców w Polsce no i nie ma się z nimi bezpośredniego kontaktu, takiego w cztery oczy, albo nie można im pomóc na bieżąco, to się martwiłem o nich.*

Respondent 4: *No wiadomo, że jak wyjeżdżało się na patrol, to były zawsze obawy. Tylko głupi się nie boi, aczkolwiek już w późniejszym czasie to popadało się w rutynę. Jak na początku na tej ganercie zapinałem się pasami, każdy przepust starałem się widzieć, czy czegoś tam nie ma. Takie były odruchy. Ale później to już człowiek jechał tak na luzie, wiedział, że ma zrobić swoją robotę, wrócić do bazy, iść na tą siłownię czy pooglądać jakiś film i szykować się dalej. Tak, ale na początku były takie myśli, że kurde, co to to będzie, jakbym zginął, czy coś takie tego. Potem z czasem przychodzi do człowieka myśl, wie, że trzeba jechać, zrobić robotę i było to normalne. Taka rutyna.*

Respondent 5: *Powiem tak, pierwsze dwa miesiące bywają najtrudniejsze. Pierwsze dwa miesiące była taka adrenalina, wytężone zmysły, człowiek był wyczulony na wszystko. Przez siedem miesięcy jako kierowca pierwszego pojazdu prowadziłem pluton. No po takich sześciu, siedmiu godzinach jak wracałem do bazy to organizm był wyczerpany, z tego spięcia, z prowadzenia obserwacji cały czas. Prowadząc pluton czułem ta odpowiedzialność, żeby nie*

wprowadzić chłopaków na IED-ka⁷⁸¹. Od naszej całej załogi zależało, czy coś wykryjemy podejrzanego, co saperzy mogą to później zneutralizować. Tak były duże obawy nie tylko o siebie, ale o chłopaków.

Respondent 6: *Byłem jeszcze wtedy kawalerem. Po powrocie z Afganistanu zamierzałem się ożenić. O ile o rodzinę w kraju się nie martwiłem to bardziej o mnie martwiła się rodzina w kraju. Były takie sytuacje, że przez 2-3 dni się nie odzywałem. Na przykład, kiedy wracaliśmy z patrolu bardzo późno i różnica czasowa też była, to wtedy nie dzwoniłem i rodzina martwiła się o mnie. O swoje życie tak, obawiałem się. Mieliśmy w głowach jeszcze śmierć porucznika Daniela Ambrozińskiego z poprzedniej zmiany, który pełnił obowiązki specjalisty w Zespole Doradczo-Łącznikowym (OMLT) stacjonującym w naszej bazie. Myśmy przejęli obowiązki bezpośrednio po nich. Zginął w sierpniu w zasadzce zastawionej przez talibów w Usman Khel. Rozmawialiśmy często o tym. Zdarzały się takie incydenty, że patrole po wyjeździe z bazy już kilometr czy dwa od bazy były ostrzeliwane, więc wiedzieliśmy, że trzeba po prostu uważać. Standardowo przed wyjazdem mieliśmy odprawę i instruktaż o zagrożeniach, na przykład informacje, że uważać na czerwoną toyotę, bo jeżdżą i polują na nas.*

Wyjazd na misję to wyzwanie zarówno dla wyjeżdżającego żołnierza, jak i członków jego rodziny. W przypadku żołnierzy pełniących służbę w ekstremalnych warunkach w rejonie konfliktów zbrojnych obciążenie psychiczne bliskich im osób staje się niewspółmiernie większe, gdyż do typowych problemów, związanych z codziennym funkcjonowaniem rodziny w sytuacji rozłąki, dochodzi jeszcze tęsknota za najbliższymi, poczucie braku wpływu na sytuację rodzinną w kraju, a także stres związany z ciągłą obawą o zdrowie i życie.

Dla żołnierzy będącymi kawalerami często wielokrotne pobyty na misjach utrudniają założenie rodziny, bo pomiędzy kolejnymi wyjazdami nie mogą poznać partnerki i związać się z nią. Niektórzy świadomie rezygnują z nawiązywania bliższych relacji, bo uznają, że rozłąka niekorzystnie wpłynie na utrzymanie związku i będzie dodatkowym czynnikiem stresogennym.

W większości żołnierze deklarowali stałą łączność telefoniczną, bądź też za pomocą komunikatorów internetowych, ale byli też tacy, dla których wiele niedogodności sprawiała niemożność dostosowania terminów kontaktu. Długotrwała rozłąka i brak regularnego kontaktu prowadzić może do zerwania porozumienia w rodzinie. Niedogodności te i narastające konflikty często doprowadzają do rozwodów wśród żołnierzy-misjonarzy.

⁷⁸¹ IED Improvised Explosive Device – Improvizowane Urządzenie Wybuchowe (miny -pułapki).

5.2. Relacje żołnierzy z siłami koalicyjnymi i społeczeństwem afgańskim

Polski Kontyngent Wojskowy w Afganistanie w początkowym okresie w ramach sojuszu NATO brał udział w niewielkiej ilości żołnierzy w operacji wojskowej pod kryptonimem *Enduring Freedom* na podstawie uchwały Organizacji Narodów Zjednoczonych. W drugiej połowie 2006 roku władze państwowe zdecydowały o zakończeniu działalności Polskiego Kontyngentu Wojskowego w ramach operacji *Enduring Freedom* i przyłączeniu się do operacji stabilizacyjnej NATO prowadzonej w ramach międzynarodowych sił ISAF (*International Security Assistance Force*). Począwszy od IV zmiany niemal całość swoich wysiłków Polskiego Kontyngentu Wojskowego został skupiony na terenie prowincji Ghazni, gdzie współdziałał głównie z wojskami amerykańskimi oraz z powstającymi Afgańskimi Siłami Bezpieczeństwa. Żołnierze współdziałali z wojskami amerykańskimi i armią afgańską w operacjach mających na celu ustabilizowanie sytuacji wewnętrznej i poprawę warunków bezpieczeństwa, szkolili armię i policję afgańską oraz współdziałali z władzami cywilnymi i ludnością w odbudowie kraju.

Szczegółowy problem badawczy dotyczący współpracy z różnymi środowiskami w Afganistanie w czasie trwania misji, który postanowiono przeanalizować to: *Jak kształtowały się relacje interpersonalne z grupami społecznymi funkcjonującymi w środowisku żołnierskim w Afganistanie?*

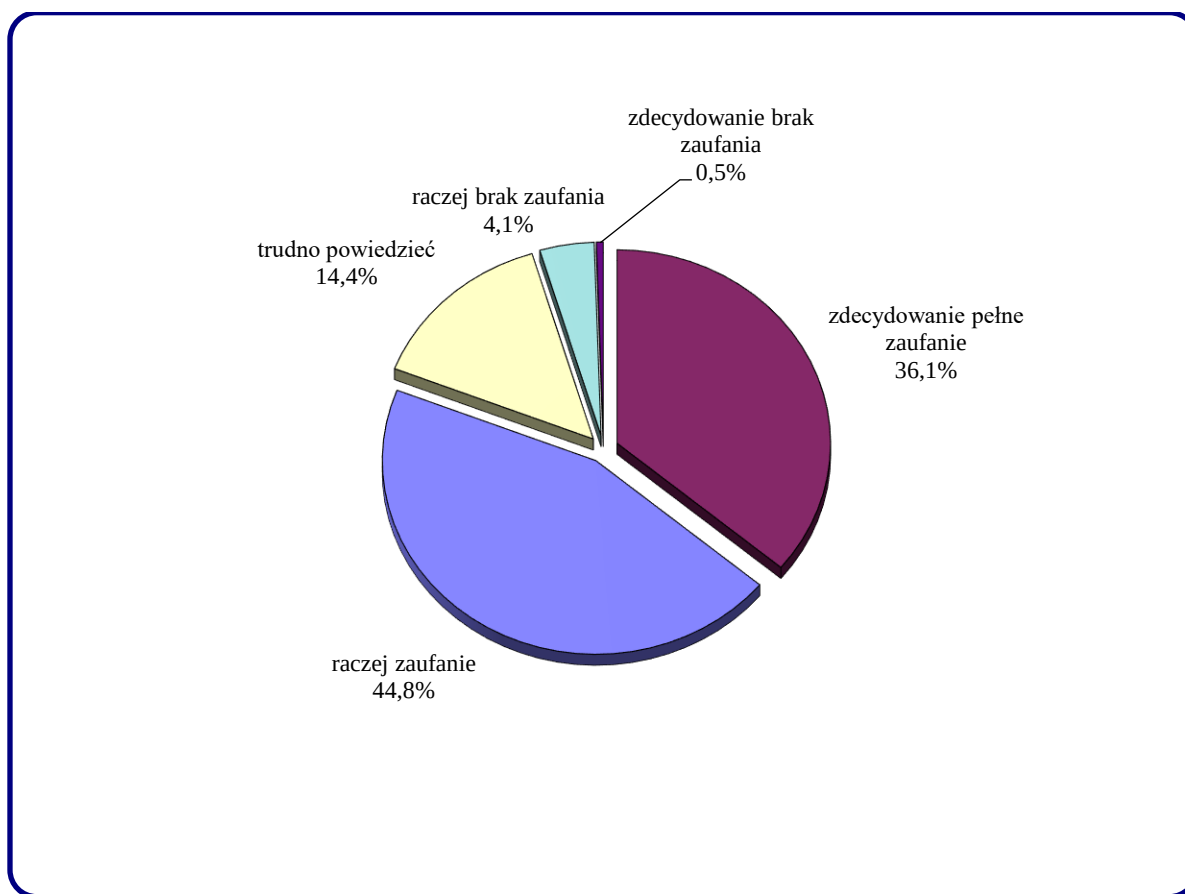
Na tak określony problem badawczy przyjęto hipotezę, że: *Współpraca z wojskami koalicyjnymi opierała się na wzajemnym zaufaniu, z żołnierzami Afgańskich Sił Bezpieczeństwa przejawiał się brak wzajemnego zaufania, a z miejscową ludnością często występowała nieufność*. Do przyjętej hipotezy sformułowano pytania. Pierwsze z pytań to: *Jak ocenia Pan/i poziom zaufania do współpracujących sił koalicyjnych i Afgańskich Sił Bezpieczeństwa?* Respondenci na to pytanie odpowiadali z podziałem na pododdziały wspierających sił sojusznicych oraz armię i policję afgańską. Poziom zaufania do współpracujących sił sojusznicych przedstawiono w tabeli i wykresie.

Tabela 36 Poziom zaufania do współpracujących sił sojusznicych

Poziom zaufania	Częstość	Procent
Zdecydowanie pełne zaufanie	70	36,1 %
Raczej zaufanie	87	44,8 %
Trudno powiedzieć	28	14,4 %
Raczej brak zaufania	8	4,1 %
Zdecydowanie brak zaufania	1	0,5 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 34 Poziom zaufania do współpracujących sił sojuszniczych

Źródło: Opracowanie własne

Żołnierze wskazywali, że do wojsk sojuszniczych, głównie amerykańskich, z którymi często współpracowali podczas wykonywania zadań na misji mieli zaufanie. Na zdecydowanie pełne zaufanie i raczej zaufanie wskazało 80,9% respondentów, na brak zaufania i raczej brak zaufania wskazało 4,6%. Nie miało zdania 14,4%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Niewielkie różnice można zaobserwować ze względu na stan cywilny, poparcie w większości było powyżej 80%, oprócz rozwodników, którzy wskazali na nieco mniejsze zaufanie do wojsk sojuszniczych. Na pełne zaufanie wskazało 70,6% respondentów będących w rozwodzie. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista ⁷⁸²

⁷⁸² **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 8,398, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 11,436, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 1,109, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 4,823, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** $\chi^2 (16, N=194) = 17,985, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** $\chi^2 (8, N=194) = 3,917, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Zdecydowana większość żołnierzy wskazała na wysoki poziom zaufania do wojsk sojusznicznych, głównie amerykańskich.

Następne pytanie dotyczyło współpracy z armią afgańską: *Jak ocenia Pan/i poziom zaufania do współpracujących z armią afgańską?*

Ocenę poziomu zaufania do współpracy z „armią afgańską” przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 37 Ocena poziomu zaufania do współpracy z „armią afgańską”

Poziom zaufania	Częstość	Procent
Zdecydowanie pełne zaufanie	12	6,2 %
Raczej zaufanie	25	12,9 %
Trudno powiedzieć	47	24,2 %
Raczej brak zaufania	68	35,1 %
Zdecydowanie brak zaufania	42	21,6 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Żołnierze wskazywali, że do wojsk afgańskich, z którymi także często współpracowali podczas wykonywania zadań na misji nie mieli zaufania. Na zdecydowanie brak zaufania i raczej brak zaufania wskazało 56,7% respondentów, na zdecydowanie pełne zaufanie i raczej zaufanie wskazało 19,1%. Nie miało zdania 24,2%.

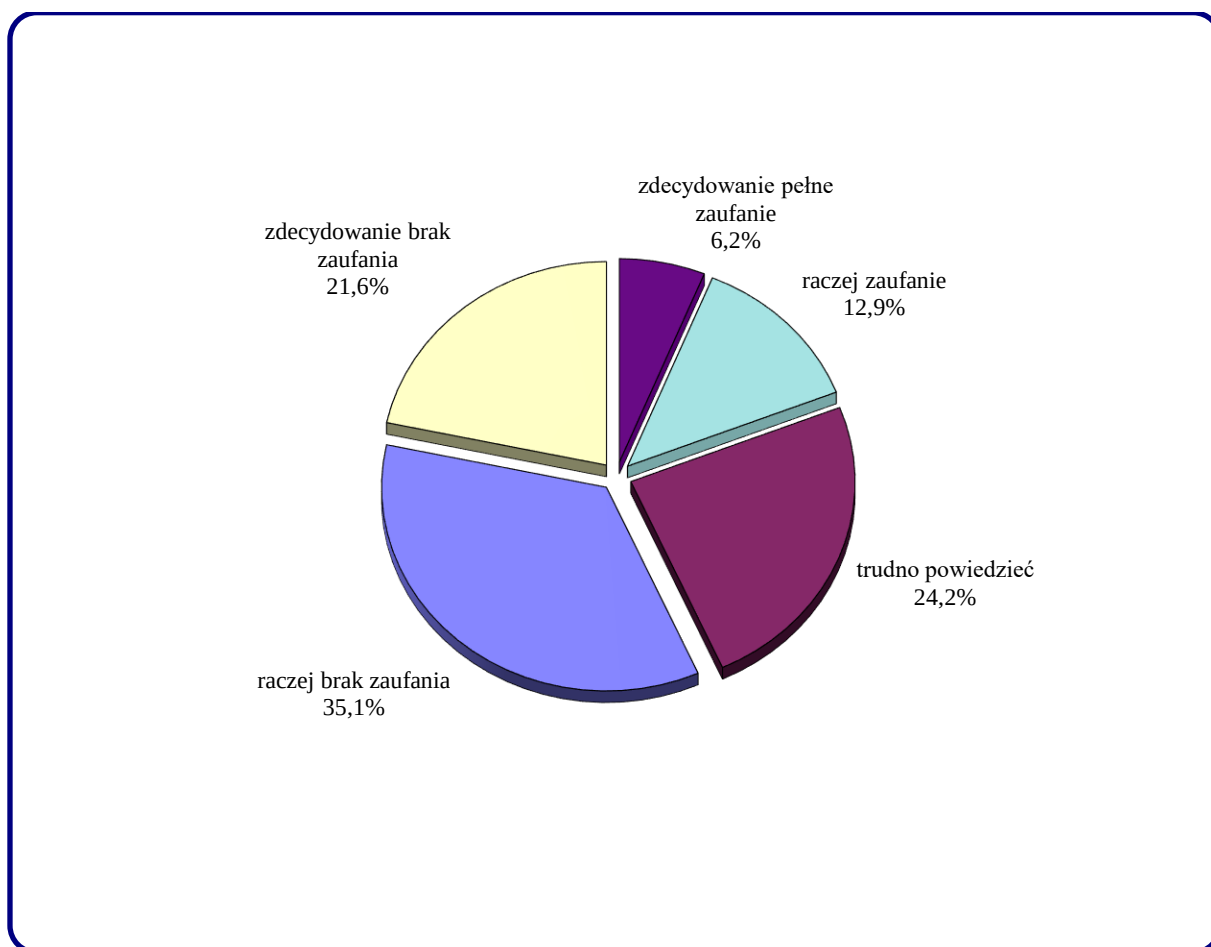
Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania i zauważono, że wraz ze wzrostem wykształcenia poziom nieufności do armii afgańskiej wzrastał. Na brak zaufania do armii afgańskiej wskazało 33,3% z wykształceniem podstawowym, 50% z wykształceniem gimnazjalnym, 52,8% z wykształceniem średnim i 69,2% z wyższym wykształceniem. Podobna tendencja była w korpusach osobowych. Na brak zaufania w korpusie szeregowych wskazało 37,7 respondentów, w korpusie podoficerskim 66,1% i korpusie oficerskim 61,1% respondentów.

Ze względu na stan cywilny, najmniejsze zaufanie było wśród rozwodników. Na brak zaufania do armii afgańskiej wskazało 76,5% respondentów po rozwodzie. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁸³.

Udział w misjach: χ^2 (4, N=194) = 2,671, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 26,792, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,395 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 20,731, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

⁷⁸³ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 18,710, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 29,449, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje,

Wykres 35 Ocena poziomu zaufania do współpracy z „armią afgańską”

Źródło: Opracowanie własne

Badania ilościowe wykazały, że większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do żołnierzy afgańskich. Szczególnie zauważalne było, że żołnierze tracili zaufanie wraz z wyższym wykształceniem i stopniem wojskowym.

Pytanie: *Jak ocenia Pan/i poziom zaufania do policji afgańskiej?*

Ocenę poziomu zaufania do policji afgańskiej przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

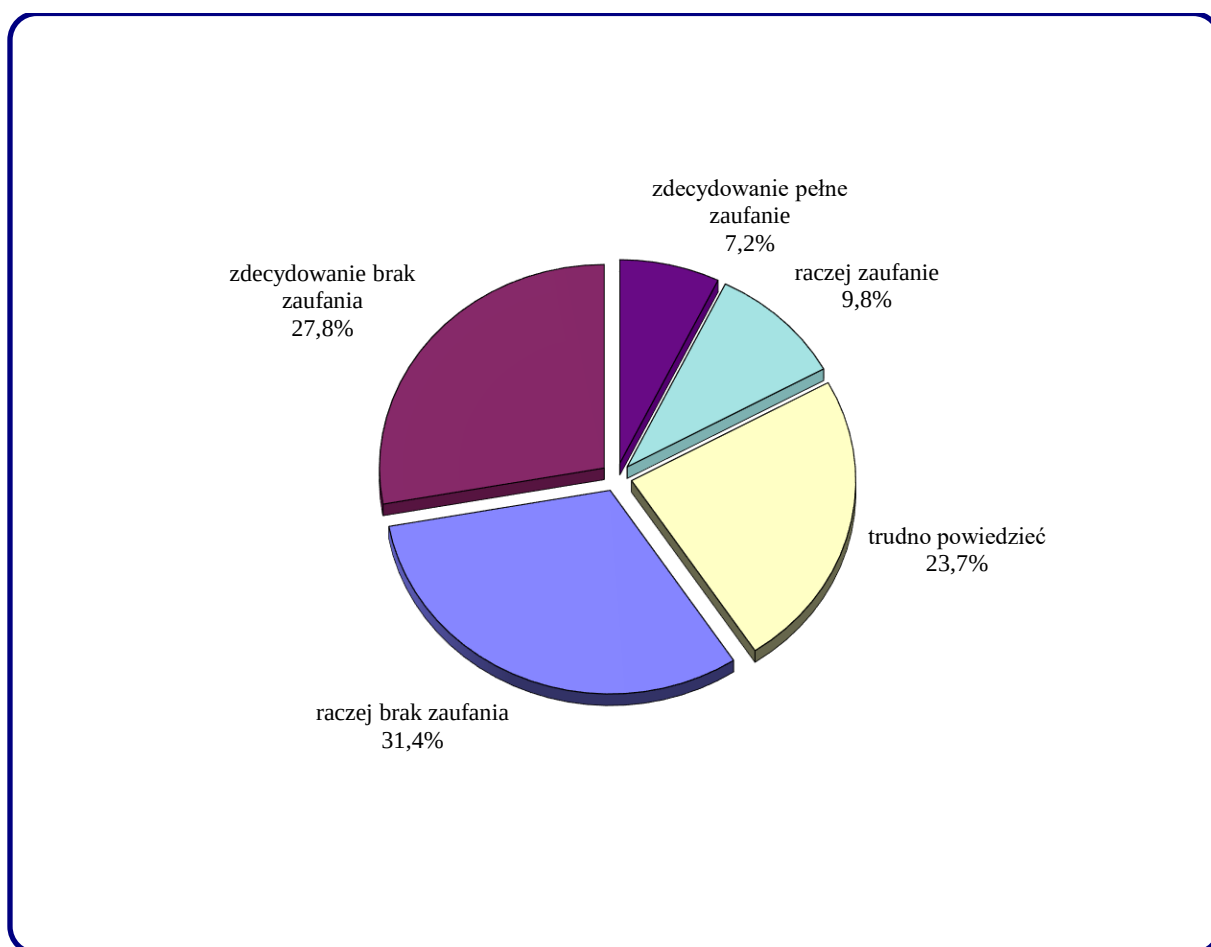
współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,412 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 1,972, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 2,142, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 24,443, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 16,319, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,352 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 5,299, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 21,625, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,359 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 19,838, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Tabela 38 Ocena poziomu zaufania do policji afgańskiej

Poziom zaufania	Częstość	Procent
Zdecydowanie pełne zaufanie	14	7,2 %
Raczej zaufanie	19	9,8 %
Trudno powiedzieć	46	23,7 %
Raczej brak zaufania	61	31,4 %
Zdecydowanie brak zaufania	54	27,8 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 36 Ocena poziomu zaufania do policji afgańskiej

Źródło: Opracowanie własne

Żołnierze wskazywali, że do policji afgańskiej, nie mieli zaufania. Na zdecydowanie brak zaufania i raczej brak zaufania wskazało 59,2% respondentów, na zdecydowanie pełne zaufanie i raczej zaufanie wskazało 17,0%. Nie miało zdania 23,7%. Dla zbadania szczególnych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania.

Najmniejszym zaufaniem policję afgańską darzyli żołnierze ze stażem służby 21 -30 lat. W tej grupie na brak zaufania wskazało 77,5% respondentów, w grupie ze stażem służby 11-

20 lat 63,5% respondentów, w grupie 31 i więcej 50% respondentów, w grupie 6-10 lat 35,5% respondentów. Najmniejszy odsetek respondentów darzących nieufnością policji afgańskiej zanotowano w grupie do 5 lat 11,8%.

W korpusach osobowych największą nieufność do policji afgańskiej wykazywali podoficerowie. 69,5% podoficerów wskazało na brak ufności. Wśród oficerów 55,6%. Najmniej było wśród szeregowych 41%.

Mniejsze zaufanie mieli żołnierze, którzy uczestniczyli po raz kolejny w misji 69,3%, niż ci dla których była to pierwsza misja 50,5%.

Żołnierze – kawalerowie przejawiali mniejszą nieufność 36,1% niż pozostali. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁸⁴.

Badania ilościowe wykazały, że większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do policji afgańskiej. Szczególnie zauważalne było, że żołnierze tracili zaufanie wraz z większym stażem służby i stopniem wojskowym. Mniejsze zaufanie mieli także żołnierze, którzy brali udział w kolejnej pokojowej misji wojskowej.

Aby potwierdzić poziom zaufania do współpracujących sił koalicyjnych i Afgańskich Sił Bezpieczeństwa przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jak ocenia Pan poziom zaufania do współpracujących sił koalicyjnych i Afgańskich Sił Bezpieczeństwa (policją i wojskiem afgańskim)?*

Respondent 1: *Nasza baza „Four Corners”, w sile kompani była bazą wyjątkową, bo my jako Polacy byliśmy sami dla siebie, aczkolwiek mieliśmy tłumaczy afgańskich i do nich podchodziliśmy z pełną rezerwą i to się później sprawdziło. Mieliśmy po prostu wśród nich „wtyczkę”, że tak powiem w cudzysłowie, ale to potem kontrwywiad wojskowy nam pomógł rozwiązać ten problem. Współpracowaliśmy z wojskiem afgańskim, były to siły w ilości kom-*

⁷⁸⁴ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 24,573, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 20,504, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 3,645, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 1,125, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 38,372, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,454 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 20,516, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,361 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 12,032, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,301 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 24,323, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,379 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 27,776, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

pani. Czy ta współpraca była lepsza czy gorsza to nie mam zdania. Patrząc z perspektywy czasu, była dość intensywna, szkolenie było, ale zaufanie do nich było ograniczone i niepełne.

Respondent 2: *Do wojsk koalicyjnych, z którymi współpracowaliśmy było większe zaufanie, tak na nich można było polegać. Nawet później po powrocie do kraju, gdy się spotykaliśmy z Amerykanami, to zawsze było tak, Afganistan – byleś, porządny gość. Natomiast nie można powiedzieć tego samego o Afgańczykach, policji, wojsku. Jeżeli już, to podchodziliśmy do tego bardzo ostrożnie, bo tam rzeczy się działy różne. Krążyły takie opinie, że wielu z nich pracuje na dwa fronty. Uważam, że nie do końca można było im zaufać, bo oni mieli swój własny świat, swoje spostrzeżenia i jak im się nie podobało to rzucali zaraz mundur, odchodzili, zdradzali albo też były takie akcje, że po prostu strzelali do swoich.*

Respondent 3: *Szczerze, jakbym miał już na kogoś liczyć to na naszych kolegów, w ostateczności na Amerykanów. Oni byli bardzo pomocni, współpraca świetna, ale jakbym już miał postawić swoje życie na szali to bym wołał, żeby to jednak byli Polacy, którzy ze mną współpracowali. Wtedy z policją czy wojskiem afgańskim nie mieliśmy większych problemów, ale też niewiele kontaktów, ale trzeba było mieć zawsze oczy z tyłu głowy, bo jednak zdarzały się sytuacje, że wśród nich było osoby takie które mogły spowodować jakieś zagrożenie życia właśnie dla nas. więc mieliśmy do nich ograniczone zaufanie.*

Respondent 4: *Z Amerykanami wyjeżdżaliśmy często na patrole mieszane. Mieliśmy do siebie wielki szacun. Poważaliśmy ich i oni nas poważali. Natomiast z Afgańczykami to na prawdę było na bakier. Przytoczę taką sytuację, którą przeżyłem osobiście na własnej skórze, i o mały włos nie zginąłem, bo Afgańczyk zastrzeliłby mnie. To było na OCC-P-ie⁷⁸⁵. Mieliśmy tam służbę. Ochronialiśmy polskich oficerów łącznikowych. Bazę ochraniała ANA⁷⁸⁶- wojsko afgańskie. No i miałem taki przypadek z kolegą, że straciłem całkowicie zaufanie do tego wojska. Już po służbie poszliśmy na siłownię. Wzięliśmy prysznic i wracaliśmy z siłowni. Bez broni - takie były procedury. Żołnierz afgański, który miał służbę zszedł z wieży i idzie w naszym kierunku. Myślę, będzie zmiana czy coś, a gość około 100 m od nas zaczął nagle do nas strzelać. Trzeba jakoś zareagować, ale my bez broni. Mieliśmy trochę szczęścia, bo z pobliżu był schron. Udało nam się dobiec do schodów. Kolegę postrzelił w nogę, zanim pozostali żołnierze ze służby zdołali go obezwładnić. Zdradził, został zdemaskowany. Straciłem w tym momencie do nich zaufanie. Wiedziałem, że są przekupni, ale szkolono nas, że jednak jakiś kredyt zaufania do nich trzeba mieć. Straciłem wtedy całkowicie.*

⁷⁸⁵ OCC-P - Operation Coordination Center - Provincial (OCC-P) - Centrum Koordynacji Operacji – Prowincji.

⁷⁸⁶ ANA - Afghan National Army – Afgańska Armia Narodowa.

Respondent 5: *Do Amerykanów jak najbardziej, zaufanie było. Trzeba przyznać, że jeżeli coś się w strefie działo to bardzo szybko otrzymywaliśmy wsparcie powietrzne. Nie mieliśmy żadnych problemów z Amerykanami, a wręcz przeciwnie, wspierali nas. Natomiast w stosunku do policji to zero, całkowity brak zaufania. Policjanci brali łapówki. Oni potrafili nawet przy swoich posterunkach zaminować drogi po to, żeby zdzierać haracze z miejscowych kierowców. Byli niesamowicie sprzedajni. Nie ufaliśmy im w ogóle. Jeżeli policjant nam mówił jeździe tą drogą, pojechaliśmy zawsze w przeciwnym kierunku. Do armii afgańskiej zaufanie ograniczone. Powiem tak, nie całkowicie ograniczone, ale ograniczone. W strefie Ghazni służyli żołnierze z drugiego krańca kraju, więc nie było tych powiązań z lokalsami, jak to było z policją. Byli to młodzi chłopcy. Jak na nasze warunki, to za młodzi, aby im ufać. Współdziałaliśmy z nimi, dowódcą plutonu był szesnastoletni człowiek, u nich mężczyzna u nas jeszcze chłopak. On dowodził plutonem, jak coś się działo to nie można było za bardzo na nich liczyć.*

Respondent 6: *Jeśli chodzi o współpracę, to bardzo dobrze współpraca wyglądała między nami a Amerykanami. Po pierwsze tak w życiu codziennym. Jako przykład - mieliśmy stolówkę, gdzie nie obsługiwała nas jak w innych bazach firma zewnętrzna, tylko musieliśmy Amerykanom pomagać. Tam na etacie w kuchni były trzy żołnierki amerykańskie, ale prosiły nas, żeby codziennie dwóch żołnierzy do pomocy im przydzielić. To przykład jako współpracy związanej z codziennym życiem. Współpracowaliśmy także przy ochronie bazy, podczas patroli bazy lub na posterunkach. Jeżeli trzeba było, jakieś narzędzia pożyczyć na przykład piły do drewna czy deski, żeby zrobić szafę. Szliśmy do Amerykanów, poprosiliśmy i następnego dnia już to było.*

Afgańczykom nie ufaliśmy. Oni sami Afgańczycy nie wiedzieli, kto tak naprawdę jest wśród nich. Pamiętam takie zdarzenie, że jeden z żołnierzy afgańskich ochraniających bazę bez powodu zszedł z wieży i zaczął strzelać do naszych żołnierzy, którzy wracali z siłowni. Jeden z naszych został ranny w nogę, drugiemu udało się schronić, zanim jego koledzy z ochrony zdołali go obezwładnić. Rozmawiałem z nimi.

Część z tych żołnierzy to były typowe ćpuny. Jechaliśmy na przykład na wspólny patrol, to widzieliśmy, że tam cała ekipa „Rangera” po prostu pali, lub żuje haszysz. Jechali po prostu naćpani na akcje i co było najgorsze to nie wiedzieliśmy co mogą zrobić. Nie ufaliśmy im. I kolejna sprawa, to niby armia wyszkolona, a mieliśmy taką sytuację. Podejrzewaliśmy, że pod jednym z przepustów jest umieszczony IED-ik⁷⁸⁷. Zatrzymaliśmy się, zrobiliśmy rozpoznanie przepustu i rzeczywiście były tam jakieś worki do środka wrzucone. Jak zobaczyliśmy

⁷⁸⁷ IED- ang. Improvised Explosive Device, pol. Improvizowany Ładunek Wybuchowy.

co Afgańczycy robią to złapaliśmy się za głowy. Dwóch Afgańczyków stało na przepuście, następnie jakieś sto metrów od przepustu podjechał Hammer z KPWT - em⁷⁸⁸. Żołnierz z Hammera strzelał karabinem maszynowym w otwór w przepuście, a dwóch idiotów stało na tym przepuście. To było w pierwszym miesiącu. Jak to zobaczyliśmy to wiedzieliśmy, że do końca to im ufać nie można. Były takie sytuacje, że jechaliśmy na jakiś patrol, razem z nimi ćwiczyć, wjeżdżaliśmy w wioskę i nagle oni uciekali. Zostawiali nas po prostu. A przeważnie jest tak, że jak nas zostawiali, to wiedzieli, że tam coś może być i zwykle tak było. Mielśmy w grupie pięciu tłumaczy, którzy zazwyczaj mówili trochę łamaną polszczyzną. Generalnie trzymaliśmy ich na dystans ze względu na język, ale też różnice kulturowe.

Badania ilościowe potwierdzone badaniami jakościowymi wykazały, że większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do żołnierzy afgańskich. Szczególnie zauważalne było, że żołnierze tracili zaufanie wraz z wyższym wykształceniem i stopniem wojskowym. Wśród żołnierzy afgańskich zauważone było to, że pracowali na dwa fronty, służyli wojsku i jednocześnie wspierali rebeliantów. Zachowania żołnierzy afgańskich cechowały się brakiem odpowiedzialności za życie swoje i kolegów. Nadużywali narkotyków w służbie i nie można było przewidzieć ich zachowań w stosunku do żołnierzy sojusznich, z którymi brali udział w operacjach wojskowych oraz podczas szkolenia.

Żołnierze także nie mieli zaufania do policji afgańskiej. Szczególnie zauważalne było, że żołnierze tracili zaufanie wraz z większym stażem służby i stopniem wojskowym. Mniejsze zaufanie mieli także żołnierze, którzy brali udział w kolejnej pokojowej misji wojskowej. Policja uwikłana była w działania korupcyjne i duża ich część współdziałała z rebeliantami.

Aby zbadać zaufanie do cywilnych władz lokalnych zadano pytanie: *Jak ocenia Pan/i poziom zaufania do cywilnych władz lokalnych?*

Ocenę poziomu zaufania do cywilnych władz lokalnych przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 39 Poziom zaufania do cywilnych władz lokalnych

Poziom zaufania	Częstość	Procent
Zdecydowanie pełne zaufanie	11	5,7 %
Raczej zaufanie	39	20,1 %
Trudno powiedzieć	60	30,9 %
Raczej brak zaufania	60	30,9 %
Zdecydowanie brak zaufania	24	12,4 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

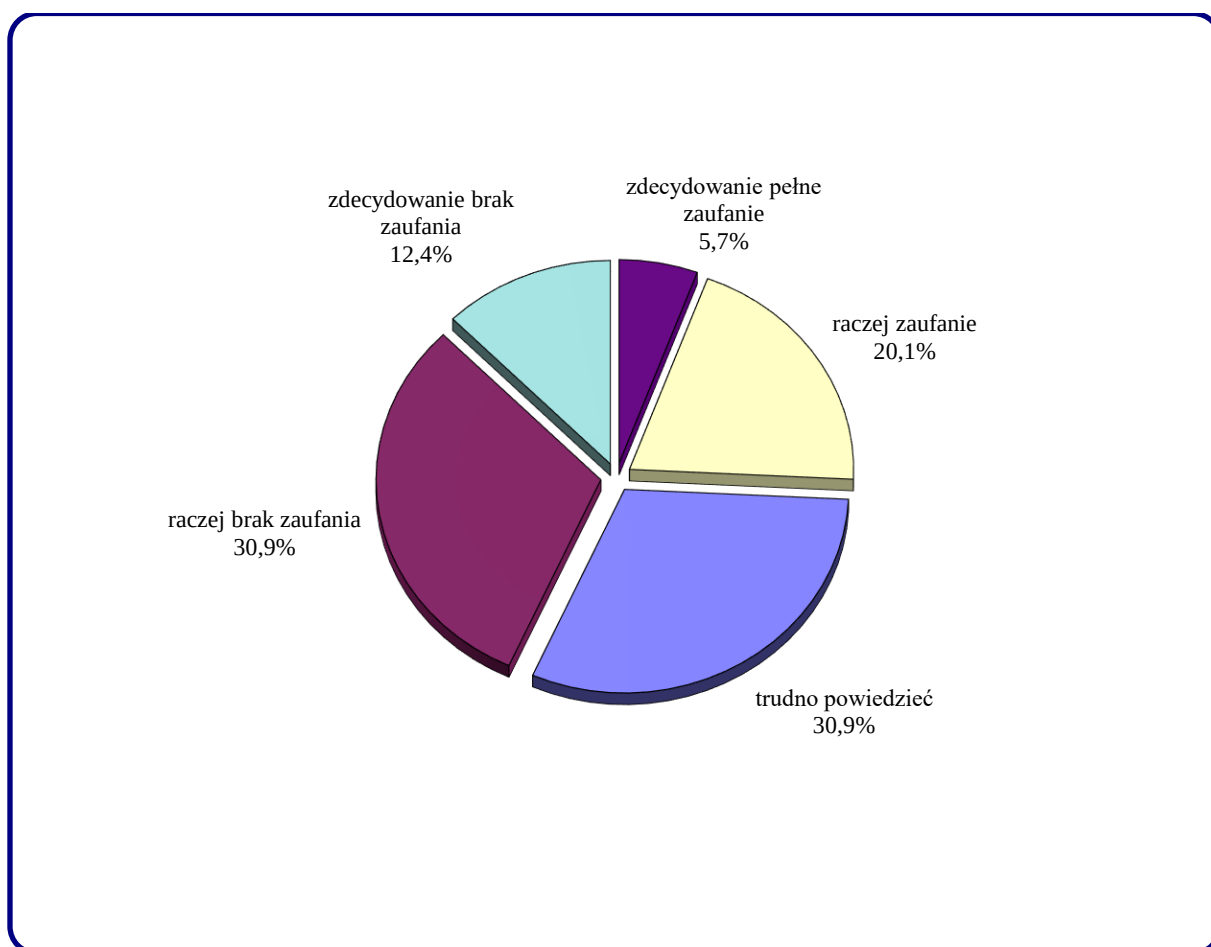
⁷⁸⁸ KPWT – wersja pokładowa karabinu maszynowego KPW.

Żołnierze wskazywali, że do lokalnych władz cywilnych, nie mieli zaufania. Na zdecydowanie brak zaufania i raczej brak zaufania wskazało 43,3% respondentów, na zdecydowanie pełne zaufanie i raczej zaufanie wskazało 25,8%. Nie miało zdania 30,9%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania.

Najmniejszym zaufaniem lokalne władze cywilne darzyli żołnierze z wykształceniem średnim, 47,2% respondentów wskazało na brak ufności do lokalnych władz cywilnych i wyższym 40,4% respondentów. Bardziej nieufni byli mężczyźni 45% niż kobiety 16,3%.

Na brak zaufania do lokalnych władz cywilnych wskazało 52,3% respondentów ze stażem służby 11-20 lat., w grupie ze stażem służby 21-30 lat 45% respondentów, w grupie 31 i więcej 33,3% respondentów, w grupie 6-10 lat 29,2% respondentów. Najmniejszy odsetek respondentów darzących nieufnością lokalne władze cywilne zanotowano w grupie najmłodszych stażem do 5 lat 5,9%.

Wykres 37 Poziom zaufania do cywilnych władz lokalnych

Źródło: Opracowanie własne

Mniejsze zaufanie mieli żołnierze, którzy uczestniczyli po raz kolejny w misji 50,6%, niż ci dla których była to pierwsza misja 36,9%.

Żołnierze – rozwiedzeni przejawiali większą nieufność 58,8% niż pozostali. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁸⁹

Badania ilościowe wykazały, że większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do cywilnych władz afgańskiej. Najmniejszym zaufaniem władze cywilne darzyli żołnierze z wykształceniem średnim i średnim stażem służby w wojsku. Większą nieufność wykazywali mężczyźni niż kobiety.

Aby zbadać zaufanie do społeczności afgańskiej zadano pytanie: *Jak ocenia Pan/i poziom zaufania do społeczności afgańskiej?*

Ocenę poziomu zaufania do społeczności afgańskiej przedstawiono w poniższej tabeli i wykresie.

Tabela 40 Poziom zaufania do społeczności afgańskiej

Poziom zaufania	Częstość	Procent
Zdecydowanie pełne zaufanie	12	6,2 %
Raczej zaufanie	24	12,4 %
Trudno powiedzieć	58	29,9 %
Raczej brak zaufania	76	39,2 %
Zdecydowanie brak zaufania	24	12,4 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

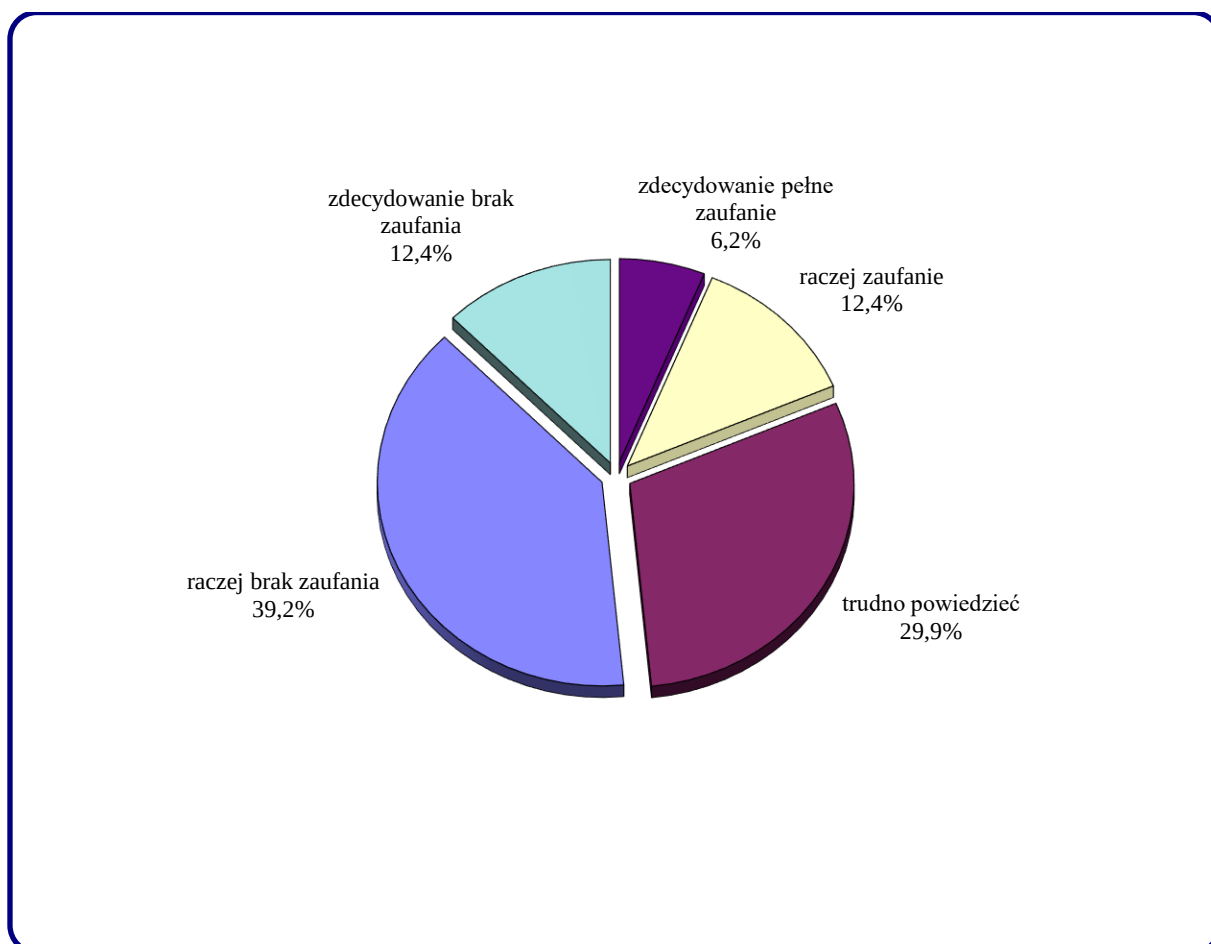
Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Żołnierze wskazywali, że do społeczności, nie mieli zaufania. Na zdecydowanie brak zaufania i raczej brak zaufania wskazało 51,4% respondentów, na zdecydowanie pełne zaufanie i raczej zaufanie wskazało 18,6%. Nie miało zdania 29,9%. Dla zbadania szczegółowych

⁷⁸⁹ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 21,340, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 22,351, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,365 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 23,964, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,414 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 11,195, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,291 co oznacza, że zależność jest słaba. **Staż służby:** $\chi^2 (16, N=194) = 37,043, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,447 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** $\chi^2 (8, N=194) = 14,012, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** $\chi^2 (4, N=194) = 9,986, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,276 co oznacza, że zależność jest słaba. **Stan cywilny:** $\chi^2 (12, N=194) = 26,528, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,394 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 26,328, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Największy brak zaufania widoczny jest wśród żołnierzy rozwiedzionych 70,6% oraz wśród żonatych 54,4%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁹⁰.

Wykres 38 Poziom zaufania do społeczności afgańskiej

Źródło: Opracowanie własne

Badania ilościowe wykazały, że większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do społeczności afgańskiej. Najmniejszym zaufaniem władze cywilne darzyli żołnierze rozwiedzeni.

⁷⁹⁰ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 9,005, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 17,450, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 2,770, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 2,512, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 25,574, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 14,210, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 7,069, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 32,307, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,429 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 20,326, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Aby potwierdzić poziom zaufania do władz i społeczności afgańskiej przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jak ocenia Pan współpracę z władzą cywilną i lokalnym społeczeństwem?*

Respondent 1: *To znaczy powiem tak, wiem, że taka współpraca była to prawda, ale w kontaktach uczestniczył tylko wyłącznie dowódca bazy, więc na ten temat nie mogę więcej powiedzieć.*

Respondent 2: *Nie miałem wielu takich spotkań. jeżeli już jeździliśmy poza bazę to z lokalsami spotykaliśmy się sporadycznie. Najczęściej spotykałem ich na bazarze, to po to by coś kupić. Najczęściej to były spotkania z tłumaczami w bazach.*

Respondent 3: *Nie miałem kontaktów z cywilnymi władzami afgańskimi.*

Respondent 4: *Ja nie miałem takich zadań, ja jako ganer głównie zabezpieczałem teren. Nie brałem udziału w takich rozmowach. Jak były takie rozmowy, spotkania, głównie prowadzone przez ludzi z CIMIC to pełniliśmy funkcje ochrony. Mieliśmy także operacje przeszukiwania terenu, budynków. Z reguły zabezpieczaliśmy kordon zewnętrzny, tak, że bezpośrednio udziału w tym nie brałem. Z lokalsami spotykałem się głównie na hadzi - takim lokalnym targowisku. Było to w obrębie bazy i byli oni wielokrotnie sprawdzani.*

Respondent 5: *Z władzami lokalnymi to nie miałem styczności. Natomiast ludność lokalna niesamowicie gościnna. Jak przyjeżdżaliśmy na patrolowanie wioski, to oczywiście rada wioski nas przywitała, czym mogli tym ugościli, herbata czy na przykład banan. Ale też się z tym liczyliśmy, że wyjeżdżając z tej wioski możemy zostać ostrzelani. Albo w tym czasie, gdy my przebywaliśmy w wiosce, na jej obrzeżach w tym czasie zakładano ładunki wybuchowe. Tak, że zawsze była obawa, że coś się stanie. Ludzie mieli dość już tej wojny. Nieraz bywało tak, że talibowie przychodzili do domu lokalnych mieszkańców brali za zakładnika pierwszego syna. Zakładali ładunki wybuchowe, a ojciec miał je zdetonować. No i ten człowiek to robił w obawie o życie syna. Był zatrzymywany, był winny. My to rozumieliśmy. Tak tam to społeczeństwo jest skonstruowane.*

Respondent 6: *Mogę ocenić tylko z naszej strony. Współpracowaliśmy z nimi. Między innymi ochranialiśmy MED Campy, czyli takie placówki opieki medycznej, gdzie ludność lokalna mogła przyjść i skorzystać z pomocy ratowników medycznych i lekarzy. Kilka razy ochraniali razem z policją i z wojskiem afgańskim konwoje pomocy humanitarnej.*

Badania ilościowe potwierdzone badaniami jakościowymi wykazały, że większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do cywilnych władz afgańskiej. Najmniejszym zaufaniem władze cywilne darzyli żołnierze z wykształceniem średnim i średnim stażem służby w wojsku. Większą nieufność wykazywali mężczyźni niż kobiety.

Również większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do społeczności afgańskiej. Najmniejszym zaufaniem społeczeństwo lokalne darzyli żołnierze rozwiędzeni. Żołnierze wskazywali, że społeczeństwo lokalne dobrze odbierało działania wojsk sojusznicznych na rzecz pomocy i wsparcia, a ludność lokalną cechowała gościnność wobec wojsk koalicyjnych. Działania antykoalicyjne społeczności afgańskiej wymierzone przeciwko żołnierzom powodowane były strachem przed zemstą rebeliantów na rodzinie.

5.3. Różnice kulturowe społeczeństwa afgańskiego

Dokonując analizy postrzegania przez żołnierzy różnic kulturowych w pierwszej kolejności na podstawie dostępnej literatury przedmiotu należało wyodrębnić cechy kulturowe społeczeństwa afgańskiego.

Afganistan jest państwem wieloetnicznym, w którym żyją wielomilionowe populacje, jak i niewielkie grupy społeczne. Łącznie wyróżnia się ponad pięćdziesiąt grup etnicznych, mówiących różnymi językami oraz dialektami. Afganistan jest nie tylko zróżnicowany pod względem etnicznym, lecz jest również etnicznie podzielony. Dominującą pod względem politycznym i najbardziej liczną grupą są Pasztuni, którzy uważają siebie za prawdziwych Afgańczyków. Dużą rolę odgrywają też Tadżycy, Hazarowie czy Uzbegy mniejszą Beludżowie i inne plemiona.

Około 98 procent mieszkańców Afganistanu wyznaje Islam. Jest to jedna z wielkich światowych religii. Jest ona bardzo prosta i nie ma jednego wielkiego przywódcy. By zostać wyznawcą islamu – muzułmaninem wystarczy wyznać, że się nim jest i ją praktykować, przestrzegając pięciu jej filarów⁷⁹¹. Islam zasadniczo podzielony jest na dwa odłamy: sunnitów i szyitów. Większość mieszkańców Afganistanu jest wyznawcami sunnickiego odłamu islamu. Oprócz wyznawców islamu sunnickiego, Afganistan zamieszkują także szyici, którzy stanowią około 19% mieszkańców kraju.

Zasadą postępowania Afgańczyka jest lojalność względem rodziny, grupy rodowej (krewnych), klanu oraz plemienia, przez które wyrażają oni swoją tożsamość. Pionowe relacje wewnątrz plemienne między poszczególnymi jednostkami, między rodziną a swoim klanem są dynamiczne i często napięte, ale twardo stosowane i zachowywane. Postawy moralne są ściśle i podkreślają honor i pełną osobistą odpowiedzialność zachowania określonych zasad. Osobiste spory nie są łatwo rozwiązywane, gdyż istnieje potrzeba ochrony własnego honoru tak samo jak rodziny, więc życie zgodne z tymi sztywnym zachowaniem staje się zasadą. W społeczności tej nie liczy się człowiek, – jako jednostka. Ważniejsza jest grupa – jej dobro. Prawa człowieka w naszym znaczeniu nie mają tutaj zastosowania.

Z pewnością możemy powiedzieć, iż Pasztuni – najbardziej dominująca i liczna grupa etniczna są najbardziej konserwatywną częścią społeczeństwa afgańskiego. Kluczową podbudową tradycji Pasztunów jest tzw. Kodeks Pasztunwali, gdzie głównymi elementami postępowania w życiu jest rewanż, gościnność oraz honor, i te elementy najbardziej identyfikują tą

⁷⁹¹ Pięć filarów islamu: 1. Wyznanie wiary, 2. Modlitwa, 3. Jałmużna, 4. Post, 5. Pielgrzymka.

grupę etniczną, chociaż nie są one obce innym grupom, szczególnie, jeżeli chodzi o honor i obowiązki gościnności.

Z jednej strony kobiety są chronione, a z drugiej stały się najbardziej poszkodowanymi i bezbronnymi członkami społeczności afgańskiej. Stało się to za sprawą szariatu - ustroju, opartego na surowym prawie koranicznym, które to wprowadzili Talibowie po dojściu do władzy. Niezwłocznie nakazali zamykania szkół dla dziewcząt. Kobietom nakazano noszenia zakrywających wszystko burek, a wychodzić z domu mogły tylko w towarzystwie krewnego mężczyzny.

Szczegółowy problem badawczy, który postanowiono przeanalizować to: *Jakie cechy szczególne o charakterze społeczno-kulturowym postrzegane były przez żołnierzy jako wyróżniające społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich?*

Na tak określony problem badawczy przyjęto hipotezę, że: *Żołnierze postrzegali niektóre zauważalne cechy, takie jak gościnność oraz niski status kobiet w społeczeństwie. Do przyjętej hipotezy sformułowano pytanie: W jakim stopniu w Pana/i opinii wymienione cechy wyróżniają społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich?*

Postrzeżenie stopnia w jakim poszczególne cechy wyróżniają społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich przedstawiono na poniższych tabelach i wykresach.

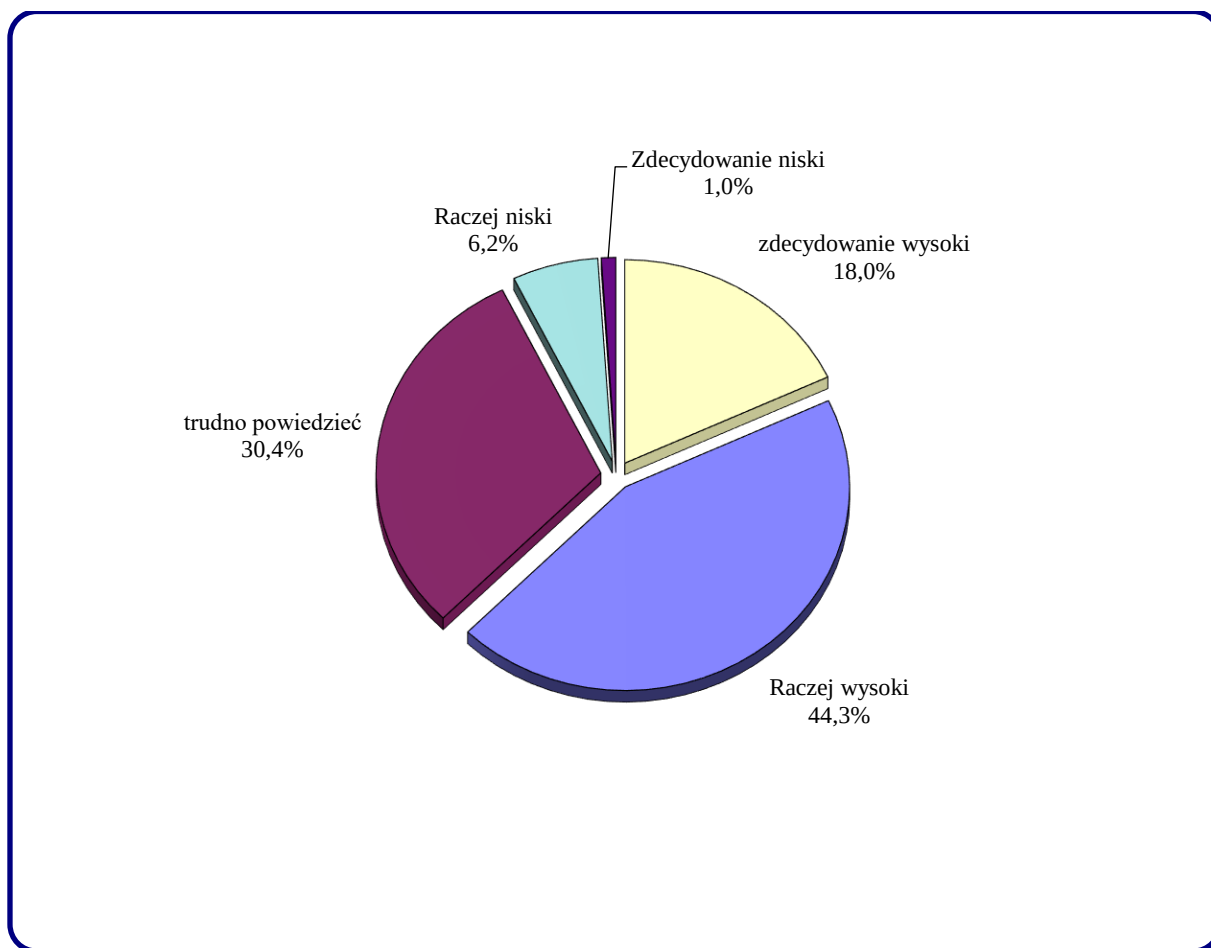
Tabela 41 Stopień w jakim „duża rola rodziny i więzi klanowych” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Stopień wyróżniania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoki	35	18,0 %
Raczej wysoki	86	44,3 %
Trudno powiedzieć	59	30,4 %
Raczej niski	12	6,2 %
Zdecydowanie niski	2	1,0 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „duża rola rodziny i więzy klanowe” wskazała zdecydowana większość respondentów. Na zdecydowanie wysoki i raczej wysoki odsetek istotności tej cechy **wskazało 62,3%** respondentów, na zdecydowanie niski i raczej niski wskazało 19%, nie miało zdania 30,4% respondentów.

Wykres 39 Stopień w jakim „duża rola rodziny i więzi klanowych” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Źródło: Opracowanie własne

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Zdecydowanie większy odsetek wskazywali respondenci w Jarosławiu 74,5% i w Rzeszowie 70,4%, niż w Żurawicy 60,9%, Przemyślu 55,9%, Kłodzku 40% i w Nisku, gdzie 100% wskazało jako niezdecydowani. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁹².

⁷⁹². **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 14,574, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 6,890, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 3,170, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 2,475, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 9,966, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 4,203, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 9,101, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 11,329, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 40,830, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,461 co oznacza, że zależność jest przeciętna.

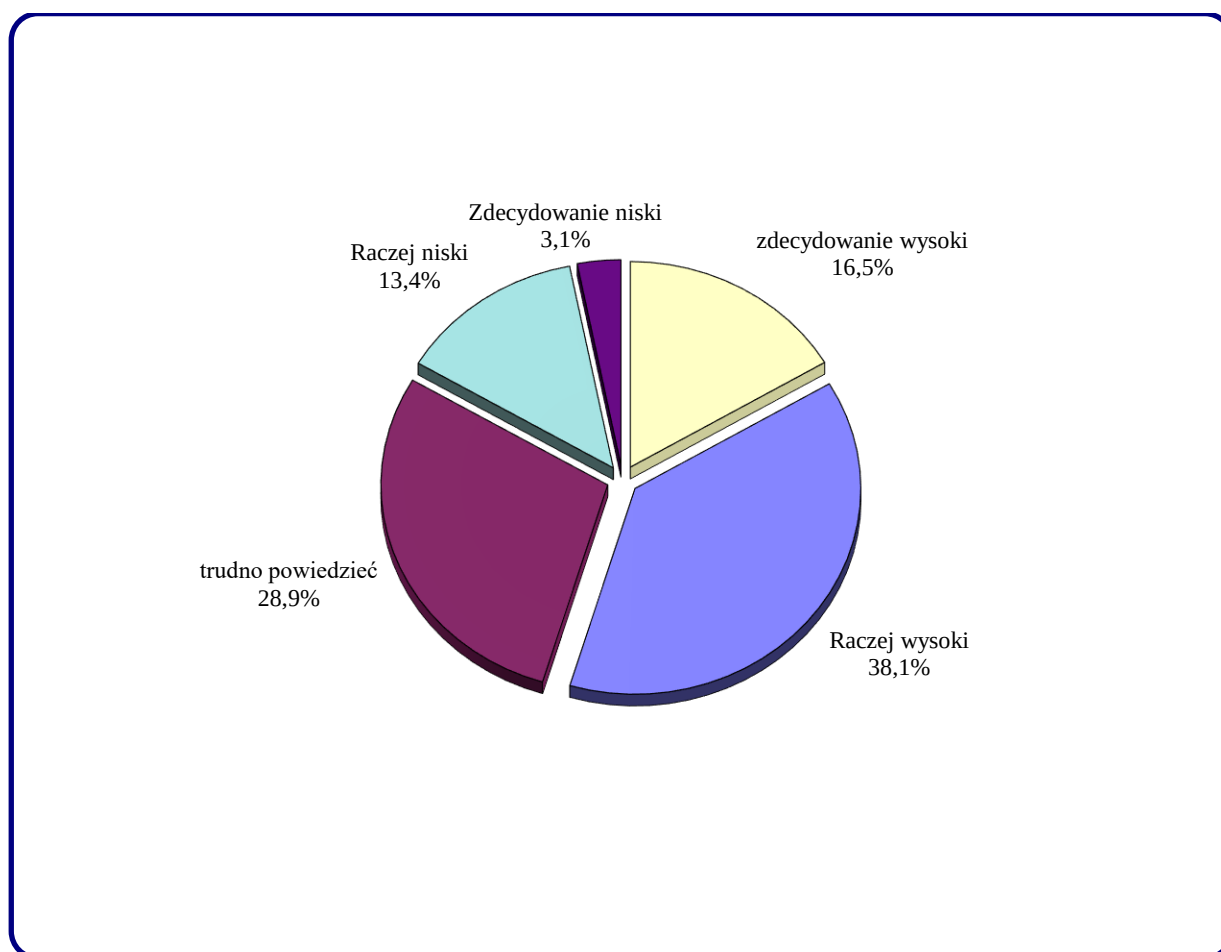
Badania ilościowe wykazały, że większość żołnierzy zauważała rolę rodziny i więzi klanowe występujące w społeczności afgańskiej. Rola rodziny i więzi klanowych była bardziej zauważalna w większych garnizonach takich jak Jarosław i Rzeszów w mniejszym stopniu w Kłodzku i Nisku.

Tabela 42 Stopień w jakim „obrona honoru rodziny i krewnych” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Stopień wyróżniania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoki	32	16,5 %
Raczej wysoki	74	38,1 %
Trudno powiedzieć	56	28,9 %
Raczej niski	26	13,4 %
Zdecydowanie niski	6	3,1 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 40 Stopień w jakim „obrona honoru rodziny i krewnych” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Źródło: Opracowanie własne

Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „obrona honoru rodziny i krewnych” wskazała większość respondentów. Na zdecydowanie wysoki i raczej wysoki odsetek istotności tej cechy **wskazało 54,6%** respondentów, na zdecydowanie niski i raczej niski wskazało 16,5%, nie miało zdania 28,9% respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „obrona honoru rodziny i krewnych” wskazało 56,6% mężczyzn i tylko 25% kobiet.

Również żołnierze służby czynnej bardziej postrzegali tą cechę 56% niż żołnierze rezerwiści. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁹³.

Badania ilościowe wykazały, że większość żołnierzy zauważała cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „obrona honoru rodziny i krewnych” występujące w społeczności afgańskiej. Cecha ta bardziej zauważalna była wśród żołnierzy służby czynnej.

Tabela 43 Stopień w jakim „przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

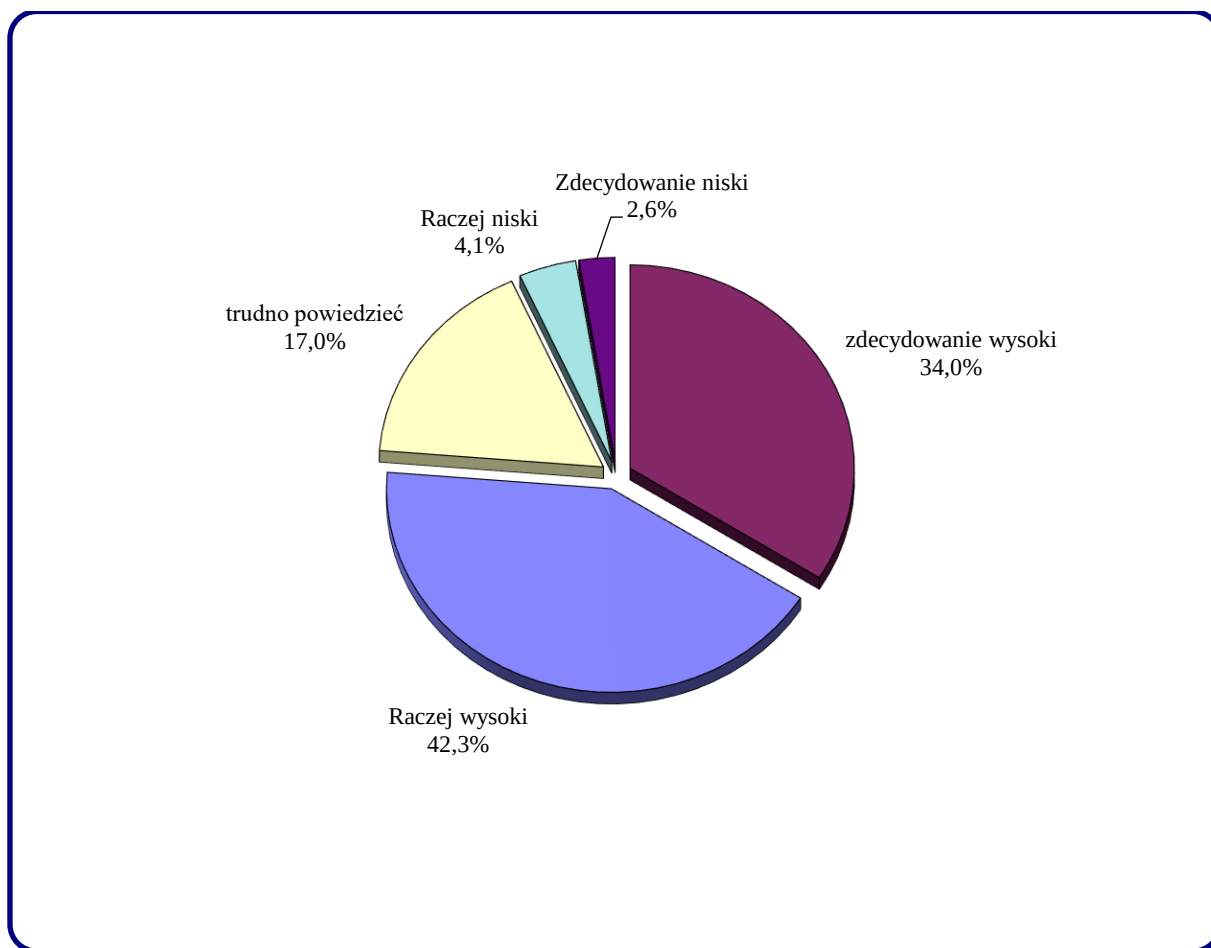
Stopień wyróżniania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoki	66	34,0 %
Raczej wysoki	82	42,3 %
Trudno powiedzieć	33	17,0 %
Raczej niski	8	4,1 %
Zdecydowanie niski	5	2,6 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego” wskazała zdecydowana większość respondentów. Na zdecydowanie wysoki i raczej wysoki odsetek istotności tej cechy **wskazało 76,3%** respondentów, na zdecydowanie niski i raczej niski wskazało 6,7%, nie miało zdania 17% respondentów

⁷⁹³ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 25,866, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wyszkolenie:** χ^2 (12, N=194) = 13,667, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 11,681, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,297 co oznacza, że zależność jest słaba. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 15,904, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,343 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 10,350, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 5,754, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 7,464, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 10,879, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 23,209, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Wykres 41 Stopień w jakim „przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Źródło: Opracowanie własne

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Cechę tą postrzegali bardziej żołnierze w starszym wieku, w grupie wiekowej 45-54 lat 81,8%, w grupie wiekowej 35-44 lat 80,7%, w grupie wiekowej 25-34 lat 70,3%, niż w młodszym wieku od 18-24 lat 26,4%.

Podobnie postrzegane to było wraz ze wzrostem stażu służby i wykształcenia respondentów. Im wyższe wykształcenie tym bardziej dostrzegana była religijność społeczeństwa afgańskiego. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁹⁴.

⁷⁹⁴ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 43,106, p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,476 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 25,206, p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,385 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 4,673, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 18,936, p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pe-

Badania ilościowe wykazały, że zdecydowanie większa część żołnierzy zauważała „przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego” występujące w społeczności afgańskiej. Cechę ta postrzegali bardziej żołnierze w starszych grupach wiekowych. Również wraz ze stażem służby i wykształceniem zauważalność tej cechy wzrastała.

Tabela 44 Stopień w jakim „brak równouprawnia kobiet” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Stopień wyróżniania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoki	75	38,7 %
Raczej wysoki	61	31,4 %
Trudno powiedzieć	31	16,0 %
Raczej niski	16	8,2 %
Zdecydowanie niski	10	5,2 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

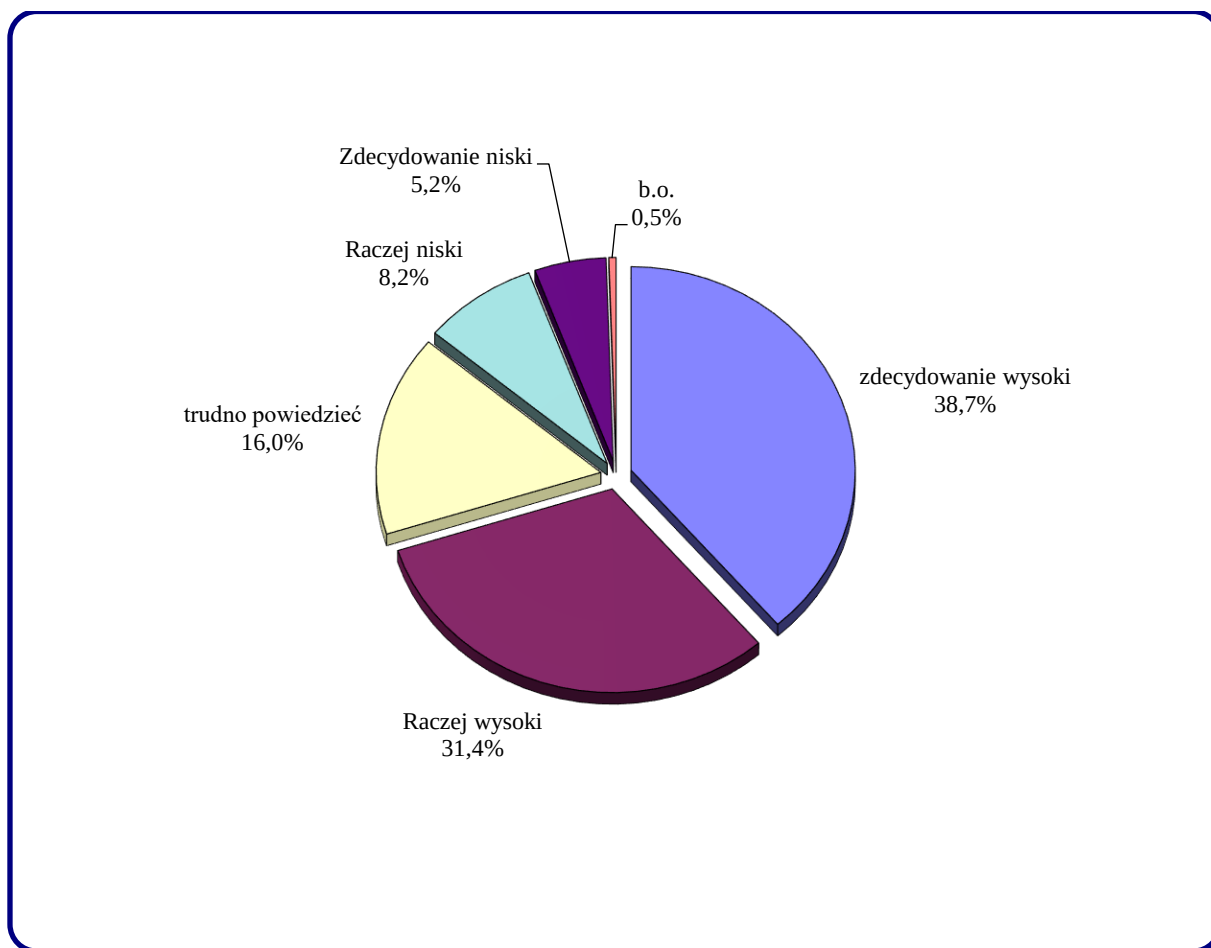
Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „brak równouprawnia kobiet” wskazała zdecydowana większość respondentów. Na zdecydowanie wysoki i raczej wysoki odsetek istotności tej cechy **wskazało 70,1%** respondentów, na zdecydowanie niski i raczej niski wskazało 6,7%, nie miało zdania 17% respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Wśród zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁹⁵.

arsona wynosi 0,372 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 31,573, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,418 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 7,171, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 2,041, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 24,950, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,385 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 20,184, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną nie istnieje.

⁷⁹⁵ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 14,963, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 12,320, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 3,537, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 7,094, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 20,105, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 10,163, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 5,053, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 19,339, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 26,815, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Wykres 42 Stopień w jakim „brak równouprawnia kobiet” wyróżnia społeczeństwo Afgani-
stanu od społeczeństw zachodnich

Źródło: Opracowanie własne

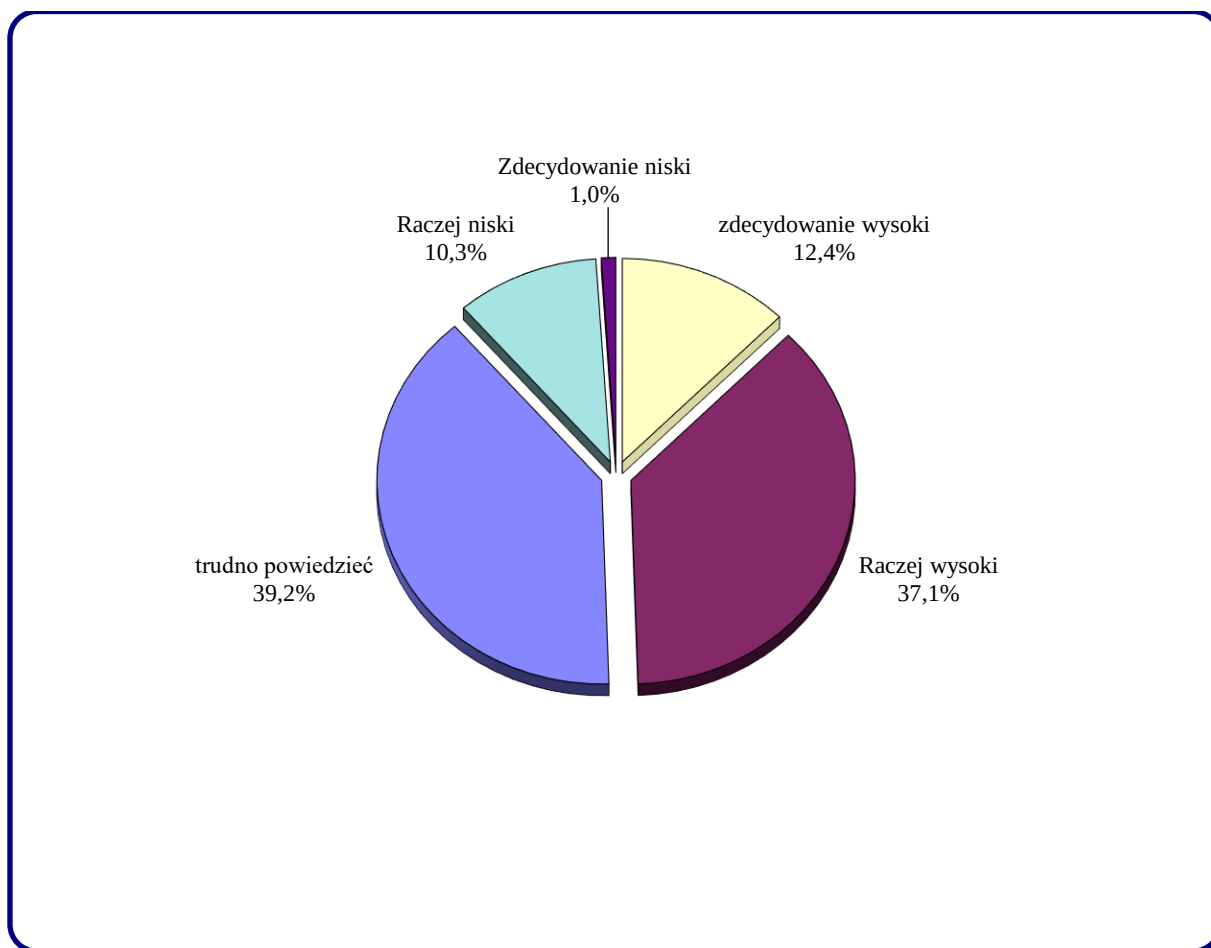
Badania ilościowe wykazały, że zdecydowanie większa część żołnierzy zauważała bardzo niską rolę kobiet i brak równouprawnienia występującą w społeczności afgańskiej. Cecha ta w równej mierze dostrzegana była przez wszystkich żołnierzy.

Tabela 45 Stopień w jakim „gościnność” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Stopień wyróżniania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoki	24	12,4 %
Raczej wysoki	72	37,1 %
Trudno powiedzieć	76	39,2 %
Raczej niski	20	10,3 %
Zdecydowanie niski	2	1,0 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 43 Stopień w jakim „gościnność” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Źródło: Opracowanie własne

Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „gościnność” wskazała blisko połowa respondentów. Na zdecydowanie wysoki i raczej wysoki odsetek istotności tej cechy **wskazało 49,5%** respondentów, na zdecydowanie niski i raczej niski wskazało 11,3%, nie miało zdania 39,2% respondentów. Porównując do poprzednich cech **nie jest to tak bardzo dominująca cecha.**

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „gościnność” wskazało 50% mężczyzn i 41,7% kobiet. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista ⁷⁹⁶.

⁷⁹⁶ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 8,020, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 15,138, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 10,319, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik

Badania ilościowe wykazały, że „gościnnością” cechuje się społeczność afgańska, ale nie wszyscy respondenci ją dostrzegali, bo też nie wszyscy mieli kontakt z ludnością lokalną. Żołnierze uważali, że nie jest to tak bardzo dominująca cecha.

Tabela 46 Stopień w jakim „niski poziom życia mieszkańców” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Stopień wyróżniania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoki	50	25,8 %
Raczej wysoki	57	29,4 %
Trudno powiedzieć	37	19,1 %
Raczej niski	35	18,0 %
Zdecydowanie niski	15	7,7 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „niski poziom życia mieszkańców” wskazała większość respondentów. Na zdecydowanie wysoki i raczej wysoki odsetek istotności tej cechy **wskazało 55,2%** respondentów, na zdecydowanie niski i raczej niski wskazało 25,7%, nie miało zdania 19,1% respondentów.

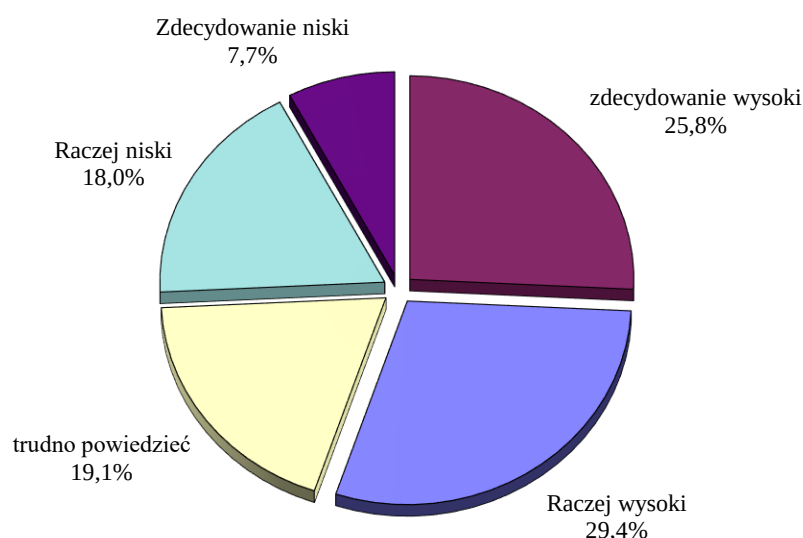
Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Cecha ta dostrzegana była przez respondentów bardziej wykształconych. W grupie z wykształceniem wyższym cechę ta wskazywało 71,1 % respondentów, z wykształceniem średnim 52% a gimnazjalnym tylko 28,5% respondentów.

Podobnie kształtowało się to w korpusach osobowych. 77,8% oficerów wskazało na ta cechę, 58,2 podoficerów i 42,6 żołnierzy szeregowych. Cechę ta wyróżnili także żołnierze, dla których była to kolejna misja. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁹⁷.

kontyngencji C Pearsona wynosi 0,280 co oznacza, że zależność jest słaba. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 4,321, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 10,127, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 12,168, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 4,055, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 18,838, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 26,349, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

⁷⁹⁷ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 18,610, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 23,033, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,370 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 4,921, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 1,937, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 18,369, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 20,525, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,361 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Udział w mi-**

Wykres 44 Stopień w jakim „niski poziom życia mieszkańców” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Źródło: Opracowanie własne

Niski poziom życia mieszkańców był dostrzegany przez większą część żołnierzy uczestniczących w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Badania ilościowe wykazały, że „niski poziom życia mieszkańców” dostrzegany był przez lepiej wykształconych żołnierzy, głównie przez oficerów i w dużej części podoficerów. Mniejsza uwagę zwracali na to szeregowi.

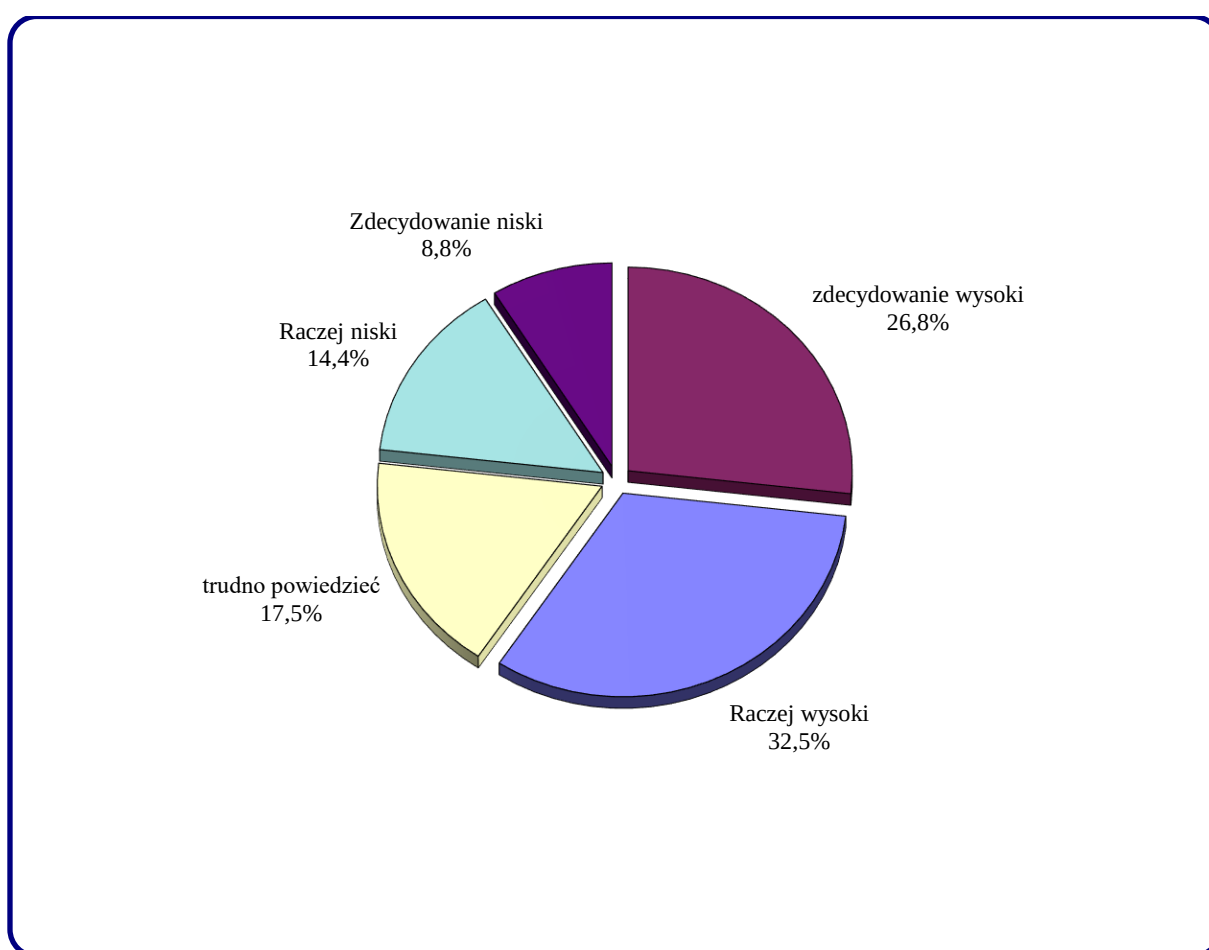
sjach: $\chi^2 (4, N=194) = 9,624, p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,271 co oznacza, że zależność jest słaba. **Stan cywilny:** $\chi^2 (12, N=194) = 15,043, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 25,956, p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Tabela 47 Stopień w jakim „niski poziom edukacji” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Stopień wyróżniania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoki	52	26,8 %
Raczej wysoki	63	32,5 %
Trudno powiedzieć	34	17,5 %
Raczej niski	28	14,4 %
Zdecydowanie niski	17	8,8 %
Brak odpowiedzi	0	0,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 45 Stopień w jakim „niski poziom edukacji” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

Źródło: Opracowanie własne

Na cechę odróżniającą społeczeństwo afgańskie jaką jest „niski poziom edukacji” wskazała większość respondentów. Na zdecydowanie wysoki i raczej wysoki odsetek istotności tej cechy **wskazało 59,3%** respondentów, na zdecydowanie niski i raczej niski wskazało 23,2%, nie miało zdania 17,5% respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Co ciekawe cecha ta dostrzegana była bardziej przez respondentów mniej wykształconych. W grupie z wykształceniem wyższym cechę tą wskazywało 59,4 % respondentów, z wykształceniem średnim 69,2% a gimnazjalnym aż 71,4% respondentów. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁷⁹⁸.

Niski poziom edukacji wśród mieszkańców był dostrzegany przez większą część żołnierzy uczestniczących w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Badania ilościowe wykazały, że „niski poziom edukacji mieszkańców” dostrzegany był bardziej przez żołnierzy mniej wykształconych.

Aby potwierdzić cechy wyróżniając społeczeństwo afgańskie od społeczeństw zachodnich przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jakie zdaniem Pana cechy wyróżniają społeczeństwo afgańskie od społeczeństw zachodnich?*

Respondent 1: *Między sobą to są niesamowicie lojalni i to było widać. Mają swoją religię i wartości, którymi się kierują. Nie podzielam ich wartości, ale są dla mnie obojętne.*

Respondent 2: *Trudno mi powiedzieć, jak ich określić. W moim odczuciu nie mają takiego poczucia przynależności państwowej, tylko działają w swoim interesie. Można było zaobserwować tę przynależność etniczną, wśród tłumaczy. Jak jeden był Pasztunem, drugi innej przynależności plemiennej, to można było odczuć rezerwę między nimi. I tak mówili „Allah da Allah zabrał”, i to był ich sposób na życie. Nie mają takiego dużego poczucia obowiązku, ale tak zostali wychowani.*

Respondent 3: *Żeby coś powiedzieć, to trzeba by było tam troszkę pomieszkać. No ale jakiś kontakt miałem z tymi ludźmi. Co jest zauważalne, że oni żyją w dużych rodzinach, swoich grupach etnicznych, których jest tam mnóstwo. Wiem, że takie rzeczy jak na przykład wesela były organizowane na 400 osób i to wszystko się działo w rodzinie, więc myślę, że są*

⁷⁹⁸ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 15,685, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 24,976, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,383 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 4,117, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 5,311, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 14,627, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 11,175, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 1,962, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 9,668, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 16,487, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

mocno związani rodzinnie, trzymają się razem, są też mocno zorientowani na pieniądze. Widać było, że współpracując z Amerykanami mogą wyciągnąć od nich dobrą kasę. Ich kultura różni się od naszej. Mają inne wartości. Trzeba to w jakiś sposób tolerować.

Respondent 4: *Ja jestem człowiekiem wierzącym, katolikiem, chodzę do kościoła, ale jak nie pójde to nie mam wyrzutów sumienia. Natomiast oni to tacy fanatycy w swej wierze. Mają te swoje codzienne modły i ramadan, których przestrzegają, nawet gdyby obok coś się działo. Fanatyzm, tak to trzeba nazwać po imieniu. Nie zmienimy tego.*

Respondent 5: *Jak już powiedziałem gościnność, niesamowita otwartość ludzi. Ale nie wiesz czy nóż w plecy ci nie wbije. Tak, że trudno określić jakim człowiekiem jest ten napotkany.*

Respondent 6: *Jeżeli chodzi o religię to wyróżnia ich przywiązanie do religii i tradycjonalizm, nakazający kultywowanie zwyczajów religijnych. W większości byli to analfabeci przywiązani do tradycji, kształtowani przez Koran oraz talibów. Byli nie ufni do nas i traktowali nas jak najeźdźców. Przecież na samym początku jak wojsko polskie przyjechało do Afganistanu ze sprzętem po sowieckim, to oni myśleli, że Rosjanie znów są w Afganistanie. Ich kultura jest odmienna od naszej, ale czy jesteśmy w stanie to zmienić. Myślę, że trzeba to zaakceptować.*

Badania ilościowe i jakościowe potwierdziły występowanie dominujących cech, które odróżniają społeczeństwo afgańskie od społeczeństw zachodnich. Żołnierze wskazali, że dominującą cechą jest duża rola rodziny i więzów klanowych, ważniejsza niż poczucie państwowości. Obrona rodziny i krewnych jest obowiązkiem i prawem każdego Afgańczyka, który będzie chronił swój honor i rodziny wszelkimi sposobami.

Religia jest dostrzegalna w codziennym życiu i w rytuałach Afgańczyka, który z wielkim oddaniem i pieczołowitością oddaje się w ręce Boga-Allacha. Kobiety mają zdecydowanie niską rolę w społeczności afgańskiej, często traktowane są bardzo przedmiotowo. Brak równouprawnienia kobiet to cecha społeczeństwa afgańskiego, dostrzegana przez wszystkich żołnierzy.

Gościnność jest ważną cechą, ale nie przez wszystkich dostrzegana. Zauważalny jest niski poziom życia mieszkańców co wiąże się z dużym zorientowaniem na zdobywanie pieniędzy prowadzącym do korupcji, ale też niską edukację społeczeństwa i dużym odsetkiem analfabetów.

Ogólnie można stwierdzić, że żołnierze dostrzegali różnice kulturowe oraz uznawali, że sposoby działania i myślenia społeczeństwa afgańskiego są odmienne od naszego postrze-

nia świata i dadzą się zrozumieć tylko w odniesieniu do ich własnego, specyficznego kontekstu reguł, symboli, znaczeń czy wartości, które częściowo tolerowali.

5.4.Podsumowanie rozdziału

Przeprowadzone badania wskazują na największą identyfikację z małymi grupami społecznymi w wojsku takimi jak drużyna/sekcja, pluton, ale także z grupą personalną. Można więc stwierdzić, że zarówno małe formalne i nieformalne grupy społeczne w wojsku podczas pokojowych misji wojskowych są bardzo istotnym elementem budowania więzi społecznych. Żołnierze podkreślali poczucie jedności, które motywowało ich do służby. W czasie działań bojowych mogli polegać na sobie. Z drugiej strony, aby przeciwdziałać negatywnym oddziaływaniom personalnym, tworzącym grupę nieformalną grupę personalną w wojsku jest potrzeba, aby dowódcy pilnie obserwowali powstawanie grup nieformalnych i wybijających się wśród nich nieformalnych liderów, którym by po odpowiednim przeszkoleniu przydzielano pod komendę grupy formalne i ustanawiało ich formalnymi dowódcami. Przeciwdziała to powstawaniu nieformalnych grup często o charakterze dysfunkcyjnym.

Zauważa się, że mimo koleżeńskich relacji niekiedy dochodzi do konfliktów personalnych. Bardzo często są to błahe, mało ważne sprawy, którym nie powinno się poświęcać większej uwagi, a które w rezultacie mogą doprowadzić do poważnego konfliktu. Zauważa się również, że niektóre zjawiska patologiczne takie jak alkoholizm, który podczas misji istniał, jednakże nie przybierał dużych rozmiarów i zazwyczaj był kontrolowany przez przełożonych.

Specyfika wojska jako grupy dyspozycyjnej wymaga od żołnierza dyspozycyjności i mobilności, co przyczynia się do częstych nieobecności żołnierza w domu. Wyjazd na długotrwałą misję za granicę, to wyzwanie zarówno dla wyjeżdżającego żołnierza, jak i członków jego rodziny. W przypadku żołnierzy pełniących służbę w ekstremalnych warunkach w rejonie konfliktów zbrojnych obciążenie psychiczne bliskich im osób staje się niewspółmiernie większe, gdyż do typowych problemów, związanych z codziennym funkcjonowaniem rodziny w sytuacji rozłąki, dochodzi jeszcze tęsknota za najbliższymi, poczucie braku wpływu na sytuację rodzinną w kraju, a także stres związany z ciągłą obawą o zdrowie i życie. Dla żołnierzy będącymi kawalerami często wielokrotne pobyty na misjach utrudniają założenie rodziny, bo pomiędzy kolejnymi wyjazdami nie mogą poznać partnerki i związać się z nią. Niektórzy świadomie rezygnują z nawiązywania bliższych relacji, bo uznają, że rozłąka niekorzystnie wpłynie na utrzymanie związku i będzie dodatkowym czynnikiem stresogennym. W większości żołnierze deklarowali stałą łączność telefoniczną, bądź też za pomocą komunikatorów

internetowych, ale byli też tacy, dla których wiele niedogodności sprawiała niemożność dostosowania terminów kontaktu. Długotrwała rozłąka i brak regularnego kontaktu prowadzić może do zerwania porozumienia w rodzinie. Niedogodności te i narastające konflikty często doprowadzają do rozwodów wśród żołnierzy-misjonarzy. Można zatem uznać, że przyjęta hipoteza, że: ***Najbardziej spójne więzi kształtowały się w małych grupach społecznych jak drużyna, pluton a największe problemy sprawiała tęsknota za rodziną oraz lęk przed utratą życia lub zdrowia***, była właściwie zdiagnozowana.

Zdecydowana większość żołnierzy wskazała na wysoki poziom zaufania do wojsk sojuszników, głównie amerykańskich - 80,9%.

Badania wykazały, że większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do żołnierzy afgańskich. Szczególnie zauważalne było, że żołnierze tracili zaufanie wraz z wyższym wykształceniem i stopniem wojskowym. Wśród żołnierzy afgańskich zauważane było to, że pracowali na dwa fronty, służyli wojsku i jednocześnie wspierali rebeliantów. Zachowania żołnierzy afgańskich cechowały się brakiem odpowiedzialności za życie swoje i kolegów. Nadużywali narkotyków w służbie i nie można było przewidzieć ich zachowań w stosunku do żołnierzy sojusznicznych, z którymi brali udział w operacjach wojskowych oraz podczas szkolenia.

Żołnierze także nie mieli zaufania do policji afgańskiej. Szczególnie zauważalne było, że żołnierze tracili zaufanie wraz z większym stażem służby i stopniem wojskowym. Mniejsze zaufanie mieli także żołnierze, którzy brali udział w kolejnej pokojowej misji wojskowej. Uważali, że policja uwikłana była w działania korupcyjne i duża ich część współdziałała z rebeliantami.

Zauważa się, że większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do cywilnych władz afgańskiej. Najmniejszym zaufaniem władze cywilne darzyli żołnierze z wykształceniem średnim i średnim stażem służby w wojsku. Większą nieufność wykazywali mężczyźni niż kobiety. Również większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do społeczności afgańskiej. Najmniejszym zaufaniem władze cywilne darzyli żołnierze rozwiedzeni. Również większość żołnierzy cechowała się brakiem zaufania do społeczności afgańskiej. Najmniejszym zaufaniem społeczeństwo lokalne darzyli żołnierze rozwiedzeni. Żołnierze wskazywali, że społeczeństwo lokalne dobrze odbierało działania wojsk sojusznicznych na rzecz pomocy i wsparcia, a ludność lokalną cechowała gościnność wobec wojsk koalicyjnych. Działania antykoalicyjne społeczności afgańskiej wymierzone przeciwko żołnierzom powodowane były strachem przed zemstą rebeliantów na rodzinie.

Można więc jednoznacznie stwierdzić, że przyjęta hipoteza: *Współpraca z wojskami koalicyjnymi opierała się na wzajemnym zaufaniu, z żołnierzami Afgańskiej Służby Bezpieczeństwa przejawiał się brak wzajemnego zaufania, a z miejscową ludnością często występowała nieufność*. W pełni odzwierciedla stosunki żołnierzy do wojsk koalicyjnych, Afgańskiej Służby Bezpieczeństwa oraz lokalnych władz i społeczeństwa Afganistanu.

Żołnierze wskazali, że dominującą cechą społeczeństwa afgańskiego jest duża rola rodziny i więzów klanowych, ważniejsza niż poczucie państwowości. Obrona rodziny i krewnych jest obowiązkiem i prawem każdego Afgańczyka, który będzie chronił swój honor i rodziny wszelkimi sposobami. Religia jest dostrzegalna w codziennym życiu i w rytuałach Afgańczyka, który z wielkim oddaniem oddaje się w ręce Boga-Allacha. Kobiety mają zdecydowanie niską rolę w społeczności afgańskiej, są często traktowane bardzo przedmiotowo. Brak równouprawnienia kobiet to cecha społeczeństwa afgańskiego, dostrzegana przez wszystkich żołnierzy. Gościnność jest ważną cechą, ale nie przez wszystkich dostrzegana. Zauważalny jest niski poziom życia mieszkańców co wiąże się z dużym zorientowaniem na zdobywanie pieniędzy prowadzącym do korupcji, ale też niską edukację społeczeństwa i dużym odsetkiem analfabetów.

W wyniku przeprowadzonych badań hipotezę, że: *Żołnierze postrzegali niektóre zauważalne cechy, takie jak gościnność oraz niski status kobiet w społeczeństwie*, należy zweryfikować, gdyż na większość cech wyróżniających społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich wskazała ponad połowa respondentów, a na takie cechy jak przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego wskazano aż w 76,3%, na brak równości kobiet w 70.1%, a dużej roli rodziny i więzi klanowych w 62,3%.

Ogólnie można stwierdzić, że żołnierze dostrzegali różnice kulturowe oraz uznawali, że sposoby działania i myślenia społeczeństwa afgańskiego dadzą się zrozumieć tylko w odniesienia do ich własnego, specyficznego kontekstu reguł, symboli, znaczeń czy wartości co jednoznacznie wskazuje na postawę relatywizmu kulturowego a w niektórych przypadkach wykazywali tolerancję oznaczającą bierną akceptację odmienności i różnorodności kultury z przyznaniem jej prawa do odrębności i przyzwoleniem na jej istnienie⁷⁹⁹.

Prawdziwe więc jest stwierdzenie, że : *Żołnierze postrzegali różnice kulturowe wyróżniające społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich, a dominującymi cechami zdecydowanie była duża rola religii, niski status kobiet w społeczeństwie oraz duża rola rodziny i więzi klanowych*.

⁷⁹⁹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa.*, op.cit., str. 245.

Rozdział VI

Odbiór społeczny oraz poczucie satysfakcji i zadowolenia z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie.

6.1. Ocena własna udziału i zaangażowania podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie

Oceniać się, to na podstawie przyjętych kryteriów wyrabiać sobie pogląd na temat własnych osiągnięć lub działań, a oceniać siebie nawzajem, to na podstawie przyjętych kryteriów wzajemnie wyrabiać sobie pogląd na temat osiągnięć lub działań drugiej osoby⁸⁰⁰. Ocenianie jest więc kryterialnym wyznaczaniem rezultatu określonych oddziaływań lub stanu obiektów poddanych ocenie poprzez różnorodne procedury, polegające głównie na sprawdzaniu spełniania progów wymagań, porównywaniu osiąganych efektów względem oczekiwań, różnicowaniu jednostek, grup, wytworów, procesów bądź szacowaniu jakości projektów, programów, treści, celów i środków⁸⁰¹. Ocena jest też jednym z podstawowych narzędzi zarządzania zasobami ludzkimi w wojsku pozwalające na monitorowanie i kontrolowanie pracy żołnierza zgodnie z przyjętymi procedurami oraz jego efektywności. Jednym z kryteriów oceny może być zaangażowanie żołnierza w czasie wypełniania obowiązków podczas pokojowej misji wojskowej.

Zaangażowanie żołnierza odzwierciedla jego nastawienie do wykonywanych zadań. Określa poziom akceptacji dla celów personalnych i nałożonych przez kraj, dla którego wykonuje nałożone zadania. Wysokie lub niskie zaangażowanie wpływa także na jego ocenę przez kolegów, przełożonych, podwładnych oraz rodzinę.

Szczegółowy problem badawczy dotyczący oceny udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej, który postanowiono przeanalizować to: *Jak został oceniony udział żołnierzy po powrocie z pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez najbliższe otoczenie społeczne?* Na tak określony problem badawczy przyjęto hipotezę, że: *Otoczenie wojskowe i najbliżsi znajomi wysoko ocenili udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej*. Do przyjętej hipotezy sformułowano pytania. Pierwsze z pytań to: *Jak ocenia Pan/i swój udział i poziom zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?*

⁸⁰⁰ Wielki Słownik Języka Polskiego, <https://wsjp.pl/szukaj/podstawowe/wyniki?szukaj=ocenianie>, (dostęp: 11.03 2024 r.)

⁸⁰¹ Stanisław Ubermanowicz, *Ocenianie realizacji kół zainteresowań IT i ewaluacja efektów*, [w:] Program nauczania-uczenia się infotechniki, [red.] S. Ubermanowicz, K. Wawrzyniak, FWiOO Poznań, tom 2., 2014.

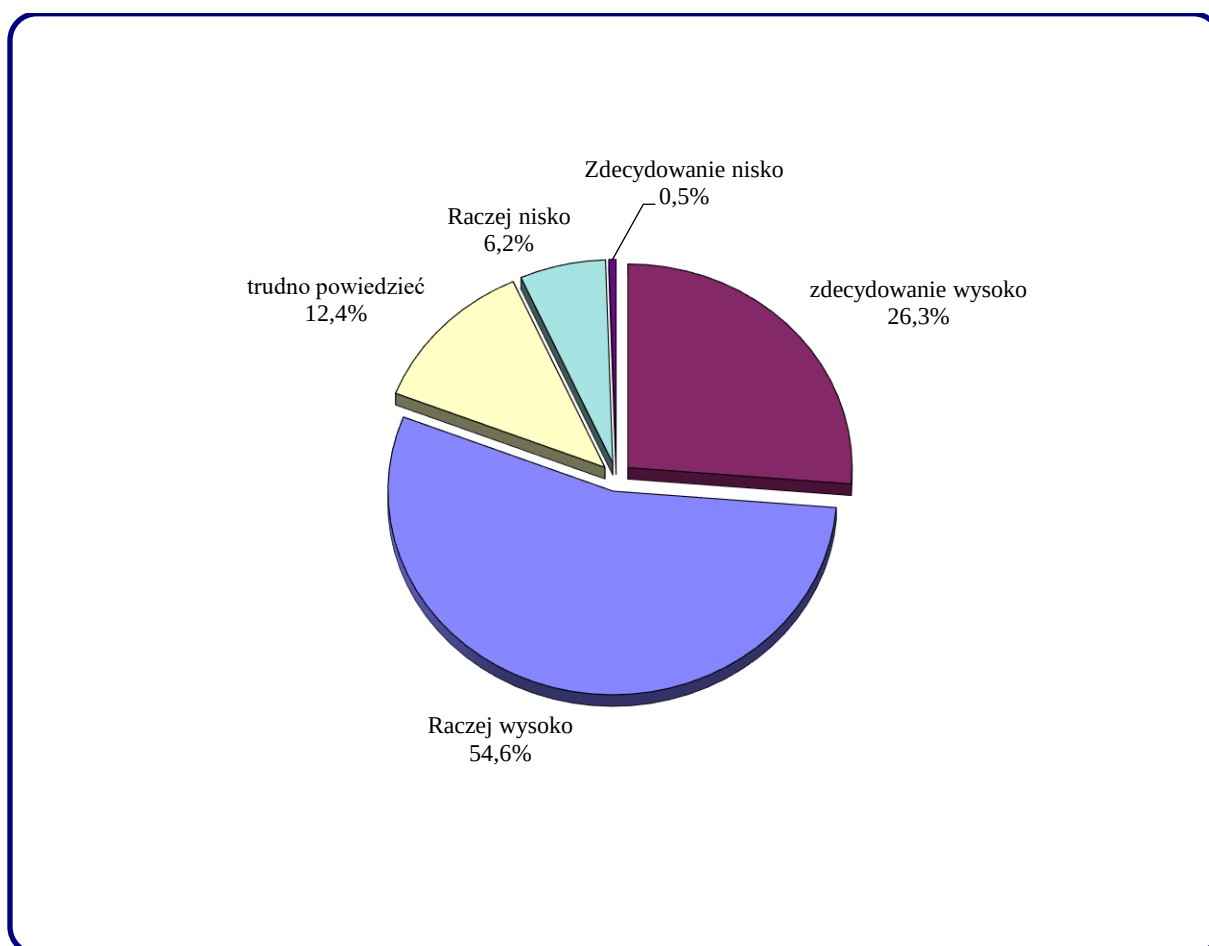
Ocenę poziomu własnego udziału i zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przedstawiono w tabeli i wykresie.

Tabela 48 . Ocena poziomu własnego udziału i zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie

Poziom zaangażowania	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoko	51	26,3 %
Raczej wysoko	106	54,6 %
Trudno powiedzieć	24	12,4 %
Raczej nisko	12	6,2 %
Zdecydowanie nisko	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 46 . Ocena poziomu własnego udziału i zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość żołnierzy w trakcie wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie wykazała wysokie zaangażowanie 80,9%. Na niskie zaangażowanie wskazało 6,7%, a na trudno powiedzieć 12,4%.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Różnice w zaangażowaniu podczas pokojowej misji wojskowej można zaobserwować w korpusach osobowych. Na najwyższe zaangażowanie wskazało 88,7 podoficerów, oficerów 83,3 % i 65,6 żołnierzy szeregowych. Najwyższe zaangażowanie wyróżnili także żołnierze żonaci 87,4% i rozwiedzenia 88,2% najmniejsze kawalerowie 55,6%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁸⁰².

Badania wykazały, że żołnierze wykazali się wysokim zaangażowaniem podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Wysokie zaangażowanie wykazało 80,9% żołnierzy. Najwyższe zaangażowanie było wśród żonatych podoficerów i oficerów.

Aby potwierdzić poziom zaangażowania podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jak Pan ocenia swój udział i poziom zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?*

Respondent 1: *Myślę, że cele, które sobie założyłem spełniłem. Przede wszystkim zdobyłem doświadczenie. Generalnie dobrze mi się służyło, mam bardzo dobre wspomnienia. Wiadomo, zdarzały się różne wypadki, zginął nam żołnierz, z którym nota bene przed wyjazdem rozmawiałem. To było takie dramatyczne, nie tylko dla mnie, ale dla nas wszystkich.*

Respondent 2: *Myślę, że chyba na poziomie bardzo dobrym, bo jeżeli nie było uwag od przełożonych w stosunku do mnie, robiłem swoją robotę od „a do z”. Nie było uwag dotyczących dyscypliny, to myślę, że chyba to było na poziomie bardzo dobrym.*

Respondent 3: *Myślę, że wysoko.*

Respondent 4: *Przez cały czas myślałem, że jesteśmy tam w słusznej sprawie i wszystko. No, ale te ostatnie wydarzenia trochę dały mi do myślenia. Czy faktycznie byliśmy tam w*

⁸⁰² **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 48,195, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 47,340, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 28,921, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 4,694, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 51,844, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 18,124, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,341 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 8,767, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 36,719, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,453 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 23,027, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

slusznej sprawie, jeśli tak to nasze działania nie przyniosły oczekiwanego rezultatu. Nie zatrzymaliśmy talibów.

Respondent 5: *Sto pięćdziesiąt procent.*

Respondent 6: *Tam dawaliśmy wszystko z siebie. Z tego względu, że musieliśmy liczyć na siebie, bo jeżeli coś by się stało, to tylko mogliśmy liczyć na siebie, więc było sto procent zaangażowania. Każdy robił to, co do niego należało z dużym zaangażowaniem. Jeżeli mieliśmy patrol, wcześniej było ustalone co każdy ma robić i ufaliśmy sobie.*

Badania ilościowe potwierdziły wysokie zaangażowanie żołnierzy podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Wysokie zaangażowanie wykazało 80,9% żołnierzy. Najwyższe zaangażowanie było wśród żonatych podoficerów i oficerów.

6.2. Ocena żołnierzy przez środowisko po powrocie z pokojowej misji wojskowej w Afganistanie.

Aby dokonać oceny żołnierzy przez środowisko po powrocie z pokojowej misji wojskowej w Afganistanie sformułowano pytanie: *Jak zdaniem Pana/i udział w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju oceniony został przez środowisko?*

Ocenę poziomu udziału żołnierzy przez środowisko po powrocie z pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przedstawiono w poniższych tabelach i wykresach.

Tabela 49 . Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „kolegów żołnierzy”

Ocena udziału żołnierzy w misji przez kolegów	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoko	51	26,3 %
Raczej wysoko	103	53,1 %
Trudno powiedzieć	30	15,5 %
Raczej nisko	8	4,1 %
Zdecydowanie nisko	2	1,0 %

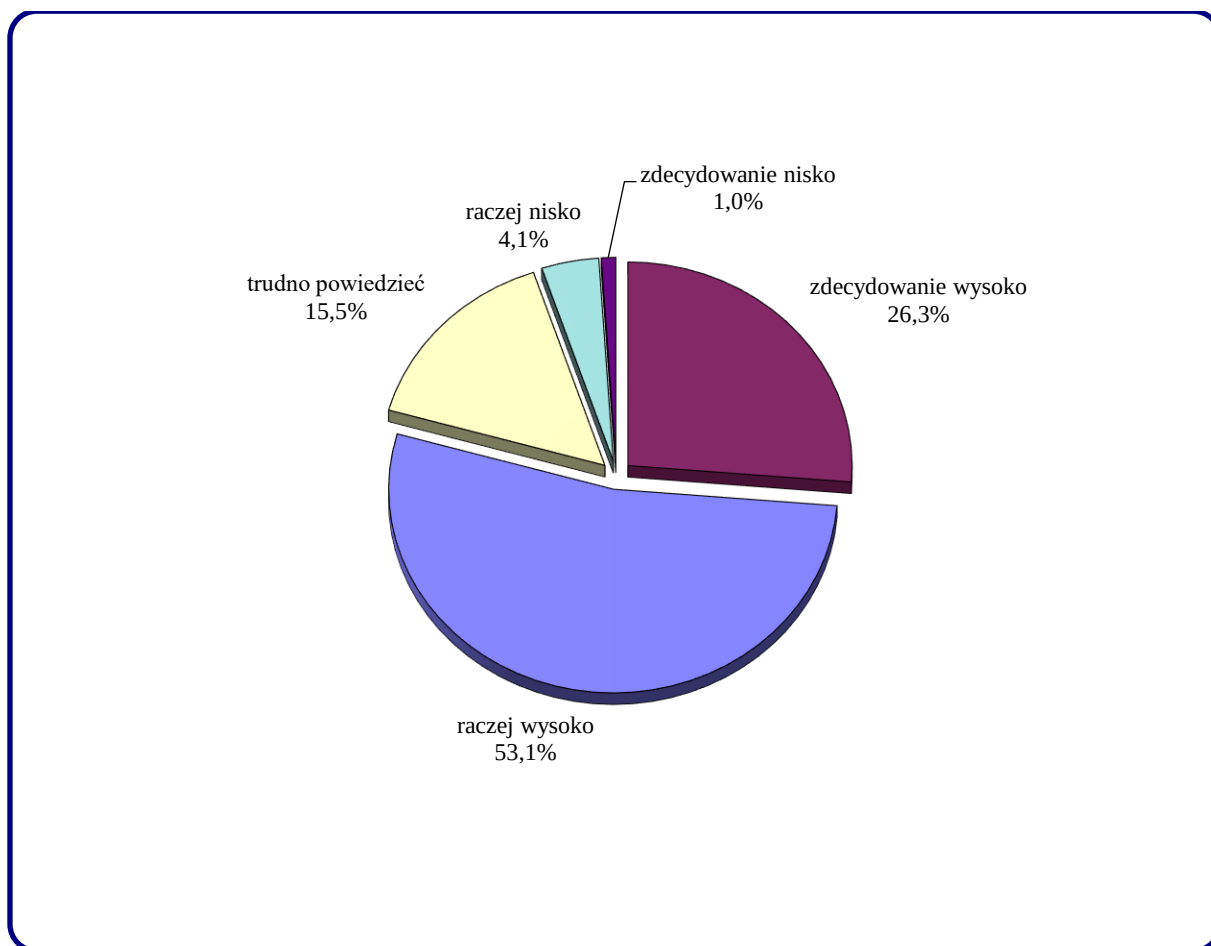
Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Zdecydowana większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez „kolegów żołnierzy”. Tak uważa 79,4% respondentów . Na niską ocenę przez swoich kolegów- żołnierzy wskazało 5,1%, a na trudno powiedzieć 15,5%.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Dobra ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez kolegów - żołnierzy dostrzegana była przez respondentów bardziej wykształconych. W grupie z wykształceniem wyższym na taką ocenę

wskazywało 84,6 % respondentów, z wykształceniem średnim 80,8% a gimnazjalnym 57,1% a z podstawowym tylko 33,3% respondentów.

Wykres 47 . Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „kolegów żołnierzy”

Źródło: Opracowanie własne

U mężczyzn wskaźnik ten wynosił 81,3% natomiast u kobiet 50%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁸⁰³.

⁸⁰³ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 48,865, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 24,897, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,383 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 16,312, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,347 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 2,707, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** $\chi^2 (16, N=194) = 22,449, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** $\chi^2 (8, N=194) = 9,731, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** $\chi^2 (4, N=194) = 8,576, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** $\chi^2 (12, N=194) = 19,285, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 33,708,$

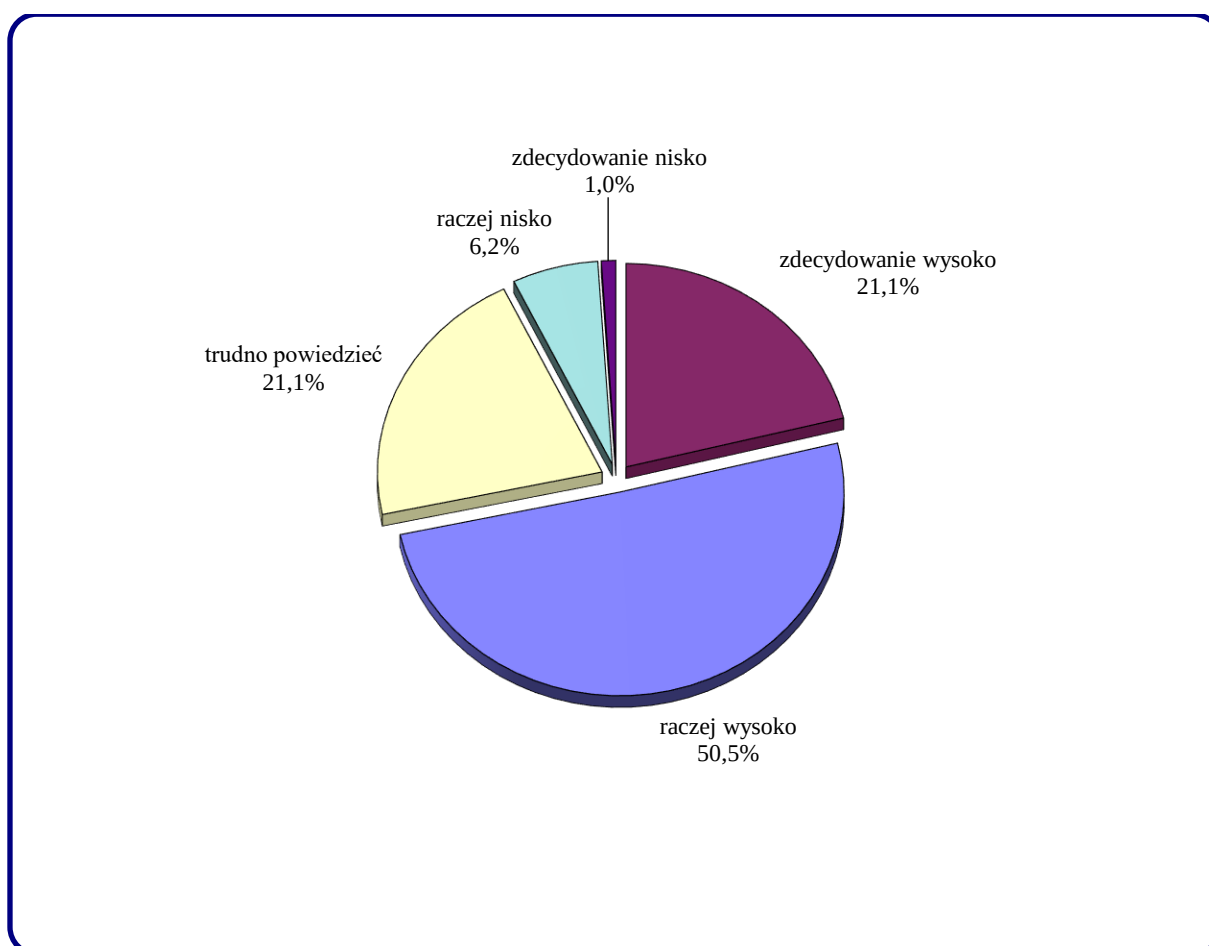
Badania wykazały wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-żołnierzy. Na wysoką ocenę dokonana przez kolegów-żołnierzy wskazało 79,4% respondentów. Wysoka ocena była wskazywana przez żołnierzy legitymującymi się posiadaniem co raz to wyższego wykształcenia. Im wyższe wykształcenie tym ocena była wyższa.

Tabela 50 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „przełożonych”

Ocena udziału żołnierzy w misji przez przełożonych	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoko	41	21,1 %
Raczej wysoko	98	50,5 %
Trudno powiedzieć	41	21,1 %
Raczej nisko	12	6,2 %
Zdecydowanie nisko	2	1,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 48 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „przełożonych”

$p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,425 co oznacza, że zależność jest przeciętna.

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez przełożonych. Tak uważa 71,6% respondentów. Na niską ocenę przez swoich przełożonych wskazało 7,2%, a na trudno powiedzieć 21,1% respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Wyższa ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez przełożonych dostrzegana była przez podoficerów. W grupie podoficerów na taką ocenę wskazywało 76,5 % respondentów, w grupie oficerów 66,7% a szeregowych 64% respondentów.

U mężczyzn wskaźnik ten wynosił 74,2% natomiast u kobiet 33,3%. Na wyższe noty u przełożonych wskazywali żonaci 76,1% i rozwiedzeni 76,4% niż kawalerowie 55,5% i wdowcy 57,2%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁸⁰⁴

Zdecydowana większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez przełożonych. Tak uważa 71,6% respondentów. Wyższa ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez przełożonych dostrzegana była przez podoficerów oraz mężczyzn.

Aby potwierdzić ocenę udziału przez środowisko wojskowe podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jak zdaniem Pana udział w misji został oceniony przez środowisko wojskowe?*

Respondent 1: *Myślę, że pozytywnie.*

Respondent 2: *Uważam, że zostałem oceniony bardzo dobrze.*

⁸⁰⁴ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 21,320, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 15,822, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 12,643, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,309 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 2,082, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** $\chi^2 (16, N=194) = 18,590, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** $\chi^2 (8, N=194) = 16,684, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,328 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Udział w misjach:** $\chi^2 (4, N=194) = 9,309, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** $\chi^2 (12, N=194) = 22,315, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,364 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 29,409, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Respondent 3: *Tu zdania mogą być podzielone, i w zasadzie jest to jakiś plus, ale do końca nie jestem pewien. Patrzy się na to w ten sposób, że ten żołnierz ma jakieś większe doświadczenie bojowe i jest bardziej obyty z bronią, ale tego się nie docenia. I też jest tu sporo do zrobienia, nie żebym coś krytykował. Ale uważam, że nie do końca wykorzystuje się wiedzę i doświadczenie nabyte na misji w dalszej służbie.*

Respondent 4: *Bardzo pozytywnie, moim zdaniem, bo jak wróciliśmy do kraju, otrzymaliśmy medale. Odczuwaliśmy pełen szacun wśród kolegów w batalionie.*

Respondent 5: *Wyjechaliśmy całym batalionem. Nie ocenialiśmy się nawzajem. Już na początku część z nas nie pojechała. Z różnych względów. Jeden z przyczyn rodzinnych nie pojedzie, inny ma inne poglądy na temat wyjazdu czy polityki, inny stwierdzi, że duże ryzyko i można nie wrócić. Ale z kolegami, z którymi tam byłem pozostały więzi na całe życie.*

Respondent 6: *Jak wyjeżdżaliśmy z Afganistanu każdy z nas dostał od naszych dowódców takie pamiątkowe ryngrafy z podziękowaniem za udział w misji i po maksimum urlopu - po 12 dni urlopu nagrodowego. W ten sposób zostaliśmy docenieni przez naszych bezpośrednich dowódców na misji. Do kraju wróciliśmy tak, jakby nigdy nic się nie stało. Szczerze - naszym dowódcom batalionów nie zależało na tym, że wróciliśmy i mamy jakieś olbrzymie doświadczenie bojowe, przeszkolenie i tak dalej. Po powrocie z Afganistanu okazało się, że możemy na kolejną misję lecieć. Wnioski złożyło prawie sto procent kompani, to dowódca batalionu nawet nie napisał, że nie wyraża zgody, tylko podarł i wyrzucił do śmieci. Powiedział, że nas nie puści i tyle. Nie brał tego pod uwagę, że możemy zdobyć większe doświadczenie i potem przynieść je po prostu na grunt krajowy. Przynajmniej w mim batalionie żaden żołnierz po powrocie z misji nie został doceniony.*

Badania wykazały wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-żołnierzy. Na wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-żołnierzy wskazało 79,4% respondentów. Wysoka ocena była wskazywana przez żołnierzy legitymującymi się posiadaniem wyższego wykształcenia. Im wyższe wykształcenie tym ocena była wyższa.

Również zdecydowana większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez przełożonych. Tak uważa 71,6% respondentów. Wyższa ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez przełożonych dostrzegana była przez podoficerów oraz mężczyzn.

Co trzeba jednak zaznaczyć, że bardziej zadbali o wyrażenie aprobaty ze służby w Afganistanie przełożeni, którzy dowodzili żołnierzami podczas misji, niż ci którzy przejęli dowodzenie po powrocie z misji. U wielu żołnierzy nie został doceniony ich wysiłek w czasie misji

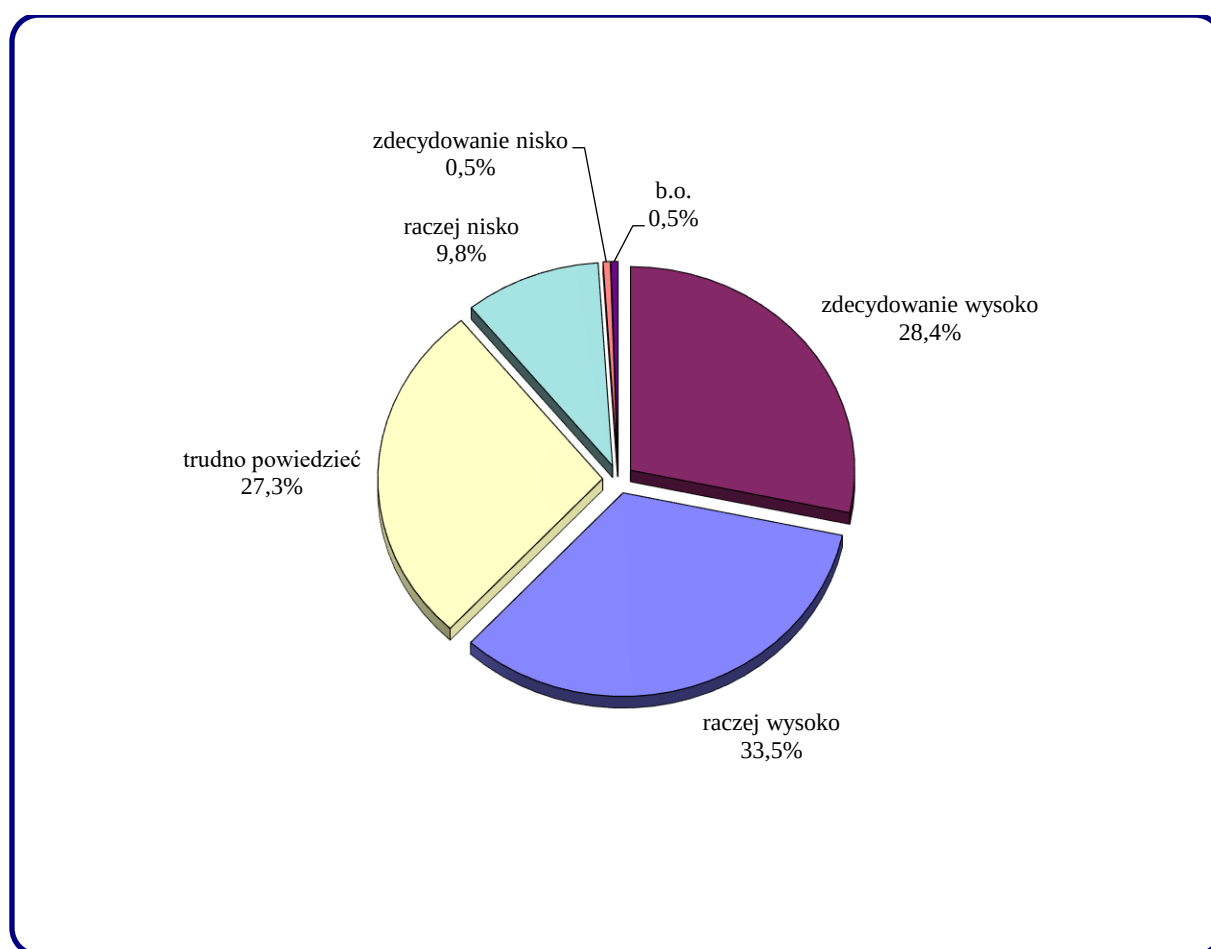
i wykorzystane doświadczenie zdobyte podczas misji po powrocie do macierzystych jednostek.

Tabela 51 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „rodzinę”

Ocena udziału żołnierzy w misji przez rodzinę	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoko	55	28,4 %
Raczej wysoko	65	33,5 %
Trudno powiedzieć	53	27,3 %
Raczej nisko	19	9,8 %
Zdecydowanie nisko	1	0,5 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 49 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „rodzinę”

Źródło: Opracowanie własne

Większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez rodzinę. Tak uważa 61,9% respondentów. Na niską ocenę przez rodzinę wskazało 10,3%, a na trudno powiedzieć 27,3% respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Nieco wyższa ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez rodzinę dostrzegana była przez żołnierzy służby czynnej. W grupie żołnierzy służby czynnej na taką ocenę wskazywało 62,4 % respondentów, w grupie rezerwistów 57,2% respondentów.

U mężczyzn wskaźnik ten wynosił 62,6% natomiast u kobiet 50%. Na wyższe noty u przełożonych wskazywali żonaci 73,2% niż pozostałe grupy, gdzie wskaźnik ten oscylował w granicach 60% respondentów. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁸⁰⁵

Badania wykazały wysoką ocenę dokonaną przez najbliższą rodzinę żołnierzy. Na wysoką ocenę dokonaną przez rodzinę wskazało 61,9% respondentów. Wyższe oceny widoczne były u żołnierzy służby czynnej i żonatych mężczyzn.

Tabela 52 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „najbliższych kolegów cywilów”

Ocena udziału żołnierzy w misji przez kolegów-cywilów	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoko	40	20,6 %
Raczej wysoko	85	43,8 %
Trudno powiedzieć	54	27,8 %
Raczej nisko	13	6,7 %
Zdecydowanie nisko	1	0,5 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

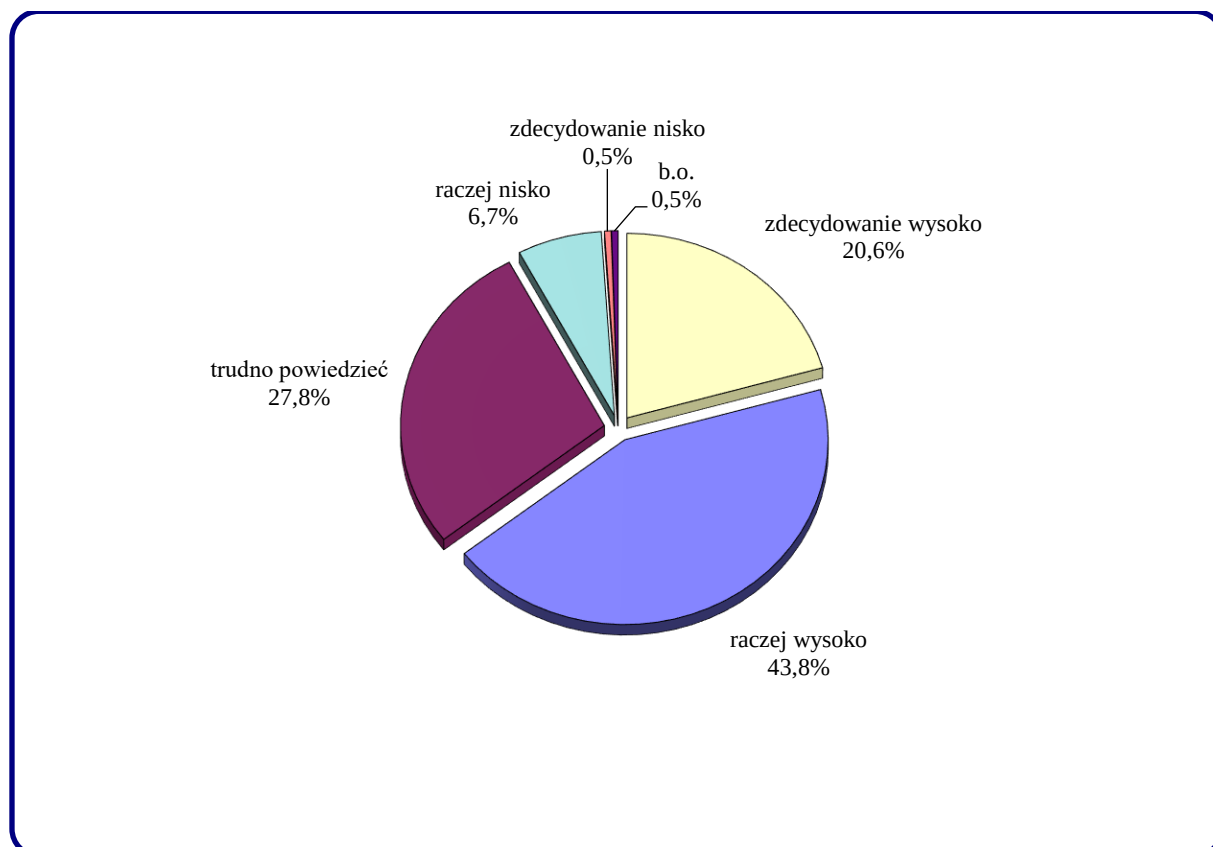
Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez kolegów-cywilów. Tak uważa 64,4% respondentów. Na niską ocenę przez kolegów cywilów wskazało 7,2%, a na trudno powiedzieć 27,8% respondentów.

⁸⁰⁵ **Wiek:** $\chi^2 (16, N=194) = 19,877, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** $\chi^2 (12, N=194) = 6,661, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** $\chi^2 (4, N=194) = 19,240, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,376 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Stosunek do służby wojskowej:** $\chi^2 (4, N=194) = 15,161, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,337 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Staż służby:** $\chi^2 (16, N=194) = 16,155, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** $\chi^2 (8, N=194) = 4,698, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** $\chi^2 (4, N=194) = 8,819, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** $\chi^2 (12, N=194) = 33,830, p<0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,438 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Miejsce służby:** $\chi^2 (20, N=194) = 17,035, p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Wśród zmiennych niezależnych nie zanotowano istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁸⁰⁶.

Wykres 50 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „najbliższych kolegów cywilów

Źródło: Opracowanie własne

Badania wykazały wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-cywilów. żołnierzy. Na wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-cywilów wskazało 64,4% respondentów.

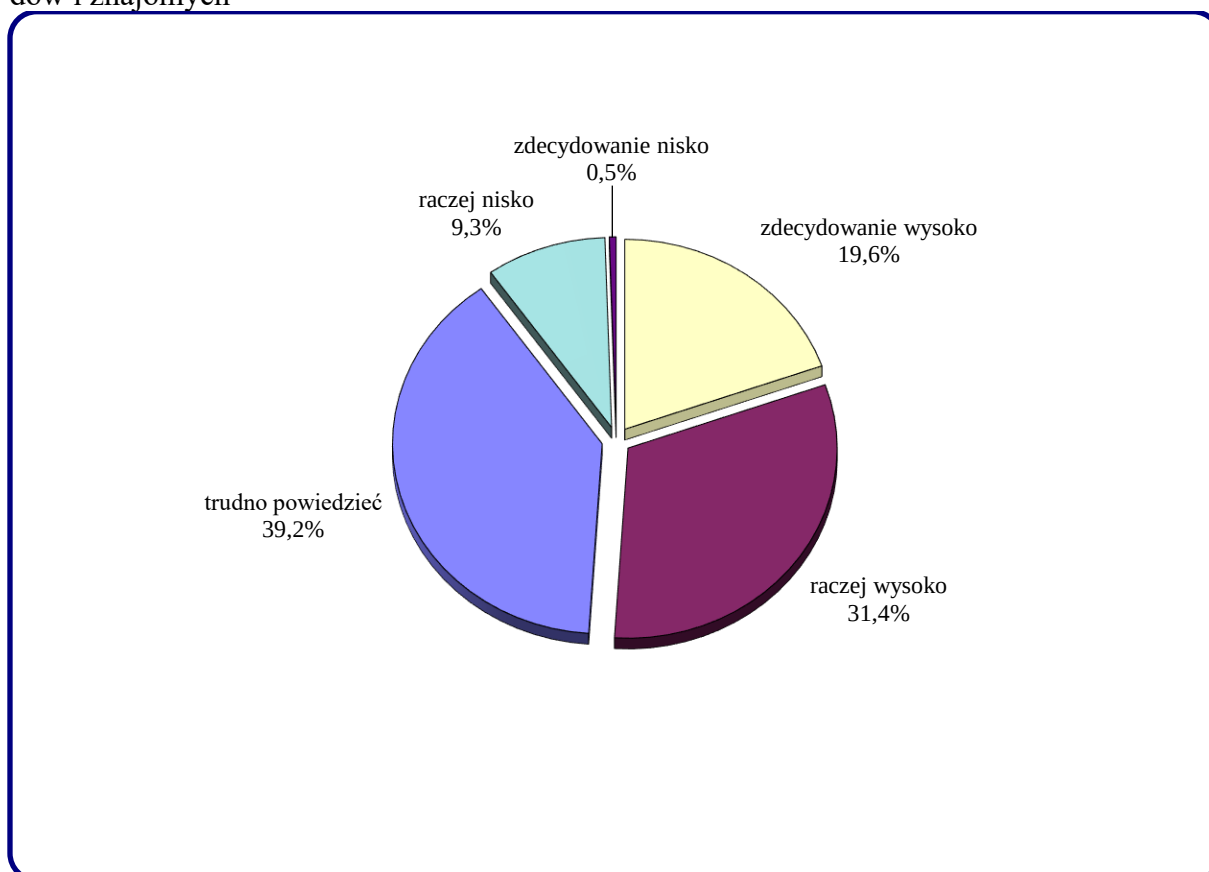
⁸⁰⁶ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 20,942, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 15,941, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 5,612, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 0,436, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 22,563, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 10,380, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 5,104, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 10,968, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 27,711, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Tabela 53 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „sąsiadów i znajomych”

Ocena udziału żołnierzy przez „sąsiadów i znajomych”?	Częstość	Procent
Zdecydowanie wysoko	38	19,6 %
Raczej wysoko	61	31,4 %
Trudno powiedzieć	76	39,2 %
Raczej nisko	18	9,3 %
Zdecydowanie nisko	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 51 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „sąsiadów i znajomych”

Źródło: Opracowanie własne

Nieco więcej żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez „sąsiadów i znajomych”. Tak uważa 51% respondentów. Na niską ocenę przez „sąsiadów i znajomych” cywili wskazało 9,8%, a na trudno powiedzieć 39,2% respondentów.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Lepsza ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez „sąsiadów i znajomych” dostrzegana była przez respondentów bardziej wykształconych. W grupie z wykształceniem wyższym na taką ocenę wskazywało 57,7 % respondentów, z wykształceniem średnim 52% a gimnazjalnym 28,6% a

z podstawowym żaden z respondentów nie wykazywał dobrej oceny postrzegania jego działalności na misji przez „sąsiadów i znajomych”.

U mężczyzn wskaźnik ten wynosił 53,3% natomiast u kobiet 16,7%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁸⁰⁷.

Badania wykazały, że ponad połowa respondentów pozytywnie oceniła udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej dokonaną przez „sąsiadów i znajomych” żołnierzy. Lepsza ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez „sąsiadów i znajomych” dostrzegana była przez bardziej wykształconych mężczyzn.

Aby potwierdzić ocenę udziału przez rodzinę, znajomych, najbliższych sąsiadów podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *A jak zdaniem Pana udział w misji został oceniony przez rodzinę, znajomych, najbliższych sąsiadów?*

Respondent 1: *Mam wrażenie, że bardzo dobrze z uwagi na to, że no niestety ta misja była kojarzona z wojną. Takie były wyzwania. Myślę, że odpowiedź na te pytania jest „OK”.*

Respondent 2: *Afganistan to był na takim dość mocnym wydźwięku. Jeżeli mówiłem, że jadę do Afganistanu to spotykałem się z przerażeniem z ich strony, więc patrzyli na mnie z podziwem, że nie boję się tam jechać. Ja nie miałem lęków. Nigdy też nie słyszałem jakiegoś takiego negatywnego stosunku, że po co tam jedziesz, zabijać czy po kasę.*

Respondent 3: *Nigdy o to nie pytałem, nawet sąsiedzi nie widzieli, że jestem na misji. Rodzina najbliższa widziała, ale też nigdy o tym nie rozmawialiśmy. Wróciłeś – mówili. Działo się coś, żyjesz. Generalnie szybko ucinałem ten temat.*

Respondent 4: *Różne reakcje. Dużo pozytywów. Bohater. Ale były też negatywne, po co tam jechałeś, dorobić się. Takie po prostu typowe dociecia, po co naprawdę tam pojechałeś. Zarobić kasę. Ale w większości to były miłe reakcje. Ludzie byli zainteresowani, pytali jak tam było.*

⁸⁰⁷ **Wiek:** (16, N=194) = 14,203, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 22,962, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,369 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 11,819, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,299 co oznacza, że zależność jest słaba. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 12,395, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 21,130, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 6,732, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 9,256, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 12,087, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 28,682, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Respondent 5: *Nie interesowało mnie to. Nie interesowało mnie to po powrocie, a pytania, które zadawali były takie głupie i niesamowicie drażniące. Czy strzelałeś do ludzi, czy kogoś zabiłeś. Do dzisiaj człowiek unika takich rozmów, bo ktoś, kto tam był i nie jest żołnierzem, tego nie zrozumie.*

Respondent 6: *Ogólnie to nie rozmawiam o tym. Jeżeli chodzi o zewnątrz, nigdy się nie chwaliłem, że byłem w Afganistanie nie mówiłem też, co tam robiłem. Rodzina bała się, że nie wrócę, bo cały czas słyszeli o różnego rodzaju atakach talibów, także na bazę, że ktoś został ranny, że znowu baza została ostrzelana. Rodzina to strasznie przeżywała. My na szczęście nie mieliśmy takich ekstremalnych sytuacji. Nikt z oddziału nie zginął. Mieliśmy to szczęście, że żaden polski pojazd wojskowy nie wjechał na IED-ka. Owszem, dwa pojazdy afgańskie wjechały i tam zginęli żołnierze. Byliśmy ostrzelani, ale żaden z nas z naszego oddziału nie zginął, nie został nawet ranny.*

Badania potwierdziły, że ponad połowa respondentów pozytywnie oceniła udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej dokonaną przez „sąsiadów i znajomych” żołnierzy. Lepsza ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez „sąsiadów i znajomych” dostrzegana była przez bardziej wykształconych mężczyzn. Jednakże, żołnierze co należy stwierdzić często ukrywali swój udział w misji dla znajomych z sąsiedztwa i nie chcieli za bardzo zagłębiać się w ten temat.

Podsumowując należy stwierdzić, że badania wykazały wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-żołnierzy. Tak wskazało 79,4% respondentów. Wysoka ocena była wskazywana przez żołnierzy legitymującymi się posiadaniem wyższego wykształcenia. Im wyższe wykształcenie tym ocena była wyższa.

Również zdecydowana większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez przełożonych. Tak uważa 71,6% respondentów. Wyższa ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez przełożonych dostrzegana była przez podoficerów oraz mężczyzn.

Zaznaczyć należy, że bardziej zadbali o wyrażenie aprobaty ze służby w Afganistanie przełożeni, którzy dowodzili żołnierzami podczas misji, niż ci którzy przejęli dowodzenie po powrocie z misji. U wielu żołnierzy nie został doceniony ich wysiłek w czasie misji i wykorzystane doświadczenie zdobyte podczas misji po powrocie do macierzystych jednostek.

Najbliższa rodzina wysoko oceniła udział żołnierzy w misji. Na wysoką ocenę dokonaną przez rodzinę wskazało 61,9% respondentów. Wyższe oceny widoczne były u żołnierzy służby czynnej i żonatych mężczyzn.

Również koledzy-cywile żołnierzy wysoko ocenili udział w pokojowej misji wojskowej . Na wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-cywili wskazało 64,4% respondentów.

Badania potwierdziły, że ponad połowa respondentów pozytywnie oceniła udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej dokonaną przez „sąsiadów i znajomych” żołnierzy. Lepsza ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez „sąsiadów i znajomych” dostrzegana była przez bardziej wykształconych mężczyzn. Jednakże, co należy stwierdzić żołnierze często ukrywali swój udział w misji przed znajomymi z sąsiedztwa i nie chcieli za bardzo zagłębiać się w ten temat.

6.3. Poczucie satysfakcji i zadowolenia z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie.

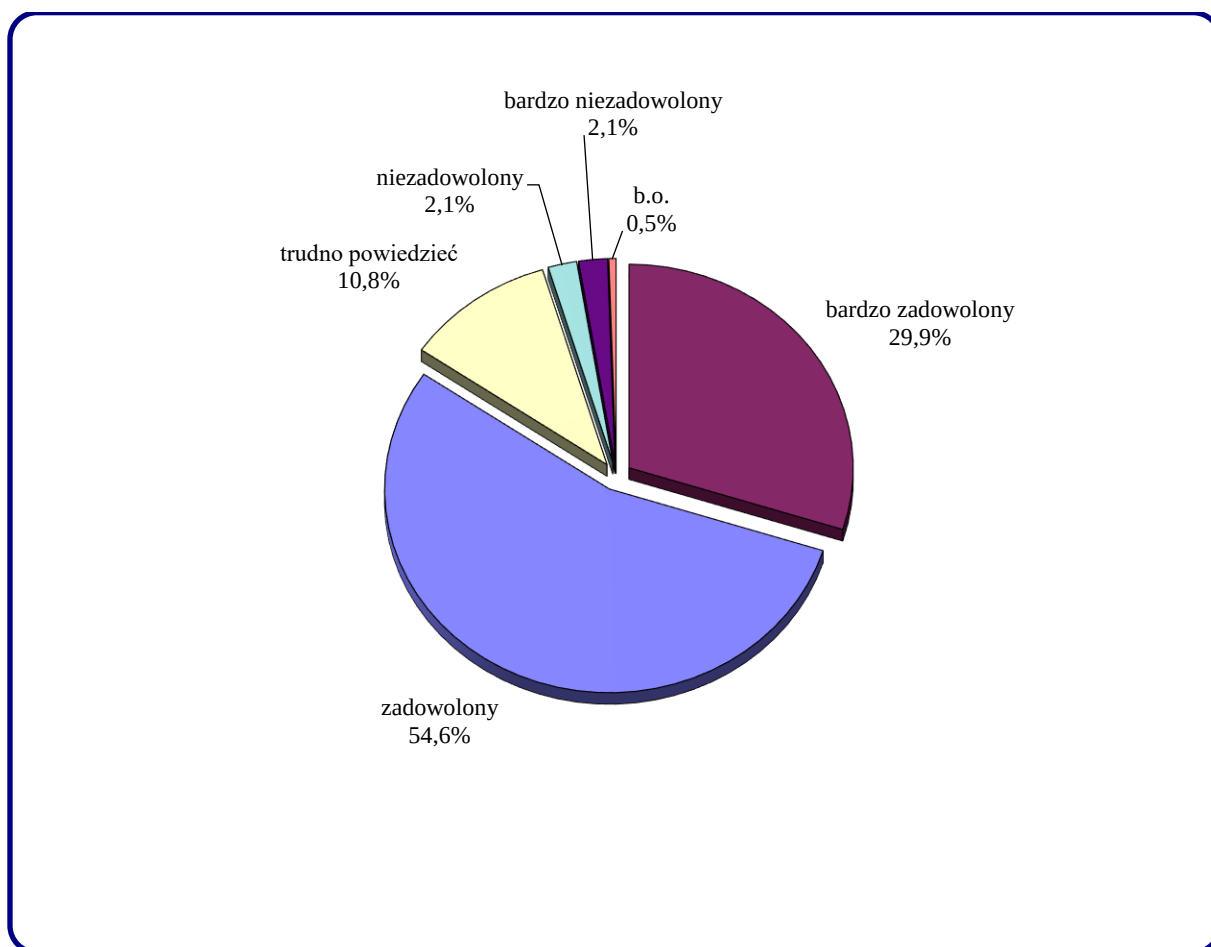
Poczucie satysfakcji z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej żołnierza możemy ująć w odniesieniu do jego postawy wobec wykonywanych przez niego obowiązków w trakcie służby wojskowej podczas misji. Może być ona pozytywna, gdy żołnierz jest zadowolony z udziału w pokojowej misji wojskowej bądź też negatywna w przypadku niezadowolenia. To powoduje, że niektórzy żołnierze są bardziej zadowoleni ze służby niż inni. Nasuwa się więc pytanie jakie czynniki wpływają na poczucie zadowolenia? Problem badawczy, który poddano analizie zawierał się w pytaniu: *Czy udział w misji przyniósł zadowolenie dla uczestniczących w niej żołnierzy?* Na tak określony problem badawczy przyjęto hipotezę, że: *Najwięcej zadowolenia z udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie związane było z poprawą sytuacji materialnej oraz z powrotem w zdrowiu do kraju.* Do tak przyjętej hipotezy sformułowano pytania. Pierwsze pytanie: *Czy jest Pana/i zadowolona z udziału w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?* miało ocenić poziom zadowolenia żołnierza z pokojowej misji wojskowej . Poziom zadowolenia z udziału w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przedstawiono w tabeli i wykresie.

Tabela 54 Poziom zadowolenia z udziału w misji

Poziom zadowolenia	Częstość	Procent
Bardzo zadowolony	58	29,9 %
Zadowolony	106	54,6 %
Trudno powiedzieć	21	10,8 %
Niezadowolony	4	2,1 %
Bardzo niezadowolony	4	2,1 %
Brak odpowiedzi	1	0,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 52 Poziom zadowolenia z udziału w misji

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość 85% żołnierzy jest zadowolona ze swojego wyjazdu na pokojową misję wojskową do Afganistanu, jedynie 4% jest niezadowolonych a 11% twierdzi, że jest im trudno powiedzieć.

Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Zdecydowanie wyższe zadowolenie z udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana była przez respondentów bardziej wykształconych. W grupie z wykształceniem wyższym na taką ocenę wskazywało 88,5% respondentów, z wykształceniem średnim 87,2% natomiast z wykształceniem gimnazjalnym 50% a z podstawowym 66,7% wykazywało zadowolenie z pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju. U żołnierzy służby czynnej wskaźnik ten wynosił 86,7% natomiast u

rezerwistów 66,6%. W pozostałych zmiennych nie ma istotnej zależności statystycznej, czyli bez względu na zmienną niezależną ocena adekwatności celu jest oczywista⁸⁰⁸.

Aby potwierdzić poczucie satysfakcji i zadowolenia z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Czy jest Pan zadowolony z wyjazdu na pokojową misję wojskową?*

Respondent 1: *Bardzo i byłem gotów wyjechać na kolejną zmianę.*

Respondent 2: *Tak.*

Respondent 3: *Tak, oczywiście.*

Respondent 4: *Tak jestem zadowolony z misji. Cieszę się, że tam byłem.*

Respondent 5: *Tak.*

Respondent 6: *Tak, jestem zadowolony.*

Badania wykazały bardzo duży poziom zadowolenia wśród żołnierzy, którzy odbyli pokojową misję wojskową w Afganistanie, bo aż 85% żołnierzy zadeklarowało wysoki poziom zadowolenia. Im wyższe było wykształcenie respondentów tym wyższy poziom zadowolenia z odbytej misji. Bardziej zadowoleni byli żołnierze odbywający służbę czynną niż rezerwiści.

W badaniu sprawdzono również, które czynniki najsilniej ukształtowały ogólną satysfakcję i zadowolenie związane z pobytem na misji. Zadano pytanie: *Które z czynników miały największy wpływ na Pan/i zadowolenie związane z pobytem na misji?*

Czynniki wpływające na poczucie zadowolenia z pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przedstawiono w tabeli i wykresie.

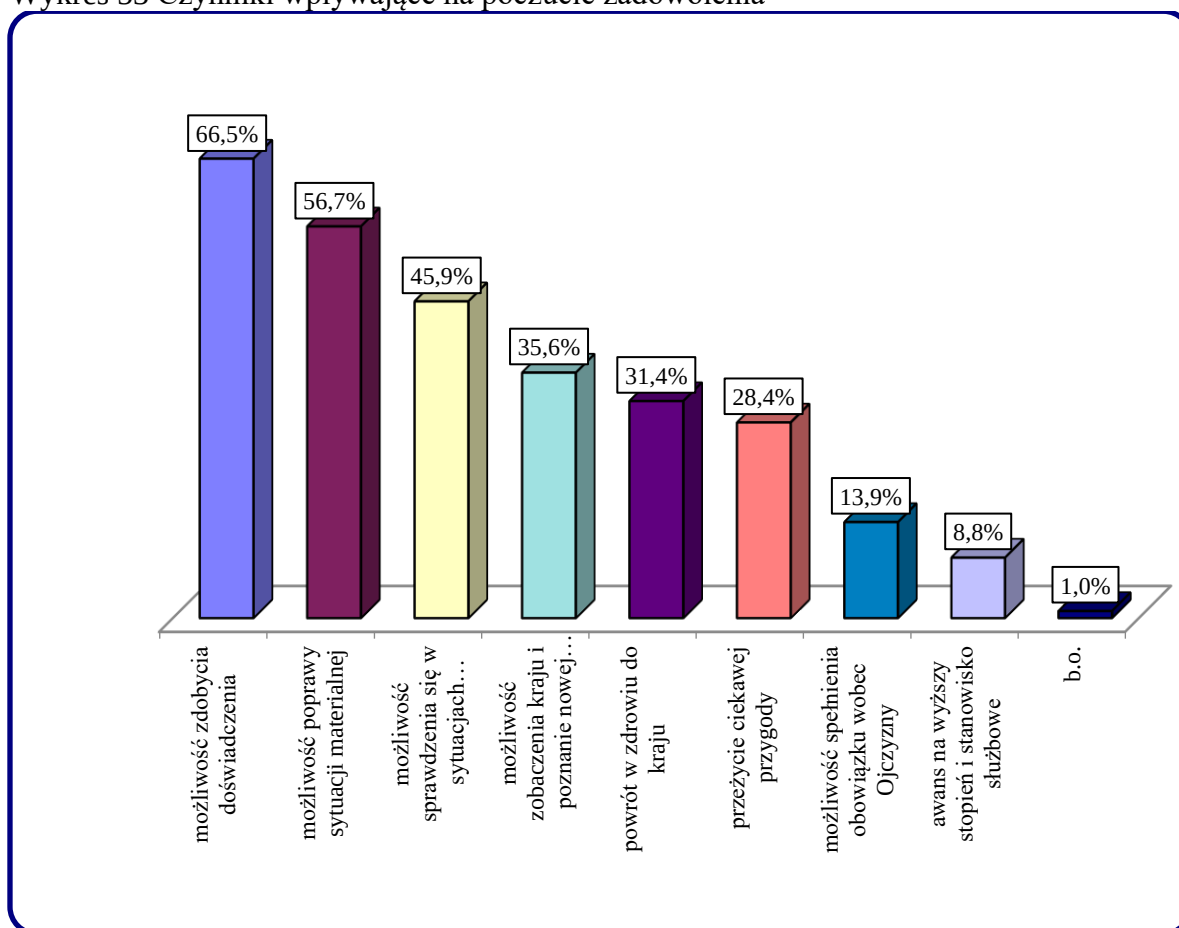
⁸⁰⁸ **Wiek:** χ^2 (16, N=194) = 16,234, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (12, N=194) = 23,984, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,377 co oznacza, że zależność jest przeciętna. **Płeć:** χ^2 (4, N=194) = 5,709, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (4, N=194) = 10,663, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,285 co oznacza, że zależność jest słaba. **Staż służby:** χ^2 (16, N=194) = 14,974, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (8, N=194) = 2,936, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (4, N=194) = 6,100, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (12, N=194) = 19,229, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (20, N=194) = 27,191, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

Tabela 55 Czynniki wpływające na poczucie zadowolenia (możliwość formułowania kilku określeń dane nie sumują się do 100%)

Czynniki wpływające na poczucie zadowolenia	Częstość	Procent
Możliwość zdobycia doświadczenia	129	66,5 %
Możliwość poprawy sytuacji materialnej	110	56,7 %
Możliwość sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych	89	45,9 %
Możliwość zobaczenia kraju i poznanie nowej kultury i ludzi	69	35,6 %
Powrót w zdrowiu do kraju	61	31,4 %
Przeżycie ciekawej przygody	55	28,4 %
Możliwość spełnienia obowiązku wobec Ojczyzny	27	13,9 %
Awans na wyższy stopień i stanowisko służbowe	17	8,8 %
Brak odpowiedzi	2	1,0 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 53 Czynniki wpływające na poczucie zadowolenia

Źródło: Opracowanie własne

Z uwagi na fakt, że respondenci mieli możliwość wyboru większej liczby odpowiedzi, nie sumują się one do 100%. Analiza zaprezentowanych danych pokazuje, że najczęściej żołnierze wymienili następujące czynniki, które miały wpływ na ich poczucie zadowolenia z wyjazdu do Afganistanu:

- Możliwość zdobycia doświadczenia - 67%

- Możliwość poprawy sytuacji materialnej - 57%
- Możliwość sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych - 46%
- Możliwość zobaczenia kraju i poznanie nowej kultury i ludzi – 37%
- Powrót w zdrowiu do kraju – 31%
- Przeżycie ciekawej przygody – 28%
- Możliwość spełnienia obowiązku wobec Ojczyzny – 14%
- Awans na wyższy stopień i stanowisko służbowe – 9%
- Brak odpowiedzi – 1%

Z uwagi na to, że zmienna zależna ma charakter koniunktywny, nie dokonano analizy związków zależności między zmiennymi.

Jak wynika z przeprowadzonych badań znaczącą rolę w poczuciu zadowolenia z pokojowej misji wojskowej odegrał czynnik edukacyjny, czyli możliwość zdobycia doświadczenia. Niebagatelną rolę odegrała również poprawa sytuacji materialnej, sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych oraz poznanie nowej kultury i ludzi, którzy ją reprezentują.

Aby potwierdzić jakie czynniki miały największy wpływ na pana zadowolenie i jaka była największa korzyść z tego wyjazdu przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Jakie czynniki miały największy wpływ na pana zadowolenie i jaka była największa korzyść z tego wyjazdu?*

Respondent 1: *Największa korzyść to taka, że ludzie obok, to byli ludzie naprawdę profesjonalni, tak to byli ludzie, którzy wszyscy się rozumieli i nie było konfliktu, a to było najważniejsze. Doświadczenie wyniesione z misji to rzecz następna. Jeżeli chodzi o karierę wojskową, awanse to niekoniecznie się spełniły, natomiast jeżeli chodzi o korzyści materialne, to tak, był to pewien dosyć poważny zastrzyk gotówki.*

Respondent 2: *Zdobycie doświadczenia, myślę, że to doświadczenie, zdobycie doświadczenia na pierwszym miejscu. No i korzyść finansowa. Poza korzyścią finansową to chyba nie mam żadnych innych większych korzyści, jest dobrze zrobiona robota, nie mam sobie nic do zarzucenia. Jakies tam medale, to one dla mnie nie mają znaczenia.*

Respondent 3: *Tak jak powiedziałem na początku, zupełnie inny system szkolenia i przygotowania – nowatorski, i doświadczenie. To to są takie dwa najważniejsze. Wiem, że ludzie mówią o pieniądzach, pewnie ktoś tam powiedział, wiem, jest przyjemnie, ale pieniądze są ulotne. Doświadczenie pozostaje.*

Respondent 4: *Oprócz finansowych, na pewno zobaczyłem coś więcej niż tylko służenie dwadzieścia lat w kraju, w batalionie. Ja mam takie inne spojrzenie na tych młodszych żołnie-*

rzy, którzy teraz służą, czuję to swoje doświadczenie, które zdobyłem podczas misji. Bo byłem tam, jeździłem. Miałem możliwość poznać Irak, Afganistan, Kuwejt i Kirgistan, zobaczyć trochę innego świata poza Polską. Zobaczyłem coś więcej niż wewnętrzną naszą służbę. Jak patrzę na młodego, który postoi trzy godziny w deszczu i narzeka, to mówię, ty chłopie nawet nie wiesz na co narzekasz. Inna korzyść to, że misja w Afganistanie otworzyła mi drogę do służby stałej. Weterani mieli możliwość w pierwszej kolejności pójść do szkoły podoficerskiej i zostać kapralem, a ciążyło nade mną fatum dwunastu lat służby. Gdybym nie poszedł do szkoły podoficerskiej najpewniej byłbym w cywilu jak wielu innych żołnierzy to spotkało. Tak, szkoła podoficerska to był dobry wybór.

Respondent 5: *Niesamowite doświadczenie. Inne niż zdobyli koledzy w Iraku, czy jak wykonywałem misję w Kosowie. Zresztą każda zmiana miała inny charakter. Przywiozłem z tej misji bagaż doświadczeń. Działania w niesprzyjających warunkach, w górach. Tam działaliśmy na wysokościach do czterech tysięcy, mieliśmy okazję się przekonać, jak organizm zachowuje się na takich wysokościach. Współdziałanie z sojusznikami. Współdziałanie z lotnictwem. Konwoje, które wykonywaliśmy na długie dystanse, zdarzyło się, że jechaliśmy po dwie doby bez snu. Wykształcona odporność fizyczna i psychiczna. No i pieniądze. Nie ukrywajmy, one były ważne. Po powrocie z Afganistanu byłem w stanie zrobić wesele i kupić mieszkanie.*

Respondent 6: *Przede wszystkim pieniądze. Pieniądze, inne korzyści do doświadczenie i doskonalenie językowe.*

Badania jakościowe potwierdziły, że znaczącą rolę w poczuciu zadowolenia z pokojowej misji wojskowej odegrał czynnik edukacyjny, czyli możliwość zdobycia doświadczenia. Niebagatelną rolę odegrała również poprawa sytuacji materialnej, sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych oraz poznanie nowej kultury i ludzi, którzy ją reprezentują.

Zatem zdano pytanie: *Jaką decyzję podjął/a by Pan/i dzisiaj, jeżeli byłaby taka możliwość o wyjeździe na misję do Afganistanu?* Pytanie to miało potwierdzić ocenę udziału w misji i dalszą chęć udziału w pokojowych misjach wojskowych.

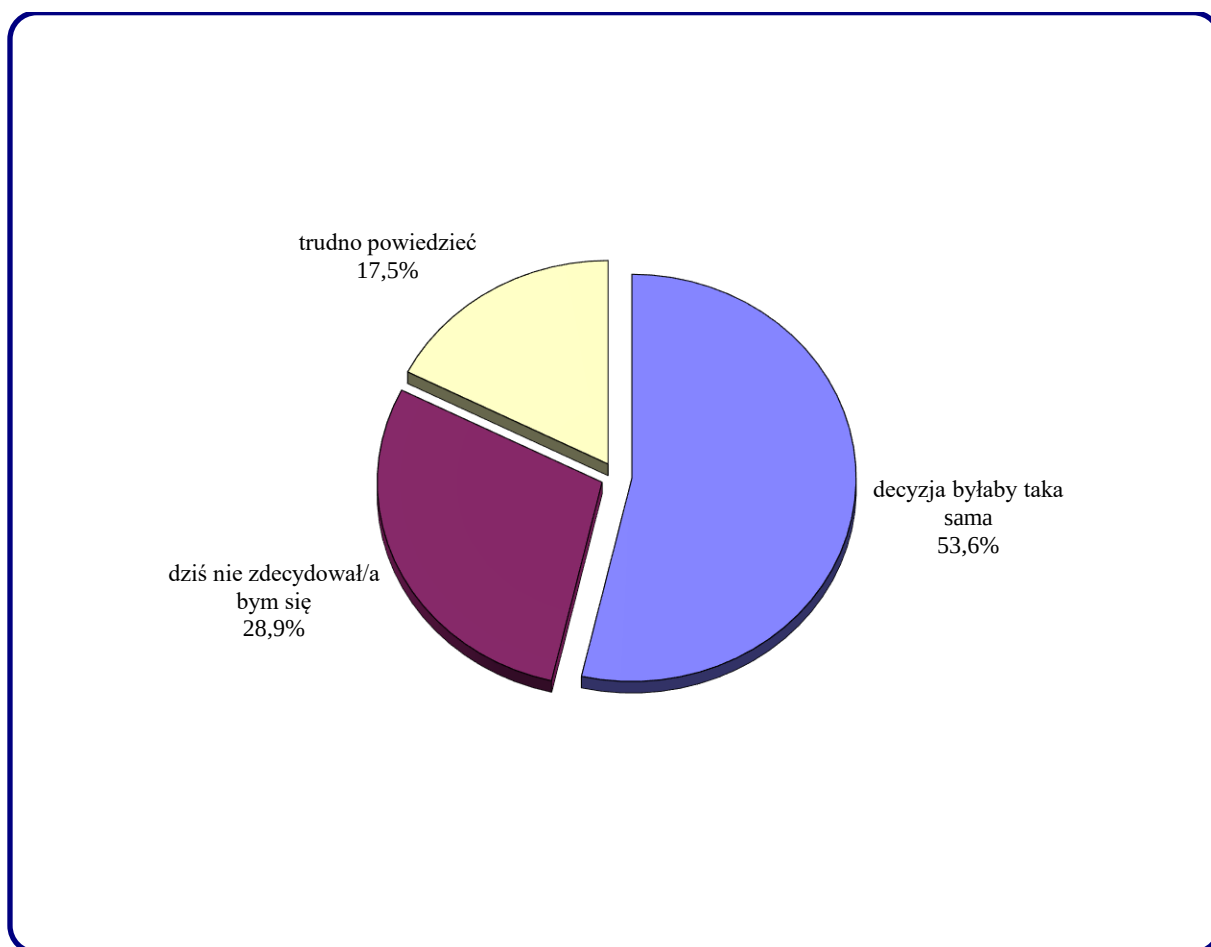
Możliwe podjęcie decyzji o ponownym udziale w kolejnych misjach w Afganistanie przedstawiono w tabeli i wykresie 6.9.

Tabela 56 . Decyzja o ponownym wyjeździe do Afganistanu

Decyzja o wyjeździe	Częstość	Procent
Decyzja byłaby taka sama	104	53,6 %
Dziś nie zdecydował/a bym się	56	28,9 %
Trudno powiedzieć	34	17,5 %

Źródło: Opracowanie i obliczenia własne (N=194). Badania wykonano w grudniu 2023 r.

Wykres 54 . Decyzja o ponownym wyjeździe do Afganistanu

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość żołnierzy, posiadających doświadczenie z udziału w pokojowej misji wojskowej i mająca wiedzę o działaniach podczas misji zadeklarowała ponowny udział w misji. Prawie jedna trzecia odpowiedziała, że po raz kolejny nie zdecydowałaby się na wyjazd na misję do Afganistanu. Trudno powiedzieć wskazało 17%. Dla zbadania szczegółowych związków zależności między zmienną zależną, a zmiennymi niezależnymi dokonano ich porównania. Statystyczne różnice zanotowano tylko wśród mężczyzn i kobiet. Większa część mężczyzn zadeklarowała ponowny udział w misji 56%, natomiast wśród kobiet ten wskaźnik wynosił tylko 16,7%.⁸⁰⁹.

⁸⁰⁹ **Wiek:** χ^2 (8, N=194) = 7,667, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Wykształcenie:** χ^2 (6, N=194) = 7,817, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Płeć:** χ^2 (2, N=194) = 9,593, $p < 0,05$, korelacja między zmienną zależną a niezależną istnieje, współczynnik kontyngencji C Pearsona wynosi 0,284 co oznacza, że zależność jest słaba. **Stosunek do służby wojskowej:** χ^2 (2, N=194) = 0,993, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Staż służby:** χ^2 (8, N=194) = 10,045, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Korpus osobowy:** χ^2 (4, N=194) = 4,951, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Udział w misjach:** χ^2 (2, N=194) = 5,267, $p > 0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Stan cywilny:** χ^2 (6,

Aby potwierdzić decyzje o ponownym wyjeździe na misję do Afganistanu przeprowadzono badania jakościowe. Dokonując analizy wypowiedzi respondentów, zadano pytanie: *Pojechałby pan tam jeszcze.*

Respondent 1: *Wtedy tak, ale z biegiem czasu to już chęć wygasła.*

Respondent 2: *Tak, pewnie bym pojechał. Ja tam się nie boję nowych wyzwań. Jak się złożyło, że trzeba było jechać do Kosowa, no to pojechałem do Kosowa.*

Respondent 3: *Pewnie, że tak. Ale teraz do Afganistanu to oczywiście niemożliwe, ale na misję tak.*

Respondent 4: *Teraz mając żonę i trójkę dzieci, to trochę trudno. Ale na stanowisko w sztabie to tak, ale na bojówkę to bym musiał się naprawdę zastanowić. Powiem, co żona o tym myśli. Mówi, ty już masz dość, odpuść, daj szansę młodym, niech jadą. W sumie na misjach byłem trzy razy: na pierwszej w Iraku sześć miesięcy, na czwartej osiem miesięcy i potem na szóstej w Afganistanie siedem miesięcy.*

Respondent 5: *Ja może bym pojechał, ale to już inny czas, wtedy byłem młody i kawaler. Teraz mam żonę i dwójkę dzieci. Decyzja nie należałaby już tylko do mnie.*

Respondent 6: *Mimo że mam trójkę dzieci, to pojechałbym jeszcze raz. To była moja pierwsza misja i ostatnia, składałem prośbę o kolejne, ale były odrzucane.*

Badania wykazały bardzo duży poziom zadowolenia wśród żołnierzy, którzy odbyli pokojową misję wojskową w Afganistanie, bo aż 85% żołnierzy zadeklarowało wysoki poziom zadowolenia. Im wyższe było wykształcenie respondentów tym wyższy poziom zadowolenia z odbytej misji. Bardziej zadowoleni byli żołnierze odbywający służbę czynną niż rezerwiści.

Badania potwierdziły, że znaczącą rolę w poczuciu zadowolenia z pokojowej misji wojskowej odegrał czynnik edukacyjny, czyli możliwość zdobycia doświadczenia. Niebagatelną rolę odegrała również poprawa sytuacji materialnej, sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych oraz poznanie nowej kultury i ludzi, którzy ją reprezentują.

Ponad połowa żołnierzy zdecydowałaby się wyjechać na następną misję do Afganistanu, gdyby była taka potrzeba.

6.4. Podsumowanie rozdziału

Badania potwierdziły wysokie zaangażowanie żołnierzy podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie. Wysokie zaangażowanie wykazało 80,9% żołnierzy. Najwyższe zaan-

$N=194$) = 7,425, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje. **Miejsce służby:** χ^2 (10, $N=194$) = 16,062, $p>0,05$, korelacja między zmienną zależną, a niezależną nie istnieje.

gażowanie było wśród żonatych podoficerów i oficerów. Wysokie zaangażowanie żołnierzy podczas pokojowej misji wojskowej w Afganistanie przełożyło się na oceny żołnierzy dokonane zarówno przez środowisko wojskowe i cywilne.

Na wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-żołnierzy wskazało 79,4% respondentów. Wysoka ocena była wskazywana przez żołnierzy legitymującymi się posiadaniem wyższego wykształcenia. Im wyższe wykształcenie tym ocena była wyższa.

Również zdecydowana większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez przełożonych. Tak uważa 71,6% respondentów. Wyższa ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez przełożonych dostrzegana była przez podoficerów oraz mężczyzn. Co trzeba jednak zaznaczyć, że bardziej zadbali o wyrażenie aprobaty ze służby w Afganistanie przełożeni, którzy dowodzili żołnierzami podczas misji, niż ci którzy przejęli dowodzenie po powrocie z misji. U wielu żołnierzy nie został doceniony ich wysiłek w czasie misji i wykorzystane doświadczenie zdobyte podczas misji po powrocie do macierzystych jednostek.

Należy zauważyć, że najbliższa rodzina wysoko oceniła udział żołnierzy w misji. Na wysoką ocenę dokonaną przez rodzinę wskazało 61,9% respondentów. Wyższe oceny widoczne były u żołnierzy służby czynnej i żonatych mężczyzn.

W środowisku cywilnym koledzy-cywile żołnierzy wysoko ocenili udział w pokojowej misji wojskowej. Na wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-cywili wskazało 64,4% respondentów.

Badania potwierdziły, że ponad połowa respondentów pozytywnie oceniła udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej dokonaną przez „sąsiadów i znajomych” żołnierzy. Lepsza ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju wyrażana przez „sąsiadów i znajomych” dostrzegana była przez bardziej wykształconych mężczyzn. Jednakże, co należy stwierdzić żołnierze często ukrywali swój udział w misji przed znajomymi z sąsiedztwa i nie chcieli za bardzo zagłębiać się w ten temat.

Prawdziwe więc jest stwierdzenie, że : ***Otoczenie wojskowe i najbliżsi znajomi wysoko ocenili udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej .***

Badania wykazały także bardzo duży poziom zadowolenia wśród żołnierzy, którzy odbyli pokojową misję wojskową w Afganistanie, bo aż 85% żołnierzy zadeklarowało wysoki poziom zadowolenia. Im wyższe było wykształcenie respondentów tym wyższy poziom zadowolenia z odbytej misji. Bardziej zadowoleni byli żołnierze odbywający służbę czynną niż rezerwiści.

Badania potwierdziły, że znaczącą rolę w poczuciu zadowolenia z pokojowej misji wojskowej odegrał czynnik edukacyjny, czyli możliwość zdobycia doświadczenia. Niebagatelną rolę odegrała również poprawa sytuacji materialnej, sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych oraz poznanie nowej kultury i ludzi, którzy ją reprezentują.

Ponad połowa żołnierzy zdecydowałaby się wyjechać na następną misję do Afganistanu, gdyby była taka potrzeba.

Dokonując analizy zadowolenia z udziału w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie należy zweryfikować postawioną hipotezę, że: *Najwięcej zadowolenia z udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie związane było z poprawą sytuacji materialnej oraz powrotem w zdrowiu do kraju.* Bardziej adekwatne wydaje się stwierdzenie, że: *Najwięcej zadowolenia z udziału żołnierzy miał czynnik edukacyjny, który był stawiany nieco wyżej niż poprawa sytuacji materialnej. Ważne okazało się również sprawdzenie w sytuacjach ekstremalnych oraz poznanie nowej kultury i ludzi.*

Podsumowanie wyników badań i wnioski

Wojsko odgrywa kluczową rolę w każdym społeczeństwie i jest ważnym elementem funkcjonowania państwa. Pozycja, rola oraz funkcje wojska we współczesnych państwach zależą od wielu czynników, w tym od typu systemu politycznego i kultury politycznej, rozwiązań instytucjonalno-prawnych, wizji ideologicznych i realizowanych programów politycznych oraz zawartych sojuszy. Wojsko jest gwarantem istnienia państwa i zapewnia bezpieczeństwo dla obywateli w obliczu zagrożeń wewnętrznych oraz zewnętrznych i coraz częściej swe zadania wykonuje poza granicami kraju uczestnicząc w pokojowych misjach wojskowych.

Wspólne pokojowe misje wojskowe Wojska Polskiego w ramach ONZ, NATO i Unii Europejskiej podkreślają zaangażowanie Polski jako odpowiedzialnego członka tych organizacji, wzmacniają międzynarodową pozycję Polski oraz więzi między członkami ONZ, NATO, a szczególnie krajami europejskimi. Polscy żołnierze od 1953 uczestniczą w pokojowych misjach wojskowych ONZ, a po wejściu do NATO 12 marca 1999 r. i Unii Europejskiej 1 maja 2004 r. w wspólnych pokojowych misjach wojskowych tych organizacji⁸¹⁰, w epoce coraz głębszego globalizmu przyczyniają się do ogólnego bezpieczeństwa i stabilności w Europie i na świecie.

W obliczu zmieniającej się sytuacji geopolitycznej na świecie jednym z zasadniczych wyzwań stojących w przyszłości przed ONZ, NATO, a szczególnie przed Wspólnotą Europejską jest zapewnienie bezpieczeństwa i jedności na rzecz zrównoważonego rozwoju społeczeństw europejskich. Wyzwanie jest trudne, ponieważ każdy z krajów wspólnoty ma różne cele i sposoby ich realizacji. Jest więc konieczność określenia kluczowych zadań do realizacji takich wyzwań.

Jednym z kluczowych zadań stojących przed wspólnotą europejską, obok integralności i spójności społecznej, zrównoważonego rozwoju, ochrony granic i kontroli migracji, wzmacniania obrony cybernetycznej, ochrony środowiska naturalnego, kształtowania świadomości społecznej w zakresie zagrożeń bezpieczeństwa i promowanie edukacji na temat obronności, jest współpraca międzynarodowa⁸¹¹. Silne partnerstwa i sojusze między krajami europejskimi są niezbędne do skutecznego radzenia sobie z zagrożeniami bezpieczeństwa i zapewnienia stabilności.

⁸¹⁰ Patrz: P. F. Diehl, D. Druckman, *Evaluating Peace Operations*., Lynne Rienner Publishers, Boulder 2010.

⁸¹¹ Program strategiczny na lata 2024–2029 został uzgodniony 27 czerwca 2024 r. na szczycie w Brukseli.

Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony stanowi integralną część Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa. Zapewnia Unii Europejskiej zdolność operacyjną opartą na środkach cywilnych i wojskowych, z których może ona korzystać w przeprowadzanych poza terytorium jej Państw Członkowskich w misjach utrzymania pokoju, zapobiegania konfliktom i wzmacniania międzynarodowego bezpieczeństwa, zgodnie z artykułem 51 Karty Narodów Zjednoczonych. Zadania te są wykonywane w oparciu o zdolności, jakie zapewniają Państwa Członkowskie⁸¹².

Misje utrzymania pokoju, zapobiegania konfliktom i wzmacniania międzynarodowego bezpieczeństwa, przy prowadzeniu których Unia może użyć środków cywilnych i wojskowych, obejmują wspólne działania rozbrojeniowe, misje humanitarne i ratunkowe, misje wojskowego doradztwa i wsparcia, misje zapobiegania konfliktom i utrzymywania pokoju, misje zbrojne służące zarządzaniu kryzysowemu, w tym misje przywracania pokoju i operacje stabilizacji sytuacji po zakończeniu konfliktów⁸¹³

Wojsko wypełniając swoje zobowiązania wobec sojuszników oraz Ojczyzny uczestnicząc w misjach poza granicami kraju, ulega oddziaływaniu zewnętrznych elementów i uwarunkowań. Żołnierze podczas wyjazdów na misje wojskowe poza granicami kraju wykonują zadania i przebywają w bazach wojskowych, często w nieprzyjaznym otoczeniu zewnętrznym.

W czasie wykonywania zadań wśród żołnierzy oraz społeczności, z którymi mają styczność tworzą się relacje interpersonalne oraz więzi społeczne, obrazujące ogół stosunków społecznych, połączeń i zależności między nimi.

Celem dysertacji była próba odpowiedzi w jakim zakresie kształtowanie więzi społecznych żołnierzy na misji poza granicami państwa może przyczynić się do ich uczestnictwa w życiu społecznym kraju, ugruntowania ich postawy społecznej sprzed misji, czy też całkowitą bądź częściową zmianą tych postaw. Akceptacją bądź brakiem akceptacji do wykonywanych zadań w czasie misji. Czy misja spełniła ich oczekiwania i przyniosła zadowolenie, czy też nie, a zatem badanie miało charakter poznawczy, którego celem była potrzeba zbadania procesów społecznych jakie występują u żołnierzy podczas przygotowania do pokojowej misji wojskowej w czasie pełnienia jej poza granicami kraju i jakie miało to skutki po powrocie do kraju.

⁸¹² *Traktat o Unii Europejskiej* art.42 (Dz.U.2004.90.864/30 - Traktat o Unii Europejskiej - tekst skonsolidowany uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Lizbony).

⁸¹³ *Ibidem*, art.43.

Sformułowano więc problem badawczy, w którym został zawarty pewien wymiar wiedzy, który po przeprowadzeniu badań dałby odpowiedź na to pytanie. Problem badawczy zawarto w pytaniu: *jaki wpływ na kształtowanie więzi społecznych żołnierzy 21. Brygady Strzelców Podhalańskich uczestników pokojowej misji wojskowej miały stosunki społeczne i kulturowe Afganistanu, jak i ekstremalne warunki geograficzno-przyrodnicze w tym kraju?*

Na tak postawiony problem badawczy przyjęto hipotezę główną, że *uczestnictwo w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie, kraju odmiennym kulturowo i społecznie, w ekstremalnych warunkach przyrodniczych, pozwoliły żołnierzom wzmocnić relacje interpersonalne, ukształtować szersze spojrzenie w wymiarze społecznym i kulturowym na współczesny świat, sprawdzić się w sytuacjach ekstremalnych oraz stworzyć warunki do podniesienia ich statusu społecznego.*

Aby udowodnić prawdziwość przyjętej hipotezy sukcesywnie badano określoną populację żołnierzy 21. Brygady Strzelców Podhalańskich w trzech obszarach poznawczych uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej .

Pierwszy obszar dotyczył problematyki przed wyjazdem na pokojową misję wojskową i obejmował motywacje żołnierzy do uczestniczenia w misji poza granicami kraju i ich zgodność z przyjętymi celami jakie zakładało państwo wysyłając żołnierzy na misje do Afganistanu, oraz poziom wyszkolenia i zaangażowania żołnierzy podczas szkolenia w okresie przygotowawczym do misji.

Drugi obszar poznawczy w trakcie odbywania misji dotyczył relacji międzyludzkich oraz procesów społecznych jakie występują u żołnierzy podczas odbywania służby w bazach wojskowych. Obszar poznawczy dotyczył kształtowania relacji interpersonalnych oraz więzi społecznych wśród żołnierzy w bazach wojskowych, więzi społecznych z rodziną podczas misji oraz kształtowania relacji interpersonalnych z innymi grupami społecznymi funkcjonującymi w środowisku żołnierskim w Afganistanie. Szczególną uwagę skierowano na społeczeństwo afgańskie oraz oceniono cechy szczególne o charakterze społeczno-kulturowym postrzegane przez żołnierzy jako wyróżniające społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich.

Trzeci obszar poznawczy skoncentrowany był na relacjach interpersonalnych po powrocie żołnierzy do kraju i dotyczył oceny udziału żołnierzy po powrocie z pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez najbliższe otoczenie społeczne, oraz ocenę poziomu zadowolenia z uczestnictwa w pokojowej misji wojskowej i czy misja spełniła oczekiwania żołnierzy w niej uczestniczących.

Zaprezentowane wyniki badań wskazują, że wśród żołnierzy, którzy zdecydowali się wziąć udział w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie dominujące były dwa czynniki,

pierwszy to czynnik ekonomiczny 63,9%, a drugim nie mniej ważnym był czynnik edukacyjny 44,8%. Można stwierdzić również, że udział w misji poza granicami kraju poprzez głębsze poznawanie kraju i innej kultury pozwala dostrzec różnorodność kultur i uznać sposób działania i myślenia innej społeczności w odniesieniu do ich własnych wartości. Zatem powyższe wyniki potwierdzają hipotezę, że *uczestnictwo w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przynosi wielorakie korzyści, ale dominującym jest czynnik ekonomiczny i edukacyjny*.

Zasadniczo cele pokojowej misji wojskowej w Afganistanie, jakie były przedstawione w Strategii Udziału Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie uzyskały powszechną aprobatę żołnierzy. Zdecydowana większość żołnierzy, którzy brali udział w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie identyfikowała cele misji, w której czynnie uczestniczyli i utożsamiała je ze swoimi celami. Największą aprobatę wśród żołnierzy zyskały działania operacyjne 87,6% oraz szkolenie armii i policji afgańskiej prowadzone na rzecz stabilizacji kraju i podnoszenia bezpieczeństwa dla społeczności afgańskiej 60,9%. Nie mniej ważna była pomoc humanitarna dla ludności i w odbudowie kraju. Najmniejszą aprobatą cieszył się cel polityczny 37% . Należy zatem uznać, że cel polityczny nie w pełni był akceptowalny przez większość żołnierzy.

Jest jednak potrzeba zaznaczenia, że gdy podstawowym dla koalicjantów politycznym celem misji w Afganistanie było wprowadzenie tego kraju na drogę demokracji, to dla naszego kraju jednak ważniejszym był wpływ na rozwój Wojska Polskiego. Misja ta była sprawdzianem na rzeczywistym polu walki, ale też dowodem wiarygodności Polski dla sojuszników w NATO i Unii Europejskiej. Żołnierze uczestniczyli w wielu przedsięwzięciach pomocowych dla społeczności afgańskiej. przekazali lokalnej ludności tony leków, żywności, ubrań, wyprawki szkolne czy narzędzia rolnicze. Budowali studnie, drogi, szkoły czy mosty. Misja ta stała się dla wojska modernizacyjnym skokiem, ale przede wszystkim Polska udowodniła, że jest pewnym i wiarygodnym partnerem dla sojuszników. Powyższe wyniki potwierdzają hipotezę, że *żołnierze utożsamiali się z celami misji i uważali je za słuszne*.

Żołnierze do misji byli dobrze przygotowani. Na dobre przygotowanie do misji wskazało - 75,7% żołnierzy. Należy zaznaczyć wysokie zaangażowanie żołnierzy podczas szkolenia przygotowawczego 84,1%. Negatywnym zjawiskiem szkolenia była dość niska wiedza teoretyczna żołnierzy o społeczeństwie afgańskim, przy czym należy zauważyć, że żołnierze nie dość jasno zdawali sobie sprawę o strukturze społeczeństwa afgańskiego. Żołnierze także nie dość dobrze przygotowani byli do kontaktów z ludnością afgańską. Można stwierdzić, że pod względem teoretycznym większość żołnierzy nie była przekonana o swojej wiedzy o społe-

czeństwie afgańskim. Dobrze przygotowaniem do kontaktów z ludnością afgańską zadeklarowali żołnierze, których zadaniem był stały kontakt ze społeczeństwem.

Jednakże, ocenia się, że proces przygotowania do wykonywania zadań w czasie misji był prawidłowy. Kumulowanie doświadczeń z przygotowania poprzednich kontyngentów oraz umiejętne dostosowanie ich do warunków panujących w rejonie przyszłych działań umożliwiło wypracowanie właściwych metod szkolenia. Żołnierze uważają, że szkolenie było bardzo intensywne, ciekawe i przydatne podczas misji, dało dużo wiedzy i praktycznego doświadczenia. Wiedza i umiejętności jakie zdobyli w trakcie tego szkolenia właściwie przygotowały ich do działania w warunkach zagrożenia w odmiennych warunkach społecznych i geograficznych. Zatem hipotezę, że *proces przygotowania do uczestnictwa w misji był wielostopniowy i stanowił dobrą podstawę do wykonywania zadań przez żołnierzy*, należy uznać za słuszną.

Codzienne współdziałanie uczestników misji układało się dobrze. Przeprowadzone badania wskazują na największą identyfikację żołnierzy z małymi grupami społecznymi w wojsku takimi jak drużyna/sekcja, pluton 54,6 % , ale także z grupą personalną 45,4 %. Zdaniem żołnierzy przeważało zrozumienie i uznanie zasad postępowania w bazach wojskowych, konflikty pojawiały się rzadko, ale nie można było ich całkowicie uniknąć. Zauważa się, że mimo koleżeńskich relacji niekiedy dochodziło do konfliktów personalnych. Bardzo często były to błahe, mało ważne sprawy, którym nie powinno się poświęcać większej uwagi, a które w rezultacie mogą doprowadzić do poważnego konfliktu. Jednocześnie żołnierze podkreślali poczucie jedności, które motywowało ich do służby. W czasie działań bojowych mogli polegać na sobie. Wspólne doświadczenia w ekstremalnych warunkach przyczyniały się do zacieśniania więzi między żołnierzami, budując zaufanie i solidarność. Można więc stwierdzić, że zarówno małe formalne i nieformalne grupy społeczne w wojsku podczas pokojowych misji wojskowych są bardzo istotnym elementem budowania więzi interpersonalnych. Ale jest potrzeba przeciwdziałania negatywnym oddziaływaniom personalnym, tworzącym nieformalną grupę personalną w wojsku. Dowódcy winni pilnie obserwować powstawanie grup nieformalnych i wybijających się wśród nich nieformalnych liderów, którym by po odpowiednim przeszkoleniu przydzielano pod komendę grupy formalne i ustanawiało ich formalnymi dowódcami. Przeciwdziała to powstawaniu nieformalnych grup często o charakterze dysfunkcyjnym.

O tym, że żołnierze stosowali się do panujących zasad i reguł świadczy niski poziom występowania zjawisk patologicznych, wśród których można było zaobserwować nadużywanie alkoholu. Zjawisko używania narkotyków przez żołnierzy w kraju będącym numer jeden w produkcji opiatów na świecie praktycznie nie występowało.

Specyfika wojska jako grupy dyspozycyjnej wymagała od żołnierza dyspozycyjności i mobilności, co przyczynia się do częstych nieobecności żołnierza w domu. Wyjazd na długotrwałą misję za granicę, to wyzwanie zarówno dla wyjeżdżającego żołnierza, jak i członków jego rodziny. W przypadku żołnierzy pełniących służbę w ekstremalnych warunkach w rejonie konfliktów zbrojnych obciążenie psychiczne bliskich im osób staje się niewspółmiernie większe, gdyż do typowych problemów, związanych z codziennym funkcjonowaniem rodziny w sytuacji rozłąki, dochodzą jeszcze takie niedogodności jak tęsknota za najbliższymi 58,2 %, poczucie braku wpływu na sytuację rodzinną w kraju 37,1 %, a także stres związany z ciągłą obawą o zdrowie i życie 35,6 %. Dla żołnierzy będącymi kawalerami często wielokrotne pobyty na misjach utrudniają założenie rodziny, bo pomiędzy kolejnymi wyjazdami nie mogą poznać partnerki i związać się z nią. Niektórzy świadomie rezygnują z nawiązywania bliższych relacji, bo uznają, że rozłąka niekorzystnie wpłynie na utrzymanie związku i będzie dodatkowym czynnikiem stresogennym. W większości żołnierze deklarowali stałą łączność telefoniczną, bądź też za pomocą komunikatorów internetowych, ale byli też tacy, dla których wiele niedogodności sprawiała niemożność dostosowania terminów kontaktu. Długotrwała rozłąka i brak regularnego kontaktu prowadzić może do zerwania porozumienia w rodzinie. Niedogodności te i narastające konflikty często doprowadzają do rozwodów wśród żołnierzy-misjonarzy. Można zatem uznać, że przyjęta hipoteza, że *najbardziej spójne więzi kształtowały się w małych grupach społecznych jak drużyna, pluton a największe problemy sprawiała tęsknota za rodziną oraz lęk przed utratą życia lub zdrowia*, była właściwie zdiagnozowana.

Podjmując problem zaufania w czasie pokojowych misji wojskowych musimy mieć na uwadze, że żołnierze biorący udział w operacjach wojskowych żyją i działają w świecie stworzonym w znacznej mierze przez innych ludzi i ich działania. Inni, podobnie jak my sami, są w pewnym zakresie wolni, są podmiotami zdolnymi do wyboru rozmaitych działań. Nie możemy wiedzieć z góry jakie decyzje podejmą, jakie działania wybiorą. Istnieje zawsze ryzyko, że podejmą działania dla nas szkodliwe, a nie tylko korzystne. Ryzyko to rośnie, w miarę jak nasi potencjalni partnerzy stają się coraz bardziej liczni, zróżnicowani, odlegli w przestrzeni, mniej widoczni, słowem, kiedy nasze środowisko społeczne rozszerza się, komplikuje, staje się mniej przejrzyste i w mniejszym stopniu podlega kontroli.

Ryzyka stworzonego przez skomplikowane środowisko społeczne nie da się uniknąć, na to bowiem aby żyć, musimy wchodzić w interakcje z innymi. Czynimy to, udzielając im lub odmawiając zaufania. Zaufanie i nieufność to swoiste zasoby, kapitał, jak uważa P. Sztompka, które uruchamiamy w podejmowanych zakładach – stawiając na takie lub przyszłe działania naszych partnerów, w tym nieustannym hazardzie kontaktów z nimi. Zaufanie pozwala nam

zredukować niepewność i założyć, że inni będą postępować korzystnie dla nas lub przynajmniej neutralnie. Możemy wtedy działać spokojniej, optymistyczniej, swobodniej, przyjmując, że świat jest lepszy, niż być może jest w rzeczywistości. Odwrotnie w przypadku braku zaufania. Tu zakładamy z góry, że świat jest gorszy, niż być może jest naprawdę. Nieufność dostarcza nam bariery obronnej przeciwko możliwym przyszłym zagrożeniom ze strony innych⁸¹⁴. Jest też czynnikiem wywołującym stres podczas operacji wojskowych. Pokojowe misje wojskowe wymagają radzenia sobie z wysokim poziomem stresu i wyzwaniem, co może pomóc żołnierzom rozwijać odporność psychiczną i umiejętności przetrwania.

Zdecydowana większość żołnierzy wskazała na wysoki poziom zaufania do wojsk sojuszników, głównie amerykańskich 80,9%, natomiast wyrażała brak zaufania do żołnierzy afgańskich. Tylko 19,1% żołnierzy darzyło zaufaniem armię afgańską. Żołnierze byli przekonani, że wielu wśród żołnierzy afgańskich było takich, którzy pracowali na dwa fronty, służyli wojsku i jednocześnie wspierali rebeliantów. Zachowania żołnierzy afgańskich cechowały się brakiem odpowiedzialności za życie swoje i kolegów. Nadużywali narkotyków w służbie i nie można było przewidzieć ich zachowań w stosunku do żołnierzy sojuszników, z którymi brali udział w operacjach wojskowych oraz podczas szkolenia.

Podobne zdanie mieli o policji afgańskiej. Uważali, że policja uwikłana była w działania korupcyjne i duża ich część współdziałała z rebeliantami.

Żołnierzy nie mieli także zaufania do cywilnych władz afgańskiej, oraz do społeczności afgańskiej, natomiast wskazywali, że społeczeństwo lokalne dobrze odbierało działania wojsk sojuszników na rzecz pomocy i wsparcia, a ludność lokalną cechowała gościnność wobec wojsk koalicyjnych. Uważali, że działania antykoalicyjne społeczności afgańskiej wymierzone przeciwko żołnierzom powodowane były strachem przed zemstą rebeliantów na rodzinie. Można więc jednoznacznie stwierdzić, że przyjęta hipoteza, że *współpraca z wojskami koalicyjnymi opierała się na wzajemnym zaufaniu, z żołnierzami Afgańskiej Służby Bezpieczeństwa przejawiał się brak wzajemnego zaufania, a z miejscową ludnością często występowała nieufność* w pełni odzwierciedla stosunki żołnierzy do wojsk koalicyjnych, Afgańskiej Służby Bezpieczeństwa oraz lokalnych władz i społeczeństwa Afganistanu.

Żołnierze wskazali, że dominującą cechą społeczeństwa afgańskiego jest duża rola rodziny i więzów klanowych, ważniejsza niż poczucie państwowości. Obrona rodziny i krewnych jest obowiązkiem i prawem każdego Afgańczyka, który będzie chronił swój honor i rodzinę

⁸¹⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa.*, op.cit., str. 310.

wszelkimi sposobami. Religia jest dostrzegalna w codziennym życiu i w rytuałach Afgańczyka, który z wielkim oddaniem oddaje się w ręce Boga-Allacha. Kobiety mają zdecydowanie niską rolę w społeczności afgańskiej, są często traktowane bardzo przedmiotowo. Brak równouprawnienia kobiet to cecha społeczeństwa afgańskiego, dostrzegana przez wszystkich żołnierzy. Gościnność jest ważną cechą, ale nie przez wszystkich dostrzegana. Zauważalny jest niski poziom życia mieszkańców co wiąże się z dużym zorientowaniem na zdobywanie pieniędzy prowadzącym do korupcji, ale też niską edukację społeczeństwa i dużym odsetkiem analfabetów. W wyniku przeprowadzonych badań hipotezę, że *żołnierze postrzegali niektóre zauważalne cechy, takie jak gościnność oraz niski status kobiet w społeczeństwie*, należy zweryfikować, gdyż na większość z tych cech wyróżniających społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich wskazała ponad połowa respondentów, a na takie cechy jak przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego wskazało aż 76,3%, na brak równości kobiet 70,1%, a dużej roli rodziny i więzi klanowych w 62,3%.

Ogólnie można stwierdzić, że żołnierze dostrzegali różnice kulturowe oraz uznawali, że sposoby działania i myślenia społeczeństwa afgańskiego dadzą się zrozumieć tylko w odniesieniu do ich własnego, specyficznego kontekstu reguł, symboli, znaczeń czy wartości co jednoznacznie wskazuje na postawę relatywizmu kulturowego a w niektórych przypadkach wykazywali tolerancję oznaczającą bierną akceptację odmienności i różnorodności kultury z przyznaniem jej prawa do odrębności i przyzwoleniem na jej istnienie⁸¹⁵. Prawdziwe więc jest stwierdzenie, że *żołnierze postrzegali różnice kulturowe wyróżniające społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich, a dominującymi cechami zdecydowanie była duża rola religii, niski status kobiet w społeczeństwie oraz duża rola rodziny i więzi klanowych*.

Badania potwierdziły wysokie zaangażowanie żołnierzy podczas pokojowej misji wojaskowej w Afganistanie. Wysokie zaangażowanie wykazało 80,9% żołnierzy. Wysokie zaangażowanie było jednym z czynników decydujących o ocenie żołnierza. Na wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-żołnierzy wskazało 79,4% respondentów. Również zdecydowana większość żołnierzy uważa, że udział ich w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju został dobrze oceniony przez przełożonych. Tak uważa 71,6% respondentów. Trzeba jednak zaznaczyć, że bardziej zadbali o wyrażenie aprobaty ze służby w Afganistanie przełożeni, którzy dowodzili żołnierzami podczas misji, niż ci którzy przejęli dowodzenie po powrocie do kraju. U wielu żołnierzy nie został doceniony ich wysiłek w czasie misji i wykorzystane doświadczenie zdobyte podczas misji po powrocie do macierzystych jednostek.

⁸¹⁵ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa.*, op.cit., str. 245.

Również najbliższa rodzina wysoko oceniła udział żołnierzy w misji. Na wysoką ocenę dokonaną przez rodzinę wskazało 61,9% respondentów. W środowisku cywilnym koledzy-cywile żołnierzy wysoko ocenili udział w pokojowej misji wojskowej. Na wysoką ocenę dokonaną przez kolegów-cywili wskazało 64,4% respondentów. Badania potwierdziły, że ponad połowa respondentów pozytywnie oceniła udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej dokonaną przez „sąsiadów i znajomych” żołnierzy. Jednakże, co należy stwierdzić żołnierze często ukrywali swój udział w misji przed znajomymi z sąsiedztwa i nie chcieli za bardzo zagłębiać się w ten temat. Prawdziwe więc jest stwierdzenie, że : *otoczenie wojskowe i najbliżsi znajomi wysoko ocenili udział żołnierzy w pokojowej misji wojskowej*.

Badania wykazały bardzo duży poziom zadowolenia wśród żołnierzy, którzy odbyli pokojową misję wojskową w Afganistanie, bo aż 85% żołnierzy zadeklarowało wysoki poziom zadowolenia. Badania potwierdziły, że znaczącą rolę w poczuciu zadowolenia z pokojowej misji wojskowej odegrał czynnik edukacyjny, czyli możliwość zdobycia doświadczenia. Niebagatelną rolę odegrała również poprawa sytuacji materialnej, sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych oraz poznanie nowej kultury i społeczeństwa, które je reprezentuje.

Ponad połowa żołnierzy zdecydowałaby się wyjechać na następną misję do Afganistanu, gdyby była taka potrzeba.

Dokonując analizy zadowolenia z udziału w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie należy zweryfikować postawioną hipotezę, że *najwięcej zadowolenia z udziału żołnierzy w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie związane było z poprawą sytuacji materialnej oraz powrotem w zdrowiu do kraju*. Bardziej adekwatne wydaje się stwierdzenie, że *najwięcej zadowolenia z udziału żołnierzy miał czynnik edukacyjny, który był stawiany nieco wyżej niż poprawa sytuacji materialnej*. Ważne okazało się również sprawdzenie w sytuacjach ekstremalnych oraz poznanie nowej kultury i społeczeństwa, które je reprezentuje.

Należy zatem stwierdzić, że przyjęta hipoteza główna: *uczestnictwo w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie, kraju odmiennym kulturowo i społecznie, w ekstremalnych warunkach przyrodniczych, pozwoliły żołnierzom wzmocnić relacje interpersonalne, ukształtować szersze spojrzenie w wymiarze społecznym i kulturowym na współczesny świat, sprawdzić się w sytuacjach ekstremalnych oraz stworzyć warunki do podniesienia ich statusu społecznego*, została potwierdzona przeprowadzonymi badaniami. W związku z tym można wyraźnie wskazać, że cel pracy został osiągnięty, a hipoteza, którą przyjęto została potwierdzona. Jest to bardzo ważna konstatacja z niniejszych badań.

Podsumowując należy zwrócić uwagę, że pokojowa misja wojskowa w Afganistanie była sprawdzianem na rzeczywistym polu walki, ale też dowodem wiarygodności Polski dla

sojuszników w NATO i Europie. Misja w Afganistanie stała się dla wojska modernizacyjnym skokiem, narzędziem doskonalenia kunsztu wojskowego, ale przede wszystkim Polska udowodniła, że jest pewnym i wiarygodnym partnerem dla sojuszników.

Należy zaznaczyć, że pozytywna ocena żołnierzy za udział w pokojowej misji wojskowej jest bardzo ważna zarówno dla wojska jak i dla samego żołnierza. Jeżeli żołnierze rozumieją i identyfikują się z celami misji, są lojalni wobec przełożonych, zmotywowani i zaangażowani, ma to pozytywny wpływ zarówno na postawę wobec swoich kolegów, przełożonych i podwładnych. Postawa ta ma również bardzo duży wpływ na życie rodzinne.

Wyniki przytoczonych badań wskazują, że klimat relacji i więzi społecznych ma bardzo duży wpływ na poczucie satysfakcji z wykonywanych zadań. Żołnierze podkreślali poczucie jedności, które motywowało ich do służby. W czasie działań bojowych mogli polegać na sobie. Wspólne doświadczenia w ekstremalnych warunkach przyczyniały się do zacieśniania więzi między żołnierzami, budując zaufanie i solidarność. Można więc stwierdzić, że zarówno małe formalne i nieformalne grupy społeczne w wojsku podczas pokojowych misji wojskowych są bardzo istotnym elementem budowania więzi interpersonalnych.

Dbałość przełożonych o dobre relacje z podwładnymi żołnierzami to ważna podbudowa przekładająca się na dobrą organizację służby podczas wykonywania zadań w ekstremalnym środowisku z narażaniem życia. Pokojowa misja wojskowa wymaga radzenia sobie z wysokim poziomem stresu i wyzwaniem, co może pomóc żołnierzom rozwijać odporność psychiczną i umiejętności przetrwania, ale też jest potrzeba stałej obserwacji żołnierzy i natychmiastowa reakcja w razie spostrzeżenia czynników sprzyjających powstawaniu dyskomfortu u żołnierza lub sytuacji dysfunkcyjnych w środowisku żołnierza.

Dbanie o dobre, sprzyjające współpracy relacje pozwalają bowiem na poczucie przynależności do wspólnoty realizującej postawione cele, co przekłada się na efekty wykonywanych zadań przez całość zgrupowania wojskowego podczas misji oraz poczucie satysfakcji ze służby wojskowej. Należy uznać, że udział żołnierzy w misji poza granicami kraju poprzez głębsze poznawanie kraju i innej kultury pozwalał dostrzec jej różnorodność i ocenić sposób działania i myślenia innej społeczności w odniesieniu do ich własnego, specyficznego kontekstu reguł, symboli, znaczeń czy wartości. Wśród badanych zauważalny był relatywizm kulturowy, a w niektórych przypadkach tolerancja oznaczająca bierną akceptację odmienności i różnorodności poznanej kultury, z przyznaniem jej prawa do odrębności i przyzwoleniem na jej istnienie.

Pokojowa misja wojskowa stwarza żołnierzowi możliwości poznanie nowych krajów, obyczajów w nich panujących, nowych kultur i ludzi co przyczynia się do szerszego spojrzenia na zachodzące przemiany we współczesnym świecie.

Efekty udziału żołnierzy w misji materializują się, gdy żołnierz zdobywa coraz to wyższe kwalifikacje i wykształcenie oraz awanse w służbie, i gdy status materialny jego rodziny wzrasta, co powoduje uczucie dobrostanu u żołnierza i chęć dalszej służby dla Ojczyzny.

W niniejszej pracy wskazano, że jest potrzeba głębszego spojrzenia na zagadnienia socjologicznych aspektów pokojowych misji wojskowych. które ciągle „czekają w kolejce” na to, aby zostać dostrzeżone jako podmiot analiz naukowych, co oznacza, że nie jest ta kwestia dostrzeżona jako ważna, a także brak jest uczonych, którzy specjalizują się w tym zakresie.

Warto zauważyć, że wyniki niniejszych badań socjologicznych mają nie tylko charakter naukowy, ale również praktyczny. Przede wszystkim instytucje wojskowe i dowódcy jednostek wojskowych powinny traktować je jako wskazówki do przygotowania jednostek wojskowych i żołnierzy do pokojowych misji wojskowych poza granicami kraju.

Zakończenie

Dokonując analizy zagadnień związanych z pokojowymi misjami wojskowymi w szerszym kontekście, stwierdzić można, że najnowsze koncepcje teoretyczne dotyczące wojskowych misji pokojowych skupiają się nad kwestią wpływów, jakie te misje wywierają na rodziny personelu wojskowego uczestniczącego w misjach, na społeczeństwa, które przyjmują wojsko, a także na organizacje międzynarodowe biorące udział w tych operacjach, szczególnie ONZ i NATO.

W tym ostatnim przypadku, jak wskazują John T. O'Neill i Nick Rees, po zakończeniu Zimnej Wojny odnotowano szereg sukcesów w zakresie misji pokojowych. Początek dekady lat 90. charakteryzował się znacznym wzrostem liczby nowych misji, przy czym różnorodność takich misji i zakres nowych wymagań zmieniały ich charakter, z typowo wojskowych na cywilno-wojskowe. Znacząca przy tym była rola sił pokojowych ONZ w utrzymywaniu pokoju i w powstrzymywaniu konfliktów, a osiągnięte cele stawały się podstawą sukcesu operacji. Ważną przy tym rolę odgrywały takie kwestie jak: a) natura konfliktu, b) społeczno-polityczne aspekty operacji, c) podstawa prawa międzynarodowego rozpoczęcia operacji, której elementami składowymi były pewność wykonania zadania zgodnie z mandatem organu zlecającego operację przez wybrane kraje, działania na rzecz rozwiązania konfliktu, działania na rzecz ograniczania zasięgu konfliktu aż do jego całkowitego zakończenia, ocena działania sił pokojowych przez międzynarodowy organ zlecający operację.⁸¹⁶ Inne znaczenie miały misje prowadzone pod egidą NATO.

Z naukowego punktu widzenia, analiza misji pokojowych wymaga uwzględnienia szerokiego kontekstu społecznego, politycznego i ekonomicznego, aby w pełni zrozumieć ich wpływ na uczestników oraz kraje i regiony, w których są realizowane. W tym przypadku pod uwagę są brane następujące kwestie⁸¹⁷:

1. Po pierwsze, zagadnienia globalnych zespołów pokojowych, które zakłada, że misje pokojowe winny być postrzegane jako struktury dynamiczne i złożone, które nie tylko reagują na konflikty, ale także kształtują politykę, normy i wartości na poziomie globalnym. Misje te wpływają na indywidualnych uczestników, oferując im nowe doświadczenia operacyjne, możliwości zawodowe i finansowe, co może

⁸¹⁶ J. T. O'Neill, N. Rees, *United Nations in the Post-Cold War Era*, Routledge, London 2005, s. 15-18.

⁸¹⁷ Na podstawie: P. Albrecht, L. Patey, R. Abrahamsen, P. D. Williams, *From Peacekeeping Missions to Global Peacekeeping Assemblages*, *International Affairs* 2024, vol. 100, nr. 3, s. 899-917.

zmieniać ich perspektywy i kariery zawodowe. Dzięki temu misje pokojowe mogą pomóc w zmniejszeniu się ryzyka interwencji wojskowych w politykę wewnętrzną danego kraju, a także przynosić korzyści ekonomiczne i społeczne dzięki profesjonalnym oddziaływaniom na dany kraj.

2. Po drugie, zagadnienia problemów i wyzwań misji pokojowych, co związane jest z wyzwaniem w sytuacji misji pokojowych, takimi jak rozmycie się odpowiedzialności za podejmowane decyzje, co może prowadzić do sytuacji, że siły pokojowe zamiast monitorować pokój, zaangażują się w działania zbrojne, albo ochronę istotnej infrastruktury krytycznej, zamiast ochrony ludności.
3. Po trzecie, efektywność misji pokojowych może być oceniana w różnorodny sposób, przy czym sukces misji może być przypisywany odpowiedniemu mandatowi, zasobom i wsparciu międzynarodowemu danej misji, które były najważniejsze dla zakończenia konfliktu, chociaż brak sukcesu misji może być przypisany brakowi współpracy z władzami lokalnymi, wynikającego z różnic cywilizacyjnych, społecznych, politycznych, kulturowych, czy religijnych.
4. Po czwarte, kwestie nowego podejścia do oddziaływania misji na dany kraj, co możliwe jest do osiągnięcia wówczas, gdy misje są w stanie pozytywnie kształtować dane społeczeństwo, instytucje państwowe i organizacje międzynarodowe, wpływając na politykę społeczną, kształtując morale społeczne, a zastosowane podejście pokojowych zespołów globalnych pozwala na obserwację praktycznej analizy dynamiki władzy i porządku i bezpieczeństwa publicznego, uwzględniając lokalne i globalne powiązania.

Dokonując analizy zagadnienia koncepcji globalnych zespołów pokojowych (*Global Peacekeeping Assemblages*) w nauce, można zauważyć, że koncepcja ta jest oparta o nowoczesną analizę misji pokojowych podkreślającą ich wieloaspektowy i wielopoziomowy wpływ. Jak wskazują Athambawa Sarjoon i Mohammed Agus Yusoff, są wśród nich brane pod uwagę takie kwestie jak⁸¹⁸:

1. Wieloaspektowy wpływ globalnych zespołów pokojowych na chronione społeczeństwo i jego infrastrukturę, obejmując takie zagadnienia jak: a) efekty społeczno-ekonomiczne misji, wskazując, że misje pokojowe mogą przynosić znaczące korzyści społeczno-ekonomiczne dla regionów, w których są prowadzone, tym bardziej, że

⁸¹⁸ Więcej na ten temat: A. Sarjoon, M. Agus Yusoff, *The United Nations Peacekeeping Operations and Challenges*, Academic Journal of Interdisciplinary Studies 2019, vol. 8, nr 3, s. 202-211.

wprowadzenie odpowiedniej, nowoczesnej infrastruktury technicznej, a też szkolenia i edukacja dla lokalnych społeczności może przyczynić się do długoterminowego rozwoju gospodarczego i stabilności społecznej, b) efekty wpływające na transformacje polityczne i instytucjonalne, co wpływa na politykę danego kraju i na strukturę instytucjonalną państw uczestniczących, dzięki czemu państwa i instytucje uczestniczące w misjach muszą dostosowywać swoje strategie zarządzania kryzysowego i reformować swoje działania tak, aby lepiej odpowiadać na wyzwania związane z misjami pokojowymi.

2. Zwiększenie znaczenia współdziałania różnych państw ze sobą, w tym: a) założenie, że misje pokojowe to bardzo złożone i dynamiczne struktury działania, które obejmują bardzo wiele państw, z różnymi normami i wartościami społecznymi, mającymi różny poziom technologiczny (szczególnie w zakresie uzbrojenia), czy wykorzystanej techniki wojskowej, ale znajdujące się w ciągłym procesie zmian i adaptacji, co oznacza, że ich analiza wymaga uwzględnienia kontekstów lokalnych, jak i globalnych jednocześnie, b) założenie, że udział w misjach pokojowych przynosi nowe doświadczenia operacyjne, korzyści finansowe i możliwości kariery dla indywidualnych uczestników, dzięki czemu korzyści są zarówno dla kraju przyjmującego misję, jak i dla kraju uczestniczącego w misji.
3. Zmiany w polityce światowej i wewnętrznej danych państw będących podmiotem misji pokojowej, jak i w światowych strukturach organizacyjnych, obejmujących takie kwestie jak: a) misje pokojowe wpływają na politykę obronną i struktury organizacyjne wielu państw, jak i organizacji międzynarodowych (np. ONZ), które dostosowują swoje mechanizmy zarządzania kryzysowego do wymogów misji pokojowych, b) misje pokojowe wpływają na postrzeganie polityki obronnej świata, jak i struktur organizacyjnych krajów i organizacji międzynarodowych, które dostosowują swoje mechanizmy zarządzania kryzysowego, aby uwzględniać wymagania misji pokojowych.
4. Zmiany w relacjach międzynarodowych, co związane jest: a) ze wzrostem znaczenia państw uczestniczących w misjach pokojowych, wspierających działania na rzecz utrzymania pokoju, a także podejmujących działania wobec nielegalnych grup zbrojnych, czy terrorystycznych, b) wzmocnienie roli bogatych państw w finansowaniu misji, co wpływa na to, że nie wysyłają one swych wojsk na misje, ale za to dostarczają wsparcia finansowego dla krajów biorących udział w misjach.
5. Kwestie dotyczące postrzegania nowych wyzwań i problemów, związanych z misjami, w tym: a) dostrzeżenie faktu odmienności społecznej, kulturowej, religijnej, ekono-

micznej i cywilizacyjnej krajów, w których misje przebywają, co zmusza do wykorzystania nauki, szczególnie antropologii kulturowej i etnografii do prowadzenia badań nad misjami, co pozwala na głębsze zrozumienie, jak misje te przekształcają społeczeństwa i jak są one postrzegane przez społeczności lokalne, dzięki czemu możliwe jest ujawnianie zmian w relacjach władzy, codziennych praktykach bezpieczeństwa i procesach instytucjonalnych, b) analizy motywacji państw do uczestnictwa w misjach, mających za zadanie pokazanie, że ich celem jest dążenie do uznania międzynarodowego, budowania tożsamości swoich armii, a także reagowanie na presję ze strony innych państw.

Jak widać zatem, naukowa koncepcja globalnych zespołów pokojowych, to nowoczesne podejście do analizowania misji pokojowych, które rozszerza tradycyjne ramy badawcze, uwzględniając ich wieloaspektowy wpływ na globalne struktury polityczne, społeczne i gospodarcze, a też założenie, że misje pokojowe nie są jedynie operacjami militarnymi w stre-
fach konfliktu, ale kształtują i są kształtowane przez różnorodne czynniki na poziomie globalnym.

Kolejnym zagadnieniem poddanym analizie są kwestie dotyczące wojskowych misji pokojowych w Afganistanie. Dotyczy to zarówno kwestii teoretycznego „ulożenia” tych zagadnień w socjologii, jak i w innych naukach, które zajmują się tematyką misji pokojowych (np. politologia, nauka o bezpieczeństwie, historia, prawo, europeistyka, itp.), jak też ich umiejscowienie w sferze praktyki, możliwej do zoperacjonalizowania naukowego i wykorzystania w kolejnych pokojowych misjach wojskowych.

W związku z tym analiza teoretyczna obejmuje następujące kwestie, możliwe do wykorzystania w praktyce, którymi są⁸¹⁹:

1. Po pierwsze, analiza kwestii wyzwań politycznych w Afganistanie, w tym zagadnienie uzyskania konsensusu politycznego w kraju, w którym stacjonowały siły pokojowej misji wojskowej. I jest to jedno z głównych wyzwań dotyczące misji pokojowej w Afganistanie, którego ważnym aspektem był brak możliwości „dogadania się” stron politycznego konfliktu, którymi z jednej strony byli przedstawiciele ówczesnej władzy, a z drugiej strony Talibowie, mniej lub bardziej wspierani przez struktury lokalne, czy klanowe. Ważne było też i to, że bez zgody i aktywnej współpracy obu stron konfliktu, pokojowe misje wojskowe były skazane na niepowodzenie, chyba, że pro-

⁸¹⁹ Patrz: Paul D. Williams, *The Pitfalls of UN Peacekeeping in Afghanistan*, IPI Global Observatory 2021. <https://theglobalobservatory.org/2021/09/the-pitfalls-of-un-peacekeeping-in-afghanistan/>. United Nations Peacekeeping. 2023. Military. <https://peacekeeping.un.org/en/military>. (dostęp: 17.03.2025 r.)

wadzona byłaby pełnoskalową wojna, podobna do tej, jaką prowadził ZSRR w Afganistanie w okresie 25 grudnia 1979 do 15 lutego 1989 r.

2. Po drugie, analiza zagadnień dotyczącego braku procesu pokojowego między stronami konfliktu, co wskazywało na to, że jakakolwiek możliwość zawarcia pokoju między stronami jest mało prawdopodobna. Było i jest to na tyle istotna kwestia, z naukowego punktu widzenia, że skuteczność misji pokojowych jest wówczas wyższa, gdy istnieje możliwość wykorzystania negocjacji między stronami, co pozwala na wdrożenie procesu pokojowego między obiema stronami konfliktu. W przypadku Afganistanu brak było zarówno takiego procesu pokojowego, jak i kwestii uznania władzy przez struktury międzynarodowe, co znacznie utrudniało prowadzenie misji pokojowej.
3. Po trzecie, analiza złożoności sytuacji, a także ryzyko braku osiągnięcia celu misji, a tym samym brak zapewnienia bezpieczeństwa w Afganistanie. I jest to jedna z trudniejszych kwestii teoretycznych, która jest możliwa do zoperacjonalizowania naukowego, tym bardziej, że jednym z największych niepowodzeń misji pokojowej w Afganistanie było zagrożenie dla bezpieczeństwa personelu uczestniczącego w misji, co wynikało z tego, że Afganistan był miejscem działalności wielu grup zbrojnych, w tym al-Kaidy, czy później Państwa Islamskiego Chorasana, co stwarzało ryzyko utraty życia dla nieuzbrojonych obserwatorów ONZ, a później sił wojskowych. Historyczne przykłady pokazywały, że nawet dobrze przygotowane logistycznie i organizacyjne misje ONZ mogły być narażone na porwania i ataki, co dodatkowo komplikowało możliwość skutecznego działania.
4. Po czwarte, analiza złożoności operacji pokojowych, a także ewolucja ról i zadań misji pokojowych w Afganistanie, gdyż misje pokojowe ONZ, czy pokojowe misje wojskowe w Afganistanie musiały sprostać złożonym wyzwaniom operacyjnym, wymagającym specjalistycznych umiejętności i zaawansowanej logistyki. Współczesne operacje pokojowe są wielowymiarowe i muszą radzić sobie z asymetrycznymi zagrożeniami. Ponadto misje pokojowe ONZ ewoluowały z klasycznych operacji pokojowych do bardziej złożonych operacji wielowymiarowych, w tym przy udziale wojska, które obejmują ochronę ludności cywilnej, monitorowanie wyborów i wspieranie lokalnych struktur wojskowych, pomoc dla ludności cywilnej mieszkającej w danych społecznościach lokalnych, itp. Takie podejście wymaga specjalistycznych umiejętności i zaawansowanej logistyki, co jest wyzwaniem w kontekście afgańskim. Także istotną rolę odgrywa potrzeba zwiększania się liczby wykwalifikowanych kobiet w misjach, co

jest również istotnym krokiem w kierunku bardziej zrównoważonych i skutecznych działań, a co wynika z różnic kulturowych, czy religijnych⁸²⁰.

5. Po piąte, analiza nowych modeli wsparcia, którym jest System Gotowości Zdolności Pokojowych (PCRS - *Peacekeeping Capability Readiness System*, PCRS), a który ma na celu skrócenie czasu potrzebnego na rozmieszczenie sił pokojowych, czy pokojowych misji wojskowych. System ten pozwala na wcześniejsze ocenianie gotowości do działań, co ma poprawić efektywność przyszłych misji.

Kolejną kwestią jest próba dokonania przez autora, analizy społeczeństwa afgańskiego z punktu widzenia naukowego, wykorzystującego do tego opracowanie „*Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*”, autorstwa Ruth Benedict⁸²¹. Należy przy tym zaznaczyć, że jest to pierwsza taka analiza, która pozwala zwrócić uwagę na to, że autor dysertacji, podobnie jak Ruth Benedict, uczestnicząc w wojskowej misji pokojowej w Afganistanie, obserwował społeczeństwo afgańskie, mając podstawową wiedzę socjologiczną i wiedzę z zakresu antropologii kulturowej. Wykorzystane wówczas było do tego oryginalne opracowanie Ruth Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Sacker & Warburg, London 1947.⁸²² Oczywiście autor ma świadomość swoich braków i niedociągnięć w tym zakresie, nie mniej jednak jest zdania, że taka analiza może być pomocna wówczas, gdy w przyszłości pojawią się podobne działania na arenie międzynarodowej, kiedy organizowane będą pokojowe misje wojskowe, takie jak te w Afganistanie, a których istotą będzie nie tylko pomoc dla określonego państwa, czy społeczności, ale także zrozumienie innej kultury, cywilizacji, czy religijności.

Niniejszą analizę należy rozpocząć od tego, że Ruth Benedict, dokonując analizy społeczeństwa japońskiego, po ataku na bazę floty amerykańskiej w Pearl Harbor 7 grudnia 1941 r., napisała kompleksową analizę norm społecznych i kulturowych Japonii, której głównym celem było zrozumienie i przewidywanie zachowań Japończyków w kontekście dalszych działań wojennych, a książka ta skupiła się na ważnych dla strony amerykańskiej, aspektach kultury japońskiej, pozwalających zrozumieć mentalność japońską, którą można było odnieść do pola walki. I chociaż napisana została z perspektywy outsidera i w oparciu o ograniczone

⁸²⁰ Przykładem tego jest opracowanie dotyczące udziału kobiet w misji w Afganistanie, autorstwa Barbary Drapikowskiej. Patrz: B. Drapikowska, *Kobiety – żołnierze w składzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2020.

⁸²¹ W Polsce, w drugiej dekadzie XXI wieku, ukazało się kilka wydań tej książki w Państwowym Instytucie Wydawniczym. Patrz: Ruth Benedict, *Chryzantema i Miecz. Wzory kultury japońskiej*, PIW, Warszawa 2018.

⁸²² Patrz: Ruth Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Sacker & Warburg, London 1947.

źródła, to jednak w tamtym czasie stała się jedną z ważniejszych książek na temat Japonii, wpływając na amerykańskie rozumienie japońskiej kultury w trakcie i po zakończeniu II wojny światowej. Co istotne, książka podzielona została na kilkanaście rozdziałów, z których każdy mówi o innych zagadnieniach. W skrócie ujmując, autorka zawarła w swym opracowaniu następujące myśli:

1. Po pierwsze, opisała kwestie hierarchii i struktury społecznej, a też strukturę władzy istniejącą w Japonii, wskazując na ich głębokie umiejscowienie w konfucjańskiej filozofii. Wpływ konfucjanizmu na Japonię istniał od co najmniej V lub VI wieku naszej ery, docierając tam pod postacią neokonfucjanizmu, wpływając na organizację państwa, na podejście do władzy i autorytetu, co wpływało na codzienne życie ludzi, na ich interakcje społeczne, a też na kształtowanie polityki państwa. Wpłynął również na mentalność i etykę ludzi, którzy przyswajali sobie idee „pięciu cnót” konfucjanizmu⁸²³, dotyczące stosunków w rodzinie, relacji władcy do poddanego, a też kwestie ceremonii społecznych i etykiety dworskiej. Z konfucjanizmu czerpał swe wzory kodeks honorowy Bushido, który ukształtował pojęcie honoru rycerza-samuraja.
2. Po wtóre, ważną kwestią było wychowanie i edukacja, a tym samym system edukacyjny i proces wychowania dzieci w Japonii. Autorka wskazała, jak szkoła i rodzina uczą dzieci takich wartości jak dyscyplina, poszanowanie dla autorytetów oraz umiejętność pracy zespołowej, które są niezwykle ważne w japońskim społeczeństwie.
3. Po trzecie, istotną rolę odgrywały kwestie religii i duchowości w życiu codziennym jednostki, szczególnie shintoizm i buddyzm, w kształtowaniu japońskiej kultury i życia codziennego. Wskazała przy tym, jak przekonania religijne i duchowe wpływają na japońskie postrzeganie przyrody, życia i śmierci.
4. Po czwarte, autorka wskazała, jak zagadnienia rolnictwa i gospodarki, a szczególnie tradycyjne praktyki rolnicze i relacje z ziemią kształtowały japońską etykę pracy i zachowania społeczne, przy czym opisany został wpływ zmian gospodarczych, technicznych i technologicznych na społeczeństwo japońskie, szczególnie w kontekście modernizacji i industrializacji.
5. Po piątę, autorka zajęła się kwestią roli kobiet w społeczeństwie japońskim, a szczególnie ich sytuację społeczną, pełnione przez nie role społeczne, oczekiwania wobec nich oraz sposób, w jaki przyczyniają się do zachowania norm kulturowych. Autorka

⁸²³ Więcej na ten temat przeczytać można: D. Socik, *Konfucjanizm*, <http://www.exporter.pl/zarzadzanie/management/japkonfucjusz.html>.

podkreślała różnice między tradycyjnymi a nowoczesnymi rolami kobiet, zwłaszcza w kontekście rosnącej urbanizacji i zmian w sytuacji przygotowań wojennych, jak i w czasie wojny.

6. Po szóste, zagadnienia wpływu wojny na społeczeństwo japońskie, w tym na temat tego, jak kultura honoru i obowiązku wpływają na postawy wobec wojny i pokoju. Zwróciła uwagę na kwestie dotyczące różnic występujących między osobistymi uczuciami i prawdziwymi intencjami (*honne*) a publicznymi wystąpieniami i oficjalnymi stanowiskami (*tatemae*), co pozwoliło zrozumieć, jak Japończycy radzą sobie z konfliktami społecznymi, zarządzaniem społecznym, czy zachowaniem harmonii wewnętrznej i zewnętrznej jednostki.
7. Po siódme, kwestie kultury wstydu i winy, w których autorka analizuje, jak japońska kultura wstydu (w przeciwieństwie do kultury winy, typowej dla zachodnich społeczeństw), wpływa na zachowania, motywacje oraz reakcje społeczne i indywidualne, przy czym podkreśla się, że w Japonii publiczna percepcja i opinia grupy mają ogromne znaczenie dla decyzji i działań jednostki.
8. Po ósme, kwestie obłączniczej mentalności, co wynika z wpływu na zachowania się jednostek i grup społecznych, historycznego izolowanie się Japonii (*sakoku*) wobec świata zewnętrznego, chociaż późniejsze otwarcie się na świat miało duży wpływ na rozwój specyficznej mentalności narodowej, wpływającej na sposób, w jaki Japończycy postrzegają inne narody, a także na ich podejście do międzynarodowej współpracy i konfliktu.
9. Po dziewiąte, zagadnienia rytuałów i obrzędów społecznych, które odgrywają ważną rolę w życiu codziennym jednostek, jak i grup społecznych. Autorka opisuje rytuały związane z ważnymi wydarzeniami życiowymi, takimi jak narodziny dzieci, małżeństwo i śmierć, oraz analizuje ich znaczenie w kontekście szeroko pojętej kultury i wartości.
10. Po dziesiąte, kwestie zmiany i adaptacji, w tym zagadnienia dotyczące tego, jak Japonia radzi sobie z procesami zmian i adaptacji do nowych warunków ekonomicznych i społecznych w świecie, zarówno w kwestii kontaktów ze społeczeństwami Zachodu, jak i szybkością, z jaką społeczeństwo potrafiło przyjąć i adaptować nowe technologie i idee.

Jak widać zatem, opracowanie Ruth Benedict nie tylko dostarczyło głębokiego wglądu w praktyki japońskiej kultury, ale również postawiło nowe pytania odnośnie do sposobu, w jaki kultura kształtuje i jest kształtowana przez historyczne relacje międzyludzkie, w tym w

zakresie relacji międzynarodowych, co pozwoliło zrozumieć mentalność społeczeństwa japońskiego i jego woli do walki, prowadzenia wojny, a też kwestie honoru. Dzięki temu możliwe było przygotowanie przez USA strategii walki z wrogiem, a po zakończeniu wojny, na głęboką modernizację społeczeństwa japońskiego.

Przechodząc do kwestii analizy porównawczej między społeczeństwem japońskim, opisanym przez Ruth Benedict, a społeczeństwem afgańskim, w okresie, gdy stacjonowały tam polskie jednostki wojskowe, realizujące zadania w ramach pokojowej misji wojskowej, można stwierdzić co następuje:

1. Po pierwsze, analiza wartości i norm kulturowych obu tych społeczeństw, pozwalają stwierdzić, że każda z tych kultur rozwija unikalne wzorce zachowań, które kształtują codzienne życie jednostek, a także sposób, w jaki reagują na zmiany zewnętrzne. W przypadku społeczeństwa japońskiego, kwestie kultury, wartości i norm społecznych wpływają na takie wartości jak poczucie wstydu, ale też honoru, obowiązku, czy posłuszeństwa, zaś w przypadku kultury afgańskiej dominującymi cechami są religijność, honor oraz lojalność wobec plemienia i rodziny. Co istotne, Afganistan, podobnie jak Japonia, ma silnie zakorzenione normy społeczne, które kształtują postawy wobec władzy, obcych wpływów i międzynarodowej interwencji. Jednak, różnice kulturowe mogą prowadzić do różnic w adaptacji do zewnętrznych zmian. W Japonii, mimo początkowego oporu wobec okupacji amerykańskiej po wojnie, ostatecznie doszło do harmonijnej adaptacji z zachodnimi wartościami, co ułatwiło rozwój nowoczesnego państwa. Z kolei w Afganistanie silne przywiązanie do tradycji plemiennych, religijnych oraz konserwatywnych wartości społecznych, utrudniały proces modernizacji i integracji z zachodnimi wartościami promowanymi przez misje NATO.
2. Po drugie, analiza oporu społecznego wobec obcej interwencji prowadziło do innych reakcji. Afganistan, w odróżnieniu od Japonii, wykazywał duży opór wobec zewnętrznej interwencji, nawet mimo obecności wojsk NATO, które miały na celu stabilizację kraju. W Afganistanie wartości plemienne, religijne i patriarchalne są najważniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości społecznej. Społeczności lokalne postrzegały ingerencję międzynarodową, w tym obecność NATO, jako zagrożenie dla swojej autonomii, tradycji i religii. Z kolei Japonia, choć początkowo niechętna obecności obcych wojsk, ostatecznie przyjęła zmiany, uznając je za sposób na odbudowę kraju po wojnie. Ponadto w przypadku Afganistanu proces adaptacji do nowych struktur politycznych był bardziej skomplikowany z powodu silnego oporu ze strony talibów, którzy, podobnie jak japońscy wojskowi w czasie II wojny światowej, reprezentowali

bardziej konserwatywne podejście do zachowań społecznych i politycznych. Różnica polegała jednak na tym, że talibowie traktowali zmiany narzucane przez NATO jako zagrożenie dla porządku religijnego i społecznego, podczas gdy w Japonii naród potrafił wykorzystać zewnętrzną interwencję jako impuls do przekształceń, które w efekcie przyniosły dobrobyt.

3. Po trzecie, rola honoru i lojalności w społeczeństwach poddanych zewnętrznej interwencji, co wskazuje na ważną rolę tych wartości w japońskim społeczeństwie, które były fundamentem zarówno życia rodzinnego, jak i społecznego. Także w Afganistanie podobne wartości są istotne, zwłaszcza w kontekście relacji plemiennych i religijnych. Honor, jako podstawowa zasada w kulturze afgańskiej, stanowi fundament wielu decyzji społecznych i politycznych, w tym decyzji o oporze wobec obcej interwencji. Można dostrzec, że zarówno w Japonii, jak i w Afganistanie, wartości te były wykorzystywane w obliczu obcej dominacji, jednak w Japonii pojawił się mechanizm adaptacji, który pozwalał na modernizację w obrębie istniejącego porządku, podczas gdy w Afganistanie tradycjonalizm i silna religijność stanowiły przeszkodę w pełnej integracji z zachodnimi normami.
4. Po czwarte, kwestia adaptacji do nowych struktur społecznych, ekonomicznych i politycznych miała inny przebieg w obu omawianych społeczeństwach. Japonia, po wojnie, podjęła próbę adaptacji do zachodnich standardów politycznych, a proces inkorporacji Japonii do europejskiego stylu życia, stał się impulsem do budowy demokratycznych instytucji, które były kompatybilne z jej własnymi tradycjami i hierarchiami społecznymi. W Japonii proces ten przebiegał z poszanowaniem istniejących struktur, co ułatwiło integrację z międzynarodowym porządkiem. Z kolei w Afganistanie proces ten był trudniejszy, ponieważ społeczeństwo afgańskie w dużej mierze opierało się na systemie plemiennym i tradycjach islamskich, które były sprzeczne z wartościami promowanymi przez NATO. Mimo wysiłków międzynarodowych, aby wprowadzić reformy demokratyczne i zbudować silne instytucje państwowe, struktury władzy plemiennej oraz religijnej pozostały dominujące. Ponadto, obecność wojskowa NATO, mimo prób przekształcenia Afganistanu, spotkała się z dużym oporem ze strony talibów oraz niektórych grup społecznych, co utrudniało osiągnięcie stabilności politycznej.
5. Po piąte, kwestia kontekstu historycznego i politycznego obu tych społeczeństw była odrębna. W przypadku Japonii, po II wojnie światowej kraj ten znalazł w bardzo złym położeniu politycznym, społecznym, ekonomicznym i demograficznym, zarówno

wskutek zniszczeń spowodowanych przez użycie bomb atomowych, jak i wskutek hańby, jaką było podpisanie bezwarunkowej kapitulacji. Jednak Japonia była państwem, które nie miało doświadczeń długotrwałej niestabilności politycznej i walki z obcymi mocarstwami na swoim terenie przed 1945 rokiem, ale po wojnie znalazła się w fazie odbudowy, co sprawiało, że była bardziej otwarta na zewnętrzną pomoc i reformy polityczne, społeczne i gospodarcze, które w znacznej mierze odpowiadały na potrzeby odbudowy narodowej. W przypadku Afganistanu, długotrwała historia niestabilności politycznej, wojen domowych oraz dominacji obcych mocarstw (ZSRR, USA) miała ważny wpływ na postawy społeczne wobec obcych interwencji. Od lat 70-tych XX wieku, Afganistan zmagał się z wewnętrznymi konfliktami, które były zaogniane przez zewnętrzne ingerencje. W latach 2001-2021, kiedy miała miejsce interwencja NATO, społeczeństwo afgańskie miało już za sobą doświadczenia z innymi obcymi interwencjami, w tym radziecką okupacją lat 80-tych, która wywołała głęboki opór społeczeństwa, a także wprowadziła bardzo wyraźne podziały w kraju, w tym w kwestii tożsamości narodowej i religijnej.

6. Po szóste, kwestia roli tradycji i religii, a w szczególności różnice w postrzeganiu tradycji i religijności obu tych społeczeństw. W Japonii, mimo obecności silnych tradycji religijnych, przede wszystkim shintoizmu i buddyzmu, po II wojnie światowej dochodziło do transformacji tych wartości, w tym do oddzielenia instytucji religijnych od państwa i wpływu amerykańskich wartości na społeczeństwo. Reakcja na obce wpływy w Japonii była bardzo elastyczna, a sam proces zachodnich reform był w dużej mierze ukierunkowany na odnowę państwa, a nie na naruszenie fundamentalnych wartości religijnych. To umożliwiło Japonii stworzenie silnego, zmodernizowanego państwa, które po wojnie mogło wejść na ścieżkę rozwoju. Z kolei społeczność afgańska jest głęboko religijna, w znacznym stopniu opierająca się na islamie sunnickim, szczególnie w kontekście talibów, którzy kontrolowali część kraju przez wiele lat. Wartości religijne miały ogromny wpływ na decyzje społeczne i polityczne, co sprawiało, że jakiegokolwiek zewnętrzne ingerencje w życie religijne były traktowane jako zamach na tożsamość narodową. Stąd też opór wobec interwencji NATO, nawet jeśli była ona pokazywana jako misja stabilizacyjna, wynikał z głębokiego przekonania, że zewnętrzna siła może naruszyć podstawowe zasady religijne i społeczne.
7. Po siódme, zjawisko „globalnej wojny z terroryzmem” a społeczna adaptacja, co wynikało z tego, że Afganistan był najważniejszym elementem „globalnej wojny z terroryzmem” po zamachach z 11 września 2001 roku. Interwencja NATO miała na celu

eliminację talibów i Al-Kaidy, a także zaprowadzenie demokratycznych reform w kraju. Jednak z perspektywy społeczeństwa afgańskiego, cele misji NATO nie były dobrze przyjęte. W przypadku Japonii, po II wojnie światowej, dzięki pomocy USA doszło do procesu odbudowy społecznej, który objął również reformy polityczne i gospodarcze, a warto zaznaczyć jest to, że w społeczeństwie japońskim nie było silnego sprzeciwu wobec interwencji zewnętrznej, gdyż Japonia była po wojnie w fazie destrukcji społeczno-ekonomicznej, a proces odbudowy kraju był realizowany dzięki obecności wojsk amerykańskich, co było potraktowane jako element procesu zmian. W przypadku Afganistanu, misja wojskowa NATO początkowo była przedstawiana jako działanie mające na celu ochronę ludzkich praw i zaprowadzenie pokoju, jednak po kilku latach obecności obcych wojsk, spotkała się z rosnącym oporem, zarówno od strony talibów, jak i lokalnych społeczności. W reakcji na zmieniającą się politykę interwencyjną, w części społeczeństwa afgańskiego pojawiły się, z jednej strony obawy przed utratą tradycyjnych wartości, chociaż z drugiej strony, nadzieje związane z poprawą dostępu do edukacji, do godziwie płatnej pracy, a także z uzyskaniem przez kobiety praw obywatelskich.

8. Po ósme, zmiana roli kobiet w społeczeństwie, w tym porównanie reakcji na reformy w tym zakresie. W przypadku Japonii, po II wojnie światowej wprowadzono wiele reform społecznych, które miały na celu poprawę sytuacji kobiet, w tym prawa wyborcze oraz zmiany w zakresie edukacji i zatrudnienia. Japońska reakcja na te zmiany była jednak bardzo otwarta i nie dostrzegało się oporu na te zmiany, co ułatwiło implementację tych reform w społeczeństwie. W przypadku Afganistanu, jednym z elementów interwencji NATO była kwestia praw kobiet, tym bardziej, że w ramach misji pokojowej szczególny nacisk kładziono na poprawę sytuacji kobiet w Afganistanie, w tym na dostęp do edukacji i pracy. Jednak zmiany te nie zostały w pełni zaakceptowane przez wszystkie grupy społeczne, a opór wobec równouprawnienia kobiet, był szczególnie widoczny w rejonach będących pod kontrolą talibów.
9. Po dziewiąte, znaczenie edukacji i modernizacji społeczeństwa, które w przypadku Japonii po wojnie, pod wpływem amerykańskich reform, zostały zaakceptowane społecznie i rozpoczęła się szeroko zakrojona modernizacja systemu edukacyjnego, co miało na celu nie tylko poprawę jakości życia obywateli, ale również dostosowanie do nowoczesnych norm i wartości, przy czym proces modernizacji edukacji był znacznie mniej kontrowersyjny, gdyż japońska kultura, mimo swojej silnej tradycji, była bardziej otwarta na zmiany zewnętrzne w tym zakresie. W przypadku Afganistanu, edu-

kacja była wprawdzie jednym z ważniejszych elementów interwencji NATO, ale mimo, że po 2001 roku wprowadzono reformy edukacyjne, w tym zniesienie zakazu edukacji dla dziewcząt, to zmiany te napotkały na duży opór z powodu tradycji religijnych i plemiennych. Wiele społeczności afgańskich uznawało takie zmiany za obce i niezgodne z ich wartościami, co utrudniało ich skuteczną implementację. Można dodać, że tak jak w przypadku innych aspektów modernizacji społecznej, edukacja stała się jednym z pól walki o tożsamość kulturową i społeczną społeczeństwa afgańskiego.

10. Po dziesiąte, kwestie wpływu kolonializmu i pamięci historycznej na opór wobec obcych wpływów. W przypadku Japonii, która nigdy nie była bezpośrednio kolonizowana, chociaż była pod wpływem zachodnich mocarstw w XIX wieku, kiedy to otworzyła swoje granice na handel i obce wpływy, to jednak miała własne doświadczenia w kolonizowaniu Chin, Korei i innych krajów regionu, po II wojnie światowej, w wyniku wpływów amerykańskich, przyjęła reformy, które z jednej strony były wynikiem zewnętrznych nacisków, ale z drugiej strony, były wkomponowane w jej tradycję modernizacji. Z kolei Afganistan, w przeciwieństwie do Japonii, miał długą historię oporu wobec obcych mocarstw, w tym Brytyjczyków, Rosji, a później ZSRR i innych krajów. Dlatego pamięć o przeszłych doświadczeniach kolonialnych i okupacyjnych miała silny wpływ na postawy społeczne, w tym na opór wobec obcych sił i ich prób modernizacji kraju. Społeczeństwo afgańskie, wychowane na tradycyjnych wartościach i na normach religijnych, traktowało interwencję jako kontynuację tendencji imperialistycznych.
11. Po jedenaste, kwestie globalizacji i integracji ze wspólnotą międzynarodową, wskazują, że Japonia jest przykładem społeczeństwa, które skutecznie zintegrowało się po wojnie ze wspólnotą międzynarodową, przyjmując mechanizmy globalizacji i stając się jednym z liderów gospodarki światowej. Z kolei Afganistan, z racji swojego umiejscowienia geopolitycznego i braku silnych instytucji państwowych, nie przeszedł procesu modernizacji, a tym samym ma trudności z integracją z systemem międzynarodowym. I chociaż misja NATO miała na celu stabilizację społeczną, to wciąż pojawiały się trudności związane z brakiem spójnej władzy centralnej i struktury państwowej.
12. Po dwunaste, kwestie możliwości budowania pokoju i zaufania społecznego w kontekście pokonfliktowym, który w przypadku Japonii pokazał, że proces budowy pokoju jest możliwy, jeśli państwo potrafi przeprowadzić reformy instytucjonalne i adaptować się do nowych warunków międzynarodowych. W przypadku Afganistanu, brak

integracji społecznej, podziały plemienne, religijne i słabość instytucji państwowych, utrudniały proces tworzenia długoterminowego pokoju, a interwencje międzynarodowe, które miały jasno określony cel długoterminowy i zrównoważone podejście do odbudowy instytucji państwowych, w przypadku Afganistanu nie sprawdziły się, co oznacza, że mimo wielu podejmowanych prób stabilizacji i budowania zaufania społecznego, kwestie te nie są możliwe do realizacji w obecnym czasie.

13. Po trzynaste, w podsumowaniu można wskazać, że porównując społeczeństwo japońskie i afgańskie, w kontekście interwencji międzynarodowych, widać, jak ważną rolę odgrywają różnice w wartościach kulturowych. W Japonii, chociaż początkowo istniał opór wobec amerykańskich norm społecznych, z biegiem czasu pojawiła się chęć adaptacji do nowego porządku, co w dużej mierze wynikało z istniejących kulturowych wzorców posłuszeństwa i harmonii. Z kolei w przypadku Afganistanu, z silnymi tradycjami plemiennymi i religijnymi, społeczeństwo bardziej opiera się integracji z innymi, traktując ją jako zagrożenie dla swojej tożsamości. Jak widać zatem, badania Ruth Benedict są mocno inspirujące zarówno w kontekście metodologicznym, ale także i socjologicznym, gdyż pokazują, jak głęboko zakorzenione wartości kulturowe mogą determinować reakcje społeczeństw na zewnętrzne ingerencje. W przypadku Afganistanu interwencja NATO zderzyła się z silnym przywiązaniem do tradycji, co spowodowało trudności w implementacji długofalowych zmian społecznych i politycznych.

Podsumowując, jak widać z zaprezentowanej analizy, kultura i wartości społeczne mają istotne znaczenie dla procesu adaptacji w obliczu obcej interwencji, chociaż społeczeństwa o silnych wartościach hierarchicznych i tradycyjnych, takie jak Japonia, mogą łatwiej przejść przez proces integracji z nowym porządkiem, jeśli zewnętrzne zmiany są postrzegane jako uzupełniające, a nie zagrażające ich wartościom. Z kolei w społeczeństwach takich jak afgańskie, w których dominują silne normy plemienne i religijne, obca interwencja jest postrzegana jako zagrożenie dla tożsamości narodowej, co skutkuje silnym oporem i trudnościami w adaptacji.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

1. Abel Theodore, *Podstawy teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1977.
2. Abraham Rhea, *Understanding the Pashtuns, and the Minor Ethnic Groups*, [w:] *The Politics of Ethnicity in Afghanistan*, Politics of Ethnicity, T2/2, str. 71, 2013.
3. Afeltowicz Łukasz, Pietrowicz Krzysztof, *Koniec socjologii, jaką znamy, czyli o maszynach społecznych i inżynierii socjologicznej*, Studia Socjologiczne 2008, nr 3.
4. Afghanistan Statistical Yearbook 2020. NSIA. District 7th, Chehlsetoon Road, Near to Babur Garden, NSIA, Kabul 2021.
5. Afghanistan National Development Strategy 1387–1391 (2008–2013). *A Strategy for Security, Governance, Economic Growth and Poverty Reduction*, Kabul 2008.
6. Alexander Jeffrey C., *Theoretical Logic in Sociology*, Berkeley 1982.
7. Albrecht Peter, Patey Luke, Abrahamsen Rita, Williams Paul. D., *From Peacekeeping Missions to Global Peacekeeping Assemblages*, International Affairs 2024, vol. 100, nr. 3
8. Alexander Jeffrey C., *The Civil Sphere*, Oxford 2006.
9. Alexander Jeffrey C., *The Meanings of Social Life*, Oxford 2003.
10. Anderson Elijah, *Code of the Street. Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*, W.W. Norton & Company, New York 2000.
11. Anderson Elijah, *The Cosmopolitan Canopy. Race and Civility in Everyday Life*, W.W. Norton & Company, New York 2011.
12. American Journal of Sociology, *Informal Social Organization in the Army*, Vol. 51, No. 5, Human Behavior in Military Society Published by: The University of Chicago Press, 1946.
13. Apanowicz Jerzy, *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Diecezji Chełmińskiej. Bernardinum, Gdynia 2002.
14. Arreguín-Toft Ivan, *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*, [w] International Security Vol. 26, No. 1 (Summer, 2001).
15. Aulich Krystyna, Sendeczka Małgorzata, *Zestawienie tematyczne. Misje pokojowe. Operacje wspierania pokoju*, Biblioteka Główna. Ośrodek Informacji Naukowej, Bibliograficznej i Patentowej, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, Wrocław 2003.

16. Azad Arezou, *The Beginnings of Islam in Afghanistan Conquest, Acculturation, and Islamization* [w:] *Afghanistan's Islam, From Conversion to the Taliban*, University of California Press, 2016.
17. Babbie Earl, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
18. Babbie Earl, *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
19. Babiński Grzegorz, *Etapy procesu badawczego*, [w:] (red.) M. Bochenska-Seweryn, K. Kluzowa, *Elementy socjologii. Wybór*, Wydawnictwo Interart, Warszawa 1996.
20. Bailey Stephen, *Academic Writing: A Handbook for International Students*, Routledge. Taylor & Francis Group, London-New York 2011
21. Balcerowicz Bolesław, *Siły zbrojne w państwie i w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
22. Balcerowicz Bolesław, *Wybrane problemy obronności państwa*, AON, Warszawa 2002.
23. Banasik Mirosław, *Uwarunkowania misji w Afganistanie*, Kwartalnik Bellona. Pismo Naukowe Wydawane przez Ministerstwo Obrony Narodowej 2008, nr 1(652).
24. Baranowska Aneta, *Człowiek w instytucji totalnej. Społeczne aspekty służby żołnierzy polskich poza granicami kraju*, NOMOS, Kraków 2013.
25. Baranowska Aneta, *Techniki adaptacji do życia w instytucji totalnej. Na przykładzie żołnierzy mieszkańców obozu Babilon w Iraku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
26. Baranowska Aneta, *Wojsko jako przedmiot badań społecznych. Uwagi na marginesie badań własnych*, Zeszyty Naukowe WSG, t. 27 seria: Edukacja – Rodzina – Społeczeństwo, nr 1 (2016), str. 175-192, Bydgoszcz 2016.
27. Baranowska Aneta., *Socjologia wojska w Polsce – pytania o przeszłość, teraźniejszość i przyszłość subdyscypliny*, Rocznik Historii Socjologii 2016, Vol IV.
28. Barnaszewski Bogusław, *Transformacja roli struktur dyspozycyjnych wobec ewolucji wyzwań o charakterze globalnym i wewnątrz strukturalnym*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, J. Maciejewski, O. Nowaczyk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
29. Barnett Roger W., *Asymmetrical warfare: today's challenge to U.S. military power*, Washington, D.C.: Brassey's, Inc. 2003.

30. Bąk Tomasz, *Misje stabilizacyjne i operacje pokojowe metodą rozwiązywania konfliktów militarnych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych 2012, nr 1 (163).
31. Beauchamp Tom L, Childress James F., *Principles of Biomedical Ethics*, Oxford University Press, Oxford 2001.
32. Becker Howard, Barnes Harry Elmer, *Rozwój myśli społecznej od wiedzy ludowej do socjologii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1964.
33. Bellamy Alex J., Williams Paul, Griffin Stuart, *Understanding Peacekeeping*, Polity Press, Cambridge 2010.
34. Bellamy Alex J., Williams Paul (red.), *Providing Peacekeepers. The Politics, Challenges and Future of United Nations Peacekeeping*, Oxford University Press, Oxford 2013.
35. Benedict Ruth, *Patterns of Culture*, A Mariner Book. Houghton Mifflin Company, Boston-New York 1934. Reprint z 2005 r.
36. Benedict Ruth, *The Chrysanthemum, and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Houghton Mifflin Company, Boston 1946.
37. Benedict Ruth, *Wzory kultury*, Wydawnictwo Vis-a-vis Etiuda s.o.o., Kraków 2024
38. Bera Ryszard, *Metodyka kształtowania postaw żołnierskich*, Bellona, Warszawa 1999.
39. Bera Ryszard, *Postawy zawodowe pilotów wojskowych w procesie restrukturyzacji Polskich Sił Powietrznych*, Bellona, Warszawa 1999.
40. Berger Peter L., Luckman Thomas., *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, PIW, Warszawa 1983.
41. Bieniek Mieczysław, Mazur Sławomir M. (red.), *Wojska specjalne Rzeczypospolitej Polskiej*, Oficyna Wydawnicza AFM KAAFM, Kraków 2016.
42. Biruś Ireneusz, *Historia konfliktu afgańskiego a bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, Studia Bezpieczeństwa Narodowego 2014, vol. 5, nr 1.
43. Boas Franz., *Ethnology of the Kwakiutl*, [w:] by G. Munt, Thirty-Fifth Annual Report of the Bureau of American Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution 1913-1914. Part 2. Government Printing Office, Washington 1921.
44. Boczkowski Andrzej, *Badania ilościowe i jakościowe w socjologii. Między separacją epistemologiczną a praktyczną komplementarnością*, Roczniki Nauk Społecznych 2018, nr 4.
45. Bodziany Marek, *Armia a nowa jakość ładu społecznego*, Zeszyty Naukowe WSOWL nr 1, 2009.

46. Bogunia-Borowska Małgorzata, *Codziennosc życia społecznego – wyzwania dla socjologii XXI wieku*, [w:] red. P. Sztompka, M. Bogunia- Borowska, Socjologia codzienności, Wydawnictwo. Znak, Kraków 2008.
47. Boguta Mieczysław, Kaczmarek Żywiec, *Polityka. Nauka. Technika*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1987.
48. Borkowski Tadeusz, *Ogólne teorie socjologiczne: pozór prawdy czy prawda pozorów*, [w:] (red.) K. Frysztański, Z zagadnień socjologii stosowanej, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996
49. Braitwaite Rodric, *Afgańcy. Ostatnia wojna imperium*, Znak, Kraków 2012.
50. Bruce Steve. *Socjologia-bardzo krótkie wprowadzenie*. Prószyński i S-ka, Warszawa 2000.
51. Bryman Alan, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2016.
52. Bunge Mario, *Philosophy of Science: From Problem to Theory*, Routledge, London-New York 1998.
53. Burszta Wojciech J., *Antropologia kultury*, Zysk i s-ka, Poznań 1998.
54. Byrd William A., *Responding to Afghanistan's Opium Economy Challenge: Lessons and Policy Implications from a Development Perspective*, The World Bank South Asia Region Poverty Reduction and Economic Management Finance and Private Sector Development Department March 2008.
55. Caforio G., *Some Historical Notes*, [w:] (red.), G. Caforio, Handbook of the Sociology of the Military, Publisher Springer US, New York 2006.
56. CFC, *Counter-Narcotics in Afghanistan*, London 2012.
57. Chalmers Allan F, *What Is This Thing Called Science?* Hackett Publishing Company Inc., Indianapolis 1999.
58. Chałasiński Józef, *Trzydzieści lat socjologii polskiej 1918-1947*, Przegląd Socjologiczny 1948.
59. Chomczyński Piotr, *Wybrane problemy etyczne w badaniach. Obserwacja uczestnicząca ukryta*, QSR. Przegląd Socjologii Jakościowej 2006.
60. Cianciara Adam, *Operacje pokojowe*, [w:] (red.) A. Florczak, A. Lisowska, *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
61. Ciechanowski Grzegorz, *Żołnierze polscy w misjach i operacjach pokojowych poza granicami kraju w latach 1953-1989*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.

62. Ciechanowski Grzegorz, *Polskie Kontyngenty Wojskowe w operacjach pokojowych 1990-1999*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010.
63. Ciesielski Maciej N., *Socjologia bezpieczeństwa jako subdyscyplina nauk o bezpieczeństwie*, [w] *Cybersecurity and Law* nr 2 (2), Akademia Sztuki Wojennej 2019.
64. Cierpiałowska Lidia, Ziarko Michał, *Psychologia uzależnień – alkoholizm*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
65. Clausewitz Carl, *O wojnie*, Bellona, Warszawa 2022.
66. Call Charles T., *Building States to Build Peace*, Lynne Rienner Publishers 2008.
67. Chrzan Kamil, *Wpływ misji w Iraku i Afganistanie na zmiany w Wojsku Polskim*, *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego* 2011/2012, nr 6.
68. Cornwall Andrea, Jewkes Rachel, *What is Participatory Research?* *Social Science & Medicine* 1995, vol. 41, nr 12.
69. Creswell John W., *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks 2009.
70. Creswell John W., *Projektowania badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
71. Creswell John W., Creswell J. David, *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks 2018.
72. Czekaj Dariusz, *Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną -studium socjologiczne*, Oficyna Wydawnicza PR, Rzeszów 2021.
73. Czekaj Dariusz, *Udział żołnierzy 21 Brygady Strzelców Podhalańskich w operacjach i misjach pokojowych*, Tyczyn 2006, praca niepublikowana.
74. Czekaj Dariusz, *Przygotowanie żołnierzy do operacji i misji pokojowych w świetle socjologii wojny (na przykładzie jednostek 21 Brygady Strzelców Podhalańskich)*, [w] *Młoda humanistyka*, 1/2018 (11), Rzeszów 2018.
75. Czekaj Krzysztof, *Socjologia szkoły chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice 2007.
76. Czupryński Andrzej., *Metoda naukowa*, [w:] (red.) A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina, *Nauka o bezpieczeństwie. Wybrane problemy badań*, Wydawnictwo Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpowodziowej im. Józefa Tuliszkowskiego. Państwowy Instytut Badawczy, Józefów 2017.
77. Dąbrowska Monika, Kos Alicja, *Rozwój współpracy wojskowej w stosunku do NATO na przykładzie udziału Wojska Polskiego i Bundeswehry w działania militarnych prowadzonych w Afganistanie*, *Obronność. Zeszyty Naukowe* 2014, nr 1(9).

78. Denzin Norman K, *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, Routledge, New York 2017.
79. Diehl Paul F., Druckman Daniel., *Evaluating Peace Operations*, Lynne Reinner Publishers, Boulder 2010.
80. Dixon Bernard, *Nie igra się z nauką*, PIW, Warszawa 1984.
81. Drapikowska Barbara, *Kobiety żołnierze w składzie Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2020.
82. Dobrowolski Waław, *Czerwone pola Afganistanu*, Drukarnia Creative Partner, Rzeszów 2019.
83. Dobrowolski Waław, *Recenzja książki: Dariusz Czekaj, Pomiędzy wojskiem a społecznością lokalną. Studium socjologiczne*. [w] Rzeszowskie Studia Socjologiczne nr 13/2020, Rzeszów 2022.
84. Dobrowolski Waław, *Analiza geopolityczna i społeczna Afganistanu jako przyczynę do zrozumienia porażki koalicyjnej misji wojskowej w Afganistanie*, [w] Rzeszowskie Studia Socjologiczne nr 15/2022, Rzeszów 2022.
85. Dobrowolski Waław, *Determinants and Prospects for the Development of the Opiate Economy in Afghanistan*, [w] Humanities and Social Sciences nr 1/2024, Rzeszów 2024.
86. Doktor Kazimierz, *Socjologia gospodarcza*, [w:] (red.) K. Doktor, W. Kwaśniewicz, A. Kwilecki, *Socjologia. Teoria i działanie. Księga pamiątkowa ku czci Władysława Markiewicza*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1997.
87. Doyle Michael W. & Sambanis Nicholas, *Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations*, Princeton University Press 2006.
88. Durkheim Emile, *Zasady metody socjologicznej*, PWN, Warszawa 1968.
89. Durkheim Emile, *O podziale pracy społecznej*, PWN, Warszawa 1999.
90. Dudek Mieczysław, *Narkomania w wojsku - wybrane uwarunkowania*, [w] „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” vol. 12 nr 2, 2009.
91. Elphinstone Mountstuart, *Account of the Kingdom of Caubul, and Its Dependencies in Persia, Tartary, and India: Comprising a View of the Afghan Nation, and a History of the Dooraunee Monarchy*, Cambridge, 2011.
92. Emerson Robert. M., Fretz Rachel. I., Shaw Linda. L., *Writing Ethnographic Fieldnotes*, University of Chicago Press, Chicago-London 2011.
93. Encyklopedia Powszechna PWN (H. Bonecki, Red.) Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975.

94. Fassin Didier., *Humanitarian Reason. A Moral History of the Present*, University of California Press, Oakland 2011.
95. Favre Raphy, *Interface between State and Society in Afghanistan*. Addis Abeba, Ethiopia: AIZON 2005.
96. Flick Uwe, *An Introduction to Qualitative Research*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks 2009.
97. Flick Uwe, *An Introduction to Qualitative Research*, SAGE Publications Ltd. London-Thousand Oaks-New Delhi-Singapore 2018.
98. Bryman Alan, *Social Research Methods*, Oxford University Press, Oxford 2016.
99. Fortna Virginia P., *Does Peacekeeping Work?: Shaping Belligerents' Choices after Civil War*, Princeton University Press 2008.
100. Fortune R. F., *Sorcerers of Dobu. The Social Anthropology of the Dobu Islanders of the Western Pacific*, George Routledge & Sons. Ltd., London 1932.
101. Foster Erin D., Deardorf Ariel, *Open Science Framework (ODF)*, Journal of the Medical Library Association JMLA 2017.
102. Frąckiewicz Artur, *Między socjologią kryzysu a „kryzysem” socjologii*, Opuscula Sociologica 2014, nr 2.
103. Frysztacki Krzysztof, *Wprowadzenie*, [w:] (red.) K. Frysztacki, *Współczesne tendencje w socjologii empirycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1990.
104. Fukuyama Francis, *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*, Simon & Schuster, New York 1995.
105. Geertz Clifford, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*, Basic Books Inc. Publishers, New York 1993.
106. Glatzer Bernt, *The Pashtun Tribal System*. (G. & D.K. Behera, Red.) *Concept of Tribal Society (Contemporary Society: Tribal Studies, v.5)*, 265-282, 2002.
107. Godfrey-Smith Peter, *Theory and Reality. An Introduction to the Philosophy of Science*, University of Chicago Press. Chicago 2003.
108. Goffman Alice, *On the Run: Fugitive Life in an American City*, University of Chicago Press, Chicago 2014.
109. Goffman Erving, *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Anchor Books, New York 1961.

110. Goffman Erving, *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] Współczesne teorie socjologiczne (red.) A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
111. Goffman Erving, *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2011.
112. Goodman Norman, *Wstęp do socjologii*, Zyski S-ka, Poznań 1999.
113. Gray Chris Hables, *Postmodern war: The new politics of conflict*, London 2013.
114. Grange David L., BG (R) Huba Wass de Czege, LTC Richard D Liebert USAR, Major Charles A. Jarnot, Al Huber, Mike Sparks, *Air-Mech-Strike Asymmetric Maneuver Warfare for the 21st Century* Turner 2nd ed. 2002.
115. Greń Jerzy, *Statystyka matematyczna. Modele i zadania*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
116. Gruszczak Artur, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, [w:] (red.) W. Sokała, B. Zapała, *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, Wyd. BBN, Warszawa 2011.
117. Gruszczak Artur, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, str. 10-11[w] M. Kaldor, *New & Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Stanford University Press, 2001.
118. Habermas Jurgen, *Teoria i praktyka*, PIW, Warszawa 1983.
119. Habermas Jurgen, *The Theory of Communicative Action*, Volume 1, Beacon Press. Boston 1984.
120. Habermas Jurgen, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge 1996.
121. Hacking Ian, *Representing and Intervening. Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science*. Cambridge University Press, Cambridge 1983.
122. Hammersley Martyn, Atkinson Paul, *Ethnography. Principles in Practice*, Routledge. Taylor&Francis Group, London-New York 2000, (s. 230-245), S. Kvale, *Doing Interviews*, SAGE Publications, Thousand Oaks 2007.
123. Hertz Aleksander, *Klasy socjologii*, Nakładem Wiedzy i Życia, Warszawa 1933.
124. Hertz Aleksander, *Zagadnienie socjologii wojska i wojny : (próba problematyki)*, [w] *Przegląd Socjologiczny / Sociological Review* 8/1-4, 119-140, 1946.
125. Hirschi Travis, *Causes of Delinquency*, University of California Press, Berkeley 1969

- 126.Hoffman Frank G., *Conflict in the 21st century: Rise of the Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Virginia Arlington 2007
- 127.Hołyś Brunon, *Samobójstwo – przypadek czy konieczność*. PWN, Warszawa 1983.
- 128.Hopkirk Peter, *Wielka Gra. Sekretne gra o Azję*, Zysk i s-ka. Poznań 2019.
- 129.Hovland C. I., Lumsdaine A. A., Sheffield F. D., *Studies in Social Psychology in World War II, Volume III. Experiments on Mass Communication*, Princeton University Press, New York 1949.
130. Hudyma Przemysław, *Udział Wojska Polskiego w misjach stabilizacyjnych w krajach byłej Jugosławii*, Studia Europaea Gnesnensia 2010, nr 1-2.
- 131.Indecki Krzysztof, *W sprawie metod doboru próby w badaniach nad recydywą*, Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica 1982, nr 10.
- 132.Islamic Republic of Afghanistan, *The Constitution of Afghanistan*, 2004.
- 133.Jagodziński Bartosz, *Operacje specjalne a konwencjonalne*, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego 2020, vol. 12, nr 23.
- 134.Janovitz Morris, *The Professional Soldier*, The Free Press, Glancoe 1960.
- 135.Janovitz Morris, *The Professional Soldier. A social and Political Portrait*, Glancoe, Illinois 1957.
- 136.Jarmoszko Stanisław, *Bronisław Malinowski jako prekursor antropologii bezpieczeństwa*, [w] Krakowskie studia Międzynarodowe, Krakow International Studies, XX: 2023 nr 2.
- 137.Jemieliński Dariusz, *Wprowadzenie. Różnorodność metodologii i narzędzi w badaniach jakościowych*, [w:] (red.) D. Jemieliński, *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, Tom 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012
- 138.Jędrzejko Mariusz, *Narkotyki i narkomania w Wojsku Polskim*, Warszawa-Pułtusk, 2005.
- 139.Jureńczyk Łukasz, *Polska misja w Afganistanie. Wojsko polskie w operacji reagowania kryzysowego NATO*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2016.
- 140.Juszczyk Stanisław, *Teoria i jej cechy – dyskurs w obszarze nauk społecznych*, Ateneum. Polskie Studia Politologiczne 2021, vol. 69, nr 1.
- 141.Kałużńska Elżbieta, *Teorie i modele*, Filozofia Nauki 1994, Rok II, nr 2(6).
- 142.Kamiński Stanisław, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1981.

- 143.Karp Aleksander, *21 Brygada Strzelców Podhalańskich im. gen. bryg. Mieczysława Boruty-Spiechowicza*, Agencja Poligraficzno-Wydawnicza Sandra, Rzeszów 2000.
- 144.Kilias Jarosław, *Jak socjologowie opowiadali o socjologii. Dwa studia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- 145.Klepacki Bogdan, *Wybrane zagadnienia związane z metodologią badań naukowych*, Roczniki Nauk Rolniczych 2009.
- 146.Kłoskowska Antonina, *Historia nauk społecznych wobec historii nauki. (W związku z XI Międzynarodowym Kongresem Historii Nauki)*, Przegląd Socjologiczny 1966, nr 20.
- 147.Knopp Katarzyna A., *Pododdział wojskowy jako mała grupa społeczna*, [w] *Mysł Wojskowa*, nr 1,2006.
- 148.Kokociński Maciej. Pawlak Marek, *Wojskowe misje zagraniczne jako środowisko socjalizacji żołnierzy*, [w] *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych*, Kwartalnik 2/2016, Gdynia 2016.
- 149.Kołodziejczyk Adam, *Od socjologii wojska do socjologii bezpieczeństwa narodowego?* [w:] A. Kołodziejczyk (red.) *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej. Materiały — I sesja 37 grupy roboczej „Socjologiczne problemy bezpieczeństwa narodowego i obronności”*, XI Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny, Rzeszów — Ty-czyn, 20–23 września 2000. Warszawa: Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, 2001, str.12
- 150.Kołodziejczyk Tomasz, Kozerański Dariusz Stanisław, Jan Maciejewski (red.), *Oficerowie grup dyspozycyjnych Socjologiczna analiza procesu bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008.
- 151.Korzeniowski Krzysztof, *Afganistan. Gdzie regułą jest brak reguł*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006.
- 152.Korzeniowski Leszek, *Obiektywne a subiektywne kategorie bezpieczeństwa narodowego*, [w] (red.) J. Maciejewski, O. Nowaczyk, *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- 153.Koszowski Maciej, *Dwadzieścia osiem wykładów ze wstępu do prawoznawstwa*, Wydawnictwo CM, Warszawa 2019.
- 154.Kowalewski Zdzisław, *Nauki społeczne a rozwój społeczny*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1971.
- 155.Koziej Stanisław, *Podstawowe problemy strategii i systemu obronności na przełomie XX i XXI wieku*, AON, Warszawa 2001.
- 156.Koziej Stanisław, *Strategiczne konsekwencje wojny w Ukrainie*, Tezy referatu na konferencji Stowarzyszenia Studiów Strategicznych, Warszawa 2023.

157. Stanisław Kozyr-Kowalski, *Dyskusja nad historią myśli socjologicznej Jerzego Szackiego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1984.
158. Kuhn Thomas S., *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago 1970.
159. Kuhn Thomas S., *Dwa bieguny. Tradycja i nowatorstwo w badaniach naukowych*, PIW, Warszawa 1985.
160. Kuhn Thomas S., *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago 2012.
161. Kuzionko-Ochrymiuk Ewa, *Kanony naukowe w procesie kreowania wiedzy*, [w:] (red.) D. Kiełczewski, A. Matel, *Poznanie naukowe w procesie kreowania wiedzy ekonomicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2017.
162. Krajewski Mirosław, *O metodologii nauk i zasadach pisanstwa naukowego*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica, Płock 2020.
163. Krasnodębski Zdzisław, *O związkach fenomenologii i socjologii. Wprowadzenie*, [w:] (red.) Z. Krasnodębski, *Fenomenologia i socjologia. Zbiór tekstów*, PWN, Warszawa 1989.
164. Krawczyk Zbigniew, Sowa Kazimierz Z., *Socjologia w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.
165. Krecikij Janusz, Wołęjszo Jarosław, *Podstawy dowodzenia*, Praca zbiorowa AON, Warszawa 2007.
166. Krzemińska Agata, *Społeczne aspekty udziału Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w misjach i operacjach poza granicami kraju (część I)*, [w:] *Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Sztuki Wojennej*, 1/17, 2016.
167. Krzyżanowski Aleksander, *Socjologia wojny*, S. A. Krzyżanowski, Kraków 1918.
168. Kwapisz Klaudia, *Wkład PKW w kształtowanie bezpieczeństwa w Afganistanie w latach 2001 – 2010*, *Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej* 2014, nr 1(9).
169. Kwiatkowska Joanna, *Metody i techniki ewaluacji interakcji człowiek-komputer, a tradycyjny podział badań: jakościowe vs ilościowe*, [w:] (red.) R. Knosala, *Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji*, Tom 2, Oficyna Wydawnicza Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją (PTZP), Opole 2012.
170. Lakomy Miron, *Misja International Security Assistance Force w polskiej polityce bezpieczeństwa na początku XXI wieku*, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis* 2013, Tom 11.

- 171.Lasoń Marcin, *Strategia udziału Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w operacjach międzynarodowych*, [w] Politeja, No. 15 (2011), str. 327-342, Krakowska Akademia im. Frycza Modrzewskiego, 2011.
- 172.Lasota Jacek, *Asymetria w walce zbrojne*, Wydawnictwo AON, Warszawa 2014.
- 173.Leśniak-Moczuk Krystyna, Moczuk Eugeniusz, *Podstawy socjologii i psychologii społecznej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji i Zarządzania w Przemysłu, Rzeszów-Przemysł 2002.
- 174.Leśniak-Moczuk Arkadiusz D, *Przejawy demoralizacji nieletnich. Analiza prawno-kryminologiczna*, Wydawca Fundacja Bonum Humanum, Józefów 2022.
- 175.Linton Ralph, *Kulturowe podstawy osobowości*, Wydawnictwo Vis-a-vis Etiuda s.o.o., Kraków 2024.
- 176.Leśniak-Moczuk Arkadiusz D., *Wykorzystanie map problemów społecznych w analizie kryminologiczno-socjologicznej na świetle dokonań szkoły chicagowskiej*, [w:] (red.) E. W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka, *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- 177.Lewis Bernard, *Muzułmański Bliski Wschód. Narody i cywilizacje*, przekł. J. Danecki, Wydawnictwo Marabut, Gdańsk 2003.
- 178.Lynd Robert S., Lynd Helen M., *Middletown. A Study in Modern American Culture*, Harcourt, Brace and Company, New York 1929.
- 179.Lynd Robert S., Lynd Helen M., *Middletown in Transition: A Study in Cultural Conflicts*, Harcourt, Brace & Company, New York 1937.
- 180.Lorenz Wojciech, Piotrowski Marcin Andrzej, *NATO in Afghanistan after 2014*, Bulletin. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2013, nr 43 (496).
- 181.Łobocki Mieczysław, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- 182.Łojewska Maria Izabella, *Filozofia nauki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1986.
- 183.Maass Citha D., *Afghanistan's Drug Career*, German Institute for International and Security Affairs Berlin 2011.
- 184.Machiavelli Nicole, *Książę*, One Press Classic, 2011
- 185.Maciejewski Jan, *Army education for staff taking part in UNO Peace Mission*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 1998.

186. Maciejewski Jan, *Atrakcyjność zawodu oficera Wojska Polskiego*, [w:] (red.) T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, *Wojsko w badaniach socjologicznych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 1998.
187. Maciejewski Jan, *Badania akademicki nad bezpieczeństwem w społeczeństwie obywatelskim*, [w] Elżbieta Ura, Stanisław Pieprzny (red.), *Służby i formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polskiej*, RS Druk, Rzeszów 2010.
188. Maciejewski Jan, *Bezpieczeństwo narodowe a oficerowie Wojska Polskiego*, [w:] (red.) J. Maciejewski, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001.
189. Maciejewski Jan, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, wyd. 2, Wrocław 2014.
190. Maciejewski Jan, *Oficerowie Wojska Polskiego jako grupa zawodowa (wybrane zagadnienia)*, [w:] (red.) T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, *Wojsko i inne grupy dyspozycyjne w perspektywie socjologicznej*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 2000.
191. Maciejewski Jan, *Prestię społeczny oficera Wojska Polskiego*, [w:] (red.) T. Leczykiewicz, Z. Zagórski, *Wojsko w badaniach socjologicznych*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki, Wrocław 1998.
192. Maciejewski Jan, *Zawodowy szeregowy w Wojsku Polskim – sukces czy porażka? Zawód, profesjonalizacja i kariera*, [w:] (red.) J. Maciejewski, A. Rusak, A. Krasowska-Marut, *Szeregowcy w grupach dyspozycyjnych. Socjologiczna analiza zawodu i jego roli w społeczeństwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
193. Madej Marek, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru atlantyckiego*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2007.
194. Maimbo Samuel Munzele, *The money exchange dealers of Kabul. Study of the Hawala System in Afghanistan*, Finance and Private Sector Unit South Asia Regio, World Bank 2006.
195. Malinowski Bronisław., *Argonauts of the Western Pacific*, Routledge & Kegan Paul LTD, London 1922.
196. Malinowski Bronisław, *Argonauci Zachodniego Pacyfiku*, PWN, Warszawa 1981.
197. Malinowski Bronisław, *Jednostka, społeczność, kultura*, tłum. S. Kaprański, „Dzieła” t. 8, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

- 198.Malinowski Bronisław, *Wolność i cywilizacja oraz studia z pogranicza antropologii społecznej, ideologii i polityki*. Dzieła, t. 10. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- 199.Manchanda Nivi, *The Imperial Sociology of the Tribe in Afghanistan*. [w] Millennium: Journal of International Studies, Vol. 46(2) 165–189, 2018.
200. Manterys Aleksander, Mucha Janusz, *Nowe perspektywy teorii socjologicznej. Punkt widzenia 2009 r.*, [w:] (red.) A. Manterys, J. Mucha, Współczesne teorie socjologiczne. Nowe perspektywy teorii socjologicznej, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2009.
- 201.Mańka Justyna, *Diagnozowanie problemów społecznych. Przemoc w rodzinie*, Publikacja Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie, Kraków 2015.
- 202.Marcinkowski Czesław, *Operacje pokojowe na początku XXI wieku*, Wydawnictwo MON, Warszawa 2004.
- 203.Marcinkowski Czesław, *Istota i ewolucja misji pokojowych ONZ*, Przegląd Historyczno-Wojskowy 2012, Tom 12 (63), Nr 5 (238.)
- 204.Marcinkowski Czesław, *Zagrożenie bezpieczeństwa personalnego w misjach poza granicami kraju*, [w:] P. Pertek (red.) Bezpieczeństwo personalne służb mundurowych, WSOWL, Wrocław, 2014.
- 205.Marcinkowski Czesław, *Misje pokojowe - 60 lat polskiego zaangażowania*, Wszechnica Polska Szkoła Wyższa w Warszawie, Warszawa 2014.
- 206.Marcus George. E., *Ethnography In/Of the World System. The Emergence of Multi-Sited Ethnography*, Annual Review of Anthropology 1995, vol. 24.
- 207.Marsden Peter, *The Taliban, War ang Religion in Afghanistan*. London: Zed Books Ltd. 2002.
- 208.Maslow Abraham, *Motywacja i osobowość*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- 209.Martin Michel Louis, *Quelques aspects de la sociologie militaire aux Etats-Unis*. Défense Nationale 1981.
- 210.Matuszak Jacek, Przeździecki Paweł, *10 lat Wojska Polskiego w Afganistanie*, Wydawnictwo MON, Warszawa 2012.
- 211.Matuszak Jacek Zygmunt, *Wojsko Polskie w Afganistanie 2002–2014*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.
- 212.Mayer-Schonberger Victor, Cukier Kenneth, *Big Data. A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*, An Eamon Dolan Book - Houghton Mifflin Harcourt, Boston-New York 2013.

213. Mazur Jacek, *Wnioski de lege ferenda formułowane przez NIK*, Kontrola Państwowa 2016, nr 1.
214. McKew Molly K., *Doktryna Gierasimowa, czyli rosyjski sposób na wojnę: chaos, a nie bomby*, Politico 2017.
215. Mead Margaret., *Coming of Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*. William Morrow & Company, New York 1928.
216. Mead Margaret, *Ruth Benedict. A Humanist in Anthropology*, Columbia University Press, New York 1949.
217. Mead Margaret, *Ruth Benedict. A Humanist in Anthropology*, Columbia University Press, New York 2005.
218. Megerdooian Karine, *The Structure of Afghan Names*. ©2010 The MITRE Corporation, 2009.
219. Merton Robert K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
220. Merton Robert K., *American Sociological Review*, Vol. 3, No. 5. Oct. 1938.
221. Męćfal Sylwia, *Problemy badań terenowych – wybrane kwestie metodologiczne, praktyczne oraz etyczne w badaniu zjawisk „trudnych”*, Przegląd Socjologiczny 2012.
222. Miakhel Shahmahmood, *The Importance of Tribal Structures and Pashtunwali in Afghanistan: Their role in security and governance*, str. 4 [w:] Emergency Loya Jirga and Election Process in Eastern region: Pashto book, 2006., *The Importance of Tribal Structures and Pakhtunwali in Afghanistan: Their role in security and governance*. [w] Emergency Loya Jirga and Election Process in Eastern region: Pashto book. Pir Printing, 2006.
223. Miakhel Shahmahmood, *Understanding Afghanistan: The Importance of Tribal Culture and Structure in Security and Governance*. Maulana Abdul Kalam Azad Institute in India, 2008.
224. Milczanowski Maciej, *Wdrażanie koncepcji Mission Command w warunkach polskich – problemy pojęciowe*, Polityka i Społeczeństwo 2023, nr 4(21).
225. Mill John Stuart, *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive. Being a Connected View of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation*, Vol. 1, John Parker. West Strand, London 1851, Reprint z 2008.
226. *Misje zagraniczne wojska polskiego*, Wydawnictwo Bookmark, Warszawa 2012.
227. Misztal Bronisław, *Teoria socjologiczna a praktyka społeczna*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSATIS, Kraków 2000.

228. Leśniak-Moczuk Arkadiusz D., *Wykorzystanie map problemów społecznych w analizie kryminologiczno-socjologicznej na świetle dokonań szkoły chicagowskiej*, [w:] (red.) E. W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka, *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
229. Moczuk Eugeniusz, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.
230. Moczuk Eugeniusz, *Instytucjonalizacja subdyscypliny socjologicznej. Studium instytucjonalizacji socjologii bezpieczeństwa*, [w] Motyka Krzysztof, Stec Roman, *Socjologia administracji i statunanscendi*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013.
231. Moczuk Eugeniusz, *Metodologiczne aspekty badania zagrożeń bezpieczeństwa narodowego w świetle socjologii*, [w:] (red.) M. Gitling, I. Wojacek, *Człowiek. Społeczeństwo. Bezpieczeństwo. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu, Przemyśl 2018.
232. Moczuk Eugeniusz, *Mieszkańcy powiatu mieleckiego wobec problemów bezpieczeństwa lokalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007.
233. Moczuk Eugeniusz, *Ochrona środowiska naturalnego człowieka w ujęciu nauk o bezpieczeństwie i kryminologii*, [w:] (red.) J. Olszewski, J. Ciechanowicz-McLean, *Podejmowanie i wykonywanie działalności gospodarczej a ochrona środowiska – między teorią a praktyką*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017.
234. Moczuk Eugeniusz, *Policja Socjologiczne stadium funkcjonowania instytucji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013.
235. Moczuk Eugeniusz, Jedynak Bogdan, *Profilaktyka zachowań suicydalnych. Ujęcie socjologiczno - pedagogiczne*, [w:] (red.) G. Ostasz, E. Moczuk, J. Jedynak, *Bezpieczeństwo młodzieży szkolnej w aspekcie zachowań suicydalnych, Wychowanie, Edukacja, Profilaktyka*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2018.
236. Moczuk Eugeniusz, *Wiedza studentów rzeszowskich uczelni o wojnie hybrydowej*, [w] (red.) Maciejewski Jan, Sokołowska Agnieszka, Stochmal Małgorzata, *Grupy dyspozycyjne w systemie współpracy transgranicznej na rzecz bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015.
237. Moczuk Eugeniusz, *Bezpieczeństwo jako fakt społeczny w teorii Emila Durkheima*, *Kwartalnik Policyjny. Czasopismo Centrum Szkolenia Policji w Legionowie i Centrum Szkolenia Żandarmerii Wojskowej w Mińsku Mazowieckim* 2015, nr 2 (33).

- 238.Moczuk Eugeniusz, Bajda Karol, *Problemy i zjawiska patologiczne w społeczeństwie tradycyjnym i nowoczesnym – Studium socjologiczno-kryminologiczne*, Wydawnictwo URz, Rzeszów 2016.
- 239.Moczuk Eugeniusz, *Wprowadzenie*. [w] Czy patologie społeczne. Red. E. Moczuk, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2002.
- 240.Moczuk Eugeniusz., Płoszajczak Bogusław, *Artificial Intelligence – benefits and threats for society*, Humanities and Social Sciences 2020, Vol. XXV, nr 2 (27).
- 241.Moczuk Eugeniusz, *Młodzież Miasta Rzeszowa wobec problematyki przemocy w szkole, używania środków psychoaktywnych i uzależnień behawioralnych*, Urząd Miasta Rzeszowa, Pasieka Fundacja Rozwoju i Wsparcia, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów 2020.
- 242.Moczuk Eugeniusz, *Bezpieczeństwo szkolne w ujęciu holistycznym. Analiza zagadnienia na przykładzie badań młodzieży szkolnej Rzeszowa*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2022.
- 243.Moczuk Eugeniusz, Czekaj Dariusz, *Kryzys migracyjny jako element wojny hybrydowej. Analiza działania wojska na granicy polsko-białoruskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2024.
- 244.Momand Wahid, *Pashtunwali: The way of the Pashtuns*, 2001.
- 245.MON, KG ŻW, *Program profilaktyczny w zakresie przeciwdziałania korupcji w Resorcie Obrony Narodowej na lata 2016 – 2019*, Warszawa 2016.
- 246.Morawski Zdzisław, *Prawne determinanty pozycji, roli i statusu warstw dyspozycyjnych społeczeństwa Polski na przykładzie trzech organizacji formalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- 247.Morawski Zdzisław, *Siły zbrojne jako organizacja dyspozycyjna w świetle cywilnej kontroli nad wojskiem. Aspekt prawnoinstytucjonalny*, [w:] Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne, J. Maciejewski, O. Nowaczyk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- 248.Moskos Charles C., *The American Enlisted Man*, Russell Sage Foundation, New York 1970.
249. Mucha Janusz, *Socjologia jako krytyka społeczna. Orientacja radykalna i krytyczna we współczesnej socjologii zachodniej*, PWN, Warszawa 1986.
- 250.Münch Richard, *Sociological Theory: Development Since the 1960s*, London 1994.

251. Musioł Marek, *Operacje pokojowe i dyplomacja prewencyjna oraz ich podstawy w polityce zewnętrznej UE w XXI wieku*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2013.
252. MRGI, *Światowy Katalog Mniejszości i Ludów Tubylczych*, 2021.
253. MSWiA, *Program Zwalczania Korupcji – Strategia Antykorupcyjna, II etap wdrażania 2005 – 2009*, Warszawa 2005.
254. Myśli, *Myśli, przysłowia afgańskie*, 2021.
255. Neuman W. Lawrence, *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches*, Pearson Education Limited, Edinburgh Gate - Harlow - Essex 2014.
256. Niemiec Marlena, *Patologie w siłach zbrojnych – stan i perspektywy badań w świetle literatury przedmiotu*, Pedagogika Rodziny 5/3, 2015.
257. Niesporek Andrzej, *Czy koniec socjologii, jaką znamy? Socjologia wobec wyzwań zmieniającej się rzeczywistości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
258. Nikołajew Jerzy, *The Concept and Classification of Special Missions Under International Law Doctrine*, Review of Comparative Law 2013, Vol. XVIII.
259. Nowak Stefan, *Metodologia badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
260. Nowosielski Stanisław, *Cele w badaniach naukowych z zakresu zarządzania. Aspekty metodologiczne*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2016, nr 421, Sieci międzyorganizacyjne, procesy i projekty w erze paradoksów, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2016.
261. Nurzyńska Anna, *Bezpieczeństwo misji polskiego kontyngentu wojskowego w Afganistanie w latach 2001-2013*, [w:] (red.) R. Wróblewski, H. Wyrębek, *Determinanty bezpieczeństwa militarnego*, Pracownia Wydawnicza Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2016.
262. Ogdowski Marcin, *Z Afganistanu.pl. Alfabet polskiej misji*, ENDER, Ustroń 2011.
263. Olczuk Eugeniusz, *Wybrane zagadnienia socjologii wojska*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1969. Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 1997. Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2004.
264. O'Neill John T., Rees Nick, *United Nations in the Post-Cold War Era*, Routledge, London 2005.
265. Ossowski Stanisław, *O nauce. Dzieła Tom IV*, PWN, Warszawa 1967.

266. Ossowski Stanisław, *Wielogłowy Lewiatan i grupa społeczna. O perypetiach pojęciowych w socjologii*, Dzieła, t. 4, Warszawa 1967.
267. Palmer Viven. M., *Field Studies in Sociology. A Student's Manual*, The University of Chicago Press, Chicago 1928.
268. Panfil Rafał, *Teorie socjologiczne a przedmiot nauk społecznych*, Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej 2013.
269. Park Robert E., *The City. Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment*, American Journal of Sociology 2015.
270. Paris Roland, *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*, Cambridge University Press 2004.
271. Parsons Elsie. C., *Pueblo Indian Religion*, University of Chicago Press, Chicago 1939.
272. Parsons Talcott, *System społeczny*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2009.
273. Parsons Talcott, *Szkice z teorii socjologicznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.
274. Paszkowski Marek, *Profesjonalizacja Sił Zbrojnych RP jako przykład zmian w wielkich grupach społecznych* [w] Program Przebudowy i Modernizacji Technicznej Sił Zbrojnych RP w latach 2001-2006 – Synteza, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001.
275. Pawlak Marek, *Świadomość międzykulturowa we współczesnych konfliktach zbrojnych*, Wyd. Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań 2013.
- 276.
277. Pieczywok Andrzej, *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności*, Wyd. AON, Warszawa 2012.
278. Pieczywok Andrzej, *Profesjonalizm zawodowy nauczyciela akademickiego edukacji dla bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2016.
279. Pieczywok Andrzej, *Działania społeczne w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego*, Wyd. WSEI, Lublin 2018.
280. Pietrzak Henryk, *Uwarunkowania współczesnego dżihadu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017.
281. Piętka Henryk, *Teoria prawa. Część I. Socjologia*, Nakładem Koła Prawników Studentów Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1947.

282. Pilch Tadeusz, Bauman Teresa, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010.
283. Polcikiewicz Zdzisław, Piotr Siemiątkowski, Patryk Tomaszewski, *Współczesne wyzwania polityki bezpieczeństwa państwa*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2019.
284. Polcikiewicz Zdzisław, *Teoria Bezpieczeństwa*, Wyd. Wyższa Oficerska Szkoła Wojsk Lądowych, Wrocław 2012
285. Polcyn-Radomska Anna, *Rozłłka wynikająca z pobytu żołnierza na misji jako potencjalne źródło trudności w rozwoju i funkcjonowaniu dziecka*, [w] *Kwartalnik Naukowy, Fides es ratio*, 4 (18), 2014.
286. Popper Karl R., *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*, Routledge & Kegan Paul, London - New York 2002.
287. Popper Karl R., *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge-Taylor & Francis Group, London-New York 2005.
288. Popper Karl R., *The Logic of Scientific Discovery*, Basic Books Inc., New York 1959, str. 40-41. Reprint z oryginalnego wydania z 1959 r. Martino Fine Books, Eastford 2014.
289. Przybylska-Maszner Beata, *Operacje wojskowe Unii Europejskiej w Afryce – ambicje, możliwości, efekty*, [w:] (red.) B. Przybylska-Maszner, *Operacje wojskowe Unii Europejskiej w Afryce*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2014.
290. Raczyńska Marta, *Szok kulturowy*, [w] *Archeologie*, nr 1/2015.
291. Ramsbotham Oliver, *Contemporary Conflict Resolution*, Polity Press 2010.
292. Rashid Ahmed, *Taliban: The Story of the Afghan Warlords*, Pan Books, London 2001.
293. *Regulamin Działań Wojsk Lądowych*, syg. D.W.Ląd. Wewn. 115/2008, Warszawa 2008.
294. Repko Allen F., Szostak Rick, Buchberger Michelle P., *Introduction to Interdisciplinary Studies*, SAGE Publications Inc., Thousand Oaks-New York 2019.
295. Riesman David, *Samotny tłum*, Vis-à-vis Etiuda, Kraków 2023.
296. Robb John., *Brave New War. The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*, Wiley, Hoboken 2007.
297. Rose Arnold, *Struktura społeczna armii*. [w] *American Journal of Sociology*, vol. 51, no. 5, University of Chicago Press, 1946.

298. Rybakowski Janusz., *Pięćdziesięciolecie artykułu, który wstrząsnął psychiatrią*, Psychiatria Polska 2023.
299. Rybczak M., *Wojsko jako rodzaj instytucji totalnej i organizacji społecznej*, [w] *Myśl Wojskowa*, nr. 5, 2004 r
300. Rybicki Paweł, *Struktura społecznego świata*, Warszawa 1979.
301. Sadowa Katarzyna, *Ghayra i namus a zjawisko zbrodni "honorowych" w społecznościach muzułmańskich-zarys problemu*. [w] (A. S. Mirosław Sadowski, Red.) *Kobieta w prawie i w polityce. Women in politics and law (IX)*, strony 378-382, 2015.
302. Sarjoon Athambawa, Yusoff M. Agus, *The United Nations Peacekeeping Operations and Challenges*, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies* 2019, vol. 8, nr 3.
303. Sauerland Karol, *Idea uniwersytetu. Aktualność tradycji Humboldta?*, *Przegląd Pedagogiczny* 2008, nr 1.
304. Siebold Guy L., *Core Issues and Theory in Military Sociology*, [w] *Journal of Political and Military Sociology*, Vol 29, nr 1, 2001,
305. Sikora Krzysztof, *Kompetencje społeczne dowódców pododdziałów wojskowych*, *Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej*, Warszawa 2016.
306. Sikorski Radek, *Prochy świętych. Afganistan czas wojny*, AMF, Warszawa 2007.
307. Singh Deepali Gaur, *Drugs Production and Trafficking in Afghanistan*, Shah m Book Co. Kabul, 2006.
308. Skarbek Władysław W., *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, *Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie*, Piotrków Trybunalski 2013.
309. Skinder Marcin, *Zmiana społeczna a problematyka dywersyfikacji bezpieczeństwa. W stronę social security*, [w:] (red.) J. Maciejewski, M. Bodziany, K. Dojwa, *Grupy dyspozycyjne w obliczu Wielkiej Zmiany. Kulturowe i społeczne aspekty funkcjonowania w świetle procesów integracyjnych*, *Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław 2010.
310. Skoneczny Łukasz, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, ABW, 2021.
311. Skrabacz Aleksandra, *Powinności żołnierskie w perspektywie historycznej*, [w:] *Bezpieczeństwo Obronność Socjologia*, *Biuletyn nr 1(3)*, *Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej*, Warszawa 2015.

312. Skwarski Andrzej, *Misja wojskowa w Iraku i Afganistanie oraz skutki dla Polskich Sił Zbrojnych, gospodarki i międzynarodowej pozycji Polski*, Studia Bezpieczeństwa Narodowego 2014.
313. Słownik Języka Polskiego, Tom III R-Z, PWN, Warszawa 1981.
314. Smith Anthony D., *Etniczne źródła narodów* (wyd. I). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009.
315. Spradley James. P., *Participant Observation*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1980.
316. Staciwa Czesław, *Socjologia wojska*, [w:] Krawczyk Zbigniew, Sowa Kazimierz Z. (Red.), *Socjologia w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 1998.
317. Stańczyk-Hugiet Ewa, *Cele i problemy badawcze w badaniach naukowych*, [w:] (red.) Ł. Sułkowski, R. Lenart-Gansiniec, K. Kolasińska-Morawska, *Metody badań ilościowych*, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź 2021.
318. Stempień Jakub R, Woszczyk Paweł, *Skrypt do przedmiotu: Metody badań społecznych wśród seniorów nakierowane na rozpoznawanie ich potrzeb zdrowotnych*, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Łódź, 2018.
319. Stouffer S. A., Suchman E. A., De Vinney L. C., Star S. A. Williams R. M., *Studies in Social Psychology in World War II. Vol. I, The American Soldier: Adjustment during Army Life*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949.
320. Stouffer S. A., Lumsdaine A. A., Williams R. M., Smith M. B., Janis I. L., Star S. A., Cottrell L. S., *Studies in Social Psychology in World War II. Vol. II, The American Soldier: Combat and Its Aftermath*, Princeton University Press, Princeton, New York 1949.
321. Stouffer S. A., Guttman L., Suchman E. A., Lazarsfeld P. F., Star S. A., Clausen J. A., *Studies in Social Psychology in World War II, Volume IV. Measurement and Prediction*, Princeton University Press, Princeton, New York 1950
322. Soeters Joseph, *Sociology and military studies: Classical and current foundations*. London 2018: Routledge.
323. Sorokin Pitirim A., *Man and Society in Calamity: The Effects of War, Revolution, Famine, Pestilence upon Human Mind, Behavior, Social Organization and Cultural Life*, Published by E. P. Dutton & Co., New York 1942.

324. Stempień Jakub R., Rostocki Włodzimierz A., *Wywiady eksperckie i wywiady delfickie w socjologii - możliwości i konsekwencje wykorzystania. Przykłady doświadczeń badawczych*, Przegląd Socjologiczny 2013.
325. Sutherland John W., *Systems. Analysis, Administration, and Architecture*, Van Nostrand Reinhold Co., New York 1975.
326. Surmacz Artur, *21 Brygada Strzelców Podhalańskich im. gen. bryg. Mieczysława Boruty-Spiechowicza 1993-2013*, Wydawnictwo i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej, Rzeszów 2013.
327. Sutor Julian., *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019.
328. Szacki Jerzy (red.), *Czy kryzys socjologii*, Czytelnik, Warszawa 1977.
329. Szacki Jerzy, *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa 1982.
330. Szacki Jerzy, *Historia myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
331. Szafran Hieronim, *Metodologiczne aspekty badania polskich doświadczeń z misji pokojowych*, Zeszyty Naukowe. Bezpieczeństwo Narodowe 2014, nr 2.
332. Szczecińska- Musielak Ewa, *Przejawy etniczności we współczesnym świecie. Zarys problematyki*, Kultura – Media – Teologia, nr 19, 2014.
333. Szczepański Jan, *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, PWN, Warszawa 1961.
334. Szczepański Jan, *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, PWN, Warszawa 1967.
335. Szczepański Jan, *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.
336. Szczepański Jan, *Ludzie i instytucje. Powstawanie ustroju Polski Ludowej i przekształcenia społeczeństwa polskiego*, [w:] Ludzie i instytucje. Stawianie się ładu społecznego. Pamiętnik IX Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego, Tom 1, PTS, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 1995.
337. Szczurkiewicz Tadeusz, *Rasa, środowisko, rodzina. Szkice socjologiczne*, Polski Instytut Socjologiczny, Warszawa-Poznań 1938.
338. Sztompka Piotr, *Teoria socjologiczna końca XX wieku. Wstęp do wydania polskiego*, [w:] J. Turner, Struktura teorii socjologicznej, PWN, Warszawa 1985.
339. Sztompka Piotr, *Marksizm a współczesne orientacje socjologiczne*, [w:] (red.) Z. Krawczyk, W. Morawski, Socjologia ogólna. Wykłady dla studentów, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1986.

340. Sztompka Piotr, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
341. Sztompka Piotr, *Życie codzienne – temat najnowszej socjologii*, [w:] (red.) P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, *Socjologia codzienności*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2008.
342. Sztumski Janusz, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1995.
343. Sztumski Janusz, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo naukowe Śląsk, Katowice 2005.
344. Sztumski Janusz, *Systemowa analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2013.
345. Szubrycht Tomasz, *Analiza podobieństw operacji militarnych innych niż wojna oraz działań pozwalających zminimalizować zagrożenia asymetryczne*, Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej 2006, nr 1 (164).
346. Świętek Hubert, *Ukierunkować wysilek. Model zaangażowania Rzeczypospolitej Polskiej w zagraniczne misje wojskowe*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2011.
347. Tapper Richard, *Who are the Kuchi? Nomad self-identities in Afghanistan* [w:] Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.) 14, Royal Anthropological Institute, 2008.
348. Tarka Piotr, *Specyfika i komplementarność badań ilościowych i jakościowych*, Wiadomości Statystyczne nr 3, 2017.
349. Teddlie Charles, Tashakkori Abbas, *Foundations of Mixed Methods Research. Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*, SAGE Publications. Thousand Oaks 2009.
350. Toffler Alvin, Toffler Heidi, *Wojna i antywojna*, Wydawnictwo: Kurpisz Publishing 2006.
351. Towalski Rafał, *Przedsiębiorstwo jako system społeczny*. [w:] J. Gardawski, L. Gilejko, J. Siewierski, R. Towalski. *Socjologia gospodarki*, Difin Warszawa 2008.
352. Turner Jonathan H., *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.
353. Turner Jonathan H., *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 1998.
354. Turner Jonathan H., *The Structure of Sociological Theory*, Belmont 2003.

355. Turner Jonathan H, *Struktura teorii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021.
356. Turowski Jan, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.
357. Tworkowski Bogdan, *Polskie Kontyngenty Wojskowe w Afganistanie na przykładzie 6 Brygady Powietrznodesantowej w ramach XI zmiany PKW. Doświadczenia i wnioski*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków, 2021.
358. UN Office on Drug and Crime, *The opium economy in Afghanistan - an international problem*, New York 2003.
359. UNODC, *Afghanistan's Drug Industry. Structure, functioning, dynamics, and implication for Counter-narcotics policy*. Edited by Doris Buddenberg and William A. Byrd, New York, 2006.
360. UNODC, *Addiction, Crime, and Insurgency. The transnational threat of Afghan opium*, Vienna 2009.
361. UNODC *Afghanistan Opium Survey*, Vienna, Kabul 2008.
362. UNODC *Afghanistan Opium Survey*, Vienna, Kabul 2009.
363. UNODC *Afghanistan Opium Survey*, Vienna, Kabul 2019.
364. UNODC *Afghanistan Opium Survey*, Vienna, Kabul 2022.
365. Warner W. Loyd, Lunt Paul S., *The Social Life of a Modern Community*, Yale University Press, New Haven 1941.
366. Warner W. Loyd, Lunt Paul S., *The Status System of a Modern Community*, Yale University Press, New Haven 1942.
367. Warner W. Loyd, *The Social Systems of American Ethnic Groups*, Yale University Press, New Haven 1947.
368. Warner W. Loyd., *The Living and the Dead. A Study of the Symbolic Life of Americans*, Yale University Press, New Haven 1959.
369. Warner W. Loyd, *A Black Civilization. A Social Study of an Australian Tribe*, Harper & Row Publishers, New York-Evanston-London 1964.
370. Wasiuta Olga, *Asymetryczna wojna (asymmetric warfare)* [w] *Vademecum Bezpieczeństwa*, Uniwersytet Pedagogiczny, Wydawnictwo LIBRON, Kraków, 2021
371. Weber Max, *Racjonalność, władza, odczarowanie*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2011.
372. Wiatr Jerzy J., *Armia i społeczeństwo. Wprowadzenie do socjologii wojska*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1960.

373. Wiatr Jerzy J., *Militaryzm a demokracja*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1966.
374. Wiatr Jerzy J., *Socjologia wojska*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1964.
375. Wiatr Jerzy J., *Socjologia wojska*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982.
376. Wiatr Jerzy J., *Spółeczeństwo. Wstęp do socjologii systematycznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976.
377. Wiatr Jerzy J., *Tarcza i miecz*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017.
378. Wiatr Jerzy J., *The soldier, and the nation. The role of the military in Polish politics, 1918-1985*, Wydawnictwo Westview Press, Boulder 1988.
379. Wiatr Jerzy J., *Wojsko, społeczeństwo, polityka w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1962.
380. Wiatr Jerzy J. (red.), *Z badań nad zawodem oficera*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1966.
381. Wiatr Jerzy J., *Życie w ciekawych czasach*, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, Warszawa 2012.
382. Widerszpil Stanisław, *Problematyka i funkcje socjologii przemysłu*, [w:] Socjologia w zakładzie pracy, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1969.
383. Widerszpil Stanisław, *Problematyka i funkcje socjologii przemysłu*, [w:] Socjologia w zakładzie pracy, Instytut Wydawniczy Centralnej Rady Związków Zawodowych, Warszawa 1976.
384. Wieczorkowska Magdalena, Boubliś Sylwia, *Skrypt do przedmiotu „Badania terenowe” realizowanego na kierunku: Koordynowana Opieka Senioralna*, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Łódź 2017.
385. Wielecki Krzysztof, *Kryzys i socjologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
386. Winławski Włodzimierz, *Dzieje socjologii polskiej (1860–1939) w zwierciadle bibliometrii (Próba weryfikacji metody)*, Przegląd Socjologiczny 2009, vol. 58. Nr 2.
387. Winid Bogusław, *Udział Polski w działaniach stabilizacyjnych w Afganistanie*, Polski Przegląd Dyplomatyczny 2007, vol. 35, nr 1.
388. Williams Paul D., *The Pitfalls of UN Peacekeeping in Afghanistan*, IPI Global Observatory 2021.
389. *Wojsko Polskie*, Wydawnictwo Multico, Warszawa 2012.
390. Woleński Jan, *Teoria*, [w:] (red.) W. Kwaśniewicz, Encyklopedia socjologii, Tom 4, S-Ż, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, str. 178. (str. 177-185).
391. Wright Quincy, *A study of War*, University of Chicago Press, Chicago 1942.

392. Wyszczelski Lech, *Historia myśli wojskowej*, Bellona, Warszawa 1999.
393. Zagórski Zdzisław, *Grupy dyspozycyjno-mundurowe w toku transformacji*, [w] Zeszyty naukowe, poglądy i doświadczenia. Wojsko i inne grupy dyspozycyjne w perspektywie socjologicznej, Wydawnictwo WSO im. T. Kościuszki, Wrocław 2000.
394. Zagórski Zdzisław, *Socjologia bezpieczeństwa. O potrzebie nowej subdyscypliny*, [w] T. Leczykiewicz, Z. Zagórski (red.) Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego, str. 13-14, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej im T. Kościuszki, Wrocław 1999.
395. Zakrzewski Stanisław Piotr, *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny-przebieg-skutki*, Wydawnictw Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2012.
396. Zalewski Jerzy *I konflikt w Afganistanie – wnioski dla polski i NATO. Polska w Afganistanie – doświadczenia i wnioski dla polityki bezpieczeństwa*, Studia Bezpieczeństwa Narodowego 2014, vol. 5.
397. Zaręba Agnieszka, *Misje stabilizacyjne w badaniach opinii publicznej w Europie Środkowej na przykładzie społeczeństwa polskiego po 1989 roku*, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 2021, nr 19.
398. Zieleniewski Jan, *Organizacja i zarządzanie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979.
399. Zięba Ryszard: *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2010.
400. Ziemiński Zygmunt, *Logika praktyczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
401. Znaniecki Florian, *Poznań w świadomości jego obywateli. Z badań Polskiego Instytutu Socjologicznego nad miastem Poznaniem*, Wydawnictwo Polskiego Instytutu Socjologicznego. Skład Główny w Księgarni Św. Wojciecha w Poznaniu, Poznań 1931.
402. Znaniecki Florian, *Spoleczne role uczonych*, PWN, Warszawa 1984.
403. Żelazo Magdalena, *Kwestionariusz wywiadu jako narzędzie badawcze*, Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej 2013.

Publikacje internetowe

1. Afghanistan Statistical Yearbook 2020, <https://invest.gov.af/theme3/wp-content/uploads/2021/06/Afghanistan-Statistical-Yearbook-first-Version.pdf>, dostęp: 15.10.2021.

2. American Journal of Sociology, *Informal Social Organization in the Army*, Vol. 51, No. 5, Human Behavior in Military Society Published by: The University of Chicago Press (Mar. 1946), pp. 365-370
404. <https://www.jstor.org/stable/2771097> dostęp: 05.02.2022.
3. Anomia, [Anomia | socjologia | Durkheim, Merton, inne koncepcje | ENCENC](#), dostęp: 14.08.2022.
4. Anwar ul Haq Mujahid. [https://en.wikipedia.org/wiki/Anwar_ul_Haq_Mujahid - cite_note-2](https://en.wikipedia.org/wiki/Anwar_ul_Haq_Mujahid_-_cite_note-2), dostęp: 20.01.2022.
5. Azad Arezou, *The Beginnings of Islam in Afghanistan Conquest, Acculturation, and Islamization* [w:] *Afghanistan's Islam, From Conversion to the Taliban*, University of California Press, 2016, str.41-55, <https://doi.org/10.1525/9780520967373-006> dostęp: 12.11.2021
6. Bad trip (ang. zła podróż), https://pl.wikipedia.org/wiki/Bad_trip, dostęp: 16.09.2022.
7. BBC News, NATO to attack Afghan opium lab, 10 October 2008 [BBC NEWS | World | South Asia | NATO to attack Afghan opium labs](#) dostęp: 18.01.2022.
8. Biografia Mohammada Gulaba Mangala, <https://www.afghan-web.com/biographies/biography-of-mohammad-gulab-mangal/>, dostęp:21.01.2022.
9. Bonn Agreement, <http://www.afhangovernment.com/AfghanAgreementBonn.htm>, dostęp:12.07.2022.
10. Couri Jim, *Afghan Drug Kingpin Charged With Financing Taliban Terrorist Insurgency*, [Afghan Drug Kingpin Charged With Financing Taliban Terrorist Insurgency | Conflict Resolutions and World Security Solutions | worldsecuritynetwork.com](#), 2008 dostęp: 10.01 2022.
11. Defence24, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/cwiczenie-bagram-xiii-na-starcie>, dostęp:11.07.2022
12. Drygajło Bogumiła, Robak Patrycja, Encyklopedia Zarządzania, *Problem badawczy*, https://mfiles.pl/pl/index.php/Problem_badawczy dostęp; 23.11.2022
13. Dudek Mieczysław, *Narkomania w wojsku - wybrane uwarunkowania*, [w] „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2009, vol. 12, nr 2, str. 187-194, str. 189-190, http://www.annalesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2009/2009_02_dudek_187_194.pdf, dostęp:19.09.2022.

14. Emerald City Journal, *Haji Noorzai Biografia*, Opublikowano June 30, 2014, <https://www.emeraldcityjournal.com/2014/06/haji-noorzai-biography/>, dostęp: 21.09.2022.
15. Encyklopedia Britannica, *Corruption Law*, <https://www.britannica.com/topic/corruption-law>, dostęp: 03.10.2022.
16. Encyklopedia Britannica, *tribe-anthropology*, <https://www.britannica.com/topic/tribe-anthropology> dostęp 15.10.2021
17. Encyklopedia PWN, *Afganistan -warunki naturalne*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Afganistan-Warunki-naturalne;4573588.html> dostęp 14.11.2021.
18. Encyklopedia PWN, *Grupa społeczna*, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/grupa%20spo%C5%82eczna.html>, dostęp: 30.07.2022.
19. Encyklopedia PWN, *Instytucje społeczne*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/instytucja-spoeczna;3914910.html>, dostęp: 30.07.2022.
20. Encyklopedia PWN, *Narkotyki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/narkotyki;3945805.html> dostęp:17.09.2022.
21. Forsal.pl, *"Afera bakszyszowa" - będzie czwarty proces głównych oskarżonych - Forsal.pl*, dostęp: 03.10.2022.
22. Frelich Adam, *Bilans dwóch dekad misji PKW Afganistan cz.2*, [w] *Magazyn Militarny*: <https://milmag.pl/bilans-dwoch-dekad-misji-pkw-afganistan-cz-2/>, dostęp:11.07.2022
23. Haji Juma Khan Mohammadhasni Źródło: <https://theintercept.com/2018/05/01/haji-juma-khan> dostęp:15.01.2022
24. Ilnicki Stanisław, *Ekspertyzy psychiatryczne w wojsku. Ocena zdolności do służby wojskowej. Zaburzenia psychiczne związane ze służbą wojskową. Samobójstwa.*, <http://www.ipin.edu.pl/wpcontent/uploads/2017/12/Ekspertyzy-psychiatryczne-w-wojsku..pdf> dostęp: 13.11.2022.
25. International Religious Freedom Report for 2019 United States Department of State Office of International Religious Freedom, <https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/> dostęp 19.10.2021.
26. Jagielski Wojciech, *Opium – jedyne, co się udaje w Afganistanie*, „Gazeta Wyborcza”, 5–6 stycznia 2011.

27. Komunikaty MON, <http://archiwum2013.mon.gov.pl/pl/artukul/6207.html>
28. Mc Coy Alfred, *The Politics of Heroin in Southeast Asia*
<http://www.drugtext.org/library/books/McCoy/default.htm> str.8 dostęp: 10.01.2022
29. Manchanda Nivi, *The Imperial Sociology of the Tribe in Afghanistan*, *Millennium: Journal of International Studies*, 2018, str.169
<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0305829817741267> dostęp:
12.11.2021.
30. McKew Molly K., *Doktryna Gierasimowa, czyli rosyjski sposób na wojnę: chaos, a nie bomby*, Politico, 2017, <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/doktryna-gierasimowa-czyli-rosyjski-sposob-na-wojne-chaos-a-nie-bomby/svh4p0h>, dostęp: 20.02.2022.
31. Merton Robert K, *American Sociological Review*, Vol. 3, No. 5. (Oct. 1938), str. 672-682. <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224%28193810%293%3A5%3C672%3ASSAA%3E2.0.CO%3B2-8> dostęp;
15.08.2022.
32. Mir Sayed Fawad Ahmad Alaie, *Wpływ narkomanii w Afganistanie jest problemem, z którym należy się zmierzyć jak najszybciej*, *The Afghan Dispatch* 2017,
<https://www.afghandispatch.com/drug-addiction-in-afghanistan/> dostęp: 21.01.2022
33. MON Koniec polskiej misji w Afganistanie <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/koniec-polskiej-misji-w-afganistanie2>, dostęp: 12.11.2021.
34. Myśli, przysłowia afgańskie, <http://www.mysli.com.pl/przyslowia/afganskie/> dostęp: 14.11.2021
35. Nauka w Polsce, *W wojsku jest mniej samobójców niż w cywilu, ale wciąż za dużo*,
<https://scienceinpoland.pap.pl/aktualnosci/news%2C390977%2Cw-wojsku-jest-mniej-samobojcow-niz-w-cywilu.html> dostęp: 13.11.2022.
36. Niemiec Marlena, *Patologie w siłach zbrojnych – stan i perspektywy badań w świetle literatury przedmiotu*, *Pedagogika Rodziny* 5/3, 69-80 [Pedagogika Rodziny-r2015-t5-n3-s69-80.pdf \(muzhp.pl\)](https://www.muzhp.pl/aktualnosci/news%2C390977%2Cw-wojsku-jest-mniej-samobojcow-niz-w-cywilu.html), dostęp: 12.09.2022.
37. PKW Afganistan, <http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/15.html>, dostęp: 23.01.2023 r.
38. PKW Afganistan, *Newsletter nr 9*, str.1
http://archiwumdo.wp.mil.pl/plik/File/Afganistan_2007_-_2014_Newsletter_nr_9_Wsparcie_dla_afganskiej_armii_i_policji.pdf dostęp:
11.01.2004 r.
39. RPO, *Konferencja prasowa, Wydarzenia z Nangar Khel*, 21 listopada 2007 r.,
<https://bip.brpo.gov.pl/pliki/1195650789.pdf> dostęp: 19.09.2022.

40. Rządowy Program Przeciwdziałania Antykorupcji,
<https://antykorupcja.gov.pl/ak/strategie-antykorupcyjne/rzadowy-program-przeciwdzialan>, dostęp: 03.10.2022.
41. Sachs Susan, *Brother of Afghan President Karzai killed by bodyguard*. The Globe and Mail, Kabul, 2011, <https://www.theglobeandmail.com/news/world/brother-of-afghan-president-karzai-killed-by-bodyguard/article599289/> dostęp: 20.01.2022.
42. Seyal, Tarboor, <http://afghanland.com/culture/pashtunwali.html> dostęp 14.11.2021.
43. Skoneczny Łukasz, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, str. 40 <https://www.abw.gov.pl/download/1/1925/skoneczny.pdf> dostęp: 03.03.2022.
44. Słownik języka polskiego, PWN, armia, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/armia.html>: dostęp 02.02. 2023.
45. Słownik języka polskiego PWN, wojsko, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/wojsko.html>, dostęp: 14.11.2022.
46. . Socik D. *Konfucjanizm*,
<http://www.exporter.pl/zarzadzanie/management/japkonfucjusz.html>. dostęp: (17.03.2025).
47. Strategia udziału Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w operacjach międzynarodowych,
https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/strategia_udzialu_szrp_w_operacjach_miedzynarodowych.pdf: dostęp: 31.03.2023.
48. Światowy Katalog Mniejszości i Ludów Tubylczych, *Afganistan Tadźycy*,
https://minorityrights.org/minorities/hazaras/?utm_campaign=shareaholic&utm_medium=printfriendly&utm_source=tool, dostęp: 12.11.2021
49. Tygodnik Bydgoski, *Korupcja w Wojsku Polskim. Zatrzymani oficerowie z Bydgoszczy | Tygodnik Bydgoski*, dostęp: 03.10.2022.
50. UN Dispatch, Sameela Sikandari, *Narkoman okalecza swoją żonę*, 2013,
<https://www.undispatch.com/afghan-woman-suffers-horrific-abuse-at-hands-of-drug-addict-husband/> dostęp: 22.01.2022.
51. UNODC, *Impacts of drug use on users and their families in Afghanistan*, 2014,
https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Impacts_Study_2014_web.pdf dostęp: 22.01.2022
52. Wasiuta Olga, *Asymetryczna wojna (asymmetric warfare)* [z] Vademecum Bezpieczeństwa, Uniwersytet Pedagogiczny, Wydawnictwo LIBRON, Kraków, 2021, Str.

https://www.researchgate.net/publication/350442965_Asymetryczna_wojna_asymmetryczna_warfare dostęp: 11.02.2022

53. Wikipedia, Polski Kontyngent Wojskowy w Afganistanie, https://pl.wikipedia.org/wiki/Polski_Kontyngent_Wojskowy_w_Afganistanie, dostęp: 23.01.2023 r.
54. Wojsko News.pl, wojskonews.pl, dostęp 03.10.2022
55. Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/>, dostęp; 03.02.2022
56. Wojsko Polskie, *Koniec misji w Afganistanie - polscy żołnierze wracają do domu* <https://www.wojsko-polskie.pl/dorsz/articles/aktualnosci-w/koniec-polskiej-misji-w-islamskiej-republice-afganistanu/>, dostęp: 11.07.2022.
57. Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/weterani/AFG/>, dostęp: 31.03.2023.

Akty prawne

1. Allied Joint Publication (AJP) - 3.4.1. - *Peace Support Operations*, Director General Joint Doctrine and Concepts Centre, NATO Unclassified 2001.
2. Allied Joint Publication (AJP) -3.24. *Allied Joint Doctrine for The Military Contribution to Peace Support*, Edition A, Version 1, NATO Standardization Office (NSO) 2024.
3. Decyzja Nr 445/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 grudnia 2013 r. w sprawie wprowadzenia do użytku Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. MON Warszawa, dnia 30 grudnia 2013 r. poz. 398, 2013.
4. Joint Chiefs of Staff. *Joint Publication 3-0. Joint Operations*, United States Department of Defense, Washington 2019.
5. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 kwietnia 2019 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Dz.U. RP z dnia 8 maja 2019 r poz. 852.
6. Postanowienia Prezydenta RP z dnia 20 listopada 2001 r. o użyciu Polskiego Kontyngentu Wojskowego w składzie Sił Sojuszniczych w Islamskim Państwie Afganistanu, Republice Tadżykistanu i Republice Uzbekistanu oraz na Morzu Arabskim i Oceanie Indyjskim, M.P. nr 42, poz. 674, z późn. zm.2001.
7. Postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 października 2007 r. o przedłużeniu okresu użycia Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Islamskim Państwie Afganistanu (M.P. nr 72, poz. 774).

8. Program strategiczny UE na lata 2024–2029, Bruksela, 27 czerwca 2024 r.
9. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2021 r. poz. 372, 1728.)
10. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2022 poz. 655)
11. Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. z 2003 r. Nr 24, poz. 198, Nr 122, poz. 1143, z 2004 r. Nr 238, poz. 2390, z 2005 r. Nr 175, poz. 1462.
12. Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu SZ RP poza granicami państwa (Dz.U. nr 162, poz. 1117).
13. Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (Dz.U. nr 179, poz. 1750, z późn. zm.),
14. Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej Dz.U. 2017.2024 tj., z dnia 31.10. 2017.
15. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r., *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 1571.).
16. Regulamin walki Wojsk Lądowych, D.W.Ląd. Wewn. 115/2008, Warszawa, 2008.
17. Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 maja 2004 r. w sprawie pełnienia zawodowej służby wojskowej poza granicami państwa (Dz.U. nr 140, poz. 1479, z późn. zm.),
18. Rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 16 czerwca 2004 r. w sprawie badań lekarskich żołnierzy zawodowych, skierowanych do służby poza granicami państwa oraz powracających do kraju po zakończeniu tej służby (Dz.U. nr 148, poz. 1557),
19. Rozporządzenia rady Ministrów z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie szczegółowych uprawnień i obowiązków żołnierzy niezawodowych, pełniących służbę poza granicami państwa (Dz.U. nr 16, poz. 150 z późn. zm.).
20. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, Warszawa, 2014.
21. Traktat Północnoatlantycki, Waszyngton, 4 kwietnia 1949 r. *Artykuł 5*.
22. Traktat o Unii Europejskiej (Dz.U.2004.90.864/30 - tekst skonsolidowany uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Lizbony).

Spis tabel, wykresów i rycin

Tabela 1 Typologia reakcji adaptacyjnych według Mertona	129
Tabela 2 Kalendarz uprawy maku w Afganistanie	188
Tabela 3 Problemy i hipotezy badawcze, zmienne i ich wskaźniki	297
Tabela 4 Struktura respondentów według wieku	313
Tabela 5 . Struktura respondentów według wykształcenia	314
Tabela 6 Struktura respondentów według płci	315
Tabela 7 Struktura respondentów według miejsca służby	316
Tabela 8 . Struktura respondentów według stanu cywilnego	317
Tabela 9 Struktura respondentów według stosunku do służby wojskowej	318
Tabela 10 . Struktura respondentów według stażu służby	319
Tabela 11 Struktura respondentów według korpusu osobowego	320
Tabela 12 Struktura respondentów według udziału w pokojowych misjach wojskowych	320
Tabela 13 . Cele i czynniki motywujące (możliwość formułowania kilku określeń, dane nie sumują się do 100%)	324
Tabela 14 Ocena słuszności celu politycznego	327
Tabela 15 Ocena słuszności działań operacyjnych w celu zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej	329
Tabela 16 Ocena słuszności szkolenie armii i policji afgańskiej	332
Tabela 17 Ocena słuszności pomocy humanitarnej	334
Tabela 18 Ocena słuszności pomocy ekonomicznej	335
Tabela 19 Ocena słuszności celu odbudowy kraju	337
Tabela 20 Ocena zgodności celów osobistych z celami misji	338
Tabela 21 Poziom przygotowania do misji	343
Tabela 22 Ocena okresów przygotowawczych do misji	345
Tabela 23 Ocena poziomu zaangażowania	348
Tabela 24 Ocena znajomości warunków terenowych	353
Tabela 25 Ocena znajomości warunków klimatycznych	354
Tabela 26 Ocena znajomości historii Afganistanu	356
Tabela 27 Ocena roli narkobiznesu w społeczeństwie	358
Tabela 28 Ocena ważnej roli religii w społeczeństwie	361
Tabela 29 Ocena niskiej roli kobiety w społeczeństwie	363
Tabela 30 Ocena znajomości stosunków klanowych	366

Tabela 31 Poziom przygotowania do kontaktów z ludnością afgańską.....	368
Tabela 32 Poziom przygotowania do działań w górach i odmiennym klimacie Afganistanu ...	370
Tabela 33 Ocena identyfikacji z grupami społecznymi	378
Tabela 34 Postrzeganie siły więzi społecznych (możliwość formułowania kilku określeń, dane nie sumują się do 100%)	380
Tabela 35 Postrzeganie niedogodności i problemów związanych z rozłąką (możliwość formułowania kilku określeń, dane nie sumują się do 100%).....	386
Tabela 36 Poziom zaufania do współpracujących sił sojuszniczych	391
Tabela 37 Ocena poziomu zaufania do współpracy z „armią afgańską”	393
Tabela 38 Ocena poziomu zaufania do policji afgańskiej	395
Tabela 39 Poziom zaufania do cywilnych władz lokalnych	399
Tabela 40 Poziom zaufania do społeczności afgańskiej	401
Tabela 41 Stopień w jakim „duża rola rodziny i więzi klanowych” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	406
Tabela 42 Stopień w jakim „obrona honoru rodziny i krewnych” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	408
Tabela 43 Stopień w jakim „przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich.....	409
Tabela 44 Stopień w jakim „brak równouprawnienia kobiet” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	411
Tabela 45 Stopień w jakim „gościnność” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich.....	412
Tabela 46 Stopień w jakim „niski poziom życia mieszkańców” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	414
Tabela 47 Stopień w jakim „niski poziom edukacji” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	416
Tabela 48 . Ocena poziomu własnego udziału i zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie	423
Tabela 49 . Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „kolegów żołnierzy”	425
Tabela 50 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „przełożonych”	427
Tabela 51 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „rodzinę”	430

Tabela 52 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „najbliższych kolegów cywilów”	431
Tabela 53 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „sąsiadów i znajomych”	433
Tabela 54 Poziom zadowolenia z udziału w misji	436
Tabela 55 Czynniki wpływające na poczucie zadowolenia (możliwość formułowania kilku określeń dane nie sumują się do 100%)	439
Tabela 56 . Decyzja o ponownym wyjeździe do Afganistanu	441
Wykres 1 Potencjalna produkcja opium w Afganistanie w latach 1994-2022.	184
Wykres2 Struktura respondentów według wieku	313
Wykres 3 Struktura respondentów według wykształcenia.....	314
Wykres4 Struktura respondentów według płci	315
Wykres 5 Struktura respondentów według miejsca służby.....	316
Wykres 6 Struktura respondentów według stanu cywilnego	317
Wykres 7 Struktura respondentów według stosunku do służby wojskowej	318
Wykres 8 Struktura respondentów według stażu służby.....	319
Wykres 9 Struktura respondentów według korpusu osobowego	320
Wykres 10 Struktura respondentów według udziału w pokojowych misjach wojskowych	321
Wykres 11 Cele misji i czynniki motywujące	324
Wykres 12 Ocena słuszności celu politycznego	328
Wykres 13 Ocena słuszności działań operacyjnych w celu zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej, ...	330
Wykres 14 Ocena słuszności szkolenie armii i policji afgańskiej	332
Wykres 15 Ocena słuszności pomocy humanitarnej.....	334
Wykres 16 Ocena słuszności pomocy ekonomicznej	335
Wykres 17 Ocena słuszności celu odbudowy kraju	337
Wykres 18 Ocena zgodności celów osobistych z celami misji.....	339
Wykres 19 Poziom przygotowania do misji	343
Wykres 20 Ocena okresów przygotowawczych do misji	345
Wykres 21 Ocena poziomu zaangażowania.....	349
Wykres 22 Ocena znajomości warunków terenowych	353
Wykres 23 Ocena znajomości warunków klimatycznych	355
Wykres 24 Ocena znajomości historii Afganistanu	357

Wykres 25 Ocena roli narkobiznesu w społeczeństwie	359
Wykres 26 Ocena ważnej roli religii w społeczeństwie.....	361
Wykres 27 Ocena niskiej roli kobiety w społeczeństwie.....	364
Wykres 28 Ocena znajomości stosunków klanowych	367
Wykres 29 Poziom przygotowania do kontaktów z ludnością Afgańską	369
Wykres 30 Poziom przygotowania do działań w górach i odmiennym klimacie Afganistanu .	371
Wykres 31 Ocena identyfikacji z grupami społecznymi.....	378
Wykres 32 Postrzeganie siły więzi społecznych.....	380
Wykres 33 Postrzeganie niedogodności i problemów związanych z rozłąką.....	387
Wykres 34 Poziom zaufania do współpracujących sił sojusznicznych	392
Wykres 35 Ocena poziomu zaufania do współpracy z „armią afgańską”	393
Wykres 36 Ocena poziomu zaufania do policji afgańskiej.....	395
Wykres 37 Poziom zaufania do cywilnych władz lokalnych.....	400
Wykres 38 Poziom zaufania do społeczności afgańskiej.....	402
Wykres 39 Stopień w jakim „duża rola rodziny i więzi klanowych” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	407
Wykres 40 Stopień w jakim „obrona honoru rodziny i krewnych” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	408
Wykres 41 Stopień w jakim „przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich.....	410
Wykres 42 Stopień w jakim „brak równouprawnienia kobiet” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	412
Wykres 43 Stopień w jakim „gościnność” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	413
Wykres 44 Stopień w jakim „niski poziom życia mieszkańców” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	415
Wykres 45 Stopień w jakim „niski poziom edukacji” wyróżnia społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich	416
Wykres 46 Ocena poziomu własnego udziału i zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojoyej misji wojskowej w Afganistanie	423
Wykres 47 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „kolegów żołnierzy”	426
Wykres 48 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „przełożonych”	427

Wykres 49 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „rodzinę”	430
Wykres 50 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „najbliższych kolegów cywilów”	432
Wykres 51 Ocena udziału w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju przez „sąsiadów i znajomych”	433
Wykres 52 Poziom zadowolenia z udziału w misji	437
Wykres 53 Czynniki wpływające na poczucie zadowolenia	439
Wykres 54 Decyzja o ponownym wyjeździe do Afganistanu	442
 Rysunek 1 Mapa fizyczna Afganistanu.....	158
Rysunek 2 Grupy etniczne w Afganistanie	168
Rysunek 3 Prowincja Ghazni. Strefa odpowiedzialności PKW w Afganistanie	223

Załączniki

Załącznik 1

Kwestionariusz ankiety

Szanowni Państwo

Prowadzę badania naukowe w ramach pracy doktorskiej dotyczącej udziału w misji w Afganistanie.

Zwracam się do Państwa z uprzejmą prośbą o udział w moich badaniach poprzez udzielenie szczerych odpowiedzi na pytania zawarte w niniejszym kwestionariuszu. Państwa odpowiedzi będą całkowicie anonimowe i posłużą naukowej analizie statystycznej. Wypełniony przez Państwa kwestionariusz będzie stanowił materiał empiryczny do dalszych analiz realizowanych w ramach badań własnych.

Gwarantuję Państwu pełną anonimowość i serdecznie dziękuję za udział w badaniach.

1. Który z poniższych czynników/celów miał największy wpływ na uczestnictwo Pan/i w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź, można zaznaczyć więcej niż jedną)

- a) chęć poprawy sytuacji materialnej
- b) doskonalenie umiejętności i rozwoju osobowości
- c) chęć sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych
- d) chęć zrobienia kariery w wojsku
- f) poczucie obowiązku wobec służby i Ojczyzny
- g) przeżycie ciekawej przygody
- h) poznanie nowej kultury
- i) presja przełożonych
- j) przypadek, zbieg okoliczności
- h) inne (jakie?).....

2. Który z poniższych celów misji w Afganistanie uważa Pan/i za słuszne?

(proszę wstawić x w polu z wybraną. odpowiedzią, można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź)

Cele misji	Zdecydowanie słuszny	słuszny	Trudno powie- dzieć	iesłuszny	Zdecydowanie niesłuszny
działania operacyjne- zapewnienie bezpieczeństwa i wsparcia ludności cywilnej					

Szkolenie armii i policji afgańskiej					
Pomoc humanitarna					
Pomoc ekonomiczna					
Odbudowa kraju					
Cel polityczny					
Coś innego, co?					

**3. Czy Pana/i cele osobiste w czasie misji były wspólne z celami pokojowej misji woj-
skowej ?**

Zdecydowanie tak	Raczej tak	Trudno powiedzieć	Raczej nie	Zdecydowanie nie

**4. Czy w Pana/i opinii byłeś/łaś właściwie przygotowany/a do realizacji zadań pełnio-
nych w czasie misji?**

Zdecydowanie tak	Raczej tak	Trudno powiedzieć	Raczej nie	Zdecydowanie nie

**5. Który z okresów szkolenia realizowanego w ramach przygotowań do misji uznaje
Pan/i za najbardziej przydatny?**

(proszę zaznaczyć jedną wybraną odpowiedź)

- a) okres szkolenia drużyny (obsługi, załogi)
- b) okres szkolenia plutonu
- c) okres szkolenia kompanii
- d) okres szkolenia zgrupowania bojowego
- e) inne, co?

**6. Jak ocenia Pan/i swój poziom zaangażowania podczas szkolenia w okresie przygo-
towawczym do pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?**

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

Zdecydowanie wysoko	Raczej wysoko	Trudno powiedzieć	Raczej nisko	Zdecydowanie nisko

7. Czy Pan/i zna/a warunki geopolityczne i społeczne panujące w Afganistanie przed rozpoczęciem pokojowej misji wojskowej ?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

Ocena własna poziomu znajomości	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Trudno powiedzieć	Raczej nie	Zdecydowanie nie
Terenu					
Klimatu					
Historii Afganistanu					
Roli narkobiznesu w społeczeństwie					
Ważnej roli religii w społeczeństwie					
Niskiej roli kobiety w społeczeństwie					
Stosunków klanowych					

8. Czy był/a Pan/i właściwie przygotowany/a do nawiązywania kontaktów z ludnością afgańską?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

Zdecydowanie tak	Raczej tak	Trudno powiedzieć	Raczej nie	Zdecydowanie nie

9. Czy był/a Pan/i właściwie przygotowany/a do działania w klimacie i górskim środowisku Afganistanu ?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

Zdecydowanie tak	Raczej tak	Trudno powiedzieć	Raczej nie	Zdecydowanie nie

10. Z którą z grup bardziej się Pan/i identyfikuje?

(proszę zaznaczyć jedną wybraną odpowiedź)

- a) drużyna
- b) pluton
- c) kompania/bateria
- d) całość zgrupowania bojowego
- e) nie mam zdania

f) z żadną z nich

11. Co zdaniem Pana/i bardziej sprzyja budowaniu więzi społecznych podczas misji?

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź, można zaznaczyć więcej niż jedną)

- a) przynależność do korpusu osobowego
- b) przynależność służbowa (do drużyny, plutonu itp.)
- c) przynależność do grupy koleżeńskiej
- d) inne (co?)

12. Jakie niedogodności i problemy miał/a Pan/i związane z rozłąką z rodziną?

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź, można zaznaczyć więcej niż jedną)

- a) tęsknota za najbliższymi
- b) lęk przed utratą życia i zdrowia
- c) troska o zabezpieczenie materialne rodziny
- d) poczucie braku wpływu na sytuację rodzinną w kraju
- f) troska o spójność rodziny
- g) coś innego, co?

13. Jak ocenia Pan/i poziom zaufania do współpracujących sił koalicyjnych i Afgańskich Sił Bezpieczeństwa?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

	Zdecydowanie pełne zaufanie	Raczej zaufanie	Trudno powie- dzieć	Raczej brak zaufania	Zdecydowanie brak zaufania
Pododdziałów sojuszniczych					
Armii afgańskiej					
Policji afgańskiej					

14. Jak ocenia Pan/i stopień zaufania do społeczeństwa afgańskiego?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

	Zdecydowanie pełne zaufanie	Raczej zaufanie	Trudno po- wie- dzieć	Raczej brak zaufania	Zdecydowanie brak zaufania
Cywilnych władz lokalnych					
Lokalnych					

mieszkańców					

15. W jakim stopniu w Pana/i opinii wymienione cechy wyróżniają społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich

(proszę wstawić x w polu z wybranymi odpowiedziami)

	Zdecydowanie wysokim	Raczej wysokim	Trudno powie- dzieć	Raczej niskim	Zdecydowanie niskim
Duża rola rodziny i więzi klanowych					
Obrona honoru rodziny i krewnych					
Przywiązywanie nadmiernej uwagi do życia religijnego					
Brak równouprawnia kobiet					
Gościnność					
Niski poziom życia mieszkańców					
Niski poziom edukacji					
Coś innego, co?					

16. Czy podczas trwania pokojowej misji wojskowej doświadczył/a Pan/i w misji niewłaściwego zachowania ze strony przełożonych i kolegów/koleżanek.

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

Tak	Nie	Trudno powiedzieć

17. Jeśli odpowiedział Pan/i tak lub trudno powiedzieć, to czym się to przejawiało.

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź, można zaznaczyć więcej niż jedną)

- a) używania słów wulgarnych
- b) używania przemocy
- c) naruszania nietykalności osobistej
- d) znęcania psychicznego
- f) wykorzystania swojej pozycji do celów prywatnych
- g) kradzieży mienia osobistego lub wojskowego
- h) zmuszania do picia alkoholu

- i) zmuszania do użycia narkotyków
j) inne (jakie?)

18. Czy w czasie trwania Pana/i misji doszło do nietypowych zdarzeń związanych z niewłaściwymi zachowaniami spowodowanych wyżej wymienionymi przesłankami?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

Tak	Nie	Trudno powiedzieć

19. Jeśli odpowiedział Pan/i tak lub trudno powiedzieć, to czym to skutkowało.

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

	Zdarzenie przeżyte				
	osobiście	w drużynie	w plutonie	w kompanii	w zgrupowaniu bojowym
Prośba o rotację do kraju					
Próba samookaleczenia					
Próba samobójcza/samobójstwo					
Coś innego, co?					

20. Czy w trakcie misji miał/a Pan/i kontakt z popularnymi używkami i jak często to było?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

	Nigdy (nie piję alkoholu, nie używam narkotyków)	Sporadycznie (nie więcej niż raz w miesiącu)	Często (co najmniej raz w tygodniu)	Bardzo często (kilka razy w tygodniu)
Spożywanie alkoholu				
Używanie narkotyków				

21. Jeśli odpowiedział Pan/i sporadycznie, często lub bardzo często, to jakie były przyczyny sięgania powyżej wymienione używki.

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź, można zaznaczyć więcej niż jedną)

- a) kontakt z używkami przed rozpoczęciem pokojowej misji wojskowej
- b) nudny tryb życia w bazie
- c) popadanie w złe samopoczucie i depresję
- d) problemy z nawiązywaniem relacji z kolegami/koleżankami, samotność
- e) próba poradzenia sobie ze stresem
- f) żałoba po bliskiej osobie
- g) presja ze strony kolegów/koleżanek
- h) zła organizacja służby i wypoczynku
- i) inne (jakie?)

22. Jak ocenia Pan/i swój udział i poziom zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?

Zdecydowanie wysoko	Raczej wysoko	Trudno powiedzieć	Raczej nisko	Zdecydowanie nisko

23. Jak zdaniem Pana/i udział w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju oceniony został przez środowisko ?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

	Zdecydowanie wysoko	Raczej wysoko	Trudno powie- dzieć	Raczej nisko	Zdecydowanie nisko
Kolegów – żołnierzy					
Przełożonych					
Rodzinę					
Najbliższych kolegów – cywili					
Sąsiadów i znajomych					

24. Czy jest Pana/i zadowolona z udziału w pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?

(proszę wstawić x w polu z wybraną odpowiedzią)

Bardzo Zadowolony/a	Zadowolony/a	Trudno powiedzieć	Niezadowolony/a	Bardzo niezadowolony/a

25. Które z wymienionych czynników miały największy wpływ na Pan/i zadowolenie związane z pobytem na misji?

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź, można zaznaczyć więcej niż jedną)

- a) możliwość sprawdzenia się w sytuacjach ekstremalnych
- b) możliwość zdobycia doświadczenia
- c) możliwość poprawy sytuacji materialnej
- d) awans na wyższy stopień i stanowisko służbowe
- e) możliwość spełnienia obowiązku wobec Ojczyzny
- f) przeżycie ciekawej przygody
- g) możliwość zobaczenia kraju i poznanie nowej kultury i ludzi
- h) powrót w zdrowiu do kraju
- i) inne (jakie?)

26. Jaką decyzję podjął/a by Pan/i dzisiaj, jeżeli byłaby taka możliwość o wyjeździe na misję do Afganistanu ?

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) decyzja byłaby taka sama
- b) dziś nie zdecydował/a bym się
- c) trudno powiedzieć

Na koniec chciałbym prosić o podanie kilku bardzo ogólnych informacji o sobie, które nie ograniczą anonimowości ankiety

M 1. Wiek:

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) 18–24 lat
- b) 25–34 lat
- c) 35–44 lat
- d) 45–54 lat
- e) 55 lat i więcej

M 2. Wykształcenie:

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) podstawowe
- b) gimnazjalne
- c) średnie
- d) wyższe

M 3. Płeć:

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) kobieta
- b) mężczyzna

M 4. Stosunek do służby wojskowej:

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) służba czynna
- b) rezerwista

M 5. Staż służby:

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) do 5 lat
- b) 6–10 lat
- c) 11–20 lat
- d) 21–30 lat
- e) 31 lat i więcej

M 6. Korpus osobowy:

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) oficer
- b) podoficer
- c) szeregowy

M 7. Udział w misjach:

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) była to pierwsza misja
- b) druga i więcej

M 8. Stan cywilny:

(proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź)

- a) kawaler/panna

- b) żonaty/mężatka
- c) rozwiedziony/a w separacji
- d) wdowiec/a

Załącznik 2

Scenariusz wywiadu

1. Jak zostałem żołnierzem

- a) Jak zaczęła się Pana/i przygoda z wojskiem i jak przebiegała edukacja zanim Pan/i został żołnierzem?
- b) Czym się Pana/i kierował/a zostając żołnierzem i jakie były motywacje związane się z wojskiem?

1. Wyjazd do Afganistanu – cele i motyw

- a) Jakie były motyw
- b) Czy kiedykolwiek uczestniczył/a Pan/i w innych misjach pokojowych. Ile razy to było i gdzie one miały miejsce?
- c) Jak

2. Okres przygotowawczy do misji

- a) Czy był Pan/i odpowiednio przygotowany/a do wypełniania zadań w rejonie misji?
- b) Który z okresów szkolenia realizowanego w ramach przygotowań do misji uznaje Pan/i za najbardziej przydatny?
- c) Jak ocenia Pan/i swój poziom zaangażowania podczas szkolenia w okresie przygotowawczym do pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?
- d) Czy znał Pan/i odpowiednio dobrze warunki geopolityczne i społeczne panujące w Afganistanie przed rozpoczęciem misji?
- e) Czy był Pan/i przygotowany/a do działań w klimacie i terenie górskim w Afganistanie?
- f) Czy wiedział Pan/i że Afganistan jest największym na świecie producentem narkotyków?
- g) Czy był Pan/i przygotowany/a do nawiązywania kontaktów z ludnością afgańską?
- h) Jaki ma Pan/i stosunek do islamu i roli kobiet w społeczeństwie afgańskim?

- i) Jak Pan/i ocenia stosunki kastowe panujące w Afganistanie?
- 3. Kontakty i więzi społeczne w ramach PKW oraz rodzinne podczas misji
 - a) Jak ocenia Pan/i swoje kontakty ze współmieszkańcami bazy wojskowej. Z kim utrzymywał/a Pan/i bliskie więzi.
 - b) Czy można było polegać na kolegach/koleżankach i przełożonych w czasie wykonywania zadań w czasie misji, czy też musiał radzić sobie Pan/i sam i polegać na swojej wiedzy?
 - c) Jak Pan/i odczuwał rozłąkę z najbliższymi w kraju?
 - d) Czy miał/a Pan/i obawy jakie towarzyszyły Panu/i w trakcie misji?
- 4. Kontakty i więzi społeczne z aliantami i społeczeństwem Afganistanu
 - a) Jak ocenia Pan/i poziom zaufania do współpracujących sił koalicyjnych i Afgańskich Sił Bezpieczeństwa?
 - b) Jak ocenia Pan/i współpracę z cywilną władzą lokalną i lokalnym społeczeństwem. Czy spotkania z władzą lokalną i społeczeństwem były godne zaufania i obopólnego zrozumienia?
 - c) Jakim zdaniem Pana/i cechy wyróżniają społeczeństwo Afganistanu od społeczeństw zachodnich
- 5. Stosunek do norm społecznych w bazach wojskowych
 - a) Czy wchodził Pan/i w konflikty z innymi mieszkańcami bazy wojskowej. Jeżeli tak to jakich obszarów dotyczyły?
 - b) Czy podczas trwania pokojowej misji wojskowej doświadczył Pan/i niewłaściwego zachowania ze strony przełożonych i kolegów/koleżanek?
 - c) Jakimi formami przybierały te zachowania i jaki był ich przebieg oraz w jaki sposób były rozwiązywane?
 - d) Czy w trakcie misji miał/a Pan/i kontakt z popularnymi używkami takimi jak alkohol czy narkotyki i jak często to było?
- 6. Ocena własna oraz społeczności lokalnej udziału w pokojowych misjach wojskowych poza granicami kraju
 - a) Jak ocenia Pan/i swój udział i poziom zaangażowania podczas wykonywania zadań pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?
 - b) Jakim zdaniem udział Pana/i w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju oceniony został przez środowisko wojskowe ?
 - c) Jakim zdaniem udział Pana/i w pokojowej misji wojskowej poza granicami kraju oceniony został przez rodzinę, znajomych i najbliższych sąsiadów?

7. Poczucie zadowolenia z udziału w misji

- a) Co jest Pan/i zadowolony/a z wyjazdu na pokojową misję wojskową do Afganistanu?
- b) Jakie czynniki miały największy wpływ na Pana/i zadowolenie z pokojowej misji wojskowej w Afganistanie?
- c) Czy pojechałby Pan tam jeszcze raz?

8. Metryczka

- a) Wiek
- b) Wykształcenie
- c) Stopień wojskowy
- d) Stan cywilny
- e) Dzieci

Summary

The analysis of the social ties of soldiers participating in the peacekeeping military mission in the diverse socio-cultural environment of Afghanistan on the example of the 21st Highland Rifle Brigade.

The issue of the participation of the Polish Army in foreign missions is a topic that is increasingly appearing in the circle of interest of sociologists as one of the areas in which research on the military is conducted. Like any soldier performing tasks in foreign missions, the author had the opportunity to serve in an allied environment and perform tasks far away from family and loved ones in a different cultural environment.

The participants of this research were soldiers of the 21st Highland Rifle Brigade taking part in the peacekeeping military mission in Afghanistan. The research aim was to analyse the social processes involving soldiers during their service abroad. This topic is especially important at a time of crucial decision-making surrounding the war in Ukraine and securing peace within their country.

The research focused on the sociological aspects of soldiers' participation in the military mission in Afghanistan, and the 21st Highland Rifle Brigade, one of the elite brigades in the Polish Army. The study was conducted through an analysis of the available literature on the subject, including statistical studies and various compilation documents, and the use of surveys and interviews with respondents.

This dissertation is divided into three parts: theoretical, methodological, and empirical and consists of six chapters.

The theoretical part of the thesis has been developed on the basis of the literature on the subject as well as own observations and experiences and includes two chapters.

The first chapter discusses the theoretical aspects of the existence of the army as a group and social institution, and as a created dispositional group aimed at fulfilling the tasks of state defence and coalition agreements by which it guarantees the existence of the state and ensures the security of citizens in the face of internal and external threats.

The second chapter presents, on the example of Afghanistan, the new and different environment with which the soldiers – mission participants were met, and how this affected their functioning. The author introduces us to the special natural, cultural, and economic conditions of the Afghan society.

The third chapter is entirely devoted to the presentation of the methodological foundations of the author's own research. It presents in detail both the subject and the purpose of the research, both in the cognitive and practical dimensions. The author presents research problems and hypotheses adopted for the verification of this research. It describes the methods and techniques, followed by the course of empirical research. In the last part of this chapter, the author describes and characterizes the population of soldiers covered by the study.

The next three chapters present the results of the empirical research obtained through quantitative and qualitative methods on the social aspects of soldiers' participation in the military mission in Afghanistan, the functioning of soldiers in military bases in the context of intercultural contacts, as well as the public perception and sense of satisfaction from participation in the military mission in Afghanistan.

The fourth chapter begins with an analysis of soldiers' motives when deciding to go abroad for a military mission. It also involves the comparison of their own goals to the objectives of the mission, and the level of approval of the mission objectives expressed by the soldiers. This is followed by a further analysis of the preparatory period for the mission and an assessment of the correctness and suitability of the training for military mission operations in hazardous conditions in different social and geographical conditions. The involvement of soldiers in this period was also assessed.

The fifth chapter looks into the activities of soldiers during the performance of tasks in a military mission abroad. During the mission, the soldiers stayed in military bases and their entire life and functioning was limited to the area of the base. Military bases and conditions of military service in extreme situations, with a high threat from the enemy, as well as different geographical and cultural conditions, had to be adapted to the situation. Interpersonal relations with the closest colleagues, superiors, soldiers of allied armies, Afghan society, and the family that the soldiers left behind in their country were analysed.

Chapter six is devoted to the analysis of the soldiers' closest and more distant social circle's perceptions of their military mission participation, as well as the satisfaction that soldiers felt after returning home from this military mission.

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ

CENTRUM OPERACYJNE
MINISTRA OBRONY NARODOWEJ

UPOWAŻNIENIE JEDNORAZOWE NR 17/2023

Na podstawie decyzji Nr 78/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 15 lutego 2008 r. w sprawie prowadzenia badań społecznych w resorcie obrony narodowej (Dz. Urz. Min. Obr. Nar. z 2008 r. poz. 26, z 2014 r. poz. 78 oraz z 2018 r. poz. 148) upoważniam:

Pana ppłk. w st. spocz. Wacława DOBROWOLSKIEGO

nr dowodu osobistego DEC 676330

do przeprowadzenia badania nt. *Analiza wpływu środowiska geopolitycznego i społeczno-kulturalnego na żołnierzy uczestniczących w misji wojskowej w Afganistanie na przykładzie 21 Brygady Strzelców Podhalańskich*, które posłuży do napisania rozprawy doktorskiej na Politechnice Rzeszowskiej w Rzeszowie.

Badanie będzie realizowane z wykorzystaniem ankiety oraz wywiadu w: 21 Brygadzie Strzelców Podhalańskich w Rzeszowie (1 bsp, 5 bsp, 21 bdow, 21 blog, 14 das, 21 daplot, 22 bpg, 1 bcz), 18 Pułku Saperów w Nisku, 3 Podkarpackiej Brygadzie Obrony Terytorialnej w Rzeszowie i Wojskowym Biurze Emerytalnym w Rzeszowie.

W celu ułatwienia realizacji badania proszę Dowódców i Dyrektora o udzielenie Okazicielowi upoważnienia niezbędnej pomocy.

Upoważnienie jest ważne od dnia podpisania do 31 grudnia 2023 roku.

(mp.)

Anna ADAMCZYK

ZASTĘPCA DYREKTORA
CENTRUM OPERACYJNEGO
MINISTRA OBRONY NARODOWEJ

Warszawa, dnia 2023-09-18